

QDÜNYA ƏDƏBİYYATI

CEK LONDON

SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ

CEK LONDON

416(7)
L 83

235604

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKI-2005

*Bu kitab "Cek London. Povestlər və hekayələr" (Bakı, Yazıçı, 1990)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Ön sözün müəllifi:

Zeydulla Ağayev

813.52 - dc 21

AZE

Cek London. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2005, 512 səh.

Amerika ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Cek London bütövlükdə XX əsr ədəbiyyatının ən böyük realist yazıçılarından biridir. Onun əsərlərinin başlıca qayəsini humanizm təşkil edir. Sənətkarın "Mən insanın qüdrətinə inanıram" sözləri yaradıcılığı üçün epigraf ola bilər.

Bu kitabda yazıçının məşhur povest və hekayələri toplanmışdır. Həmin əsərlərin müsbət qəhrəmanı möhkəm iradəli, mərd, fədakar, nəcib insandır.

ISBN 9952-416-45-7

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

HƏYAT LABİRİNTLƏRİNDƏN OLİMPƏ DOĞRU

San-Fransisko şəhərindən çıxıb Sakit okean boyunca uzanan rahat yolla üç saat-üç saat yarım şütüyəndən sonra sağa dönərək ara yollarla yenə də bir saat gedib, təbiətin dilbər bir guşəsinə qədəm qoyur, üzüm plantasiyalarının, kiçik qəsəbə və kəndlərin arasından keçib meşəyə girəndən sonra “Cek Londonun rançosu” deyilən əraziyə daxil olursan. Bu son sözlər şərtidir; çünki indi muzey kimi qorunan və həmişə turistlərin üzünə açıq olan qoruğa daxil olmaq üçün bilet almalısan...

Burada hər şey onun 1916-cı ildə qoyub getdiyi kimi saxlanılır. Yaşadığı ev də, iş və yataq otaqları da, işlətdiyi kotanlar da, traktorlar da, ehtiyat hissələri də... XIX əsrin axırlarında ilk əsərləri mətbuata ayaq açandan sonra bir qədər kapital toplaya bilmiş Cek London bu torpaqları özəlləşdirmiş, üzüm plantasiyalarında və fermalarda işləmək üçün almışa yaxın ailəni bura dəvət etmişdi. Hər şeydən qabaq böyük insani keyfiyyətlərə malik olan yazıçı San-Fransiskoda ona hər tinbaşı əl açan dilənçilərə qarşı biganə qala bilmirdi. O, yaxşı başa düşürdü ki, dilənçiyə və ya işsizə verilən qəpik-quruş onların problemlərini həll etməyəcəkdir – həmin adamlar ardıcıl qazanc gətirən daimi işlə təmin olunmalıdır. Məhz bu xoş məramı, insani niyyəti yerinə yetirmək üçün “Cek Londonun rançosu” adlanan bu təsərrüfat yaranmışdı. Həmin illərdə Cek London sosialist ideyalarının təsiri altında idi.

Yazıcının evindən təxminən bir kilometr aralı sıx meşəliyin içəri-sindəki talada yanıb külə dönmüş üçmərtəbəli binanın hisli divarları başqa bir əhvalatın yadigarıdır. Bu bina keçən əsrin ilk on illərində Amerikada tikilmiş ən bahalı binalardan hesab edilir. Yazıçı haradasa qayaları partlatdırır, öz gələcək evini qaya parçalarından tikdirirdi. Binaya romantik bir ad da qoymuşdu: “Canavar yuvası!” Lakin 1913-cü ilin avqustunda, bütün otaqları hər cür bahalı mebellə təmin edilmiş bu binaya köçmək ərəfəsində Cekin ikinci arvadı Çarmianın fitvası – qurğusu ilə həmin bina yandırılmışdı...

Ranço böyük bir sahəni əhatə edir. Haradasa cəngəlliyi andıran meşədən, üzüm plantasiyalarından, digər yardımçı binalardan uzun-uzadı danışmaq olar. Lakin möhtərəm oxucunun diqqətini başqa bir obyektə yönəltmək istəyirəm: “Canavar yuvası”nın şərqudə, təxmi-

nən 700-800 metrlik məsafədə qalın meşəlikdəki təpənin üstündə... Cek Londonun tənha qəbri! Daha doğrusu, cəsədi yandırıldıqdan sonra adi dəmir barmaqlıqlarla əhatəyə alınmış, yekə, çopur bir qara daşın altında yerləşdirilmiş qabdakı külü!

Nə dərəcədə şöhrətli yazıçı olsa da, həmin şöhrətdən daha artıq dərəcədə şəxsi bədbəxtliklər girdabında çapalamış yazıcının tənha qəbri, tənha ruhu əldən-ayaqdan uzaq bir yerdə vəfali oxucularının yolunu gözləyir.

Azərbaycan oxucusunun ən yaxşı tanıdığı və sevdiyi əcnəbi yazıçılardan biri məhz Cek Londondur. Onun əsərləri insanı həyat eşqinə, mübarizə əzminə, qələbəyə kökləyir. Bunlar müəllifin bütün əsərlərinin mayasına işləmiş əlamətlərdir.

Lakin dözümlü, mübariz ədəbi obrazları ilə ölməzlik qazanan Cek London həyatda və məişətdə tamamilə fərqli adam idi. Ailə-məişət məsələlərində onun döyüşkən ruhunun əlamətləri belə sezilmir. Xüsusən ona olan münasibətdə bütün əxlaqi-etik normaları kobudcasına pozan anası Flora və ikinci arvadı Çarmiana qarşı zahirən dözümlü, əslində isə çox zəif mövqə tutmuş, əsl həqiqətdə məhz onların davranışını ürəyinə sala-sala qırx yaşında özünə qəsd etmişdir...

Bəli, həyatda onun bəxti gətirməmişdir və bu bəxti qaralığı hələ dünyaya gəlməzdən qabaq onun qismətinə yazılmışdı. Anası Flora həmiləlik dövründə özünə qəsd etmək niyyəti ilə damarını kəsmiş, lakin San-Fransisko həkimləri onu xilas edə bilməmişlər. Flora ölsəydi, bətinədəki körpə – gələcəyin məşhur yazıçısı Cek London da məhv olacaqdı. Hələ doğulmamış körpəyə qəsd edilmişdi və bu qara niyyətin məşum pərdəsi Cek Londonu ömrü boyu izləmişdir.

O, məşhur irland astroloq-alimi, professor Çeyninin oğludur. XIX əsrin 70-ci illərində professor Çeyni ABŞ-da oxuduğu bir-birindən maraqlı mühazirələri ilə böyük şöhrət qazanmışdı. Onun verdiyi proqnozlar bir qayda olaraq düz çıxırdı. Mühazirələri həmişə ajiotajlı keçir, Amerikanın bütün şəhərləri onu dəvət edirdi. Artıq Çeyninin pərəstişkarlarından ibarət dəstə də yaranmışdı. Əksərinin gənc qızlardan ibarət olduğu pərəstişkarlar dəstəsi Çeyninin arxasınca bu şəhərdən o birinə gedirdi. İrland professorla yaxınlığa can atanlardan biri də Flora Uellmən idi.

Lakin onların yaxınlığı adi əyləncə olaraq qalmamışdı. 1875-ci ilin iyununda Flora uşaq gözlədiyini professora eşitdirən kimi hər şey alt-

üst oldu. Professor Çeyni tanınmış kübar ailədən idi və çoxdan evlənməmişdi. O, Flora ilə adını hallandırır nüfuzuna xələl gətirmək istəmirdi. Ona görə də, professor gecələrin birində tərəddüd etmədən San-Fransiskodan qaçdı. Ümidi üzülmüş Floranın gücü isə öz damarını kəsməyə çatdı...

Anadan olduğu gündən (12 yanvar 1876) ehtiyac məngənəsində sıxılan Cek kiçik yaşlarından çörək pulu qazanmaq məcburiyyətində qalmış, hər cür işin qulpundan yapışırdı. O, doğma San-Fransisko şəhərinin küçələrində ayaqqabı silir, qəzet satır, çay və okean gəmilərinin göyərtələrini yuyur, limanlarda yük vurub, yük boşaldırdı. Atası qaçıb aradan çıxmışdı, tərslikdən ana sarıdan da bəxti üzünə gülməmişdi – Flora əxlaqsız qadın idi. O, balaca Cekin gün ərzində qazandığı qəpik-quruşu alıb rəqs meydançalarına qaçır, münasib kişiyyə rast gələndə günlərlə evə qayıtmırdı.

Növbəti tanışlıqlarının birində Floranın bəxti gətirmiş, o, Con London adlı ailəcanlı, zəhmətkeş bir dul kişi ilə tanış olmuşdu. Təzə tanışısı onunla ciddi münasibətlər quraraq evlənmək təklifi etmişdi.

Cekin uşaqlıq dövrünün ən mənalı anları məhz atalığı Con Londonla bağlıdır. Gələcək yazıcının xarakterinin formalaşmasında onun misilsiz zəhməti olmuş, məhz atalığına olan hədsiz minnətdarlığının ifadəsi kimi Cek sonralar onun familiyasını özünə ədəbi təxəllüs kimi qəbul etmişdir – Cek Londonun əsl adı isə Co Qriffit olmuşdur.

O, erkən gənclik illərindən həm ehtiyacın daşını atmağa, həm də öz fitri istedadına qol-qanad verməyə geniş meydan axtarır, inadkar bir ardıcılıqla öz böyük məqsədinə doğru gedirdi. Balıqçı gəmisini ilə Yaponiya sahillərinə gedib çıxsada, yaxşı qazana bilmədi. Ali təhsil almaq arzusu ilə universitetə girsə də, təhsil haqqını ödəməyə gücü çatmadığı üçün bir il sonra oradan uzaqlaşmalı oldu.

Alyaskada qızıl tapılması xəbərini eşidən kimi şimal torpaqlarının gəl-gəl deyən cazibəsi Ceki də öz qoynuna səsləmiş, lakin onun ikiillik (1897-98) axtarışları nəticəsiz qalmışdı. Düzdür, başqalarından fərqli olaraq Cek London qızıl tapa bilmədi, lakin gələcək ədəbi əsərlərinin zəngin materiallarını beyninə yükləyə bildi. Sonralar həmin mövzular “Şimal hekayələri” silsiləsinə çevrilərək gənc yazıçıya böyük ədəbi şöhrət qazandırdı. Bu silsilədən ilk hekayə (“Yolda olanların şərəfinə”) 1899-cu ilin yanvarında Kaliforniya ştatında çıxan “Transkontinental aylığı” jurnalında çap edilmişdi. Bunun ardınca Cek

Londonun istedadı təşnə oxucu qəlbinə çağlayan bulaq kimi su püskürməyə başladı.

Sələflərinin heç birinə bənzəməyən Cek London XX əsrin ilk onilliyində ən məhsuldar işləyən və ən çox nəşr edilən Amerika yazıçısı idi. O, ABŞ-ın bir nömrəli yazıçısı hesab olunurdu.

Erkən uşaqlığından ehtiyac məngənəsində çırpınan, yaşadığı cəmiyyətin yırtıcı və dağıdıcı mahiyyətini öz üzərində “təcrübədən keçirmiş” C.London sözün həqiqi mənasında əsl həyat universiteti keçmiş, aclığın və vəhşiliyin hökm sürdüyü yırtıcı cəmiyyətin dibində həyat uğrunda, yaşamaq naminə əlbəyaxa döyüşə atılmışdır. Bu uzun, yorucu və məşəqqətli döyüş isə sonralar onun müxtəlif hekayə, povest və romanlarının inandırıcı həyat materialına çevrilmişdir. Cek Londonun sağlam, eyni zamanda kövrək lirik qəhrəmanı yırtıcı xislətli cəmiyyətlə üz-üzə dayanmış, necə deyərlər, yalın əllə kapital aləmi ilə döyüşmüşdür.

C.Londonun qəhrəmanları real həyatdan gəlir, cəmiyyətin real nəqislikləri ilə döyüşə atılırlar. Onun lirik qəhrəmanları vasitəsilə yaratdığı xarakterlərin fərdi və ümumi cəhətləri vasitəsilə oxucu insan təbiətinin, müasir bəşər övladının mübariz taleyini və dinamik inkişafını görür. Öz qəhrəmanını vəsf edən müəllif onu yalnız müsbət adam kimi təlqin etmək fikrindən uzaqda dayanır; vəziyyətdən asılı olaraq həmin qəhrəman birdən-birə mənfi mövqedə də dayana bilir. Çünki C.Londona görə, insanın daxili imkanları hədudsuzdur, onun bütün əməlləri və hərəkətləri haqqında qabaqcadan hazır resept vermək insanı yeknəsəqliyə aparıb çıxarardı. Lakin C.London öz qəhrəmanını özündən nə qədər aralı saxlamağa cəhd göstərsə də, hər şeydən qabaq həmin qəhrəman yazıcının dünyabaxışını aydın təcəssüm etdirən, sənətkarın daxili aləmində gedən ölüm-dirim mübarizəsinin inikası kimi təzahür edən insandır.

C.London dünya ədəbi prosesini diqqətlə izləyir, ən böyük korifeylər cərgəsində dayanmağa çalışırdı. O, yaxşı başa düşürdü ki, müasir qlobal problemlərin fəvqündə dayanmaq üçün dövrün öz tipik qəhrəmanlarını yaratmaq lazımdır. Əsrin əvvəllərində qələmə aldığı çoxsaylı hekayə və povestlərdəki ədəbi obrazlar güc-qüvvət və qəhrəmanlıq, məhəbbət və xeyirxahlıq simvolları kimi oxucuların dərin rəğbətini qazansa da, 1908-ci ildə yazdığı “Martin İden” romanı haqlı olaraq C.Londonun şah əsəri sayılır. Bu romanda burjuva fərdiyyətçiliyi

ön plana çəkilir. Martin obrazı vasitəsilə (bu, əlbəttə, C.Londonun özüdür) cəmiyyətin aşağı təbəqəsinin istedadlı adamının müdhiş faciəsi verilmişdir.

Həyatın sirrini açmaq, onun inkişaf dinamikasını anlamaq həm C.Londonun, həm də onun qəhrəmanının başlıca amalıdır.

Cəmi qırx il yaşamış Cek Londonun yazıçı uğuru nə qədər möhtəşəm idisə, fərdi faciəsi də bir o qədər dərin idi. İlk növbədə, müəllif erkən gənclik illərindən sosialist ideologiyasının yalançı sehri altına düşmüş, onun təsiri altında qələmə aldığı “Dəmir daban” və “İnqilab” əsərlərində qətiyyənlə özünə bənzəməmişdir. Oxucuların, xüsusilə döyüşkən ruhlu gənclərin marağına səbəb olmuş “Meksikalı” povestindən də “inqilab” iyi gəlir. Nə yaxşı ki, C.London öz ideoloji səhvini vaxtında anlayan bilməmiş və ondan uzaqlaşmışdır.

İkinci problem birbaşa onun şəxsi həyatı ilə bağlıdır. Doğma anası Flora daim ona başa qırısı gətirirdi. Sanki təbiət bu qadını öz oğluna düşmən yaratmışdı. Keçən əsrin əvvəllərindən Cek öz anasına ayrıca mənzil, qulluqçu və aylıq maaş versə də, həyat yoldaşına aldığı hər bir pal-paltardan anasına alsa da, Flora həmişə narazılıq salırdı. O, Cekin aldığı ayaqqabıları və ya paltarları qonşulara satmağa aparır, oğlunun ona baxmadığından şikayətlənir, öz pal-paltarını satmağa məcbur olduğunu dilə gətirərək dünya şöhrətli yazıçının nüfuzuna zərbələr endirirdi.

Üstəlik, Cek aldanaraq birinci arvadından boşanmış və daha çox fırıl-daqla məşğul olan katibəsi Çarmian Kottrik ilə evlənmişdi. Çarmianla evlilik Cekin daxili aləminin ardıcıl surətdə zəhərlənməsinə və onun həyatdan tez getməsinə səbəb olmuşdur. Çarmianın təhriki ilə birinci arvadından olan iki qızını da az qala unudan Cek ömrünün son on üç ilini ikili ölçülərlə yaşamış, ondan sonrasına isə gücü çatmadığından öz canına qəsd etmişdir.

Ən maraqlısı isə budur ki, Cek London həm anası Floranın, həm də ikinci arvadı Çarmianın ona qarşı yönəlmiş işləklərini yaxşı görür, lakin onlara bir dəfə də olsun öz etirazını bildirmir, bildirə bilmirdi. Əsərlərindəki obrazları dişi-dırnağı ilə mübarizə aparanda, yalnız əllə pisliklərin üzərinə yeriməkdən qorxmıyanda, onları yaradan müəllif bu iki qadına öz etirazını bildirə bilmirdi.

Cek London avtobioqrafik romanı olan “Martin İden”i dünya səyahətinə çıxdığı gəmisində, ikinci arvadı Çarmianla eyni kayutda aylarla üz-üzə oturanda qələmə almışdı. Öz prototipi olan Martin İden

hər şeydən tənqəd gəlib hələ 1908-ci ildə özünü dənizə ataraq boğmuşdu. Deməli, Çarmianla yaşamığın mənasızlığını başa düşən C.London hələ 1908-ci ildə 32 yaşında ikən özünü sui-qəsdə hazırlayırdı. Bundan sonra şəxsi faciələrlə dolu daha səkkizillik bir ömür yaşasa da, yenə də özünə qəsd nəticəsində dünyasını dəyişdi...

Keçmiş SSRİ məkanında Cek Londonun ədəbi taleyi çox uğurlu olmuşdur. Onun əsərlərindəki inqilabi ruhu sərrast görən və ABŞ yazıçısını ustalıqla bolşevik inqilabına “bağlayan” V.İ.Lenin faktoru bu məsələdə əsas amil sayılmalıdır. Onun əsərlərində dilimizə ilk tərcüməçiləri hələ 19-20-ci illərdə X.Əzizbəyli və A.Əliyev etmiş, “İtirilmiş səma”, “Ağ diş” və “Belyu qoxusu” kitabları hələ o vaxt ərəb əlifbası ilə çapdan çıxmışdır. Səksən ildən artıqdır ki, C.Londonun realist nəsrini ardıcıl olaraq Azərbaycan oxucusuna təqdim edilir.

Keçən əsrin altmışıncı illərindən onun yaradıcılığına maraq daha da artmışdır. Xüsusilə “Martin İden” romanı tərcümə ədəbiyyatımız tarixində ciddi hadisə sayıla bilər (əsəri dilimizə İslam İbrahimov çevirmişdir). Həmin illərdə tanınmış yazıçı-dramaturq Yusif Əzimzadə Amerika nasirinin “Dəmir daban” romanını tərcümə etmişdi. Yuxarıda qeyd etdiyimiz səbəbdən əsər heç bir oxucu rəğbəti oyada bilmədi.

Oxuculara təqdim edilən bu kitab 1991-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatında çapdan çıxmış kitabın latın əlifbasında yeni nəşridir. Burada Cek Londona ilkin yazıçılıq şöhrəti qazandırmış “Şimal hekayələri”nin ən parlaq nümunələri toplanmışdır. Bu cəhətdən “Əcdadların harayı”, “Ağ diş” povestləri, habelə “Həyat eşqi”, “Bəyaz sükunət” hekayələri daha xarakterikdir. Alyaskanın nəhayətsiz çöllərindəki əbədi buzlar, qar və sükunət diyarında öz qismətlərini axtaran minlərlə adamın tipik obrazlarını yaradan müəllifin rəğbət hissi ən çətin anda belə öz ləyaqətini, mərdanəliyini saxlayanların tərəfindədir.

Həmin əsərlərdə insan və təbiət münasibətlərinin minbir labirintini açmağa cəhd göstərən yazıçı ən çətin məqamlarda insanlıq ləyaqətini itirməyən, taleyin ölüm girdabına boyun əyməyərək son nəfəsədək həyat uğrunda çarpışan qəhrəmanları insanın əyilməz iradəsinin simvoluna çevirir. Təəssüf ki, həmişə belə olmur. Şaxtılı bəyaz sükunət altında ac-yalavac sürünən, kələk, zor yolu ilə kapital toplamaq istəyən insanların vəhşi xisləti də tez üzə çıxır. Ən maraqlısı budur ki, insanın içində gizlənmiş vəhşi xisləti bütövlüylə ilə verməyə çalışan

Cek London tez-tez it və ya canavar obrazlarından sənətkarlıqla istifadə edir. Məhz vəhşi heyvan obrazları vasitəsi ilə yazıçı öz oxucusunu inandırır ki, yer üzündə ən böyük yırtıcı elə insanın özüdür.

Bu kitabın üstün cəhətlərindən biri də əsərlərin əksərinin birbaşa ingilis dilindən tərcümə edilməsidir. Manaf Süleymanov, Seyran Şiriyev, Kamran Nəzirli və bu sətirlərin müəllifinin ingilis dilindən etdiyi tərcümələrlə yanaşı, Mikayıl Rzaquluzadə və Rəna Şixəmirovanın rus dilindən çevirmələrinin də maraqla qarşılanacağına inanırıq...

Latın qrafikasına keçidlə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamına əsasən nəşr olunacaq kitabların ilkin siyahısına Cek Londonun da adının salınması heç də təsadüfi deyil – o, hələ sağlığında vətəni Amerikanın hüdudlarını aşaraq dünya şöhrəti qazanmışdı. Cek London həyat labirentlərinin minbir girintili-çixıntılı, əzablı yollarından salamat çıxaraq ədəbi olimpə yüksələ bilmişdi...

Əziz oxucunu XX əsr ABŞ ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biri olan Cek Londonun əsərləri və qəhrəmanları ilə təkbətək buraxır, onları on doqquzuncu əsrin axırlarının Alyaskasına və iyirminci əsrin əvvəllərinin Amerikasına dəvət edirik.

Zeydulla Ağayev

ƏCDADLARIN HARAYI

1

*"Qədim sərsəri duyğular
Qırır adət zəncirini.
Vəhşi qalxıb yuxusundan
Tutur yenə öz yerini".*

İBTİDAİ HƏYATA DOĞRU

Bak qəzet oxumurdu. Hardan biləydi ki, təkə onu yox, Pyucet-Saunt körfəzindən San Diyeqoya qədər böyük ərazidə yaşayan güclü və uzun tüklü sahil itlərinin hamısını müdhiş bir təhlükə gözləyir. Arktikanın qütb qaranlığında eşələnən adamlar orada sarı metal tapmış, gəmi və nəqliyyat kampaniyaları bu tapıntı barədə aləmə car çəkmiş və minlərlə adam Şimala can atmağa başlamışdı. Bu adamlara itlər lazım idi. Elə qüvvətli itlər ki, ağır zəhmətə tab gətirən güclü bədənləri və şaxtadan qorunmaq üçün qalın, uzun tükləri olsun.

Bak günəşli Santa-Klara vadisindəki böyük bir evdə yaşayırdı. Oranı "Hakim Millerin malikanəsi" adlandırırdılar. Ev yoldan qıraqda idi və bağ-bağatla əhatə olunmuşdu. Budaqların arasından tənha evi dörd tərəfdən əhatə edən geniş, kölgəli şüşəbənd görünürdü. Budaqları bir-birinə sarınmış qamətli qovaq ağaclarının altındakı geniş çəmənliyəcən çınqıl döşənmiş cığır uzanırdı. Mülkün arxasındakı ərazi daha geniş idi. Orada yan-yörəsində çoxlu mehtərlər və onların köməkçiləri əlləşən tövlələr, üzümlüklərə baxan nöqərlər üçün balaca evlər, nizamlı sıralanmış həyətiçi tikililər, göz işlədikcə uzanan yaşıl otlarlaq, meyvə və giləmeyvə, üzüm bağları vardı. Sonra isə artezian quyusu üçün nasos qurğusu və hakim Millerin oğlanlarının hər səhər üzdukləri və qırmar günortaçağı sərinləndikləri böyük hovuz gəlirdi. Və bu nəhəng mülkü Bak qoruyurdu. O, burada doğulmuş və ömrünün dörd ilini burada keçirmişdi. Əlbəttə, burada başqa itlər də var idi. Belə böyük malikanədə itlərsiz keçinmək olmazdı. Lakin onları heç kim vecinə almırdı.

İtlər gəlib-gedir, darısqal damlarda məskən salır, mülkün xəlvət yerlərində küskün həyat keçiriridilər; çox nadir hallarda burnunu qapıdan bayıra çıxarıb həyəət-bacada gəzən məzlum itlər – yapon mopsu Tuts və tamamilə tüksüz Meksika cinsli İzabel kimi. Bundan başqa, orada iyirmiye yaxın foksteryer cinsli ov iti yaşayır, pəncərədən onlara baxan Tuts və İzabelə qəzəblə hürürdülər. Hücümün qarşısını ancaq süpürge və xəkəndazla silahlanmış çoxlu qulluqçu alırdı.

Bak isə nə otaq iti idi, nə də həyəət. Bütün malikanə onun ixtiyarındaydı. O, hakimin oğlanları ilə hovuzda üzər və ova gedərdi. Qaş qaralanda və dan yeri söküləndə hakimin qızları Molli və Əlisi gəzintidə müşayiət edərdi. Uzun qış gecələrində isə kitabxanada alışıb-yanan buxarının qarşısında hakimin ayaqları arasında xumarlanardı. O, hakimin nəvələrini belində gəzdirər, çəmənlikdə onlarla birgə mayallaq aşar, dal həyətdəki fəvvarə tərəfə və hətta daha uzaqlara örüş və giləmeyvəlik olan səmtə gedərkən onları gözlənilə bilən hər bir xəta-bələdan qoruyardı. O, Teryerlərin yanından təkəbbürlə keçər, Tuts və İzabeli isə vecinə də almazdı. Çünki o, kral idi – hakim Millerin malikanəsində insanlar da daxil olmaqla sürünən, yeriyən və uçan nə varsa, hamısının kralı!

Bakın senbernar cinsli nəhəng atası Elmo vaxtilə hakimin sadıq həmdəmi olmuşdu. Bak da qət etmişdi ki, atasının yoluyla gedəcək. Çox da yekə deyildi, ağırlığı çəmi-cümlətəni yüz qırx funt idi, çünki anası Şep şotland qoyun iti cinsindəndi. Lakin yüz qırx funtun üstünə yaxşı yaşayış və hərtərəfli hörmətdən doğan ləyaqəti də gəlsəydin, onun özünü niyə şahənə aparmasını anlamaq olardı. Erkən küçüklük vaxtından – bu dörd il ərzində Bak tox zadəgan həyatı keçirmişdi. Tənhalıqda yaşayan bəzi kənd “ziyalıları” kimi, həddindən artıq məğrur, bir az da xudbin idi. Lakin özünü sadəcə şiltaq ev iti olmaması ilə xilas edirdi. Ov və digər əyləncələr onu kökəlməkdən qorumuş, əzəllərini gücləndirmişdi. Soyuq suda üzmək və hovuzda məhəbbət isə canını buz baltasına döndərmişdi.

Klondaykda qızıl tapılması və dünyanın hər tərəfindən adamları saxtalı şimala dartdığı 1897-ci ilin payızınacan bax bu cür həyat sürdü. Lakin Bak qəzet oxuya bilmirdi. Və nə biləydi ki, bağban köməkçilərindən biri Manuelle tanışlıq xoşagəlməz nəticələr verəcək. Manuelin əsas nöqsanı Çin lotereyası oynamağa qızgın girişməsiydi. Onun bir kəsir cəhəti də sistemə inanması idi ki, bu da gec-tez onu məhvə apa-

rib çıxaracaqdı. Çünki sistem üzrə oynamaq üçün çoxlu pul lazımdı. Bağban köməkçisinin qazancı isə heç arvad-uşağının ehtiyaclarını belə ödəmirdi.

Manuelin satqınlıq etdiyi həmin unudulmaz gecə hakim üzümçülər cəmiyyətinin müşavirəsinə getmişdi. Oğlanlarının başı isə atletika klubu yaratmağa qarışmışdı. Ona görə də Manuelin və Bakın bağdan keçib getdiyini heç kəs görmədi. Baka elə gəlirdi ki, adi gəzintilərdən birinə çıxır. Onların Kollec Park adlanan kiçik bir yarımstansiyaya gəldiyini tək-cə bir adam gördü. Həmin adam Manuelle nə-sə xısnlaşdı və bir əldən digərinə qoyulan pul cingiltisi eşidildi.

– Malı mənə satmamışdan yapışmağa bir şey qoyaydın, – naməlum şəxs deyindi. Manuel ikiqat möhkəm ipdən Bakın boynuna xalta keçirdi.

– Elə dart ki, nəfəsi kəsilməsin, – Manuel dilləndi və yad adam razılıq əlaməti olaraq nə-sə donqulandı.

Boynuna ip keçirilməsinə Bak ləyaqətlə dözdü. Düzdür, bu onun üçün qeyri-adi bir səhnə idi, lakin o, tanıdığı adamlara inanmağa adət etmişdi və belə qənaətdə idi ki, adamların ağı daha çoxdur. Lakin yad adam ipin bur ucunu əlinə alanda it hədələyici tərzdə mırıldandı. O, sadəcə olaraq narazılığını bildirdi və demək istəyirdi ki, narazılıq əmrə bərabərdir. Lakin ip möhkəm dartılındı və az qala boğulmaq həddinə çatanda onu təəccüb bürüdü. İt qəfil bir azgınlıqla kişinin üstünə atıldı, kişi isə onu qabaqlayıb boğazını daha bərk sıxdı və cəld hərəkətlə arxası üstə çevirdi. Bakın dili ağzından çıxmışdı, nəhəng köksü ilə zorla nəfəs alırdı, lakin quduz kimi mübarizə aparırdı. Ömründə heç kim onunla belə kobud rəftar etməmişdi və o, heç vaxt bu cür qəzəblənməmişdi. Gücü getdikcə tükənir, gözlərinə qaranlıq çökürdü, buna görə də qatar gəlib çıxanda və iki nəfər onu yük vaqonuna atanda huşu özündə deyildi.

Bir balaca özünə gələndən sonra hiss etdi ki, dili yaralanıb və hansısa nəqliyyat vasitəsində yol gedir. Yolayırıcında, parovozun xırıltılı fitindən harada olduğunu başa düşdü. O, hakimlə birgə o qədər səyahətə çıxmışdı ki, yük vaqonunda getməsinin əlamətlərini anlamaya bilməzdi. Gözlərin açdı. Gözlərində sanki əsir düşmüş kralın sonsuz qəzəbi parıldayırdı. Kişi onun boğazından yapışmaq istədi, lakin bu dəfə Bak zirək tərpendi, onun əlini elə möhkəm dişlədi ki, əgər kişi ipi dartmasaydı, yəqin ki, Bak onun əlini parçalayacaqdı.

– Onun tutması var! – deyə kişi yaralanmış əlini gizlədərək hayküyə gəlib çıxmış bələdçiyə baxdı. – Bunu sahibim üçün Friskoya aparıram. Orada məşhur bir baytar həkimi var, sağaltsa, ancaq o sağaldar.

Bakın oğrusu bir az sonra San-Fransiskodakı liman meyhanasının dal otağında bütün məharətini işə salaraq bu gecəki hadisələrdən söz açdı:

– Bu lənətə gəlmiş görə cəmi-cümlətanı əllilik alacağam, – deyə o, şikayətləndi.

– Bilsəydim, belə olacaq, heç min dollara da bu işə qol qoymazdım.

Onun cib dəsmalı əlinin qanına bulaşmışdı, şalvarının sağ balağı isə dizdən aşağı cırılmışdı.

– Bəs o biri oğlana nə qədər çatdı? – deyə meyhanaçı maraqlandı.

– Yüz dollar. Ancaq narazı qaldı.

– Demək, belə çıxır ki, yüz əlli, – meyhana sahibi dilləndi.

– Başım haqqı, it bu pulu dəyər.

Oğru qanlı dəsmalını açdı və dişlənmiş əlinə baxdı.

– Quduz olmasam yaxşıdır.

– Qorxma, ölməzsən. Sənin alnında dar ağacında sallanmaq yazılıb, – deyə meyhanaçı güldü. – Yaxşısı budur, aradan çıxmamış mənə bir az kömək et.

Karıxmış, yarıboğulu, boğazındakı və ağızındakı dözülməz ağrılardan dəhşətə gələn Bak inadla əldən çıxmağa çalışırdı. Lakin boynundakı ağır mis xaltanı mişarlayıb çıxarana kimi onu hər dəfə vurub döşəməyə sərir və iplə boğurdular. Sonra ipi də çıxartdılar və onu qəfəsə oxşar bir yeşiyə atdılar. Qəzəbdən az qala partlayacaqdı. Mənliliyi tapdalanmış Bak həmin üzücü gecənin qalan yarısını da beləcə yeşikdə keçirtdi.

Bu yad adamlar görəsən, ondan nə istəyirdilər? Onu niyə dar qəfəsə salmışdılar? Bunun səbəbini bilmirdi, amma təhlükəni qabaqcadan dumanlı şəkildə hiss etməsi ona əziyyət verirdi. Gecə ərzində o açılan qapı səsine neçə dəfə durub baxdı və ona elə gəldi ki, bax bu saat hakimi və onun oğlanlarını görəcək. Lakin hər dəfə piy şamın zəif işığında ona göz yetirməyə gəlmiş meyhanasının şişkin sifəti görünürdü. Və hər dəfə də Bakın könlündən keçən sevinc hürüşləri hiddətli mırıltıyla əvəz olunurdu.

Meyxana sahibi isə ona toxunub eləmədi və səhər dörd nəfər varid olub yeşiyi qaldırdı.

“Əzab verməyə bircə bunlar çatışmırdı”, – Bak fikirləşdi. Çünki onlar şübhəli məxluqlara oxşayırdılar. Və cındır geyimləri, pırtlaşq saçları vardı. Buna görə də o, qəfəsin içindən onların üstünə dişlərini qıcayıb mırıldandı. Onlar isə ancaq güldülər və onu çubuqladılar. Bak bu adamların məqsədini başa düşən kimi çubuqları dişləriylə tutdu. Bundan sonra o, bikiyə halda uzandı və yeşiyin furqona aparılmasını sakit qarşıladı. Dustaq olduğu yeşiklə Bak əldən-ələ keçirdi. Əvvəlcə onunla nəqliyyat idarəsinin qulluqçuları məşğul oldular və iti başqa furqona mindirib bir az da uzağa apardılar. Sonra müxtəlif çeşidli yeşik və bağlamalarla yüklənmiş bərə ilə yola saldılar. Daha sonra o, böyük bir dəmiryol vağzalına düşdü və nəhayət, onu yenidən yük vaqonuna qoydular.

Vaqon iki gün, iki gecə qulaqbatırıcı fit verən parovozun arxasınca süründü. Bu müddət ərzində Bak nə yemək yedi, nə də su içdi. Acığından vaqon bələdçilərinin ilk qayğılarını belə mırıltı ilə qarşıladı və onlar bunun əvəzini iti cinlətməklə çıxdılar. İt soyuqdan donmuş halda, titrəyə-titrəyə qəfəsdə atılıb-düşdükcə onlar istehzayla gülür və onu lağa qoyurdular. Onlar yaramaz həyət itləri kimi mırıldayı, hürür, miyoldayı və qollarını yelləyib xoruz kimi banlayırdılar. Bak başa düşürdü ki, bunların hamısı səfəhlikdir. Lakin bu hərəkətləri hey-siyyətinin təhqir olunması kimi qəbul etdikcə qəzəbi coşub-daşırdı. Aclığı heç vecinə almırdı, lakin susuzluq ona böyük əzab verir və hey-dən salırdı. Bakın yüksək hərəkəti vardı, üstəlik, şişən və susuzluqdan yanan boğazı və dili yara bağlamışdı.

Bir şeyə şad idi: ipi boğazından çıxarmışdılar. Boğazının ipli olması düşmənlərinə ədalətsiz üstünlük verirdi: ip isə çıxarılmışdı və o özünü göstərə bilərdi. Daha boynuna ip sala bilməyəcəklər! Buna qəti əmin idi. İki gün, iki gecə nə yedi, nə içdi. Və bu iki gün, iki gecənin əzabı onu o qədər kinli etmişdi ki, ona birinci toxunan hər hansı adamı arzuolunmaz aqibət gözləyirdi. Gözləri qanla dolmuş və sanki əsl yırtıcıya dönmüşdü. O qədər dəyişmişdi ki, indi hətta hakim belə onu tanıya bilməzdi. Elə bu səbəbdən Sietl stansiyasında onu yerə düşürəndə qatar bələdçiləri rahatlıqla nəfəs aldılar.

Dörd hambal Bakın yeşiyini ehtiyatla vaqondan çıxarıb hündür hasarla əhatə olunmuş bir həyətə apardı. Boynuna kip yapışan qırmızı

sviter geymiş kök bir kişi onların qabağına çıxdı və qəbul barədə çarvadarın kitabına qol çəkdi.

“Bu da deyəsən yeni əzabkeş olacaq”, – Bak düşündü və vəhşicəsinə qəfəsin barmaqlığına sarı atıldı. Sviterli kişi pərt-pərt gülümsündü, balta və dəyənək gətirdi.

– Siz onu indi buraxmaq istəyirsiniz? – Çarvadar heyrtlə soruşdu.

– Bəli, – sviterli kişi cavab verdi və onun təəccübünə məhəl qoymayıb yeşiyə balta çalmağa başladı.

Yeşiyi gətirmiş dörd nəfər cəld dağılışıb gözlənilən tamaşanı seyr etmək üçün hündür hasarın üstünə dırmaşdı.

Bak balta ilə sökülən qəfəsin divarına cumdu, onu dişiyə gəmirirdi və var gücünü işə salaraq vuruşdu. Balta çöl tərəfdən dəyəndə mırıldayaraq taxtaya içəridən hücum etdi. O, qəfəsdən qurtulmağa hər vasitə ilə cəhd göstərirdi. Çünki hiss edirdi ki, qırmızı sviterli kişi onu buraxmaq niyyətindədir.

– Buyur, qırmızı şeytan! – Kisi Bakın bədəninin keçə biləcəyi dəlik açıqdan sonra dilləndi. Tez baltanı atıb dəyənəyi sağ əlinə aldı.

Bu an Bak həqiqətən də qırmızı gözlü şeytana bənzəyirdi. Çünki o, tüklerini tamam qabartmış və tullanmağa hazır dayanmışdı. Ağzından köpük axırdı, qanla dolmuş gözlərində azgın bir parıltı vardı. O, iki gün qəfəsdə saxlanılmasının açığına, özünün yüz qırx funtluq bədəninə qəzəblə kişinin üstünə atmağa hazır idi. Belə də etdi. Az qalmışdı ki, caynaqları ilə kişini qamarlasın. Lakin bu an göydəcə elə zərbə aldı ki, bədəni uçdu və dişləri zoqquldadı. O, havada dövrə vurub yanı üstə yerə dəydi. Bak ömründə bir dəfə də olsun dəyənəklə döyülməmişdi və buna görə də özünü itirdi. Şikayətli zingilti ilə qışqırdı, ayağa qalxdı və yenə kişinin üstünə atıldı. Və yenə də sarsıdıcı zərbədən yerə yıxıldı. İndi o, yəqin etdi ki, hər şey dəyənəkdədir, lakin dəlilik dərəcəsində olduğundan buna əhəmiyyət vermirdi, yenə dəfələrlə sıçradı və hər dəfə də dəyənək onu havadaca saxlayıb yerə sərdi.

Xüsusilə bir ağır zərbədən sonra Bak güclə ayağa qalxdı. O elə sarsılmışdı ki, mübarizə aparmağa iqtidarı qalmamışdı. O axsayır, burnundan, ağzından və qulaqlarından qan gəlirdi. Gözəl dərisi qana bulaşmışdı. Bir azdan qırmızı sviterli kişi ona yaxınlaşdı, soyuqqanlı halda bu dəfə onun burnuna ağır zərbə vurdu. Bakın indiyə qədər keçirdiyi ağrılar bu zərbənin müqabilində toya getməli idi. O, qeyzlənmiş şir kimi nərildədi və yenidən kişinin üstünə atıldı. Lakin

kişi dəyənəyi sağ əlindən sola keçirdi, sakitcə onun alt çənəsindən yapışdı və ora-bura dartdı. Bak havada bütöv bir dövrə, sonra yarım-dövrə vurdu və daha sonra başı və sinəsi üstə guppultu ilə yerə sərildi.

Özünü ələ alıb son dəfə sıçradı. Kişi bilə-bilə yığıb axıra saxladığı gücü ilə ona sarsıdıcı zərbə vurdu. Bak tamamilə yaralanmış və huşsuz halda yerə sərildi.

– Afərin! – Hasara dırmaşanlardan biri şövqlə çığırdı. – Özündən dəyən iti belə ram etmək olar ha!

– Hər hansı gün, istirahət günlərində isə iki dəfə bu arabada gəzib dolaşmaq daha sərfəlidir, – arabaçı qozlaya qalxıb atları qırmanc-layanda dilləndi.

Bakın huşu özünə qayıtmışdı, lakin qüvvəsi yoxdu. Düşdüyü yerdəcə uzanıb qırmızı sviterli kişini müşahidə edirdi.

– Demək “Bak” ləqəbiylə çağrılır, – kişi meyxana sahibinin Bakın yükləndiyi yeşiyin göndərilməsindən xəbər verən məktubunu oxuyarkən ucadan dilləndi.

– Yaxşı, Bak, əzizim, – o, sevinclə sözünə davam etdi. – Səninlə bir balaca zarafat etdik və ən yaxşısı odur ki, bütün bunları unudaq. Əgər sən öz yerini bilsən, mən də bilərəm. Sözə qulaq assan, mən də yaxşı olaram və hər şey yağ kimi gedər. Pis olsan, nəfəsini kəsərik. Başa düşdünmü?

O danışdıqca bayaqdan min oyun açdığı Bakın başını tumarlayırdı. Bak isə ona hər dəfə əl toxunduqca qeyri-ixtiyari olaraq tüklerini qabartmağına baxmayaraq, etiraz etmədən dözürdü. Kişi ona su gətirəndə acgözlüklə içdi. Sonra dəbdəbəli yeməyi – çiy əti tikə-tikə yeni sahibinin əlindən aldıqca onları da eyni acgözlüklə uddu.

O, məğlub edilmişdi (bunu bilirdi); lakin hələ fəth edilməmişdi. Birdəfəlik başa düşdü ki, dəyənəkli adama qarşı çıxmağa heç bir imkanı yoxdur. Aldığı dərsi ömrü boyu unutmayacaqdı. Dəyənək onun üçün kəşf idi: o, Bakı ibtidai həyatın qanununun hökm sürdüyü bir aləmə aparıb çıxarmışdı və Bak bu qanuna tez öyrənmişdi. O, həyatın sərt həqiqəti ilə üz-üzə durmuşdu və bu, onu qorxutmurdu; onda artıq ana-dangəlmə vəhşi hiyləgərliyi baş qaldırmışdı. Günlər keçdikcə, yeşikdə və iplə yeni itlər gətirilirdi. Bəziləri həlim və sakit, bəziləri isə Bak gələn sayacağı çinli və ulayan olurdu. Və o, bir şeyi müşahidə edirdi ki, onların hamısı qırmızı sviterli kişinin iradəsi altında ram olur. Dəfələrlə bu sərt təlimin hər birinə baxdıqca o bir həqiqəti daha aydın dərk edirdi:

dəyənəkli adam qanunvericidir, sahibdir, onu mütləq sevmək lazım olmasa da, tabe olmaq gərəkdir. Və buna görə də döyülmüş başqa itlər kimi sahibinin qılığına girməsə də, ona quyruq bulamasa da, əlini yalamasa da, tabeçilik edirdi. O həmçinin görmüşdü ki, barışığa razı olmayan, tabeçilik etməyən bir iti axırda necə gəbərtmişdilər.

Hərdən bir özge adamlar gəlir, qırmızı sviterli kişiylə nə haqdasa bəzən acıqla, bəzən yaltaqcasına danışır dılar. Və belə danışılardan sonra əldən-ələ pul keçəndə həmin adamlar özləri ilə bərabər bir və ya bir neçə it də aparırdılar. Onların haraya aparılması Bakı çox düşündürürdü, çünki daha heç vaxt geri qayıtmırdılar. Lakin gələcək taleyi onu o qədər qorxudurdu ki, hər dəfə alıcıların gözündən yayındığına sevinirdi.

Nəhayət, onun növbəsi də gəlib çatdı. Onu daimi qorxu altında saxlayan gələcək taleyi sümükləri çıxmış, üzü qırıqlı bir adamın sifətində oxundu. O, ingilis dilində sözləri çeynəyə-çeynəyə danışır, tez-tez nəse qərribə, sərt ifadələrlə Bakın mənasını başa düşə bilmədiyini sözlər deyirdi:

– Lənət şeytana, – gözü Baka sataşan kimi o, dilləndi. – Buna deyərlər it! Əla! Bəs neçəyədir?

– Üç yüzə, demək olar, lap havayı, – qırmızı sviterli kişi cəld cavab verdi. – Daha durub inad etməyəcəksən ki, Perro. Pul özününkü deyil ki, xəzinəndir.

Perro gülümsündü. Elə-belə itlər üçün alınan çox baha məbləğin müqabilində bu cür gözəl itə görə tələb olunan pul ona o qədər çox görünmürdü. Kanada hökuməti bu alverdən itirməyəcəkdi. Perro itlərdən yaxşı baş çıxarırdı və bir baxışdan təyin etdi ki, onların mindən biri belə çıxır.

“Hətta on mindən biri” – o, fikrində özünə düzəliş verdi.

Bak əldən-ələ keçən pulları gördü və üzü qırıqlı kişi onu və mehriban təbiətli Nyufaund iti Kerlini özü ilə aparanda heç də təəcüblənmədi. Bak, qırmızı sviterli kişini bir daha görməyəcəkdi. O və Kerli “Narval” gəmisinin göyörtəsindən getdikcə uzaqlaşmış gözəndən itən Sietlə baxarkən bilmirdilər ki, isti cənubla da birdəfəlik vidalaşırlar.

Perro onların ikisini də aşağı apardı və Fransua adlanan qara dərili nəhəngə təhvil verdi. Kanada fransızı olan Perronun da dərisi qara idi. Lakin Fransuanın ikiqat qaraydı, çünki o, metis idi. Bak bu cinsdən olan adamları ilk dəfə görürdü (sonralar belələri ilə çox rastlaşmalı

oldu) və özündə onlara qarşı heç bir xoş duyğu hiss etməsə də, yeni sahiblərinə haqq qazandırır və onlara vicdanla hörmət etməyə başlayırdı. O, tezliklə əmin oldu ki, Perro və Fransua ədalətli və sakit adamlardır. Onlar tərəfkeşlik etmədən hər bir iti öz əməlinə görə cəzalandırırlar və itlərin xasiyyətini əla bilirlər, buna görə də heç bir it onlara kələk gələ bilməz.

“Narval” gəmisində Bak və Kerliyə daha iki it qoşuldu. Onlardan biri nəhəng, qar kimi ağappaq it idi. Onu İpitsbergen adasından balina ovlayan gəminin kapitanı gətirmişdi. Sonralar o, Faydasız Torpağa gedən geoloji ekspedisiyanı müşayiət etdi. Həmin it çox hiyləgərdir: qılığa girməyi də, pislik etməyi də eyni dərəcədə bacarırdı. O, elə ilk yal zamanı Bakın ət payının bir hissəsini çırışdırdı. Bak cəld itin üstünə atıldı, ancaq Fransua Bakı qabaqladı: havada qıvrılan qamçı oğrunun belində şaqıldadı. Baka isə yalnız öz sümüyünü gəmirmək qaldı.

O biri it isə heç kimin qılığına girmir, heç kəsdə rəğbət doğurmurdu; təzə gətirilən itlərdən oğurluq etməyə cəhd də göstərmirdi. O, kədərli və qaşqabaqlı idi və Kerliyə aydın hiss etdirirdi ki, ancaq bir şeyin arzusundadır: ona toxunmasınlar, əgər dəysələr, özlərindən küsünlər. Deyv adlanan bu it ancaq yeyir və yatır, yatmayanda isə daim əsnəyir, heç bir şeylə maraqlanmırdı. Və hətta “Narval” gəmisini Kraliça Şarlotta körfəzindən keçərkən şahə qalxıb quduz kimi çapalayanda, Bak və Kerli qorxudan az qala huşlarını itirdikləri vaxt, Deyv ancaq arabir narazı halda başını qaldırır, onları laqeyd nəzərlərlə süzür, əsnəyir, sonra isə yatır.

Bütün sutka ərzində gəmi pərlərin səsinə nəbz kimi yorulmaz bir ahənglə titrədi. Günlər bir-birinə bənzəyirdi, lakin Bak hiss etdi ki, havalar getdikcə soyuyur. Nəhayət, bir səhər pərin şaqıltısı kəsildi və “Narval”da vurnuxma başladı. Bak da başqa itlər kimi bunu hiss etdi və anladı ki, nəse dəyişiklik gözələnir. Fransua onları sıraya düzdü və göyörtəyə çıxartdı. Göyörtənin soyuq səthinə ilk pəncəsini basan kimi Bak hiss etdi ki, ayaqları sıyığa oxşar bir şeyə batdı. O, geri sıçradı. Bu cür sıyıq göydən də yağdı. Bak silkəndi, lakin ağ sıyıq elə hey onun üstünə səpələnirdi. İt marağ üçün onu iylədi, sonra diliylə yaladı. Sıyıq od kimi yandırdı və dərhal dilinin üstündə əridi. Bu, Bakı heyretləndirdi, o yenə də yaladı və yenə də sıyıq dilində əridi. Ətrafda qəhqəhə qopdu və o, adamların nəyə güldüyünü başa düşməsə də, xəcalət çəkdi. Çünki Bak ilk dəfəydi ki, qar görürdü.

DƏYƏNƏK VƏ DİŞ QANUNU

Dayya çayının sahilində ilk gün Baka dəhşətli qarabasma kimi görünürdü. Sanki onu hər an aralayır və qorxudurdular. Onu qəfildən bu əsrdən qoparıb hansı ibtidai aləməsə atmışdılar.

Günəş şüaları altında avara-avara gəzməkdən bezdiyi o ləzzətli və tənbel həyata son qoymuşdu. Burada nə dinclik, nə istirahət, nə də təhlükəsizlik vardı. Hamı qarmaqarışıqlıq içində həyətdəydi və hər an ölüm təhlükəsi gözlənilirdi.

Daim ayıq-sayıq olmaq lazım gəlirdi, çünki buranın itləri də, adamları da şəhərlərdəkinə oxşamırdılar. Onların hamısı vəhşiydi, heç biri də dəyənək və diş qanunundan savayı bir qanun tanımırdı.

O heç vaxt itlərin belə vuruşmasını görməmişdi: bunlar əsl canavar təbiətli itlərdi və elə ilk tamaşa Baka unudulmaz dərs verdi. Düzdür, birinci davada o iştirak etmədi, əks təqdirdə oradan salamat çıxmayacaqdı. İlk qurban da o yox, Kerli oldu. Onların ikisini də tirdən düzəldilmiş komanın yanında yerləşdirmişdilər. Orada Kerli nəhəng canavar böyüklükdə olan cüssəli və güclü bir itlə mehribancasına oynaşmağa başladı. Heç gözlənilmədən şimşək kimi sıçrayış baş verdi, dəmir cingiltisinə bənzər diş saqqıltısı eşidildi, cəld geriye tullansa da, Kerlinin ağzı gözüne qədər cırıldı.

Bu, eynilə canavar döyüşünə bənzəyirdi: hücum etmək və o saat da geri çəkilmək. Lakin iş bununla qurtarmadı. Otuz-qırx it elə o dəqiqə tökülüşüb gəldi və vuruşanların ətrafında dinməz halda, qulaqlarını şəkəylərək dövrə vurdu. Bak əvvəlcə başa düşmədi ki, onlar belə sakit gərginliklə nəyi gözləyirlər və çənələrini niyə acgözlüklə ləhlədirlər. Kerli rəqibinin üstünə atıldı, o isə Kerlini dişləyib kənara sıçradı. Sonra Kerlinin ikinci sıçrayışını sinəsiylə qarşıladı və elə cəld dəf etdi ki, Kerli ayaqları üstə güclə durdu. O bir daha özünə gələ bilməzdi. Sən demə, döyüşü izləyən itlər elə bunu gözləyirmiş. Onlar zingilti və mırıltı ilə Kerlinin yanına yığışdılar və Kerli ölümqabağı ağrıdan qıvrılıb inildəyərək onların tüklü bədənlərinin altında görünməz oldu.

Bütün bunlar o qədər qəfil və gözlənilmədən baş verdi ki, Bak özünü tamamilə itirdi. O, şpitsbergenli itin gülmək əlaməti olaraq qırmızı dilini necə çıxarmadığını və Fransuanın başını yelləyərək itlərin

işərisinə necə soxulduğunu gördü. Dəyənəkli üç kişi itləri qovmaqda ona kömək edirdi. Bu çox çəkmədi. Kerlinin yığılmağından iki dəqiqə sonra ona hücum edənlərdən ən axırıncısı da hadisə yerindən qovuldu. Lakin Kerli didilib dağılmış, qanına bələnmiş halda tapdanmış qarın üstündə qalmışdı. Qara dərilili metis isə onun başı üstə dayanıb var gücüylə nəyisə söyürdü. Bu səhnə sonralar tez-tez Bakın yadına düşür və hətta onu yuxuda da həyəcana salırdı. Demə, həyat beləymiş! Onda ədalət deyilən şey yox imiş! Birə dəfə yığıldın, qurtardı getdi, deməli, axırın çatdı. Odur ki, möhkəm dayanmaq lazımdır! Şpits yenidən dilini çıxartdı və gülməyə başladı və elə bu andan Bakda ona qarşı kəskin və öldürücü bir nifrət oyandı.

Kerlinin faciəli ölümündən hələ özünə gəlməmiş Bak, yeni zərbə aldı. Fransua ona qayıq qoşqu keçirdi. Bu, eynilə doğma yerlərində mehtərlərin atlara keçirdikləri qoşquya bənzəyirdi. Orada atların gördükləri işi burada Bak etməliydi. O, Fransuanı kirşədə vadini əhatə etmiş meşəyə odun qırmağa aparırdı. Qoşquda getmək mənliliyinə toxunsa da, özündən çıxmamaq üçün onun ağı çatırdı. O özünü ələ alıb bütün bunların yeni və qəribə şey olduğuna baxmayaraq, yaxşı işləməyə çalışırdı. Fransua ciddi idi, tələb edirdi ki, ona dərhal qulaq assınlar və qırmanc gücünə buna nail olurdu. Hələ üstəlik Bak hər hansı bir diqqətsizlik edəndə daldan gələn təcrübəli Deyv də onun budunu dişləyirdi. Qoşqunun “rəhbəri” minik iti olan Şpits idi və Bak yoldan çıxanda o, acıqlı və narazı halda mırıldanır və bədəninin bütün gücünü yan qayısa tökərək onu yoluyla düz getməyə dartırdı. Bak təlimi asanlıqla mənimsədi və iki yoldaşının və Fransuanın birgə rəhbərliyi altında yaxşı səriştə qazandı. Düşərgəyə qayıtmazdan əvvəl artıq bilirdi ki, “ho” harayı “dayan” deməkdir, “marş” komandası verilə, irəli qaçmaq lazımdır.

O bilirdi ki, döngələrdə qaçış sürətini azaltmaq, yüklü kirşələr dağ yoluyla gedəndə isə arxaya qoşulandan aralı durmaq lazımdır.

– İtlərin üçü də yaxşıdı – Fransua qayıdan baş Perronu görəndə dedi. – Bu Bak yaman işləkdir. Tezliklə ona necə lazımsa, dərs verərəm.

Günortaçağı təcili hökumət poçtunu aparmalı olan Perro daha iki it gətirdi.

Billi və Co adlanan iki qardaş, layka cinsindən idilər. Bir ananın oğulları olsalar da, biri-birindən yerlə göy qədər fərqləndilər. Billi-

nin yeganə günahı həddindən artıq açıq ürəkli olmasındaydı. Co isə qaşqabaqlı, qaradınmız və tündməcaz idi. O, hey mırıldayır və hamını kinli-kinli süzürdü.

Bak Billi və Conu səmimiyyətlə qarşıladı, Deyv onlara nəzər də salmadı. Şpits isə fürsəti fəvta vermədən əvvəlcə birinə, sonra digərinə hücum çəkdi. Billi əvvəlcə dostcasına quyruğunu buladı, görəndə ki, dinclik kara gəlməyəcək, qaçmaq istədi, bir şey çıxmadı, Şpitsin iti dişləri böyrünə sancıldı. O, ağırdan yalvarıcı tərzdə uladı. Co isə Şpitsin hansı tərəfdən ona hücum cəhdi göstərməsinə baxmayaraq, hər dəfə tüklərini qabardıb qulaqlarını şəkləyir və mırıltıyla onu qarşılayırdı. O, hədələyici tərzdə mırıldayır və qeyri-adi cəldliklə dişlərini şaqıldadırdı, gözləri şeytan gözləri kimi parlıdaydı, Onun gözlərində nifrətlə birgə qorxu da gizlənmişdi. Görkəmi o qədər dəhşətliyi ki, Şpits ona dərs vermək niyyətindən əl çəkməli oldu. Lakin Şpits öz məğlubiyyətini bürüzə verməmək üçün hələ də yanıqlı-yanıqlı zingildəyən zavallı Billinə üstünə atıldı və onu düşərgənin lap qurtaracağına qədər qovdu.

Axşamçağı Perro uzun və qıvrıq bədənlə, qayışbaldır, qoca bir qoşqu iti tapdı. Onun üz-gözü çapıq və yara yerləri ilə dolu idi, təkə bir gözü salamat qalmışdı. Lakin bu yeganə göz mərdlik ifadə edən cəsarətli bir qığılcımla parlıdayır, hamıya istər-istəməz hörmət ifadə edirdi. Ona Solleks deyirdilər, yəni Acıqlı. Deyv kimi o da heç bir şey tələb etmir, heç nəyi bağışlamır, heç nəyi vecinə almırdı.

Və o, yavaş-yavaş, vüqarla başqa itlərə yanaşanda hətta Şpits belə ona dəyib-dolaşmırdı. Solleksin bir zəif cəhəti var idi və bədbəxtlikdən bunu ilk dəfə Bak aşkara çıxartdı: taygöz it ona kor gözü tərəfindən yaxınlaşmağı xoşlamırdı. Məhz ona bu pisliyi edən də hər şeydən xəbərsiz Bak oldu və Solleks qəflətən dönərək onun üstünə atılmağa və çiyini sümüyə kimi gəmirib üç düymə enində yara açanda öz ədəbsizliyini başa düşdü. Bu hadisədən sonra Bak daha heç vaxt ona qadağan olunmuş tərəfdən yanaşmadı və Solleks də heç vaxt ona toxunmadı. Solleks də, görünür, Deyv kimi yalnız bir şeyi arzulayırdı; tək onu narahat etməsinlər. Lakin Bak tezliklə əmin oldu ki, onların hər ikisi daha başqa, daha yüksək meyllərə malikdir.

Elə ilk gecədə Bak yatmaqla bağlı böyük bir problemlə üzləşdi. İçərisində şam yandırılmış çadır qar düzəngahında cazibədarlıq işığı saçdı. O, tam əmində ki, orada gecələməlidir. Lakin içəri girəndə Perro və Fransua onu söyüşlə qarşıladılar və əllərinə keçən şeyləri o

vaxta qədər ona tulladılar ki, Bak çəşqinliqdan ayıldı və biabır olmuş halda çadırdan şaxtalı eşiyyə qaçdı. Acı külək əsir, bədənini şiddətlə döyəcəyir, xüsusilə yaralı çiyini rəhmsizcəsinə göynədirdi. O, qar içində uzanıb yatmaq istədi, lakin şaxta tezliklə onu ayaq üstə qaldırdı. Zavallı və ümitsiz bir halda çadırların arasında gəzişib nisbətən isti yer axtardı, lakin tapmadı. Orada-burada vəhşi itlər ona hücum çəkdi-lər, lakin o, tüklərini qabardaraq hiddətlə onlara mırıldandı (o bunu da çox tez öyrənmişdi) və itlər Bakı sakit buraxdılar.

Nəhayət, beyninə bir fikir gəldi. O, geri qayıdacaq və qoşqudan olan itlərin harada gecələyəcəyini öyrənəcəkdi. Lakin yoldaşlarının heç birini tapmayanda çox təəccübləndi. Onlar yoxa çıxmışdı. Bak yenidən düşərgənin böyük ərazisini dolaşdı, onları axtardı, lakin tapmadı. Bəlkə onlar çadırdaydılar? Yox, bu ola bilməz, bəs Bakı çadırdan niyə qovdular? Axı hardadırlar? Bədəni əsə-əsə, quyruğunu sallayaraq tək-tənha və məqsədsiz halda çadırın ətrafında dövrə vurdu. Birdən onun qabaq pəncələri altındakı qar çökdü və az qala yarığa düşəcəkdi. Ayaqları altında nəşə tərpnəirdi. O, görünməz və naməlum varlığın qorxusundan mırıldayaraq, tüklərini qabardıb geri qaçdı. Lakin həlim bir dost zingiltisi onu tezliklə sakitləşdirdi və yenidən həmin yerə kəşfiyyətə qayıtdı. Onun burun deşiklərinə isti hava axını dəydi: Billi rahatca yumurlanıb qarın altında, xəndəkdə uzanmışdı. O, yaltaq-casına zingildəyir, qurdalanır, quyruğunu oynadır, bununla Bakı ələ almaq üçün bütün xoş niyyət və təkliflərini bürüzə verir və hətta risk edib ilıq və nəm dili ilə onun üz-gözünü yalayır.

Bu da bir dərs! Demək, onlar soyuqdan belə qorunurlarmış! Bak da özünə yer seçdi, çox əlləşəndən və böyük cidd-cəhdədən sonra qar içində yuva qazdı. Bir azdan bədəninin hərərətindən xəndək isindi və o, yuxulaya bildi. Qatma-qarışq yuxulardan əzab çəkərək yuxuda hərdən mırıldanmasına və hümməsinə baxmayaraq, o, üzücü və çətin gündən sonra möhkəm və şirin yuxuya getdi.

Səhər oyanmış düşərgənin hay-küyü olmasaydı, o hələ ayılmayacaqdı. Əvvəlcə harada olduğunu kəsdirə bilmədi. Gecə yağın qar üstünü tamamilə örtmüşdü. Hər tərəfdən onu qar divarları sıxırdı. Və birdən Bakı dəhşətli bir qorxu bürüdü – tələ qarşısında dayanmış vəhşi heyvan qorxusu! Bu, onda uzaq əcdadlarının əlamətlərinin üzə çıxması deməkdi; ömrü boyu tələnin nə olduğunu bilməmişdi və ondan qorxmamalıydı da. Bununla belə, onun bədəni titrək halda qısıldı,

boynundakı və çiynlərindəki tüklər qabardı və o, bulud kimi üstünü örtmüş qıgılıcı saçan qarı kənara tullayaraq vəhşi bir mırıltı ilə çaladan sıçrayıb, səhərin gözqamaşdırıcı işığına düşdü. Elə ayaq üstə duran kimi o, qarşısında açılmış ağ çadırı gördü. Harda olduğunu anladı və Manuellə gəzintiyə çıxdığı gündən başlamış qar içində özünə gecələmək üçün yuva düzəltdiyi dünənki gecəyə qədər baş verənləri bir-bir xatırladı.

Fransua onu çağırıtı ilə salamladı.

– Mən nə demişdim? – o, Perroya müraciət etdi.

– Bu Bak bir anda hər şeyi öyrənməyə qadirdir.

Perro ciddi tərzdə razılıq mənasında başını tərpətdi. Kanada hökumətinin kuryeri kimi o, poçt və mühüm sənədlər daşıyırdı, ona ən yaxşı itlər lazım idi, buna görə də Bak kimi it aldığına çox məmnundu.

Bir saat ərzində qoşqusuna daha üç it əlavə olundu: onların sayı doqquza çatdı. İyirmi beş dəqiqədən sonra isə onlar artıq tərpənmişdilər və qarlı yolla Dayya Kanyonuna doğru yüyürdülər. Bak bu dəyişikliyə sevinirdi və təzə işinin ağır olmasına baxmayaraq, ona nifrət hissi bəsləməirdi. Qoşqu yoldaşlarının ehtirası əvvəlcə onu heyrətə saldı, sonra bu vəcd onun özünə də keçdi. Ən təəccüblüsü isə Deyv və Solleksdə baş vermiş dəyişmə idi. Qoşquya salınmaları onları tamam başqa it etmişdi. Süstlük və laqeydlilik onları tərək etmişdi. Onlar sayıq və fəal idilər, işin öz qaydasında getməsi üçün narahatlıq keçirirdilər, itlər arasında ləngimə və qarma-qarışıqlıq olanda hövsələdən çıxırdılar. Belə görünürdü ki, bu iş onların mövcudluğunun ən yaxşı ifadəsidir, bütün heyatları, sevincləri ondan asılıdır.

Deyv arxada gedirdi, onunla Solleksin arasında, bir az irəlidə Bak qoşulmuşdu. Qalan itlər isə başda Şpits olmaqla bir-birinin dalınca düzülüşdü.

Bakı qəsdən Deyv və Solleksin arasında yerləşdirmişdilər ki, onu lazımınca öyrədə bilsinlər. Bak özünü qabiliyyətli şagird, onlar isə onun səhvlərini dərhal düzəldən, öz iti dişlərinin köməyi ilə onu itaətə məcbur edən mahir müəllim kimi göstərirdilər.

Deyv ədalətli və çox ağıllı idi. O, Bakı nahaq yerə heç vaxt incitməzdi, lakin cayanda onu dişləmək imkanını da əldən verməzdi. Buna Fransuanın qamçısı da əlavə olunduğuna görə, Bak bu qənaətə gəlmişdi ki, özünü yığırdırıb səhv etməkdən daşınmaq dişlənməkdən daha sərfəlidir. Bir dəfə qısa fasilədə o, yan qayısa ilişib səfəri ləngitdi. Deyv və Solleks

hücum çəkib onun dərşini yaxşıca verdilər. Nəticədə qarışıqlıq daha da gücləndi, lakin Bak yan qayıışı bir daha səhv salmamaq üçün sonra böyük cəhd göstərirdi və günün axırına o öz vəzifəsinin öhdəsindən elə yaxşı gəlirdi ki, müəllimləri onu dişləməkdən əl çəkirdilər.

Fransuanın qamçısı Bakın üstünə daha az şığımağa başladı, Perro isə xüsusi canfəşanlıqla hörmət göstərir, onun pəncələrini bir-bir qaldırıb qayğıyla onları gözdən keçirirdi.

Birinci gün onların qət etdiyi məsafə çox çətin oldu. Onlar Kanyon boyu Qoyun yamacı və Çəki qalacalarının yanından və meşə zolaqlarından ötüb bir neçə yüz fut hündürlükdə olan buzlaqlı və qarlı təpədən keçirdilər, duzlu və şirin sular arasında uzanan, kədərli, yalnız şimalın heybətli gözətçisi kimi onun girəcəyini qoruyan nəhəng Çilkutdan aşdılar. Sönmüş vulkanların ağzında yerləşmiş donmuş göllərin bütöv bir silsiləsini sağ-salamat sovuşub, gecə yarısı Bennet gölü yaxınlığındakı böyük düşərgəyə çatdılar. Orada minlərlə qızılaxtaran qayıq düzəldib yazda buzun əriməsini gözləyirdi. Bak qarın içində özünə yuva düzəldib div yuxusuna getdi, lakin tezliklə onu talacıqdan çıxardıb başqa yoldaşları ilə birlikdə şaxtalı gecənin qaranlığında kirşəyə qoşdular.

Həmin gün onlar qırx mil yol getdilər, çünki yol hamardı. Lakin ertəsi gün qarda özlərinə iz açmağa məcbur olub bərk yorulduqları və nisbətən ləng getdilər. Bir qayda olaraq Perro qabaqda gedir, ayaq xizəyi ilə qarı tapdalayırdı ki, itlər asan yüyürə bilsin. Fransua isə dönmə şüvülü ilə qoşquya istiqamət verirdi. Bəzən o, gec-gec də olsa, Perro ilə yerini dəyişirdi. Perro tələsirdi, bununla belə hesab edirdi ki, buzun qalınlığını Fransua gözəyarı daha yaxşı təyin edə bilər. Bu çox vacib məsələ idi, çünki payızın buzu çox da etibarlı deyildi. Sürətli axın olan yerlərdə isə ümumiyyətlə buz yox idi.

Bakın bütün günü qoşquda keçirdi. Yalnız qaranlıq düşəndə dincəlir və göy üzü işıqlanmağa başlayan kimi itlər yenidən hərəkətə başlayırdı.

Bu dəfə də ancaq qaranlıq düşəndən sonra istirahətə çıxdılar. İtlər öz balıq paylarını yeyib yatmaq üçün qarın içinə soxulmuşdular. Bak bərk acmışdı. Gündüz yediyi yarım funt qaxac edilmiş qızılbalıq onun dişinin dibində belə qalmamışdı. O heç vaxt doyunca yemirdi və acliqdan bərk əziyyət çəkirdi. Lakin çəkilə ondan az gələn və belə həyata daha yaxşı uyğunlaşmış itlərə bir funtluq balıq verilsə də, onlar öz gümrahlıqlarını qoruyub saxlamağı bacarırdı. Bak vaxtilə cənubdakı

həyatında adət etdiyi vasvasılığı tezliklə tərgitməli oldu. Gördü ki, öz payını tez içəri ötürən yoldaşları onun qarşısındakı tikələri də çırpışdırır. Payını qorumağa gücü çatmırdı: o iki-üç oğru ilə cəngə girəndə bir də görürdü ki, balığı artıq başqalarının ağzındadır. Bunun qarşısını almaq üçün o da digər itlər kimi sürətlə yeməyə başladı. Aclıq onu məcbur etmişdi ki, özünə məxsus olmayan şeylərə də əl atsın. O, müşahidə apardı və bunun yollarını öyrəndi. Perro üzünü yana çevirən kimi təzə itlərdən olan çox bic, ikiüzlü və oğru Payk cəld onun dana ətindən hazırlanmış qızartmasından bir dilimini çırpışdırdı. Ertəsi gün Bak onun kimi bütöv bir tikə qızartmanı götürüb əkildi. Aləm bir-birinə deydi, Bakdan isə heç kəs şübhələnmədi və onun əməlinə görə həmişə havayı yerə ilişən maymaq Dabı cəzalandırdılar.

Bu ilk oğurluq göstərdi ki, Bak şimalın sərt şəraitində də yaşamağa qadirdir. Bu, onun mühitə uyğunlaşmaq bacarığına dəlalət edirdi. Əgər belə bacarığı olmasaydı, onu tezliklə əzabverici ölüm hədələyəcəkdi. Bununla belə, oğurluq onun mənəvi iflasının başlanğıcı oldu. Əvvəlki əxlaq anlayışları sökülüb dağıldı, yaşamaq üçün amansız mübarizədə onlar Bak üçün artıq yük idi. Onlar üçün cənub münasib idi. Orada məhəbbət və dostluq qanunu hökm sürürdü, orada başqalarının malına hörmət, özgələ mərhəmət hissi vardı. Bu sərt şimalda isə dəyənək və diş qanunu hökm sürürdü, yaşamağa və uğur qazanmağa mane olan düzlüyə axmaq riayət edərdi.

Əlbəttə, Bak belə hökm çıxarmırdı, o, sadəcə olaraq qeyri-iradi şəkildə yeni şəraitə uyğunlaşırdı. Ömründə heç vaxt, hətta qüvvələr bərabər olmayanda da o, mübarizədən çəkinməmişdi. Lakin qırmızı sviterli kişinin dəyənəyi ona daha ibtidai, lakin həyat üçün zəruri olan əxlaq qaydaları aşılışmışdı. Bak hələ mədəni it kimi qalırdı. Məsələn, o, hakim Millərə məxsus olan qoşqu qırmancını qoruyaraq, öz əxlaq normaları yolunda ölməyə hazır idi. İndi isə bu ideyalara etinasız baxması və ancaq öz canının hayında olması göstərirdi ki, o, əcdadlarının vəziyyətinə qayıtmaq üzrədir. Oğurluq məharətini göstərmək üçün yox, bunu boş qarnının inadkar tələblərinə cavab vermək üçün edirdi. Qarətçiliyi açıqca yox, əlaltdan, bütün ehtiyat tədbirlərini görə-görə törədirdi, çünki dəyənək və diş qanununa tabeydi. Bir sözlə o, indi daha asan görüləsi işlərə baş qoşurdu.

O çox sürətlə pozulur, vəhşiləşirdi. Əzələləri dəmir kimi möhkəm olmuşdu və adi ağrılar daha onun vecinə deyildi. Daxili də, xarici də

yaman bərkimişdi. O hər hansı xərəyi, hətta iyrenc və daş kimi bərkini də yeyə bilirdi. Qarnı, onu doyuran nə vardisa, hamısını zərrə-zərrə özünə çəkir, qanı isə həzm olunmuş yeməkdən möhkəm və davamlı toxuma hasil edərək bədəninin ən ucqar hissələrinə paylayırdı. Bakın çox əla görmə və həssas iyilmə qabiliyyəti vardı. Eşitmə qabiliyyəti isə elə inkişaf etmişdi ki, o, yuxuda belə ən yavaş səsi eşidir və o səsin dinclik və ya təhlükə vəd etdiyini ayırd edə bilirdi.

O, dırmaqları arasında donmuş buzu gəmirməyi öyrənmişdi və su içmək istəyəndə nohur qalın buzla örtülü olurdusa da güclü qabaq pəncələri ilə onu sındırmağı bacarırdı. Lakin Bakın ən diqqətəlayiq qabiliyyəti küləyi duyması idi və o, gecələr qabaqcadan, küləyin hansı istiqamətdə əsəcəyini sezirdi. Buna görə də, ən sakit gecələrdə belə o özünə ağac altında və ya sahildə elə yerdə yuva düzəldirdi ki, sonradan külək əssəydi də, yuvasını tutmayacaq, ora isti və rahat olacaqdı.

Bütün bunları Bak təkcə təcrübə əsasında öyrənməmişdi, onda çoxdan yatıb qalmış əzəli duyğular hərəkətə gəlmişdi. Əhlliləşdirilmiş əcdadlarının nəslindən ona miras qalan xüsusiyyətlər isə, əksinə, yox olub gedirdi. İçində onun cinsinin uzaq gənclik dövrü tutqun, anlaşılmaz səslərlə dil açırdı. O dövr ki, vəhşi itlər sürü ilə yabanı meşələrdə vurnuxur, ovlarını qovaraq yorub əldən salırdılar. Bak da tezliklə caynaq və dişlərini iş salmağı öyrəndi və onda cəld canavar tutaşması peyda oldu. Onun unudulmuş əcdadları məhz belə vuruşurdular. Bakın daxilində uzaq keçmiş və onun cinsinə irsən, nəsil-dən-nəslə keçmiş köhnə vərdişlər canlanmağa başlayırdı. Bak indi o vərdişlərin sahibi idi. Həmin vərdişlərə asanlıqla yiyələnir, onlarda yeni və təəccüblü heç bir şey görmürdü. Elə bil bu vərdişlər həmişə ona məxsus olmuşdu. Və sakit soyuq gecələrdə Bak üzünü ulduzlara tutub uzun müddət canavar kimi ulayanda, çoxdan gömülmüş əcdadları da əsrlərlə ulduzlara hürdükləri kimi, sanki onun içində dil açırdılar. Bakın ulartısında da eynilə həmin notlar səslənirdi – onlarda kədər, sakitlik, zülmət və soyuqluq ifadə edən bütün hisslər yaşayırdı.

Beləliklə, əcdadların qədim nəğməsi təbiətin əlində hamımızın oyunaq olduğunun sübutu kimi Bakın sinəsindən süzülür və o, tədricən öz cinsinin mənşəyinə üz tuturdu. Bu, ona görə baş verirdi ki, şimalda adamlar sarı metal tapmışdılar və bir də ona görə ki, bağban köməkçisi Manuelin məvacibi arvadının və eynilə ona oxşayan bir yığın tör-töküntüsü olan cor-çocuğunun ehtiyaclarını ödəmirdi.

İBTİDAİ VƏHŞİ QALIB GƏLDİ

Bakda ibtidai vəhşinin əlamətləri güclüydü və yeni həyatın sərt şəraitində getdikcə artırdı. Lakin bu hələ gizli oyanmayıdı. Təzəcə yaranmağa başlamış hiyləgərliyi onu taraz saxlayır və idarə edirdi. Yeni həyata alışmaq zəruriliyi onu daim gərgin vəziyyətdə saxlayırdı. Bak nəinki şuluq salmır, hətta mümkün qədər digər dava-şavalardan gen gəzirdi. Davranışında xüsusi bir ehtiyatlılıq yaranmışdı. O, cəld və tələsik hərəkətlərə meyl göstərmirdi. Onunla Şpits arasında kəskin düşmənçilik olsa da, Bak bunu bürüzə vermir və ona heç vaxt birinci sataşmırdı.

Şpits isə əksinə, Bakın təmsalında ən təhlükəli düşməni yəqin edərək dişlərini çıcıtmaq imkanını əldən vermir. O, hətta Bakı qəzəbləndirmək və dava törətmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı. Belə vuruş isə onların ikisindən birinin ölümü ilə nəticələnəliyi.

Bu cür tutaşma az qala səfərin başlanğıcında baş verəcəkdə, lakin gözlənilməz bir hadisə buna mane oldu. Həmin günün axırında Le-Barj gölünün sahilində qəmli, miskin bir yerdə düşərgə salmışdılar. Çovğun, bıçaq kimi kəsən külək və zülmət onları dayanmağa məcbur etmişdi. Bura gecələmək üçün çox namünasib yerdi, arxasından dik qayalar qalxırdı.

Perro və Fransua ocaq qalamağa məcbur olub yatacaqlarını gölün buzu üzərində açdılar. Səfəri rahat davam etdirmək üçün çadırı Dayya çayına atdılar. Suların gətirdiyi çör-çöpdən yığıb ocaq qaladılar. Bu isə ancaq ətrafın buzunu əritdi və ocaq söndü. Onlar qaranlıqda şam etməli oldular.

Bak özünə qaya daşlarının altında yuva düzəltdi. Onun içi o qədər rahat və ilıq idi ki, Fransua lap əvvəldən od üstündə qızdırdığı balıq tikələrini onlara paylayanda belə, Bak yuvadan həvəssiz çıxdı. O, payını yeyib yuvasına qayıdanda oranı tutulmuş gördü. Hədələyici mırıltıdan bildi ki, bu işğalçı Şpitsdir. Bu vaxta kimi o, düşməni ilə toqquşmaqdan yan keçmişdi, indi isə dözmək olmazdı. O, hər ikisinin, xüsusilə Şpitsin təəccübünə səbəb olan qəzəbli bir sıçrayışla onun üstünə atıldı. Bu ana kimi Şpitsə elə gəlirdi ki, rəqibi həddindən artıq qorxaq itdir və onu qoruyan ancaq gücü və çəkisidir.

Biri-biriylə tutuşmuş itlər dığırlandı dağıdılmış yuvadan çıxanda Fransua da təəccübləndi və dalaşmanın səbəbini dərhal anladı.

– Gözünə dönüm! – O, Baka qışqırdı. – Bu yaramaz oğruya yaxşıca toy tut!

Şpits döyüşə can atdı. O, qəzəblə və aramsız mırıldayır, dalaqabağa keçərək sıçrayış üçün münasib məqam axtarırdı. Bakı da belə bir həyəcan çulğamışdı və o da ehtiyatla Şpitsin ətrafında dövrə vurur və fürsət gözləyirdi. Bu an gözlənilməz hadisə birincilik uğrunda yarışa mane oldu. Birincilik isə xeyli gec, ağır, üzücü yolun, neçə-neçə mili keçildikdən sonra keçirilirdi.

Perronun söyüş yağdıran səsi, arıq çiyinlərinə dəyən dəyənək taqqıltısı və dəhşətli ağrılar sanki bir azdan bərk qarışıqlıq yaranması üçün siqnal oldu. Düşərgə qəflətən canlandı və tüklü məxluqlarla doldu. Onlar düşərgənin iyini alıb yaxınlıqdakı hansısa hindu köndlərindən axışib gələn yüzlərcə ac köpək idi. Bak və Şpits vuruşarkən köpəklər düşərgəyə soxulmuşdu. Perro ilə Fransua dəyənəklə onların arasına atılarda köpəklər adamlara hücum etdilər. Yemək iyi onların ağılı başdan eləmişdi. Perro köpəklərdən birinin başını azuqə dolu yeşiyə soxduğunu gördü. O, ağır dəyənəyini köpəyin arıq cəmdəyinə çırpdı və yeşik çevrildi. Bu an ac heyvanlar çörəyin və qaxac edilmiş donuz qızartmasının üstünə tökülüşdülər. Dəyənəklər yenə onların üstünə saqqıldadı. Onlar zərbə yağışı altında uladılar, zingildədilər, lakin ərzağın son qırıntısını da yeməmiş geri çəkilmədilər.

Bu vaxt heyrətə gəlmiş qoşqu itləri öz yuvalarından çıxdılar və vəhşi qonaqlar onların üstünə cumdular. Bak ömründə bu cür itlər görməmişdi. Onların qabırğalarını bir-bir saymaq olardı. Aclıqdan gözləri parıldayan, ağızlarından köpük tökülən bu itlər çirkləli dəriyə bürünmüş əsl skeletlərə bənzəyirdilər. Dəhşətli aclıq isə onları heybətli, yenilməz etmişdi. Onlara qarşı durmaq çox çətin idi. Qoşqu itləri elə ilk vuruşda qayaya tərəf sıxışdırıldı. Bakın üstünə eyni vaxtda üç köpək atıldı və bir an içində onun üz-gözü və çiyinləri gəmirildi. Bərk hay-küy düşdü. Billi adəti üzrə zingildəyirdi. Deyv və Solleks yaralarından qan axa-axa yanbayan qoçaqlıqla vuruşurdular. Co quduz kimi qapırdı. Birdən onun dişləri qərrib itlərdən birinin qabaq ayağına sancıldı və sümüyünü sındırdı. Hiyləgər Payk isə şikəst itin üstünə tullanıb dərhal onun boynunu qırdı. Ağzından köpük daşan rəqibi Bakın üstünə tullandı o, həmin itin boğazından yapışdı və üz-gözünü qana bələdi. Ağzındakı isti qan tamamən onun qəzəbini daha da artırırdı. O, başqa bir

itin üstünə atıldı və elə o an kiminsə dişlərinin boynuna sancıldığını hiss etdi. Şpits xaincəsinə ona böyürdən hücum etmişdi.

Perro və Fransua düşərgənin bir hissəsini gəlməldən təmizlədikdən sonra öz itlərinin harayına tələsdilər. Ac heyvanların azğın dəstəsi geri çəkildi və Bak da Şpitsdən canını qurtardı. Lakin sakitlik yalnız bir an çəkdi. Perro və Fransua bu dəfə geriyyə qaçıb ərzaq şeylərini xilas etməli oldular, çünki hindu köpəkləri indi onlara hücum çəkmişdilər. Billi qudurmuş itlərin arasından qoçaqlıqla çıxıb gölün buzu boyunca qaçdı. Onun ardınca Payk və Dab, sonra isə Perronun digər itləri götürüldülər. Bak da onların ardınca qaçmaq istəyəndə, gözcü hiss etdi ki, Şpits onu heydən salmaq niyyəti ilə üstünə yüyürür. Əgər o, yıxılısaydı, arxadan onları qovan it sürüsünün ayaqları altına düşəcək, axırı çatacaqdı. Lakin Bak var gücünü topladı, Şpitsi yaxına buraxmayıb dəstənin arxasınca yüyürdü.

Bir azdan qoşqunun doqquz itinin hamısı bir yerə toplaşib meşədə gizləndi. Onları daha qovan yox idi, lakin hamısı şil-küt edilmişdi. Hərəsinin ən azı dörd-beş yarası vardı, bəziləri isə şikəst olmuşdu. Dabın dal qıçı bərk yaralanmışdı; Dayyada alınmış, qoşquya ən axırda gələn Dollinin boğazı dişlək-dişlək edilmişdi. Co bir gözünü itirmiş, mehriban Billi bütün gecəni zingildəyib zarıdı – onun bir qulağı cırıncırım idi. Sübh çağı ayaqlarını zorla sürüyərək dayanacağı qayıtdılar və gördülər ki, soyğunçular yoxa çıxıb, Perro və Fransuanın əhvalı isə çox pisdir. Vəhşi köpəklər ərzağın az qala yarısını çırıpsdırmışdı. Onlar hətta qayıqları və brezent təkərləri belə çeynəmişdilər. Yemək üçün az-çox yarayan nə varsa, itlərin dişindən yayınmamışdı. Onlar Perronun sığın dərisindən tikilmiş ayaqqabısının bir tayını yemiş, qoşqunun qayıqının böyük bir hissəsini gəmirmişdilər. Hətta Fransuanın qamçısı da iki fut gödəlmişdi. Fransua onu çulğamış məyus fikirləri başından çıxarıb yaralı itləri gözdən keçirməyə başladı.

– Vay halımıza dostlar, – deyər həlim səslə pıçıldadı. Sizi necə də yaralayıblar. Lənət şeytana! Birdən hamınız quduzlaşib eləyərsiniz ha! Sən nə deyirsən, Perro?

Kuryer həyəcanla başını buladı. Dousona hələ dörd yüz mil qalmışdı, bircə itlərin quduzlaşması çatmırdı. İki saatlıq gərgin işdən və karlı söyüşlərdən sonra qoşqu qaydaya salındı və itlər sızıldayan yara-larına mähəl qoymadan, əzab-əziyyətlə yolun ən ağır hissəsini qət

edə-edə daha uzaqlara süründülər. Heç vaxt belə ağır yol keçməmişdilər.

Otuz Mil çayı donmamışdı. Onun iti axını şaxtaya qalib gəlmişdi, yalnız kiçik körfəzlərində buz gözə dəyirdi. Bu məşəqqətli Otuz Mil yolu keçmək üçün onlar altı gün üzücü cəhd göstərməli oldular. Hər addımda itləri və adamları ölüm təhlükəsi gözləyirdi. Yolu öyrənən Perro az qala iyirminci dəfə buz altına düşəcəkdə. Hər dəfə də uzun çubuq onun dadına çatdı. O, çubuğu elə tuturdu ki, yıxılanda onu çayın donmamış yerinə dirəyib müvazinətini saxlasın. Şaxta getdikcə güclənir, termometr mənfi 46 dərəcəni göstərirdi. Və hər dəfə su çalmasına düşməyə məcbur olandan sonra Perroya sətəlcəmdən qorunmaq üçün tonqal qalamaq və paltarlarını qurutmaq lazım gəlirdi.

Perronu heç nə qorxutmurdu. Bu təbiətinə görə də məhz onu hökumət kuryeri seçmişdilər. Perro hər hansı bir riskə gedir, öz arıq, qırıqlı üzünü qətiyyətlə şaxtaya tutur, dan yeri söküləndən şər qarışana qədər bütün çətinliklərlə əlbəyaxa olurdu.

O, çayın donuq sahilləri boyunca buz haşiyələrinin qırağından keçir və ayaqları altında buzun xırçıldayıb dağılmasına baxmayaraq, bir anlığa belə dayanmağı yada salmırdı. Bir dəfə kirşə Deyv və Bak qarışıq suya düşdü. İtlər az qala boğulacaqdı və onları yarıdonmuş halda dartıb çıxartdılar. İtlərin xilasını üçün tonqal çatmalı oldular. Hər iki heyvan qalın buz qatıyla örtülmüşdü. Buz qatını əritmək üçün Fransua və Perro itləri tonqalın başına fırlanmağa məcbur etdilər.

Başqa bir vaxt Şpits sürüşdü və qoşqunu öz dalınca suya çəkdi. Ətrafda buzun sınıb dağılmasına baxmayaraq Bak qabaq pəncələri ilə hələ sınımamış buza təkən verib geriyyə dartıldı və buz üzərində qalmaq üçün var gücünü topladı. Onun arxasınca Deyv qoşulmuşdu və o da var gücüylə geri çəkilirdi, qoşqunun başında duran Fransua isə onları özünə tərəf elə dartdı ki, itlərin oynaqları xırçıldadı.

Bir dəfə isə qoşqunun qabağındakı və arxasındakı buz qatları sındı. Xilas olmaq üçün yeganə yol dik qaya idi. Perro hansısa bir möcüzə sayəsində qayaya dırmaşdı, Fransua isə aşağıda durub Allaha yalvarırdı ki, ayağının altındakı buz tab gətirsin. Qoşqunun yan qayıqlarından uzun bir kəndir düzəldərək onlar bütün itləri bir-birinin ardınca qayaya çıxartdılar. Kirşə və bütün əşyalar da yuxarı çıxarılandan sonra lap axırda Fransua qayaya dırmaşdı. Sonra yenidən aşağı düşmək üçün münasib yer axtarmağa başladılar. Nəhayət, həmin kəndirin köməyi

ile düşəndə çay sahili artıq gecənin zülmətinə bürünmüşdü. Həmin gün onlar cəmi-cümlətanı dörd mil gedə bilmişdilər.

Möhkəm buzu olan Hotalinkva çayına yetişəndə Bak tamam haldan düşmüşdü. Qalan itlər də onun günündə idi, lakin Perro itirilmiş vaxtın əvəzini çıxmaq üçün onları gecə-gündüz qovurdu. Birinci gün otuz beş mil qət edib Böyük Lasosa çatdılar; ertəsi gün daha otuz beş mil keçərək Kiçik Lasosa yetişdilər, üçüncü gün isə qırx mili arxada qoyaraq Beş Barmağın kandarına yaxınlaşdılar.

Bakin qıçları şimal itlərininki kimi möhkəm və dözümlü deyildi. Onun vəhşi əcdadının ən axırncı nümayəndəsi mağara adamı və yaxud çay sahilində yaşayan adam tərəfindən əhliləşdiriləndən sonra keçən əsrlər boyu qıçları gündən-günə incələşmişdilər. Bak bütün gün ərzində güclə yeriyir, axsayır, qıçlarındakı əzabverici ağrıya zorla tab gətirirdi və düşərgəyə çatanda ölü kimi düşdü. Hətta aclıq da onu yerindən qaldıra bilmədi, balıq payını almaq üçün o qımıldanmadı da: ona yeməyi Fransua aparmalı oldu. Fransua həm də hər şam yeməyindən sonra yarım saat onun pəncələrini ovxalayır. O öz ayaqqabısının üst hissəsini kəşib onlardan Bakın dörd pəncəsi üçün örtük tikdi. Bu, itin əzablarını xeyli yüngülləşdirdi. Bir səhər Fransua həmin örtükləri Baka geydirməyi unutmuşdu və Bak kürəyi üstə uzanaraq dörd pəncəsinin dördünü də havada yelləyib yalvarıcı tərzdə bildirdi ki, onu geyməmiş yola düşən deyil. Bu vəziyyəti görəndə Perronun qırıq sifətində hətta gülüş əlaməti sezildi. Bakın pəncələri tədricən möhkəmlənib bərkiyirdi və buna görə də sürtülməkdən yırtılmış örtüklər bir azdan atıldı.

Bir səhər Pelli çayının sahilindəki duracaqda itləri qoşquya düzəndə heç kimin gözləmədiyi halda birdən Dollu quduzlaşdı. Onun bu halı canavar tək qorxunc, tükürpərdici ulamasından bilindi. Qəfil-dən düz Bakın üstünə atıldı. Bak ömründə quduz it görməmişdi və buna görə də bilmirdi ki, ondan qorxmaq lazımdı, ya yox: bununla belə, qeyri-iradi bir dəhşət içində qaçmağa üz qoydu. O, düz irəliyə qaçır, bir addımlıq məsafədə isə onu ağır-ağır və səs-küylə nəfəs alan, ağzından köpük daşan Dollu qovurdu. Bakı qaçmağa qorxu vadar etmişdi, Dollu isə quduzluq. Lakin nə Dollu ona çata, nə də Bak ondan aralana bilirdi. Bak adadakı kolların arasıyla qaçaraq onun aşağı hissəsinə çatdı, buzla dolu bir körfəzdən keçərək başqa bir

adaya, daha sonra digərinə yetişdi. Sonra isə dövrə vuraraq çayın əsas məcrasına qayıtdı və tələş içində sahil boyu yüyürdü. Bütün bu müddət ərzində o, geriye boylanmamasına baxmayaraq, arxasında, cəmişi bir sıçrayışlıq məsafədə hər an səs eşidirdi. Bu minvalla iyirmi beş mil qaçandan sonra o, Fransuanın çağırışını eşidib geriye döndü və təng-nəfəs halda, yenə də Dolludən bircə addım qabaqda, xilas olmaq ümidiylə özünü çarvadara yetirdi. Fransua əlində hazır vəziyyətdə balta tutmuşdu və Bak onun yanından sovuşan kimi baltanı quduz Dollunun başına çaldı.

Təqətsiz, güclə nəfəs alan Bak ağır-ağır kirşənin yanına gəlib çıxdı. Şpits belə bir fürsəti çoxdan gözləyirdi. O, Bakın üstünə sıçradı, heç bir müqavimətə rast gəlmədən onu iki yerdən sümüyə qədər yaraladı. Bu vaxt Fransuanın qamçısı Şpitsin başı üstə şaqıldadı və qoşquda indiyə qədər heç kimin almadığı ağır zərbələrə rəqibinin düşar olması Baka ləzzət verdi.

– Bu Şpits lap şeytandır! – Perro dilləndi. – Günlərin birində o, Bakı gəbərdəcək.

– Qəm yemə. Bakda bir yox, iki şeytan yatır, – Fransua cavabında dedi. – Mən həmişə ona göz qoyuram. Gör sənə nə deyirəm. Xoş günlərin birində o elə qızacaq ki, sən bu Şpitsini qanına qəltan edəcək və qara tullayacaq. İnan mənə.

Həmin vaxtdan Bakla Şpits arasında açıq müharibə başladı. Bütün qoşqunun rəhbəri və tanınmış başçısı Şpits bu qərribə cənub itinin timsalında öz ad-sanının əsl qənimini görürdü. Və Bak Şpitsə ona görə qərribə gəlirdi ki, indiyə qədər onun tanıdığı cənub itlərindən hələ heç biri yerli itlərlə nə düşərgə dayanacaqlarında, nə də yolda höcətləşə bilməmişdi. Onların hamısı çox incə olur, ağır iş, şaxtaya və aclığa dözməyib məhv olurdu. Bak isə özgə bəla idi. Təkcə o, hər şeyə dözür, yeni həyata alışır, gücdə, yırtıcılıqda və cəldlikdə şimal itlərindən heç də geri qalmırdı. O, həm də tədbirli it idi və qırmızı sviterli kişinin dəyə-nəyi onun əvvəlki ağılsız cəsarətini və hövsələsizliyini dəf edib, Bakı hakimiyyət uğrunda olduqca təhlükəli rəqibə çevirmişdi. O, fəvqəladə dərəcədə hiyləgər və vəhşilərə xas olan səbatla öz fürsətini gözləməyi bacarırdı.

Başçılıq üstündə döyüş mütləq baş verməliydi. Bak da bunu istəyirdi. Ona görə istəyirdi ki, təbiəti beləydi, ağılsız bir qürur hissi

onu çulğamışdı. Bu cür inadkarlıq qoşqu itlərini son nəfəsə qədər yoldan sapmamağa məcbur edir, onlar öz yüklərini sevincle daşıyır, qoşqudan qovulanda isə dərd əlindən çərləyirdilər. Bu hiss arxaya qoşularkən Deyvdə də oyanmışdı və o, Solleks məcbur etmişdi ki, kirşəni çəkmək üçün qüvvəsini əsirgəməsin. Yola düşmək anı çatanda o, bütün itləri ruhlandırır, qaşqabaqlı və əsəbi heyvanları, bu dinclik bilməyən və narazı zəhmətkeşləri tam fəaliyyətə gətirirdi. Məhz bu inadkarlıq onları bütün gün ərzində tələsdirdi və yalnız axşam düşərgədə onları tərk edərək öz yerini qəmgin bir narahatlığa və narazılığa təhvil verdi. Məhz belə inadkarlığına görə, büdrəyən, yan qayısa ilişən, yola düşmək vaxtı orda-burda veyllənib yubanan itləri Şpits cırırdı. Elə bu inadı ucbatından da qorxurdu ki, Bakı onun yerinə qoyunlar. Bak da inadkardı, o da başçı olmaq istəyirdi.

Bak açıq-aşkar Şpitsin başçılığına mane olurdu. O, Şpitsin və onun cəzalandırmaq istədiyi tənbellərin arasına girirdi. Özü də bunu bilə-bilə edirdi. Bir gecə bərk qar yağdı, səhərişi fırtıldaçı Payk gəlib çıxmışdı.

O, qarın dərinliyində qazdığı yuvada gizlənmişdi və Fransua onu əbəs yerə haylayıb axtarırdı. Şpits qəzəbdən özündən çıxmışdı. O, düşərgə boyu dolayır, hər hansı şübhəli yeri iyləyib qazır və elə vəhşicəsinə bağırırdı ki, Payk sığınacağında bu hürüşü eşidəndə qorxudan tirtir əsirdi.

Nəhayət, onu oradan çıxaranda və Şpits qulaqburması vermək üçün üstünə tullananda Bak qeyzlə onların arasına girdi. Bu, elə gözlənilməz və cəld baş verdi ki, geri oturdulmuş Şpitsin ayaqları yerdən üzüldü. Qorxusundan tirtir əsən Payk bu açıq qiyamı görə kimi yaralı başçıya hücum çəkdi. Bak da ədalətliyi unudaraq Şpitsin üstünə tullandı. Elə bu an Fransua bütün bunların onu əyləndirməsinə baxmayaraq, ədaləti qorumaq əməlinə sadıq qaldı. Var gücüylə Bakı qamçılamağa girişdi. Bu, Bakın qar üstə sərilməmiş rəqibindən əl çəkəməsi üçün bəs etmədi və Fransua qamçının dəstəyini işə salmalı oldu. Zərbə altında yarımcan olmuş Bak hələ xeyli müddət də qamçılanandan sonra geri çəkildi və bu arada Şpits firsəti fəvriyyə ilə verməyib Paykla haqq-hesabı çürütdü.

Dousona yaxınlaşdıqları sonrakı günlərdə də Bak hər dəfə Şpitsin və cəzalandırılan itlərin işlərinə qarışırdı, lakin o, bunu məharətlə, Fransua yaxınlıqda olmayanda edirdi.

Bakın pərdələnmiş qiyamı qoşquda intizamın pozulmasına gətirib çıxarırdı. Vəziyyətə yalnız Dyev və Solleks tab gətirir, qalan itlər isə getdikcə özlərini daha pis aparırdı. Aləm bir-birinə dəymişdi. Ab-hava yaman korlanırdı, bunun baisi isə Bak idi. O, Fransua daim gərgin vəziyyətdə saxlayırdı. Çünki kayur bilirdi ki, gec-tez onların tutaşması nəticəsində ikisindən biri həlak olmalıdır. Ona görə də gecələr hər dəfə itlər arasında mırıltı və dalaşma səsi eşidəndə yatağından çıxırdı ki, birdən Bakla Şpits tutaşar.

Lakin bunun üçün hələ fürsət düşməmişdi və günlərin birində onlar nəhayət, Dousona gəlib çatanda böyük vuruşun hələ qabaqda olduğunu bilmirdilər. Orada çoxlu adam və it var idi və Bak itlərin hamısını işləyən gördü. İtlərin bu cür işləməsi Baka təbii göründü. Bütün günü baş küçədən uzun it qoşquları keçir, hətta gecələr də zıncırov səsləri əskilmirdi. Onlar tikintilərə şalban, mədənlərə odun, başqa yüklər daşıyırdılar və Santa-Klara vadisində atların gördükləri işi icra edirdilər.

Bak arabir cənub itlərinə də rast gəlirdi, lakin onların əksəriyyəti yırtıcı canavar nəslindən olanlar idi. Hər gecə onlar bir qayda olaraq saat doqquzda, on ikidə və üçdə özlərinin qorxunc, müəmmalı nəğmələri ilə ulayırdılar. Bak bu dəstəyə məmnuniyyətlə qoşulmağa hazır idi.

Baş üstündə buz səfəqlərinin parıltısı görünəndə və ya göyde ulduzlar titrəşəndə, torpaq qar örtüyü altında keyiyib donanda yarım-höknürtüyə bənzəyən sürəkli və kədərli, həm də zəngüli, qəmli avazı olmasaydı, bu it nəğməsi həyatın özünün çağırış sədalarına oxşardı. Orada tale şikayətindən çox, varlığın ağır əzabları ifadə olunurdu. Bu qədim bir nəğməydi, Bakın nəslə kimi qədim; əski dövrün cavan çağlarının ilk nəğmələrindəndi bu nəğmə. O vaxt bütün nəğmələr qəmlə doluymuş. Bu, saysız-hesabsız nəsillərin əzab-əziyyətidən xəbər verirdi və belə narazılıq Baka yaman qəribə təsir bağışlayırdı. Bak da zarıyanda, hiçqıranda elə bil vaxtilə dəhşətli soyuğa və zülmə məruz qalmış vəhşi nəslinin ağrılarını bəyan edirdi. Və bu qədim kədərin əks-sədasının Bakı bu qədər təsirləndirməsi göstərdi ki, o, insanın ocağı başında dinc, oturaq həyatdan əsrlərdən boylanaraq bu ırlartının həmin vəhşi, ibtidai zamanlara qayıtmaq üzrədir.

Dousova gəldikdən yeddi gün sonra onlar sıldırım sahillə yenidən Yukon buzlağına enərək geriye – Dayya və Şor Suya tərəf hərəkət etdilər. Perro bu dəfə Dousona çatdırdığından daha təcili poçt aparırdı.

həm də o, vəcdə gələrək sürətlə illik rekordu təzələməyi qərara almışdı. Buna vəziyyətin bir çox cəhəti də təminat verirdi. Bir həftəlik istirahətdən sonra itlər özünə gəlmişdi və yaxşı əhvalda idilər. Keçdikləri qarlı yol digər yolçular tərəfindən yaxşıca toplanmışdı. Bundan başqa, polis yolun iki-üç yerində itlər və adamlar üçün ərzaq anbarı təşkil etmişdi ki, bu da yolun rahat keçilməsinə imkan verirdi.

Birinci gün onlar Yukon çayı boyu əlli mil yuxarı getdilər, ikinci günün axırında isə artıq Pelliyə yaxınlaşdılar. Lakin bu cür əla sürət Fransuaya böyük əzab və həyəcan hesabına başa gəldi. Bakın saldıği iğtişaş qoşqunun nizam-intizamını pozmuşdu. İtlər heç də eyni həvəslə yüyürmürdü. Bakın havadarlığından istifadə edərək onlar tez-tez şuluqluq salırdı. Daha Şpitsdən ehtiyat etmirdilər. Əvvəlki qorxu hissi yox olmuşdu və itlər daha onu rəhbər kimi saymırdı. Bir gecə Payk Şpitsin balıq payının yarısını əkdı və Bakın himayədarlığı ilə onu içəri ötürdü. Başqa bir gecə Dab və Co Şpitsə hücum çəkədlər və nə vaxtsa cəzalandırıldıqlarının əvəzini çıxdılar. Hətta xoştəbiətli Billi də öz mehribanlığını itirməyə başlayırdı və daha əvvəlki qılıqla zingildəmirdi, Bak isə Şpitsin yanından heç vaxt mırıldamamış və tüklərini hədələyici tərzdə qabartmamış keçməzdi. Əslində o, özünü əsl davakar kimi aparır və Şpitsin gözü qabağında həqarətlə gözlənməkdən həzz alırdı.

İntizamın pozulması digər itlərə sirayət etmişdi. Onlar öz aralarında indi daha çox didişdiyindən, düşərgə bəzən əsl cəhənnəmə çevrilirdi. Sonsuz çəkişmələrdən əsəbiləşmələrinə baxmayaraq təkce Deyv və Solleks özlərini əvvəlki kimi aparırdı. Fransua onlara anlaşılmaz, qəribə söyüşlər yağdırır, gücsüz qəzəblə qarı təpikləyir, üzündən kədər əskik olmurdu, onun qamçısı daim itlərin üstündə şaqqıldayırdı, lakin bunun da xeyri yoxdu. O, geri çevrilən kimi itlər yenə də öz işlərindəydi. Fransua öz qırmancı ilə Şpitsi müdafiə edirdi, Bak da qalan itləri. Fransua bilirdi ki, bütün çaxnaşmalara bais Bakdır və Bak da duyurdu ki, Fransua işin içindədir, lakin Bak o qədər ağıllı hərəkət edirdi ki, onu ifşa etmək mümkün deyildi, O, qoşquda sədaqətlə çalışırdı, çünki ağır zəhmət onun həzz mənbəyinə çevrilmişdi. Lakin ona daha çox ləzzət verən isə yoldaşları arasında xəlvətcə dava-dalaş salmaq, sonra isə izi itirmək idi.

Bir gecə şamdan sonra Texkina çayının ağzında Dab bir qütb dovşanını hürkütdü, lakin tuta bilmədi. Bir anda it sürüsünün hamısı ovu

təqib etməyə götürüldü. Onlardan yüz yard uzaqda Şimal-Qərb Polisiyinin düşərgəsində saxlanılan əlli it də onlara qoşuldu. Dovşan çay boyu qaçıb möhkəmcə donmuş kiçik bir yarğana tərəf buruldu. O, qarın səthi ilə yüngülcə qaçırdı, ağır itlər isə tez-tez bürdəyirdilər. Bak altmış itin hamısını geri qoyaraq neçə-neçə döngədən buruldu, lakin dovşana çata bilmədi. O, sürətini zəiflədib yerə sərdi və hirsle zingildədi. Nəhəng bədəni ayın ağappaq işığında par-par, parıdayırdı. Dovşan isə şaxtaltı gecənin ağ nişanəsi kimi qabaqda ox kimi süzürdü.

İndi Bakda müəyyən vaxtlarda adamları hay-küylü şəhərlərdən meşələrə qovan o qədim duyğular oyanmış və canlı məxluqları qurğuşun kürəciklərlə öldürmək həvəsi baş qaldırmışdı. Və bu qanıçənlik və öldürməkdən həzz almaq istəyi ona tamamilə təbii göründü. O, bütün it sürüsündən öndə canlı ətin – ovun arxasınca quduz bir çılğınlıqla qaçırdı. Qaçırdı ki, dişlərini sancıb onu öldürsün və isti qanı gözələrinə təpsin.

Elə şövq var ki, ov həyat qüvvəsinin gərginliyindən də güclü olur və özündə ömrün zirvəsinin əlamətlərini əks etdirir. Və ziddiyyətli burasıdır ki, bu vəcd bütövlükdə həyatı duymaq və eyni zamanda özünü və ətrafındakıları tam unutmaq deməkdir. Belə fədakarlıq ilhamlı çağında yaradıcı rəssama nəşib olur. Bu vəcd əsgəri döyüş meydanında təlatümə gətirir və o, qovğadan nəşə alaraq amansızcasına zərbə vurur. Bakı məhz belə bir vəcd çulğamışdı və o, at sürüsünün önündə qədim canavarlar kimi səs çıxarırdı, ay işığında qabağında qaçan canlı ovunu qovurdu. Bu vəcd onun varlığının naməlum dərinliyindən gəlir və onu zamanın qədim qatlarına sürükləyirdi. Onun içində həyat qaynayaraq aşır-daşır və hər əzələsi, hər damarı od içindəymiş kimi atılıb düşürdü. Ulduzların altında şaxtadan donmuş, ölgün torpaq üstündə bu çılğınlıqla həyat sevinci hərəkətə çevrilmişdi.

Ən böhranlı anlarında belə soyuqqanlı və ehtiyatlı olan Şpits isə dəstədən ayrıldı və ətrafında çay burulan dar meşə zolağına keçib dovşanın yolunu kəsdi. Bak bunu sezmədi. O, döngəni keçərkən qarşısında yalnız dovşanın ağ işartısını görürdü. Birdən Bak sıldırım sahildən düz dovşanın qabağında yola tullanan daha böyük bir ağ işiltı gördü. Bu, Şpits idi. Dovşan aman tapa bilmədi, çünki Şpits hələ havada ikən ağ dişləri ilə onu qamarlamışdı və yazıq dovşan əzab içində olan insan kimi nalə çəkdi. Özünün çiçəklənən çağında ölümün

dəmir pəncəsinə düşmüş həyəcanlı heyvanın fəryadını eşidən Bakın arxasınca gələn bütün sürü şadlıqla uladı.

Təkcə Bak susurdu. O, sürətlə qaça-qaça Şpitsin üstünə şığısa da, onun boğazından tuta bilmədi. Hər ikisi yıxıldı. Yumbalana-yumbalana qarın havaya sovurdular. Şpits heç bir şey olmamış kimi cəld ayağa qalxdı və Bakın çiyinini dişləyib kənara sıçradı. Onun dişləri tələnin dəmir çanağı kimi daha iki dəfə Baka möhkəm sancıldı və Bak mırıldadı, üst dodağını dartaraq, dişlərini qıcıdıb təzədən hücum çəkmək üçün geriye sıçradı.

Elə bu an Bak bir həqiqəti yəqin etdi. Vaxt gəlib yetişmişdi. Bu vuruş ikisindən biri üçün sonuncu olmalıydı. Hər ikisi də bağıra-bağıra, qulaqlarını şəkleyərək bir-birinin ətrafında dövrə vuranda və ehtiyatla hücum üçün girəvə gözləyəndə birdən Baka elə gəldi ki, bu səhnə ona çoxdan tanışdır. Ağ meşələr, ağ torpaq, ay işığı və döyüş həzzi! Şaxtalı havada itlərin nəfəslərinin buğu yavaş-yavaş yuxarı qalxırdı. Canavarların pis tərbiyə görmüş törəmələri vuruşanları dövrəyə alıb sükutla gözlədilər. Bak və Şpits də səssizcə durmuşdular, yalnız gözləri alışıb yanır, açıq cəhənglərindən buğ qalxırdı. Qədim vaxtların bu səhnəsi Bak üçün yeni və qəribə deyildi. Ona elə gəlirdi ki, bu həmişə belə olub və indiki də qanunauyğun haldır.

Şpits təcrübəli döyüşçüdü. Şpitsbergendən başlayaraq bütün Arktikadan, Kanadadan və Faydasız torpaqdan keçdiyi yollarda o hər cür itə rast gəlmiş və onları özünə tabe etmişdi. Onun qəzəbi coşqun idi, lakin kor-koranə də deyildi. Parçalamaq və məhv etmək ehtirası ilə yanarkən heç vaxt unutmurdu ki, rəqibi də məhz bu cür ola bilər. O heç vaxt əks həmləni dəf etmək planını qurmamış basqın etməzdi.

Bak əbəs yerə dişlərini bu nəhəng ağ köpəyin boyuna tıxamaq istəyirdi. O, dişlərini Şpitsin müdafiə olunmayan yerinə atan kimi dərhal əks cavab alırdı. Dişlər şaqqıltıyla bir-birinə dəyirdi, hər ikisinin üz-gözü qan içindəydi. Bak öz düşməninə heç cürə qabaqlaya bilmirdi. O, bərk qızıxmışdı, nəhayət, birdən sürətli həmlə ilə Şpitsi aşırı. Dəfələrlə Şpitsin qar kimi ağappaq boğazını hədəfə aldı, lakin hər dəfə də Şpits özünü zərbədən yayındırırdı, Bak bu dəfə başqa yol seçdi: özünü elə göstərdi ki, guya rəqibinin boğazını nişan alır, lakin başını geri dartdı və cəld çevrilib Şpitsi çiyinlə itələdi. Bir şey çıxmadı, hər dəfə Bak hücum çəkir, hər dəfə də Şpitsin dişinə keçəndə öz çiyini yaralanırdı.

Şpitsə heç bir ciddi xətər toxunmamışdı, Bak isə qan içindəydi və çətinliklə nəfəs alırdı. Əlbəyaxa döyüş isə get-gedə daha da qızırdı. Onları əhatə edən itlər sükut içində hansınısa yıxılacağı məqamı gözləyirdi. Bak tövşüməyə başlayanda Şpits nəhayət, müdafiədən hücum keçdi və onu nəfəs dərməyə qoymadı. Bak artıq ləngər vururdu. Bir dəfə hətta o yıxıldı da və altmış itin hamısı ona tərəf götürüldü: lakin o, bir təkənla özünü düzəltdi və ətrafdakılar yenə nəfəs dərmədən dayanıb gözləməli oldular.

Bak böyüklüyə, dahiliyə dəlalət edən bir keyfiyyətə malik idi – təkəyyülə! O, instinktlə vuruşurdu, lakin bu vaxt beyni də saat kimi işləyirdi. Düşmənin üstünə atılaraq özünü elə göstərdi ki, yenə də çiyinlə zərbəni təkrar etmək istəyir, lakin son anda qarın içərisinə soxulub torpağa qısıldı və dişləri Şpitsin sol qabaq qıçına sancıldı. Sınan sümük şaqqıltısı eşidildi və ağ it indi onun qarşısında üç ayaqla durmuşdu. Bak üç dəfə onu yerə sərməyə cəhd göstərdi. Sonra əvvəlki fəndini işə salıb onun sağ qabaq qıçını da sındırdı. Ağrıya və ümitsiz vəziyyətə baxmayaraq, Şpits dəlicəsinə ayaq üstə qalxmağa cəhd edirdi. O, gözləri od saçan, dilləri çıxmış, nəfəslərindən buğ qalxan itlərin lal dairəsini gördü. Onlar Şpitsə lap yaxınlaşmışdı. Şpits qabaqlar döyüşdə udzanın başının üstünü üzük qaşı kimi alan belə dairələri çox görmüşdü. Bu dəfə isə o özü məğlub olmuşdu.

Onun ümid yeri yoxdu. Bak rəhm etmək fikrində deyildi. Ürəyi yumşaq nisbətən yumşaq iqlimlər üçün kara gəlir. Bak həlledici zərbəni vurmağa hazırlaşdı. İtlər o qədər yaxınlaşmışdı ki, Bak artıq böyürlərində onların nəfəsini hiss edirdi. O, Şpitsin arxasından və yan-yörədən rəqibinin üstünə tullanmağa yarım hazır vəziyyətdə dayanmış, gözləri Şpitsə zillənmiş itləri görürdü. Arada azacıq fasilə oldu. Bütün itlər daş kimi yerlərində donub qaldılar. Təkcə Şpits əsir, yırgalanırdı. O, tüklərini qabardıb hədəylə mırıldayırdı, elə bil yaxınlaşmaqda olan ölümü qorxudurdu. Elə burada Bak onun üstünə sıçradı və dərhal geri çəkildi. Bu dəfə çiyinlə zərbə öz işini görmüşdü. İtlərin tutqun dairəsi ay işığında çimən qar üstündəki bir nöqtədə cəmləndi və Şpits görünməz oldu. Bak isə dayanıb qalib gəlmiş çempion kimi baxırdı. O, öldürməkdən həzz alan ibtidai vəhşiyyə necə də oxşayırdı!..

HAKİMİYYƏT UĞRUNDA MÜBARİZƏDƏ KİM QALIB GƏLDİ?

– Mən nə deyirdim? Demirdim ki, bu Bakda iki şeytan yatır?

Fransua ertəsi gün səhər Şpitsin yoxa çıxmasını və Bakın yaralı olduğunu görəndə dilləndi. O, Bakı tonqala yaxın çəkdi və yaralarını od işığında Perroya göstərdi.

– Şpits lap yırtıcı heyvan kimi döyüşüb. – Perro Bakın açılmış yaralarını və qapılmış yerlərini nəzərdən keçirib söylədi.

– Bak da vəhşi heyvan kimi vuruşub, – Fransua cavab verdi. – İndi işlərimiz də yaxşı gedər. Şpits olmayan yerdə davaya da son qoyulacaq.

Perro bütün müxəlləfatı yığışdırıb kirşəyə yükləyərkən, kayur itləri qoşmağa başladı. Bak Şpitsin qoşulduğu başçı yerinə yaxınlaşdı, Fransua isə ona məhəl qoymadan bu cür arzu edilən yerə Solleksə gətirdi. Onun fikrincə, Solleks başçı olmağa daha münasib idi. Bak isə qəzəblə Solleksin üstünə tullandı, onu geri itələyib başçı yerində dayandı.

– Buna bax ha! – Fransua heyrətdən budlarına çırparaq qışqırdı. – Baka bir baxın! Şpits öldürüb, indi isə başçı olmaq istəyir.

– Rədd ol burdan! – O, Bakın üstünə çımxırdı. Lakin Bak bu əmrə tabe olmadı.

Fransua onun xaltasından yapışdı və hədələyici tərzdə mırıltısına məhəl qoymadan Bakı bir tərəfə çəkərək başçı yerinə yenə Solleksə qoşdu. Qoca köpək bu yeri istəmirdi və açıqca bürüzə verirdi ki, Bakdan qorxur. Fransua isə tərs idi və o, arxasını çevirən kimi Bak yenə də Solleksə qovdu. Bu Solleksin ürəyindən idi.

Fransua cin atına mindi.

– Bu saat sənə elə toy tutum ki, – deyərək qışqırdı. Bir azdan əlində ağır bir dəyənəklə qaçırdı.

Bak qırmızı sviterli kişini xatırladı və yavaş-yavaş geri çəkildi; Solleks yenidən qabaq cərgəyə qoşulanda daha onunla işi olmadı. Lakin o, dəyənəyin qorxusundan kin və qəzəblə mırıldanaraq bir az kənarda var-gəl etməyə başladı. Lakin dəyənəyi də gözdən qoymurdu ki, işdir birdən Fransua ona tolazlasa, əkilə bilsin. O, təcrübəsindən bilirdi ki, dəyənək necə köpəkoğlu şeydir.

Kayur öz işi ilə məşğul idi. O, Bakı köhnə yerinə, Deyvin qabağında qoşmaq üçün çağırırdı. Bak iki-üç addım geri çəkildi. Fransua ona tərəf getdi və o, yenə dala çəkildi. Bu, bir neçə dəfə təkrar olunandan sonra nəhayət, Fransua Bakın dəyənəkdən qorxduğunu yəqin edərək onu bir kənara atdı. Lakin iş dəyənəkdə deyildi. Bak açıq-aşkar qiyam edir, başçılığa yiyələnmək istəyirdi. Qanunla da bu yer ona düşürdü. O, bunu qazanmışdı və bundan aza qane olan deyildi. Perro Fransuanın köməyinə gəldi.

Düz bir saat Bakı qovdular. İtə dəyənək tullayırdılar, o isə özünü yana verirdi. Onlar Bakı, qabaqkı bütün əcdadlarını, nəslinin hələ yer üzünə gəlməmiş ən uzaq törəmələrini, bədəninin bütün tüklerini, damarlarından axan hər damla qanı lənətləyirdilər. Bak isə söyüzlərə mırıldamaqla cavab verir və onları yaxına buraxmırdı. O qaçmağa cəhd göstərmirdi, lakin düşərgəni ətrafında dəfələrlə dövrə vuraraq başa salmaq istəyirdi ki, əgər arzusu yerinə yetirilsə, yaxın gələr və dinc durar.

Fransua qar üstə çöküb başını qaşdı. Perro saatına baxdı və nifrin etdi. Vaxt keçirdi, onlar gərək bir saat bundan qabaq yola düşəydi. Fransua yenə də peysərini qaşdı və başını bulayaraq acı təbəssümlə kuryerə baxdı. Perro isə cavabında məğlub olduqlarının etirafı kimi çiyinlərini çəkdi, Bu vaxt Fransua Solleksə yaxınlaşdı və Bakı səsledi. Bak itsayağı güldü, lakin lazımı məsafədən yaxına gəlmədi. Fransua Solleksə açib əvvəlki yerinə qayıtdı. Qoşqu nizamlı cərgə ilə düzülüb yola düşməyə tam hazırı. Bak üçün indi qabaqdakı başçı yerindən savayı yer qalmamışdı. Fransua yenidən onu səsledi və Bak bir dəfə də istehzayla gülümsəyib yaxın gəldi.

– Dəyənəyi at da! – Perro əmr etdi. Fransua dərhal ağacı tulladı və yalnız bundan sonra Bak tənənəylə gülərək qoşunun başçısı yerində durdu. Onun yan qayıqlarını keçirib kirşəni buzdən qopartdılar və bir azdan iki kişi də yanlarında olmaqla qoşqu artıq çay boyunca irəliləyirdi.

Kayur Fransua əvvəllər də Bakda iki şeytanın yatdığını təsdiq edər, onun haqqında yüksək fikir yürüdərdi. Amma heç bir gün keçməmiş o, kəşf etdi ki, bu iti lazımcına qiymətləndirməyib. Bak rəhbər roluna dərhal elə girdi və fərsət tələb olunan yerdə elə cəldlik və qətiyyət göstərdi ki, hətta Fransuanın fikrincə, tayı-bərabəri olmayan Şpitsi də ötüb keçdi.

Lakin onun yoldaşlarını özünə tabe etdirmək bacarığı daha diqqətəlayiq idi. Deyv və Solleks rəhbərlikdəki dəyişikliyə qarşı çıxmırdı. Onların vəzifəsi işləməkdə. Var güclərini sərf edib kirşəni dartmalı idilər. Onlara dəyib-dolaşan olmasaydı, bu yolda hər cür cəfani özlərinə rəva bilərdilər. Başçılığa lap mehriban xasiyyətli Billini qoysaydılar da onlar üçün fərqi yoxdu, tək nizam-intizam yarada bilsin. Lakin digər itlər Şpitsin hökmranlığının son günlərində yaman ərköyün olmuşdular, indi Bakın ciddiyyətlə qoşquda intizam yaratması onları heyrətə salmışdı.

Qoşquda Bakdan sonra gələn tənbel Payk əvvəllər qayısa ancaq xala-xətrin qalmasını girər, bir qətrə də artıq güc vurmazdı. İndi isə Bakın tez-tez təsirli cəzası nəticəsində elə qeyrətə gəlmişdi ki, elə birinci gündən ömründə eləmədiyi tərzdə qızgın cəhdlə işin qulpundan yapışmışdı. Qaşqabaqlı Co isə elə birinci gecə dayanacaqda möhkəm cəzalandırıldı – bunu Şpits də heç vaxt edə bilməmişdi. Bak bədəninin bütün gücünü onun üstünə saldı və o qədər çapaladı ki, Ço mırıldamağın daşını atıb zingiltiyə imdad dilədi.

Qoşqudakı əhval-ruhiyyə tezliklə yaxşılaşdı. Orada ilk vaxtların əməkdaşlığı yarandı. İşə hamı bir nəfər kimi can yandırır. Rink Repidsə girəcəkdə qoşquya Tin və Kuna adlı daha iki yerli it salındı; Bak onlara elə tez təlim verdi ki, Fransuanı heyrət bürüdü.

– Günün günorta çağında çırıqla gəzsən də, belə it tapa bilməzsən, – o qışqırdı. – Vallah belə it üçün min dollar vermək də azdır. Elə deyilmi, Perro?

Perro razılıq əlaməti olaraq başını tərptədi. Bu vaxtadan Perro rekord sürətini artırmışdı və onu gündən-günə daha da yüksəldirdi. Yaxşı tapdalanmış və möhkəm yol əla vəziyyətdəydi, səfəri çətinləşdirən təzə qar düşməmişdi. Həm də çox soyuq deyildi. Temperatur əlli dərəcə sıfırdan aşağı düşərək həmişə sabit vəziyyətdə qalırdı. İki kişi – Perro və Fransua növbəylə gah kirşədə, gah da ayaq xizəyilə gedir, itlər isə hərdən nəfəslərini dərə-dərə irəliləyirdilər.

Otuz Mil çayı möhkəm buzla örtülmüşdü və onlar Dousona tərəf on günə getdikləri məsafəni burada bir günə keçdilər. Bir cəhdlə onlar Le-Barj gölündən Ağ Atın kənarına qədər altmış mili dalda qoydular. Marş, Takiş və Bennet göllərini elə sürətlə souşdular ki, xizəklə getmək növbəsi olan kişilərdən hər hansı biri kirşəni daldan izləməli və ora bağlanmış ipdən yapışmalı oldu. Nəhayət, ikinci həftənin axırını

gecəsi Ağ Aşırımı keçərək dənizə tərəf, enməyə başladılar. Oradan Skaqueya şəhərinin və buxtadakı gəmilərin işıqları görünürdü.

Bu, rekord qaçış idi. İki həftə ərzində onlar hər gün qırx mil yol getmişdilər. Düz üç gün Perro və Fransua sinələrini fəxrlə qabağa verərək Skaqueyanın baş küçəsində dolandılar, hər yandan içki içmək üçün bolluca dəvət aldılar. Qoşqunu isə minik itlərinin qədir-qiymətinə bilən it dəllallarının vəcdə gəlmiş izdihamı əhatə etmişdi. Bir az sonra qərbdən üç-dörd soyğunçu şəhəri qarət etmək istədi, bu əməllərinə görə onları istiotqabı kimi dəlmə-deşik etdilər və camaat da fikrini yeni sensasiyaya yönəltdi. Elə bu vaxt Perro rəsmi sərəncam aldı. Fransua Bakı yanına çağırıldı, onu qucaqladı və ağladı. Bak anladı ki, Fransua və Perro ilə də vidalaşmaq vaxtıdır. Əvvəlki adamlar kimi, onlar da Bakın həyatından əbədlilik yox olurdular.

Onu və yoldaşlarını hansısa bir yarımşotlanda təhvil verdilər və qoşqudakı onlarca başqa it kimi, Bak da yenidən Dousona tərəf üzücü yolla geri qayıtmağa başladı. İndi yüklə gedirdilər və rekord vaxtı deyildi. Günlərlə ağır yüklə kirşəni dartıb aparırdılar. Yüklə isə şimal qütbünün qaranlığında qızıl axtaran adamlara dünyanın bütün guşələrindən göndərilmiş poçt idi.

Bu iş Bakın ürəyincə deyildi, lakin o, Deyv və Solleks ruhlandırıcı tərzdə yaxşı işlədir və göz qoyurdu ki, yoldaşları bu işin onlar üçün iftixar olub-olmamasından asılı olmayaraq, vicdanla çalışsınlar. Ötüb keçən günlər bir-birinə çox bənzəyirdi. Hər səhər müəyyən vaxtda əspazlar işə başlayır, tonqal qalayır. Sonra səhər yeməyi gəlirdi. Daha sonra bir neçə nəfər çadırları yığışdırıb kirşəyə yükləyir, qalanları isə itləri qoşurdu. Dan yerinin sökülməsinə təxminən bir saat qalmış yola düşürdülər. Gecələr düşərgə salırdılar. Bəziləri çadır qurur, bəziləri odun doğrayır, yatacaqdan ötrü küknar budaqları qırır, bəziləri isə əspazlar üçün su və ya buz gətirirdi. İtlər də yedizdirilirdi. İtlər üçün günün ən yaddaqalan hadisəsi bu olurdu. Balıq payını yedikdən sonra bir saata qədər oradakı yüzdən artıq itlə birlikdə veyllənməkdən xoş nə ola bilərdi? İçərilərində təhlükəli dalaşqanlar da vardı, lakin onlar üçcə döyüşdən sonra Bakı tanımalı oldular və Bak tükələrini qabardıb dişlərini qıcıyan kimi tük tökür, ona yol verirdilər.

Şübhəsiz, Bak ən çox tonqal yanında uzanmağı sevirdi, Bu zaman o, dal pəncələrini altına yığır, qabaq pəncələrini uzadar, başını qaldırır fikirli-fikirli oda tamaşa edirdi. Bəzən onun yadına hakim Millerin

Santa-Klaradakı günəşli vadidəki nəhəng evi, sement hovuzu, Meksika cinsli tüksüz İzabel, yapon mopsiki Tuts düşürdü. Lakin o ən çox qırmızı sviterli kişi, Kerlinin ölümü, Şpitslə böyük döyüş barədə və haçansa yediyi və yemək arzusunda olduğu ən ləziz nemətlər barədə düşünürdü. O, vətən xiffəti çəkmirdi. Günəş ölkəsi onun üçün tutqun, uzaq bir xatirəyə dönmüşdü və onu həyəcanlandırmırdı. Onun varlığına ən çox hakim kəsilən əcdadlarının uzaq, qədim ömürlərinin xatirələri idi. Bu xatirələr işığında əvvəllər heç vaxt görmədiy şeylər indi ona tanış gəlirdi. Onda əvvəllər mövcud olmayan instinktlər (onlar da əcdadların həyatının əks-sədasıydı) canlanmış və dil açmışdı.

Bəzən ocaq qırağında uzanıb yuxulu halda gözlərini qıyaraq oda baxanda ona elə gəlirdi ki, alovlar bu ocağın deyil, vaxtilə ətrafında qızındığı başqa bir tonqalıdır. Önündə isə o metis aşpazı yox, tamam özgə bir adamı görürdü. Bu özgə adamın qıçları nisbətən gödək, qolları isə daha uzundu. Əzələləri hamar və piyli deyildi, düyün düşmüş kəndirə oxşayırdı. Həmin adamın saçları uzun və pırtlaşıq, kəlləsi gözlərindən yuxarı çəpinə idi. O, qarıbə səslər çıxarır və hiss olunurdu ki, qaranlıqdan bərk qorxur, çünki dizindən aşağı sallanmış əlində ucuna böyük bir daş bağlanmış çubuğu sıxaraq daim qaranlığa baxırdı. O tamam lüt idi, yalnız çiyindən cırılmış və odda yanmış dəri asılmışdı, lakin bədəni tükü idi. Döşündə və çiyinlərində, qollarının arxa tərəfində və budlarındakı tüklər qalın məxmərə çalırdı. O, düz dayanmışdı – gövdəni qabağa vermiş və qıçlarını dizdən bükmüşdü. Bədəninə heyrətamiz pişik cəldliyi, elastikliyi və daim görünən və görünməyən qorxu hissi altında olanlar kimi bir sayıqlıq vardı.

Bəzən tükü adam ocaq qırağında çöməlib başını qıçları arasına soxaraq mürgüləyirdi. Bu vaxt onun dirsekləri dizlərinə söykənir, yağışdan qorunmaq üçün əllərini başına tuturdu. Tonqaldan bir az aralıda, qaranlıq içində isə sanki çoxlu alışıb kömür şölə saçırdı. Həmişə də cüt-cüt, iki-iki qızarırdı. Bak bilirdi ki, parıldayan vəhşi heyvanların gözləridir. Və onların içərisindən keçdikləri kolların xışıltısını və gecənin zülmətində saldıqları səs-küyü aydınca eşidirdi.

Yukon sahilində uzanıb mürgüləyərkən və tənbel-tənbel oda baxarkən başqa dünyanın bu sözləri və qarabasmaları bədənidəki tükləri biz-biz edər və o, yavaşca zingildəyər, boğuc səslə mırıldayardı. Bu vaxt metis aşpaz onun üstünə çıxmırdı: "Bak, oyan daha!" Və

qarabasma harasa qeyb olar, onun gözləri qarşısında real həyat canlanar və Bak qalxıb yuxudan təzə duranlar kimi əsnəyər, gərnəşərdi.

Səfər çətin, yük ağırdı. Əzablı iş itləri əldən salmışdı. Onlar Dousona çatanda əriyib çöpə dönmüşdülər və acınacaqlı vəziyyətdə idilər. On günlük, ən azı bir həftəlik istirahətə ehtiyacları vardı. Lakin iki gündən sonra onlar məktub dolu yüklərlə Kazarmadan Yukon buzlağına düşürdülər. İtlər yorulmuşdu, çarvadarlar donquldandı. Ən pisi isə o idi ki, hər gün qar yağdı. Yumşaq yolda getmək çətindi, xizəklərin altı yeyildiyindən kirşəni dartmaq get-gədə ağırlaşdı. Lakin çarvadarlar bütün çətinlikləri dəf edib ciddi-cəhdlə itlərin qayğısına qalırdılar.

Hər gecə onlar ilk növbədə itlərlə məşğul olurdular. İtlərə kayurlardan əlavə yemək verirdi və heç bir kayur öz itinin pəncələrini, yoxlamamış yatağına çəkilmirdi. İtlərin qüvvəsi tükənmək üzrəydi. Qış girəndən bəri onlar yüklü kirşəni çətin yolla öz arxalarınca çəkərək min səkkiz yüz mil qət etmişdilər. Min səkkiz yüz mil isə ən dözümlü iti belə taqətdən salar. Bərk yorulmasına baxmayaraq, Bak yoldaşlarını işləməyə məcbur edir, qoşquda intizamın möhkəm olmasına çalışır və hələ dözürdü. Billi hər gecə yuxuda amansız olaraq zingildəyir və inildəyirdi. Co əvvəlkindən də qaşqabaqlı olmuşdu, Solleksə isə təkə kor gözü tərəfindən deyil, salamat gözü tərəfdən də yaxşılaşmaq xatalı idi.

Lakin hamıdan çox Deyv əziyyət çəkirdi. Onun halı xoşa gəlməz idi. O daha əsəbi və qeyzli olmuşdu. Düşərgə salınan kimi dərhal özünə bir yuva düzəltdi və ona yeməyi kayur aparmalı oldu. Qoşqudan açılan kimi o, səhərə qədər tirtap düşürdü. Bəzən yolda kirşənin qəfildən dayanması və yenidən yola düşməsi vaxtı dartınmanın zərbindən Deyv yazıq-yazıq zingildəyirdi.

Kayur onu müayinə etdi, lakin heç bir şey anlamadı. Bütün kayurlar onun halı ilə maraqlandı. Onlar yemək vaxtı və yatmadan əvvəl axırıncı qullabını vurarkən bu haqda çox danışdılar və gecələrin birində əsl məşvərətə toplaşdılar. Deyvi yuvasından çıxarıb tonqalın yanına gətirdilər və ağırdan bir neçə dəfə zingildəyəndək ovdular. Nə vardısı, onun daxilindəydi, çünki sınıq sümük müşahidə olunmadı.

Bu vaxt artıq Kassyar dayazlığına çatmışdılar. Deyv elə zəifləmişdi ki, addımbaşı yıxılırdı. Şotland dayanmaq signalı verdi, Deyvi qoşqudan açıb yerinə onun ardındakı Solleksə qoşdu. Onun niyyəti Deyvə istira-

hət vermək, sərbəst halda kirşənin dalıyca gəlməsinə imkan yaratmaqdı. Lakin Deyv xəstə olmasına baxmayaraq, qayıqdan açılıb nə vaxtdan xidmət etdiyi qoşqudan çıxarılandan və yerinə Solleksin qoşulduğunu görendən sonra düşdüyü vəziyyətlə barışmayıb yazıq-yazıq mırıldadı və uladı. Onun vüqarı tüğyan edirdi. Ölümçül xəstə olmasına baxmayaraq, Deyv dözə bilməzdi ki, onun işini başqa it görsün.

Kirşə yola düşəndə o, yumşaq qarda çapalaya-çapalaya yandan çıxıb Solleks qapmağa, üstünə tullanmağa və onu cığırın o biri tərəfindəki qara sərməyə cəhd göstərdi. O, zingildəyir, kədər və ağır ilə mırıldayırdı. Qoşquda Sollekslə digər itlər arasında özünə yer eləmək istəyirdi, Şotland onu qırmancla qovmağa cəhd göstərdi; lakin o, dərisini yandıran bu zərbələrə məhəl qoymadı, kayurda isə elə ürək tapılmadı ki, onu daha bərk döyməkdən saxlasın. Deyv hamarlanmış yolla kirşənin ardınca sakit-sakit qaçmaq istəmədi və gediz üçün çətin yol seçib, yumşaq qarın içiyə yığıla-dura inadla qaçdı. Tezliklə o tamam təqətdən düşdü və yıxıldı. Heydən düşdüyü yerdəcə uzanaraq yanından ötüb keçən kirşənin uzun cərgəsini kədərli ulartıyla müşahidə etdi. Deyv son gücünü toplayaraq növbəti dayanacağa yan almamış dəstəyə çatmağa çalışdı. O özünün əvvəlki yerinə çata bildi və Sollekslə yan-bayan dayandı. Onun kayuru arxadan gələn adamdan trubkasını yandırmaq üçün bir anlıq ləngidi, tez də qayıtdı və itlər yola düşdülər. İtlər heyrtəmiz bir yüngüllüklə hərəkət edirdilər və birdən narahatlıqla başlarını geri çevirib dayandılar. Kayur da təəccübləndi: kirşə yerindən tərənəmirdi. Yoldaşlarını səslədi ki, gəlib bu səhnəyə tamaşa etsinlər. Deyv Solleksin hər iki qayığını çeynəyib qırılmış, düz kirşənin qarşısında, özünün köhnə yerində dayanmışdı.

Baxışlarıyla yalvarırdı ki, onu qovmasınlar. Çarvadar özünü itirmişdi. Yoldaşları ona başa salmağa çalışırdı ki, qoşqudakı iş üzücü olsa da, oradan qovulmaq hər bir it üçün ölüm bərabərdir. Qocalığa və ya şikəstliyə görə kara gəlməyən və qoşqudan açılan itlərin qəm əlindən necə öldüklərindən də xeyli söhbət açdılar. Axırda belə qərara gəldilər ki, bir halda ki, Deyv onsuz da öləcək, ona rəhm etmək və qoşquda öz ürəyincə gəbərməsi üçün şərait yaratmaq lazımdır. Beləliklə, Deyvi yenidən kirşəyə qoşdular və içindəki ağırlardan bəzən ixtiyarsız qırılmasına baxmayaraq, o, əvvəlki vüqarla yükünü dartmağa başladı. Bir neçə dəfə yıxıldı və hər dəfə də itlər onu sürüyə-sürüyə apardılar.

Bir dəfə isə kirşə onu elə basdı ki, dal ayaqlarından biri axsamağa başladı.

Lakin hələ dayanacağa çatmamışdan qabaq o, sağalmaq üzrəydi. Kayur tonqal yanında onun üçün yer elədi. Ertəsi gün isə o qədər zəifləmişdi ki, getməyə heyi qalmamışdı. Qoşulma vaxtı çatanda o, güclə sahibinə tərəf süründü. Tələşli bir səylə ayaq üstə durdu, lakin valay vurub yıxıldı. Sonra qarını üstə yavaş-yavaş sürünərək yoldaşlarına yan qayıqlarının keçirildiyi yerə gəldi. O, qabaq pəncələrini irəli verib bədənini zərblə iki düym qabağa atdı və bu hərəkəti dəfələrlə təkrar etdi. Gücü tükənirdi və yola düşərkən yoldaşları onu son dəfə qar üstə uzanmış və ağır nəfəs ala-ala, kədərlə onların arxasınca baxan gördülər. Lakin sahilboyu meşədə gözdən itənə qədər Deyvin məyus-məyus ulamasını eşitdilər.

Meşəni keçəndən sonra karvan dayandı. Metis şotland yavaş-yavaş bayaq tərək etdikləri dayanacağa tərəf getməyə başladı, Adamların hamısı susmuşdu. Bir az aralıda tapança səsi eşidildi. Şotland cəld geri qayıtdı. Qamçılar saqqıldadı, zıncırovlar sevinclə səsləndi və yollarına davam etdilər. Lakin sahilboyu meşənin o tayında nə baş verdiyini Bak da, bütün itlər də bildilər.

5

ƏZABLI YOLLARLA

Dousondan və Duzlu Su Qalaçasından çıxdıqdan otuz gün sonra poçt karvanı başda Bak olmaqla Skaqueyə yetişdi. İtlər əldən düşmüş və üzgün halda idilər. Bakın yüz qırx funtluq çəkisi yüz on beş funta enmişdi. Yüngül çəkili itlər ondan da bərk arıqlamışdı. Bütün həyatı boyu başını fırlaqla gırləyən hiyləgər Payk bu dəfə qəsdən yox, həqiqətən axsayırdı. Solleks də qıçını çəkirdi. Dab isə sərpmiş kürəyinin ağırsından qovrulurdu.

Hamısının pəncəsi yeyilmişdi. Onlarda cəldlik və elastiklik qalmamışdı. Addımlarını elə ağır atırdılar ki, bədənleri titrəyirdi və bu da itləri ikiqat yorurdu. Bu hədsiz yorğunluq olmasaydı, hər şey yaxşı gedərdi. Qısa və son dərəcə gərgin iş öldürücü yorğunluq gətirmir. Belə işdən sonra yorğunluq bir neçə saata keçib gedir. Onlarda isə neçə-neçə ay ərzində ağır zəhmətdən sonra fiziki qüvvələrin tədricən

və uzun müddətli tükənməsi baş verirdi. İtlərdə artıq heç bir ehtiyat qüvvəsi, nə də onu bərpa etməyə hey qalmamışdı. Qüvvələr son zərəsinəcən sərf olunmuşdu. Bədənlərinin hər bir əzələsi, hər bir damarı və hüceyrəsi son dərəcə əzginləşmişdi.

Bu da səbəbsiz deyildi. Beş aydan da az müddətdə itlər iki min beş yüz mil yol qət etmiş, axırıncı min səkkiz yüz millik məsafədə cəmi-cümlətən beş gün istirahət etmişdilər. Skaqueyə varid olanda itlər demək olar ki, valay vururdular, onlar yan qayıqlarını güclə dartır, enişlərdən isə elə ehtiyatla düşürdülər ki, kirşə onları basıb əzməsin.

– Hə, bir az da güc vurun, mənim yazıq axsaqcığazlarım, – çarvadar Skaqueyin baş küçəsiylə zorla addımlayan itləri ruhlandırır.

– Demək olar ki, çatmışıq. Tezliklə necə lazımsa, dincələcəyik. Əmin olun ki, çox dincələcəyik.

Kayurlar tam əmin idilər ki, bu dəfə uzun müddət dayanacaqlar. Axı, onlar cəmi ikigünlük istirahətlə min iki yüz mil yol qət etmişdilər və həm bu səbəbdən, həm də insaf naminə onlara əsaslı istirahət düşürdü. Lakin Klondayka o qədər kişi axışib gəlmişdi ki! Vətənlərində onların o qədər nişanlısı, arvad-uşağı və qadın qohumları qalmışdı ki, poçt, taylarını lap Alp sıra dağlarının hündürlüyü səviyyəsində aparmaq ehtimalı vardı. Hələ üstəlik hər cürə rəsmi sərəncamlar da gəlirdi. Əmr gəlmişdi ki, yararsız itləri yeni itlərlə – Kanada cinsli Hudson Bey qoşqu itləri ilə əvəz edib yenidən yola düşsünlər. Yararsız itləri tezliklə başdan etmək lazım idi və dollarlar belə itlərdən daha sərfəli olduğu üçün, onları satırdılar.

Üç gün keçdi. Yalnız bu üçgünlük istirahət zamanı Bak və yoldaşları tamam əldən düşüb zəiflədiklərini hiss etdilər. Dördüncü günün səhəri isə Ştatlardan iki amerikalı peyda olub itləri qoşqu ilə bərabər dəyər-dəyməzinə aldı. Onlar bir-birini Hel və Çarlz çağırırdılar. Çarlz ağ dərilili, donuq, sulu gözləri olan ortayaşlı bir adam idi. Bığlarını igidlərsayağı elə burmuşdu ki, sanki onlar sallaq dodaqlarının süstlüyünü ört-basdır edirdilər. Helə isə güclə on doqquz-iyirmi yaş vermək olardı. Qayışın altına tapança və ov bıçağı dürtmüşdü. Patronlar doldurulmuş bu qayış onun görkəminin ən gözədəyən yeri idi. Qayış öz sahibinin hələ bışmədiyindən, xam və təcrübəsiz gəncliyindən xəbər verirdi. Hər iki adam mövcud vəziyyətə qətiyyətlə uyğun gəlmirdi və onların nə səbəbə risk edib Uzaq Şimala getmək istəməsi hamı üçün müəmmalıydı.

Bak bu iki adamın hökumət agentini ilə sövdələşdiyini eşitdi, onların agentə necə pul ötürdüyünü gördü. Başa düşdü ki, şotland və digər kayurlar da onun həyatından həmişəlik çıxıb gedirlər. Necə ki, Perro və Fransua getmişdi. Necə ki, onlara qədər digərləri getmişdi. Onu və yoldaşlarını yeni sahibin düşərgəsinə qovub gətirəndə Bak gördü ki, burada hər şey çirklə və səliqəsizdir. Çadır ancaq yarıya qədər açılıb, qablar yuyulmayıb, şeylər hara gəldi tullanıb. Orada bir qadın da gördü. Kişilər onu Mercedes deyə çağırırdılar. O, Çarlzın arvadı, Helin bacısı idi. Əcəb ailə ekspedisiyasıydı!

Bakin ürəyinə damdığı kimi oldu. Onlar çadırları çıxarıb kirşəyə yüklədilər. Elə görünürdü ki, bərk can yandırılar, lakin işi kal gö-rürdülər. Çadırı elə yöndəmsiz bükmüşdülər ki, üç dəfə çox yer aparırdı. Qalaylı nimçələri yumamış qablamışdılar. Mercedes hey vurnuxur, kişilərin əl-ayağına dolaşır, dil-boğaza qoymadan ovlara öyüd-nəsihət verirdi. Paltarla dolu kisəni kirşənin qabaq tərəfinə qoyanda o, etiraz edib bildirdi ki, onu lap dalda yerləşdirsinlər. Kisəni arxaya çəkib üstünü başqa şeylərlə örtəndən sonra bu dəfə Mercedes yaddan çıxmış şeyləri gördü və onları da kisədə yerləşdirməyi təkid etdi. Yükləri təzədən yerə tökməli oldular.

Qonşu çadırdan üç kişi çıxdı, onların hərəkətlərinə göz qoyaraq gülümsədilər və bir-birinə göz vurdular.

– Bu qədər yük olar? – onlardan biri dilləndi. – Öyrətmək olmasın, sizin yerinizdə olsaydım, heç çadırı aparmazdım.

– Belə şey olar? – Mercedes qışqırdı və nazlı əda ilə əllərini bir-birinə vurdu. – Mən çadırsız necə qala bilərəm?

– Yaz qapını alıb, daha soyuqlar olmayacaq, – kişi cavabında dedi. Mercedes qətiyyətlə başını yellədi və Çarlzla Hel nələrə vardisa, hamısını dağ kimi kirşəyə qalmaq vurdular.

– Sizcə, çəkə bilirlər? – Kişilərdən biri soruşdu.

– Niyə də çəkməsinlər ki! – Çarlz qırıq-qırıq dilləndi.

– Yaxşı, yaxşı, mən elə-belə... – Kişi söhbəti ört-basdır etmək üçün mehriban dilini işə saldı. – Sadəcə olaraq, mənə elə gəldi ki, kirşəni bir az çox yükləyibsiz.

Çarlz arxasını ona çevirib qayıışı səylə və bir o qədər də səriştəsiz hərəkətlə dartmağa başladı.

– Bu nə yükdür ki! İtlər bütün günün bu şələlərlə qaça bilirlər, – ikinci kişi söhbətə qoşuldu.

– Şübhəsiz, belədir, – deyə Hel nəzakətlə cavab verdi və bir əlinə qırmancı, o birinə isə döngə çubuğunu götürdü.

– Getdik, – deyə qışqırdı. – Haydı, irəli!

İtlər irəli cumdular, dartındılar və dərhal dayandılar. Kirşəni yerindən tərpədə bilmirdilər.

– Tənbəl əclaf! Mən sizə göstərəm, – Hel bağdı, qırmancı qaldırıb itləri döymək istədi.

Lakin Mercedes araya girdi və qışqırdı:

– Vurma, Hel, – O, qırmancıdan yapışdı və onu qardaşının əlindən aldı: – Zavallı əzizlərim! Hel, söz ver ki, yolda onları incitməyəcəksən, yoxsa buradan bir addım da atan deyiləm.

– Deyəsən, sən itlərə yaxşı bələdsən. – Hel istehzayla dilləndi, – Mənə aman ver. Görmürsən tənbəldirlər və qırmancıdan başqa heç nəyə qulaq asmırlar? Onlar buna öyrəşiblər. Kimdən istəyirsən soruş? Lap elə buradakı adamlardan soruş.

Mercedes yalvarışla qonşularına baxdı. Onun gözəl çöhrəsində nifrət hissələri iz salmışdı.

– Əgər bilmək istəyirsinizsə, bu itlər ayaq üstə güclə dayanırlar, – kişilərdən biri Mercedesin yazıq baxışlarına cavab verib dedi. – Onlar tamam əldən düşüb. İstirahət lazımdır onlara.

– Nə istirahət, istirahət salmısan? – deyə Hel deyindi. Mercedes isə kədərlə ah çəkdi.

Lakin onda doğmalığ hissələri güclü idi və tez də qardaşının müdafiəsinə keçdi:

– Bu kişiyyə əhəmiyyət vermə, – o, qətiyyətlə qardaşına üz tutdu. – Bu itlər bizimdi və onlarla öz bildiyin kimi rəftar elə.

Helin qırmancı yenidən itlərin üstünə şığıdı. Onlar özlərini qayıqlara söykəyir, ayaqlarını tapdanmış qara dirəyir və yerə sərilməkdən qorunmaq üçün var güclərini toplayırdılar. Kirşə lövbər kimi onları qoruyurdu. İki cəhddən sonra itlər ağır-ağır nəfəs alaraq dayandılar. Qırmancı amansızcasına şaqıldadı və Mercedes yenə işə qarışmalı oldu. O, dizləri üstə Bakın yanına çökdü və gözləri yaşarmış halda onun boynunu qucaqladı.

– Mənim yazıqcağzlarım, mənim zavallı heyvanlarım, – deyə yanıqlı-yanıqlı qışqırdı. – Nə üçün dartmırsız? Belə olsa qamçılanmırsınız axı.

Mercedes Bakın xoşuna gəlmədi, lakin o, həddindən artıq üzgün olduğuna görə, müqavimət də göstərmədi. Onun nəvazişini Bak həmin günün əzabının bir tərkib hissəsi kimi qəbul etdi.

Acı söz deməkdən özünü saxlamaq üçün dişlərini bir-birinə sıxmış tamaşaçılardan biri nəhayət, dözə bilməyib dilləndi:

– Məni siz yox, itlər maraqlandırır, yazıqdılar axı! Demək istədiyim odur ki, onlara kömək etmək üçün buzları sındırın. Axı, xizəklərin hamısı donub. Var gücünüzlə kirşə yerindən qopanacan sağa-sola tərpədin.

Üçüncü dəfə cəhd göstərdilər. Bu dəfə Hel məsləhətə əməl edib buzları sındırdı və donmuş xizəkləri torpaqdan ayırdı. Həddindən artıq yüklənmiş iri kirşə yavaş-yavaş irəli sürünməyə başladı. Bak və yoldaşları zərbə yağışları altında azgın bir ehtirasla kirşəni dartdılar. Dayanacaqdən otuz yard qıraqda döngə, sonra isə əsas küçəyə eniş gəlirdi. Ağır yüklü qoşqunu belə enişdə idarə etmək üçün təcrübəli adam tələb olunurdu. Hel isə belələrindən deyildi. Döngədə kirşə çevrildi və qayıqlar boş bağlandıqından, yükün yarısı yerə töküldü. İtlər isə dayanmaq bilmirdilər. Yüngüllənmiş kirşə itlərin dalınca şütüyürdü. Sərt rəftardan və görünməmiş ağır yük aparmağa məcbur edildiklərindən itlər bərk hirsələnmişdilər. Bak lap cin atına minmişdi. O, var gücüylə qaçır, bütün qoşqu da onun arxasınca gəlirdi. Hel nahaq yerə “Dayanın, dayanın!” deyə çağırırdı. Onu eşidən yox idi. O sürüşdü və yıxıldı. Çevrilmiş kirşə onun üstündən adlayıb keçdi və itlər Skaqueyin baş küçəsindən ötərək olub-qalan yükü də ora səpələdilər.

Rəhmətli şəhər sakinlərindən bir neçəsi itlərin qabağını kəsdi və xizəkdən düşən şeyləri yığmağa başladı. Onlar öz məsləhətlərini də əsirgəmədilər. Hel və Çarlza dedilər ki, əgər sağ-salamat Dousona çatmaq istəyirlərsə, yükün yarısını atmalı, itlərin sayını isə ikiqat çoxaltmalıdırlar. Hel, bacısı və kürəkəni məsləhətlərə könülsüz qulaq asdılar. Çadır qurub müxəllifətlərini çeşidləməyə başladılar. Konserv dolu bankaları tullayanda camaatın rişxəndli gülüşünə səbəb oldular. Çünki Böyük Şimal yolunda konserv səyyahların ən çox arzu etdikləri nemətlərdən biri sayılırdı.

– Bir mehmanxanalıq yorğanınız var ki, – onlara kömək edən yerlilərdən biri üreyində gülürək dilləndi. – Bunun yarısı da sizinçün çoxdur. Tullayın getsin. Çadırı da atın. Bütün bu nimçələri də, yolda

bu nları kim yuyub t mizl y c k? Elə bil pulman vaqonlarında səyahətə çıxmsınız.

Beləliklə, artıq şeylərin hamısından keçib atdılar. Paltar  antasına  l d yil nd  Mercedes həttə ağladı da. Lakin onun paltarının bir hissəsini bir-birinin ardınca yerə tulladılar. O isə sadəcə olaraq ağlayırdı v  hər atılan şey  c n ayrıca göz yaşı t k rd . Dizl rini əlləriylə tutaraq ovunmaq bilmədən gah dala, gah da qabağa yırgalanırdı. O, iddia edirdi ki,  arlz milyon qazansa belə buradan bir addım kənara qoyan deyil. O, hər kəsə v  hər şeyə yalvarırdı. Nəhayət, gözlərinin yaşını silib yolda  n çox kara gələsi şeyləri də tullama a başıladı.  z şeyl rinin işinə baxandan sonra, kişilərini ayırd etmək  c n ley kimi o biri əşyaların başının  st n  aldı.

Bütün bu h ng m d n sonra kirşədə yüklərin yarıbayarısı qaldı ki, onlar da əsasən böyük şeyl rdi. Axşam  arlz v  Hel gedib altı d n  gətirilmə it aldılar. Qoşquda artıq on dörd it vardı – altısı Perronun ilkin qoşqusundan idi, Tik v  Kuna rekord qa ışından qabaq alınmışıdı, altısı isə t z ydi. Lakin əvvəllər təlim g rm l rin  baxmayaraq, gətirilmə itlər o qədər də baha alınmamışıdı. Onlardan  c  yumşaq t kl  poynter, biri Nyufaundlend cinsindən, ikisi isə hansısa qatışıq cinsdən idi. Hiss olunurdu ki, hələ t cr b sizdirl r. Bak v  yoldaşları onlara həqarətlə baxırdılar. Bat itlərə  z yerlərini başa salmağa cəhd göstərsə də, onlara hansı məqamda nə etmək lazım olduğunu heç cürə öyrədə bilmədi. Onlar qoşqu itlərinin gördükləri işləri b y nmirdil r. İki m l zd n başqa o biri itləri uzaq şimalın cansıxıcı həyatı qorxutmuş v  üstəlik adamların sərt rəftarı onları tamam ruhdan salmışıdı. İki m l zin isə ümumiyyətlə, heyi qalmamışıdı, sümüklərini birb bir saymaq olardı.

Ümidsiz v  miskin gəlmə itlərlə birlikdə köhnə qoşqu demək olar ki, iki min beş yüz mil məsafəni birnəfəsə q t edərək tamam gücdən düşdü, lakin qarşıda yaxşılığa doğru bir şey g zl nilmirdi. Hel v   arlz isə nikbinlikl rini v  q rurlarını sındırmırdılar. Bəs necə? İşləri yaxşılığa doğru gedirdi. İndi qoşqularında on dörd it vardı. Onlar başqa qoşquların aşırımı keçib Dousona getdiklərini və oradan necə qayıtdıqlarını görürdülər. Başqa qoşquların heç birində isə bu qədər it yoxdu. Bununla belə Arktika s yyahlarının bir qoşquda on dörd it aparmamasının dərin əsasları da vardı. Axı bir kirşədə bu qədər it  c n ərzaq daşımaq qeyri-mümkündür. Çarlz v  Hel isə bunu bilmirdi. Onlar kağız üzərində karandaşla hesablamalar aparır, s f r  c n tələb

olunan şeyləri bir-birinə sübut etmək istəyirdilər: filan qədər it, itlər  c n filan qədər gün və s.

Mercedes çiyinləri üstündən kişilərə baxır, başını t rp tm kl  hər şeyin sadə və aydın olduğunu bildirirdi.

Ertəsi gün səhərdən xeyli keçmiş Bak uzun it qoşqusunu Skaquey-in k c si ilə aparırdı. Onun v  yoldaşlarının hərəkətlərində cəldlik v  qətiyyət yox idi. Bərk yorğun halda yola düşmüşdülər. Bak artıq d rd dəfə Duzlu Su ilə Douson arasındakı məsafəni q t etmişıdi və onu q z bl ndir n bu idi ki, belə yorğun v  üzgün halda yenə də oradan keçməlidir. Bu nə onun, nə də digər itlərin ürəyindən deyildi. Təzə itlər ürkək v  qorxaq idilər, k hn l r isə sahiblərinə inam b sl mirdi.

Bak dumanlı şəkildə hiss edirdi ki, bu iki kişiyə və bir qadına etibar etmək olmaz. Onların əlindən heç nə gəlmirdi v  günlər keçdikcə aydın olurdu ki, itlərə də heç bir şey öyrədən deyillər. Bütün işləri t nb l-t nb l görür, nizam-intizama əməl etmirdilər. Yarım gecəni çadır qurmağa, yarım səhəri  adırlı söküb yola d z lm y  s rf etdilər. Kirşəni elə qatışıq v  səliqəsiz y kl mişidil r ki, sonra bütün g n  qoşqunu saxlayıb yükləri təzədən yerbəyer eləmək lazım gəldi. Bəzən heç on mil də gedə bilmirdilər. Bəzən isə ümumiyyətlə, heç yerlərindən t rp n  bilmirdilər. Elə gün olmurdu ki, onlar şimal s yyahlarının itlərə n  qədər ehtiyat azuqə götürməklə hesabladıqları orta məsafənin heç olmasa yarısını q t etsinlər.

Aydın olurdu ki, Hel v  Çarlzın itlər  c n yola götürdükləri yemek  atmayacaq. Onlar isə itləri həddindən artıq yedizdirir, bununla da fəlakəti yaxınlaşdırırdılar. Uzun sürən aclıq nəticəsində aza qane olmağa  yr şm miş gəlmə itlər yaman qarınqulu idilər. Hələ bu azmış kimi, inciy r k sürətlərini azaltdıqda Helə elə gəlirdi ki, onların adi norması azdır və buna görə də onu  oxaldırdı. Bundan  lav , Mercedes də qəşəng gözlərindən yaş axıda-axıda, titrək səslə Helə yalvarıb-yaxarırdı ki, itlərin yeməyini artırsın. Hel qulaq asmayanda isə o, kis l rd n balıq oğurlayıb xəlvətcə itlərə verirdi. Lakin Bakın v  yoldaşlarının yeməkdən çox, istirahətə ehtiyacları vardı. Və o qədər də bərk qa madıqlarına baxmayaraq, daşıdıqları yükün ağırlığı onları əldən salırdı.

Bütün bunlara aclıq da əlavə olundu. Bir gün Hel baxıb gördü ki, yolun hələ d rdd birinin keçilməsinə baxmayaraq, itlərin yeməyinin yarısı gedib. Bu yerlərdə hər hansı bir pula da yemek tapmaq müşkül məsələ idi. Buna görə də o, itlərin gündüz normasından da kəsib gün-

dəlik sürəti artırmağa çalışdı. Bacısı və yeznəsi də onun fikrinə şerik çıxdılar. Lakin bundan bir şey alınmadı: kirşə həddindən artıq yüklü, adamlar həddindən artıq təcrübəsiz idi. İtlərə az yemək verməyə nə vardı ki?! Onları sürətlə qaçmağa məcbur edə bilmirdilər. Həm də səhər sübhədən öz lənglikləri ucbatından vaxtında yola düşə bilmir, vaxtı yelə verirdilər. Onlar nəinki itləri ələ ala bilir, hətta özlərini idarə etməkdə çətinlik çəkirdilər.

İlk yıxılan Dab oldu. Daim ilişən və kötək yeyən uğursuz oğru Dab həm də sədaqətli işçi idi. Çıxmış kürəyini yerinə salmaqdan və ona nəfəsini dərməyə aman vermədiklərindən, Dabın halı getdikcə pisləşirdi. Hel tapançasını çıxardıb onu güllələdi. Şimalda belə bir zərb məsəl var ki, gəlmə itlər yerli itlərin cüzi payını yeməyə məcbur ediləndə acından ölürlər. Hel isə bu payı yarımbarı azaltmışdı və Bakın qoşqusundakı altı gəlmə iti ölüm təhlükəsi gözləyirdi. Birinci ölən nyufaulndənd iti oldu. Sonra üç poynterin üçü də! İki mələz yaşamaq üçün çox əlləşib vuruşdu, lakin bir şey çıxmadı. İkisi də öldü.

Bu zaman səyyahların üçü də cənublulara xas olan incəlik və nəzakəti tamam unutmuşdu. Arktika üzrə səyahətin cazibədarlığı və romantikası yoxa çıxmışdı. Onlar həqiqətin sərt üzünə rast gəlmişdilər. Mercedes itlərin halına ağlayır, tez-tez əriylə və qardaşı ilə mübahisə edirdi. Onlar mübahisə etməkdən usanmırdılar, Düşdükləri müsibətdən doğan əsəbilik getdikcə çoxalır və onları hövsələdən çıxarırdı. Böyük Şimal yolunun insanlara öyrətdiyi, işdə və dərin iztirablar içində xeyrixah və mehriban qalmaq xüsusiyyəti hələ bu iki kişiyyə və bir qadına gəlib çatmamışdı. Belə dözümdən onlarda əsər-ələmət belə yox idi. Onlar soyuqdan keyimşidilər, bədənlərinin bütün əzaları, sümükləri və hətta ürəkləri də zoqquldayırdı. Buna görə də bir-birini sancır, səhərdən axşamacan təhqiramız sözlərin arası kəsilmirdi.

Mercedes Çarlz və Heli bir anlığa dinc buraxan kimi, onlar öz aralarında didişirdi. Hər biri əmin idi ki, işin ən böyük hissəsini o görür və imkan düşən kimi bunu gözə soxurdu. Mercedes bəzən ərinin, bəzən isə qardaşının tərəfini saxlayırdı. Nəticədə ləzzətli, intəhasız bir ailə mübahisəsi törənirdi. Vay o gündən ki, Çarlz və Helin ikisindən birinin tonqal qalamaq üçün çırpı yığmağa kimin getməsi üstündə mübahisəsi düşəydi. Bu vaxt bütün qohumlar – atalar, analar, əmilər, əmiuşaqları, minlərlə mil. uzaqda olanlar, hətta ölümlər belə ortalığa tökülərdi. Heç kimə aydın olmurdu ki, tonqal üçün çırpı yığmağın Helin

incəsənətə dair baxışlarına və yaxud dayısının yazdığı pyesə nə dəxli var. Bununla belə, bütün bunlar da Çarlzın siyasi görüşləri kimi hər mübahisədə ortalığa atılırdı. Bəs görəsən, Çarlzın bacısının uzun dili ilə Yukonda tonqal qalanması arasında nə əlaqə vardı? Bu, ancaq Mercedesə aydın idi. O Mercedesə ki, bu mövzuya ciddiyyətlə girişmişdi və artıq ər qohumlarının bəzi-bəzi xoşagəlməz cəhətlərindən söz açmağa başlamışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, tonqal qalanmadı, gecələmək üçün düzəldilən yer yarımçıq, itlər isə yedizdirilməmiş qaldı.

Narazılıq etmək üçün Mercedesin bir üstünlüyü də var idi. O, qadındı. Həm də gözəl və incəydi. Həmişə də kişilərdən əsl cəngavər münasibəti görmüşdü. Ərinin və qardaşının ona indiki münasibətində isə cəngavərlikdən əsər-ələmət yoxdu. Bir qadın kimi köməksizliyindən şikayət etmək onun adətidi. Bu da Çarlz və Helin xoşuna gəlmirdi. Mercedes isə öz nəslinə xas olan bütün üstünlük və güzəştlərə istinad etməklə onların gününü göy əskiyə bükmüşdü, O daha itləri vecinə almır, xəstə və yorğun olduğu üçün kirşədə getməyi təkid edirdi. O, gözəl və incə idi, lakin yüz iyirmi funt ağırlıqdaydı. Bu isə zəifləmiş ac itlərin daşdığı ağır yükə tutarlı bir əlavə deməkdi. Mercedes günlərlə kirşədə getdi. Nəhayət, itlər taqətdən düşdülər və qoşqu dayandı. Çarlz və Hel onu dilə tutdular ki, düşüb xizəklə getsin. Yalvardılar, xahiş etdilər. Qadın isə gözlərinin yaşını işə salıb, ona qarşı edilən qəddarlıqdan Allaha şikayət etdi.

Bir dəfə onlar məcbur olub Mercedesi güclə kirşədən aşağı saldırlar. Lakin əməllərinə də peşman oldular. Çünki Mercedes nadinc uşaqsayağı özünü axsamağa vurub yolun ortasında əyləşdi. Kişilər yollarına davam etdilər, o isə yerindən tərpənmədi. Üç mil getdikdən sonra kişilər yükün bir hissəsini yerə boşaltdılar, geri qayıtdılar və onu güclə kirşəyə mindirdilər.

Öz əzabları bu üç nəfəri itlərin dərd-sərinə qarşı laqeyd etmişdi. Helin başqaları üzərində tətbiq etdiyi nəzəriyyəsi ondan ibarət idi ki, hər kəs möhkəm olmalıdır. Bu müddəasını əvvəlcə bacısına və yeznəsinə təlqin etmək istədi. Adamlarla bir şey çıxmıyanda dəyənəklə itlərə qəbul etdirməyə girişdi. Beş Barmağa yetişəndə itlərin azuqəsi qurtardı və bir dişsiz hindu qarısı Helin qayışının bəzəyi olan tapançasının və uzun ov bıçağının əvəzində onlara bir neçə funt donmuş at dərisi verməyə razı oldu. Kiminsə acından ölmüş atından soyulmuş bu dəri əsl yeməyi əvəz edə bilməzdi. O, şaxtada donduğundan dəmir

layına bənzəyirdi. İt onun tikələrini güclə udandan və mədəsini boş-boşuna doldurandan sonra qidalı heç bir şey hiss etmir və yalnız qarnı qıcıqlanırdı.

Və bütün bunlara dözərək, Bak qarabasmaya tutulmuş kimi elə hey qoşqunun önündə gedirdi. O, gücü çatdığı qədər dartırdı, taqətdən düşəndə isə qırmanc və ya dəyənəklə ayaq üstə qaldırılmayana kimi yığılıb qalırdı. Onun gözəl məxməri tükləri əvvəlki sıxlığını və parıltısını itirmişdi. Onlar pırtlaşq və çirкли olmuşdu. Helin dəyənəyinin dərisini yaraladığı yerlərdən isə tüklərə qan çilənmişdi. Əzələləri sanki düyünlü liflərə çevrilmişdi və o qədər arıqlamışdı ki, qat-qat sallanmış arıq dərisinin altından bütün qabırğaları və sümükləri görse-nirdi. Bu ürəkəğrıcı idi, lakin Bakın ürəyinin möhkəmliyinə söz olmazdı. Qırmızı sviterli kişi bunu sübuta yetirmişdi.

Yoldaşları da Bakın günündə idilər. Onlar yerişən skeletlərə oxşayırdılar. Bak da daxil olmaqla indi cəmi yeddi it qalmışdı. O qədər əzab çəkmişdilər ki, artıq qamçı və dəyənək zərbələrinə qarşı laqeyd olmuşdular. Kötək ağrılarını da hiss etmirdilər. Bu ağrıları elə bil uzaqdan görür və eşidirdilər. Onlar yarıcan olmuşdular və içərisində həyatın tükəndiyi sümük dolu kisələrə bənzəyirdilər. Dayanacaqda hələ qoşqudan açılmamış ölü canavar kimi hamısı yola sərilirdi. Hiss olunurdu ki, sonuncu həyat qığılcımları da sönmək üzrədir. Üzərilə-rində dəyənək və qırmanc şaqıldayanda isə bu qığılcım az-maz közərir, onlar ayağa qalxıb yollarına davam edirdilər.

Günlərin birində sadələvh Billi yığılıb və daha dura bilmədi. Hel tapançasını satmışdı, buna görə də balta götürüb yerə sərələnməmiş Billi-nin başına çırpdı və onu qoşqudan ayırıb yolun qırağına çəkdi. Bak bunu gördü, yoldaşları da gördülər və onların hamısı başa düşdü ki, tezliklə onları da bu cür aqibət gözləyir. Ertəsi gün Kun qıçlarını uzatdı.

İndi cəmi beş it qalmışdı: Co o qədər əzab çəkmişdi ki, dişlərinin qıcırmağa belə heyi qalmamışdı. Payk çolaqlar tək axsayır, daha biclik və kələkbazlıq etmirdi. Təkgözlü Solleks hələ də sədaqətlə öz yükünü çəkir və kirşəni dartmaq üçün kifayət qədər gücü qalmadığına görə xiffət edirdi. Tik bu qışdakı kimi heç vaxt belə uzaq səfərə çıxmamışdı və naşı olduğu üçün hamıdan çox döyülürdü.

Bak isə hələ də qoşqunun önündə gedirdi. Nizam-intizamı qorumağa gücü çatmırdı və buna heç şey də göstərmirdi. O, zəiflikdən kor kimi gedir, xəfif dumanlıq kimi görünən yolda ayaqlarını qarasına atırdı.

Gözəl yaz havası var idi, lakin nə itlər, nə də adamlar bunu duy-murdular. Gündən-günə günəş daha tez çıxır, daha gec batırdı. Gecə saat üçdə dan yeri ağarır, axşam doqquzda qaş qaralırdı. Səhərdən axşama kimi günəşin ziyaları göz qamaşdırırdı. Qışın tutqun, vahiməli sükutu oyanan həyatın hay-küyü yaz sədası ilə əvəz olunurdu. Bu səda yaşamaq sevinci ilə dolu olan bütün torpaqdan gəlirdi. Bu səda yenidən yaşayan və hərəkət edən şeylərdən gəlirdi. O şeylərdən ki, uzun şaxtalı aylarda ölü kimi hərəkətsiz idilər. Şam ağaclarından şirə axırdı. Söyüd ağacları və ağcaqovaqlar tumurcuq bağlamışdı. Kollar və üzüm-lüklər tər-təzə yaşıl örpəyə bürünmüşdü. Gecələr sisəylər nəgmə oxu-yurdular, gündüzlər isə yer üzündə sürünən və yerişən nə varsa, hamısı özünü günə verirdi. Meşədə kəkliklər qaqqıldaşır, ağacdələnlər taqqıltı salırdı. Dələlər veyl-veyl gəzir, quşlar nəgmə oxuyur, göyün yuxarı qatlarında isə cənubdan gələn vəhşi qazlar çəpinə qatarlaşıb qanadlarıyla havanı yara-yara uçurdular.

Təpələrdən su axırdı, ətrafda gözəgörünməz bulaqların nəgməsi çağ-layırı. Ətrafda nə varsa, əriyir, səs çıxarır və tərənirdi. Yukon çayı öz üstündəki buzu parçalamaq, sökmək istəyirdi. Buzu aşağıdan su, yuxarıdan isə günəş yeyirdi. Orda-burda çayın ayna səthi üzə çıxırdı, buz parçaları getdikcə daha böyük sürətlə ayrılır, onların hissələri suya batıb çıxırdı. Və baharın belə qızgın çağında, oyanmış həyatın qaynar döyüntüsü və qorxusunu duya-duya gözqamaşdırıcı günəş və xəfif mehin sığalı altında iki kişi, bir qadın və itlər sanki ölümlərinə doğru gedirdilər.

İtlər hər dəfə yığılanda Mercedes ağlayır və kirşədən düşürdü. Əlindən heç nə gəlməyən Hel qəzəblə söyürdü, Çarlzın nəmli gözlərindən isə kədə oxunurdu. Onlar bu minvalla Ağ çayın mənbəyindəki Con Torntonun dayanacağına gəlib çıxdılar. Dayanan kimi itlər ölü təkə yerə sərildilər. Mercedes gözlərinin yaşını silib Con Torntona baxdı. Çarlz dincəlmək üçün şalban üstündə əyləşdi. O, çox ehtiyatla və yavaş-yavaş əyləşdi, çünki bədəni ağrılardan zoqquldayırdı.

Danışığı Hel apardı. Con Tornton tozağacından hazırladığı balta sapını yonub qurtarmaq üzrəydi. Əlindəki işdən ayrılmadan qulaq asır, hərdən qısa cavablar verir və ancaq ondan bir şey soruşulanda yığcam məsləhətlərlə kifayətlənirdi. O, bu qəbildən olan adamları yaxşı tanıyırdı, əmin idi ki, məsləhətləri heç vaxt yerinə yetirməyəcəklər.

– Yuxarılarda bizə dedilər ki, yol xarəbdir və dayanmaq məsləhətdir, – Hel, Torntonun buz üzərində getməyin təhlükəli olduğunu

bildirən xəbərdarlığının cavabında dilləndi. – İnanırmağa çalışdılar ki, Ağ Çaya çata bilmərik. Bizsə gəlib çıxmışıq.

Axırncı sözlər istehzayla və qalib bir təntənə ilə deyildi.

– Onlar sizə həqiqəti deyiblər, – Con Tornton cavab verdi. – Buz hər an sına bilər. Ancaq axmaq adam indi çaydan keçməyə risk edər. Axmağınkı isə həmişə gətirir. Sizə düzünü deyirəm: şəxsən mən lap Alyaskanın bütün qızılı bahasına belə, həyatımı buz üzərində riskə qoymazdım.

– Bu, ona görədir ki, siz axmaq deyilsiniz, – Hel cavab verdi. Biz isə nə olur-olsun, Dousona gedib çıxmalıyıq. – O, qırmancını yellədi.

– Qalx, Bak! Qalx görün! Sənə qalx deyirlər! İrəli marş!

Tornton balta sapını yonmağında davam edirdi. O bilirdi ki, dəlini dəlilik etməkdən çəkəndirmək faydasız şeydir. Bir də ki, iki-üç axmaq azaltmaqla dünya dəyişilməyəcəkdi ki!

Lakin itlər əmrə məhəl qoymadılar. Artıq çoxdan elə vəziyyətə düşmüşdülər ki, onları ancaq kətkəklə qaldırmaq olardı. Aramsız qamçı şaqqıltısı öz amansız işini gördü. Con Tornton dişlərini bir-birinə sıxdı. Birinci olaraq Solleks çətinliklə ayağa durdu. Ondan sonra Tik qalxdı. Sonra isə ağırdan zingildəyən Co. Payk qalxmağa əzablı bir cəhd göstərdi. Yarı qalxmış halda o, iki dəfə yerə sərələndi, yalnız üçüncü cəhdə ayaq üstə dura bildi, Bak isə durmağa heç sөy də göstərmirdi. O, yıxıldığı yerdə hərəkətsiz uzanıb qalmışdı. Qırmanc bədəninə neçə dəfə qançır etdi, lakin o nə mırıldadı, nə də müqavimət göstərdi. Tornton bir neçə dəfə ağzını açıb nəsə demək istədi, lakin dinmədi. Onun gözləri yaşarmışdı. Hel Bakı döydükcə o, ayağa qalxıb səbirsiz var-gəl edirdi. İlk dəfəydi ki, Bak əmrə tabe olmurdu və elə bunun özü Helin cin atına minməsi üçün bəsdə. O, qırmancı tullayıb dəyənək götürdü. Lakin ağır zərbələr yağışı da Bakı ayağa qaldıra bilmədi. Yoldaşları kimi, o da özünü ələ alıb, zorla ayağa qalxmağa qadirdi, lakin qərara almışdı ki, qalxmayacaq. O, dumanlı şəkildə yaxınlaşmaqda olan ölümü qabaqcadan hiss edirdi. Bu hiss onda hələ sahilə yük daşıyarkən yaranmışdı və o vaxtdan da onu tərək etmirdi. Bütün günü o, ayaqları altında nazik və kövrək buzları hiss edirdi və ona elə gəlirdi ki, indi sahibinin onu irəliyə qovmaq istədiyi yerdə hökmən fəlakət baş verəcək. Və buna görə də o, tərənəməyə etiraz edirdi. Bak o qədər əzab çəkmiş və elə boğaza yığılmışdı ki, zərbələrin ağrısı belə ona kar etmirdi. Zərbələr isə yağmaqda davam edirdi.

Və içində həyatın son qığılcımı da sönməkdəydi. Bak ölürdü. O, bədənində nəsə bir keyləmə hiss edirdi. Döyüldüyünü sanki uzaqdan eşidirdi. Ağrı hissələri onu tərək etmişdi. Dəyənək zərbələrinin bədəninə çırpılmasını gördüyünə baxmayaraq, o artıq heç nə duymurdu. Sanki bu bədən onun deyildi, uzaqlarda döyülən bir başqasının. Buradaca gözlənilməz bir hadisə baş verdi. Con Tornton xəbərdarlıq etmədən heyvan qışqırtısına daha çox oxşayan bir anlaşılmaz nəreylə dəyənəkli adamın üstünə şığıdı. Hel üzüqoylu yerə yıxıldı, elə bil ki, kəsilmiş ağacın altında qalmışdı. Mercedes haray çəkdi. Çarlz bu səhnəni baxışlarındakı əvvəlki donmuş kədərlə süzdü, nəmli gözlərini sildi, lakin qalxmadı, çünki bədəni sızıldayırdı.

Çon Tornton Bakın başı üstünü kəsdirdi və özünü ələ almaq istədi. Coşmuş qəzəbi onu danışmağa qoymurdu.

– Əgər bu iti bir də vursan, sənin özünü öldürərəm, – o, nəhayət, xırıltılı səslə dedi.

– İt mənimdir, özüm bilərəm, – ayağa durub ağzının qanını silən Hel dilləndi. – Yaxşısı budur yolumdan çəkil. Yoxsa yerindəcə gəbər-dərəm səni. Biz Dousona gedirik.

Tornton isə onunla Bakın arasında dayandı. Deyəsən, çəkilmək fikri yox idi. Hel ov bıçağına əl atdı. Mercedes fəryad edir, ağlayır və ah-vay çəkirdi; elə bil dəli olmuşdu. Tornton balta sapıyla vurub Helin əlindən bıçağı saldı. Hel bıçağı yerdən götürməyə cəhd etdi, lakin əlinə ikinci dəfə balta sapı çırpıldı. Sonra Tornton əyildi, bıçağı özü götürdü və Bakın yan qayışını kəsdi.

Heldə döyüşkənlikdən əsər-əlamət qalmamışdı. Həm də indi ona sığınmış bacısına qulluq etməli idi. Və o qərara gəldi ki, heç bir vaxt kirşəni darta bilməyəcək, can verən Bakdan əl götürmək daha yaxşıdır. Bir neçə dəqiqədən sonra qoşqu artıq sahildən aralanıb çay aşağı gedirdi. Bak uzaqlaşanların hay-küyünü eşidir, başını qaldıraraq baxırdı. Qoşqunun önündə Payk gedirdi, arxasınca Solleks. Onların arasında isə Co və Tik qoşulmuşdu. Onlar axsayır və büdrəyirdilər, Mercedes kirşədəki yükün üstündə gedirdi. Hel qabaqda döngə çubuğuyla hərəkət edir, daldə isə Çarlz yeriyirdi.

Bak onların arxasınca baxdı. Tornton onun yanında dizləri üstə çökərək kobud əlləriylə, qayğı ilə onu sığallayır, sümük sınığının olub-olmamasını yoxlayırdı. Uzun müayinədən sonra o əmin oldu ki, it bərk döyülüb, aclıqdan da yaman üzülüb. Qoşqu isə bu vaxt milin

dörrdəbirini qət etmişdi. İt və insan onların buz üzərində sürüşməsinə tamaşa edirdi. Birdən onlar gördülər ki, kirşənin dalı xəndəyə düşmüş kimi aşağı endi, döngə çubuğu isə ondan yapışmış Hellə birgə havaya qalxdı. Mercedesin fəryadı eşidildi. Sonra Bak və Tornton gördülər ki, Çarlz geri dönüb sahilə tərəf qaçmaq istədi. Elə bu vaxt bütün buz layı çökdü, itlərin və adamların hamısı suyun altında görünməz oldu. Onların batdıqları yerdə nəhəng bir buz parçası üzürdü. Buz yol dağılmışdı.

Con Tornton və Bak bir-birinə baxdılar.

– Bıçarə it! – Con Tornton dilləndi və Bak onun əlini yaladı.

6

İNSAN MƏHƏBBƏTİ NAMİNƏ

Ötən dekabrda Con Torntonun ayaqları şaxtadan donduqda yoldaşları onu dayanacaqda, rahatca yerləşdirdilər ki, sağalsın, özləri isə Dousonla axıtmaq üçün yuxarılara şalban hazırlamağa getdilər. Tornton Bakı xilas edəndə hələ azca axsayırdı, lakin mülayim havanın düşməsi ilə onun xəfif axsaqlığı da keçib gedirdi. Bak isə bütün üzün yay günləri ərzində çay qırağında uzanıb tənbcəsinə suyun axmasına baxır, quşların nəgməsinə, təbiətin hay-küyünə qulaq asır və get-gedə gücü bərpa olunurdu.

Üç min mil yol gedəndən sonra istirahət etməyin ayrı ləzzəti var. Və buna görə də yaraları sağaldıqca, əzələləri bərkidikcə, sümükləri yenidən ətləndikcə Bak daha da tənbcəşirdi. Burası da vardı ki, təkəcə Bak yox, oradakıların hamısı bekar idi. Con Tornton, Skit və Niq bərrənin nə vaxt gəlib onları Dousona çatdıracağı günün intizarında idilər. İrland cinsli, Skit adlı balaca, tula Bakla tez dostlaşdı. Ölümçül vəziyyətdə olan Bak onun nəvazişinə qayğısına imtina edə bilmədi. Skit də bəzi başqa itlər kimi yaraları müalicə etmək qabiliyyətinə malikdi. O, ana pişik öz balalarını yalayan tək Bakın yaralarını yalayıb təmizləyirdi. Hər səhər bir qayda olaraq, Bak səhər yeməyini qurtarandan sonra Skit özünün könüllü vəzifəsini yerinə yetirirdi və nəhayət, Torntonun qayğısına necə qalırdısa, Baka da elə qulluq etməyə alışıdı. Gözləri həmişə gülən, tükənməz mehriban təbiətə malik olan nəhəng, qara it Niq də bir az ehtiyatla olsa da, Baka yaxşı üz göstərirdi.

Bakın təəccübünə rəğmən bu itlər onu öz sahiblərinə zərrə qədər qısqanmırdılar. Deyəsən, Con Torntonun xeyirxahlığı və ürəkgenişliyi onlara da sirayət etmişdi. Bak bir az möhkəmlənən kimi, onlar onu da şən bir oyuna qoşulmağa cəlb etdilər və arada Tornton da özünü saxlaya bilməyib həmin oyunda iştirak etdi. Bak özü də hiss etmədən tamam sağaldı və yeni həyata qədəm qoydu. O, özündə ilk dəfə olaraq həqiqi, ehtiraslı sevgi hiss etdi. Bu sevginin ləzzətini o, hakim Millerin Santa-Klaranın günəşli vadisindəki evi də daxil olmaqla heç yanda duymamışdı. Birgə ova gəzməyə çıxdığı hakimin oğlanlarına o, yoldaşcasına yanaşırdı, balaca nəvələrinə təkəbbürlə və ağayana baxırdı, onun özünə isə heç vaxt vüqar və ləyaqətini itirmədən dostcasına münasibət bəsləyirdi. Lakin Bakda belə coşqun, qızgın məhəbbət, pərəstiş edilən məhəbbət, dəlicəsinə məhəbbət yaratmaq yalnız Con Torntona nəsib olmuşdu.

Bu adam onun həyatını xilas etmişdi, elə bunun özü çox şey deyirdi. Bundan başqa, ideal sahib idi. Başqa adamlar itlərə ancaq vəzifə borcu baxımından qayğı göstərirdi, çünki bu, onlar üçün sərfəliydi. Tornton isə ata öz balalarına qayğı göstərən kimi itlərə qulluq edirdi, – çünki təbiəti beləydi. Hələ bu azlıq edirmiş kimi, o, heç vaxt itləri salamlamaqdan və onlara ruhlandırıcı sözlər deməkdən qalmazdı. İtlərlə uzun-uzadı danışmağı xoşlayırdı (bunu “laqqırtı vurmaq” adlandırır) və bu söhbətlər ona heç də itlərdən az ləzzət verməzdi. Torntonun belə bir vərdişi vardı. O, kobudcasına Bakın başını əlləri arasına alar, alnını alnına dayayar, onu o yan-bu yana dartıb dünyanın ən biədab sözləri ilə söyərirdi və bu söyüşlər Baka ləzzət verərdi. Bak üçün söyüşlərlə müşayiət olunan bu kobud nəvazişdən böyük sevinc yox idi və sahibi onu hər dəfə geriyyə-qabağa dartışdıranda sevincdən ürəyi köksündən çıxmaq istəyirdi. Nəhayət, Tornton onu sakit buraxandan sonra Bak ayağa sıçradı. Onun cəhəngləri gülümsəyirdi, baxışları elə bil dil açmışdı, boğazı isə ifadə edə bilmədiyi sözlərin təsiri ilə göynəyirdi. Con Tornton ona tamaşa edib yerindəcə doldu və rəğbətli dilləndi:

– Aman Allah! Bu lap insandır ki! Heyif danışa bilmir.

Bak sahibinə öz məhəbbətini ağır fəsadlar törədə biləcək yollarla izhar edirdi. O, tez-tez Torntonun əlini ağzına alır və elə sıxırdı ki, orada bir müddət dişlərinin izi qalırdı. Lakin sahibi bilirdi ki, bu yırtıcılıq itin məhəbbətinə dəlalət edir. Bak da həmçinin başa düşürdü ki, sahibi onu çox istədiyi üçün söyüşlü ləqəblərlə çağırır.

Bak öz məhəbbətini ən çox pərəstiş formasında bəyan edirdi. Tornton ona əl dəyəndə və yaxud söhbət edəndə Bak heç vaxt özünü istətməyə çalışmazdı. Əksinə, Skit başını Torntonun qoltuğuna soxub ta tumarlanana qədər burnunu onun əlinə dürtəndə və yaxud Niq adəti üzrə sahibinin yanına soxulub yekə başını onun dizləri üstünə qoyanda Bak yalnız uzaqdan öz heyranlığını bildirməklə kifayətlənərdi. O, Torntonun qıçları arasında saatlarla otura bilər, gözlərini qırpmadan onun üzünə baxır, sanki orada yazılanları oxumaq istəyirdi. O, canlı maraqla onun sifətindəki hər öteri ifadəni, hər bir dəyişikliyi belə izləyirdi. Bəzən isə o, bir az uzaqda, sahibinin böyür və arxa tərəflərində uzanar və oradan Torntonun cizgilərini, bədənin adi hərəkətlərini müşahidə edərdi. İnsanla it arasında elə sıx yaxınlıq yaranmışdı ki, Tornton tez-tez Bakın baxışını hiss edən kimi başını çevirər və sükut içində ona baxardı. Və onlardan hər biri digərinin ürəyindən keçəni anlayardı.

Xilas olduqdan hələ xeyli sonra da Bak hər ehtimala qarşı istəmirdi ki, Tornton gözündən bir addım kənara getsin. Tornton çadırdan çıxıb ora qayıdana kimi, eşikdə olan müddətdə Bak onu addım-addım izləyirdi. Şimala gələndən bəri onun sahibləri bir neçə dəfə dəyişilmişdi və o bilirdi ki, daimi sahib olmur. O, Torntonun da Perro və Fransua kimi, şotland kimi onun həyatından yoxa çıxacağından qorxurdu. Hətta gecələr yatanda da bu qorxu onu tərk etmirdi. Belə vaxtlarda o, yuxudan ayılıb gecənin ayazına məhəl qoymadan yuvasından çıxır, çadırın qapısı ağzında durur və sahibinin nəfəs almasına qulaq asırdı.

Lakin ona həlim və mədəni təsir göstərən Con Torntona böyük sevgisinə baxmayaraq, şimalın onda oyatdığı əcdadlarının vərdişləri də canlı və fəal idi. Ona ocaq başında və dam altında yaranmış vəfa və sədaqət xas idi, lakin içərisində vəhşilik və qəddarlıq da gizlənmişdi. O, əhliləşdirilmiş böyük bir nəslin bərəkətli cənubdan gələn varisindən daha çox cəngəlliklərdən Con Torntonun ocağına pənah gətirmiş ibtidai bir vəhşi heyvan idi. Torntona dərin məhəbbət bəslədiyinə görə heç vaxt ondan oğurluq etməzdi. Başqa adamın yanında isə, başqa düşərgədə isə bunu bir an belə tərəddüd etmədən və vəhşi hiyləgərliyi sayəsində cəza almadan törədirdi.

Bakın üz-gözündə və bədəninə neçə-neçə itin diş izləri qalmışdı və o, indi vuruşlarda daha çox yırtıcılıq və fərsət göstərirdi. Skit və Niq mehriban olduqları üçün Bak onlara toxunub eləməzdi, həm də axı, onlar Çon Torntonun itləri idi. Lakin hər hansı cinsdən olan və hər

hansı qüvvətli it girinə keçirdisə o, Bakın üstünlüyünü etiraf etməliydi. Yoxsa onu təhlükəli rəqib ilə ölüm-dirim mübarizəsi gözləyəcəkdi. Bak amansız olmuşdu. O, dəyənək və diş qanununu yaxşı öyrənmişdi və heç vaxt heç kimə aman vermir, düşmən önündə heç vaxt geri çəkilməyib, nəyin bahasına olursa-olsun onu məhv etmək istəyirdi. Bu dərsi Şpitsdən, dalaşqan polis və poçt itlərindən almışdı və bilirdi ki, orta yol yoxdur. Ya qalib gəlməlisən, ya da məğlub olmalısən: düşməne rəhm etmək zəiflik əlamətidir. İbtidai vəhşilər rəhmdillik nə olduğunu bilməmişdilər və bunu qorxaqlıq saymışdılar. Ürəyiyumşaqlığın arxasında ölüm durur. Öldür, yoxsa səni öldürəcəklər, ye, yoxsa səni yeyəcəklər – onların qanunu belə idi! Və zamanın dərinliklərindən gələn bu qanuna Bak səcdə edirdi.

O, qavradığı və nəfəs aldığı aləmdən qat-qat yaşlı idi. Onda keçmiş zaman indiki zamanla birləşirdi və içərisində keçmişlə indinin səsi – ədəbliliyin səs qabarma və çəkilmə kimi fəsillərin bir-birini əvəz etməsi kimi növbə ilə dil açırdı.

Con Torntonun ocağının başında gensinə, ağ dişləri və uzun tükləri olan bir it oturmuşdu. Lakin onun arxasınca yarıəhliləşdirilmiş, yırtıcı heyvanların gözəgörünməz kölgəsi sürünürdü. Bakın yediyi ətdən yeyən, içdiyi sudan içən, küləyi onun kimi hiss edib dinləyən həmin vəhşilər təkidlə özlərini yada saldırır, öz fikirlərini ona təlqin edir, vəhşi meşə həyatını səslərini ona izhar edirdilər. Onlar öz əhval-ruhiyyələrini ona diktə edir, əməllərindən söz açır, yatanda onunla birgə yatır, Bakın gördüyü yuxulardan görür və özləri də onun yuxusuna girirdilər.

Bu kölgələrin çağırışları o qədər amirənə idi ki, adamlar və onların tələbləri Bakın şüurunda gündən-günə arxa plana keçirdi. Mürgülü meşənin dərinliklərindən çağırış gəlirdi və Bak bunu eşidəndə tez-tez təbii ehtiyac duyurdu ki, ocağa və ətrafdakı tapdanmış torpağa arxa çevirib meşənin dərinliklərinə və daha uzaqlara üz qoysun. Özü də bilmirdi ki, haraya və niyə?

Kəsdirə bilmirdi ki, hara getsin və niyə getsin. Meşənin dərinliklərindən gələn çağırışa da biganə qala bilmirdi. Lakin hər dəfə də yumşaq xam torpağa, yaşıl ormanlara gedib çıxanda Çon Torntona olan məhəbbəti onu yenə ocağın yanına çəkib gətirirdi.

Onun yolunu kəsən yalnız Con Tornton idi. Qalan başqa adamlar Bakın vecinə deyildi. Yolda rast gəldiyi səyyahlar onu tərifləyir və

oxşayırdılar, lakin Bak bütün bunlara etinasız yanaşırdı. Zəhləsi töküləndə isə ayağa qalxıb uzaqlaşdı. Torntonun yol yoldaşları Hans və Pit, nəhayət, çoxdan gözlənilən salda gəlib çıxanda Bak əvvəlcə onlara məhəl qoymadı. Az sonra Torntona məhrəm adamlar olduqlarını hiss edərək onların varlığına birtəhər dözdü, bütün lütfkarlıqlarını isə təkəbbürlə qəbul etdi. Onlar da Tornton kimi təbiətə yaxın, sadə fikirli və iti gözlü adamlar idilər, hələ sallarını gur suların qoynuna atıb Dousona taxta-şalban yerinə gedib çıxmamışdan qabaq onlar Bakı və onun bütün xüsusiyyətlərini öyrənmişdilər: bununla belə Niq və Skitin onlara göstərdiyi yaxınlığı Bakda tapa bilmədiklər.

Bakin Con Torntona məhəbbəti isə getdikcə güclənirdi. O, yeganə adamdı ki, yay səyahəti zamanı Bakın belinə şələ yükləyə bilirdi. Torntonun əlini uzatdığı yerə Bak başını qoyardı. Bir dəfə (bu o vaxt olmuşdu ki, onlar satdıqları taxta-şalbanın puluna ərzaq ehtiyatı düzəltdi) adamlar və itlər üç yüz futluq cılpaq daşlıq ilə yuxarı qalxan bir sıldırımın başındakı qayalıqda yerləşmişdi. Con Tornton lap qıraqda əyləşmişdi. Bak da onunla yanbayan. Birdən Torntonun beyninə cəfəng bir fikir gəldi və o, Hans və Pitə bildirdi ki, qəribə bir sınaq keçirtmək istəyir.

– Tullan, Bak, – o, əliylə aşağıdakı uçurumu göstərüb əmr etdi. Və elə bu an Bakın yarğana yığılmaması üçün var gücünü sərf etdi. Hans və Pit birtəhər onların ikisini də təhlükəsiz yerə çəktilər.

– Bu mümkün olan şey deyil! – Hamı sakitləşib rahat nəfəs alandan sonra Pit söylədi.

Tornton başını buladı.

– Yox, bu həm çox gözəl, həm də qorxulu şeydir. Heç bilirsiniz ki, bu itin sədaqəti məni hərdən necə qorxudur?

– Düz deyirsən. Şəxsən mən bu itin yanında sənə toxunmağa cəsəret edən adamın yerində olmaq istəməzdim, – Pit başının işarəsi ilə Baka işarə edərək dilləndi.

– Allah haqqı, elə mən də! – Hans əlavə etdi.

Elə həmin il Sörkl şəhərində baş vermiş bir hadisə Pitin sözlərinin doğruluğunu sübut etdi. Şeytan təbiətli və qəzəbli adam olan Qara Barton adlı birisi barda gəlmələrdən biriylə dava-dalaş salmış, açıq-ürəkli Tornton isə onları ayırmaq üçün aralarına girmişdi. Bak adəti üzrə bir küncdə uzanıb başını pəncələrinə söykəyərək sahibinin hər

bir hərəkətini izləyirdi. Barton qəfildən çevrildi və Torntonun çiyinə ağır bir zərbə vurdu. Tornton kənara sıçradı və barın məhəccərindən tutmasaydı, yığılacaqdı.

Tamaşa edənlər bu an vəhşi bir nərilti eşitdilər. Bu, nə hürməyə bənzəyirdi, nə ulamağa. Bak havaya tullanıb Bartonun boğazını nişan aldı. Barton qeyri-iradi olaraq əlini qabağa verib birtəhər canını qurtarmaq istədi. Bak isə onu arxası üstə döşəməyə sərilib altına saldı. Sonra ağzını onun əlindən çəkib yenidən boğazından tutmağa çalışdı. Bu dəfə Bak onun boğazından yapışa bildi. Bardakı adamlar köməyə gəldilər və iti qovdular. Lakin cərrahın qanı dayandırmaq üçün Bartonla əlləşdiyi bütün müddət ərzində Bak ətrafda o baş-bu başa gedir, vəhşicəsinə nərildəyərək yenidən Bartonun üstünə sıçramaq istəyir, andıra qalmış neçə-neçə dəyənəyin qarşısında isə geri çəkilməli olurdu. Elə buradaca qızılaxtaranların iclasında qət olundu ki, itin qəzəblənmək üçün kifayət qədər əsası olmuşdur və Bak bəraət qazandı. Həmin gündən Bak məşhurlaşdı və adı Alyaskanın bütün düşərgələrində yayıldı.

Sonralar, həmin ilin payızındaca Bak artıq tamamilə başqa bir vəziyyətdə Torntonun həyatını xilas etdi. Üç yoldaş uzun və dar qayığı Qırx Mil çayının təhlükəli sahəsindən keçirməli idi. Hans və Pit sahilə gedir, ağaca bərkidənləri kəndirle qayığın gedişini tənzimləyirdilər. Tornton isə qayıqda oturub onu qarmaqla idarə edir və sahildəkilərə göstərişlər verirdi. Bak sahilboyu qayığın bərabərində qaçırdı. O, sahibindən gözünü çəkmir və bərk həyəcan keçirirdi.

Sahildəki qaya silsiləsinin suyun içinə həddindən artıq girdiyi təhlükəli yerlərin birində Hans kəndiri buraxanda və Tornton qarmaqla qayığı çayın ortalarına tərəf aparanda Bak kəndirin bir ucunu dişlərinə aldı ki, qayalıq keçəndən sonra qayığı darta bilsin. Təhlükədən qurtulan qayıq axına düşərək sürətlə aşağı götürüldü. Hans kəndiri dartıb onu saxladı, lakin bunu çox köntöy etdiyindən, qayıq çevrildi və burnu çayın dibinə ilişib gövdəsi sahilə çırpıldı. Dəli axın Torntonu öz qoynuna aldı. Oradan salamat çıxmağı heç bir üzgüçü bacarmazdı.

Elə bu an Bak suya tullandı. Dəlicesinə kükrəyən çayda üç yard üzəndən sonra Torntona çatdı. Torntonun quyruğundan yapışdığını hiss edən kimi, suları pəncələri ilə var gücüylə yara-yara sahilə üz tutdu. Lakin ləng hərəkət edirdi: çayın iti axını sahilə doğru üzməyə mane olurdu. Aşağıdan suların coşqun hayqırtısı gəlirdi. Dəli axın gah

fışqırır, gah da sıçrayıb nəhəng bir darağın dişləri kimi sudan dik çıxmış qayaları döyəcəyəydi. Tornton heç vaxt sahilə çata bilməyəcəyini yəqin etdi. O, çılgın bir qəzəblə bir daşın üstünə atıldı, sonra digərinə dəydi, daha sonra isə tükənmiş gücü ilə üçüncü daşdan tutmaq istədi. Bakın quyruğunu buraxıb iki əliylə qayanın sürüşkən təpəsindən yapışdı və suyun hayqırtısını batıran bir nəriltilə bağdı.

– Marş! Bak! İrəli!

Bak müvazinətini itirmişdi. Onu aşağı aparın axınla əbəs yerə əlləşir, geri dönə bilmirdi. Torntonun iki dəfə təkrar etdiyi əmri eşidən kimi, o, sudan azca qalxdı, sahibinə son dəfə baxırmış kimi başını qaldırdı, sonra dinməz-söyləməz sahilə tərəf üzüməyə başladı. Pit və Hans onu sudan çıxaranda Bak artıq tamam taqətdən düşmüşdü və boğulmaq üzrəydi.

Hans və Pit başa düşdülər ki, Tornton güclü axının üstündə sürüşkən qayadan olsa-olsa bir neçə dəqiqə yapışa bilər. Ona görə də dabanlarına tüpürüb Torntonun qayadan asıldığı yerdən xeyli yuxarı tərəfə qaçmağa üz qoydular. Ora çatan kimi ipi Bakın boynuna və çiyinlərinə elə bağladılar ki, hərəkətinə mane olmasın və iti boğmasın. Sonra isə onu suya itələdilər.

Bak cəsarətlə üzürdü, lakin axının ortasına düşə bilmirdi. O öz səhvini gec başa düşdü. O vaxt anladı ki, Torntonla lap tənlenmişdi və artıq bir neçə cəhdədən sonra qayaya yaxınlaşa bilərdi. Elə bu vaxt axın onu kənara atdı.

Hans o dəqiqə ipi dartdı, sanki Bak it deyil, qayıq idi. Qəfil təkəndən Bak suyun altına getdi və onu dartıb sahilə çıxaran kimi oradaca qaldı. O, yarıcan idi və Hansla Pit tez onun qarnının suyunu boşaltdılar və süni nəfəs verdilər. Bak ayağa qalxdı, lakin yenə yığıldı. Birdən Torntonun zəif səsi gəldi. Onlar heç bir söz eşitməsələr də, anladılar ki, o imdad diləyir. Sahibinin səsi Bakı elektrik cərəyanı kimi vurdu. O, ayağa sıçrayıb sahil boyu qaçmağa üz qoydu. Dalıyca da Hans və Pit. Onlar Bakı ilk dəfə suya saldıqları yerə gəlib çıxdılar.

Onu yenidən iplə bağladılar və o yenə də axın boyu üzüməyə başladı. Bu dəfə düz axının ortasına gedirdi. O, bir dəfə səhv edə bilərdi. İkinci dəfə səhv buraxmağı özünə rəva bilməzdi. Hans tədricən ipi açır və buraxırdı. Göz qoyurdu ki, ip həmişə dartılmış vəziyyətdə olsun. Pit isə ipin əyər-əskiyyini düzəldirdi. Bak üzə-üzə yuxarı tərəfdən Torntona yetişməyə çalışırdı. Birdən o, ekspress qatar sürətiylə geri

döndü və Torntonun yanına cumdu. Tornton onun gəlişini gördü və hər iki əliylə taran kimi güclü axını yaran Bakın tüklü boynundan yapışdı. Hans ipi dartıb yaxındakı ağaca bağladı. Bakla Tornton suyun dibinə getdilər. Təngnəfəs halda, boğula-boğula çayın daşlı dibini sürünərək, sualtı daşlara və ağaclara dəyər-dəyər, növbə ilə bir-birinin üstündə suyun səthinə çıxır-çıxır nəhayət sahilə yetişdilər.

Tornton özünə gələndə gördü ki, çayın kənara tulladığı bir şalban üstə üzükoylu düşüb, Hans və Pit isə onu laxladaraq qarnına dolmuş suyu boşaldırdılar. O, baxışlarıyla ilk növbədə Bakı axtardı. Bak ölü kimi düşmüşdü. Niq onun cansız bədənini üstündə ulayır, Skit isə yaş burnunu və qapalı gözlərini yalayırdı. Özü bərk yaralanmış və şikəst olmuş Tornton ehtiyatla Bakın bədənini əli ilə yoxlayıb gördü ki, uç qabırğası sınıb.

– Hər şey aydıdır, – deyər o qışqırdı.

– Biz hələ burada qalmalıyıq.

Və onlar Bakın qabırğaları bitişənəcən düşərgədə qaldılar.

Həmin qış Bak Dousonda daha bir qoçaqlıq göstərdi. Bu sən deyən qəhrəmanlıq olmasa da, ona daha böyük şöhrət gətirdi. Bu qoçaqlıq onun üç sahibi üçün yerinə düşdü. Çünki hələ heç bir qızılaxtaranın ayağı dəyməmiş xam şərqə çoxdan arzu etdikləri səyahətə çıxmaq üçün onların pulu yoxdu. Hər şey “Eldorado” barındakı söhbətdən başlandı. Kişilərin hərəsi öz itini tərifləyirdi. Bak yüksək rekord sahibi və şöhrətli olduğu üçün onların satışına hədəfinə çevrilmişdi. Tornton isə onu qızgın müdafiə edirdi ki, onun iti beş yüz funtluq yükü olan kirşəni yerindən tərpədən və hətta dartıb apara bilər. İkinci kişi itinin altı yüz, üçüncü isə yeddi yüz funta gücü çatacağı ilə lovğalandı.

– Bunlar boş şeydir! – Con Tornton dedi:

– Bak lap min funtu tərpədən.

– Tutaq ki, yerindən tərpətdi. Bəs onu yüz yard apara bilərimi? – bayaq itinin yeddi yüz funtu çəkəcəyi ilə lovğalanan, qızıl mədənlərinin tez varlanmış sahiblərindən biri Mettyuson soruşdu.

– Bəli, kirşəni də tərpədən, yüz yard da aparar, – Con Tornton sakit halda təsdiq etdi.

– Yaxşı, – Mettyuson hamının onu eşidə bilməsi üçün qısa fasilələrlə və aydın şəkildə sözüne davam etdi. – Min dollardan mərc çəkirəm ki, o bunu bacarmaz. Bu da pul! – Və o, Boloniya kolbasası qalınlığında qızıl külçələri ilə dolu kisəciyini piştaxtanın üstünə atdı.

Hamı susmuşdu. Torntonun sözləri onlara boş çərənçilik kimi gəlirdi. Torntonun öz sifəti də pörtmüşdü. Necə oldu ki, bu sözlər ağzından çıxdı? O özü də bilmirdi ki, Bak min funtluq yükü qaldıra bilər, ya yox? Söhbət yarım tondan gedirdi. Bu rəqəmin möcüzəsi birdən Torntonu dəhşətə gətirdi. O, Bakın gücünə çox inanırdı və tez-tez fikirləşirdi ki, bu it istənilən yükü darta bilər. Heç vaxt da ağına gəlməmişdi ki, bunu yoxlasın. İndi isə sükut içində intizarla durmuş onlarca adamın gözü ona dikilmişdi, hələ üstəlik nə onda, nə də Hansda və Pitdə min dollar vardı.

– Burada, küçədəcə hərəsində əlli funt olan iyirmi kisə un yüklənmiş kirşəm dayanıb, – Mettyuson nəzakətsiz şəkildə təkid etdi. – Vaxtı itirmək lazım deyil. Tornton cavab vermədi. Bilmirdi ki, nə desin. O, özünü itirmiş halda, onun-bunun üzünə baxdı. Sanki fikirlərinin düzümünü itirmişdi və onu bu adamların sifətində tapmaq istəyirdi. Birdən gözləri vaxtilə onunla yoldaşlıq etmiş, yerli varlı Cim O’Brayeni aldı. Bu, sanki ona təkan verdi. Necə olmuşdu ki, bayaqdan ağına gəlməmişdi?

– Mənə min dollar borc verə bilərsənmi? – Deyə o, az qala pıçılıyla soruşdu.

Taxta üstündəki pul kisəciyinin yanına qızıl külçələriylə dolu bir torba atdı. – Con, sənın itinin bu işi görəcəyinə nədənsə mənım də inanmağım gəlmir.

“Eldorado” boşaldı. Orada olanların hamısı maraqlı tamaşaya baxmaq üçün küçəyə çıxdı. Kart stollarının arasında da heç kim qalmadı. Satıcılar da, oyunçular da mübahisənin kimin xeyrinə qurtaracağını bilmək və özləri bu münasibətə münasib mərc tutmaq üçün eşiyyə axışdılar. Məxmər paltarlı və əlcəkli neçə yüz adam dövrə vurub kirşədən bir az aralıda durmuşdu. Mettyusonun min funtluq un yüklənmiş kirşəsi artıq iki saatdı ki, orada şaxta altında dayanmışdı (havada altmış dərəcə şaxta var idi) və onun xizəkləri bərk tapdanmış qarın içində donmuşdu. Mərc həvəskarları qeyri-bərabər şərt qoymuşdular: üçdən ikisi inanırdı ki, Bak kirşəni darta bilməyəcək. “Kirşəni tərətəmək” ifadəsi üstündə qızgın mübahisə gedirdi. O’Brayen belə hesab edirdi ki, Tornton xizəklərin buzunu sındıra bilər və ondan sonra Bak işə girişməlidir. Mettyuson isə təkidlə deyirdi ki, mərcin şərtinə görə Bak özü xizəkləri donmuş torpaqdan ayırıb sürməlidir. Mərc həvəskarlarının çoxu artıq mübahisəni öz xeyrinə yozurdu və indi dördü üçü Bakın əleyhinə çıxmışdı.

Lakin onlarla mərc tutan tapılmadı: heç kim inanmırdı ki, Bak belə sücaət göstərə bilər. Aydındı ki, Tornton bu cür mərc gəlməklə özünü çətin vəziyyətdə qoymuşdu. İndi o, qar üstə qıvrılan on illik qoşqudan ibarət kirşəyə baxanda belə qoçaqlığın göstəriləcəyinə daha çox şübhə edirdi. Mettyuson isə şadlıq içindəydi.

– Birə qarşı üç, – deyə o qışqırdı. – Yenə min qoyuram, Tornton! Cibindədirmi?

Torntonun üzündə şübhə əlamətləri gəzirdi. Lakin onda elə bir dəliqanlıq baş qaldırmışdı ki, qarşısında heç nə dayana bilməzdi, dö-yüşkənlik ruhundan savayı ona hər şey yad idi və indi o, qeyri-mümkün deyilən şey tanıyırdı. O, Hans və Piti yaxına çağırırdı. Onların pul kisələri tamam nazılmışdı və üçü birlikdə güclə iki yüz dollar düzəldə bildi. Son vaxtlar onlarını gətirmirdi və bütün var-yoxları bu iki yüz dollardan ibarətdi. Lakin onlar bu axırncı pulu da tərəddüd etmədən Mettyusonun altı yüz dollarına qarşı qoydular.

Mettyusonun on itini və Bakı kirşəyə qoşdular. Bak öz qoşqusunda idi. Ətrafında hökm sürən narahatlıq ona da sirayət etmişdi və sövq-təbilə hiss edirdi ki, Con Tornton üçün nə isə mühüm bir iş görməlidir. Camaat bu nəhəng heyvanı görəndə heyranlığını gizlədə bilmədi. Bak əla vəziyyətdəydi – zərre qədər də artıq piyi yox idi və yüz əlli funtluq bədəni özündə yüz əlli funtluq əsl kişi gücü toplamışdı. Boynundakı və çiyinlərindəki tüklər yala bənzəyirdi və hətta onun sakit vaxtlarında da biz-biz dururdular. Hər bir tükü sanki güc-qüvvət ehtiyatı ilə doluydu. Məxmər dərisi ipək kimi pırıldayırdı. Enli sinəsi və güclü qabaq ayaqları bədəni ilə mütənəşid idi, əzələləri isə dəri altında tarım çəkilmiş yumaq kimi pırtlaşmışdı. Adamlar bu əzələləri yoxladılar və heyretlə bildirdilər ki, sanki onlar dəmirdəndir. Və bir anda mərcdə Baka qarşı, çıxanların sayı yenə üçdən ikiyə endi.

– Afərin, mister! Afərin sizin itinizə, – deyə yeni Skuum-Benc sülaləsinin kralı kəkələyə-kəkələyə dilləndi. – Onun üçün sizə səkkiz yüz verirəm, mister. Lap bu sınaqdan qabaq verirəm. Al səkkiz yüzünü, onu necə varsa ver mənə.

Tornton etiraz əlaməti olaraq başını yellədi və Baka yaxınlaşdı.

– Yox, bu olmadı. İtin yanından çəkilin, – deyə Mettyuson etiraz etdi, – Ona sərbəstlik verin, onda bu, ədalətli oyun olar.

İzdiham susmuşdu. Yalnız nahaq yerə üçdən ikiyə qarşı mərc şərtləri irəli sürən tək-tük səslər eşidilirdi. Hamı etiraz edirdi ki, Bak çox

nəhəng heyvandır. Lakin hərəsinin içində, əlli funt un olan iyirmi kisa onların gözünün qarşısında dağ kimi durmuşdu və heç kim cəsərət edib pul kisəsinin ağzını açmağa girişmirdi.

Tornton Bakın yanında dizləri üstə çökdü. Onun başını iki əli arasına alıb üzünü-üzünə sürtdü. O, adəti üzrə olduğu kimi Bakı zara-fatyana ora-bura dartmadı, ona nəvazişlə söyüşlər yağdırmadı. Yalnız onun qulağına nə isə pıçıldadı: – Əgər məni sevirənsə, Bak. Əgər sevirənsə... onun pıçılısı bunlardan ibarətdi. Və Bak gərgin səbir-sizlik içində zingildədi.

Ətrafdakılar bu səhnəni böyük maraqla seyr edirdilər. Orada nə isə müəmmalı bir şey vardı. Özü də daha çox anda oxşayırdı. Tornton ayağa qalxanda Bak onun əlini çənələri arasına aldı, dişləriylə sıxdı və sonra həvəssiz halda yavaş-yavaş buraxdı. Bu da öz növbəsində onun sahibinə məhəbbət izhar edən sözsüz cavabıydı. Tornton lazımı məsə-fədə dayandı.

– Hə, başla görək, – o əmr verdi.

Bak yan qayıqları bərk dartdı, sonra onları bir neçə düymlük boşaltdı. Bu, onun adı vərdişi idi.

– Getdin! – Gərgin sükut içindən Torntonun səsi eşidildi.

Bak sağa yırğalandı, aşağı əyilib yerə baş vurmuş kimi yan qayıqları bərk dartdı və silkinib öz yüz əlli funtluq bədənini güclə saxladı. Kirşədəki yük titrədi və xizəklərin altında nəşə bərk səslə xırıldadı.

– Hə! – Tornton yenə qışqırdı, Bak bu dəfə sola dartaraq həmin hərəkəti təkrar etdi. Xırıltılı səsi bərk şaqılıtya çevrildi, kirşə yırğalandı və xizəklər səs çıxararaq bir neçə düym kənara süründü. Kirşə onu yerə pərçimləmiş buzdən qopdu. Camaat gördüyündən vəcdə gəlib nəfəsini belə çəkmirdi.

– İndi marş, irəli!

Torntonun əmri tapança səsi kimi guruldadı. Bak var gücüylə yan qayıqları dartaraq irəli götürüldü. Onun bütün bədənini son həddəcən gərilmişdi, düyün-düyün olmuş əzələləri ipək tükləri altında canlı kimi hərəkət edirdi. Nəhəng sinəsi az qala yerə yapışmışdı. Başını qabağa uzadıb aşağı əymişdi. Qıçları isə dəlicəsinə uçuş, möhkəm tap-dalanmış qar üstündə paralel şırımlar açırdı. Kirşə silkələnir və titrəyirdi. Onun yarısı buzdən qopmuşdu. Birdən Bakın bir ayağı sürüşdü və tamaşaçılardan kimsə bərkdən içini çəkdi. Kirşə isə yerindən tər-pənmişdi, daha bir yerdə dayanmayaraq təkənla qabağa gedirdi –

əvvəlcə yarım düym, sonra bir düym, sonra daha iki düym... Təkənlar getdikcə tarazlaşırdı və nəhayət, Bak sürəti artırıb qoşqunu öz arxasınca çəkib apardı.

Adamlar ağır-ağır nəfəs aldılar və hələ başa düşmərdülər ki, bir dəqiqə əvvəl heç nəfəs almırdılar. Tornton isə Bakı qova-qova kirşənin dalınca qaçır, onu qırıq-qırıq, məzəli sözlərlə ruhlandırırırdı. Məsə-fə əvvəlcədən ölçülmüşdü və Bak yüz yardım qurtardığını bildirən odun şələsinin səddinə çatanda təntənəli nidalar ucaldı. Baş şələnin yanından keçib Torntonun əmri üzrə dayananda bu nidalar uğultuya çevrildi. Hamı heyrətdən donub qalmışdı: hətta Mettyuson da. Papaqlar və əlcəklər havaya atılırdı. Adamlar kimliyinin fərqi varmadan bir-birinin əlini sıxır və bütün bu nidalar rabitəsiz bir hay-küyləşirdi.

Tornton isə Bakın yanında dizləri üstə çökmüşdü. Alnını alnına söykəyib onu ora-bura silkələyirdi. Mənzil başına ilkin gəlib çıxanlar onun Bakı necə söydüyünü eşidirdilər. O, iti uzun-uzadı, ləzzətlə, nəvazişlə və məhəbbətlə söyürdü.

– Əla mister! Əla, – deyə Skuum-Benç kralı mızıldandı.

– Sizə bu it üçün min verirəm. Bütöv bir minlik! İstəsəniz, lap min iki yüz verərəm!

Tornton ayağa qalxdı. Gözləri yaşarmışdı. Yanaqlarından damlalar süzülürdü.

– Yox, mister, – deyə o, Skuum-Benç kralına üz tutdu. – Yox, istəmirəm. Rədd olun, gedin, mister. Sizə məsləhətim ancaq bu ola bilər.

Bak Torntonun əlini ağzına aldı. Tornton yenə onu dala-qabağa yırğaladı. Eyni hisslərlə çulğalanmış tamaşaçılar hörmət əlaməti olaraq bir az kənara çəkildilər. Elə adam tapılmazdı ki, onların söhbətini pozmağı özünə rəva bilsin.

Bak beş dəqiqənin içində Con Torntona min altı yüz dollar qazandıqdan sonra o, müəyyən borclarını verə bildi və şərikləri ilə bərabər bu ölkənin tarixi kimi qədim tarixə malik şərqə – itirilmiş qızıl mədənlərinin axtarışına çıxdı. Onu çoxları axtarmışdı, bəziləri tapmış, çoxları isə qürbətdən qayıtmamışdı. Bu qərribə mədən çoxlu faciələrə

səbəb olmuşdu və müəmma ilə dolu idi. Heç kim bilmirdi ki, onu ilk dəfə kim kəşf edib. Hətta əfsanələrdə də bu haqda bir kəlmə danışılmırdı. Bircə onu bilirdilər ki, lap əzəldən orada qədim və yarımzaraba bir koma olub. Bəzi qızılaxtaranlar ölüm ayağında and içirdilər ki, bu komanı və mədəni görüblər və sübut üçün şimalda tayı-bərabəri olmayan külçəni göstəridilər.

Lakin sağ qalanlar arasından bu xəzinədən nə isə əldə edən bir adam tapılmırdı, ölənlər də ölmüşdülər. Con Tornton, Pit və Hans isə Bakla və digər altı itlə ayaq dəyməmiş yolla şərqə tərəf gedir və ümid edirdilər ki, hələ indiyə qədər heç bir adamın və itin qədəm basmadığı bir yerə çatacaqlar. Onlar Yukon əyaləti ilə yetmiş mil yuxarıya getdilər, sonra sola dönüb Stüart çayı boyunca Meyo və Mak-Kveşsi qəsəbələrini keçdilər və o qədər getdilər ki, nəhayət, gəlib Stüart çayının kiçik qollara çevrilib dağ silsiləsinin uca qayalarının ətrafında və bütün qitə boyu axdığı yerə çatdılar.

Con Tornton insanlardan və təbiətdən çox şey ummurdu. O, vəhşi yerlərdən qorxmurdu. Cibində bir çimdik duzla və çiyində tufənglə meşənin ən vəhşi, qorxulu yerlərinə soxulur və bundan doyunca həzz alır. O, hindular sayığı yaşayır, heç yerə tələsmir və gündüz səyahəti zamanı yemək üçün ov edirdi. Əgər rastına çöl quşları çıxmasaydı, yenə də hindu təmkinliyi ilə yoluna davam edər və əmin olardı ki, onlar bir azdan ona rast düşəcək. Beləliklə, şərqə bu böyük səyahət zamanı onların yeməyi təzə ətdən, yükləri əsasən kirşədəki ləvazimat və alətlərdən ibarət idi. Planları isə qeyri-məhdud vaxt üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Ovçuluq, balıq tutmaq və əsrarəngiz yerlərdə dolaşmaq Baka yaman ləzzət verirdi. Onlar bəzən həftələrlə durmadan yol gedir, bəzənsə düşərgə salıb uzun müddət dincəlirdilər. Belə vaxtlarda itlər avaralanır, adamlar isə donmuş palçıq və çınqıl torpaqda çalalar qazır və saysız-hesabsız süxurları götürüb tonqal kənarındakı axar suda yuyur, qızıl axtarırdılar. Onlar bəzən ac qalır, bəzən isə kefləri istəyən qədər yeyirdilər. Bu, yolda çöl quşlarının rast gəlməsindən və ovun uğurlu olub-olmamasından asılıydı. Yay gəlib yetişmişdi. İtlər və adamlar öz şələləri ilə salda mavi dağ göllərindən keçir, ağac gövdəsindən hazırlanmış balaca qayıqlarda naməlum çaylar boyunca enib-qalxırdılar.

Aylar keçirdi, onlar isə hələ də kəşf edilməmiş, ins-cins olmayan, tənha koma haqqında əfsanəyə əsasən vaxtilə insan ayağı dəymiş bu üzücü ənginliklərdə dolaşırdılar. Dağ aşırımlarını keçərkən dəfələrlə

qar çovğununa düşdülər. Meşələrin və əbədi qarın sərhədindəki çıpaq zirvələrdə gecəyarısı çıxmış günəş altında soyuqdan titrədilər. Yığın-yığın mığmığanın cövlan etdiyi isti vadilərə endilər və yetişmiş çiyələk, lətif güllər dərdilər. Elə güllər ki, gözəllikdə cənubun ən yaxşı çiçəkləri ilə rəqabətə girə bilirdi. Payız düşəndə onlar sehrli göllər ölkəsinə çatdılar. Orada nə həyat vardı, nə də ondan bir nişanə, yalnız acı küləklər vıyıldaırdı, dalda yerlər buz bağlamışdı və dalğalar həzin-həzin tənha sahilləri döyəcəliyirdi.

Onlar vaxtilə buralara gəlmiş adamların itmiş izlərini axtara-axtara ikinci qışı da bu yerlərdə keçirdilər. Bir dəfə onlar mürgülü meşədə bir cığıra çatdılar. Bu, çox qədim cığır idi və onlar elə təsəvvür etdilər ki, tənha koma haradasa lap yaxınlıqda olmalıdır. Lakin bilinmirdi ki, cığır haradan başlayıb harada qurtarır, onu kimin və nə üçün salması müəmmalı qaldı.

Başqa bir vaxt isə ruzigarın dağıtdığı bir ovçu çadırına rast gəldilər və Con Tornton orada yarımış yorğanın tikələri arasında uzun lüləli çaxmaq daşlı tufəng tapdı. O bilirdi ki, belə tufəngləri şimal-qərbə ilk axın vaxtlarında Hudzon Kompaniyası buraxmışdır. O zaman belə tufənglərin biri üçün bir tay yaxşı qablanmış qunduz dərisi verirdilər. Xarabalıqlar arasında daha elə bir şey tapılmadı ki, bu çadırı qurmuş və yorğan arasında tufəngini qoymuş adam barədə əlavə bir məlumat versin. Yenə bahar gəldi və uzun-uzadı səyahətdən sonra, nəhayət, onlar tənha komanı yox, səhində çoxlu qızıl mədəni olan geniş vadini tapdılar. Yuyucu qanovun dibinə qızıl lap sarı yağ kimi çökürdü. Onlar daha axtarışlarını dayandırdılar. Hər gün min dollarlığa qədər xalis qızıl qumu və külçə yuyur, dayanmaq bilmədən işləyirdilər. Qızılı sığın dərisindən olan və hərəsi əlli funt tutan kisələrə tökür və onları küknar budaqlarından düzəlttikləri çadırın qabağında qalaq-qalaq düzürdülər. Başları bu ağır işə bərk qarışdığı üçün vaxtın necə ötdüyünü hiss etmirdilər. Xəzinələri arta-artı günlər yuxu kimi keçirdi.

İtlər üçün görməyə elə bir iş yox idi, yalnız hərdən Toritonun vurduğu quşları gətirirdilər və Bak saatlarla tonqalın qırağında uzanıb fikrə gedirdi. Bu anlarda gödək ayaqlı, tüklü adam daha tez-tez gözünə görünürdü və oddan qamaşan gözlərini qıyaraq tez-tez tutquncasına xatırladığı bir aləmdə həmin adama zilləyirdi.

Həmin aləmdə isə qorxu hökm sürürdü. Tonqalın yanında başını dizləri arasına qoyub əlləriylə qucaqlayan tüklü adama göz qoyarkən

Bak hiss edirdi ki, o, narahat yatır, tez-tez yuxudan ayılır, hər dəfə qorxu içində zülmətə baxır və tonqala daha çox odun atır. Əgər onlar dəniz sahili ilə gedirdilərsə, tüklü adam xərçəng yığır və tutan kimi də onları yeyirdi. Eyni zamanda o, baxışlarıyla ehtimal ediləsi təhlükəni gözləyirdi. Qıçları isə təhlükə törənən təqdirdə yel kimi uçmağa hazır idi. Meşədən səssizcə keçdilər. Qabaqda tüklü adam gedirdi, arxasınca Bak. Və hər ikisinin qulaqları şəklənmişdi və burun pərələri titrəyirdi. Çünki tüklü kişi də Bak kimi yaxşı eşidir və iy bilirdi. Tüklü adam yerdə yatdığı cəldliklə ağaclara da dırmaşa bilirdi. O gah bir, gah digər budaqdan yapışıb aralarında on iki futa yaxın məsafə olan bir ağacdan digərinə tullanırdı. Heç vaxt nə yıxılır, nə də müvazinətini itirirdi. O özünü ağaclarda yerdəki kimi sərbəst hiss edirdi. Bakın yadına tüklü adamın budaqlardan bərk-bərk yapışaraq ağaclarda yatdığı özünün isə həmin ağacların altında keşik çəkdiyi gecələr düşdü.

Və tüklü adamın bu görünüşünə hələ də meşənin dərinliklərindən gələn çağırış nidası necə də doğma və yaxın gəlirdi. O, Baka böyük narahatlıq və qəribə arzular tələq edirdi. Bakı nəşə qarışıq, həyəcanlı hisslər çulğayırdı, heç özü də bilmirdi ki, ondakı şiddətli kədər və narahatçılıq nədəndir. Bəzən bu çağırışı gözləriylə görmək ümidiylə meşəyə qaçır, əhval-ruhiyyəsiindən asılı olaraq gah yavaştan, gah da acıqla hürürdü. O, burununu hündür otlarla örtülmüş nəm torpağa sürtür, torpağın ətrindən məst olurdu. Bəzən isə saatlarla pusquda durub tufanın yıxdığı ağacların süngərlərlə örtülmüş gövdələrinin arxasında uzanar, qulaqlarını şəkləyərək, gözlərini geniş açaraq ətrafdakı hər bir hərəkəti, hər bir səsi tutardı. O ümid edərdi ki, burada uzanıb güdməklə bəlkə bir dəfə onu narahat edən həmin sehrli çağırışı eşitdi. Lakin o özü də bilmirdi ki, bu qədər müxtəlif işləri nə üçün görür. O, bunları görməyə məcbur idi. Buna görə də danışıqsız yerinə yetirirdi.

Bakı yenilməz duyğular bürümüşdü. O hərdən düşərgədə uzanırdı, günün istisində tənbel-tənbel mürgüləyirdi. Bir də görürdün başını qaldırdı, nəyəsə diqqətlə qulaq asırmış kimi qulaqlarını şəklədi, ayağa qalxdı və uzaqlara götürüldü. Sonra isə saatlarla meşə zolaqlarında və ya göl otları bitən açıq düzənliklərdə dolaşdı. O, qurumuş çayların dibiyə qaçmağı və meşənin quş aləminə göz qoymağı xoşlayırdı. Bəzən günlərlə kolluqda uzanıb, kəkliklərin çəmənlikdə gəzişmələrinə və qanad çalaraq ora-bura uçmalarına tamaşa edərdi. Lakin hər şeydən çox ona ləzzət verən yay gecələrinin işıqlı toranlığında qaçmaq,

meşənin lal və mürgülü sükutunu dinləmək, kitab oxuyan insansayağı nişaneləri və səsləri oxumaq və həmişə – ayıqlıqda da, yuxuda da eşitdiyi o gizli məxluqu axtarmaq idi.

Bir gecə o, yuxudan hövlnək sıçradı. Gözləri bərelmişdi və burun pərələri titrəyirdi. Külək biz durmuş tüklərini dalğalandırırdı. Meşədən indiyəcən heç vaxt görünməmiş aydın və səlis çağırış nidası gəlirdi. Bu, sürəkli bir ulama idi. Qoşqu itlərinin ulamasına oxşayırdı da, oxşamırdı da. Baka tanış gəldi bu səs, çünki qabaqlar da onu eşitmişdi. O, yuxu içində olan çadırın yanından ötüb səssizcə meşəyə götürüldü. Səs gələn tərəfə yaxınlaşdıqca sürətini azaldır, hər addımını ölçüb-biçirdi. Nəhayət, ağaclığın arasında olan açıq talaya yetişəndə başını yuxarı qaldırıb ulayan uzun, arıq və nəhəng bir boz canavar gördü.

Bak səs çıxarmadı, lakin canavar onun gəlişini hiss edib ulamağını kəsdi və havanı iyləyib onun harada olduğunu duymaq istədi. Özünü yığışdırıb, quyruğunu dik qaldıraraq, ona xas olmayan ehtiyatla Bak pəncə ata-ata talaya çıxdı. Hər bir hərəkətində hədə və eyni zamanda yoldaşlıq təklifi vardı. Meşə yırtıcıları rastlaşanda məhz bu sayaq hərəkət edirlər. Canavar isə onu görəndə kimi qaçıb aradan çıxdı. Bak böyük sürətlə və qəzəblə onun arxasınca cumdu, O, canavara qurumuş çayın yatağında çata bildi. Kolluq çıxış yolunu kəsmişdi. Canavar o yan-bu yana vurnuxdu, hərələndi. Co və başqa itlərin çıxılmaz vəziyyətə düşəndə etdikləri kimi dal pəncələri üstə oturdu. O nərildədi və tüklərini qabardaraq dişlərini qıcadı.

Bak hücum etmədi. Yoldaşlıq niyyətini bəyan edərək onun ətrafında dövrə vurdu. Canavar isə ehtiyat edir və qorxurdu. Çünki Bak ondan üç dəfə böyük idi və başı Bakın çiyinə güclə çatırdı. Canavar fürsət tapan kimi qaçmağa üz qoydu və yenidən təqib başlandı. Arada Bak onu yorurdu, lakin hər şey təzədən başlanırdı. Canavar əldən düşmüşdü, yoxsa Bak üçün onu tutmaq asan olmayacaqdı. O qaçdıqca qaçır, Bakın başını yanında görəndə müdafiəyə hazır vəziyyətdə yerində fırlanırdı və ilk girəvə tapan kimi qaçmağa üz tuturdu.

Nəhayət, Bakın inadkarlığı qalib gəldi. Canavar Bakın xeyrixah niyyətini hiss edib, üzünü ona çevirdi və onlar bir-birini imsəçilər. Sonra dostcasına oynaqlaşmağa başladılar. Lakin belə anlarda vəhşi heyvanların öz yırtıcılığını gizlətdikləri tərzdə əsəbi və ehtiyatlı hərəkət etdilər. Bir az oynadıqdan sonra canavar cəld bir qıvrıqlıqla qaçmağa üz qoydu və bütün görünüşü ilə Baka başa saldı ki, harasa tə-

ləsir və onu da həmin yerə dəvət edir. Onlar qatı toranlıqda əvvəlcə dibindən çay axan dəre boyu yuxarı qalxdılar, sonra isə çayın mənbə götürdüyü dağdan keçdilər.

Suayrıcının əks tərəfindəki enişlə onlar böyük meşələrə və çoxlu çayları olan düzəngaha düşdülər və saatlarla fasiləsiz qaçdılar. Günəş getdikcə yüksəyə qalxırdı və hava istiləşirdi. Baka dəli bir vəcdə gəlmişdi. O bilirdi ki, nəhayət, çağırışa cavab vermişdir və meşə qardaşı ilə yanbayan həmin çağırışın həqiqətən gəldiyi yerə tərəf qaçır. Köhnə xatirələr onu ağışuna aldı və o, əsl gerçəkliyin kölgəsi olan bu xatirələrə ömründə ilk dəfə hay verdi. İndi baş verən işi, o haçansa başqa bir vaxt etmişdi. Ona tutqun görünən hansısa bir aləmdə. İndi həmin işi təkrarən görür – ayaqları altında xam torpaq, başı üstündə əngin səma, açıq havada qaçırdı.

Onlar axarlığın yanında su içmək üçün dayananda Bakın yadına Con Tornton düşdü. O oturdu. Canavar yenə də çağırışın həqiqətən gəldiyi səmtə üz tutdu. Bakın gəlmədiyini görüb onun yanına qayıtdı, burnunu burnuna sürtdü, onu ruhlandırmaq üçün əlindən gələnə etdi. Lakin Bak ondan aralandı və yavaş-yavaş geriyyə qayıtmağa başladı. Vəhşi qardaşı bir saata yaxın yavaşca zingildəyə-zingildəyə onunla bərabər qaçdı. Sonra o oturdu, başını göyə tutub uladı. Bu çox qəmli ulama idi, yoluna qətiyyətlə davam edən Bak bu ulamanı tam kəsilənə qədər uzun müddət eşitdi.

Bak qaça-qaça düşərgəyə soxulanda Con Tornton nahar edirdi. O, sahibinin üstünə tullandı, böyük bir nəvazişlə onu arxası üstə çevirdi, belinə mindi, üzünü yaladı, əlini dişlədi. Bir sözlə, Con Torntonun belə hallarda dediyi kimi “özünü gicliyə vurdu”. Sahibi də onu orabura dartırdı və məzəli söyüşlərini yağdırdı.

Bak iki sutka düşərgədən kənara çıxmıdı və Torntonu bir an da tək buraxmadı. O, sahibiyə bərabər işə gedir, onun xörək yeməyinə tamaşa edir, gecə yorğanına girməyinə, səhər yataqdan durmağına göz qoyurdu. Lakin iki gündən sonra meşədən gələn haray Bakın qulaqlarında daha amiranə tərzdə səslənməyə başladı. Narahatlığı yenə özünə qayıtdı və dağların o tayında yerləşən şən vadilər, vəhşi qardaşı, onunla birgə yanbayan qaçdığı geniş meşəliklər haqqında təsəvvürlər onu qoynuna aldı. O, yenidən meşə tərəflərə üz qoydu, lakin vəhşi qardaşını görə bilmədi. Uzun gecələrdə o, qulaqlarını şəkləyib nə qədər qulaq assa da, bir daha o hüznü haray eşitmədi.

O, bəzən harada gəldi gecələyir, günlərlə düşərgəyə qayıtmırdı. Bir dəfə o, tanış suayrıcının yanındakı aşırımı keçdi və yenidən meşələr və qayalar aləminə düşdü. Oralarda bir həftə dolaşaraq əbəs yerə vəhşi qardaşını axtardı. O, ov quşları ilə dolanır, yüngül, cəld addımlarla yorulmaq bilmədən qaçır. Haradasa uzaqlarda dənizə qovuşan böyük bir çayda o, qızılbalıq da ovladı. Elə bu çayın kənarında da bir ayını parçalayıb öldürdü. Ayı da balıq tuturdu və üz-gözünə ağcaqanadlar qonmuş halda, gücsüz bir qəzəb içində meşəyə tərəf götürüldü. Ayının köməksizliyinə baxmayaraq, aralarında qızgın əlbəyaxa oldu və nəhayət, bu, Bakın içində yatmış yırtıcılığı üzə çıxardı. İki gündən sonra o, ayını öldürdüyü yerə qayıdanda onlarca porsuğun leşə darışıb boğuşduğunu gördü. O, porsuqların hərəsini püfə kimi bir tərəfə tulladı, qaçmağa imkan tapmayan iki porsuq isə vuruşma qabiliyyətindən əbədi məhrum oldu.

Bak getdikcə daha artıq dərəcədə qanıqən olurdu. O, qatil idi. Elə bir qatil ki, canlıları qırır, heç kimin köməyinə bel bağlamır, yalnız öz gücünə arxalanaraq onu əhatə edən mühit üzərində qələbə çalır, yalnız güclülərin dözüb yaşaya biləcəkləri bir şəraitdə ömür sürürdü. Gücünə belə inamı ona bədəninə qurd kimi darışmış vüqar hissi təlqin etmişdi. Bu qürur onun bütün hərəkətlərində, hər bir əzələsinin tərpənişində sözlə təsvir oluna bilməyən ədalarında özünü bürüzə verirdi. Bu qürur onun məxmər tüklərinə də sanki yeni parıltı bəxş etmişdi. Əgər burunda və gözlərinin altındakı qəhvəyi xal və sinəsindəki ağ tük zolağı olmasaydı, onu canavar nəslinin ən nəhəng nümayəndələrindən biri kimi qələmə vermək olardı. Senbernar cinsli atasından ona boyu və çəkisi miras qalmışdı. Qalan şeyləri isə çoban iti olan anasının yadigarı idi. Burnu, uzunluqda canavar burnunu xatırladırdı, lakin ondan yekəydi. Başı isə bir az enli olmasa da, quruluşuna görə xalis canavar başı idi.

O, əsl canavar bicliyinə, yırtıcı hiyləgərliyinə yiyələnmişdi. Onda çoban itinin dərrakəsi ilə senbernar fərasəti vəhdət təşkil edirdi. Bütün bunlar, üstəgəl sərt həyat məktəbinin dərsləri Bakı vəhşi meşələrdə dolaşan hər hansı məxluqdan daha dəhşətli etmişdi. Yalnız çiy ətlə dolanan Bak ömrünün çiçəklənən çağını yaşayır, həyat eşqi ilə coşub daşırdı. Tornton əlini nəvazişlə onun belinə çəkəndə Bakın tükləri xışıldayırdı. Sanki tüklərin hər biri özündən maqnit şüası buraxırdı. Hər bir əzası – beyni və bədəni, əsəbi və damarı sərt həyata alışmışdı. Bədən üzvləri arasında nizamlı, ahəngdar bir əlaqə vardı. Gördüyü,

eşitdiyi və cavab tələb olunan hər şeyə Bak ildırım sürətilə hay verirdi. Şimal itləri hücumdan qorunmaqda və həmlə etməkdə cəlddirlər, lakin Bak bu işlərdə onlardan ikiqat mahir idi. Bir tərənəş görəndə və ya səs eşidəndə, o heç bir itin qabil olmadığı qısa vaxt içində reaksiya verirdi. O, eyni vaxtda qavrayır, qərara gəlir və hərəkət edirdi. Əslində isə, qavrama, qərara gəlmə və hərəkət etmə növbə ilə olmalıdır. Bakda isə bu üç məqam arasında məsafə o qədər az olurdu ki, elə bil onların üçü də birdəfəlik icra edilirdi. Həyat eşqi qaynayan əzələləri polad yaylar kimi cəld və dəqiq işləyirdi. O əzələlərdə şən, coşqun həyat o dərəcədə aşib daşırdı ki, elə bil indicə partlayıb bayıra çıxacaq və dünyaya yayılacaqdı.

– Belə itdən olmaz! – bir dəfə Bak düşərgədən çıxanda Con Tornton heyretlə yoldaşlarına söylədi.

– Yəqin onu düzəldəndə tikiş yerləri sökülüb və daha heç vaxt lazım olmayıb, – Pit zarafatla dilləndi.

– Allah haqqı, elə mən də bu fikirdəyəm, – deyə Hans Pitin dediklərini təsdiq etdi.

Onlar Baka düşərgədən çıxarkən tamaşa etdilər, lakin meşənin sirliliyində onda baş verən ani və qorxulu dəyişiklikləri görə bilmədilər. O, meşədə çox gəzmədi. Dərhal yırtıcı heyvana çevrilib balaca pişik kimi səssizcə ağacların içərisinə soxulub gizləndi. Elə bil ki, meşədə görünən və yox olan kölgələr içərisində öləri bir kölgə idi. O, hər yerdə özünə sığınacaq tapmağı, ilan kimi qarnı üstə sürünməyi və qəfildən hücum edib sancmağı bacarırdı. O, kəkliyi yuvasından çıxardır, yatmış dovşanı öldürür və ağaca dırmaşmağa macal tapmamış xırda gəmiriciləri havadaca tuturdu. Açıq nohurlarda olan balıqlar ondan canlarını qurtara bilmirdi. Hətta özləri üçün bənd düzəlmiş qunduzların ehtiyatlılığı da onları Bakın əlindən xilas edə bilmirdi. O, heyvanları qəddarlığından yox, yemək üçün öldürürdü. O ancaq özü ovladığı şeyləri yeyərdi. Ov vaxtı əylənməyi də xoşlayardı. Gizlicə dələyə doğru sürünər, onu tutatutda özü bilə-bilə aman verərdi ki, bərk qorxmuş dələ canını qurtarıb ağacın lap kəlləsinə tullansın. Və bu, Baka yaman ləzzət verərdi.

Payız girən kimi meşədə çoxlu sığın göründü. Onlar yavaş-yavaş gedir, aşağıdakı mülayim vadilərə qışlamağa köçürdülər. Bak artıq sürüdən ayrı düşmüş bir bala sığını həzmədən keçirmişdi. Lakin o daha yekə qənimət arzusundaydı və dağ çayının mənbəyində bir dəfə

ona rast gəldi. Oraya çaylar və meşələr aləmindən iyirmi başdan ibarət bütöv bir sürü axışıb gəlmişdi. Onların başçısı isə hündürlüyü altı futdan da çox olan nəhəng, qorxunc, ürəkə sığın idi. O, Bakın arzuladığından da çox vəhşi təbiətə malikdi. Sığın yeddi kök üzərində bitmiş və on dörd haçalı iri buynuzlarını oynatdı. Onun xırda gözləri çılğın bir qəzəblə alışıb yanırdı və Bakı görcək hiddətlə böyürdü.

Düşünə yaxın bir yerdən sığın böyrünə lələkli ox batmışdı, onun qeyzlənməsinə də səbəb bu idi. İbtidai vaxtlarda ovçuluq etmiş nəslindən miras qalmış duyğuların təsiri altında Bak ilk növbədə sığını sürüdən ayrı salmaq qərarına gəldi. Bu o qədər də asan iş deyildi. Bak sığın nəhəng buynuzlarından və qorxunc, əyilmiş dırnaqlarından bir az aralıda hürür və atılıb düşürdü, Bilirdi ki, buynuzlar cəmdəyinə ilişsə yerində qalacaq. Bu itidiş yırtıcıya arxa çevirməyi və aradan çıxmağı bacarmayan sığın, nəhayət, özündən çıxdı, O, qəzəb içində Baka hücum çəkdi, Bak isə ya cəld yana çəkilir, ya da özünü zəifliyə vuraraq sığını daha da qıcıqlandırır və onu getdikcə uzağa çəkib aparırdı. Lakin sığın hər dəfə sürüdən aralananda iki-üç cavan erkək yoldaşı Baka həmlə edir, yaralı başçılarını geri qaytarmağa çalışırdılar.

Yırtıcılarda həyatın özü kimi inadkar, yorulmaz və tərs bir dözümlü var. Məhz bu xüsusiyyət torda olan hörümçəyə, halqa tək qırılmış ilana, mühasirədə olan leoparda uzun-uzadı, saatlar boyu bir yerdə hərəkətsiz qalmağa imkan verir. Bu dözümlü diri ov axtaran bütün canlılarda mövcuddur. Bu dözümlü indi böyürdən çıxıb sürünü ləngidən, cavan sığınları qıcıqlandıran, dişilərini qorxudan, onların başçısını isə ümitsiz bir hala salan Bakda özünü göstərirdi. Bu vəziyyət düz yarım gün davam etdi. Bak sanki iki yerə bölünmüşdü: gah yan tərəfdən cəld hücum çəkərək sürünü hədələyib qovur, gah sürüyə qayıtmağa macal tapan sığını cırmaqlayır, təqib olunanlarda təqib edənlərdən az olan bir dözümlü onların səbrini tükəndirirdi.

Günün axırında, günəş şimal-qərb tərəfdə batarkən (hava tez qaralırdı və payız gecələri altı saat çəkirdi) cavan sığınlarda sürüdən uzaqlaşmış başçılarına kömək etmək üçün bir o qədər da həvəs qalmamışdı. Yaxınlaşmaqda olan qış onları aşağı vadilərə düşməyə tələsdirdi. Onlar isə yollarını kəsmiş və yorulmaz məxluqdan yaxa qurtara bilmirdilər. Bununla belə, sürünün, nə də cavan sığınların həyatı təhlükədə deyildi. Çətin vəziyyətdə olan yalnız qoca sığın idi ki, ona da öz həyatı hər şeydən, hətta sürüdəki sığınlardan da əziz görünürdü.

Buna görə də sürü başını qurban verməyi üstün tutub öz yoluyla getdi.

Qaş qaralanda qoca sığın başını aşağı sallayıb yoldaşlarına – çoxdan tanıdığı dişilərə, atalıq etdiyi bala sığınlara, təlim verdiyi cavan erkəklərə tamaşa edirdi və onların günəşin sönməkdə olan işığında tələsə-tələsə uzaqlaşdıqlarını görürdü. O, yoldaşlarıyla birgə gedə bilməzdi. Çünki burnunun altında rəhmsiz, itidiş bir məxluq peyda olub ona aman vermirdi. Onun çəkisi yarım tondan artıq olardı: o, mübarizələrlə və məhrumiyətlərlə dolu uzun və çətin həyat yolu keçmişdi. Sən demə, əcəli başı güclə onun iri düynünlü dizlərinə çatan bir məxluqun dişlərində imiş!..

Bak isə gecə də, gündüz də ovunun başının üstünü kəsdirib ona bir anlıq da dinclik vermirdi. Sığına yarpaqları yeməyə, cavan tozağacı və bədmüşklərin qol-budaqlarını didişdirməyə aman vermirdi. İmkan vermirdi ki, o, keçdikləri yerlərdən axan çaylardan su içsin və yağı-sını söndürsün. Sığın tez-tez ümitsiz vəziyyətdə qaçıb qurtulmağa üz qoyurdu. Belə vaxtlarda Bak onu dayandırmağa cəhd göstərməz, lakin onunla daban-dabana qaçıb çıxartdığı hoqqabazlıqdan ləzzət alardı. Sığın dayanıb yemək və ya içmək istəyəndə Bak yerə qısılib vəhşicəsinə onun üstünə tullanırdı.

Sığın ağac kimi qol-budaqlı buynuzları olan başı getdikcə aşağı əyilir, addımları zəifləyirdi. O, burnunu yerə tutub qulaqlarını xəfifcə şəkəyəyə yolda çox dayanmırdı: Bak da bunun müqabilində qaçıb su içmək və dincəlmək üçün bolluca vaxt qazanırdı. Bu anlarda Bak qırmızı dilini çıxarıb ləhləyər, uzanaraq nəhəng sığından gözlərini çəkməzdi; ona elə gələrdi ki, ətrafdakı bütün şeylər dəyişikliyə uğramaq üzrədir. O hiss edirdi ki, aləmdə nəşə bir yeniləşmə baş verir. Elə bil ki, sığınlarla bərabər buraya hansısa gözəgörünməz, başqa canlı məxluqlar da gəlmişdilər. Meşə də, su da, hava da onların gelişindən titrəyirdi. Bunu ona nə gözləri, nə qulaqları, nə də iyilmə qabiliyyəti deyil, hansısa daxili, dürüst bir hissiyyatı xəbər verirdi. O heç nə eşitmirdi, heç nə görmürdü. Bircə onu bilirdi ki, ətraf aləmdə dəyişiklik baş verir və hansısa qərribə məxluqlar hardasa gəzişirlər. Və o qərara aldı ki, əlindəki işi qurtarıqdan sonra axtarısa çıxsın.

Nəhayət, dördüncü gün başa çatanda o, nəhəng sığın axırına çıxdı. Bir gün bir gecə o öz qənimətinin yanından çəkilmədi; doyunca yedi, yatdı və ətrafda gəzişdi. Qüvvəsini bərpa edərək Con Torntonun

düşərgəsinə tərəf üz qoydu. O, qıvraq addımlarla qaçırdı və dolambaclarda bir dəfə də olsun azmayaraq, naməlum yollarla düşərgəyə elə düz gəlib çıxdı ki, hər hansı kompaslı adam da ona həsəd apara bilirdi.

Yol, boyu Bak ətrafda yeni ab-havanın yaranmasını daha aydın hiss edirdi. Hər tərəfdə onun bütün yayı müşahidə etdiyi həyatdan tamamilə fərqlənən bir təlatüm vardı. Bunu ona təkəcə daxilindəki gizli hissiyyat xəbər vermirdi. Bu barədə quşlar civildəşir, dələlər öz aralarında danışıq, hətta külək də pıçıldaırdı. Bak bir neçə dəfə ayaq saxlayaraq səhərin təzə-tər havasını həvəslə iylədi və oradan aldığı xəbər onu sürətini artırmağa məcbur etdi. Ürəyinə hansısa gözlənilən və ya artıq baş vermiş fəlakətin damması onu narahat edirdi. Və axırncı suayrıcını keçib düşərgənin yerləşdiyi vadiyə enəndə o, addımlarını yavaşladıb ehtiyatla qaçırdı.

Üç mil gedəndən sonra o, yeni izlərə rast gəldi və belinin tükləri tərpaşib biz-biz durdu. İzlər düşərgəyə və Con Torntona doğru gedirdi. Bak daha sürətlə və daha ehtiyatla qaçmağa başladı. Bütün əsəbləri gərilmişdi. Hər şeyin ən xırda təfərrüatı ona, tam da olmasa, müəyyən qədər nəşə baş verdiyini söyləyirdi. İyilmə qabiliyyəti ilə hiss etdi ki, getdiyi cığırdan ondan qabaq kimlərsə keçib. O, meşənin sükutunda da nəşə bir nəhəlik duyurdu. Quşların cəh-cəhi kəsilmişdi, dələlər gizlənməmişdilər, Bakın gözünə yalnız bir dələ dəydi. Onun boz bədəni quru, boz qol-budağa elə möhkəm yapışmışdı ki, dələ özü də ağacın qol-budağına oxşayırdı.

Bak sürünən kölgə kimi rahat və səssiz qaçırdı. Birdən onun burnu yana döndü. Sanki hansısa inamlı bir qüvvə onu tutub çəkdi. O, təzə iyn iziylə kolluğa soxuldu və orada Niqi gördü. Niq böyrü üstə ölü düşmüşdü. Görünür, buraya kimi sürünüb canını tapşırmışdı. Hər iki böyrünə lələkli ox sancılmışdı. Daha yüz yard getdikdən sonra Bak Torntonun Dousonda aldığı qoşqu itlərindən birinə rast gəldi. İt aldığı ölümcül yaralardan yerdə qıvrılırdı. Bak dayanmadan onun yanından ötüb keçdi. Düşərgədən yeknəşəq nəğmə kimi gah qalxan, gah enən səslərin zəif sədası eşidilirdi. Bak düşərgənin içərilərinə sürünərək üzüqoylu düşmüş və bədəninə sancılmış lələkli oxlardan oxlu kirpiyə oxşayan Hansı gördü. Elə bu an, o, küknar budaqlarından düzəldilmiş çadırlarına tərəf baxdı. Gördüyü səhnə onun boynundakı və çiynindəki tükləri biz-biz etdi. Onu sonsuz qəzəb hissləri çugladı. Özü də bilmədi

ki, necə bağırırdı. Onun dəhşətli, qeyzli nəritisindən yer-göy titrədi. Həyatında son dəfə o, imkan verdi ki, ehtirası aqlını və blicliyini üstələsin. Onun başını itirməsinə səbəb isə Con Torntona olan böyük məhəbbəti idi.

İxet qəbiləsindən olan hindular çadırın qalıqları ətrafında rəqs edirdilər. Birdən dəhşətli bağırır eşitdilər və ömürlərində rast gəlmədikləri vəhşi bir heyvanın onlara sarı cumduğunu gördülər. İntiqam hissiylə alışıb yanan Bak yel kimi dəstənin içinə şığıdı. Ən yaxındakı hindunun üstünə tullandı (bu, ixetlərin başçısı idi) və bir anda boğazını elə yırtdı ki, qan fəvvarə vurmağa başladı. O, ilk qurbanının yanında ləngiməyib ikinci adama cumdu və onun da boğazını didib dağıtdı. İndi onu heç bir qüvvə saxlaya bilməzdi. O, izdihamın içərisinə soxulub üstünə yağan oxlara məhəl qoymadan diddiyini didir, yırtığını yırtır, öldürdüyünü öldürürdü. O, ağlasığmaz bir cəldliklə vurnuxurdu. İxetlər isə bir yerdə çox sıxlaşdıqlarından oxlarıyla Bakı yox, ancaq bir-birilərini vururdular. Cavan bir ovçu Baka nizə atdı, lakin o, itə yox, ovçu yoldaşının sinəsindən dəyib kürəyindən keçdi. Buradaca ixetlərin arasına çaxnaşma düşdü və hücum etmiş Şər Qüvvəyə lənət yağdırma-yağdırma, onlar dəhşət içində meşəyə tərəf qaçmağa üz qoydular.

Bak sığıcı təqib etdiyi kimi onların ardınca dabanbasma qaçanda şeytana oxşayırdı. O gün ixetlər üçün uğursuz oldu. Onlar bütün meşəyə səpələndilər və yalnız bir həftədən sonra salamat qalanları bir yerə yığışib vadiyə endilər. Ölənləri saydılar, Bak isə onları təqib etməkdən yorulub düşərgəyə qayıtmışdı. O, yataqdan qalxmağa cəhd edərkən öldürülmüş Piti gördü. Ətrafdakı torpaqda Torntonun çəşqin mübarizəsinin təzə izləri vardı və Bak bu izləri bir-bir, lap axırıncısına qədər iyləyə-iyləyə sahilə dərin bir hovuzun yanına gəlib çıxdı. Hovuzun lap qırağında başı və qabaq pəncələri suyun içində olan, sahibinə axıra qədər sadıq qalmış Skit uzanmışdı. Filiz yuyulmasından lillənmiş və lehməli hovuz öz dibində olanları yaxşı gizlədirdi. Oraya isə Con Tornton düşüb qalmışdı. Bak onun izlərini suya qədər iylədi, geriye isə izlər görünmürdü.

O, bütün günü hovuzun yanında şöngüdü. Hərdən isə narahat halda düşərgəni dolaşdı. O, ölümün nə olduğunu bilirdi. Bilirdi ki, bu vaxt insan hərəkət etməkdən qalır, sonra isə dirilərin cərgəsindən əbədi ayrılır və o bilirdi ki, Con Tornton da ölüb. Bu, Bakın içərisində bir boşluq yaratdı. Bu boşluq aclığa oxşayırdı, lakin onu heç bir yeməklə

doydurmaq olmazdı. Dərdinin acısını Bak ancaq hərdən dayanıb ixetlərin meyitlərinə tamaşa edərkən unudurdu. Və belə vaxtlarda özündə böyük bir vüqar hissi duyurdu – indiyə qədər keçirdiyindən min qat artıq olan bir vüqar hissi. Axı, o, ən uğurlu ov sayılan insanı öldürmüşdü, özü də dəyənək və diş qanununa əsasən öldürmüşdü. O, meyitləri maraqla iyləyirdi. Onlar necə də asanlıqla ölmüşdülər. Adi iti öldürmək də onları öldürməkdən çətindir.

Oxları, nizələri və dəyənəkləri olmasa, insanlar Baka güc gələ bilməzlər. Bundan sonra əllərində ox, nizə və dəyənək olmasa, onlardan qorxmağa dəyməz.

Gecə düşmüşdü, ağacların üstündən çox-çox uzaqda səmada bədirlənmiş ay görünür, yerə solğun şəfəq salırdı. Bu gecənin gəlişi ilə, hovuz ətrafında qəmli-qəmli oturan Bak açıq-aşkar hiss edirdi ki, meşədə onun həyatı üçün ixetlərin törətdiklərindən fərqli olan yeni bir şey hazırlanır. O, ayağa qalxdı, qulaqlarını şəkələdi və havanı iylədi. Uzaqdan zəif, lakin aydın, tənha bir ulama səsi gəlirdi, sonra ona sanki xor qoşuldu. Ulama get-gedə daha yaxından və daha bərkədən eşidilirdi. Bak yenə də hiss etdi ki, yaddaşının dərinliklərində yaşayan bu ulama səsinə haçansa başqa bir aləmdə eşidib. O, talaya çıxdı və qulaq asmağa başladı. Bəli, həmin çağırış idi, həmin çoxsəsli haray. Və bu haray heç vaxt belə təkidlə səslənməmiş, heç vaxt bu cür təbəçiliyə çağırmamışdı. Con Tornton ölmüş, Bakın axırıncı ümidi sönmüşdü. İnsanlar və onların tələbləri Bak üçün artıq heç bir məna kəsb etmirdi. Yaşamaq üçün bir şey ovlamaq məqsədilə canavar sürüsü də hindular kimi köçəri sığınların izinə düşmüş, çaylardan və meşələrdən keçərək Bakgilin vadisinə soxulmuşdu. Ay işığında sürü lap gümüş axına oxşayırdı. Bak isə talanın ortasında lal heykəl kimi durub gözləyirdi. Bu nəhəng və hərəkətsiz heyvan canavarları o qədər qorxuya saldı ki, yalnız bir dəqiqəlik tərəddüddən sonra onların ən qoçağı Bakın üstünə atıldı. Bak şimşək kimi onun yan sümüklərini sındırdı. Sonra əvvəlki qaydada xeyli müddət hərəkətsiz qaldı. O vaxta qədər ki, yaralı canavar can verərək torpağa sərilirdi. Bu dəfə canavarlardan üçü ona hücum çəkdi, lakin hər üçü bir-birinin dalınca qan içində, boğazları yırtılmış halda, geri çəkilməli oldu.

Nəhayət, bütün sürü Baka hücum etdi. Canavarlar sıx dayandıqlarından bir-birinə toxunub maneçilik edir, qarma-qarışıqlıqda bu qəni-məti birinci olaraq qamarlamaq istəyirdilər. Yalnız fəvqəladə hiylə-

gərlik qabiliyyəti və cəldliyi Bakın canını onların əlindən qurtardı. O, dal pəncələri üstə diş və caynaqlarını işə salıb dərhal burdan vurub ordan çıxır və düşmənlərini eyni vaxtda dəf edə bilirdi. Arxadan zərbənin qarşısını almaq üçün o geri çəkilməli oldu. Hovuzu keçib qurumuş çayın yatağına çatana qədər dala çəkildi. Qarşıda hündür bir yamac gördü və yamac boyunca gedərək sahiblərinin vaxtilə qum yumaq üçün istifadə etdikləri dərin çalaya yetişdi. Bura onu üç tərəfdən müdafiə edə bilirdi. Qalırdı bircə qabaq tərəf.

Bak orada da özünə elə istehkam qurdu ki, canavarlar yarım saatdan sonra vəlvələ içində geri çəkilməli oldular. Hamısı dilini çıxarıb ləhləyirdi. Onların ağ, iri dişləri ay işığında ac xislətlə ağarırdı. Bəziləri yerə yataraq başlarını qaldırmış, qulaqlarını şəklemişi. Bəziləri hovuzdan su içirdi. Uzun, arıq və boz bir canavar ehtiyatla qabağa çıxdı. Hərəkətlərindən qərəzkarlıq oxunmurdu. Bak bir gün bir gecə birlikdə meşədə qaçdığı vəhşi qardaşını tanıdı. Canavar yavaşca zingildədi, Bak da eyni zingiltiyə ona cavab verdi və onlar bir-birini imsiməyə başladılar.

Sonra qoca, sısqqa, cəmdəyi döyüş yaraları ilə dolu olan bir canavar yanaşdı. Bak əvvəlcə dişlərini qəzəblə şaqqıldatdı, bir azdan onunla da burun-buruna verdi. Elə bu vaxt qoca canavar yerə çökdü, üzünü aya tutub uzun-uzadı uladı. Digər canavarlar da yerə sinib ulamağa başladılar. Bak onu uzun gecələr ərzində narahat edən çağırışı tanıdı. O da çöməlib uladı. Ulaşma kəsildəndən sonra o öz sığınacağından çıxdı, sürünün içinə girdi və ətrafındakılardan bəzilərini dostcasına, bəzilərini düşmənçəsinə imsədi. Sürünün başçıları yenə uladılar və meşəyə qaçdılar. Qalan canavarlar da xorla ulaya-ulaya onların dalınca götürüldülər. Bak da vəhşi qardaşı ilə yanbayan qaçırdı və yüyürə-üyürə ulayırdı...

Buradaca Bakın hekayətinə nöqtə qoymaq olardı. Aradan neçə-neçə illər keçdikdən sonra ixtələr meşədəki canavarların cinsində dəyişiklik hiss etdilər; bəzilərinin başında və burnunda qəhvəyi ləkələr, sinəsində isə ağ zolaqlar var idi. Ən təəccüblüsü isə o idi ki, ixtələrin dediklərinə görə, canavar sürüsünə Şeytan İt başçılıq edirdi. O, hiyləgərlikdə ixtələri çaya susuz aparıb, susuz gətirirdi. Sərt qış gecələrində o, ixtələrin düşərgəsindən oğurluq edir, tələyə saldıqları heyvanları qapazlayır, itlərini didib parçalayır və ən cəsur ovçulardan belə çəkinmirdi.

Daha dəhşətli söz-söhbət də gəzirdi. Elə vaxt olurdu ki, meşəyə gedən ovçular daha düşərgəyə qayıtmırdılar, Onlardan bəzilərini bir azdan boğazları yırtılmış halında tapırdılar. Leşlərin ətrafında qar üstündə canavar ləpərinə də yekə izlər olurdu. Hər payız ixtələr sığın ovlamağa çıxanda, vadilərdən birinə girməyə ürək etmirdilər. Və onların arvadlarının tonqal ətrafında dərdli söhbətlərindən məlum olurdu ki, Şeytan İt həmin vadini özünə sığınacaq etməyə gəlib.

İxtələr bilmirdilər ki, yay vaxtlarında bu vadinin daimi bir qonağı olur. O, digər canavarlara həm oxşayan, həm də oxşamayan məxmər tüklü nəhəng bir canavardır, yaşıl meşə zolağından keçib tək-tənha bu yerlərə gəlir və ağaclar arasındakı talada məskən salırdı. Burada sığın dərilərindən hazırlanmış, yanmış kisələrdən sarı işıq yağır və torpağa şölə saçır. Torpaqdan baş qaldıran otlar isə sarı qızılı günəşdən gizlədir. Və həmin canavar bu yerdə fikrə dalır, uzun-uzadı qəmli-qəmli ulayır, sonra çıxıb gedir.

Lakin o heç də həmişə tək olmur. Uzun qış gecələri başlayanda başqa canavarlar da ət sorağıyla aşağı vadilərə enirlər və onların sürüsünün qabağında isə həmin canavarı görmək olar. Solğun ay işığında və şimal qütb parıltısında qaçarkən o, öz əzəməti ilə yoldaşlarının başı üzərində ucalır və onun boğazından dünyanın cavan çağlarındakı canavar sürüsünün nəğməsi süzülür...

AĞ DIŞ

Birinci hissə

VƏHŞİ

I

YEMƏK HƏSRƏTİNDƏ

Donmuş çayın hər iki sahili boyu qalın küknar meşəlikləri uzanırdı. Bir az əvvəl külək ağacların yarpaqlarındakı qarı çırpımsdı və indi onlar bir-birinə söykənərək ala-toranlıqda daha məşum görünürdülər. Ətrafi dərin sükut bürümüşdü. Heç bir həyat nişanəsi yox idi. Hava soyuq, şaxtalydı və bu tənha səhralıqda hökm sürən sükutu kədərli adlandırmaq olmazdı. Ən dəhşətli bu idi ki, qulağa qaqqıltı səsi dəyirdi. Yaman qorxunc səs idi. Fərəhsiz səs elə bil qədim sfinklərin şaqqanağına bənzəyir, buz kimi adamı dondururdu. Dünyanın ötəyindən sallanmış köhnə, amiranə bir müdriklik hər şeyə rişxəndlə gülürdü; həyatın mənasız, mübarizənin faydasız olduğuna gülürdü. Bura kimsəsiz, tənha bir yer idi, qəlbi də, iliyi də donmuş uzaq şimal çölləriydi. Lakin belə şaxtalı, tənha çöllərdə də canlılar gözə dəyirdi. Minik itləri qoşulmuş kirşə buz bağlamış çayın üstüylə gedirdi. İtlərin pırtlaşq tüklərini qırov basmışdı. Nəfəsləri buxarlanıb havada donur, sonra büllur dənəciklərə dönüb yerə tökülürdü. İtlərin boynuna dəri xaltalar keçirilmişdi, qoşquya bağlanmış qayışlarla onlar kirşəni dartırdılar. Tozağacının qalın qabıqlarından düzəldilmiş kirşə qarın içinə otururdu. Kirşənin qozlası yuxarı qalxaraq lüləni xatırladırdı. Bunu ona görə etmişdilər ki, o, qabağına çıxan yüngül qar təciklərini basıb əzsən. Kirşədə qayışlarla möhkəm bağlanmış uzunsov bir yeşik gözə dəyirdi. Orada pal-paltar, balta, qəhvədan, tava da vardı. Amma kirşənin yarından çox hissəsini tutan uzunsov yeşik nəzəri daha çox cəlb edirdi.

İtlərin qabağında xizəkli adam zorla addımlayırdı. Lap arxadan ikinci adam gedirdi. Üçüncü adam da vardı. Amma o, kirşənin içindəki həmin ensiz, uzunsov yeşikdə uzanmışdı və onun üçün dünyanın bütün məşəqqətləri birdəfəlik qurtarmışdı. Çünki şimalın tənha hikməti onu məğlub etmişdi. Elə əyib sındırmışdı ki, hərəkətsiz uzanmış, döyüşü mübarizəsiz dayandırmışdı. Soyuq şimal hərəkəti sevmir. O, həyatın

əleyhinədir, çünki həyat hərəkət deməkdir. Hərəkət edən nə varsa tənha şimal onu dondurub məhv edir; dənizə axmaq istəyən suları dondurur, ağacların şirəsinə qarşıdır. Tənha şimalın daha bir cəhəti var: insana qarşı amansızdır. Onun inadını daha qəzəblə sındırır. Çünki insan dünyanın ən yırtıcı məxluqudur! Çünki insan – bu ikiayaqlı məxluq həmişə şimalın iradəsi əleyhinə, onun “hər hansı bir hərəkət axır ki, donmalıdır!” hökmünə qarşı çıxır.

Bununla belə, kirşənin qabağında və arxasında iki cəsur adam həyat eşqiylə irəliləyirdi. Əyinlərinə dəri palto geymişdilər. Kirpikləri, yanaqları və dodaqları ağımtıl, xırda buz sırsıralarına bürünmüşdü. Adamların ağzından çıxan buğ büllur dənəciklərinə dönür, sonra bu dənəciklər onların üz-gözünə qonur, sifətlərini görünməz edirdi. Onların əcaib görkəmi vardı. Elə bil bu adamlar hansı bir xəyali kölgənə o dünyada basdırıb qayıdan qəbirqazanları xatırladırdılar. Amma xəyali məxluq deyildilər; dünyanın qəmli səhrasına, fərəhsiz gülüş və sükunət aləminə düşmüş adamlardı. Bu cəsurlar var güclərini inadlı, məğrur niyyətlərinə həsr etmiş, şimal dünyasının qəddarlığı ilə bəhsə girmişdilər. Bu kimsəsiz dünya onlar üçün yad kosmosun əlçatmaz ənginliyi qədər uzaq idi.

Onlar dinməzəcə irəliləyir, sanki danışığa güc sərf etməkdən qorxurdular. Ətrafi ölü sükut bürümüşdü. Sükut onların bütün vücudunu əsir eləmişdi. Bu, dənizin dərinliklərində üzən dalğıcın bədəninə suyun etdiyi təzyiqa bənzəyirdi. Sükunət qətiyyət adlı qanunu ilə onları əsarət altına almış, şüurlarının ən gizli qatlarına soxularaq elə bil oradan bütün şaxtılıqları, yalanları, xudbinlik əlamətlərini üzüm şirəsi kimi sormuşdu. Bu səssiz dünya onların qulağını sanki belə bir fikirlə deşirdi: siz miskin, yazıq adamlarsınız, ölü canlarsınız, toz dənəciklərisiniz, havada hara gəldi uçsan, təbiətin kor qüvvələrinin əsiri olan mığmığasınız.

Bir neçə saat keçdi. Qısa, tutqun günün bozuntul işığı görünəndə ətrafi bürümüş sakitlik pozuldu. Uzaqdan zəif bir ulartı gəldi. Səs get-gədə artdı, daha zildən gəldi və bir xeyli bu vəziyyətdə qaldı, titrədi, sonra gücünü azaltmadan yavaş-yavaş susdu. Bu səsdə qəmli, həm də şiddətli bir acliq həsrəti vardı, Belə olmasaydı, yaqin ki, bu ulartını nəyinsə ölən ruhunun iniltisinə bənzədərdin.

Qabaqda gedən adam geriye qanrılarla kirşənin dalınca gələn dostuna əliylə işarə etdi. Həmin ulartı yenə sükutu iynə kimi deşməyə

başladı. Adamlar qulaq verib, səsin istiqamətini müəyyən etməyə çalışdılar. Səs onların bir az bundan qabaq ötüb keçdiyi qarlı düzəngahdan gəlirdi.

Az sonra cavab ulartısı eşidildi, o da arxadan, amma bir az sol tərəfdən gəlirdi.

– Bill, deyəsən, axı onlar bizim dahlımızca düşüblər, – qabaqda gedən adam dilləndi. Səsi xırıltılıydı, elə bil öz səsi deyildi, çox çətinliklə danışırdı.

– Yəqin yemək tapmırlar, – dostu cavab verdi. – Neçə gündü bir dənə də olsun dovşan izi gözümə dəymir...

İkisi də susdu və təşvişlə ard-arası kəsilməyən ulartıya qulaq asdı. Qaş qaralan kimi adamlar itləri meşəyə tərəf döndərüb çayın sahilində düşərgə saldılar. Kirşədəki tabutu götürüb ondan oturacaq və stol kimi istifadə etdilər. Tonqalın başına yığışan itlər hərdən mırıldanır, hürür, lakin qaranlığa cummaq meyli göstərmirdilər.

– Henri, deyəsən, itlərin oddan xoşları gəlir, – Bill dilləndi.

Buz parçaları ilə dolu qəhvədanı ocağın üstündən asmağa öyilmiş Henri başını tərpətdi. Sonra tabutun üstündə oturub yeməyə başladı. Dedi:

– Canlarından qorxurlar, görmürsən? Bilirlər ki, burada onları yedizdirəcəklər, amma orada özləri kiminsə girinə keçə bilirlər. İti aldatmaq çətindir.

Bill başını yellədi:

– Bəlkə də... bilmək olmaz!

Henri maraqla dostunu süzdü:

– İtlərin ağına şübhə etdiyini birinci dəfədi görürəm...

Bill paxlanı ağızında çeynəyə-çeynəyə dedi:

– Bəs görmədin ki, mən onlara yemək verəndə necə mırıldanırdılar?

– Düzdür, həmişəkindən fərqli olaraq bu dəfə çox mırıldanırdılar, – Henri təsdiq etdi.

– Henri, neçə itimiz var?

– Altı...

– Bura bax, elə mən də deyirəm ki, altı dənədir, – deyə Bill onun sözüne qüvvət verdi. – Torbadan altı dənə balıq götürmüşdüm, hərəsinə birini atdım. Amma birinə yenə çatmadı...

– Yəqin səhv vermisən. Düz saymamısan...

– Bizim cəmi altı itimiz var, – Bill laqeyd-laqeyd təkrar etdi. – Mən də altı dənə balıq götürdüm, Təqulağa balıq çatmayıb. Kisədən bir balıq da götürdüm...

– Axı cəmi altı itimiz var, – Henri təkid etdi.

– Mən demirəm ki, hamısını itlər yeyib. Hər halda, yeddinci balığı kimsə qamarlayıb...

Henri yeməyini saxlayıb tonqaldan o tərəfə boylandı və itləri saydı.

– Orda cəmi-cümlətanı altı it var, – dedi.

– Yeddincisi qaçdı, mən gördüm, – deyə Bill təmkinlə dilləndi. – İtlər yeddi dənə idi.

Henri dostunu mərhəmətlə süzdü:

– Kaş həmin yerə tez gedib çataydıq...

– Bunu necə başa düşək?

– Necə istəyirsən. Elə bil daşdıığımız bu yüklər səni əsəbiləşdirir.

Tamam başqalaşmısan. Allah bilir gözüne nələr görünür...

Bill ciddiləşdi:

– Mən də elə bu haqda düşünürdüm, – dedi. – Həmin it qaçanda, o saat qarın üstündəki ləpirlərinə baxdım. Sonra itləri saydım. Bax, görürsən, odur ləpirlər. Baxmaq istəyirsən? Gəl göstərim.

Henri heç nə deməyib yeməyinə davam etdi. Soyanın üstündən isti qəhvə içdi, ağızını əlinin dalıyla silib dedi:

– Demək, sənin fikrincə...

Uzun, həsrətli ulartı onu danışmağa qoymadı. Henri susdu, diqqətlə qulaq asdı, sonra qaranlığa sarı barmağını uzadıb sözüne davam etdi:

– Deyirsən qonağın səsi ordan gəlir? Bill başını tərpətdi.

– Daha sənə heç sözüm yoxdu. Eşitmədin itlər necə səs çıxartdılar?

Ulartı uzun-uzadı eşidildi, lap uzaqdan isə cavab vəngiltisi gəldi, Sükunət xırda cəhənnəm yuvasına dönmüşdü. Hər tərəfdən ulartı səsi gəlirdi. İtlər qorxub tonqala yaxınlaşdılar. Az qala onların tükləri od tutacaqdı.

Bill çubuğu tonqala uzadıb qəlyanını yandırdı.

– Görürəm, sən lap əldən düşmüşsən, – Henri dedi. Billi dalğın-dalğın qəlyanı sümürdü:

– Henri, bilirsən, vallah o, bizim hər ikimizdən xoşbəxtidir, – deyə oturduqları tabutu barmağı ilə taqıldatdı. – Deyirəm, biz öləndə, heç

olmasa üstümüzü daşla, çınqılla örtünlər. Yoxsa cəsədlərimizi itlər dağıdar...

– Axı bizim kimimiz var? Nə bir qohumumuz var, nə də pulumuz...

Eh, çətin bizi belə uzaq yerdə tapıb basdırsınlar.

– Henri, mən bir şeyi heç cür başa düşə bilmirəm: axı, bu adama nə düşmüşdü ki, gəlib çıxsın dünyanın axırına – Allahın, Tanrının xəbərsiz olduğu bu yerlərə? Nə var, nə var, qızıl axtarır. Mağıl öz evində lord idi, ya da buna oxşar bir adam; nə yemək, nə də isti paltar dərdi çəkirdi.

– Hə, demə day. Yəqin ki, evdə oturub qalsaydı, qocalana qədər yaşayardı, – Henri təsdiq etdi.

Dostu ağzını açmaq istədi, amma danışmadı. Əlini hər tərəfdən divar kimi onları bürümüş qaranlığa uzatdı. Zülmət içində heç bir kölgə görmək mümkün deyildi: yalnız gözlər işıldayırdı.

Henri səssizcə ikinci, üçüncü cüt gözləri də göstərdi. Yanar gözlərin halqası yavaş-yavaş onların düşərgəsinə sarı gəlirdi, hərdən bir bu işıldayan gözlər yerlərini dəyişir, yenidən görünmək üçün tez-tez itirdilər.

İtlər daha çox narahat olmuşdular, birdən qorxub hürkdülər, bir-birlərinə sığınıb lap tonqala yaxınlaşdılar, adamların ayaqlarına tərəf sürünərək dayandılar. Bu basabasda itlərdən biri düz tonqalın üstünə düşdü və ondan dəhşətli zingilti qopdu, ətrafı yanıq tük iyi bürüdü. Göz “halqası” ani olaraq dayandı və bir az geri çəkildi. Amma itlər sakitləşən kimi işıldayan gözlər əvvəlki yerlərində göründülər.

– Bədbəxtlikdən, patronumuz da azdı, Henri!

Qəlyanını çəkib qurtarandan sonra Bill dostuna yatacaq hazırladı – yeməkdən qabaq qarın üstünə döşədiyi küknar ağaclarının üstünə adyal saldı. Henri ufuldadı, mokasin ayaqqabılarının ipini aç-aça soruşdu:

– Neçə patronun qalıb?

– Üç, – Bill dedi. – Amma gərək üç yüz olaydı. Ax, mən onlara göstərərdim!

Acıqla yumruğunu düyümləyib işıldayan gözlərə tərəf yellətdi, sonra öz mokasinlərini ocağın böyründə sahmanladı.

– Bu saxtalar nə vaxt qurtaracaq? – Bill soruşdu. – İkinci həftədir ki, əlli dərəcədir. Eh, axı mənim nə ölümüm vardı burda, Henri?

– Mən belə səyahətə nifrət edirəm, lap zəhləmi töküb. Vallah, bu mənim xörəyim deyildi. Bircə çıxıb getsəydik, canımız qurtarardı. İndi

Mək-Qerri fortunun isti sobası yanında əyləşib nə kart vurardım səninlə!.. Canım üçün, buna hər şeyimi verərdim...

Henri nəşə mızıldadı və yerini rahladı. O, artıq mürgüləyirdi, birdən dostunun səsinə ayıldı.

– Bilirsən, Henri, məni nəşə narahat edir. Axı itlər o gələn qonağa niyə hücum etmədilər? O balığı çırpışdıran qonağı deyirəm e...

– Yuxulu səs gəldi:

– Bill, sən lap dəyməduşər olmusan. Əvvəllər belə deyildin. Az danış, yat, səhər onsuz da durub deyəcəksən ki, heç nə olmayıb. Vallah, mədən ağrıyır sənin, ona görə narahatsan...

Onlar ağır-ağır nəfəs alaraq bir yorğan altında yanaşı yatmışdılar, Ocaq öləzimişdi və işıldayan gözlərin dairəsi adamların gecələdiyi düşərgəyə tuşlanaraq getdikcə daha da yaxınlaşırdı.

İtlər bir-birlərinə sığınmışdılar. İşıldayan gözlərdən biri onlara lap yaxınlaşanda qorxa-qorxa hürüsməyə başladılar. Sonra elə bərkdən hürdülər ki, Bill yuxudan ayıldı, dostunu oyatmasın deyər ehtiyatla yorğanının altından çıxdı və ocağa quru çör-çöp atdı. Alov qalxıb ətrafı işıqlandırdı və gözlərin dairəsi o saat geri çəkildi.

Bill bir yerə yığılmış itləri nəzərdən keçirtirdi, gözlərini ovuşdurub bir az da diqqətlə baxdı və təzədən yorğanın altına girdi.

– Henri, – dostunu səslədi. – Hey, Henri!

Henri ayılıraq zarıldadı, soruşdu:

– Nə var yenə?

– Heç nə. İtlər yenə yeddi dənə olublar. İndicə saydım. Henri bu xəbəri deyinə-deyinə qarşıladı və tez də yuxuya gedib xoruldu.

Səhər birinci Henri durdu və dostunu da oyatdı. Saat altı olsa da, havanın işıqlanmasına hələ üç saat qalırdı. Henri ala-toranlıqda səhər yeməyi hazırlamağa başladı, Bill isə yeri yığıb şeyləri kirşəyə qoydu.

– Bura bax, Henri. Sən nə deyirdin? Neçə itimiz var?

– Altı.

– Eh, düz demədin...

– Nədi, yenə yeddi olub?

– Yox, beş dənədi. Biri yoxdur.

Henri hiddətlə çımxırdı:

– Lənət sənə, şeytan! – Sonra əlindəki yemək qablarını kənara tullayaraq itləri saymağa başladı.

– Düzdü, Bill. Fətti qaçıb.

– Aradan elə çıxıb ki, heç xəbərimiz olmayıb. Tap görüm necə tapırsan.

- İşlər korlandı, – Henri dedi. – Diri-diri yeyiblər onu.
- Yəqin o vəhşilər Fəttini parçalayanda yazıq çox zingildəyib.
- Fətti elə həmişə səfəhləyirdi, – Bill dedi.
- Ən ağılsız it də bilə-bilə ölümə getməz...

Henri o biri itləri süzdü, beynində hər birinin nəyə qadir olduğunu götür-qoy etdi.

– Bunlar ağıllıdı, belə hoqqa çıxarmazlar.

Bill də köksünü ötürdü:

– Bunları dəyənəklə də ocaqdan uzaqlaşdırma bilməzsən. Ürəyimə dammışdı ki, Fəttinin başında nəşə var.

Şimal yollarında ölənlər haqqında adətən belə vida sözləri deyirdilər. Bu sözlər çoxlu başqa itlərin, hətta insanların ölümündən sonra deyilən vida sözlərindən heç də fərqlənmirdi.

2

DİŞİ CANAVAR

Səhər yeməyindən sonra Henri və Bill olan-qalanlarını kirşəyə yığıb bu cəfakeş ocağı tərək edərək, qaranlıq yolla irəlilədilər. Elə bu vaxt həmin dəhşətli, tükürpədiciləri eşidildi; səs qaranlıq, şaxtanı yara-yara gəlib onlara çatdı. Qızılaxtaranlar dinməzəcə gedirdilər. Düz saat doqquzda hava işıqlandı.

Günortaçağı səma cənub tərəfdən çəhrayı rəngə çaldı. Üfüqdə günəşlə şimal ölkəsi arasında sədd çəkilmişdi. Çəhrayı rəng itdi. Günəşin solğun bənizi təxminən üç saat ətrafı işıqlandırdı. Sonra o da söndü və kimsəsiz, sakit şimal təzədən uzun Arktika gecəsini öz əyninə geyindi.

Qaranlıq düşən kimi səyyahları hər tərəfdən izləyən o ulartı lap yaxından eşidilməyə başladı.

Bəzən bu səs elə yaxından gəlirdi ki, itlər qorxudan yerlərində titrəyirdilər.

Bu dəhşətli ulartıdan itlərin canına vəlvələ düşmüşdü. Bill və Henri qoşqunu düzəldirdilər. Bill dedi:

- Yaxşı ki, girlərinə ov keçib, bizi sakit buraxarlar...
- Day demə, onların ulartısı adamın canına üşütmə salır.

Sonra qızılaxtaranlar növbəti düşərgəyə çatanacan susdular.

Henri ocağın üstündə pıçhapıqla qaynayan soya qazanına buz qırıntıları atırdı. Birdən arxadan qulaqbatırıcı səs gəldi. Billin qıyqa çəkməsi ilə Henrinin dik atılması bir oldu. Henri qarın üstüylə qaçan və qaranlıqda gözəndən itən hansı heyvanınsa naməlum kölgəsini gördü. Bill itlərin arasındaydı. Bir əlində dəyənək, o birində quru balıq tutaraq meyit kimi qurumuşdu.

– Axır ki, yarisını qopardı! – Bill qışqırdı. – Amma necə lazımды payını da aldı. Zingiltini eşitmədin?

Henri soruşdu:

– Axı nəydi o?

– Baş açmadım. Deyə bilərəm ki, bütün itlər kimi onun da ayaqları dişləri, dərisi vardı.

– Əhliləşdirilmiş canavardı bəlkə?

– Canavar olduğunu deyə bilmərəm, amma düz yemək vaxtı peyda olursa, demək əsl əhliləşdirilmiş heyvandı.

Bu gecə dostlar şam yeməyindən sonra tabutun üstündə oturub qəlyan çəkərkən gördülər ki, işıldayan gözlərin halqası yavaş-yavaş daralır.

– Nolaydı, girlərinə sığın dəstəsi keçəydi, bizi sakit buraxaydılar, – Bill dedi.

Henri söyüş söydü, sonra onlar düz iyirmi dəqiqə beləcə oturub danışmadılar. Henri gözlərini alova zilləmişdi, Bill isə tonqaldan bir az aralı, qaranlıqda işıldayan gözlərin halqasına baxırdı.

– Mək-Terriyə çatsaydıq nə olardı... – Bill köks ötürdü.

– Sən Allah, bəsdə ağladın, zıqqıldama, – Henri dözmədi. Mədən qıçqırıb sənin, ona görə zıqqıldayırsan. Soda iç, o saat keçəcək, onda mən də səninlə darıxmaram.

Səhər Henrini yuxudan Billin biabırçı söyüşləri oyatdı. O, dirsək-lənib baxanda, Bill tonqalın böyründə, itlərin arasında durub hirsindən yumruğunu yellədirirdi.

– Hey! – Henri qışqırdı: – Noolub?

– Froq qaçıb.

– Ola bilməz...

– Deyirəm qaçıb da...

Henri yorğanı atıb dərhal itlərə tərəf cumdu. Diqqətlə onları saydı, şimalı lənətləyən Bill kimi o da söyməyə başladı.

- Froq qoşquda ən güclü it idi, – deyə Bill sözünü tamamladı.
- Özü də hamıdan ağıllıydı, – Henri əlavə etdi.
- İkiçə günün içində növbəti it epitafiyası da beləcə oxundu.

Səhər yeməyi canlarına yatmadı, qalan dörd iti kirşeyə qoşdular. Bugünkü gün də əvvəlkilərin tayı oldu. Səyyahlar dinməzəcə qarlı çöllərlə gedirdilər. Sakitliyi yalnız onları daban-dabana izləyən, lakin gözə görünməyən təqibçilərin məşum ulartısı pozurdu, Qaranlıq düşən kimi təqib başlanır, ulartı lap yaxınlıqdan eşidilirdi: itlər qorxudan tirtir əsir, vurmuxur, qayıqlarını dolaşdırır, bununla adamları daha da əldən salırdılar. – Növbəti dayanacaqda Bill lovğa-lovğa danışdı:

– Hə, şüursuz bəndələr, daha heç yana qaça bilməzsiz...

Henri xörək bişirməyi buraxıb yaxına gəldi. Bill itləri hindusayağı bağladı. Henri itin boynundakı xaltanı cilovla yoğun, uzun bir ağaca sarıdı. Ağacın bir ucunu isə yerə basdırdı. İtlər boyunlarındakı kəməri çeynəyə bilmirdilər – ağacın qol-budağı mane olurdu.

Henri başını məmnun-məmnun tərپətdi:

– Tayqulağı ancaq bu yolla saxlamaq olar. İndi qayıışı çeynəyib qıra bilməz. Belə yaxşıdı, salamat olarlar ki...

– Gəl bir olmasın! – Bill dedi. – Əgər səhər bircəciyi qaçıb getsə, onda mən dilimə kofe vurmuyacam.

– Guya onlar bilmirlər ki, bizim heç nəyimiz yoxdu... – Henri uzanaraq düşərgəni mühasirəyə alan göz halqalarını göstərdi. Bir-iki güllə atsaydıq, bəlkə qorxardılar. Günübəgün daha da yaxınlaşırlar. Gözünü oddan çək, o tərəfə bir bax! Hə, gördün?

İkisi də tonqalın arxasında görünən tutqun kölgələri maraqla izlədi. Qaraltı tərəfə diqqətlə baxdılar. Orda bir cüt göz işıldadı və bu, yalnız vəhşi gözləri ola bilərdi. Yavaş-yavaş aydın olurdu ki, bu vəhşilər tez-tez yerlərini dəyişirlər.

İtlər arasına səksəkə düşdü və bu, Billə Henrinin diqqətindən yayınmadı. Tayqulaq səbirsizliklə mırıldanır, gah qaranlığa cumur, gah da geri çəkilib boynuna bağlanmış ağaca hirsle hürürdü.

– Ora bax, Bill, – Henri pıçıldadı.

Tonqalın ətrafa səpələnən işığında itə oxşar bir vəhşi qarnı üstə sürünürdü. O, bütün diqqətini itlərə yönəldib qorxa-qorxa, eyni zamanda həyasızcasına yaxına gəlirdi. – Əlbəttə, vəhşi, adamlardan da gözünü çəkmirdi. Tayqulaq gələn qonağa sarı cumdu, amma ağac mane oldu. Tayqulaq uzun-uzadı zingildədi.

– Bu axmaq, deyəsən heç qorxub eləmir ha, – Bill yavaşca dedi.

– Dişi canavardı, – Henri pıçıldadı. – İndi bildim Fətti və Froqun başına nələr gəlir. Canavar sürüsü bu dişini qəsdən qabağa verir ki, itləri özünə cəlb etsin. O birilər isə fürsəti fəvtə vermir, itlərin üstünə şığıyıb parçalayırlar.

Tonqalda nəşə bərkədən çırtıldı. Alov fişilti ilə ətrafa sıçradı. Qorxmuş vəhşi bircə anda qaranlıqda gözdən itdi.

– Bilirsən, nə var, Henri?

– Nə?

– Bu, elə mənim dəyənlə vurduğum vəhşidi.

– Yəqin ki...

– Bilirsən, görünür, ocağa dadanıb. Bu, lap şübhəlidir.

Henri dedi:

– Yaman çoxbilmiş heyvandı, adi canavarlardan deyil. O canavar ki, it yeməyinin üstünə çıxdı, demək çoxbilmişdir.

– Qoca Uillinin nə vaxtsa bir iti vardı. Canavara qoşulub qaçdı. – Deyə Bill ucadan danışdı. – Mən onu Litl-Stiqdə sığınların otlağında gördüm. Canavar sürüsü arasındaydı, güllə ilə vurub öldürdüm. Qoca Uilli uşaq kimi ağlayırdı. Yazıq düz üç ildə ki, onu görmürdü. Və bütün bu vaxtı it canavarlarla gəzib dolaşmışdı.

– Bill, vallah, bu canavar deyil, itdi. Yəqin bir vaxt sahibləri ona da beləcə balıq veriblər.

– Sən düz deyirsən...

– İndi gör bir. Bu saat onu mələdəcəyəm. Sadəcə, leş edəcəm onu. Biz daha itlərimizi qurban verə bilmərik.

– Neynirsən? Axı üçcə patronumuz qalıb. – Henri etiraz etdi.

– Qorxma, düz nişan alacam...

Səhər tezdən Henri yenə tonqalı alışırdı və dostunun xorultusu altında yemək hazırladı.

– Elə yaxşı yatmışdın ki... Ürəyim gəlmirdi səni durğuzam. – Henri köksünü ötürdü.

Bill yuxulu-yuxulu yeməyə girişdi. Parçını doldurmaq üçün əlini qəhvədana sarı uzatdı, Ancaq qəhvədan da uzaqda, Henrinin yanında idi.

– Bura bax, Henri, – deyə Bill yumşaq tənəylə dostuna baxdı. – Heç nəyi yaddan çıxarmamısan ki?

Henri diqqətlə ətrafa boylandı, başını tərپətdi. Bill boş parçanı ona tərəf itələdi.

- Axı, sənə qəhvə düşmür, – Henri dedi.
- Doğrudan arıqlamışam? – Deyə Bill qorxa-qorxa soruşdu.
- Yox.
- Qorxursan ki, mədəm korlanır?
- Yox.

Bill hirsindən bozardı:

- Di, tez ol, bəs nolub? Ürəyimi çəkmə.
- Spanker qaçıb...

Bill taleyin hökmünə tabe olan adamlar kimi yavaş-yavaş çevrildi.

Elə oturan yerdəcə itləri saymağa başladı.

- Bu, necə olub? – Könülsüz soruşdu. Henri çiyinlərini çəkdi.
- Nə bilim. Yəqin Tayqulaq onun qayışını gəmirib. Özü bunu edə bilməzdi...

– Nacins məxluq! – Deyə Bill hirsini içində boğa-boğa yavaşca söydü. – Öz qayışını gəmirə bilməyib, amma Spankerinkini gəmirib.

– Bəli, daha Spankerin bütün iztirablarına son qoyulub. Canavarlar onu yəqin gözlərinə təpəşdiriblər. İndi bala-bala həzm edirlər. Üçüncü epitafiya da beləcə oxundu, Qəhvə iç, Bill!

Bill parçını geri çəkdi.

– Köpəkoğluyam, içsəm! Dedim ki, itlərdən biri qaçsa içməyəcəyəm. Deməli, dilimə vurmayacağam, vəssalam!

– Əla qəhvədir! – Henri onu yoldan çıxarmaq istədi.

Bill özünü sındırmayıb qəhvədən dilinə də vurmadı.

Tayqulaq onun yeməyini zəhərə döndərmişdi, buna görə də iti o ki var söydü.

Yola hazırlaşanda Bill çımxırdı:

– Bu gecə onları ayrı-ayrı bağlayacağam!

Heç yüz addım getməmişdilər ki, Henri dayandı, əyilib nəyisə xizəyin altından götürdü. Qaranlıqda bu əşyanı yaxşı görə bilmədi, amma tanıdı və onu arxaya tulladı. Əşya kirşəyə dəyib, arxadan gələn Billin qabağına düşdü.

– Götür, lazımlar olar. – Henri qışqırdı.

Bill ah çəkdi. Xalta qırığıydı. Spankerdən yalnız bu qalmışdı.

Dedi:

– Axırına çıxıblar! yüz faiz!

– Hətta xaltanın dəmirini də gəmiriblər. Henri, onlar acından ölürlər ki!.. Şər deməsən, xeyir gəlməz. Hələ bizi də gözlərinə təpəcəklər.

Henri qeyzlə güldü:

– Düzdü, canavarlar mənim dalımcə heç vaxt düşməyiblər. Amma başıma daha pis müsibətlər gəlib. Şükür Allaha ki, sağ-salamat çıxmışam. Onlardan, o nacins vəhşilərdən lap onu gəlsin. Bill, elə bilirsən sənəin lələşini məhv etmək asandı?

– Noolar, baxarıq, baxarıq... – dostu mızıldandı. – Yaxşı, Mək-Qerriyə çatanda görərsən...

– Heç ümidim yoxdu.

– Sənəin kefin pisdı, ona görə belə deyirsən! – Henri qətiyyətlə bildirdi. – Vallah, sənə nəşə lazımdı. Qoy Mək-Qerriyə çataq, sənəinçün eləsinə doldurum ki...

Bill etiraz əlaməti olaraq nəşə mızıldandı. Sonra susdu və xeyli danışmadı.

Bu gün də əvvəlki günlər kimi etdi.

Saat doqquzda hava işıqlandı. Saat on ikidə üfüq cənub tərəfdən çəhrayı rəngə boyandı. Bu, hardasa gizlənmiş Günəşin işiydi. Beləliklə, cansıxıcı gün başlandı. Təxminən üç saatdan sonra yenə amansız gecə onu udacaqdı.

Günəş üfüqdən boylanan vaxtı Bill kirşədən tüfəngi götürüb dedi:

– Sən dayanma, Henri. Mən bir gedim görüm orda neynirlər.

Henri qışqırdı:

– Uzağa getmə, Bill! Patronun azdı. Başına hava gəlib, nədi, səni tikə-tikə edərlər...

– Aha, indi də sən zarıldadın! – Bill dedi.

Henri susdu və tək-tənha yoluna düzəldi. Sonra qaranlıq səhrada gözədən itən dostunun dalınca narahat-narahat boylandı.

Bir saat sonra Bill kəsə yolla qayıtdı:

– Hər yeri axtarır, gəzib-dolaşırlar. Bizdən də ayrılmaq istəmirlər. Bizi gəbərədəklərinə arxayındılar. İntəhası bir az səbr edirlər, bununla belə, yan-yörədəki yeməli ovlarını da əldən buraxmaq istəmirlər. Henri dedi:

– Səncə, onlar nə fikirləşirlər? Yəni biz tələyə düşmüşük, oradan çıxa bilmərik?

Bill bu sözlərə məhəl qoymadı.

– Mən bəzilərinə gördüm. Çox arıqdılar. Yəqin xeyli vaxtdır dişlərinə bir şey dəymir: əlbəttə, bizim itlərdən başqa. Sürü böyük sürdü, üç dənə it onların qarnını doydurur? Əriyib çöpə dönüblər. Bir dəri, bir

sümük, vəssalam. Qabırğaları da ki, elə bil ağac qabıqlarıdır. Bir sözlə, qorxu-zad qulaqlarına girmir. Bu saat cənglərinə nə keçsə dağıda-caqlar.

Bir azdan Henri (indi o, kirşənin dalınca gedirdi) yavaşdan fit çaldı.

Bill geri döndü və sakitcə itləri saxladı. Az əvvəl ötüb keçdikləri döngənin arxa tərəfiylə möhkəm əzələli, arıq, tükü pırtlaşıq bir canavar, qarı iyləyə-iyləyə, yüngülcə sürüşə-sürüşə qaçırdı. Adamlar dayananda o da ayaq saxladı, ağzını sallayıb yerdən gələn iyi acgözlüklə burun deşiklərinə çəkdi.

– Odur, diş canavardır, – Bill dedi.

İtlər qarın üstündə uzanmışdı. Bill onların yanından ötüb dostuna yaxınlaşdı. İkisi də bu qəribə heyvana diqqətlə baxırdı. Bu vəhşi neçə gün idi ki, onların izinə düşmüşdü və qoşqunun yarısını həzm-rəbedən keçirmişdi.

Canavar bir anlıq dayandı, baxdı və azca irəli yeridi. O, beləcə təxminən yüz addım kirşəyə tərəf gəldi, sonra küknar ağaclarının yanında durdu, ağzını göyə tutdu. Burnu ilə havadan iyi çəkə-çəkə ona tamaşa edən adamlara diqqətlə göz qoymağa başladı. Bu baxışlarda nəşə bir həsrət gizlənmişdi. Bu, elə bil, həsrətli it baxışlarını xatırladırdı, amma bu baxışlarda itə xas olan sədaqət yox idi. Bu həsrət acliqdan doğmuşdu, canavar cəhəngi kimi zalım, şaxta kimi amansız idi.

Canavara nisbətən bu vəhşi yekəydi. Düzdür, yerışı canavar yerışıydi. Və görünür, o öz əcdadlarını təmsil edən ən iri nümayəndələrdən idi.

Henri ovçu gözüylə baxıb dedi:

– Hündürlüyü iki fut olar. Başından quyruğuna qədər, yəqin ki, beş futdur.

– Hə, – Bill cavab verdi. – Rəngi də canavar rəngi deyil. Sarışın canavar görməmişəm. Amma bununku, deyəsən, qırmızımtıl-qəhvəyi rəngə çalır.

Bill yanılırdı. Heyvanın tükləri xalis canavar tükləriydi. Arasından ağ ləkələr də gözə dəyirdi. Başını isə qırmızımtıl tüklər örtmüşdü. Və bu ağımtıl, qırmızımtıl, sarımtıl rənglər gah itir, gah da gözə dəyir, adamı çəşdirirdi.

– Əsl qoşqu itidir! Özü də yekəsindən, – Bill dedi – Bir bax, quyruğunu gör necə bulayır.

– Ey, Layka, – Bill çağırırdı. – Yaxın gəl görüm. Adın nədir sənin?

– Heç bir damcı da qorxmur! – Henri güldü.

Bill hündürdən qışqırdı və canavarı yumruğu ilə hədələdi. Amma heyvan qorxub eləmədi, bir az ehtiyatlandı. O, adamlara yenə amansız acgözlüklə, oğrun ehtirasla baxırdı. Onun qarşısında canlı vardı və o, acından ölürdü. Azca cəsarəti çatsaydı, adamları parçalayıb yeyərdi. Bill qeyri-ixtiyari səsini yavaşıtıdı:

– Bura bax, Henri. Bizim üçcə patronumuz var. Amma bir heyvanı ki, öldürə bilirik. Burda, axı, güllə boşə çıxmaz. Heyif itlərdən, elə bil heç yox idilər. Yox, buna son qoymaq lazımdı. Hə, nə deyirsən?

Henri razılıqla başını tərptədi. Bill ehtiyatla tufəngi kirşədən götürdü, çiyinə qaldırmaq istəyirdi ki, diş canavar cığırdan o tərəfə sıçrayıb götürüldü və küknar ağacları arasında gizləndi. Dostlar bir-birinə baxdılar. Henri uzun fit çaldı.

– Eh, heç ağılıma gəlmirdi, – deyə Bill tufəngi yerinə qoydu. – İtlərin yeməyinin üstünə çıxan çoxbilmiş canavar, əlbəttə, tufəngi də tanıyar. Vallah, Henri, bizim bütün bədbəxtliyimiz bu diş canavarla bağlıdır. O, qansızdı, itlərimizin üçünü aparıb, mağıl indi altı itimiz vardı. Yox, mən ona çatacam. Belə açıqlıqda onu öldürmək olar? Çox bicdi. İndi mən onu izləmə, Pusquda durub bu qansız vəhşini gəbər-dəcəm, – Ancaq uzağa getmə ha, – Henri xəbərdarlıq elədi. – Sürüylə sənə hücum etsələr, vəssalam, işin bitdi. Bu vəhşilər lap çox acıblar. Ehtiyatlı ol, Bill, keçərsən onların cənginə ha! həmin gün vaxtından bir az tez düşərgə saldılar. Əlbəttə, uç it altı itin gücündə deyildi və onlar ağır kirşəni sürətlə darta bilmirdilər. Bill itləri bir-birəndən aralı bağladı, hər iki dost yıxılıb yatdı. Canavarlar isə daha da ürəklənmişdilər və onların ucbatından gec qızılaxtaranlar neçə dəfə oyanmağa məcbur oldular. Vəhşilər o qədər yaxın gəlmişdilər ki, itlər qorxudan lap dəlilik edirdilər. Ürəkli quldurların qabağını almaq üçün tonqala neçə dəfə odun atmaq lazım gəldi. – Dənizçilər deyirlər ki, köpəkbalıqları gəminin dalınca üzməyi xoşlayırlar, – Bill yorğanın altından çıxıb tonqala sarı gəldi. – Bu canavarlar da köpəkbalığı kimi bir şeydirlər – quruda yaşayan köpəkbalıqları! Bu hiyləgər vəhşilər, elə bilir-sən, təkcə it yeməyindən ötrü dalımıza düşüblər? Axır bizi tutub yeyə-cəklər, baxarsan. Henri onun sözünü kəsdı:

– Sən ki, bu qədər bəd-bəd danışırsan, elə sənənin özünü qamarlayacaq. Qorxan gözə çöp düşər. Təsəvvür et ki, elə lap canavarların ağzından...

– Eh, onlar o qədər insan əti yeyiblər ki...

– Bəsdə, bədniyyət olma! Daha taqətim yoxdur! Henri acıqlı-acıqlı böyrü üstə çevrildi. Billin susması onu təəccübləndirdi. Bu, Billə yaraşan hal deyildi. Adətən sərt sözlər onu hövsələdən çıxarırdı. Henri yuxuya gedənə kimi bu haqda düşündü. Nəhayət, kirpikləri açılıb yumuldu və o, belə bir qənaətlə dərin yuxuya getdi ki, “Bill ruhdan düşüb. Sabah onu ovundurmaq lazımdı. Ayılmaq lazımdı onu”.

3

ACLIQ HARAYI

Gün uğurlu gəlmişdi. Gecə bir dənə də olsun it qaçmamışdı. Bill və Henri bu şaxtalı gündə xoş əhvalla yola düzəldilər. Bill sanki ötən gecəki həyəcanlarını unutmuşdu. Döngələrin birində kirşə aşdı. Amma Bill itlərlə zarafatından qalmadı. Aləm biri-birinə qarışmışdı. Aşmış kirşə nəhəng qar topasının arasına pərçim olmuşdu. Onu təzədən düzüb-qoşmaq üçün itləri qoşqudan aşası oldular. Qızılaxtaranlar əyilib kirşəni qaldırmağa çalışanda Henri Tayqulağın qaçıb uzaqlaşdığını gördü.

– Dayan, Tayqulaq – Henri qışqırdı və dikəlib itin dalınca baxdı.

Amma Tayqulaq daha da bərkədən götürüldü. Orada, yolun kənarında, indicə ötüb gəldikləri yerdə dişi canavar Tayqulağı gözləyirdi. İt ona çatanda qulaqlarını şəkələdi, addımlarını yavaşıtı, sonra dayandı. İt canavara diqqətlə, amma oğrun-oğrun baxır, bəlkə də həsəd aparırdı.

Dişi canavar dişlərini qıcıtı, sanki itə bic-bic gülümsündü. Sonra bir neçə dəfə oynamaq hərəkətləri edib dayandı. Tayqulaq hələlik ehtiyat edirdi, quyruğunu yuxarı qaldırıb, qulağını şəkləyə-şəkləyə ona tərəf getdi; başını lap dik qaldırdı.

İt canavarı imsimək istədi. Vəhşi isə geri çəkilərək qabaq pəncələriylə iti oynamağa dəvət etdi. Tayqulaq irəli meyillənəndə, canavar geri çəkildi. Ha yavaş-yavaş, ha yavaş-yavaş canavar Tayqulağın başını tovladı, onu öz etibarlı müdafiəçilərindən, insanlardan uzaqlaşdırıb ardınca apardı. Birdən elə bil Tayqulağı cərəyan vurdu. Nəsə duzmanlı bir təhlükə hiss edib dayandı. Dərhal kirşəyə tərəf çevrildi, qoşqu dostlarına, onu səsləyən insanlara baxdı. Ancaq geriye meyillənmək istəyəndə dişi canavar dərhal onu yoldan elədi, Tayqulağa yaxın-

laşdı, bircə anlıq burnuyla ona toxundu, sonra oynaya-oynaya, iti özünə çəkə-çəkə daha da uzaqlaşdı.

Bu vaxt Billin yadına tüfəng düşdü. Amma silah çevrilmiş kirşənin altında qalmışdı. Henri dostuna kömək edib şeyləri yığışdırana kimi itlə canavar biri-birinə o qədər yaxın durmuşdular ki, belədə güllə atmağa dəyməzdi.

Tayqulaq öz səhvini gec başa düşdü. Bill və Henri hələ də bir şey anlamırdılar. Birdən gördülər ki, Tayqulaq dönüb var gücüylə onlara tərəf qaçır. Tayqulağın qabağını kəsmək üçün yolun hər iki tərəfindən on iki boz, arıq canavar qaçırdı. Elə bu vaxt dişi canavar bayaqkı oynaqlığını və hiyləgərliyini unudaraq vəhşi ulartı ilə Tayqulağın üstünə şığıdı. Tayqulaq onu çiyinlə itələdi, ancaq itin geriye yolu bağlanmışdı. Tayqulaq kirşəyə çatmaq ümidini itirməmişdi. Canavar sürüsünün mühasirəsinə cumdu. Canavarlar getdikcə çoxalırdı. Dişi canavar isə itdən əl çəkmir, ondan bir addım belə aralanmırdı.

– Hara gedirsən, Bill? – deyər Henri dostunun çiyinlərindən yapışdı.

– Bəsdə! Onlar daha it görməyəcəklər!

Henri kirşənin üstündə oturub gözləməyə başladı. Görəsən, bunun axırı necə olacaqdı? Bundan başqa onun əlindən nə gələrdi ki?..

Bill gözəndə itmişdi. Amma kolların və təzəcə boy atan küknar ağaclarının arasında Tayqulaq gah görünür, gah da itirdi. Henri itin vəziyyətinin çıxılmaz olduğunu anladı. İt də təhlükəni başa düşmüşdü, amma qaçır, canavar sürüsü isə kəsmə yolla yüyürdü. Tayqulaq bu vəhşilərin cəngindən çətin qurtarırdı. Kirşəyə çatmaq üçün onları qabaqlamalıydı. Canavarlar hər an onun qabağını kəsə bilirdilər. Henri bilirdi ki, haradasa, qarın üstündə, kol-kos və ağacların arasında gizlənmiş Bill canavar sürüsü və Tayqulaqla qarşılaşacaqdı.

Hər şey bir anda oldu. Hadisənin belə tezliklə baş verəcəyini Henri heç gözləməirdi. Güllə səsi gəldi. Sonra dalbadal iki atəş də açıldı. Billin gülləsi qurtarmışdı. Elə bu vaxt zingilti, inilti və dəhşətli ulartılar biri-birinə qarışdı. Henri yaralı canavarların vahiməli səsləri arasından Tayqulağın zingiltisini də eşidirdi.

Vəssalam. Bağırta da kəsildi. Zingilti də qurtardı. Hənsiz çöllərin dəli sükutu yenidən başladı.

Henri kirşənin üstündə uzun müddət oturdu. Hara gedəydi axı? Hər şey bölliyyədi. Elə bil Billin canavar sürüsü ilə əlbəyaxa çarpışması

onun gözləri önündə baş vermişdi. O, həmin dəqiqələrdə yalnız birçə dəfə yerindən qalxıb kirşədən baltanı götürdü. Sonra kirşenin üstündə oturub kədərli gözlərini bir nöqtəyə zillədi. Onun ayaqları arasına qısılmış itlər tir-tir əsirdilər.

Nəhayət, Henri yorğun-argın ayağa qalxdı, elə bil bütün günü bədənini əzmışdilər. İtləri qoşdu. Qayışlardan birini öz çiyinə keçirdi və itlərlə birlikdə kirşeni dartmağa başladı. Amma çox getmədi, qaranlıq düşən kimi dayandı, düşərgə saldı və bacardıqca çox quru odun yığdı. İtləri yedizdirdi, özü də şam etdi, sonra düz tonqalın yanında yer saldı.

Həmin gecə Henri rahat yata bilmədi. Gözünü yummaq istəyəndə canavarlar düz ocağın böyründə göründülər. Onlar aydın görünürdülər, lap yaxındaydılar, üzük qaşı kimi tonqalı mühasirəyə almışdılar. Canavarlardan bəzisi qarın üstündə uzanmış, bəzisi çöməlib oturmuş, bir neçəsi isə qarın üstüylə sürünə-sürünə tonqala sarı yaxınlaşır, onun ətrafında hərlənirdi. Yatanları da vardı. Bu vəhşilər it kimi qarın üstündə büzüşüb arxayın-arxayın yatmışdılar. Henriyin yuxusu isə erşə çəkilməmişdi.

Henri böyük bir tonqal qalamışdı. Ona gün kimi aydın idi ki, yalnız ocağın nəhəng alovuyla özünü qoruya bilər. İtlərin ikisi də sahibin sağ-sol tərəfində oturmuşdu, Onlar Henriyə pənəh gətirib son ümid yeri kimi ona sığınmışdılar, İtlər gah mırıldanır, gah zingildəyir, gah da qorxa-qorxa hürürdülər. Canavarlardan hansısa tonqala yaxınlaşanda itlərin hürüşü qalxırdı. hürüşməni eşidən canavar sürüsü hərəkətə gəlir, sıçrayıb irəli cumurdu. Nərə çəkir, ulayır, sonra yenə qarın üstünə qısılib mürğüləyirdilər.

Sürü sürünə-sürünə tonqala yaxınlaşırdı. Vəhşilər Henriyin lap ikicə addımlığına can atır, bununla da öz ovlarını gözdən qoymaq istəmirdilər. Henri ocaqdan çubuq dartıb çıxartdı və onu canavarların üstünə tulladı. Əgər odun parçası canavarlardan birinə dəyseydi, dəhşətli nəriltili və ulartı ətrafın səssizliyini pozar, vəhşilər heç olmazsa bir az geri çəkildilər.

Səhərə yaxın Henri yuxulu gözlərini ovuşdurub ayağa qalxdı. Yemək hazırladı. Toqqasının altını bərkitdi. Saat doqquz idi. Gün işığı canavarları qovmuşdu. Henri gecədən bəri ürəyində götür-qoy elədiyi işləri görməyə girişdi. O, cavan küknar ağaclarından qırıb onları iki qoşa, hündür ağacların arasına elə düzdü ki, sanki iki ağac arasında körpü yarandı. Sonra kirşədəki qayışları körpünün üstündən aşırıb

itlərin köməyi ilə taxta tabutu yuxarı, düzəltdiyi körpü üstünə qaldırdı. Uzunsov, qapalı yeşiyi orada yerbəyər edəndən sonra içindəki mərhuma müraciətlə dedi:

– Billi parçalayıb yedilər, bəlkə mənə də yedilər; amma sənə, cavan oğlan, onların diş çatmayacaq!

Bundan sonra Henri yoluna davam etdi. İndi itlərin dartdığı boşalmış kirşə yüngülcə yellənirdi. Sürət də xeyli artmışdı. Sanki itlər də insan kimi başa düşmüşdülər ki, yalnız Mək-Qerri fortuna çatanda təhlükə sovuşa bilər.

Canavarlar isə daha da ürəklənmişdilər: onlar kirşanın dalınca arxayın-arxayın, dillərini çıxarıb yortma qaçırdılar. Canavarlar lap arıqlayıb çöpə dönmüşdülər. Yalnız əzələləri zəncir kimi dartılırdı. Henri onların qarın üstüylə rahat qaçdıqlarına, yıxılmamalarına heyrət edirdi.

Henri qaranlığa düşəcəyindən qorxurdu. Günortaçağı Günəş üfüqdən boylanaraq göyün cənub qübbəsini isidirdi. Henri günəşin bu hərəkətinin xeyir gətirəcəyinə və hər şeyin yaxşılıqla qurtaracağına inandı. Günlər uzanmışdı, İliq günəş şüaları bu yerləri qızdırırdı. Amma bu “mərhəmətli” şüalar öləziyəndə Henri dayanmalı oldu. Qaranlığa hələ xeyli vardı və hava işıqkən Henri tədərük görməyə başladı – daha çox çör-çöp, oduncaq yığıldı.

Gecə düşən kimi onun canına da vəlvələ düşürdü. Canavarlar lap cürətlənmişdilər. Bir yandan da ötən gecənin yuxusuzluğu Henriyi əldən salmışdı, O, adyala bürünüb, baltanı! ayaqları arasına qoydu. Tonqalın yanında oturdu. Henri özünü heç cür ələ ala bilmirdi. Gözləri qapanırdı. İtlərin ikisi də lap onun böyrünə sığınmışdı. Gecəyarısı Henri oyandı və özündən cəmi on iki fut aralıda yekə bir ağ canavar gördü. Bu canavar bəlkə də sürüdəki canavarların ən yekəsiydi. Vəhşi yavaş-yavaş, tənbel-tənbel gəlirdi, O, var gücüylə düz Henriyin üzünə əsnədi, sonra oğrun və hiyləgər baxışlarını əvvəl-axır yeyəcəyi öz məxsusi canlı ovunun üstündə gəzdirdi.

Bütün sürüdə belə bir məkrli arxayınçılıq hökm sürürdü. Henri təxminən iyirmi canavar saydı. Onlar gah acgözlüklə Henriyə baxır, gah da arxayın-arxayın mürgü vururdular.

Canavarlar yemək süfrəsinin başına yığılmış uşaqlara bənzəyirdilər. İşarə verilən kimi yeməyə dərəcəyə gəlirdilər. Və o dadlı, yeməli şey Henri idi! O da belə düşünürdü: “Görəsən, bunlar əməliyyata nə vaxt başlayacaqlar?..” Henri ocağa çör-çöp yığa-yığa düşünürdü. İndi o öz

canının dərdinə qalmışdı. Can şirin şeydi axı. Henri özələlərini yoxlamaq məqsədilə oynatdı, barmaqlarının sirli quruluşuna xəlvəti bir maraqla tamaşa etdi. Sonra onları şaqqıldatdı; əvvəlcə bir-bir, sonra da hamısını birdən. O, gah barmaqlarını dartdı, gah da bükdü. Dırnaqlarının düzlüşünə də göz yetirdi. Bundan sonra isə barmaqlarının uclarını gah bərkədən, gah da yavaşca cımcıqlayaraq əsəblərini yoxladı, məftunluqla öz canını, bütün orqanizminin zərifliyinə inandı. Sonra ürkək-ürkek ocağın başına yaxınlaşan canavarlara baxdı... Henrinin beynində elə bil qəfildən şimşək çaxdı: sən demə bu acgöz, yırtıcı vəhşilərin sinov getdiyi şey onun möhtəşəm bədəni, şirin canı əslində dovşan və yaxud sığın əti kimi bir şeymiş...

O, mürgüdən dəhşət içində ayıldı, qarşısında sarışın bir diş canavar gördü. Vəhşi, tonqaldan təxminən altı fut aralıda durmuşdu, qızmış gözləriylə adamı yeyirdi. Sahibinin ayaqlarına qısılmış itlər dişlərini qıcıyır, mırıldanırdılar. Amma diş canavarın vecinə deyildi. O, adama şəhvətlə baxırdı və beləcə insanla yırtıcı arasında "baxış müharibəsi" keyli davam etdi.

Canavarın görkəmində quduzluq yox idi. Amma onun gözləri!.. Aman Allah, bu yırtıcının gözündən şimşək çaxırdı. Henri onun üçün canlı ərzaq idi və bu canlı, yeməli şeyin görünüşü canavarın ağzının suyunu axıdırdı. Onun ağzının suyu ağ qarın üstünə damcılarsa da, naməlum bir iştahla ağız-burnunu yalayırdı.

Henrinin canına dəli bir qorxu düşmüşdü. O, cəld közərmiş odun parçası götürdü, amma elə bu vaxt diş canavar geri çəkildi: görünür, canavar buna öyrəşmişdi. O vəngildədi, dişlərini qıcırdaraq ağartdı. Gözlərində yanan aclıq ehtirası quduz bir qızgınlıqla əvəz olundu. Henri karıxdı. Barmaqları közərmiş odun parçasından elə bərk yapışmışdı ki, özündən asılı olmayaraq tonqaldan aralanmışdı. Elə bu vaxt bu arıq barmaqlarının didik-didik olunacağı gözlərinin önünə gəldi.

Henri indiyə kimi canını bu qədər istəməmişdi. Onun həyatı təhlükə altındaydı.

Henri bütün gecəni özünü közərmiş odun parçalarıyla canavarlardan qorudu. O, hərdən yuxuya məğlub olurdu, bununla belə, yenə itlərin zingiltisinə, mırılıtısına oyanırdı. Səhər açıldı. Amma budəfəki gün işığı canavarları qova bilmədi. Henri sürünün dağılıb getməsinə nahaq gözləmişdi. Vəhşilər yenə də tonqalı üzük qaşı kimi dövrəyə almışdılar və Henriyə elə həyasız arxayınılıqla baxırdılar ki... Səy-

yahın bədəni qorxudan üşüdü, buna baxmayaraq, gün işığı onu ürkətləndirmişdi.

Henri alovun müdafiəsi altından çıxıb yola düzəlmək istəyirdi ki, cürətli canavarlardan biri sürünün arasından çıxıb onun üstünə sıçradı. Amma canavar hesabı düz aparmamışdı, hədəfi boşa çıxdı. Əlbəttə, Henri cəld tərپənməsəydi, bəlkə də başqa cür olacaqdı. Canavarın dişləri onun ombasının bir neçə santimetrliyində bir-birinə dəyib şaqqıldadı. Bu dəfə bütün sürü onun üstünə cumdu. Yanan, odlu çubuqlar olmasaydı, yəqin ki, canavarlar Henriyə daraşacaqdılar.

Henri hətta günün günorta çağında da tonqaldan aralanıb odun qırmağa gedə bilmədi. Kırşənin iyirmicə addımlığında çoxlu quru küknar ağacları vardı. Henri ocağı bu ağacların yanına itələmək üçün yarım gün vaxt itirdi. O, közərən çubuqları əlində tuta-tuta özünü canavarlardan qoruyurdu. Ağacları çatanda ətrafa göz gəzdirdi. Çör-çöpün daha çox olduğu yeri axtardı.

Bu gecə də əvvəlki gecələrin eyni idi. Fərq bircə bunda idi ki, Henri tamam yuxuya məğlub olmuşdu. İtlərin mırılıtısı, zingiltisi artıq onu oyada bilmirdi. İtlər ard-arası kəsilmədən zingildəyirdilər. Henrinin yorğun, yatmış beyni bu səslərin əks-sədasını eşidə bilməzdi.

Birdən elə bil kimsə ona zərbə endirdi və o, dik atıldı. Diş canavar lap yaxında durmuşdu. Henri dərhal yanan çubuğu onun açılmış cəhənginə soxdu. Diş canavar geri sıçradı, ağırdan uladı. Henrinin burnuna isə yanmış tük, bişmiş ət iyi dəydi, Bu mənzərə Henriyə ləzzət verdi. Sonra vəhşinin başını əsdirə-əsdirə onun lap böyründə qeyzlə nərilədiyini gördü.

Bu dəfə yatmamışdan qabaq Henri közərən küknar budaqlarının bir ucunu sağ əlinə bağladı. Elə təzəcə gözlərini yummuşdu ki, əli yandı və yanmış yerin ağrısı onu ayıldı. Beləcə, bir neçə saat davam etdi. Henri ayılanda həmin çubuqlarla canavarları qovur, ocağa təzədən çör-çöp atır və məşəldən yenə əlinə bağlayırdı. Hər şey yaxşı gedirdi; amma bir dəfə Henri məşəli əlinə pis bağladı və yuxuya gedəndən sonra məşəl əlindən düşdü.

O, yuxu görürdü: Mək-Qerri fortu. İsti, rahat yer. O, fortun rəisi ilə kart oynayır. Sonra yuxuda gördü ki, canavarlar fortu dövrəyə alıblar. Onlar düz fort qapılarının ağzında ulayır, Henri isə hərdənbir rəislə birlikdə kartı kənara tullayıb canavar ulartısına qulaq verir və onların içəri girmək cəhdlərinə gülürdü. Sonra (nə qəribə yuxu görürdü, aman

Allah!) cırıltı səsi eşidildi. Qapılar taybatay açıldı. Canavarlar otağa soxuldu, Henrinin, rəisin üstünə cumdular. Qapılar açılan kimi canavarların dəhşətli ulartısı otağı başına götürdü. Yuxu nəşə başqa bir şəkil almışdı və Henri bu dəhşətli ulartının səsindənmi, ya bu qərribə yuxudanmı, heç cür baş açə bilmirdi.

Yuxudan ayılında gördü ki, həqiqətən canavarlar nərildəyir, ulayırlar. Vəhşi sürüsü onun üstünə cummuşdu. Canavarlardan birinin dişləri onun qoluna batdı. Henri özünü tonqalın üstünə atdı və birdən hiss etdi ki, ayağında da yaralar var. Beləcə döyüş başladı.

Qalın əlcəklər Henrinin əllərini oddan qoruyurdu. O, yanan odunları, iri gözləri ovuclarında götürüb ətrafa səpələyirdi. Tonqal püskürmüş vulkanı xatırladırdı.

Belə çox çəkə bilməzdi. Henrinin sifəti suluqlamışdı, kirpikləri, qaşları yanmışdı. Ayaqları da istiyə tab gətirə bilmirdi. O, yanan odunlardan birini əlinə götürüb dərhal tonqalın böyrünə tullamırdı. Canavarlar geri çəkildilər. Ətrafa o qədər köz-kömür səpələnmişdi ki, qarın üstündən fişiltılı səslər çıxırdı. Canavarlar fişildayan közləri tapdayır, yəqin ki, buna görə nəşə çəkir, vəngildəyir və atılıb düşürdülər.

Henri odun parçasını tulladı. Yanan əlcəklərini də çıxarıb qarın üstünə atdı, sonra onları söndürmək üçün tapdamağa başladı. İtlərin ikisi də yoxa çıxmışdı. Yəqin ki, onlar da Fotti və başqa itlər kimi canavarların növbəti qurbanı olmuşdular.

– Amma məni yeyə bilməyəcəksiniz! – Deyə Henri hiddətlə yumruğunu havada yelləyib canavarlara qışqırdı.

Onun səsi sürüdə bir canlanma yaratdı və onlar mehriban-mehriban ulamağa başladılar. Dişi canavar isə lap Henrinin yanına gəldi, ac, şəhvətli gözlərini insana zillədi...

Henri özünümüdafə üçün yeni plan cızdı. Tonqaldan ayrı-ayrı ocaqlar düzəltdi və onları üzük qaş kimi dairəvi səpələdi. Özü də qaldı ortada, adyalı ərmiş qarın üstünə sərib oturdu. İndi hər tərəfdən onu yanan ocaqlar qoruyurdu. Henri özünü alov mühasirəsində gizlətdi. Bütün sürü heyrətlənmişdi: Sanki canlı ov yoxa çıxmışdı, Təəcübənlənmiş vəhşilər bu “alov üzüyü”nü dövrəyə aldılar. Hələ indiyə kimi canavarlar od-alova bu qədər yaxın durmamışdılar. İndi onlar lap itlər kimi bir-birinə qısılmış, cərgəylə “alov üzüyü”nün yaxınlığında oturmuşdular. Alovun istisindən daha qorxmadan canavarlar dişlərini saqqıldadaraq yüngülcə ulayırdılar.

Dişi canavar çöməlib oturmuşdu, əvvəlcə o, başını yuxarı qaldırıb ulamağa başladı. Sonra canavarlar bir-bir ona tərəf gəldi, nəhayət, bütün sürü ağzını göyə tutub uladı; onlar aclıq nəğməsi oxuyurdular.

Hava işıqlanmağa başlamışdı. Səhərin gözü açılırdı. Tonqal yandı sönmək üzrəydi. Oduncaq da az qalmışdı. Ehtiyat odun, çör-çöp yığımaq lazım idi. Henri “alov üzüyü”nün içindən çıxmaq istədi, lakin canavarlar qoymadı. Düzü, yanan odunlar canavarları geri çəkilməyə məcbur edirdi. Ancaq dəxli yox idi, daha da həyasızlaşmış vəhşilər çıxıb getmirdilər. Henri onları qovmağa çox çalışdı. Gördü ki, xeyrizadı yoxdu. Məcbur olub yenidən “alov üzüyü”nün içinə girdi. Elə bu vaxt canavarlardan biri onun üstünə tullandı, lakin ocağın üstünə düşdü. Qorxmış vəhşi ağrıdan dəhşətlə vəngildədi, sürünə-sürünə ocaqdan aralandı və yanmış pəncələrini qarın içində soyutmağa başladı.

Henri qüssəli-qüssəli adyalın üstündə əyləşmişdi. Beli bükülmüş, başı aşağı sallanmışdı. Mübarizə aparmağa halı qalmamışdı. Hərdən bir başını qaldırıb yanıb qurtarmaq üzrə olan tonqala yazıq-yazıq baxırdı. “Alov üzüyü” hardasa seyrəlidir, bir-birindən aralı ocaqlara dönürdü. Və bu ocaqlar arasındakı məsafədən içəri girmək asanlaşırdı. Bəli, alov dilimləri qısalır, aralardakı məsafələr isə çoxalır.

Henri mızıldandı:

– Hə, indi məni də yeyə bilərsiniz! Heç vecimə deyil, mən yatmaq istəyirəm...

Ayılında birçə addımlıqda gözlərini ona zilləmiş həmin dişi canavarı gördü.

Onun üçün bəlkə də saatlara bərabər olan dəqiqələr ötürdü. Henri başını qaldırdı. Deyəsən qərribə, anlaşılmaz bir dəyişiklik baş vermişdi. Elə bil yuxudaydı, ayıldı. Nəşə baş vermişdi. Əvvəlcə, Henri heç nə anlamadı. Ətrafına baxdı: canavarlar yoxa çıxmışdılar. Tapdanmış qarın üstünə düşən ləpirlər vəhşilərin Henriyə necə yaxınlaşdığını aydın göstərirdi.

Henrinin mürgülü gözləri yenə qapandı. Başı əyildi və dərhal səksənib ayıldı. Hardasa, uzaqdan insan səsi, xizək xışiltısı, it hürüşməsi gəlirdi. Çaydan üzü bəri ağacların arasında dörd qoşqu göründü. Bir neçə adam sönmüş “alov üzüyü”nün ortasında huşunu itirmiş Henrini dövrəyə aldı. Onlar Henrini silkələyir, ayılmağa çalışırdılar. Henri onlara sərxoş kimi baxdı, sonra yuxulu, ölgün bir səslə kəkələdi:

– Sarışın canavar... İtlərin yeməyinin üstünə çıxmışdı. Əvvəlcə xörəkləri yedi... Sonra itləri... Sonra da... Bill...

– Lord Alfred hardadı? – Deyə gələnlərdən biri Henrinin qulağına qışqırıb çiyinlərindən möhkəmcə silkələdi.

Henri yavaşca başını tərpətdi.

– Canavarlar ona dəyməyib... ağacların üstündədi, orada... Axırınıcə dayanacaqda... – Ölüb?

– Hə, tabuta qoymuşuq, – Henri cavab verdi. O hirsələ üstünə oyanmış adamdan dartındı.

– Əl çəkin məndən, halım yoxdur... Cəcəniz xeyrə... Henrinin kirpikləri qırıldı, yumuldu. Baş sinəsinə sallandı. Onu adyalın üstünə uzatdılar və şaxtanın ölü sükutunda ucadan xorultu səsi eşidildi.

Bu xorultuya həm də başqa səslər qarışmışdı. Uzaqdan ac canavar sürüsünün güclə eşidilən ulartısı gəlirdi. Onlar bir az əvvəl qoyub getdikləri insan əvəzinə başqa bir ov tapmışdılar; onu qovurdular.

İkinci hissə

VƏHŞİNİN DOĞULMASI

1

CANAVAR DÖYÜŞÜ

İnsan səslərini və qoşqu itlərinin zingiltisini qabaqca diş canavar eşitdi. Sönən alov mühasirəsində özünü qoruyan zavallı insandan əl çəkib üzünü yuxarı götürüldü. Yorğun sürü canlı ovdan könülsüz ayrıldı. Vəhşilər qulaqlarını şəkleyib azca ətrafı dinşədilər. Sonra diş canavarın dalınca götürüldülər.

Sürünün başında ağ, yekə bir canavar qaçırdı. Yəqin ki, başçılarından biri idi. Sürünü də diş canavarın dalınca o aparırdı. Hərdən başçı onu ötmək istəyən cavan həmcinslərinin üstünə diş qıcıyır, onları geri oturdurdu. Qabaqdakı diş canavarı gözədən qoymayan ağ vəhşi də get-gedə sürətini artırırdı.

Diş canavar sürüdən qabaqda qaçırdı, sanki bu yer əvvəlcədən onunku imiş. Guya həmişə də onunku olacaqdı. Amma onun bu hərəkəti dəstə başçısını heç də acıqlandırmırdı. Ola bilsin ki, təsadüfi bir

sıçrayış diş canavarı qabağa salmışdı. Yekə, ağ canavar dişiyə lap yaxın idi və indi onunla böyür-böyürə qaçmağa çalışırdı. Amma bu, diş canavarın ürəyincə deyildi. O, mırıldanır, dişlərini qıcıdır, ağ canavarı yaxına buraxmırdı. Bəzən də elə qaça-qaça ağ canavarın belindən dişləmək istəyirdi. Belə hallarda başçı heç bir quduzluq göstərmir, bir az qırağa sıçrayırdı. Sonra tullanır, bütün hərəkətləri və görkəmi ilə dəlicəsinə vurulmuş sadələvh vəhşini xatırladırdı.

Sürüyə başçılıq etməyə mane olan yeganə amil də bu idi. Əlbəttə, diş canavarı başqa xoşagəlməz hallar da narahat edirdi. Onun sağ yanında arıq, qoca bir canavar qaçırdı. Qoca canavarın çapıq yerləri onun çox döyüslərdən çıxdığını xəbər verirdi. Qoca vəhşi yalnız sağ tərəfdən qaçırdı. Çünki onun sağ gözü yox idi. O, tək göz idi. Bəlkə də elə buna görə də qoca canavar sol tərəfində qaçan vəhşini həmişə sıxışdırırdı. O, aldığı yaralardan çapıq-çapıq olmuş çənəsini gah diş canavarın böyrünə, gah belinə, gah da boynuna sürtürdü. Diş canavar da bu “qulluğa” biganə qalmırdı. Sol tərəfdə qaçan dəstə başçısına eyni şaqıltı ilə cavab verirdi. Elə də olurdu ki, canavarların hər ikisi eyni vaxtda ona yaxınırdu. Bu zaman diş canavar daha qəti tədbir haqqında düşünməli olur, sürüdən geri qalmayaraq, hər ikisini birdən həsləyirdi. Belə də o, hər iki erkəyin gözünün odunu almaq üçün nərə çəkib dişlərini qıcırdırdı. Başqa vaxt olsaydı, bəlkə də bir-birinin üstünə şığıyar, döyüşəsi olardılar, amma indi sürünü girincə etmiş ən güclü hissə – aclıq hissəsinə belə, sevgi və rəqabət hissi qalib gəlmişdi.

Diş canavardan aldığı zərbələrdən sonra qoca vəhşi sağ böyründə qaçan üçyaşlı cavan canavara toxunurdu. Yorulub heydən düşmüş o biri vəhşilərə nisbətən cavan canavar güclü və çevik idi. Bu keyfiyyətlərinə görə o, bütün dəstədən seçilirdi. Bununla belə, tək göz canavardan bir az geri qalırdı. Amma ürəklənib qoca canavara yetişmək istəyəndə (bu, nadir hallarda olurdu) qoca canavar nərə çəkir, dişlərini şaqıldadırdı. Bu zaman cavan canavar bəzən ləngiyir, geri qalır, bəzən də nəzərə çarpmadan, xəlvəti diş canavarla qoca canavarın arasına soxulurdu. Bu əməlinə görə o, üçqat cəzalanırdı – gah diş vəhşinin, gah qoca canavarın, gah da dəstə başçısının qəzəbinə düşər olurdu.

Cavan canavar qarşısında üç quduz vəhşini görəndə ayaq saxlayır, çöməlib tükələrini pırpızlaşdırır, dişlərini qıcırdırdı. Dəstənin başında olan bu şuluqluq, təbii ki, daldakılara da sirayət edirdi. Canavarlar cavan üçyaşar vəhşinin üstünə şığıyır, onun böyür-boğazını dişləməklə öz

narazılıqlarını bildirirdilər. Cavan vəhşi təhlükədə idi. Bununla belə, özünə hədsiz dərəcədə güvənir, tez-tez araya soxulurdu. Bu isə ona bədbəxtlikdən savayı bir şey gətirmirdi.

Vay o gündən ki, canavarlara ov rast düşəydi. Onda aclıq hissi sevgi və rəqabətə də qalib gəlir, onların başını qatardı. Canavarların halı yaxşı deyildi. Onlar uzun sürən aclıqdan arıqlamışdılar. Əvvəlki heyləri qalmamışdı. Sürünün arxasınca qaçanlar ən zəiflər – qocalar və cavanlar idi. Onların bəziləri axsayırdı. Güclülər qabaqda gedirdilər. Canavardan çox sür-sümüyə oxşayan bu vəhşilərin hərəkətində (əlbəttə, axsayanları saymasaq) bir damcı olsun yorğunluq hiss olunmurdu. Adama elə gəlirdi ki, onların rezin kimi dartılıb-görilən əzələləri içində sonsuz bir qüvvət ehtiyatı gizlənmişdir. Onların bədən əzələləri beləcə ardı-arası kəsilmədən dartılıb-açılırdı.

Həmin gün vəhşilər çox qaçdı. Onlar gecələr də qaçırdılar. O biri gün də beləcə qaçdılar. Heç yerdə həyat nişanəsi yox idi. Belə şaxtılı çöllərdə yalnız vəhşilər irəliləyirdi. Həyat yalnız onların içində qaynayırdı. Bu vəhşi canlılar yaşamaq istəyirdilər. Bu vəhşi canlılar parçalamaq üçün başqa bir canlı axtarırdılar.

Canavarlar çox gəzib dolaşdılar, çayları, düzənləri ötüb keçdilər. Nəhayət, qarşılarna ov çıxdı. Onlar sığın dəstəsinə rast gəldilər. İlk ovları da yekə bir sığın oldu. Bu, əsl həyat demək idi! Bu, dadlı ət idi və daha bu ətə sirli tonqalların alovları və yaxud közərmiş odun parçaları qorumurdular. Canavarlar birinci dəfə deyildi ki, belə haçalanmış iri dırnaqlarla, şaxələnmiş buynuzlarla rastlaşırdılar. Vəhşilər adi ehtiyat hissələrini və sərvaxtlığını belə unutmuşdular. Döyüş şiddətli, amma qısa oldu. Sığına hər tərəfdən mühasirəyə aldılar. Sığın iti dırnaqları ilə dəqiq zərbələr endirərək, canavarların qarnını yırtır, kəllələrini dəlik-deşik edirdi. Nəhəng iri buynuzları ilə onların sümüklerini sındırırdı. Sonra da ləhləyə-ləhləyə onları qarın üstüylə sürüyür, altına basıb əzirdi. Amma ölüm onun başının üstündə hərlənirdi. Axır ki, ayaqları gücdən düşdü və dişi canavar quduzcasına onun boğazından yapışb yırtdı. O biri canavarlar isə harası gəldi ağız atıb onu tikə-tikə doğradılar.

Ət çox idi. Sığın səkkiz yüz funtdan çox gələrdi. Hər canavara təxminən iyirmi funt düşdü. Canavarlar heyrət ediləsi bir cəldliklə, ac-gözlüklə ətə təpşirdilər. Az keçmədi ki, canavar sürüsünün cənginə keçmiş o nəhəng, möhtəşəm, kök heyvandan yalnız qar üstünə səpələnmiş sür-sümüük qaldı. Canavarlar qarınlarını doydurub yatdılar.

Qarınları dolu olan erkək canavarlar şiltaqlıq eləməyə başladılar. Gah küsdülər, gah dalaşdılar və təxminən günün axırına kimi beləcə oynaqlaşdılar. Sonra sürü yavaş-yavaş dağılımağa başladı. Aclıq qurtarmamışdı. Canavarlar bol quş məskəninə gəlib çatmışdılar, hələlik sürü ilə ov edirdilər. Amma boğaz olan dişi və ya güclü sığın dəstələrinə rast gələndə çox ehtiyatlı hərəkət edir, onlardan uzaqlaşdılar.

Günlərin birində canavar sürüsü iki dəstəyə bölündü. Dişi canavar, cavan başçı və təkgöz canavar dəstənin yarısını şərquə, Makkenzi çayına tərəf, bir az da irəli, göllərə tərəf apardılar. Bu balaca dəstə də yavaş-yavaş azalırdı. Canavarlar artıq iki-iki gəzməyə başlamışdılar. Onlardan biri dişi, o biri isə erkək olurdu. Dişi canavarın dəstəsinə girmiş tənha bir yalquzaq təkgöz tərəfindən qovuldu: nəhayət, bu balaca dəstədə dörd canavar qaldı: dişi canavar, təkgöz, ağ başçı və üçyaşar canavar.

Bu müddətdə dişi canavarın xasiyyəti çox dəyişmişdi – ona nəvaziş göstərən hər üç canavara qarşı quduzluq edirdi. Amma canavarlar öz "sevgililərinə" heç vaxt əks həmlə etmirdilər. Yalnız bellərini dişi canavarın iti dişləri altına yaxınlaşdırır, quyruqlarını bulayır, onun başına dolanırdılar. Bu hərəkətləri ilə onlar dişi canavarın qəzəbini ölçməyə çalışırdılar. Bu canavarlar "sevgililərinə" mülayimlik göstərsələr də bir-birlərini görməyə gözləri yox idi. Üçyaşar canavarın azgınlığı o birilərini lap tənqə gətirmişdi. Boğuşmaların birində üçyaşar canavar qoca vəhşinin kor göz cinahından şığıyıb onun qulağını parçaladı. Amma təkgöz gəncliyə və güclü qüvvəyə qarşı özünün uzun illərdən bəri topladığı təcrübəsini, ağılı köməyə çağırırdı. Onun kor gözü və zolaq-zolaq kəsilmiş sir-sifəti bu canavarın çoxillik təcrübəsindən təntənə ilə xəbər verirdi. O, çox döyüslərdən çıxmışdı. Buna görə də indi onun necə hərəkət etmək barədə fikirləşmək lazım gəlirdi.

Döyüş ədalətlə başladı, amma ədalətsiz qurtardı. Əlbəttə, qoca canavara cavan ağ başçı kömək etməsəydi, bəlkə də döyüşün sonu başqa cür nəticələnəcəkdi. Vəhşilər birlikdə üçyaşar canavarın üstünə şığıdılar. Üçyaşar canavar qoca canavarla başçının cənginə keçdi. Beləliklə, hər şey – ötən günlər, birlikdə ov edib parçaladıqları heyvanlar, ac qaldıqları vaxtlar unuduldu. Sanki bütün bunlar heç olmamışdı, ötən günlər keçmişdə qalmışdı. İndi onları daha dəhşətli, hətta aclıqdan da amansız, şiddətli bir hiss çulğamışdı. Bu, məhəbbət hissi idi!

Bununla belə, bütün bu ədavətin səbəbkarı olan diş canavar qarın üstündə arxayın-arxayın oturub döyüş meydanını izləyirdi. Bu döyüş ona ləzzət verirdi. Canavarların tükləri dimdik qalxmışdı. Dişləri bir-birinə dəyir, saqqıldayır, sonra da cavan uçaşar canavarın bədənini didik-didik edirdilər. Bütün bunlar diş canavara sahib olmaq istəyindən doğmuşdu.

Üçaşar canavar ömründə ilk dəfə məhəbbət dadırdı. Amma, o öz sevgisi uğrunda həyatını qurban verdi. İndi hər iki rəqib bu cavan vəhşinin cəmdəyi üstündə durmuşdu. Vəhşilər oturub, sanki gülümsəyən diş canavara baxırdılar. Burası da var idi ki, qoca canavar sevgi-məhəbbət məsələlərində daha ağıllı, tədbirli, təcrübəli idi. Cavan başçı çiyindəki təzə yaraları yalamaq üçün başını çevirmişdi. Onun peysəri düz rəqibinin çənəsi yanında idi. Qoca canavar tək gözü ilə belə əlverişli şəraiti qiymətləndirməyə bilməzdi. Birdən o, güllə kimi rəqibinin üstünə şığıdı və rəqibin boğazı qoca vəhşinin cənginə keçdi. O, möhkəm bir dişdəm götürərək rəqibinin boğazındaki damarları doğrayıb tökdü və dərhal kənara sıçradı. Cavan canavar nəre çəkdi. Onun dəhşətli nəritisi titrək öskürəyinə qarışıdı. O, qan tökə-tökə, öskürə-öskürə qoca canavarın üstünə cumdu. Amma həyatı sönürdü. Ayaqları gücdən düşmüşdü. Gözləri dumanlanırdı. Zərbələri isə tamam zəifləmişdi.

Bu mənzərəni seyr edən diş canavar hələ də dal pəncəsi üstündə oturub gülürdü. Bu döyüş onun içində dumanlı bir sevgi hissi oyatmışdı. Belə sevgi yalnız tənha şimalın sevgisi ola bilərdi. Bu sevginin faciəsini isə yalnız ölənlər bilirdilər. Əlbəttə, sağ qalanlar üçün bu, faciə deyildi – arzuların, istəklərin tənənəsi idi!

Cavan canavarın leşi qarın üstünə düşdü. Təkgöz qoca qürurla diş canavarın yanına yeridi. Qələbə sevincini əməlli-başlı dadsa da, ayıq-sayıq olmağı da yaddan çıxarmamışdı. O, qəzəblə qarşılanacağını gözləyirdi. Amma belə olmadı. Diş canavarın ona mərhəmətlə yanaşdığını görüb heyrətləndi. Bütün bu müddət ərzində ilk dəfə idi ki, qoca vəhşiye belə nəvaziş göstərilirdi. Diş canavar onunla oynamağa başladı. Küçük kimi atılıb düşdü. Sonra onu iylədi. Təkgöz canavar yaşının bu “hörmətli” mərhələsini unudaraq bütün aqlını və təcrübəsini yaddan çıxarıb daha sərsəm hərəkətlər etdi: o da balaca küçüyə döndü.

Vəssalam. Bütün məğlub olan rəqiblər də yaddan çıxdı. Qar üstündə qanla yazılmış bu məhəbbət romanı da az qala unuduldu. Təkgöz yalnız bircə dəfə başını çevirib yaralarını yalayanda döyüş mən-

zərəsini xatırladı. Bu vaxt dodaqları hiddətlə dartıldı. Boynundakı, çiyindəki tüklər dimdik qalxdı. Pəncələrini ürpə-ürpə qarın içinə soxdu və bütün bədənini gərərək hücum vəziyyətini aldı. Bu hal bircə an çəkdi. Hər şey ötüb keçdi. Hər şey unuduldu və təkgöz onu yoldan çıxaran, işarə ilə meşəyə dəvət edən diş canavarın dalınca yüyürdü.

Bir müddətdən sonra artıq iki vəhşi mehriban dost, qarşılıqlı razılıq əldə etmiş canavarlar kimi yanbayan qaçırdılar. Günlər ötürdü. Amma vəhşilər ayrılmaq bilmirdilər. Birlikdə ov edir, öldürür, birlikdə yeyirdilər. Çox keçmədi ki, diş canavar özünü nəse narahat hiss etməyə başladı. Elə bil o, nəse axtarırdı və axtardığı şeyi heç cür tapa bilmirdi. Adətən onu yıxılmış ağacların altındakı xəlvət yerlər cəlb edirdi. Belə vaxtlarda diş canavar çay sahili boyu sıralanmış sıldırım qayalardakı narın qar basmış yarıqlarda, mağaralarda saatlarla uzanırdı. Bu hal qoca təkgözü o qədər də maraqlandırmırdı. Amma o, itaətlə “qadının” dalınca gedirdi. Bəzən diş canavarın axtarışları çox uzun çəkir, qoca canavar isə qar üstünə uzanıb onu səbirlə gözləyirdi.

Onlar bir yerdə çox qalmırdılar. Bu dəfə Makkenzi çayına tərəf yüyürməyə başladılar. Çay sahili boyunca getdilər. Çayın balaca qolları üstündə hərlənən canavarlar arabir dönüb ov axtarı, sonra da qayıdıb yenə əvvəlki yerlərinə çıxırdılar. Hərdən cüt gəzib dolaşan başqa canavarlara da rast gəlirdilər. Bu görüşə heç bir tərəf sevinmirdi. Heç bir tərəf yenidən birləşmək, dəstə halında gəzməyə meyl göstərmirdi. Bəzən yolda yalquzaqlar da olurdu; erkək canavarlar idi. Bu vəhşi erkəklər məmnuniyyətlə təkgözlə onun rəfiqəsinə qoşulmaq istəyirdilər. Amma təkgöz bunun əleyhinə idi. Elə ki rəfiqəsinin erkək vəhşilərlə çiyin-çiyinə dayandığını görürdü, tüklərini pırpızlaşdırır, dişlərini qıcırırdı. Bunu görən yad canavarlar həsləyər, daldalı çəkilib uzaqlaşdılar.

Aylı bir gecə idi. Onlar sakit meşədə qaçarkən təkgöz qəflətən ayaq saxladı. O, ağızını göyə tutdu, quyruğunu qısdı. Vəhşinin burun dəlikləri qalxıb enməyə başladı. Havanı iylədi. Sonra it kimi qabaq pəncələrini qaldırdı. Nəse onu həyəcana gətirmişdi. O, havadan gələn təzə qoxunun nədən xəbər verdiyini anlamağa çalışdı. Diş canavar burnu ilə dostuna toxundu. Sonra irəli qaçdı. Təkgözü də öz dalınca qaçmağa məcbur etdi. Amma qoca canavarın içində narahatlıq gəzirdi. Bir az qaçandan sonra yenə ayaq saxladı. Külək təhlükəli qoxu gətirirdi. Və o, qoxunun nə demək olduğunu bilmək istəyirdi.

Dişi canavar ağaclığın dalından böyük bir talaya çıxdı. Ehtiyatla o yan-bu yana baxdı. Az sonra bütün tükləri pırpızlaşdı. Təkgöz tərəddüd edə-edə ona yaxınlaşdı. Canavarlar beləcə yanaşı dayanıb qulaq asmağa, acgözlüklə havanı iyləməyə, diqqətlə ətrafa baxmağa başladılar.

Yaxından it mırıltısı, xırıltılı kişi səsləri, qadınların söyüşməsi, uşaqların ağlaşması gəlirdi. Taladan o tərəfdə dəri ilə örtülmüş iri komalar, tonqallar və tonqalların önündən o tərəf-bu tərəfə tələsən insan siluətləri görünürdü. Havaya tüstü qalxırdı. Ancaq canavarlar hindu düşərgəsindən gələn qəribə qoxunun nədən çıxdığını hələ anlamırdılar. Bu iylər təkgöz və onun rəfiqəsinə naməlum olan şeylərdən danışırdı. Dişi canavarı qəribə narahatlıq bürüdü. O, getdikcə daha şövqlə havanı iyləməyə başladı. Təkgöz canavar isə hələ də tərəddüd içində idi. Birdən təkgöz qeyri-ixtiyari yerindən götürülüb geri döndü. Dişi canavar onu sakitləşdirmək məqsədilə burnunu təkgözün boğazına sürtdü. Sanki o, bununla təkgözü yola gətirmək istəyirdi. Sonra yenə hindu düşərgəsinə baxmağa başladı. Dişi canavarın gözlərində dərin bir həsrət gizlənmişdi. Amma bu, acliqdan doğan həsrət deyildi. Canavar qəsəbəyə qaçmaq istəyi ilə coşub-daşırdı. O, xəlvətcə tonqalların yanına getmək, boğuşan itlərə qarışmaq, adamların himayəsində daldalanmaq istəyirdi.

Təkgöz qoca hövsələdən çıxmışdı. Pəncələrini yerə döyəcləyirdi. Onun əvvəlki narahatlığı yenə qayıtdı. Dişi canavar isə ürəyində tutduğu qarşısızalmaz, möhtəşəm ehtiyac hissini səbəbini tapmağa çalışırdı. Sonra dişi canavar geri döndü. Təkgözlə birlikdə meşəyə sarı qaçıb ağacların arasına girdi. Bu səssiz-səmirsiz meşəyə ay işığı düşmüşdü. Onlar ayın solğun işığında kölgə kimi sürünürdülər. Sonra bir cığır tapdılar, dərhal burunlarını qarın içinə soxdular, cığıra təzə izlər düşmüşdü. Təkgöz ehtiyatlı tərənirdi. Rəfiqəsi də onun dalınca düşmüşdü. Onların məxmər kimi yumşaq, enli pəncələri qarın içinə girib-çıxırdı. Birdən təkgöz ağ qar örtüyü üstündə nəsə başqa ağ şey gördü. Təkgöz daha sürətlə sürünməyə başladı. Onun qabağında tutqun ağ ləkə vardı.

Canavarlar ensiz tala ilə qaçmağa başladılar. Tala hər tərəfdən cavan şam ağacları ilə örtülmüşdü və buranı ay apaydın işıqlandırırdı. Bu vaxt qoca canavar gecə çarpan ağ ləkəyə yetişib onu yaxaladı. Ağ ləkə lap yaxında, lap qoca canavarın bir-iki addımlığında idi. Lakin vəhşi, onun üstünə tullana bilmədi. Çünki bu ağ ləkə dovşan idi və o,

düz təkgözün başı üstündən hündürə tullandı və yellənərək havada rəqs etdi.

Təkgöz qorxudan hürküb geri çəkildi, bu naməlum, canlı əşyaya qeyzlə mırıldandı. Dişi canavar isə sakitcə qabağa keçdi. Tullanıb dovşanı qamarlamağa çalışdı. O lap hündürə tullandı. Amma tuta bilmədi. Dişlərini şaqqılatdı, yenə sıçradı, bir şey alınmadı. Təkgöz yavaş-yavaş qalxıb rəfiqəsinin hərəkətlərini izləyirdi. Nəhayət, dişi canavarın boş cəhdləri onu bezdirdi. Təkgöz daha çox hündürə tullanaq dovşanı cənginə aldı, yerə endi. Elə bu vaxt böyürdən nəsə şübhəli bir xışıltı səsi gəldi. Təkgöz üstünə sallanmış cavan şam ağacını gördü. Çənəsi aralandı. Bu naməlum əşyadan təhlükə hiss edib geriye tullandı. Xırıltı ilə nərildəyib dişlərini şaqqılatdı. Tükləri dimdik durdu. Cavan şam ağacı isə dümdüz dikəldi, dovşan yenə havada yelləndi.

Dişi canavar quzğuna dönmüşdü. O, təkgözün çiyindən bir dişdəm götürdü. Təkgöz bu qəfil dişdəkdən qorxub nərə çəkdi. Sonra quduzcasına rəfiqəsinin çənəsini yaraladı. Onun belə müqavimət göstərməsi dişi canavar üçün gözlənilməz idi. O, hiddətlənib təkgözün üstünə şığıdı, nərə çəkdi. Təkgöz qoca vəhşi artıq səhvini başa düşmüşdü. Rəfiqəsindən aman istədi, amma dişi canavar dayanmaq bilmirdi. Barışmaq üçün bütün ümidlərini itirən təkgöz rəfiqəsinin dişdəklərindən qorunmağa başladı. O, başını gizlədib, gah sağ, gah da sol çiyini rəfiqəsinin cənginə verirdi. Dovşan isə hələ də havada yellənirdi. Dişi canavar pusquda duran pişik kimi qarın üstünə oturdu. Bu sirlə şam ağacından daha çox öz rəfiqəsindən qorxan təkgöz təzədən havaya tullandı. Dovşanı qamarlayıb yerə qısıldı. Tək gözünü balaca şam ağacına zillədi. Ağac əvvəlki kimi yerə qədər əyilmişdi. Canavar fərəhət durmuşdu və indicə dəyəcək zərbəni gözləyə-gözləyə tüklərini pırpızlaşdırmışdı. Amma öz ovunu ağzından buraxmadı. Bu dəfə zərbə olmadı. Ağac eləcə əyilib qalmışdı. Canavar tərənən kimi şam ağacı da yelləndi. Təkgöz möhkəm sıxılmış çənələri arasından mırıldadı. Elə bil ağac canavarın tərənəməyinə bənd idi. Vəhşi tərənən kimi ağac da yellənirdi. Təkgöz hərəkətsiz qalmağı üstün tutdu. Amma dovşanın isti qanı yaman ləzzətli idi. Bu çətin vəziyyətdən təkgözü dişi canavar qurtardı. Dişi canavar onun cəngindən dovşanı aldı. Şam ağacı yırgalanıb dikələnə kimi dovşanı parçaladı. İndi ağac dümdüz qalmış, əvvəlki görkəmini almışdı. Daha onları narahat etmirdi. Canavarlar bu sehrli ağacın onlara bəxş etdiyi dadlı ovu öz aralarında böldülər.

Vəhşi canavarlara belə cığırılar tez-tez rast gəlirdi. Talacıqlarda dovşanlar atılıb düşür, adamların qurduğu tələyə ilişirdilər. Təkgözlə dişi canavar isə onları qamarlayardılar. Dişi canavar adətən həmişə qabaqda irəliləyir, tələyə düşmüş ovu birinci qamarlayırdı. O, ov etmək elmini yaxşı mənimsəmişdi.

2

YUVA

Avarlar iki gün, iki gecə hindu düşərgəsinin ətrafında hərləndilər. Təkgöz bərk narahat idi. Qorxurdu. Düşərgə dişi canavarı maqnit kimi özünə çəkirdi və o, heç yana çıxıb getmək istəmirdi. Bir gün səhər canavarların lap bir-iki addımlığında güllə səsi eşidildi. Güllə təkgözün başını qısıb dayandığı ağaca sancıldı. Canavarlar bu dəfə tərəddüd etmədən götürüldülər və təhlükə sovuşana qədər qaçdılar.

Onlar üç gün qaçdılar. Dişi canavar öz axtarışlarını daha inadla davam etdirirdi. Bu üç gün ərzində o, yaman ağırlaşmışdı. Sürətlə qaça bilmirdi. Bir dəfə o, dovşan qovurdu (adi günlərdə dovşanı tutmaq canavar üçün su içmək kimi bir şeydi), birdən dayandı və dincini almaq üçün qarnı üstə uzandı. Təkgöz ona yaxınlaşıb nəvazislə burnunu rəfiqəsinin boyun-boğazına sürtmək istədi. Amma qəflətən dişi canavar onu elə möhkəm dişlədi ki, təkgöz təəccüb içində çömbəldi və gülünc bir görünüş aldı. O, rəfiqəsinin dişdəklərindən özünü qorumağa çalışdı. Dişi canavar isə daha çox amansız olmuşdu. Bütün bunlara təkgöz təmkinlə dözürdü. O da öz növbəsində çox qayğıkeş olmuşdu.

Nəhayət, dişi vəhşi axtardığını tapdı. O, axtardığını yay aylarında Makkenziyə tökülən balaca bir çay axarının bir neçə milliyində, yuxarı tərəfdə tapdı. Başdan-başa donmuş çay susmuşdu. Dişi canavar yorğun-yorğun təkgözün dalınca qaçırdı. Birdən çayın yuxarı tərəfindəki dikdirdə əyri bir yer gördü. Canavar dönüb o tərəfə yüyürdü. Gurultulu yaz leysanları sahilə ensiz, dar bir dəlik açmışdı və yamacın dikdirində balaca bir mağara yaranmışdı. Dişi canavar mağaranın girəcəyində ayaq saxladı. Onun bayır tərəfinə diqqətlə baxdı. Sonra mağaranın başına hərlənib yenə əvvəlki yerinə qayıtdı. Dəlik dik yamaca qalxırdı. Dişi canavar geriye dönüb bu ensiz deşikdən içəri girdi. Təxminən üç addım süründü. Mağara divarları getdikcə eninə və

hündürlüyünə genəlirdi. Dişi canavar diametri təxminən altı addım olan balaca, dairəvi bir meydançaya çıxdı. İçəri qupquru, rahat idi. O, mağaraya göz gəzdirdi. Təkgöz isə girişdə dayanıb təmkinlə rəfiqəsinin hərəkətlərini izləyirdi. Dişi canavar başını aşağı saldı. Burnunu uzadıb pəncələrinə toxundurdu. Bir neçə dəfə köllə-mayallaq aşdı. Sonra yorğunluqdanmı, ya nədənsə ayaqlarını qatlayıb, uzandı. Onun başı mağaranın girəcəyinə tərəf idi. Təkgöz qulaqlarını şəkələdi. Rəfiqəsinə kinayə ilə güldü. İçəridən hər şey görünürdü. Mağaranın deşiyindən düşən işıqda dişi canavarın quyruğunun ucu asta-asta yuxarı-aşağı qalxıb-enirdi. Dişi canavar alt çənəsini bərk-bərk torpağa sıxmış, cəhəngini açmış, dilini çıxarmışdı. Yəqin ki, rahatlıq tapdığına sevinirdi.

Təkgöz acmışdı. O, mağaranın ağzındaca yuxuya getdi. Amma çox yata bilmədi. Gah durub qulaqlarını şəkələyir, gah da aprel günəşinin şüalarının qar üstündə sayrısan rənglərinə göz qoyurdu. Ətrafdakı aləm nədənsə danışırdı. Təkgöz mürgülməyə başlayanda qulaqlarına görünməyən, xırda çayların güclə eşidiləcək pıçılısı dəyirdi. Hərdən başını qaldırır, həyəcanla bu səslərə qulaq verirdi. Göyün üzündə yenə günəş göründü. Oyanan şimal sanki canavara əl edirdi. Ətrafda hər şey oyanırdı. Havadan yaz ətri gəlirdi. Qarın altında yeni həyat doğulurdu. Ağaclar şirədən şişmişdilər. Tumurcuqlar buz qandallarını sındırıb tökmüşdülər.

Təkgöz narahat-narahat oyanıb rəfiqəsinə baxırdı. Amma dişi canavar yerindən tərpənmək istəmirdi. Qoca canavar ətrafa yenə də diqqət kəsildi. Lap yaxında şimal sərcələrinin nırıltı ilə uçuşduğunu gördü. Ayağa durdu. Amma rəfiqəsinə baxıb yenə uzandı. Yuxuladı. Qulağına zəif vızıltılar dəyirdi. Mürgülməyə-mürgülməyə pəncəsini bir neçə dəfə üz-gözünə çırpdı. Sonra ayıldı. Burnunun ucunda milçək vızıldaırdı. Görünür, iri milçək idi. O, bütün qışı quru kötük içində keçirmiş, indi isə günəşin gəlişi ilə azadlığa çıxmışdı. Təkgöz canavarın ətraf mühitin harayına hay verməyə heyi qalmamışdı. O, yemək istəyirdi.

Təkgöz rəfiqəsinin yanına süründü. Onu qaldırmaq istədi. Dişi canavar isə dişlərini saqqılatdı. Nəhayət, qoca canavar tək yola düşməyi qərara aldı. O, gün işığına çıxdı. Ayaqları altındakı qar əriyirdi. Səyahət heç də asan olmayacaqdı. Təkgöz donmuş çayın üstü ilə ağacların kölgəsinin düşdüyü tərəfə, yuxarıya üz qoydu. O, təxminən

səkkiz saat hərləndi. Qaranlıq düşən kimi ac, yorğun halda mağaraya qayıtdı. Nə bir quşa rast gəldi, nə də heyvana. Onun qovduğu dovşanlar qarı əriyən dik yamaclarda rahatca qaçırdılar. Özü isə sürüşüb yerə dəyirdi.

Mağaranın girəcəyində anlaşılmaz bir duyğu onu ayaq saxlamağa məcbur etdi. İçeridən zəif, qəribə səslər gəlirdi. Bu səslər diş canavarın səsinə bənzəyirdi. Bu səslərdə nəşə bir doğmalığ, yaxınlıq duyulurdu. Qoca canavar ehtiyatla içəri süründü. Rəfiqəsi ürək-ürkək mırıldandı. Bu, təkgözü çaşdırmadı. Amma o, diş canavardan bir az aralandı. Əlbəttə, təkgözü başqa səslər maraqlandırır. Bu səslər zəif, zingiltili səslər idi, ağılamağa oxşar qarışıq səslər idi.

Dişi canavar hirsəl mırıldandı. Təkgöz geriye dönüb mağaradan çıxdı. Uzanıb yatdı. Səhər yuvaya tutqun işıq düşmüşdü. Qoca canavar yenə həmin qarışıq, tanış və qəribə səslərin gəldiyi yeri axtarmağa başladı. Özünümüdafə mövqeyində duran diş canavar dişlərini şaqqıldadırdı. Onda qəribə, təzə keyfiyyətlər əmələ gəlmişdi. Bütün hərəkətlərindən qısqanclıq yağır. Qoca canavar buna görə də ondan aralı durmağa məcbur olurdu. Axır ki, təkgöz diş canavarın ayaqları arasında, onun qarnına sığmıb qurdalanan beş balaca, canlı yumağı görə bildi. Yavaşca zingildəyən bu köməksiz, zəif balalar gözlərini dünyaya hələ ki, açmamışdılar. Qoca canavarı heyrət bürümüşdü. Əslində onun uzun və uğurlu həyatında belə şeylər tez-tez baş vermişdi. Amma hər dəfə o, təzədən heyrətlənirdi. Dişi canavar ata canavara narahat-narahat baxdı. O, hərdənbir asta-asta mırıldanır, qoca canavarın yaxınlaşdığını görən kimi daha hiddətlə nərildəyirdi. Bütün ana canavarların təcrübəsindən də üstün olan bir instinkt ona dumanlı şəkildə olsa da pıçıldayırdı ki, ata canavarlar öz köməksiz nəsillərini yeyə bilərlər. Amma belə bir bədbəxt hadisə hələ ki, diş canavara üz verməmişdi. Qorxu hissi təkgözü öz balalarının yanından qovmağa onu məcbur etmişdi.

Canavar balaları təhlükəsiz yerdə idi. Əlbəttə, qoca canavar da instinktin hökmünü hiss etmişdi. Bu instinkt ona əcdadlarından keçmişdi. O, bütün varlığında, canında bu hökmü hiss etdi. Bu hökmə qarşı müqavimət göstərmək haqqında da heç düşünmədi. Beləliklə, o, təzə doğulmuş nəslini mağarada qoyub yemək dalınca getdi.

Yuvadan təxminən beş-altı mil aralıda çay iki qola ayrılmışdı. Onun hər iki qolu dağlara sarı burulurdu. Canavar çayın sol qolu bo-

yunca getdi və tezliklə nəyinsə izinə düşdü. İzlər lap təzə idi. O, əyilib qarın üstünü iylədi, sonra qarnı üstə uzanıb, izlərin apardığı istiqamətə tərəf baxdı. Tələsmədən çevrilib çayın sağ qoluna tərəf qaçdı. İzlər onun öz ləpirlərindən də yekəydilər. O bilirdi ki, belə ləpirlərin dalınca düşməkdən bir şey çıxmaz.

Çayın sağ qolu ilə təxminən yarım mil qaçan canavarın həssas qulağına nəşə çığırtdı səsi dəydi. Yaxına gəlib dal ayaqları üstə qalxdı və dişlərini ağaca sürtən nəhəng bir oxlu kirpini gördü. Təkgöz ehtiyatla, ümitsiz halda ona yaxınlaşdı. Ümumiyyətlə, belə uzaq şimalda iynələrini atan vəhşi kirpi ona heç rast gəlməmişdi. Onların ətindən heç vaxt dadmamışdı. Canavar çoxillik təcrübəsindən bilirdi ki, həyatın uğurlu, xoşbəxt anları olur. Elə buna görə də o, oxlu kirpiyə tərəf irəliləyirdi. Bu görüşün necə nəticələncəyini demək çətin idi. Axı, canlı varlıqla döyüşün aqibətini heç vaxt qabaqcadan bilmək olmur.

Oxlu kirpi yumaq kimi çömbələrək hər tərəfə uzun, iti iynələrini səpələdi. Belə vaxtda ona hücum etmək olmazdı. Təkgöz gəncliyində eynilə belə cansız yumaq iynələri ilə rastlaşmışdı. Yumağa toxunanda qəfildən burnuna zərbə dəymişdi. İynələrdən biri lap burnunun içinə girmişdi. Bu, canavara dəhşətli ağrılar vermiş, bir neçə həftədən sonra iynə düşmüş, canı dinclik tapmışdı.

Canavar qarnı üstə uzandı. Tullanmağa hazırlaşdı. Burnunu oxlu kirpinin quyruğundan təxminən bir addım aralı saxlayaraq gözləməyə başladı. Hər şey ola bilərdi. Qəfildən oxlu kirpi çönə bilərdi. Və bəlkə də çönsəydi, canavarın cənginə keçərdi. Canavar onun açıq qalmış qarnını birçə anda yırtı bilərdi.

Təkgöz yarım saat gözlədi. Sonra durub hirsəl hərəkətsiz yumağın üstünə mırıldandı və qaçıb getdi. Bax, beləcə oxlu kirpiləri övvəllər də güdmüşdü. Amma nə faydası? Düşündü ki, vaxt itirməyə dəyməz. Təkgöz çayın sağ qolu ilə irəlilədi. Gün başa çatsa da, qoca canavar hələ cənginə bir şey keçirə bilməmişdi.

Təkgözü idarə edən, onu hərəkətə gətirən içində oyanmış atalıq instinkti idi. Bir şey məlum idi: nəyin bahasına olursa olsun yemək tapmalıdır. Belə də oldu. Günün axırına yaxın ağ bir kəklik qamarladı. Qoca canavar taladakı kolluqdan çıxırdı. Birdən bu quşcuğazla üzbəüz gəldi. Kəklik kötüyün üstündə oturmuşdu. Hər ikisi eyni vaxtda birbirini gördü. Quş qanad çalmaq istədi, ancaq canavar pəncəsi ilə onu vurub saldı. Təkgözün iti dişləri quşun yumşaq ətinə batdı, zərif sü-

müklərini sındırdı. Vəhşinin çənəsi açılıb-yumulmağa hazırdı, ancaq birdən nəse fikirləşdi və kəkliyi götürüb mağaraya tərəf yüyürdü.

Təkgöz öz səssiz yerisi ilə təxminən bir mil qaçdı. Qaç-a-qaça hər künc-bucağa, döngəyə diqqətlə göz yetirirdi. Bu dəfə yenə əvvəlki iri pəncələrin izinə düşdü. İzlər onun yolunun üstündə idi və o, ləpirlərin sahibi ilə hər an rastlaşa bilərdi.

Canavar qayanın dalından başını çıxartdı. Gözünə əcaib bir şey dəydi. Dərhal yerə uzandı. Bu, qarın üstündə nəhəng ləpirlər salan yekə bir erkək vaşaq idi. O, yumağa dönmüş oxlu kirpinin qabağında uzanmışdı. Səhər canavar özü də beləcə oxlu kirpinin qabağında idi. Təkgöz hərəkətsiz dayanan vəhşi oxlu kirpi ilə vaşağın yanından kölgə kimi ötüb keçdi.

Təkgöz qarını üstə uzanmış, kəkliyi də qabağına qoymuşdu. O, nazik küknar ağaclarının iynəcikləri arasından taleyin bu oyununu diqqətlə izləməyə başladı. Onun gözünün qabağında iki vəhşi dayanmışdı. Onlar çox güclü idilər. Bu tale oyununun mənası beləydi ki, oyunçulardan biri o birini yemək istəyirdi. Əlbəttə, heç biri yeyilmək istəmirdi.

Bu mənzərəni sakitcə seyr edən qoca canavar da xəlvətcə oyunda iştirak edirdi. O, yalnız öz bəxtinə ümid bağlamışdı. Bəlkə də yaşamaq üçün ən vacib olan yemək əldə edə biləcəkdə?

Bir saat ötdü. Heç nə dəyişmədi. İynəli yumaq yenə daş kimi hərəkətsiz dayanmış, vaşaq isə sanki mərmər heykələ dönmüşdü. Təkgöz sanki ölü kimi düşmüşdü. Buna baxmayaraq, hər üç vəhşi həyəcanlı dəqiqələr yaşayırdı. Bu həyəcan o qədər təsirli idi ki, onlar canlarında ağrılar hiss etməyə başlamışdılar. Vəhşilər heç vaxt belə ağrı duymamışdılar.

Təkgöz irəli meylləndi. Elə bu vaxt küknar ağaclarının arxasında nəse bir dəyişiklik baş verdiyini gördü. Oxlu kirpi rəqibinin artıq çıxıb getdiyini kəsdirmişdi. O, keçilməz, "zirehli" bədənini ehtiyatla tərpətməyə başladı. Heç nədən şübhələnməyən tikanlı yumaq yavaş-yavaş açılır, düzəlirdi. Canlı ovu qarşısında gören təkgöz canavarın ağız sulandı. Birdən oxlu kirpi də öz düşməninə gördü. Elə bu an vaşaq ona qüvvətli bir zərbə endirdi. Əyri, iti dırnaqlı pəncə kirpinin zərif qarını yırtı. Vaşaq dərhal geri sıçradı. Əgər oxlu kirpi tamamilə açılsaydı, yaxud rəqibini azca tez görsəydi, yəqin ki, döyüş başqa cür alınacaqdı. Amma vaşaq yana sıçrayanda oxlu kirpi quyruğu ilə böyürdən zərbə

ilişirdi. Kirpinin iti iynələri vaşağın bədəninə batdı. Hər şey qəflətən olurdu; həmlə, cavab həmləsi oxlu kirpinin ölməqabağı vəngiltisi, nəhəng vəhşi pişiyin tükürpərdici çığırtısı ətrafı başına götürmüşdü. Təkgöz qulaqlarını şəkələdi, həyəcandan titrəyən quyruğunu qısdı. Vaşaq yenə meydana çıxdı və ona dəhşətli yaralar vurmuş oxlu kirpinin üstünə sığıdı. Xırıldayan oxlu kirpi quyruğu ilə yenə bir zərbə endirdi. Sonra təzədən yumağa dönmək, qarından tökülmüş bağırsaqlarını yığıb gizlətmək istədi. Vəhşi pişikdən yenə dəhşətli çığırtı qopdu. O, vıyıldı ilə geri tullandı, vaşağın burnunun içinə iynələr girmişdi. Və indi onun burnu çoxlu iynə batırılmış balıxı xatırladırdı. O, pəncələri ilə burnunu cırmaqalayır, od kimi yandıran oxlardan canını qurtarmağa çalışırdı. Gah ağzını qarın içinə soxur, gah da burnunu ağaclara sürtürdü. Atılıb düşən bu vəhşi pişik dəhşətli, yandırıcı ağrılardan başını tamam itirmiş, gah sağa, gah sola cumur, fıxıra-fıxıra gödək quyruğunu yerə çırpırdı. Az sonra o susdu. Təkgöz vaşağa göz qoyurdu. Birdən tüklərini qabardıb pırpızlaşdırdı. Bu vaxt vaşaq dəhşətli miyoltu ilə yerindən sıçradı və vəngildəyə-vevngildəyə götürüldü. Onun qulaqbatırıcı vəngiltiləri ətrafa yayıla-yayıla uzaqlaşdı. Yaralı vaşaq gözdən itənə kimi vəngiltisi eşidilirdi. Təkgöz irəli cummaq istədi. O, qarın üstündə elə ehtiyatla yeriyirdi ki, sanki oxlu kirpinin bütün iynələri ayağının altına səpələnmişdi və bu saat onun zərif pəncələrinə batacaqdı. Oxlu kirpi canavarı gören kimi hiddətlə ciyildədi, dişlərini şaqıldatdı. Birtəhər dönmək istədi. Amma indi o, əvvəlki kimi basılmaz zireh deyildi. Əzələləri sözünə baxmırdı, tikə-tikə parçalanmışdı. Ondən qan gedirdi.

Təkgöz dilini işə saldı. Qarın üstünə tökülmüş qanı ləzzətlə yalamağa başladı. Belə dadlı qəlyanaltıdan sonra aqlığı daha da artdı. Amma o, həyatda çox şey görmüşdü. Həyat ona ehtiyatlı hərəkət etməyi öyrətmişdi. Bir az vaxtı öldürmək lazım gəlirdi. Buna görə də canavar oxlu kirpinin qabağında uzanıb gözləməyə başladı. Oxlu kirpi isə xırıldayıb dişlərini qıcırtdı, sonra yavaşdan ciyildədi. Bir azdan təkgöz oxlu kirpinin iynələrinin yavaş-yavaş düşdüyünü gördü. Onun bütün bədənini titrətməyə düşdü. Titrətmə birdən kəsildi. Kirpinin uzun dişləri son dəfə şaqıldadı, iynələri töküldü, bədənini süstləşdi və o, bir daha tərpənmədi.

Təkgöz qorxa-qorxa yorğun pəncələri ilə oxlu kirpini çəkib dartdı, sonra onu arxası üstə çevirdi. Hər şey uğurla qurtardı. Oxlu kirpi öl-

müşdü. Bunu diqqətlə yoxladıqdan sonra canavar öz ovunu dişləri arasına alıb çaya tərəf yüyürdü. O, başını yana çevirib tikanlı ovunu ehtiyatla sürüyürdü. Birdən nəşə yadına düşdü. Oxlu kirpini atıb kəkliyin yanına qayıtdı.

Canavar bir an belə tərəddüd etmirdi. Nə edəcəyini yaxşı bilirdi. Kəkliyi yemək lazım idi; canavar onu yedi, sonra oxlu ovunun yanına qayıtdı.

Qoca canavar ələ keçirdiyi ovu dartıb yuvaya gətirəndə ana canavar başını qaldırıb onun boynunu yaladı. Sonra nəvazişlə zingildədi və qoca canavarı xırda balalarından uzaqlaşdırdı. Amma bu dəfəki nərilidə acıq yox idi. Bu nərilidə daha çox üzrxahlıq vardı. Ata canavardan qorxmaq duyğusu yavaş-yavaş əriyirdi. Təkgöz özünü ata canavar kimi aparırdı. O öz doğma balalarını parçalayıb yemək kimi qanundan-kənar arzu ilə yaşamırdı.

3

BOZ CANAVAR BALASI

O, qardaş və bacılarından xeyli seçilirdi. Qardaş və bacılarının dərisi analarınkı kimi sarışın rəngə çalırdı. Onun dərisi isə xalis təkgöz canavarın dərisi kimiydi. O, yeganə boz rəngli canavar balası idi. Əsl canavar kimi doğulmuşdu, atasına çəkirdi. Ata və bala arasında bircə fərq vardı: atanın bir, balanın isə iki gözü vardı.

Boz canavar balasının gözləri təzəcə açılmışdı. Artıq o, yaxşı görürdü. Gözləri bağlı olanda belə, canavar balasının iyilmə, qavrama və dadbilmə duyğuları yaranmışdı. O, bacı-qardaşlarını yaxşı tanıyırdı. Onlarla ləngər vura-vura oynayır, eşələnir, sonra da xırda-xırda dalaşdırlar. Artıq onda xırıltılı səslər əmələ gəlmişdi. Bu titrək səslər gələcək ulaşmadan xəbər verirdi. Hələ gözlərinin açılmasına azca qalmışdı. Amma o, qoxu, dad və hiss duyğusu ilə isti nəfəs, yemək və zəriflik mənbəyi olan ana canavarı tanımağa başlamışdı. Ana canavar nəvazişli, yumşaq dili ilə onun zərif bədənini yalayanda balası rahatlanır, sonra anasına qısılır və sakitcə yuxuya gedirdi.

Ömrünün ilk həftələrini yuxuda başa vurdu. Lakin indi canavar balası daha yaxşı görür, az yatır, yavaş-yavaş dünya ilə tanış olurdu. Onun dünyası qaranlıq idi və bu qaranlıqdan başqa bir aləm tanıyırdı.

Əslində buna şübhə də etmirdi. Boz canavar balasının gözüne həmişə qaranlıq görünürdü. Dünyanın min cür rəngi var. Amma onun dünyası bir rəngli idi, balaca idi, yuvanın divarları arasında idi. Canavar balasının xarici mühitin genişliyi, əlvanlığı, zənginliyi barədə təsəvvürü yox idi. Bəlkə elə buna görə də, bu dar divarlar arasındakı həyat onun üçün məşəqqətli deyildi.

Lakin canavar balası tezliklə duydu ki, onun yaşadığı dünyanın divarlarından biri o birilərindən fərqlənir. Oradan mağaraya giriş yolu var. Ordan işıq gəlir. Bu divar o birilərində bənzəmədi. Düzdür, canavar belə şeyləri dərk edə bilməzdi. Hələ düşünə bilmirdi. Amma həmin divarın deşiyi onu çoxdan özünə cəlb etmişdi.

Burdan gələn işıq onun qapanmış kirpiklərinə düşürdü. Boz canavar balasının həssas sinirləri bu qəribə və xoş duyğuların ilıq qığılcımlarına qarışır, buna biganə qala bilmirdi. Canavar balasının bədəninə həyat coşurdu. Elə bir həyat ki, öz hökmüylə onun iradəsinin, hiss və duyğularının əleyhinə hərəkət edirdi. İçində coşmağa təzəcə başlayan həyat işığa can atırdı. Mürəkkəb kimyəvi tərkibi olan bitkinin günəşə can atdığı kimi, o da işığa boylanırdı.

Canavar balası hələ heç nə dərk etmirdisə də, mağaranın çıxış yoluna tərəf sürünürdü. Bacı-qardaşları da ondan geri qalmırdılar. Ömürlərinin bu çağında balalardan heç biri arxa divarların qaranlıq küncünə qapılmaq istəmirdi. İşıq onları özünə çəkirdi. Elə bil canavar balaları bitki olmuşdular. Və onların yaşaması üçün gedən kimyəvi proses işıq tələb edirdi. İşıq onların həyatı idi, yaşaması idi. İt küçüklərinə bənzər bu cumbulu canavar balaları da instinksiz-filansız lap üzüm tənəkləri kimi işığa doğru sürünürdülər.

Sonralar canavar balalarının hər birində fərdi keyfiyyətlər – fərdi istək və şüurlu oyanma əmələ gəldi. İşığa doğru can atma yalnız sürətləndi. Onlar bütün günü ona sarı sürünürdülər. Ana canavar isə hər dəfə onları qaytarmağa məcbur olurdu.

Elə bu vaxtlar boz canavar balası anasının qəribə xüsusiyyətlərini də kəşf etmişdi. Əvvəllər ona anasının yüngül, yumşaq və nəvazişli yalaması bəlli idi. Amma işığa cuman vaxt ona aydın olurdu ki, anasının, onu dala vurub qaytaran, cəza verən bərk burnu da var. Cəld və dəqiq hərəkətlərlə onu yerə sıxan, yaxud gilləyib küncə ata bilən pəncələrin zərbələrini də duydu. Və ömründə ilk dəfə boz canavar balası ağrı hiss etdi. İndi o, bu ağrıdan qaçmağa çalışırdı. Düzdür, əvvəllər

buna əhəmiyyət vermirdi. Çox sonralar isə qorxudan büzüşməyi, cəzadan gizlənməyi öyrəndi. Bunlar artıq düşünülmüş hərəkətlər idi, dünyanın varlığını ümumiləşdirmək bacarığının yaranması demək idi. İşığa sarı düşünmədən süründüyü kimi, ağırlardan da beləcə qaçırdı. O, ağırdan qorxurdu. Ona görə qorxurdu ki, ağırının nə demək olduğunu bilirdi.

Bacı-qardaşları kimi o da vəhşi idi. Başqa cür ola da bilməzdi. Axı, o, otlə qidalanan yırtıcılar nəsindən idi. Ömrünün ilk günlərindən süd əmirdi və bu südü əmələ gətirən də otlə idi. İndi gözlərinin açıldığı bu bir həftədə südü kəsilən ana canavarın balaları üçün böldüyü ətdən yeyirdi.

Boz canavar balası gündən-günə vəhşiləşirdi. Onun zingiltisi bacı-qardaşlarına nisbətən daha çox xırıltılı, daha çox güclü idi. Küçüklər kimi hirsələnməyi də qorxuluydu. İlk dəfə o, bacı-qardaşlarına pəncələri ilə möhkəm zərbə endirməyi öyrəndi. Onları arxası üstə yıxır, birinin qulağından tutur, qəzəblə nərildəyib çənəsini sıxır, o birini o tərəf-bu tərəfə dartıb incidirdi. Əlbəttə, o, cumbululardan çox südəmər balalarını mağaradan çıxmağa qoymayan anasını tənqə gətirmişdi.

Mağaraya düşən işıq boz canavar balasına gündən-günə daha çox gəl-gəl deyirdi. Balaca vəhşi hey mağaranı gəzib-dolaşır, oradan çıxmağa can atırdı. Lakin onu geri dartırdılar. O, mağaranın çıxış yolunu öyrənmişdi. Amma dünyada bir yerdən başqa yerə apararı müxtəlif giriş-çixış yollarının olduğunu hələ də anlaya bilmirdi. Mağaradan savayı aləmin mövcud olduğu onun üçün qaranlıq idi. Buna görə də mağaradan çıxarı yol ona divar kimi – işıq divarı kimi görünürdü. Günəş bütün canlı varlıqlar üçün nə demək idisə, onun üçün də bu divar beləydi. Və bu günəşli divar onu hər gün çəkirdi. Canavar balası yorulmaq bilmirdi. Bu, dünyaya açılan yeganə yol idi. Bu yol ona yerləş gətirəcəkdi. Lakin özü bu barədə heç nə bilmirdi. O bilmirdi ki, bayırda daha əlvan həyat var.

Bu işıq divarının qəribə bir xüsusiyyəti vardı. Boz canavarın atası (artıq o öz aləmində atasını anasına bənzəyən varlıq kimi, işığa yaxın yerdə yatan, yemək gətirən və mağaranın doğma sakini kimi tanımışdı) sadəcə buradan keçib gedir, çox uzaqlarda gözdən itirdi. Boz canavar balası bunu başa düşə bilməzdi. Çünki anası onu işıqlı divara yaxın qoymurdu. Bala canavar mağaranın o biri divarlarına yanaşır və hər dəfə də onun zərif burnu nəşə bərk bir şeyə toxunurdu. Bu onu

incidirdi. Bir neçə dəfə belə “səyahətlərdən” sonra divarların yoxlanması qurtardı. Canavar balası atasının tez-tez görünməməsinə özündən asılı olmayaraq yaxşı hal kimi baxırdı.

Əlbəttə, o, adamlar kimi düşünmürdü. Beyni dumanlı idi. Hər halda, boz canavar balasının qənaətləri adamlarınkindən heç də pis deyildi. O, şeyləri olduğu kimi qəbul edirdi. Özünü çox da çətin suallarla dolandırmırdı; bu niyə belə oldu, o niyə belədir? Bu suallar onun nəyinə görə idi? Onunçün şeylərin mövcud olması kifayət idi. O, ətraf mühiti beləcə tanıyırdı. Buna görə də burnu mağaranın divarlarına bir neçə dəfə dəydikdən sonra boz canavar balası bu divar səddini keçə bilməyəcəyi və atasının elədiklərini görə bilməyəcəyi ilə barışdı. Lakin onun içində atası ilə özü arasındakı fərqi anlamaq istəyi heç vaxt baş qaldırmamışdı. Onun beyninin formalaşmasında məntiq və digər elmlər iştirak etmirdi.

Şimal cəngəlliyinin digər sakinləri kimi, tezliklə o da aclıq hiss etdi. Elə gün olurdu ki, ata canavar otlə gətirmirdi, anasının südü isə kəsilmişdi. Canavar balaları zingildəyir, dişlərini qıcırdır, günün çox hissəsini yatırıdılar. Onlar aclıqdan tamamilə süstləşmişdilər. Daha səs çıxara bilmirdilər. Dalaşanda da heç biri qəzəblənmir, nərildəyirdi. O uzaq, işıqlı divara tərəf sürünmək də yaddan çıxmışdı. Onlar yatırıdılar və içərilərində təzəcə qızmağa başlayan həyat yavaş-yavaş sönürdü.

Təkgöz bütün rahatlığını itirmişdi. O, fərəhsiz və cansız yuvada indi az yatırırdı. Hər yeri axtarırdı. Bir gün ana canavar da balalarını mağarada qoyub ov dalınca getdi. Əvvəllər təkgöz hindu qəsəbəsinə tez-tez baş çəkirdi, oradan cələyə düşmüş dovşanları oğurlayıb gətirirdi. Lakin qar əriyən kimi çayların donu açıldı, hindular harasa çıxıb getdilər və bu yemək mənbəyi də əldən çıxdı.

Boz canavar balası azca ətə-qana gələn kimi yenə də uzaq, ağı divarla maraqlanmağa başladı. Mağaradakı sakinlər xeyli azalmışdı. Onun bircə bacısı qalmışdı. O birilər yoxa çıxmışdılar. Bacısının tər-pənməyə belə heyi yox idi. Boz canavar balasının xırda bədəni yavaş-yavaş şişirdi. Amma bütün günü yatan bacısı üçün yeməyə heç nə yox idi. Və onun içindəki həyat qığılcımı da yavaş-yavaş sönürdü.

Gün gəldi, təkgöz də mağara ağzında daha görünmədi. Onun həmişə yatdığı yer boş qalmışdı. Bu hadisə şiddətli aclığın ikinci mərhələsində baş verdi. Ana canavar təkgözün yuvaya qayıtmaması səbəbini bilirdi. Bu haqda boz balasına danışa bilməzdi ki...

Çayın sol qolu boyunca ova gedən ana canavar təkgözün dünənki izinə düşdü. Burada vaşaq yaşayırdı. Ərinin izlərinin qurtardığı yerdə ana canavar təkgözü, daha doğrusu, ondan qalan sür-sümüyü tapdı. Ətrafdakı hər şey bir az bundan qabaqkı döyüşü xatırladırdı. Yəqin ki, döyüşdə qələbə qazanan vaşaq öz yuvasına qayıtmışdı. Ana canavar axtarıb bu yuvanı tapdı. Vaşaq orda idi. Canavar içəri girməyə cürət etmədi.

Ana canavar bir daha çayın sol qolu boyu gəzmədi. Yuvada vaşağın balaları var idi. Və o bilirdi ki, vaşaq dəhşətli vəhşidir, quzğun kimi boğuşmağı var. Əlbəttə, ağaca dırmaşa bilən vaşağa üç-dörd canavarın zorla gücü çatardı. Lakin hünərin var, onunla təkbətək vuruş. Ya da vay o günə ki, vaşaq yuvasında balalarını qoyub gələ...

Şimal da yaman şimaldır. Amma analıq da analıqdır. Heç bir qüvvə analıq hissini qarşısını ala bilməz və elə bir gün yetişə bilər ki, ana canavar boz balasının yaşaması naminə cürətlənib çayın sol qolu boyunca olan yuvaya soxular; azğın vaşaq ilə döyüşə!

4

DÜNYANIN DİVARI

Ana canavar mağaranı tərk edib, ova çıxanda artıq bala canavar üçün qanun gücdən düşmüşdü. Bu qanun ona yuvadan çıxmağı qadağan edirdi. Bu qanunu ona anası öyrətmişdi. Bu qanunu gah burnu ilə, gah da pəncəsi ilə balasını çəkib darta, övladında qorxu instinkti yaradan ana canavar onun bədəninə yeritmişdi. Mağarada keçirdiyi bu qısa vaxt ərzində boz canavar balası heç nədən qorxmıdı. Amma, axır ki, qorxunun nə demək olduğunu anladı. Bu qorxu ona həyatdan köçüb getmiş minlərlə əcdadından keçmişdi. Bu, bəlkə də təkgözdən, anasından qalmış miras idi. Ata-anası da öz əcdadlarından götürmüşdülər. Bu qorxu şimal cəngəlliklərinin əbədi mirası idi.

Və hələ heç bir vəhşi ondan öz yaxasını qurtara bilməmişdi.

Beləliklə, boz canavar balası qorxunun nə demək olduğunu başa düşməsə də, onu tanıyırdı. Görünür, o, qorxunu həyatın qarşıya çıxardığı çətinliklərdən, maneələrdən biri kimi başa düşürdü. Bu maneələrin mövcud olmasına əmin idi. O, aclıq keçirmişdi və bu aclıq şəhvetini söndürmək üçün heç nə edə bilməmişdi. Çox vaxt isə müxtəlif maneələrə rast gəlirdi. Bu sədlər mağaranın daş divarları idi, anasının

ona ilişdiriyi kəskin, möhkəm zərbələr idi, şiddətli aclıq hissi idi. Bütün bunlar onda belə bir inam oyatmışdı: həyatda çoxlu qadağalar və məhdudiyətlər var. Onlar qanundur. Onlara tabe olmaq – ağrılı zərbələrdən, hər hansı həyat çətinliklərindən azad olmaq deməkdir.

Əlbəttə, boz canavar balası bütün bu şeylər haqqında insan kimi düşünə bilməzdi. O, ətraf aləmi iki cürə təsəvvür edirdi: ağrı verən və ağrı verməyən. Çalışır ki, ağrı verən bütün şeylərdən uzaq qaçsın, qadağa və məhdudiyətlərdən gen gəzsın. Yalnız həyatın bəxş etdiyi sevinclərdən, mükafatlardan həzz alsın.

Elə buna görə də anasının öyrətdiyi qanuna itaət edirdi. Qorxu qanununa tabe olan boz canavar balası mağaranın çıxış yolundan xeyli aralı durmuşdu.

Bu çıxış yolu onun üçün hələ də işıqlı, ağ divar olaraq qalırdı. Anası olmayanda bütün günü yatardı. Duranda isə sakit-sakit xırda səslər çıxırdı.

Bir dəfə yuxudan duranda o, ağ divarın yanında yad səslər eşitdi. Bu səsə sahibisi vəhşi porsuq idi. Amma bala canavar mağaradan gələn qoxunu ehtiyatla iyləyən porsuğu görə bilmirdi. Bircə şey bəlli idi. Səslər ona yad idi, naməlum və qorxunc səslər idi. Axı, qorxunu yaradan əsas amillərdən biri də naməlum səslər idi! Boz canavar balasının tükləri dimdik qalxdı. Lakin səsini çıxarmadı, Tüklərini pırpızlaşdırmağı hardan və kimdən öyrənmişdi? Əvvəllər onda belə əlamətlər yox idi. Beləliklə, anlaşılmaz qorxu hissi onu bürüdü. Bu qorxuya daha bir instinkt – gizlənmək istəyi əlavə olundu. Boz canavar balası dəhşət içində səssizcə uzanmışdı. O, hərəkətsiz idi. Elə bil daşa dönmüşdü. Evə qayıdan ana canavar porsuğun izlərini görüb uladı, mağaraya cumdu və qeyri-adi acgözlüklə balasını yalamağa başladı. Canavar balasına məlum oldu ki, onun canı sən demə, böyük bir təhlükədən qurtarmışdır.

Canavar balasında başqa bir daxili qüvvə də baş qaldırmışdı. Ən başlıcası bu idi ki, böyüyürdü. Instinkt və qanun ondan itaət etməyi tələb edirdi, yaş isə tabe olmağa qoymurdu. Anası və qorxu onu ağ divardan uzaq olmağa məcbur edirdilər. Amma yaşı coşqun həyatdan xəbər verirdi və bu həyat üçün əbədi işığa can atmaq qanun idi. Axı, həyatın bu hökmünün qarşısına heç bir sədd çəkmək olmazdı. Bu hökm boz canavarda hər gün, hər saat, hər tikə ot yeyəndən sonra daha böyük ehtirasla alışıb yanırı. Nəhayət, həyatın görünməz dalğası

qorxu və itaətkarlığı vurub kənara tulladı. Gözəl günlərin birində boz canavar balası inamsız, qətiyyətsiz, kövrək addımlarla mağaranın çıxış yoluna üz qoydu. Başqa divarların əksinə olaraq, onun hər gün gördüyü bu divar elə bil rezin kimi uzanıb gedirdi. Boz canavar balası öz balaca, zəif burnunu qabağa verib gözlədi. Elə bil indicə burnu nəşə möhkəm bir şeyə dəyəcəkdi. Amma divar işıq kimi apaydın idi. Ondən keçmək olardı. Boz canavar balası divardan keçdi və həmin işığın nədən ibarət olduğunu öz gözləri ilə gördü. Bu, onu çaşdırmışdı. Axı o, nəyəşə tərəf sürünmüşdü. Lakin işıq daha da gur saçmağa, aydınlaşmağa başladı. Qorxu canavar balasını geriyyə çəkir, içindəki qızışan həyat irəli getməyə səsləyirdi. Bu da mağaranın çölü! Canavar qəflə-tən geri çəkildi. Gur işıq onun gözlərini qamaşdırırdı, qəfil açıqlıq isə başını gicəlləndirdi. Gözləri azca işığa alışanda şeylər arasındakı məsafə yavaş-yavaş yerinə gəldi. Əvvəlcə divar lap uzağa qaçdı. O qədər qaçdı ki, gözdən itdi. Canavar yenə də bu divara baxdı. O, daha da uzaqlaşdı və başqa cür göründü.

Divar əlvənlanmışdı, ağaclar, qıjıldayan çaylar, ağacların arxasından ucalan dağlar və onlardan da yüksəkdə səma görünürdü.

Boz canavar balasını vahimə basdı. Naməlum şeylər daha da çoxalmışdı. O, mağaranın ağzında oturub, qarşısında açılan dünyanı seyr etməyə başladı. Aman Allah, necə də dəhşətliydi! Bütün namə-lum əşyalar ona düşmən kimi görünürdü. Belindəki tüklər dimdik qalxmışdı: dişlərini şaqıldadıb qorxunc, qəzəbli nəriltili çıxarmağa çalışırdı. Qorxuya düşmüş bu balaca vəhşi qəzəbli baxışlarıyla bütün dünyaya meydan oxuyurdu.

Hər şey yaxşı qurtardı. Boz canavar balası maraqla baxırdı. Bu maraq ona nəriləməyi, qorxunu da unutturmuşdu. İçində çağlayan həyat hələlik qorxuya qalib gəlmişdi. Qorxu maraqla əvəz olunmuşdu. Canavar qabağındakı əşyaları ayırd etməyə çalışdı: çayın görünən hissəsi, günəşdən düşən şüa, yamaclarda quruyan küknarlar və enişlik, mağaranın düz üstündə dik yamac vardı. Mağaranın ağzında isə özü oturmuşdu.

Canavar balası bu vaxta kimi hamar yerdə yaşamışdı, yıxılmamışdı və onun nə demək olduğunu da bilmirdi. Bəli, o, büdrəməyi, onun gətirdiyi yaraların mənasını başa düşmürdü. Buna görə də cəsərlə irəli yeridi. Birdən dal ayaqları mağaranın girəcəyindəki xəndəyə düşdü və o, başı üstə aşağı yumbalandı. Burnu yerə dəyib ağrıdı, vengildədi.

Təzədən tənəsi üstə yamacla diyirləndi. Onu dəhşətli qorxu bürüdü. Naməlum hiss, axır ki, onu qucağına alıb əsir eləmişdi, ona dəhşətli işgəncə verməyə hazırlaşdı. İçində qaynayan həyat yenə də qorxu ilə əvəz olundu, canavar balası hürkmüş küçüklər kimi zingildədi.

Naməlum şey onu hədələyirdi: hələlik məlum deyildi nə ilə, amma hədələyirdi. Canavar balası uzun-uzadı zingildədi. Bu naməlum şey o qədər dəhşətli idi ki, onu tamam əsir-yesir eləmişdi. Susmaq heç nəyə kömək etmirdi. Bundan başqa, onu qorxu yox, dəhşət çulğamışdı.

Yamac dik yuxarı qalxırdı, aşağısını ot basmışdı. Buna görə də diyirlənən canavar balası dayandı, qüssəli-qüssəli zingildədi, sonra dişlərini möhkəmcə şaqıldatdı. Bunun dalınca böyür-bədənini basmış palçığı yalamağa başladı.

Canavar balası oturdu və elə bil Yerdən Marsa düşmüş adam kimi ətrafa diqqətlə göz gəzdirdi. Bu balaca canavar dünyanın divarını yırtıb çıxmışdı. Naməlum şey onu öz qucağından buraxmışdı və o, salamət qalmışdı. Amma Marsa çıxmış adam, yəqin ki, bala canavarın Yerdə gördüklərindən daha az şey görürdü. Tanımaza-bilməzə, biliksiz-filansız canavar balası birdən-birə ona tamam yad olan bir aləmin tədqiqatçısı rolunu oynadı.

Dəhşətli naməlum şey onu rahat buraxmışdı və o, bu naməlum şeyin bütün ağrılarını unutmuşdu. Balaca vəhşi ətrafdakı hər şeyə böyük maraq göstərirdi, ayaqları altındakı otlara, bir az kənardakı kollara, küknar ağaclarının qurumuş gövdələrinə, talanın ətrafındakı ağaclarla əhatə olunmuş kötüklərə diqqətlə baxırdı. Elə bu vaxt küknar ağacları dalından bir sincab qaçdı. Bala canavarı dəhşət götürdü. O, yerə yığılıb zingildədi. Lakin sincab ondan da bərk qorxmışdu və cəld ağaca dırmaşdı, təhlükəsiz bir yerdə dayanıb əsəbi tərzdə çıqqılamağa başladı.

Bu, canavar balasını cürətləndirdi. Bundan sonra onun qarşısına çıxan ağacdələndən də onu qorxutdu. Amma canavar balası inamla yoluna davam etdi. Balaca vəhşinin içində elə güclü inam oyanmışdı ki!.. Birdən o, pırıldayıb uçan hansı bir quşcuğazasa rastlaşdı. Onunla oynamağa başladı. Hətta pəncəsini quşcuğaza uzatdı. Əlbəttə, quş da onu cavabsız qoymadı, burnunu dimdikləyib incitdi. Balaca vəhşi tamamilə qısıldı, ziyildədi. Quş da onun səmindən qorxub qığıltı ilə uçu.

Canavar balası öyrənirdi, onun xırda, zəif beyni düşüncəsiz olsa da, artıq bir neçə qənaətə gəlmişdi: şeylər canlı və cansız olur. Canlı-

lardan gərək qorunasın. Cansızlar həmişə bir yerdə durur. Canlılar hərəkət edir. Onların nə edəcəklərini qabaqcadan bilmək olmur. Canlılardan nə desən gözləmək olar, onlarla ehtiyatlı olmaq lazımdır.

Canavar balası ağır-ağır yeriyirdi. Ayaqları tez-tez nəyəyə ilişirdi. Ağac budaqları gah burnuna dəyir, gah da böyrünə ilişirdi. Yer kələkötür idi və o, büdrəyib yığılırdı, burnu, pəncəsi əzilirdi. Ayağının altında qalan xırda daşlar sürüşür, diyirlənirdi. Nəhayət, ona aydın oldu ki, cansız şeylər heç də bir yerdə durmur. Tez-tez diyirlənən, çevrilən xırda cansız şeylər də var. Balaca vəhşi hər dəfə səhv edə-edə daha çox şey öyrənirdi. Yeridikcə addımları da bərkiyir, möhkəmlənirdi.

Naşaların bəxti həmişə gətirir. Yemək üçün doğulmuş canavar balası aləmə göz açdığı gündə öz mağarasının yanında bir quşa rast gəldi. O heç özü də bilmədən kəklik yuvasının üstünə çıxmışdı. Canavar balası yığılmış küknaş gövdələri arasından keçməyə çalışırdı. Ayaqlarının altına çürümüş ağac qabığı düşdü, o, hirsə zingildədi, sürüşüb yumbalandı, kolluğun üstünə yığıldı. Sonra yarpaqların, budaqların arası ilə fırlanıb kəklik yuvasının üstünə düşdü. Burda yeddi kəklik balası vardı. Balaca quşcuğazlar civildəşdilər, canavar balası əvvəlcə qorxdı, sonra quşcuğazların lap xırda olduqlarını görüb cürətləndi. O, quşlardan birini pəncəsi ilə qapdı. Quşcuğaz daha bərkədən civildəməyə başladı. Bu, canavar balasının xoşuna gəldi, sonra quşcuğazı iyləyib ağzına aldı. Quşcuğaz çırpınaraq onun dilini qıdıqlayırdı. Canavar iştahalandı. Çənəsi qalxıb endi. Quşcuğazın sümükləri xırçıldadı və canavar balasının dilinə isti qan dəydi. Qan çox dadlı idi. Onun ağzındakı quşcuğaz anasının gətirdiyi quşlardan idi. Amma bu quş daha ləzzətliydi. Çünki diri yədi. Canavar balası quşcuğazların hamısını yədi. Sonra anası kimi dodaqlarını yaladı və kolluğun arasından çıxdı.

Birdən onun qabağına kəklik çıxdı. Ana kəklik güllə kimi şığıyıb qanadları ilə canavara şiddətli zərbələr endirdi. Bu, canavar balasını çaşdırmışdı. Başını pəncələri arasında gizlədərək zingildəyirdi. Zərbələr yağış kimi yağdı. Nəhayət, canavar balası da hirsəndi, nəre çəkib hücumə keçdi. Sonra pəncələri ilə özünü müdafiə etdi. Xırda dişlərini qanadlarına batırmağa çalışdı, onu o tərəf, bu tərəfə sürüdü. Amma ana kəklik ondan əl çəkmirdi. Qanadı ilə zərbələr vururdu. Bu, canavar balasının ilk döyüşü idi. O sevinirdi. Balaca vəhşi naməlum şeylərin zəhmmini unutmuş, artıq heç nədən çəkinmirdi. Hücumə keçib ona qanadlarını ilişdirən canlı varlığı vururdu. Axı, bu canlı – ət idi.

Canavar balasını qan yangısı bürümüşdü. Az əvvəl yeddi quşcuğazı qamarlayıb yemişdi. İndi də daha böyük bir canlı varlığı öldürəcəkdə. Bu döyüş onun canına yatırdı. O, ömründə ilk dəfə duyduğu bu həyəcanlı hissədən titrəməyə başladı.

Kəkliyin bir qanadı bala canavarın ağızındaydı, o, sıxılmış dişləri arasından var gücü ilə nəriləyirdi. Kəklik onu kolluğun arasından çıxarmışdı. Canavarı geriye kolluğa dartmaq istəyəndə, o da kəkliyi ağıqlığa çəkirdi. Quş civilti qoparıb, o biri qanadı ilə canavarı vururdu. Kəkliyin lələkləri qar dənəcikləri kimi havada uçurdu. Canavar balası isə özündən çıxmışdı. Onun içində əcdadlarının yirtici qanı coşmuşdu və bu qan vəhşini lərzəyə gətirirdi. Heç özü də hiss etmədən bu anlarda canavar balasının içində əsl həyat qaynayırdı.

O öz canavar vəzifəsini yerinə yetirirdi. Elə bunun üçün də doğulmuşdu. Axıra qədər döyüşdü. Həyatın ali məqsədini yerinə yetirərək öz varlığını da təsdiq etdi. Çünki həyat o vaxt zirvəyə qalxır ki, bütün qüvvələr qarşıya qoyulan məqsədin həyata keçirilməsinə yönəldilsin. Yalnız bu anlarda həyat həyatlığında qalır.

Nəhayət, ana kəklik mübarizəni dayandırdı. Canavar balası hələ də onun qanadından tutmuşdu. Onlar yerə uzanıb bir-birinə baxırdılar. Canavar balası hiddətlə mırıldanmağa başladı. Kəklik canavarın onsuz da yaralanmış burnunu dimdiklədi. Canavar balası ürpeşdi, amma qanadı buraxmadı. Quş onu yenə dimdiklədi. Canavar balası dala çəkilib zingildədi. Onun yaralı burnuna zərbələr yağdı. Çünki o, qanadla birlikdə quşu da özüllə dartırdı. Canavar balasının cəngavər coşqunluğu söndü. O, şikarı buraxıb yamacın başqa tərəfinə üz qoydu, kolluğun yanında uzandı. Dilini çıxarıb ağır-ağır nəfəs aldı. Sonra qəmgin-qəmgin zingildəməyə başladı. Birdən ürəyinə nəşə damdı. Naməlum hiss bütün dərşətiylə canavar balasını çulğadı. O, müdafiə olunmaq üçün qeyri-ixtiyari özünü kolluğun içinə atdı. Böyük, qanadlı bir cəmdək səssizcə onun yanından yel kimi vıyıldı ilə, məşum bir sükutla uçdu. Qartaldı. O, göydən canavar balasına hücum etmək istəmişdi. Amma hədəfi boşa çıxdı.

Canavar balası kolların içində gizlənmişdi. Yavaş-yavaş özünə gəlib, qorxa-qorxa ətrafa boylandı. Talanın o tərəfində uçurulmuş yuvadan ana kəklik qırıldadı. Ağır itkinin kədərindən o, səmada şığıyan qartalı unutmuşdu. Amma canavar balası hər şeyi görürdü və bu, ona yaxşıca dərş oldu, ehtiyatlanmağa başladı. O, qartalın daş kimi

aşağı düşməsinə, yerin lap üstü ilə necə şığıdığını, qanadlarının otlara toxunduğunu gördü. Qartal caynaqları kəkliyə sancıldı, quş ölümcül yaradan cikkildəyib o yan-bu yana vurnuxdu. Ancaq qartal onu caynağına alıb apardı.

Canavar balası sığınacaqdan uzun müddət çıxmadı. İndi o, çox şey öyrənmişdi: canlı varlıqlar ətdir, onlar dadlı və ləzzətli olur. Amma iri canlı varlıqlardan xəta gəlir. Xırdalarını yemək lazımdır. Məsələn, kəklik balalarını. Ancaq yaxşısı budur irilərinə, elə ana kəklik kimilərinə baş qoşmayasan. Bəli, canavar balasının xudbinliyi, axır ki, sınımışdı. Bu vaxt onun könlündən ana kəkliklə yenidən tutuşmaq meyli keçdi. Heyif ki, qartal onu aparmışdı. Bəlkə hələ qabaqda başqa kəkliklər də olacaq? Axtarmaq lazımdır.

Canavar balası sahil boyu ilə yola düşdü. O, heç vaxt su görməmişdi. Çay dümdüz, hamar görünürdü. Canavar balası cəsərlə irəli yeridi və birdən suyun içinə, düz o naməlum şeyin qucağına düşdü. Qorxub vəngildədi. Su bumbuz idi. Canavar balasının nəfəsi daraldı. Həmişə hava udmağa öyrəşən vəhşinin ağzından indi su fişqırdı. Ölüm onun boğazından yapışmışdı. Düzdür, o, ölümün nə demək olduğunu bilmirdi. Amma şimal çöllüyünün bütün sakinləri kimi o da ölümdən qorxurdu. Ölüm canavar balası üçün dünyanın ən dəhşətli ağrısını təcəssüm edirdi. Sanki ölümün içində həmin naməlum şeyin varlığı gizlənmişdi. Və o, elə bütün dəhşətlərin yaradıcısı idi. Bu, islaholunmaz bəla idi və canavar balası bu bəlanı tam dərk etməsə də, ondan yaman qorxurdu.

Balaca vəhşi suyun üzünə çıxdı, dərindən nəfəs aldı. Bu dəfə o, suyun dibinə baş vurmadı. Pəncələri ilə suyu şappılatmağa başladı. Sanki bu işə əvvəlcədən vərdiş etmişdi. Sonra üzdü. Yaxındakı sahilə hələ bir neçə metr qalmışdı. Amma canavar balası yaxın sahili görmürdü. Çünki arxası ona tərəf idi. O, dərhal uzaq sahilə tərəf can atmağa başladı. Çay elə canavar balasının düşdüyü yerden böyük bir körfəzə tökülürdü.

Çayın tən ortasında balaca vəhşini axar apardı. Sonra köndələn dayanmış daş təcəklərinin yanına çıxdı. Burada çayın məcrası daralırdı. Üzmək çətin idi. Bu vaxt sakit axar su birdən-birə coşmağa başladı. Bala canavar gah suyun üzünə çıxır, gah da batırdı. Su onu fırladıb daşlara çırpırdı. Hər dəfə daşlara dəyən canavar balasından dəhşətli vəngilti qopurdu.

Çay astanasının aşağısında canavar balası burulğana düşdü. Burulğan onu yüngülcə götürüb sahilə yaxın dayaz yerə atdı. Canavar balası iməkləyib, güclə sudan çıxdı və uzandı. Onun ətraf mühitlə tanışlığı davam edirdi. Axı su, canlı deyildi, amma hərəkət edirdi. Bundan başqa su, ilk baxışdan bərk görünmüşdü. Lap torpağa oxşayırdı. Əsl həqiqətdə isə su möhkəm deyildi. Canavar balası bu qənaətə gəldi ki, sən demə, şeylər göründüyü kimi olmur. Onun içindəki naməlum şeyin qorxusu reallıqla toqquşduqdan sonra daha da gücləndi. Bütün əcdadlarından qalan şübhə kimi bu gündən onun da içində şeylərin zahiri görünüşünə inamsızlıq kök salacaqdı. O, hər şeyə şübhə ilə baxacaqdı. Şeylərin həqiqətdə necə olduqlarını tanımaq üçün əvvəlcə onları yoxlayacaqdı.

Həmin gün canavar balasının başına daha bir macərə gəldi. Anası onun yadına düşdü. Və birdən dəhşətlə hiss etdi ki, dünyanın bütün şeylərindən daha çox ona ana lazımdır! Çünki bütün başına gələn macərələr onu bezdirmişdi. Canı heydən düşmüş, beyni yorulmuşdu. Yaşadığı bu müddət ərzində bugünkü kimi heç vaxt onun beyni yorulmamışdı. Buna görə də yatmaq istədi. Cansıxıcı bir tənhalıqla, yazıq bir görkəmlə mağaranı – anasını axtarmağa getdi.

Kolların arasından ötən canavar balası birdən qulaqbatırıcı, quduz bir çığırta eşitdi. Nəsə sarı bir şey gözlərinə dəydi. Sonra kolların arasında çırpınan bir gəlincik gördü. Gəlincik xırda idi. O, canavar balasını qorxutmadı. Amma bundan sonra ayaqlarının altında daha bir canlı varlıq gördü, lap cumbuluydu. Bu, gəlincik balası idi. O da canavar balası kimi evdən qaçmışdı. Cumbulu gəlincik otluğun içində gizlənmiş istədi. Canavar balası onu arxası üstə çevirdi. Gəlincik cibbildədi. Səs, qığıldadı. Elə bu an canavar balasının gözünə yenə sarı bir ləkə dəydi. Quduz bir çığırta eşitdi və hardansa ona həmlə edildi. Bu, ana gəlinciyin iti dişləyirdi, onun boğazından tutmuşdu.

Canavar vəngildəyib geri çəkilən kimi ana gəlincik öz balasını götürüb kolların arasında gizləndi. Dişdək ağrısı hələ getməmişdi. Amma təhqir olunmaq ağrısı onu daha çox incidirdi. Canavar oturmaq yavaşca dişlərini şaqılatdı. Ana gəlincik lap balaca idi, amma yaman möhkəm dişləmişdi! Ağrıdırdı. Canavar balası bu xırda gəlinciyin şimal cəngəlliyində ən qorxunc və quduz vəhşilərdən biri olduğunu hələ bilmirdi. Amma tezliklə biləcəkdə.

Ana gəlincik yenə göründü. Canavar balası dişlərini qıcıdırdı. Gəlincik canavarın üstünə tullanmadı. Çünki indi balası təhlükəsiz yer-

dəydi. O, ehtiyatla yaxınlaşırdı. Canavar balası gəlinciyin zərif, ilan dərisinə və hündürə qalxmış ilan başına baxdı. Ana gəlinciyin qəzəbli çığırtısından sonra canavar balasının tükləri dimdik qalxdı. O nərildədi. Amma ana gəlincik daha da yaxın gəlirdi. Birdən qəfil sıçrayış baş verdi. Canavarın təcrübəsiz gözləri bu sıçrayışı izləməyə qadir deyildi. Zərif sarı cəmdək bir saniyənin içində onun gözündən yayınmışdı. Gəlincik canavar balasının boğazına dolanıb onu möhkəmcə dişlədi.

Canavar vəngildəyir, müqavimət göstərirdi. O, çox cavandı. Və bu, onun dünya ilə, ətraf mühitlə ilk görüşü idi. Buna görə də nəriltisi zingilti ilə əvəz olunurdu. O, vuruşa bilmirdi, gəlinciyin dişlərindən qopub qaçmağa çalışırdı. Ana gəlincikdə də az yox idi. Düşməni buraxmırdı ki, buraxmırdı. O, canavarın boynundan sallanıb, dişləri ilə onun damarlarını axtarırdı. Gəlincik qanı xoşlayır, boğazdan qan sormağı sevirdi.

Boz canavar balasını ölüm gözləyirdi və əgər kolların arasından ana canavar şığımasaydı, yəqin ki, canavar balası haqqındakı hekayətə burda da nöqtə qoyulardı. Gəlincik bala canavarı buraxıb ana canavara sarı tullandı. Amma özü vəhşi canavarın cənginə keçdi. Ana canavar qırmanc kimi başını yellətdi, gəlinciyin dişləri töküldü, O, havada çirpindi. Ana canavar amansız idi. Elə göydəcə gəlinciyi qamarladı. Gəlincik onun iti dişləri arasında xıncım-xıncım oldu.

Ana şəfqəti canavar balası üçün ən böyük mükafat olmuşdu. Ana oğlundan da çox sevinirdi. O öz balasını burnu ilə yüngülcə itələyir, sonra yaralarını yalayır. Bir azdan ana-bala qan soran gəlinciyin cəmdəyini bölüşdürüb yedilər və mağaraya qayıdıb yatdılar.

5

OV QANUNU

Canavar balası sürətlə böyüyürdü. İki gün dincəldikdən sonra yenə səyahətə çıxdı. Bu dəfəki səyahəti zamanı həmin ana gəlinciyin balasına rast gəldi. Canavar balası bu cumbulu gəlinciyi də parçalayıb yedi. O, artıq fəndgir olmuşdu. Yorulanda mağaranın yolunu tapıb ora gedir, uzanıb yatırdı. Beləcə, o, hər gün gəzintiyə çıxırdı, hər dəfə də daha uzaq-uzaq yerləri gəzib dolaşırdı.

Canavar balası öz gücünü və zəif cəhətlərini ölçüb-biçməyə başlamışdı. Artıq harda, necə cəsurluq göstərməyi, nə vaxt ehtiyatla hərəkət etməyi öyrənmişdi. Təcrübə öz sözünü demişdi: gərəkdir həmişə ehtiyatını saxlayasan. Öz gücünə güvənmək, hiddət və ehtiras əmr edəndə, əlbəttə, müstəsna hallara yol vermək olar. Qalan bütün hallarda ehtiyatı əldən vermək olmaz. Kəkləklərlə qarşılaşanda canavar balası xalis şeytana dönmüşdü. Bir dəfə küknar ağaclarının qurumuş kötləri arasında sincaba rast gəldi. O, sincabın çığırtısına hiddətlənib uladı. Quşların yalnız bu növü onun burnunu möhkəmcə dimdikləmişdi və bu, həmişə onu qəzəbləndirir, özündən çıxarırdı.

Lakin hərdən elə olurdu ki, canavar balası quşları heç vecinə almırdı. Bu, çox vaxt başqa vəhşilər tərəfindən hücum təhlükəsi olanda baş verirdi. Axı, həmin vəhşilər də onun kimi şikar axtarırdılar. Canavar balası qartal da unutmamışdı. Qartalın otların üstünə düşən kölgəsini görəndə kimi o dəqiqə kolluğun içinə girib gizlənirdi. Onun yerışı düzəlmişdi. Daha ayaqları dolaşmırdı. Canavar balası anasının yüngül, səssiz yerişlərini, ildırım sürətini götürmüşdü. Yeddi kəklək balası və cumbulu gəlincikdən sonra elə bil ov sarıdan bəxti bağlanmışdı. Qamarladığı ov bunlardan ibarət olmuşdu. Vəssalam. Lakin öldürmək, parçalamaq ehtirası günbəgün artırdı. Onun gəlişini çığırtısı ilə meşənin bütün sakinlərinə bildirən sincabı necə olur-olsun cənginə keçirməyə çalışırdı. Amma sincab da sincab idi. Quş yüngüllüyü ilə ağaclara dırmaşırdı. Canavar balası xəlvətcə ona tərəf sürünüb, onu qəflətən yerdə qamarlamalı idi.

Bala öz anasına böyük hörmət bəsləyirdi. Ana canavar isə cənginə ət keçirən kimi oğlunun payını da gətirməyi unutmurdu. Axı, o, heç nədən qorxmurdu, güclü idi. Canavar balası hardan biləydi ki, bu qorxmazlıq təcrübə ilə gücün məhsuludur. Ona elə gəlirdi ki, anasını qorxmazlıq təcrübə ilə gücün gücdür, qüvvətdir. Bəli, anası onun üçün güc-qüvvət rəmzi idi. O, böyüyə-böyüyə bu gücü daha çox hiss etməyə başladı. Bu güc anasının cəza tədbirlərində – dişləklərində, burun zərbələrində getdikcə şiddətlənirdi. Bu cəzalar anaya hörməti təhrik edirdi. Canavar balası böyüdükcə ana canavarın da rəftarı sərtləşirdi. Ana oğlundan itaətkarlıq tələb edirdi.

Aclıq yenə də başladı. Sanki elə indi canavar balası aclığın əsl məşəqqətini dərk etdi. Ov axtarmaqdan anası tamam əriyib çöpə dönmüşdü. Vaxtının çoxunu uğursuz ovda keçirən ana canavar mağaraya

çox gec-gec gəlirdi. Bu dəfə aclıq uzun sürmədi, amma yaman şiddətli keçdi. Canavar balası bir damcı da olsun ana südü əmə bilmirdi, yemək də yox idi. Əvvəllər belə deyildi. Canavar balası ova çıxanda sadəcə olaraq əylənirdi. İndi isə ova yaman girişmişdi. Ancaq girinə bir şey keçirə bilmirdi. Bu da vardı ki, bütün bu uğursuzluqlar da canavar balasına çox şey öyrədirdi. O, inkişaf edirdi. Əvvəlcə böyük bir cəhdlə vəhşi sincabın hərəkətlərini öyrəndi. Sincabı qəflətən ələ keçirməyə can atdı. Canavar balası səhra sıçanlarını da yaddan çıxarmırdı, onların izinə düşüb yuvalarını qazır, sonra yeyirdi. İndi o, ağacdələnlər və başqa quşlar haqqında o qədər təzə şeylər bilirdi ki...

Elə bir gün gəldi ki, canavar balası torpağın üstünə düşən qartal kölgəsindən daha qorxmadı. O, yekəlmişdi. Güclü və təcrübəli olmuşdu. Özünə inanırdı. Bundan başqa, aclıq onu amansız etmişdi. İndi o, düzəndə oturub qartalın ona tərəf enməsinə gözləyirdi. yuxarıda, mavi səmada, onun başı üstündə ov uçurdu. Və o, bu ovu həsrətlə süzürdü! Qartal döyüşə girmirdi. Canavar balası isə cəngəlliyə girib aclıq və qüssədən yazıq-yazıq zingildədi.

Nəhayət, aclıq qurtardı. Ana evə yemək gətirdi. Bu ət əvvəlki ət-lərdən deyildi. Bu, vaşaq balasının ətidi və ətini hamısını oğlu üçün gətirmişdi. Ana canavar vaşaq balalarının hamısını təpşirmiş, qarnını doyurmuşdu. Balasından xəbərsiz ana qorxulu bir iş görmüşdü. Canavar balası bircə şeyi bilirdi. Yumşaq derili cavan vaşaq – ətədir. O, ətini ləzzətlə yedi. Qarnı tox olan canavar balası anası ilə yanaşı yuxuya getdi. Birdən anasının nəritisi onu oyatdı. Canavar balası ömründə belə dəhşətli səs eşitməmişdi. Bəlkə də anası ömründə birinci dəfə idi ki, belə dəhşətli səs çıxarırdı. Əlbəttə, səbəb vardı və bu səbəbi anadan savayı heç kəs bilmirdi. Vaşaq balalarını məhv edib yeyən cəzasız qalmır.

Mağaranın içinə düşən günəş şüalarının işığında canavar balası ana vaşağı gördü. Ana vaşaq mağaranın ağzında oturmuşdu. Canavar balası irəli cummaq istədi. Amma anası onu geri itələdi, O, nəyə çəkib, anasının yanında durdu. Mağaranın giriş yolu dar idi. Vaşaq içəri keçə bilmirdi. Buna görə də ana vaşaq mağaranın içinə tərəf süründü. Ana canavar rəqibin üstünə şığıdı, onu altına basdı. Bu əlbəyaxadan bala canavar duruxmuşdu. Yalnız nəriti, fıxırtı və qulaqbatırıcı vəngilti səsləri eşidirdi. İki vəhşi boğuşurdu. Vaşaq canavarı dişləri ilə, caynaqları ilə yırtırdı. Ana canavar isə yalnız dişlərini işə salmışdı.

Bunu görə canavar balası da vaşağın üstünə cumdu. Quduz bir nəyə çəkib onun dal ayaqlarından yapışdı. Bütün bədəninə ağırlığını vaşağın üstünə saldı. O, bununla vaşağın hərəkətlərinə mane olur, anasına kömək edirdi. Mübarizə dəhşətli bir mənərə almışdı. Boğuşan vəhşilər bala canavarın üstünə çıxmışdılar. O, isə dişləyirdi. Bu vaxt ana vəhşilər aralandılar. Vaşaq qüvvətli pəncəsi ilə canavar balasına zərbə endirdi. Canavar balasının çiyini sümüklərinə kimi cırıldı, o, divarın dibinə düşdü. Boğuşan vəhşilərin nəritisinə məzlum bir səs də qarışdı: canavar balası ağlayırdı.

Döyüş uzun çəkdi. Bu müddətdə canavar balası da zarlıtısını kəşib cürətlənmişdi. O, döyüşün axırına yaxın yenə vaşağın dal ayaqlarından yapışdı. Qəzəblə nəridəməyə başladı.

Vaşaq öldü. Elə ana canavar da aldığı dəhşətli yaralardan yarımcan olmuşdu. Ana balasının yaralı çiyini yalamaq istədi. Amma çoxlu qan itirmiş, heydən düşmüşdü. O, bütün günü və gecəni öldürülmüş düşmənin yanında uzanıb hərəkətsiz qaldı.

Bir həftədən sonra su içmək üçün ana canavar mağaradan çıxdı. Ayaqlarını güclə dartırdı. Bütün bədəni ağrıyırdı. Vaşağı yeyib qurtardı. Ana canavarın yaraları sağaldı. O, yenidən ova çıxma bilirdi. Amma canavar balasının çiyini hələ də incidirdi. O, uzun müddət axsaya-axsaya gəzdi. İndi canavar balası özünə daha çox güvənirdi. O, bir şeyi dəqiq müəyyənləşdirmişdi: həyat çox sərtədir. Canavar balası dəhşətli bir döyüşdə iştirak etmiş, düşmən bədəninə diş vurmuş, özü isə salamat qalmışdı. Bu onu ürəkləndirmişdi. Vəhşi balasının içində əvvəllər olmayan lovğalıq əmələ gəlmişdi. Daha xırda vəhşilərdən qorxmurdu. Ancaq naməlum bir hiss bütün dəhşətləri və sirləri ilə ondan əl çəkmirdi.

Artıq ana-bala ova birgə çıxırdılar. Canavar balası anasının quşları necə tutmasını dəfələrlə görmüşdü. Özü də ondan geri qalmırdı. Beləliklə, dumanlı da olsa, canavar balası ov qanununa yiyələnmişdi. Ona elə gəlirdi ki, həyatda iki nəsil mövcuddur. Bunlardan birincisi, öz nəslidir, o biri isə özgedir. Birincilərə, əlbəttə, anası ilə özü aiddir. İkincilərə isə, hərəkətdə olan, bütün yerdə qalan varlıqlar. Əlbəttə, ikincilərin də hamısı bir deyil. Onlar da iki yerə ayrılır: xırda vəhşilər və məzlumlar. Elə vəhşilər var ki, onları canavar nəslindən olan vəhşilər yeyir. Düşmənlər də mövcuddur. Onlar da canavar nəslindən olanları parçalayıb yeyir, yaxud da əksinə, özləri onların cənginə keçirlər. Dünyanın bütün canlıları iki yerə bölünürlər: yeyənlər və

yeyilənlər. Qanun isə belə deyirdi: ye, yeməsən sən özünü yeyəcəklər! Əlbəttə, canavar balası bu qanunu tam və dəqiq anlamırdı. Və bundan nəticə çıxarmağa da çalışmırdı. Qanun haqqında düşünməyə də qanunun hökmü ilə yaşayırdı.

Bu qanunun hökmünü hər yerdə, hər an duyurdu. O, kəklik bala-larını yemişdi. Qartal da ana kəkliyi yedi. Hələ üstəlik onu da yemək istəyirdi. Sonralar, canavar balası böyüdükcə qartalı qamarlamaq istəyirdi. Sonra balaca vaşağı yedi. Ana vaşaq öldürülməsəydi, bəlkə də canavar balasının özünü yeyəcəkdə. Beləcə, yehaye dünyası idi və canavar balasını əhatə edən canlılar bu qanunun hökmü ilə hərəkət edir, yaşayırdılar, O da bu qanunun xırda bir hissəciyi idi. O, yırtıcıydı, ət yeyirdi. Bəzən bu "ətlər" ondan qaçır, göyə uçar, ağaclara dırmaşır, qumun içində gizlənir, yaxud da çəkinmədən onunla döyüşə girirdilər. Bəzən də o, bu "ətlərdən" qorxub aradan çıxmağa məcbur olurdu. İnsan kimi düşünsəydi, canavar balası, yəqin ki, bu nəticəyə gələrdi: həyat – doyunca yemək üçün ehtirasdır, dünya isə səhnədir. Bu səhnədə doymağa can atan adamlar bir-biri ilə mübarizə aparır, vuruşur, bir-birini təqib edirlər. Onlar bir-birləri üçün yemək əldə edir, hətta bir-birini yeyirlər. Səhnədə qanlar tökülür, orada başdan-ayağadək amansızlıq hökm sürür. Bir sözlə, həyat meydanı qarmaqarışıqlıqla, təsadüflərlə doludur.

Amma canavar balası insan kimi düşünə bilməzdi. Onun nəticə çıxarmaq qabiliyyəti də yox idi. O, yalnız bir məqsəd haqqında düşünür, bu məqsədə də nail olurdu. Onun həyatında ov qanunundan başqa, ikinci dərəcəli qanunlar da vardı. Bu qanunları da bilmək lazım idi. Bu qanunları öyrənmək, onlara tabe olmaq lazımdır. Dünya gözlənilməz şeylərlə doluydu. Canavar balasının içində qaynayan həyat, bütün vücudunu tərpədən qüvvələr onun üçün əbədi səadət mənbəyi idi. Ov təqib etmək, onu qamarlayıb yeməkdən ləzzətli şey ola bilməzdi. Şiddətli döyüşlər ona ilham verirdi. Belə vaxtlarda, hətta o naməlum hissini bütün dəhşətləri və sirləri də yaddan çıxırırdı.

Bütün bunlardan başqa, onun üçün həyatda çoxlu xoş duyğular da vardı. Məsələn, tox qarınla günün altında tənbel-tənbel mürgü döymək. Bu xoş duyğu ona cəsarətinə və zəhmətinə görə verilən mükafat idi. O, məşəqqətli əməyinin sevincini dadırdı. Beləcə, canavar balası onu bürümüş bu ədavətli, davakar mühitlə dostcasına yaşayırdı. O, güclü idi, xoşbəxt idi, özünə inanırdı...

VƏHŞİNİN ALLAHLARI

OD YANDIRANLAR

Canavar balası ona gözlənilmədən toxundu. Hər şey öz günahı ucbatından oldu. O, ehtiyatını əldən vermişdi.

Mağaradan çıxıb çaya su içməyə yüyürdü. Yuxuluydu. Bütün gecəni çöldə-bayırda gəzmiş, ov axtarmış, sonra gəlib yatmışdı. Amma yuxudan doymamışdı. Bəlkə də buna görə sərvaxtlığını itirdi. Axı, çaya gedən yolu yaxşı tanıyırdı. Bu yola neçə dəfə qaçmış, hər dəfə də sağ-salamat gedib-gəlmişdi.

Balaca vəhşi quru küknar kolluğuna tərəf getdi, yamacdan keçib ağacların arası ilə yüyürdü. Elə bu vaxt nəsə qeribə bir şey gördü. Heyrət etdi. İrəlidə beş canlı varlıq çömbəlib oturmuşdu. O heç vaxt belə canlı görməmişdi. Bu, canavar balasının insanla ilk görüşü idi. Lakin adamlar nəre çəkmədilər, şığımadılar, dişlərini onun üstünə şaqıldatmadılar. Onlar çömbələrək məşum bir sükut içində nəse edirdilər.

Canavar balası da tərpənmədi. Əlbəttə, o, instinktə görə dərhal bu naməlum canlılardan qaçmalı idi. Amma ömründə ilk dəfə içində qəfil bir duyğu oyandı; canavar balasını həyəcan bürümüşdü. Sanki öz cılızlığını, acizliyini anlamışdı, bu hiss onu tərpənməyə qoymurdu. İndiyə qədər görmədiyini, tanımadığı bir qüvvə onun qabağını kəsmişdi.

Balaca vəhşi heç vaxt insan görməmişdi. Amma instinktə insanın bütün qüdrətini, nəhəngliyini hiss etmişdi. Hardasa, şüurunun lap dərinliklərində inam işartısı yarandı: bu canlı varlıq – ikiayaqlı insan şimal çöllüyünün bütün sakinləri arasındakı döyüşlərdə birinci yeri tutmuşdu. İndi elə bil bu adamlara bir cüt göz deyil, canavar balasının bütün əcdadlarının gözləri zillənmişdi. Bu gözlər qaranlıq zülmətdə saysız-hesabsız qış düşərgələri ətrafında hərlənir, gah uzaqdan baxır, gah da bu qeribə ikiayaqlı canlıni, bütün başqa canlı varlıqlara ağalığa edən insanı qalın cəngəlliklər arasından izləyirdi. Xəyal qəflətdən canavar balasını öz əcdadlarının yanına apardı. O, uzun əsrlərdən bu yana mübarizədən, təcrübədən törəmiş qorxu toruna əsir düşdü. Yekə olsaydı, bəlkə də qaçıb canını qurtarardı. Amma indi yerə qısıldı.

özünü qorxuya bürüyüb itaətkarlıq göstərməyə hazırlaşdı. Adamların qaladığı tonqalın istisinə qızınmaq istəyirdi. Vaxtilə onun ulu əcdadı da insana beləcə yaxınlaşmışdı.

Hindulardan biri durub canavar balasına yaxınlaşdı, əyildi, vəhşi balası özünü bir az da yerə sıxdı. Naməlum şey axır ki, gözə görünmüşdü. O, canlı bir şəklə dönüb bu balaca heyvanı tutmaq üçün əlini uzatmışdı. Vəhşinin tükləri dimdik qalxdı, çənəsi əsdi, dodaqları dartıldı. Üstünə uzanmış əl ani olaraq dayandı, hindu gülərək dedi:

– Bura baxın! Bunun nə yaxşı ağı dişləri var! O biri hindular bərkədən gülüşüb dostlarını canavar balasını götürməyə təhrik etdilər. Əl yenə aşağı, lap aşağı uzandı, Amma balaca vəhşinin içində dərhal iki instinkt oyandı: bunlardan biri təslim olmağa, itaətkarlıq göstərməyə çağırırdı, o biri isə mübarizəyə səsləyirdi. Nəhayət, canavar balası özü bilən kimi elədi. Hər iki instinkti birləşdirdi. Nə qədər ki ona toxunmamışdılar, heyvan itaət edirdi. İnsan əlini ona vuran kimi mübarizəyə qalxdı. O, insan əlini dişləri ilə sıxdı. Həmin anda başına möhkəm bir zərbə vurdular. Döyüş ehtirası beləcə söndü. O, itaətkar küçüyə dönərək dal ayaqları üstə çömbəlib dişlərini qıçırdı. Amma əli dişlənmiş adam qəzəblənmişdi. Buna görə də balaca vəhşiyyə daha bir zərbə vuruldu. O, yenə də dişlərini qıçırdı.

Hindular saqqanaq çəkib güldülər. Hətta əli dişlənən hindu da hırıldamağa başladı. Onlar gülə-gülə canavar balasının başına yığışdılar. Heyvan ağrıdan və qorxudan ulayırdı.

Birdən canavar balasının qulaqları şəkəndi. Hindular da duruxdular. Canavar balası yaxından gələn səsi tanıdı və var gücüylə, ucadan feryad qopartdı. Bu nədədə qorxudan çox zəfər tənənəsi duyulurdu. Birdən susdu. Azgün rəqiblərlə döyüşə girə bilən, onları parçalayıb öldürməyi bacaran, heç nədən qorxmayan ana canavarın gəlib çıxmasını gözlədi. Ana canavar dəhşətli ulartı ilə yaxınlaşdı. O öz balasının feryadını eşitmişdi və köməyə gəlirdi.

Ana canavar adamların üstünə şığırdı. Hiddətlənmiş vəhşi, yırtıcıya dönmüşdü və bu, canavar balasını yalnız sevindirirdi.

Canavar balası sevinc içində zingildədi. Anasının üstünə yüyürdü. Adamlar isə cəld geri çəkildilər. Ana canavar insanlarla balasının arasında durmuşdu. Tüklərini pırpızlaşdıraraq, qəzəblə mırıldayırdı. Hiddətdən burun pərələri və dodaqları titrəyirdi. Birdən hindulardan biri qışqırdı.

– Kiççi!

Bu səsdə heyrət vardı. Canavar balası insan səmindən anasının qışıldığını, büzüşdüyünü, gördü. Hindu yenə qışqırdı:

– Kiççi!

Onun bu dəfəki səmində sərtlik, hökm vardı. Canavar balası öz qorxmaz, cəngavər anasının dərhal yerə yatdığını gördü. Quyuğunu bulayıb aman istədi. Balaca vəhşi heç nə anlamadı. Onu dəhşət bürümüşdü. O, yenə adamların qarşısında tir-tir əsməyə başladı. Bəli, instinkt ona həqiqəti söyləmişdi. Anası bu həqiqəti təsdiq etdi. O, insanlara baş əyirdi.

“Kiççi” deyən adam ana canavara yaxınlaşdı. Əlini vəhşinin başına sürtdü, canavar bir az da yerə qışıldı. Ana canavar hindunun əlini dişləmədi. Heç dişləmək fikri də yox idi. Qalan dörd nəfər hindu da yaxına gəldi hamı Kiççiyə sığal çəkməyə başladı. O, etiraz eləmədi. Canavar balası adamlardan gözünü çəkməmişdi. Onlar ucadan danışdılar. Bu səslərdə heç bir təhlükə, heç bir hədə-qorxu yox idi. Canavar balası anasına sığındı. O da barışıq elan etdi. Amma tükləri hələ də biz-biz idi, hindulardan biri dilləndi:

– Niyə təəccüblənirsiniz? Bu heyvanın atası canavar, anası isə itdir. Axı, ötən baharda mənim qardaşım onu üç gecəliyə meşədə bağlamışdı. Deməli, Kiççinin əri canavar olub. Vallah mən düz deyirəm.

– Qrey Biver, axı, Kiççinin qaçmasından düz bir il keçir.

– Vallah, təəccüblənməyin. Salmon Tank, bilmirsən ki, o vaxt aclıq düşmüşdü, itlərə ət verə bilmirdik?

Üçüncü adam da söhbətə qoşuldu:

– Görünür, Kiççi canavarların arasında yaşayır.

Qrey Biver gülümsündü. Əlini canavar balasına vura-vura dilləndi:

– Fri, sən düz deyirsən. Bax, bu balaca dediklərinə sübutdur.

Canavar balası belində insan əlinin sığalını hiss etdi. Yaxşıca mırıldandı. Əl geri çəkilib zərbə endirməyə hazırlandı. Bu vaxt heyvan xırda cəhənglərini gizlədib itaətlə yerə qışıldı. Hindunun əli yenə uzandı. Sonra bu əl balaca vəhşinin qulağının dibini qaşdı, belini sığalladı. Qrey Biver dedi:

– Sənin dediklərinə canlı sübut budur. Kiççi bunun anasıdır. Amma atası canavar olub. Elə buna görə də bu balaca vəhşidə it ələməti azdı. Görmürsən canavara oxşayır? Onun nə gözəl ağı dişləri var! Gəl adını da belə qoyaq: “Ağ Diş”. Bunu mən deyirəm ha!.. İt də mə-

nim olacaq. Axı, Kiççi qardaşımın iti idi. Nə olsun qardaşım dünyadan köçüb?!

Canavar balasına ad qoydular. O, uzanıb qulaq asırdı. Adamlar nəse danışdılar. Sonra Qrey Biver boynundan asılmış bıçağını çıxartdı. Kolluğa yaxınlaşıb çubuq kəsdi. Ağ Diş onu izləyirdi. Qrey çubuğun uclarını yarı və onların uclarına xam göndən düzəldilmiş qayış bağlayıb xalta düzəltdi. Xaltalardan birini Kiççinin boğazına keçirtdi, onu çox da hündür olmayan küknar ağacına tərəf dartaraq, qayışla ağaca bağladı.

Ağ Diş anasının dalınca gedib onunla yanaşı oturdu. Salmon Tank əlini canavar balasına uzadıb onu arxası üstə çevirdi. Kiççi qorxa-qorxa onlara baxırdı. Elə Ağ Diş də qorxurdu. Balaca vəhşi dözə bilməyib mırıldadı, amma diş atmağa ürək eləmədi. Qarmaq kimi görülmüş barmaqları olan hindu əli canavar balasının qarnını qaşımağa başladı. Sonra vəhşini o tərəf-bu tərəfə yellətdi. Əlbəttə, arxası üstə uzanıb ayaqlarını havada yellətmək Ağ Diş üçün böyük təhqir idi. O özünü yalnız və köməksiz hiss etdi. O, bütün varlığı ilə belə təhqirə üsyan etmək istəyirdi. Ancaq neyləmək olardı? Hakimiyyət insanın əlində idi. Onu incitmək istəsəydi, incidəcəkdi. Ağ Dişin ayaqları havada yellənirdi. Bu vəziyyətdə o, heç yerə qaça bilməzdi. Axır ki, itaətkarlıq, onu bürümüş qorxu hissini qovdu. Ağ Diş astadan mırıldamağa başladı. Bundan başqa nə edə bilirdi? O, elə hey mırıldanırdı. Həmin adam isə əsəbiləşib eləmədi, onu kötəkləmədi. Qərribə də olsa, bu vaxt Ağ Dişdə anlaşılmaz xoş bir duyğu oyandı. İnsanın əli onun pırpız tüklərini sıgallayırdı. Canavar balası böyrü üstə çevrilib mırıltısını kəsdi. Barmaqlar çarpazlaşıb onun qulağının dibini qıdıqlamağa başladı və bu, canavar balasına ləzzət verdi. Həmin adam sığal çəkib qurtarılandan sonra Ağ Diş xeyli yumşalmışdı. Hələ bundan sonra o, insandan neçə dəfə qorxacaqdı. Amma indi, bu dəqiqələrdə insanla vəhşi heyvan arasında ilıq münasibətlər yaranmışdı.

Bir az sonra Ağ Dişin qulağına qərribə səslər dəydi. Bu səslər lap yaxından gəlirdi. O, insan səslərini tanımağa başlamışdı. Bütün hindu tayfası cərgə ilə yolun üstünə çıxmışdı. Onlar başqa yerə köçürdülər. Burada təxminən qırx nəfər vardı. Kişilər, arvadlar, uşaqlar – hamısı ağır düşərgə əşyalarını bellərinə almışdı. Onların yanında çoxlu da it vardı. Küçüklərdən savayı bütün itlər müxtəlif əşyalarla yüklənmişdilər. İtlərin hər biri belində təxminən 20-30 funt ağırlığında kisə aparırdı. Ağ Diş heç vaxt it görməmişdi və ömründə birinci dəfə idi ki, itlərin onun

nəslinə mənsub cinslər olduğunu görürdü. Amma onlar arasında fərq də vardı. Canavar balasını, ana canavarı gören kimi itlər dərhal sübut edilər ki, bu fərq o qədər də böyük deyil. Araya qarmaqarışlıq düşdü. Ağ Diş tüklərini pırpızlaşdırıb onu hər tərəfdən dövrəyə alan ağzı açılmış itlərə mırıldadı, dişlərini qıcırtı. İtlər canavar balasının üstünə düşmüşdülər. Balaca vəhşi onların qarnını dişləyir, ayaqlarını cırırdı. Öz bədənində də diş yerləri az deyildi. Qulaqbatırıcı hürüşmə səsi içindən Kiççinin nəritisi eşidildi. Adamların qışqırıqlarını, dəyənək zərbələrini və itlərin zingiltisini eşidən Kiççi balasına kömək etmək istəyirdi.

Bir azdan canavar balası durdu. O, adamların itləri daş və dəyənəklə qovduğunu gördü. Adamlar onu itlərin yırtıcı köpək dişlərindən müdafiə edirdilər. Bu itlər o qədər də canavarlara bənzəmirdi. Canavar balası adamların itləri nə üçün cəzalandırdığını başa düşmürdü. Ancaq mücərrəd də olsa, insanın ədalətli hərəkətini anladı. İnsanı qanun yazan və onun icra edilməsinə nəzarət edən özəmətli bir varlıq kimi qəbul etdi.

Ağ Diş bu tədbirləri bəyəndi. Adamlar başqa canlı varlıqlar kimi dişləmir, cırmaqlanırdılar. Bu adamlar cansız əşyaları silah yerinə işlədirdilər. Daşlar, dəyənəklər və digər cansız əşyalar da onların hökmünə tabe olurdu. Bu qərribə varlıqlar daş və dəyənəkdən istifadə edib, itləri vurur, əşyaları canlı kimi havada yelləyirdilər.

Ağ Dişə elə gəlirdi ki, hökm sürən ağalığ qeyri-adi, ilahi bir qüvvədir. Bu hakimiyyət bütün ağıl və idrakın sərhədlərini keçmişdi. Canavar balası allahların varlığına şübhə edə bilməzdi. Ən yaxşı halda, o, hiss edirdi ki, həyatda dərkəilməz şeylər də var. Adamlar ona itaətkarlıq öyrətmişdi və o, allahların qəzəbindən qorxurdu. Bu vəhşmə eynilə göyün üzündə, yaxud dağın zirvəsində çaxan şimşəkdən yaranmış və bunu Allahın görünməsi kimi başa düşən insanın təşvişi və həyəcanı kimiydi.

Budur, axırıncı iti də qoydular. Vəlvələ, hay-küy sovuşdu. Ağ Diş yaralarını yalamağa başladı. O, it sürüsünə qoşulmuşdu və amansız sürü ilə tanış olduğu barədə düşünürdü. İndiyə kimi ona elə gəlmişdi ki, bütün nəslə, əcdadı təkgözdən, anasından və özündən ibarətdir. Lakin birdən məlum olmuşdu ki, demə, onun cinsinə mənsub başqa varlıqlar da mövcuddur. Beyninin lap dərinliklərində bəlkə də onun paxıllığını çəkən, üstünə azgın bir hiddətlə cuman həmkarlarına qarşı nifrət hissi oyandı. Ağ Diş bir də ona görə hiddətlənmişdi ki, anasını

bağlamışdılar. Canavar balası indiyədək tələ, yaxud zor barədə heç nə bilmirdi. Bəs o, azadlığı, arxayın gözib-hərlənməyi, qaçmağı, uzanıbdurmağı nə vaxt və kimdən öyrənmişdi? Əlbəttə, əcdadlarından, amma o, bu həqiqəti qana bilməzdi.

Ana canavarın hərəkətləri çubuğun uzunluğu ilə məhdudlaşdı. Canavar balası da anasının yanındaydı. Çünki o, hələ ki, anasız keçinə bilmirdi.

Bütün bunlar canavar balasının xoşuna gəlmirdi. Ona görə ki, adamlar yola düşəndə kimsə Kiççini dalınca dartdı. Kiççinin ardınca isə Ağ Diş gəlirdi. O, baş verən hadisələrdən yaman təşvişə düşmüşdü. Bu təşviş, narahatlıq onu insanın qoyduğu qayda-qanuna qarşı çıxmağa məcbur etdi.

İnsan karvanı çay vadisi boyunca üzəsağdı endi. Bu yerlərdə Ağ Diş vaxtilə sərbəst həyat sürmüşdü. Adamlar gəlib düz çayın töküldüyü Makkenziyə çatdılar. Sahildə dar, uzun qayıqlar durmuşdu. Balıq qurutmaq üçün məhəccərlər yerə atılmışdı. Hindular burda düşərgə saldılar. Ağ Diş ətrafa heyərlə göz gəzdirdi. İnsanın əzəməti, gücü və böyüklüyü dəqiqəbaşı artırdı. Canavar balası əmin olmuşdu ki, yırtıcı itlərin hökmdarı məhz insandır. Bu, tamamilə zorakılıq hakimiyyəti idi!

Ağ Diş insanların cansız varlıqlar üzərindəki hakimiyyətinə heyərləndi. İnsan külli-ələmin rəngini, simasını dəyişməyə qadirdir. Bu, lap möcüzə idi və Ağ Dişi daha çox heyərləndirdi. Budur, adamlar daxmalar üçün şüvüllər düzəldilər. Əlbəttə, burda elə bir maraqlı şey yox idi. Amma bunu daş, dəyənək atan həmin adamlar edirdilər. Şüvüllər qalın kətan parçalar və dərilərlə örtüldü. Komacıqlar bir-birinin dalınca düzəlib hazır oldu. Bunu görə Ağ Diş əməlli-başlı karıxdı, özünü itirdi. Onu hər şeydən əvvəl təəccübləndirən bu idi ki, hindu komaları həddindən artıq iri idi və sürətlə çoxalır. Elə bil onlar canlı idi, demək olar ki, bütün gözəgəlimli yerləri tutmuşdular. Ağ Diş komalardan qorxmağa başladı. Hündür, uca komalar daha məşum görünürdülər. Çox keçmədi ki, o, komalara da alışıdı, qadınların, uşaqların tez-tez bu komacıqlara girib-çıxdığını görür və duyurdu ki, bunlar heç bir xəter gətirmirlər. İtlər də içəri girməyə can atırdılar, amma adamlar onları söyüb qovur, daşa basırdılar.

Günün axırında Ağ Diş anasından aralanıb xəlvətcə yaxındakı daxmaya tərəf süründü. Hər şeyi öyrənmək ehtirası onu bu yola təhrik edirdi. O, həyatı öyrənmək istəyirdi. Hərəkət etmək, təcrübə qazan-

maq həvəsindəydi. O, sürünüb daxmanın lap bir-iki addımlığına çatdı, ehtiyatla, qorxa-qorxa irəli yeridi. Bugünkü hadisələr ona çox şeyi öyrətmişdi: naməlum şey özünü qəflətən yetirir.

Nəhayət, Ağ Dişin burnu kətan parçaya toxundu. Ona elə gəldi ki, bu saat nəşə baş verəcək, amma heç nə olmadı. Bu qorxunc əşyanı, insan qoxusu verən bu dərinə iyələməyə başladı. Sonra dişləri arasına alıb yüngülcə özünə tərəf dartdı. Dəri divar yırgalandı. Bu, canavar balasının xoşuna gəldi və dərinə daha bərkədən dartmağa başladı. Bu dəfə divar bərk yırgalandı. Komanın içindəki hindu qadınlardan qışqırıq qopdu. Ağ Diş cəld özünü Kiççiyə yetirdi. Bu hadisədən sonra Ağ Diş hündür daxmalardan bir daha qorxmadı. Beşcə dəqiqə keçməmiş canavar balası yenə anasından uzaqlaşdı. Ana canavar torpağa basdırılmış ağaca bağlanmışdı. Buna görə də balasının dalınca gedə bilmirdi. Bu vaxt canavar balasının yanına bir kiçük gəldi. Ağ Diş sonralar biləcəkdə ki, ondan qat-qat böyük olan bu itin adı Lip-lipdir. Lip-lip döyüşkən, təcrübəli itdi, öz həmkarları arasında yaxşı ad-san qazanmışdı.

Ağ Diş Lip-lipi öz cinsi kimi qarşıladı. Çünki onun görkəmi qorxulu deyildi. Canavar balası ondan pis bir niyyət də gözləmədi. Elə buna görə də Lip-lipə məhrəbanlıq göstərmək istədi. Amma Lip-lip tüklerini qabardıb özünü qısdı. Ağ Diş də eynilə bu cür hərəkət etdi. Sonra tüklerini pırpızlaşdırıb hiddətlə mırıldadı. Küçüklər bir-birinin başına fırlanmağa başladılar. Xeyli beləcə davam etdi və bu cür oyun Ağ Dişin xoşuna gəldi. Birdən Lip-lip sürətlə sıçradı. Canavar balasını dişləri ilə tutub dartdı. Vaxtilə canavar balası vəşəqlə döyüş zamanı elə həmin yerdən ağır yara almışdı. Yara düz sümüyə dirənmişdi, çox incidirdi. Ağ Diş gözlənilməz hücumdan və dəhşətli ağrıdan vəngildədi. Sonra dərhal rəqibinin üstünə şığıyıb ondan bir dişdəm götürdü. Lip-lip də bicin biri idi. Nahaq yerə hindu qəsəbəsində doğulmamışdı ki!.. O, küçüklərlə dalaşa-dalaşa böyümüşdü. Canavar balası Lip-lipin kəskin dişdəklərindən canını qurtarmaq üçün vəngildəyə- vəngildəyə anasının yanına qaçdı. Bu, Ağ Dişin Lip-liplə ilk döyüşü idi. Belə boğuşmalar hələ çox olacaqdı. Çünki onlar ilk görüşdən bir-birinə düşmən kəsilmişdilər. Onları vuruşduran da bu hiss idi.

Kiççi öz balasını nəvazişlə yalamağa başladı. Ağ Diş də az aşın duzu deyildi, burnunu hər yerə soxurdu. Az sonra o, yenə kəşfiyyətə çıxdı. Bu dəfə Qrey Biverə rast gəldi. Qrey Biver çömbələn oturub böyründə yerə səpələnmiş quru mamır və çör-çöplə əlləşirdi. Ağ Diş

ona yaxınlaşıb tamaşa etməyə başladı. Qrey Biver qəribə səslər çıxarırdı və bu səsdə ədavət duyulmurdu. Hər halda, Ağ Diş belə başa düşürdü. Buna görə də o, Qrey Biverə lap yaxın gəldi.

Qadınlar, uşaqlar çör-çöp yığıb Qrey Biverə gətirdilər. Görünür, nəşə maraqlı bir şey olacaqdı. Ağ Dişin marağı artdı. Qarşısındakı varlığın qəddar insan olduğunu unudub Biverin lap bir addımlığına gəldi. Birdən Qrey Biverin əlinin altından, oduncaqların, mamırların içindən dumana oxşar nəşə qəribə bir şey çıxdı. Sonra bu şeyin içindən burula-burula bir qızartı qalxdı. Onun rəngi günəş kimi qızıla çalırdı. Ağ Diş od-alovun mövcud olduğunu bilmirdi. Amma bu od onu özünə çəkirdi. Vaxtilə südəməz çağlarında gün işığı da onu beləcə özünə çəkmişdi. Sonra canavar balası dilini çıxarıb burnunu oda toxundurdu. Birdən elə bil onu cərəyan vurdu. Mamırların və odların arasında gizlənməmiş, sonra burula-burula qalxan naməlum qırmızı şey onun burnuna, dilinə dəymişdi. O, qorxusundan kənara sıçradı. Vəngildədi. Bunu eşidən Kiçici nərilti ilə irəli cumdu. Amma o, ağaca bağlanmışdı. Oğluna kömək edə bilmədiyindən qeyzlə nərildəyirdi. Qrey Biver isə gülə-gülə, əlini-əlinə çırpa-çırpa baş vermiş hadisəni hamıya söylədi. Adamlar qəşş edib güldülər. Ağ Diş hələ də dal ayaqları üstə çömbəlib vəngildəyirdi. O, qüdrətli allahlar arasında cılız və yalqız görünürdü.

Canavar balası ömründə belə ağır hiss etməmişdi. Onun yanan yerləri bərk incidirdi. Qrey Biverin əlinin altından qalxan, günəşin qızılı rənginə çalan daha bir canlı varlıq onun burnunu və dilini yandırmışdı. Canavar balası dişlərini şaqqudadır, qııcıdır və hər vəngiltidən sonra adamların ona şaqqanaqla güldüyünü eşidirdi. O, burnunu yalamaq istədi. Amma yanmış yara yerləri bir-birinə sürtülüb daha möhkəm ağrıdı. Birdən hiddətlənib zingildəməyə başladı. Sonra özü də pərt oldu. Adamların nəyə güldüklərini başa düşmüşdü.

Heyvanlar gülüşü necə başa düşürlər? İnsanın hərdən heyvanlara güldüyünü hardan bilərlər? Əlbəttə, bunu dəqiq demək olmur. Amma Ağ Diş adamların ona rişxəndlə güldüyünü görüb pərt olmuşdu və bu gülüşün mənasını, yəqin ki, anlamışdı. Canavar balası geriye dönüb götürüldü. Elə çoxu buna görə – bu gülüşə görə qaçdı. Çünki bu acı qəhqəhələr alovdan oddan da dərinə yerimişdi. Ona güclü yaralar vurmuşdu. Ağ Diş anasının zəncirləndiyini görüb hirsələndi. Sonra onun üstünə yüyürüb yerə qısıldı. Ana dünyada yeganə varlıq idi ki, oğluna gülmürdü.

Qaş qaralmışdı. Ağ Diş bir daha anasından aralanmadı. Burnu və dili hələ də incidirdi. Amma ona əzab verən ayrı bir hiss də vardı. Bu, daha güclü hiss idi. O, xiffət çəkirdi. Özündə nəşə bir boşluq hiss etmişdi. Bu boşluğu yalnız onun mağaradakı sakit və rahat həyatı doldura bilərdi. O, çayların sahilində vaxtilə gəzib dolandığı o rahat dünyanın həsrətindəydi. Burdakı həyat isə onu üzürdü. Burda çoxlu insan vardı – kişilər, qadınlar, uşaqlar vardı. Bu adamların hay-küyləri onu hövsələdən çıxarırdı. İtlər isə yorulmaq bilmirdilər: boğuşur, hürür, mırıldanırdılar. Onun əvvəlki sakit və tənha həyatına son qoyulmuşdu. Burda həyat qaynayır, hətta havanın özündən belə həyat iyi gəlirdi. Onun böyür-başında həyat fasiləsiz fırlanırdı, vızıldayırdı, civildəşirdi. Və hər təzə səs onu qəzəbləndirir, həyəcana gətirirdi. Buna görə də o, həmişə gərgin vəziyyətdə idi.

Ağ Diş komalar arasında gəzişən, gah görünən, gah da itən adamlara göz qoyurdu. İnsan öz Allahına necə baxırdısa, o da insana beləcə baxırdı. Adamlar onun üçün ən ali, müqəddəs varlıq idilər. Ağ Diş insanın bütün hərəkətlərində, əməllərində tanrının bəxş etdiyi ecazkar gücü görürdü. Onlar hər şeyə qadir idilər, ağılasız qüdrət sahibi idilər. İnsan bütün canlı və cansız həyatı idarə edirdi. Hərəkət edən nə varsa hamısını diz çökdürmüşdü. İnsan hərəkətsiz əşyaları hərəkətə gətirmişdi. İnsan quru mamır və odundan həyat qaynadırdı: bu həyatın işığı və rəngi günəşə bənzəyirdi. Bu həyatın acı-acı yangısı vardı. İnsan od qalamışdı, ocaq alışdırmışdı. Qadir Allahın özü idi insan!

2

KÖLƏLİK

Hər təzə gün özü ilə təzə bir şey gətirirdi. Ana canavar hələ də bağlı idi. Ağ Diş isə bütün düşərgəni gəzib dolaşır, yoxlayır, öyrənir, təcrübə toplayırdı. O, insanın əməlləri ilə tanış olurdu. Adamları daha yaxından tanıdıqca, onların əzəmətinə, qüdrətinə də bir o qədər inanırdı.

İnsan öz əlinin zəhmətilə düzəltməyi komanın uçulub dağıldığını görəndə əzab çəkir, ürək ağrısı ilə kədərlənir. Amma bu, canavarların və vəhşi itlərin heç vecinə də gəlməz. İnsan öz Allahına gözə görünməyən xəyali varlıq kimi baxır, Allahlar onun arzu, ümid səcdəgahıdır. Bu xəyali varlıqlar xeyirxah, mərhəmətlidirlər, hər şeyə qadırdırlar.

Canavarın da, itlərin də öz Allahları olur. Amma onların Allahı gözə görünəndir, tonqal qalayır və bu odun istisinə heyvanlar qızınır. Allahlar boş səhralıqda ev qurur, ov edir, öz məqsədlərinə çatmağa çalışırlar. Onların hər birinin həyatda öz mövqeyi var. Onlar tutduqları mövqeləri möhkəmlətməyə çalışırlar, öz qanun-qaydalarına əməl edirlər. Belə allahların köləsi olmaq asandır. Hünərin var, onlara tabe olma! Bu allahlardan yaxanı qurtara bilməzsən. Budur, həmin allahlardan biri dayanıb, ucaboydur, əlində də dəyənək tutub; özəmətlidir, qəzəblidir, mərhəmətlidir. Sanki onun içində sirr var, qüdrət gizlənilib, onun bədəni ətdəndir və bu əti parçalayıb didəndə qan axır. Bu ət dadına görə başqa ötlərdən heç də pis deyil.

Ağ Diş hər şeyi beləcə anlamışdı. O, insanı Allah hesab etmişdi: hər şeyə qadir Allah! Canavar balası qadir allahlara tabe olmuşdu, onların köləsi idi. Onun anası da, Ağ Diş də insana əyilmişdi və adamlar onu haylayanda dərhal gedir, qovanda qaçırdı. Adamlar onu hədələyib vurmaq istəyəndə isə yerə qısılırdı. Çünki insan zorlu idi, hər əməlinin arxasında zorakılıq vardı. İnsanın zoru daşlı, dəyənəkliydi, yumruqluydu. Bu zorun zərbələri dəhşətli ağırlar verirdi.

Bütün itlər kimi Ağ Diş də adamlarınkı oldu. Canavar balası insanın hökmü altında yaşamalıydı. İndən belə insan onun canını da ala bilirdi, onu ayaqları altına salıb özə də bilirdi. Ancaq insan həm də rəhmli idi. Ağ Diş bütün bu dərsləri unutmadı. Qulaqlarında sırğa edib yadda saxladı. Bu dərslər ona baha başa gəlmişdi. Çünki addımbaş rast gəldiyi hər şeyə etiraz etmişdi. Öz təbiətinə yad olan əmrlərə müqavimət göstərmişdi. Bununla belə o, xəbərsiz-ətərsiz bu cansıxıcı və xoşagəlməz təzə həyatın ləzzətini də dadmağa başlamışdı.

Onun taleyi yad əllərdə idi və indi özünün sağ qalması üçün məsuliyyət daşıyırdı. Canavar balasına cavabdeh insan idi. Bu, Ağ Dişin yeganə təsəllisiydi. Axı, özgəyə arxalanmaq tənha qalmaqdan asandır.

Lakin bütün bunlar birdən-birə mümkün deyildi. Axı, bir günün içində bütün qəlbini, canını insana tabe etmək olmazdı! Ağ Diş öz əcdadlarının ona miras qoyduqları vərdislərdən əl çəkmək istəmir, şimal çöllərini unuda bilmirdi. Bəzən o, meşə kənarına çıxıb dayanır, uzaqdan onu səsleyən hansı harayasa qulaq verirdi. Adətən belə “səyahətdən” qayıdanda dilxor olur, həyəcanlanır, kədərli-kədərli astaca zingildəyirdi. Sonra Kiççinin yanında uzanıb yumşaq, sulanmış dili ilə anasının çənəsini yalayır.

Ağ Diş düşərgədə hindu həyatına alışdı. Ət, balıq paylanan zaman böyük itlərin özlərini ədalətsiz və xəsis apardığını da gördü. O, bir çox şeyləri də özü üçün aydınlaşdırdı: kişilər ədalətlidir, uşaqlar amansızdırlar, qadınlar isə xeyirxah məxluqlardır; qadınlar heç olmasa, bir tikə ət və ya sümük atırlar.

Küçüklərin anaları ilə bir-iki dəfə tutaşandan sonra Ağ Dişə bu da aydın oldu ki, davakar itlərə baş qoşmaq lazım deyil. Onlardan nə qədər uzaq olsan, o qədər yaxşıdır. Amma onun həyatını göy əskiyə bükən hamıdan çox Lip-lip idi. Lip-lip Ağ Dişdən böyük idi, güclü idi. Ağ Diş onunla davaya girməkdən çəkinməyə də, hər dəfə məğlub olurdu. Belə rəqib onun xörəyi deyildi. Ağ Diş anasından bir balaca aralanan kimi, davakar Lip-lip də o saat onun başının üstünü kəsirdi. O, canavar balasını addımbaaddım izləyirdi. Gah ona hürür, gah da sataşdı. Adamlar bir balaca aralananda, yaxud başları qarışanda Lip-lip dərhal onunla boğuşmağa başlayırdı. Lip-lip bu boğuşmadan həzz alırdı. Çünki həmişə qalib çıxırdı. Amma it küçüyünə həzz verən şeylər canavar balasına iztirab gətirirdi.

Bununla belə, Ağ Dişi qorxutmaq asan iş deyildi. Dəfələrlə məğlub olsa da, dinc durmur, boyun əymirdi. Axır ki, ədavət hissi özünü göstərdi. Lip-liplə olan daimi çəkişmələr Ağ Dişi sərt və qəddar etdi. Daim təqib olunması onu amansız yırtıcıya çevirmişdi. Canavar balasında mərhəmətdən, şuxluqdan əsər-əlamət belə qalmamışdı. O, yaşdırları ilə gəzib dolanmır, oynamırdı. Lip-lip buna yol vermirdi. Ağ Diş küçüklərin yanına gələn kimi Lip-lip şuluq salıb onu qovurdu.

Tezliklə canavar balasında olan uşaqlıq əlamətlərinin hamısı keçib getdi. O, yaşından xeyli iri görünürdü. Onun küçük şıltaqlıqlarını məhv edib öldürmüşdü. O, tənha bir köşyə çəkilib yalqız-yalqız böyüyür, inkişaf edirdi. Ağ Dişdə hiyləgərlik əmələ gəlmişdi. Buna səbəb bütün günü boş-boş gəzməsiydi. Vaxtını boş-boşuna keçirənlər bəzən hiyləgərliyə əl atır. Ağ Diş də belə idi. İtlərə yemək paylanan zaman ona nə ət, nə də balıq çatırdı. Buna görə də oğurluq etməyə məcbur olurdu. O, mahir oğru idi. Öz qaygısını özü çəkirdi. Yemək əldə etməyi elə məhərətlə öyrənmişdi ki, heç kəs buna şəkk etmirdi. Lakin Ağ Diş ən çox hindu qadınlarını zinhara gətirmişdi. O, əsl bəlaydı. Bütün qəsəbəni ələk-vələk etdiyindən onun cikini-bikini də bilirdi. Həmişə şərəitə uyğun hərəkət edirdi. Ağ Diş lənətə gəlmiş düşməninin gözünə görünməmək üçün hər vasitə ilə ondan qaçmağa çalışırdı.

Canavarın da, itlərin də öz Allahları olur. Amma onların Allahı gözə görünəndir, tonqal qalayır və bu odun istisinə heyvanlar qızınır. Allahlar boş səhralıqda ev qurur, ov edir, öz məqsədlərinə çatmağa çalışırlar. Onların hər birinin həyatda öz mövqeyi var. Onlar tutduqları mövqeləri möhkəmlətməyə çalışırlar, öz qanun-qaydalarına əməl edirlər. Belə allahların köləsi olmaq asandır. Hünərin var, onlara tabe olma! Bu allahlardan yaxanı qurtara bilməzsən. Budur, həmin allahlardan biri dayanıb, ucaboydur, əlində də dəyənək tutub; özəmətlidir, qəzəblidir, mərhəmətlidir. Sanki onun içində sirr var, qüdrət gizlənilib, onun bədəni ətdəndir və bu əti parçalayıb didəndə qan axır. Bu ət dadına görə başqa ətlərdən heç də pis deyil.

Ağ Diş hər şeyi beləcə anlamışdı. O, insanı Allah hesab etmişdi: hər şeyə qadir Allah! Canavar balası qadir allahlara tabe olmuşdu, onların köləsi idi. Onun anası da, Ağ Diş də insana əyilmişdi və adamlar onu haylayanda dərhal gedir, qovanda qaçır. Adamlar onu hədələyib vurmaq istəyəndə isə yerə qısılırdı. Çünki insan zorlu idi, hər əməlinin arxasında zorakılıq vardı. İnsanın zoru daşlı, dəyənəkliydə, yumruqluydu. Bu zorun zərbələri dəhşətli ağrılar verirdi.

Bütün itlər kimi Ağ Diş də adamlarınkı oldu. Canavar balası insanın hökmü altında yaşamağıydı. İndən belə insan onun canını da ala bilərdi, onu ayaqları altına salıb özə də bilərdi. Ancaq insan həm də rəhmli idi. Ağ Diş bütün bu dərsləri unutmadı. Qulaqlarında sırğa edib yadda saxladı. Bu dərslər ona baha başa gəlmişdi. Çünki addımbaşı rast gəldiyi hər şeyə etiraz etmişdi. Öz təbiətinə yad olan əmrlərə müqavimət göstərmişdi. Bununla belə o, xəbərsiz-ətərsiz bu cansıxıcı və xoşagəlməz təzə həyatın ləzzətini də dadmağa başlamışdı.

Onun taleyi yad əllərdə idi və indi özünün sağ qalması üçün məsuliyyət daşıyırdı. Canavar balasına cavabdeh insan idi. Bu, Ağ Dişin yeganə təsəllisiydi. Axı, özgəyə arxalanmaq tənha qalmaqdan asandır.

Lakin bütün bunlar birdən-birə mümkün deyildi. Axı, bir günün içində bütün qəlbini, canını insana tabe etmək olmazdı! Ağ Diş öz əcdadlarının ona miras qoyduqları vərdişlərdən əl çəkmək istəmir, şimal çöllərini unuda bilmirdi. Bəzən o, meşə kənarına çıxıb dayanır, uzaqdan onu səsləyən hansı harayasa qulaq verirdi. Adətən belə "səyahətdən" qayıdanda dilxor olur, həyəcanlanır, kədərli-kədərli astaca zingildəyirdi. Sonra Kiççinin yanında uzanıb yumşaq, sulanmış dili ilə anasının çənəsinə yalayır.

Ağ Diş düşərgədə hindu həyatına alışdı. Ət, balıq paylanan zaman böyük itlərin özlərini ədalətsiz və xəsis apardığını da gördü. O, bir çox şeyləri də özü üçün aydınlaşdırdı: kişilər ədalətlidir, uşaqlar amansızdılar, qadınlar isə xeyirxah məxluqlardır; qadınlar heç olmasa, bir tikə ət və ya sümük atırlar.

Küçüklərin anaları ilə bir-iki dəfə tutaşandan sonra Ağ Dişə bu da aydın oldu ki, davakar itlərə baş qoşmaq lazım deyil. Onlardan nə qədər uzaq olsan, o qədər yaxşıdır. Amma onun həyatını göy əskiyə bükən hamıdan çox Lip-lip idi. Lip-lip Ağ Dişdən böyük idi, güclü idi. Ağ Diş onunla davaya girməkdən çəkinməyə də, hər dəfə məğlub olurdu. Belə rəqib onun xərəyi deyildi. Ağ Diş anasından bir balaca aralanan kimi, davakar Lip-lip də o saat onun başının üstünü kəsirdi. O, canavar balasını addımbaaddım izləyirdi. Gah ona hürür, gah da sataşır. Adamlar bir balaca aralananda, yaxud başları qarışanda Lip-lip dərhal onunla boğuşmağa başlayırdı. Lip-lip bu boğuşmadan həzz alırdı. Çünki həmişə qalib çıxırdı. Amma it küçüyünə həzz verən şeylər canavar balasına iztirab gətirirdi.

Bununla belə, Ağ Dişi qorxutmaq asan iş deyildi. Dəfələrlə məğlub olsa da, dinc durmur, boyun əymirdi. Axır ki, ədavət hissi özünü göstərdi. Lip-liplə olan daimi çəkişmələr Ağ Dişi sərt və qəddar etdi. Daim təqib olunması onu amansız yırtıcıya çevirmişdi. Canavar balasında mərhəmətdən, şuxluqdan əsər-ələmət belə qalmamışdı. O, yaşıdları ilə gəzib dolanmır, oynayırdı. Lip-lip buna yol vermirdi. Ağ Diş küçüklərin yanına gələn kimi Lip-lip şuluq salıb onu qovurdu.

Tezliklə canavar balasında olan uşaqlıq əlamətlərinin hamısı keçib getdi. O, yaşından xeyli iri görünürdü. Onun küçük şıltaqlıqlarını məhv edib öldürmüşdülər. O, tənha bir köşyə çəkilib yalqız-yalqız böyüyür, inkişaf edirdi. Ağ Dişdə hiyləgərlik əmələ gəlmişdi. Buna səbəb bütün günü boş-boş gəzməsiydi. Vaxtını boş-boşuna keçirənlər bəzən hiyləgərliyə əl atır. Ağ Diş də belə idi. İtlərə yemək paylanan zaman ona nə ət, nə də balıq çatırdı. Buna görə də oğurluq etməyə məcbur olurdu. O, mahir oğru idi. Öz qayğısını özü çəkirdi. Yemək əldə etməyi elə məharətlə öyrənmişdi ki, heç kəs buna şəkk etmirdi. Lakin Ağ Diş ən çox hindu qadınlarını zinhara gətirmişdi. O, əsl bəlaydı. Bütün qəsəbəni ələk-vələk etdiyindən onun cikinibikini də bilirdi. Həmişə şərəitə uyğun hərəkət edirdi. Ağ Diş lənətə gəlmiş düşməninin gözünə görünməmək üçün hər vasitə ilə ondan qaçmağa çalışırdı.

Hindu düşərgəsində yaşadığı ilk günlər Ağ Diş Lip-liplə acı bir zarafat etdi. Yalnız bu zaman intiqam hissini şirinliyini daddı. Ağ Diş Lip-lipin başını tovlayıb onu yırtıcı Kiççinin yanına gətirdi, sonra da anasının cənginə verdi. Onun anası – dişi canavar da vaxtilə insan düşərgəsinə yığılmış itləri beləcə bir-bir yoldan çıxarar, yırtıcı vəhşilərə təhvil verərdi. Lip-lipdən canını qurtaran Ağ Diş komacıqlar arasında dolanmağa başladı. O, öz yaşlılarının hamısından, Lip-lipin özündən də sürətlə qaçır. Amma bu dəfə tələsmirdi. Rəqibini aralarında bir addım qalanacan yaxına buraxdı. Həyəcanlanmış Lip-lip nə etdiyini və harda olduğunu unudub fürsəti əldən verdi. Bu haqda düşünəndə artıq gec idi. Komaların başına qaça-qaça fırlanan Lip-lip bir də ayılıb gördü ki, ağaca bağlanmış Kiççinin cənginə keçmişdir. O, qorxudan zingildədi. Bağlı olsa da, Kiççinin cəngindən qurtarmaq çətin idi. Dişi canavar Lip-lipin ayağından vurdu. Sonra iti dişlərini onun bədəninə batırdı. Axır ki Lip-lip ana canavarın cəngindən buraxıldı. Kiççi onu şil-küt etmişdi. O axsayırdı. Kiççinin dişlədiyi yerlər didik-didik olmuşdu. Lip-lip ağzını açıb qəzəblə, uzun-uzadı ulamağa başladı. Bu vaxt Ağ Diş fürsətdən istifadə edib düşmənin üstünə şığıdı, onun dal ayağını parçaladı. Lip-lipin cəngavərliyi yoxa çıxmışdı. O, əkilib aradan çıxmaq istədi. Ağ Diş isə ondan əl çəkmirdi. O, Lip-lipi komasına qədər qovdu. Lip-lipin köməyinə hindu qadınları gəldi. Hiddətlənmiş Ağ Diş quduz şeytana dönmüşdü. Onu daşa basdılar. Yalnız bundan sonra o, geri çəkildi.

Günlərin birində Qrey Biver Kiççini açdı. Ona elə gəlirdi ki, Kiççi daha heç yana qaçmayacaq. Ağ Diş anasının azadlığa çıxmasına sevinirdi. O, ana canavarla birlikdə bütün düşərgəni fəxrlə gəzib dolanırdı. Kiççi Ağ Dişin yanında olduğundan, Lip-lip ona yaxın gələ bilmirdi. Əksinə, Ağ Diş bəzən tüklərini qabardıb davakar görkəm alır, Lip-lipə yaxınlaşırdı. Lip-lip isə qorxurdu. Amma bir gün intiqam alacağına əmin idi. Bunun üçün təkbətək döyüşə məqam gözləyirdi.

Elə həmin gün Ağ Dişlə Kiççi qəsəbənin yaxınlığındakı meşə kənarına çıxdılar. Ağ Diş anasını şimal çöllüyünə səsləyirdi. Ana canavar meşənin kənarında ayaq saxladı. Ağ Diş isə onu bir az da uzağa, lap uzağa aparmağa çağırırdı. Çaylar, mağara, sakit meşə Ağ Dişə gəl-gəl deyirdi. O istəyirdi ki, anası da onunla getsin. Ağ Diş anasından qabaqda qaçır. Birdən dayandı, geri dönüb anasına baxdı. Ana canavar hərəkətsiz durmuşdu. Ağ Diş yazıq-yazıq zingildədi.

Oynaya-oynaya kolların arasında qaçmağa başladı. Sonra qayıdıb anasının dodaqlarını yaladı, yenə qaçdı. Amma ana canavar yerindən tərpənmədi. Ağ Diş yenə ana canavara göz qoydu. Birdən elə bil ana canavarın səbri tükəndi və o, başını döndərüb düşərgəyə sarı baxdı. Şimal cəngəllikləri Ağ Dişi çağırırdı. Ana isə bu harayı gizlicə eşidir, amma tonqalı, tonqalın istisini, insanın harayını daha aydın duyurdu. Bütün vəhşilərdən fərqli olaraq bu haraya yalnız ana canavar hay verirdi. Çünki canavarla vəhşi itlər qardaş idilər.

Kiççi dönüb yavaş-yavaş geriye qaçdı. Düşərgənin zənginləri möhkəm, hökmü zəhmli idi və o, möhkəm tellərlə bu hökmə bağlanmışdı. Allahlar görünməz, sirli, sehrli yollarla ana canavarı ovsunlamışdılar, onu heç yana buraxmırdılar. Ağ Diş tozağacının kölgəsində oturub yavaşca zingildəyirdi. Havanı zərif, ətirli bir qoxu bürümüşdü. Bu qoxu şam meşəsindən gəlir, Ağ Dişə əvvəlki azad və sakit həyatını xatırladırdı.

İndi bu həyat köləliklə əvəz olunmuşdu. Amma Ağ Diş hələ körpə idi. Ana harayı şimal cəngəlliklərinin, yaxud insanın əmrindən daha güclü idi. Anası onun üçün hər şey deməkdi. Müstəqil həyat hələ qabaqda idi. Buna görə də Ağ Diş qəmgin-qəmgin düşərgəyə tərəf yürüdü. Amma yolda bir neçə dəfə dayanıb zingildədi, sakit şam meşəsinin içindən gələn haraya qulaq verdi.

Şimal cəngəlliklərində ana ilə bala adətən bir yerdə çox yaşayırlar, adamlar ana və bala heyvanlar arasında olan telləri tez qırırlar. Onlar Ağ Dişlə də belə etdilər.

Qrey Biverin Fri İqlzə borcu vardı. Bir gün Fri Makkenzi çayı boyunca Böyük Sleya gölünə səyahətə getməyə hazırlaşdı. Qrey Biver ona bir az qırmızı parça, ayı dərisi, iyirmi patron və Kiççini verməklə öz borcunu ödədi. Ağ Diş Frinin ana canavarı götürüb qayığa mindiyini gördü, onun dalınca cummaq istədi. Bu vaxt hindu Ağ Dişə möhkəm bir yumruq ilişirdi. Canavar balası geri çəkildi. Qayıq sahiləndən aralandı. Ağ Diş Qrey Biverə məhəl qoymayaraq suya tullanıb qayığın dalınca üzdü. O, insanın harayına hay vermədi. Anadan ayrılmaq çətin olur.

Lakin allahlar tabe olmayanları diz çökdürürlər. Qəzəblənmiş Qrey Biver qayığı suya salıb Ağ Dişin dalınca üzdü, onun peysərindən yapışib sudan çıxartdı. O, Ağ Dişi sol əlində tutub möhkəmcə kətək-lədi. Hindunun əli ağır idi. Zərbələr bir-birinin ardınca güllə kimi yağır.

Bu zərbə yağışları altında Ağ Diş saat kəfiri kimi o yan-bu yana yellənirdi. Qorxu, təəccüb hissi onu çulğamışdı. O, vəngildəməyə başladı. Sonra acıqlandı. Onun təbiəti azadlıq sevirdi. Buna görə də dişlərini şaqıldadıb cəsərlə Allahın qəzəblənmiş üzünə mırıldandı. Bunu gören Allah daha da vəhşiləşdi. Zərbələr çoxaldı və ağırlaşdı. Qrey Biver Ağ Dişi döyür, canavar balası isə nəre çəkirdi. Lakin bu çox davam edə bilməzdi. Kimsə güzəştə getməli, tabe olmalıydı. Ağ Diş qorxuya düşüb boyun əydi. İnsan ilk dəfə idi ki, onu döyürdü. İndiki zərbələr təsadüfən ona vurulan daşlardan, dəyənəklərdən fərqlənirdi. Beləliklə, Ağ Diş təslim olub ulamağa başladı. Zərbələr dəydikcə Ağ Diş zingildəyirdi. Tezliklə içindəki təşviş hissi dəhşətə döndü. O, yanıqlı-yanıqlı ulamağa başladı. Qrey Biver əl saxladı. Canavar balasını əski kimi havada yellədir qayığın içinə tulladı, sonra qayığı sahilə sürdü. Qrey Biver avar çəkə-çəkə əl-ayağına dolaşan canavar balasını hirsle təpikləyir, geri itələyirdi. Ağ Diş azğınlaşmışdı. Birdən o, dişlərini hindunun mokasin ayaqqabılarına batırdı. Qrey Biverin qəzəbi coşub-daşdı. Ağ Diş əvvəlkindən daha çox kötək yedi. Canavar balasının canına vəlvələ düşmüşdü. Bu dəfə Qrey onu avarla döyürdü. Ağ Dişin xırda bədəni şil-küt olmuşdu. Sahibi onu o ki var kötəklədi. Canavar balasının taqəti qalmamışdı. Ona yaman dərs oldu; sahibi, hökmdarı – Allahı dişləmək olmaz! Heç vaxt, heç zaman! Tanrı müqəddəsdir, toxunulmazdır. Canavar balası onun quludur, qul Allahı didib-parçalaya bilməz! Görünür, Ağ Diş böyük günah işlətməmişdi və bu günaha görə onu bağışlamırdılar.

Qayıq sahilə yan aldı. Ağ Diş hərəkətsiz uzanıb zingildəyir, Allahın hökmünü gözləyirdi. Qrey Biver canavar balasını götürüb sahilə tulladı. Ağ Diş böyrü üstə yerə dəydi. Onun bütün bədəni əsim-əsim əsirdi. Sonra durub dişlərini qıncırdı. Bu mənşəni kənardan seyr edən Lip-lip onun üstünə şığıdı, Ağ Dişin ayağından dartıb dişlədi. Canavar balasının heyi qalmamışdı, özünü müdafiə edə bilmirdi. Qrey Biver Lip-lipi təpiklə vurub yerə sərməşəydi, yəqin ki, Ağ Diş o dünyalıq olacaqdı. Bəli, insan ədalətli də olur. Ağ Diş şiddətli ağrıdan qovrulsa da, insana olan minnətdarlıq hissini gizlədə bilmədi. O, itaətlə Qrey Biverin dalınca düşüb komaya tərəf getdi.

Həmin gündən etibarən Ağ Dişə məlum oldu ki, allahların cəza vermək səlahiyyəti vardır. Onların köləsi olan heyvanlar isə bu səlahiyyətdən məhrumdurlar.

Həmin gecə qəsəbə uyuyandan sonra Ağ Diş kədərlə anasını xatırladı. Özündən ixtiyarsız uladığından Qrey Biveri də yuxudan oyatdı və Allah yenə onu döydü.

Bu hadisədən sonra Ağ Diş öz kədərli ulartısını allahlardan gizlətdi. O, tənha bir küçəyə çəkilib, meşə kənarına çıxaraq qüssəli-qüssəli, ucadan ulayırdı. Belə vaxtlarda Ağ Diş onu mağaraya, çayların kənarına haylayan ötən keçmişin səsinə dinləyirdi. Onu çıxıb getməyə yalnız anasının xatirəsi qoymurdu. Bəlkə Kiççi ova gedən adamlarla birlikdə qəsəbəyə qayıdacaqdı? Kiççinin intizarını çəkən Ağ Diş əsarətdə qalmağa məcbur olmuşdu.

Bununla belə köləlik həyatı Ağ Dişi o qədər də bezikdirməmişdi. Bu həyatın çox şeyi onun üçün maraqlı idi. Düşərgədə bir-birinin ardınca yeni-yeni hadisələr baş verirdi. Allahlar günü-gündən qərribə işlər görür, onların əməllərinin sayı getdikcə çoxalırdı. Ağ Diş üçün bütün bunlar maraqlı idi. Axı, o, Qrey Biverlə ümumi dil tapmışdı. Canavar balasından sözsüz itaətkarlıq tələb olunurdu. Ağ Diş də bu hökmə tabe olub, canını adamların qəzəbindən və kötəklərindən qurtarmışdı.

Qrey Biver canavar balasına bəzən ət atırdı və o, yeyib qurtarmayınca o biri itləri yaxın buraxmırdı. Belə ətin heç misli yox idi. Onun üçün bu bir tikə ət qadınların tulladığı yüz kilo ətdən qiymətli idi.

Qrey Biver heç vaxt Ağ Dişi oxşamır, ona sığal çəkmirdi. Bəlkə də Ağ Dişi mütəəssir edən bu idi. Bəlkə elə ona təsir edən insanın möhkəm yumruqları, onun ədalət və əzəməti idi? Bununla belə, canavar balasının içində onu tərs və sərt sahibinə bağlayan bir tel yaranmışdı. Azğın qüvvələr isə qırsaqqız olub ondan yapışmış, Ağ Dişi xəlvətcə əsarət ipi ilə sarımışdılar. Bu qüvvələr çox dəqiq işləyirdi, dəyənək və yumruq qədər qorxulu və amansız idilər. Hələ qədim zamanlardan canavarları insanın qaladığı tonqala çəkən instinkt onlarda çox tez inkişaf edir. Ağ Dişdə də belə bir instinkt oyanmışdı. Burda həyat onu sıxsaxsa da, əzablı, məşəqqətli görünsə də, qiymətli idi, doğma idi. O, düşərgənin acılı-şirinli həyatına alışmışdı. Təkcə Kiççini unuda bilmirdi. Anasının həsrətini çəkirdi. Ananın qayıdacağı ümidini itirməyən Ağ Diş əvvəlki azad həyatına da ehtirasla can atırdı.

Lip-lip Ağ Dişin gününü zəhərə döndərmişdi. Canavar balası bundan daha çox qəzəblənir, daha amansız olur, yırtıcılaşdı. Yırtıcılıq onun iliyinə işləmişdi. Lip-lip isə həddini aşmışdı. Adamlar Ağ Dişin azğınlığından danışır dılar. Hərdən qadınlar oğurlanmış ət üstündə hayküy qoparır, düşərgədə hürüşmə qopur, itlər ağız-ağıza verirdilər. Hamı bütün günahları Ağ Dişdə görürdü. Düşərgə sakinləri səbəbləri araşdırmağa çalışmırdılar. Yalnız nəticə məlum olurdu. Bu isə dözülməz idi. Ağ Dişi oğru kimi tanıyır, ona bütün boğuşmaları törədən it deyirdilər. Qəzəblənmiş hindu qadınları onu söyür, hədələyirdilər. Ağ Diş isə bütün döyüşlərə, söyüşlərə təmkinlə qulaq asır, ehtiyatını əldən vermir, dəyənək və daşlardan qorunmaq üçün hər an hazır dayanırdı. Düşərgə sakinləri Ağ Dişdən tamam üz döndərmişdilər və o özünü tənha hiss edirdi. Bütün cavan itlər Lip-lip kimi ona göz verib işıq vermirdilər. Ağ Diş onlardan seçilirdi. Ola bilsin ki, düşərgə itləri onu özgə cins kimi qəbul etmişdilər. Bu, ev iti ilə vəhşi canavar arasında olan düşmənçiliyi xatırladırdı. İtlər Lip-lipin tərəfini saxlayır, onu müdafiə edirdilər. Onlar Ağ Dişə əsl müharibə elan etmişdilər. Əsasları da vardı. Buna görə də boğuşmanı kəsmirdilər. İtlərin hamısı Ağ Dişin nəyə qadir olduğunu bilirdi. Əlbəttə, Ağ Dişdə də az yox idi. Fürsət düşən kimi o öz düşmənlərindən yüz qat əvəzini çıxırdı. Tək-bətək döyüşdə itlərin çoxuna üstün gələrdi. Amma belə fürsət hələ düşməmişdi. Dava başlayan kimi, bütün başqa cavan itlər tökülüşüb gəlir, hamı Ağ Dişin üstünə cumurdu.

İt xılı ilə ədavət ona iki şeyi öyrətmişdi: bütün dəstəni dərhal dəf etmək, rəqiblə vuruşanda ona mümkün qədər tez və çoxlu yara vurmaq məharətini hər tərəfdən başının üstünü kəmiş düşmənləri arasında yıxılmamaq, mətanətlə tab gətirmək Ağ Diş üçün həyat demək idi. Bu elmə tam yiyələnmişdi. Pişik kimi sıçramağı bacarırdı. Hətta iri itlər onu sıxma-boğmaya salanda, Ağ Diş geri çəkilir, tullanır, sivişib aradan çıxır, heç vaxt büdrəmirdi.

Davadan qabaq itlər adətən mırıldanır, bir-birinin qabağında gəzişir, tüklərini pırpızlaşdırırlar. Amma Ağ Diş bunlarsız keçinirdi. Ani bir lənglik bütün it sürüsünün yetişməsi təhlükəsini törədə bilirdi. İşıq tez görüb aradan çıxmaq lazım idi. Buna görə də Ağ Dişin niyyətini

heç vaxt qabaqcadan bilmək olmurdu. O, heç bir xəbərdarlıq etmədən döyüşə atılır, rəqibini göz açmağa qoymaz, dərhal didib-yırtmağa başlardı. O öz rəqibinə ağır yaralar vurmağı öyrənmişdi. Ağ Diş qərara gəlmişdi ki, rəqibə qəflətən hücum etmək, onun çiyinini parçalamaq, qulağını tikə-tikə etmək lazımdır. Rəqibi göz açmağa qoymaq lazım deyil. Belədə döyüşün taleyi tez həll olunur. O, itin ən zəif damarını tapa bilmişdi. Bu, qəflətən itin ayağından vurarkən, onun müdafiəsiz qalan boynu idi. Ağ Diş boynun vacibliyini gözəl bilirdi. Bu bilik ona əcdadlarından miras qalmışdı. Hücum ərəfəsində onun taktikası belə idi: birincisi, it tək olanda onu yoldan çıxarmaq, qızıdırmaq lazımdır. İkincisi, onun üstünə şığıyıb dərhal ayağından tutub yıxmaq, üçüncüsü, boğazını yırtmaq.

Ağ Diş hələ cavan idi. Hələ bərkiməmiş çənəsi şiddətli zərbə endirə bilmirdi. Buna baxmayaraq, düşərgədəki bütün küçüklərin boyun-boğazında onun diş yerləri qalmışdı. Günlərin birində meşə kənarına çıxarkən, necə oldusa, Ağ Diş öz düşmənlərindən birini tək-lədi. O, fənd işlədib itin boğazından yapışdı, onu şil-küt elədi. Həmin gecə bütün düşərgəyə hay düşmüşdü. Hamı Ağ Dişin əməmindən xəbər tutmuşdu. Boğulmuş itin sahibinə xəbər verdilər. Qadınlar Ağ Dişin bu vaxtadək etdiyi bütün oğurluqlarının üstünü açdılar. Qrey Biverin daxmasının qarşısına çoxlu adam yığılmışdı. Amma Qrey Biver canavar balasını verməkdən boyun qaçırdı. Onu daxmanın içinə salıb qətiyyətlə qapını bağladı.

Düşərgədə hamı – adamlar da, itlər də Ağ Dişə nifrət edirdi, onun əlindən bezmişdilər. Canavar balası bir dəqiqə belə rahat dura bilmir, suluq salırdı. İtlərin hamısı dişlərini qıcıdır, hürürdülər, allahlar Ağ Dişi söyür, onu daşa basırdılar. Bununla belə, Ağ Diş öz sayıqlığını itirmirdi. Hər an hücumu dəf etməyə, yaxud müdafiə olunmağa hazır idi. O, çox sürətlə və soyuqqanlılıqla hərəkət edirdi. Cəhəngini möhkəm sıxıb, rəqibinin üstünə şığıyır, ya da qəzəblə nəre çəkib geriye sıçrayırdı.

Ağ Diş qoca və cavan itlərdən də dəhşətlə nərildəyirdi. Bu nəril-tinin məqsədi müdafiə, ya da düşməni qorxutmaq idi. O, harada və hansı şəraitdə nərildəməyi yaxşı bacarırdı. O öz nərəsi ilə bütün hid-dət və qəzəbini bildirir, düşmənin canına vəlvələ salırdı. Burun pərələrinin qalxıb-enməsi, tüklərinin dimdik qalxması, dişləri arasından qırmızı ilan kimi girib-çıxan dili, şəklənmiş qulaqları, şəhvətli gözləri,

titrəyən dodaqları, şaqqıldayan köpək dişləri itlərin canını lərzəyə gətirmişdi. Bəzən Ağ Diş qəflətən yaxalanırdı. Amma həmin dəqiqə də sivişib aradan çıxırdı. Beləliklə, onun bu cəldliyi rəqibini döyüşü dayandırmağa məcbur edirdi. Ağ Dişi dəstədən qovub onu müharibə elan edən cavan itlər onun qəzəbindən, çevikliyindən çəkinirdilər. İş elə gətirmişdi ki, Ağ Dişin heç bir düşməni tək gəzmirdi. Onlar sürü ilə gəzirdilər. Çünki cavan itlər hər dəqiqə Ağ Dişin cənginə keçə bilərdilər. Buna görə də Lip-lipdən savayı itlərin heç biri tək qalmağa cürət etmirdi. Ağ Dişə qalib gəlmək üçün it xılımin ümumi birliyi lazım gəlirdi. Çay kənarına tənha gedən kiçik öz ölümünə, ya şikəstliyinə qol çəkmiş olurdu. Onda bütün düşərgəni qulaqbatırıcı zingilti bürüyərdi. Belə vaxtlarda canavar balası pusquda durmağı, qəflətən rəqibin üstünə şığımağı üstün tutardı.

Ağ Diş itlərdən intiqam almağı unutmamışdı. İtlər də həmişəlik yadda saxlamışdılar ki, tək gəzmək olmaz. Bununla belə, Ağ Diş onları yenə tək-tək ələ keçirirdi. Bütün xıl ilə hücum edən itlər bəzən onu o qədər təqib edirdilər ki, özləri yorulub əldən düşürdülər. Ağ Dişin sürətli qaçışı dadına çatırdı. İtlər yalnız paxıllıq edirdilər. Vay o itin halına ki, başı qaçmağa qarışib xılı arxada qoyaydı. Həmin it öz ölümünə qol çəkmiş olurdu. Ağ Diş qəfildən dönüb onun üstünə şığıyırdı. Belə hallar tez-tez baş verirdi. Çünki təqibdən həyəcanlanmış və coşmuş itlər dünyada hər şeyi unudardı. Ağ Diş isə həmişə soyuqqanlı idi. O, sürətlə geri dönür, xıldan aralanmış cəsarətli təqibçisinin üstünə cumurdu.

Cavan itlərdə oynamağa anlaşılmaz bir ehtiyac hissi olur. Məhz belə bir ehtiyac hissi Ağ Dişin bütün düşmənlərini çulğamışdı. Onlar canavar balası ilə müharibəni əyləncəli oyuna çevirmişdilər. Ağ Dişi təqib etmək onlar üçün sevimli məşğuliyyət idi. Amma bu əyləncə zarafət ola bilməzdi. Bu əyləncənin sonu təhlükəli ölümdən xəbər verirdi.

Anasının qayıdacağı ümidi ilə yaşayan Ağ Diş də həmin günlər riskə getmir, tez-tez it xılıni öz dalınca çəkir, yaxındakı meşəyə aparırdı. İtlər onu meşədə tuta bilmirdilər. Çünki Ağ Diş səssiz-səmirsiz qaçır, ağacların arasından sivişib keçirdi. O, itlərin hürüşmə səsinə onların hansı məsafədə olduqlarını bilirdi. Vaxtilə onun ata-anası da belə etmişdi. Axı, başqa itlərdən fərqli olaraq o, şimal cəngəlliyi məktəbini qurtarmışdı: şimalın bütün sirlərinə, xəlvət yerlərinə yaxşı bələd idi. Bəzən Ağ Diş fənd işlədirdi, çayı üzüb keçir, izlərini suda itirirdi. Sonra sakitcə meşə yamaclarının birində uzanıb dincini alır,

onun izini itirmiş düşmənlərinin hürüşməsinə qulaq asırdı. Ağ Diş adamların və itlərin nifrət və qəzəbini qazana-qazana birtərəfli inkişaf edirdi. Belə məşəqqətli həyat onun içindəki bütün xeyirxah hissləri, mərhəmətli duyğuları öldürmüşdü. Nəvaziş və mərhəmət ona yad idi. Onu idarə edən, ona hökm verən qanun bundan ibarət idi: güclüyə tabe ol, zəifə məhv et! Qrey Biver allahdır. Demək o, güclüdür. Buna görə də Ağ Diş ona itaət edir. Lakin canavar balasından cavan və boyca balaca olan itlər zəiflərdir. Onları məhv etmək lazımdır.

Ağ Dişdə başqa keyfiyyətlər də əmələ gəlmişdi. Bu keyfiyyətlər onun həyatını tez-tez təhlükədən xilas edirdi. Canavar balasının arıq, elastik bədənindəki polad əzələləri sanki rezin kim dartılıb-gərilirdi. Oğurluq etməkdə, fənd işlətməkdə ona çatan olmazdı. O, ildırım sürəti ilə qaçır. Davada amansız idi, mətanətli idi. Qəsəbə itlərindən qat-qat ağıllı idi! Qəzəbinin sonu yox idi. Belə də olmalıydı. Əks təqdirdə, bu üzücü, məşəqqətli, kinli-küdurətli həyatda sağ qala bilməzdi.

4

ALLAHLARIN DALINCA

Payız gəlmiş, günlər qısalmış, havalar soyumuşdu. Belə günlərin birində təsadüfən azadlığa çıxmaq girəvəsi yarandı.

Bir neçə gün idi ki, düşərgədə qarmaqarışıqlıq yaranmışdı. Hindu-lar yay komalarını sökür, payız ovuna tədarük görürdülər. Ağ Diş onları diqqətlə izləyirdi. Komalar sökülüb qurtardı. Yüklər qayıqlara yığılanda o, hər şeyi başa düşdü. Qayıqlar bir-birinin ardınca yavaş-yavaş sahilə aralandılar. Onlardan bəzisi uzaqlaşib gözəndən itdi.

Ağ Diş burada qalmağı qərara aldı. Firsət düşən kimi düşərgədən çıxıb meşəyə götürüldü. O, buz kimi çayı üzüb keçərək izlərini itirdi. Meşənin lap qalın yerinə soxulub gözləməyə başladı. Vaxt ötürdü. Bu müddət ərzində bir neçə dəfə yatıb durdu. Bir dəfə də yatdı. Və yuxu-daykən onu Qrey Biverin səsi oyatdı. Sonra başqa səslər də eşitməyə başladı. Deyəsən, Qrey Biverin arvadının və oğlu Mitsahın səsləri idi.

Ağ Diş qorxudan əsməyə başladı. Öz adını eşidən kimi titrədi. Amma yerindən tərpənmədi. Buna baxmayaraq, öz allahının harayına hay vermək üçün içində nəse oyandı. Amma tezliklə səslər uzaqlaşdı, Ağ Diş kolluğun arasından çıxdı. Azad olduğu üçün özünü rahat hiss etdi.

Qaranlıq düşmüşdü. Ağ Diş arxayın-arxayın ağacların arasında hərlənirdi. Birdən tənhalıq hissi onu bürüdü. Oturub həyəcanla meşənin sakitliyinə qulaq asdı. Səs-səmir gəlmirdi. Hər yerdə hərəkətsizlik vardı. Bu, onu şübhələndirdi. Naməlum ağacların məşum kölgəsinə baxdı. Bu sıx və qalın meşədə məşum kölgələr arxasında düşmən gizləne bilərdi.

Onu üşütmə tutdu. Həmişə qızındığı daxma divarları yanındakı od bu meşəlikdə yox idi. O, pəncələrini bir-bir qaldırıb qoyurdu. Sonra ayaqlarını öz tüklü quyruğu ilə örtüdü. Bu vaxt gözlərinə nəşə göründü. Qərribə də olsa, onun gözləri qarşısında tanış şəkillər canlanırdı. O, bütün düşərgəni, daxmaları, tonqalların alovunu yenidən görürdü. Qadınların cingiltili səsi, kişilərin qışqırığı, itlərin hürüşməsi qulaqlarında cingildədi. Ağ Diş acmışdı. Adamların ona tulladığı ət parçalarını, balıqları xatırladı. Amma indi onun ətrafını ölü sükut bürümüşdü. Bu sakitlik yemək vəd etmirdi. Bu sakitlikdən təhlükə yağdırdı.

Köləlik Ağ Dişi ərköyün etmişdi. Adamlardan asılı olması onu sanki yarımcan hala salmışdı. O, bütün gücünü sərf edə bilmirdi. Özünə yemək arayıb tapmağın yolunu unutmuşdu. Onun gözüne, canına zülmət çökmüşdü. Ağ Dişin görmə və hissetmə duyğusu düşərgənin səs-küyünə, fəaliyyətinə, səslərin və rəngli şəkillərin fasiləsiz dəyişməsinə alışmış, amma əsl yırtıcıya xas olan fəaliyyətini dayandırmışdı. Bu səssiz-səmirsiz meşədə görüb duymağa bir şey yox idi. Heç olmasa, balaca bir xışiltı, yaxud hərəkət baş verəydi! Təbiətin bu ölü sükutunda və durğunluğunda sanki dəhşətli bir təhlükə gizlənmişdi.

Birdən o səksəndi. Gözləri qarşısında əzəmətli, yöndəmsiz bir şey canlandı. Səmadan boylanayan ayın işığında yerə hündür ağac kölgəsi uzandı. Ağ Diş yavaşca dişlərini şaqıldadıb toxtadı. Lakin kölgənin hardasa gizlənmiş xəta gətirəcəyini xatırlayıb sərvaxt dayandı. Gecənin şaxtasına bürünmüş hündür ağac onun başının üstündə bərkdən xırçıldadı. Ağ Diş dəhşətlə vəngildədi və düşərgəyə sarı götürüldü. O, içində insana dəfəlməz bir ehtiyac duymuşdu. İnsan onu bütün təhlükələrdən, dəhşətlərdən qoruyurdu. Onun burnunda da tonqalların tüstüsündən gələn iy qalmışdı. Qulaqlarında insan səsləri, qadın çığır-tıları cingildəyirdi. O, meşədən çıxıb ayın işıqlandırdığı talaya, kölgələrin düşmədiyini yerə gəldi. Burada tanış düşərgəni görə bilmədi. Adamlar düşərgədən çıxıb getmişdilər. O bunu unutmuşdu.

Ağ Diş quruyub qalmışdı. Hara qaçaydı? O, kədərli-kədərli boşalmış düşərgəni hərləndi. Allahların atıb getdikləri zibillikləri, cır-cındırları iyələdi. Bax, indi onu, hətta əsəbiləşən hindu qadının tulladığı daş belə sevindirirdi. İndi Qrey Biverin ağır əli də, kötlər də ona şirin gəlirdi. Lip-lipi, qorxaq it sürüsünü də Ağ Diş indi vəcdlə qarşılayardı.

O, Qrey Biverin komasının olduğu əvvəlki yerə gəldi. Tən ortada oturub ağzını göyə tutdu, cəhəngini açdı. Boğazı tutulmuşdu. Tənhalıq, qorxu hissi, anası Kitçinin həsrəti və bir də ötən günlərin əziyyətləri, qarşından gələn müsibətlər və iztirablar – bütün bunlar onun uzun, kədərli ulartısından duyulurdu. Bu, Ağ Dişin sinəsindən acı-acı qoparılan ilk canavar ulartısı idi.

Səhərin təmiz havası onun bütün qorxu-hürküsunü yuyub apardı. Amma tənhalıq hissi daha da artmışdı. Bir az əvvəl həyatın coşub-daşdığı bu didərgin düşərgənin görkəmi onun gözlərindəki həsrəti artırmışdı. Ağ Diş çox götür-qoy etmədi. Meşəyə tərəf dönüb çay sahili boyu qaçdı. O, bütün günü qaçdı. Bir dəqiqə belə dincini almadı. Elə bil qaçmaq əbədi olaraq onun boyuna biçilmişdi. Möhkəm bədəni yorğunluq bilmirdi. Yorğunluq gəlsə də, əcdadlarından ona miras qalmış dözümlü və mətanət onu daha irəli qaçmağa məcbur edirdi.

Ağ Diş əyri-üyrü sahillərin arası ilə axan çayın töküldüyü yerdə təpələlərə çıxıb hərləndi. Makkenziyə tökülən kiçik və böyük çayları üzüb keçdi. Bu vaxt tez-tez, sahilə yaxın yerdə, ensiz buz laylarının üstü ilə qaçmaq lazım gəlirdi. Bəzən nazik buz parçaları sınırdı. Ağ Diş buzlu suya düşür, dəfələrlə ölümlə təkbətək qalırdı. Ona elə gəlirdi ki, indicə Allahların izinə düşəcək, sahilə çıxacaqdır.

Ağ Dişdə müdriklik əlaməti vardı. Buna görə o, bir çox həmcinslərlərini ötüb keçmişdi. Amma Makkenzi çayının o biri sahilində haqqında düşünmək ağına belə gəlmirdi. Bəlkə də Allahlar o biri sahilə idi? Bunu düşünə bilmirdi. Bəlkə də sonralar belə səyahətlər onu təcrübəli edəcəkdik? İz axtarıb tapmaqda ona kömək edəcəkdik? Yetkinlik onu gələcəkdə gözləyirdi. Hələlik isə o, Makkenzi çayının yalnız bir sahilə boyu kor-koranə qaçırdı.

Ağ Diş bütün gecəni qaçdı. Qaranlıqda kələ-kötür yerlərə, daşlara ilişəndə sürətini azaldırdı. Bütün bu maneələr onun irəli getmək əzmini qıra bilmirdi. İkinci günün yarısında onun dəmir əzəlləri gücdən düşdü. İki gün idi ki, dilinə heç nə dəymirdi. Aclıq onu taqətdən salmışdı. Addımbaşı buzlu suya düşməsi də özünü göstərmişdi. Tərtəmiz

dərisi tamamilə pəlçığa batmış, pəncələri qanamışdı. O, əvvəl yüngül-cə, sonra isə daha çox axsamağa başladı. Hava tutuldu. Sulu qar yağmağa başladı. Qar dənəcikləri onun pəncələrinə yapışır, ətrafı örtərək yerin kələ-kötürlüyünü gizlədirdi. Qar onsuz da üzücü olan yolu bir az da çətinləşdirmişdi.

Bu gecə Qrey Biver Makkenzi çayının uzaq sahilində düşərgə salmağı qərara aldı. Burdan ov məskəninə yol vardı. Lakin qaranlıq düşməmişdən bir az əvvəl Qrey Biverin arvadı Klu-kuç yaxın sahilə su içməyə gələn bir sığın gördü. Əgər Mitsah çovğuna düşüb yolu azmasaydı, yaxud sığın sahilə gəlməsəydi, Klu-kuç da onu görə bilməyəcəkdi. Qrey Biver bir güllə ilə sığını vurub yerə sərdi. Və bundan sonrakı hadisələr tamamilə başqa cür oldu. Yaxşı ki, Qrey Biver Makkenzi çayının yaxın sahilində düşərgə salmışdı. Yoxsa Ağ Diş yandan ötüb keçəcək, ya da məhv olacaqdı. Ola bilsin ki, öz cinsindən olan vəhşi canavarlara qoşulacaqdı. Bəlkə də ömrünün axırına kimi elə canavar olacaqdı...

Gecə idi. Güclü qar yağırı. Ağ Diş səndirləyə-səndirləyə, yavaşdan zingildəyərək təzə izə düşdü. Ağ Diş izin təzə olduğunu dərhal bildi. O, səbirsizliklə dişlərini şaqıldatdı, sonra dönüb meşəyə sarı cumdu. Qulaqlarına tanış səslər deydi. Birdən tonqalın alovunu, biş-düşlə məşğul olan Klu-kuçu və kötüyün üstündə oturub qurudulmuş donuz piyi yeyən Qrey Biveri gördü. Adamlar təzə ət yeyirdilər!

Ağ Diş ona divan tutulacağı gözləyirdi. Bu bərədə düşünəndə tükləri dimdik qalxdı. Sonra oğrun-oğrun, xəlvətcə irəli yeridi. O, nifrət etdiyi kötəklərdən qorxurdu. Bilirdi ki, Qrey Biver onu mütləq kötəkləyəcək. Nə olsun? Tonqalın oduna ki qızınacaq, allahların ki mərhəmətindən pay umacaq?! Üstəlik it xılı ilə də görüşəcəkdi. Düzdür, bu itlər ona düşmən idilər. Amma Ağ Dişdə onlarla ünsiyyətdə olmaq ehtiyacı alışıb yanırdı.

Ağ Diş sürünə-sürünə tonqala yaxınlaşdı. Qrey Biver onu gördü, yeməyini saxladı. Canavar balası daha yavaşdan süründü. Təhqir olunmaq və itaətkarlıq göstərmək onun üçün ağır idi. Bu, onu insanın qarşısında baş əyməyə məcbur etmişdi. O, düz Qrey Biverin yanına süründü. Nəhayət, öz allahının ayaqları altına uzandı. Bu gündən, bax elə bu andan bütün qəlbi ilə, canı ilə könüllü olaraq öz sahibinə təslim oldu. Ağ Diş öz arzusuyla insanın qaladığı tonqala sarı sürünmüşdü. O, başı üstündə qüdrətli insanın hökmünə bir daha əl verdi. Ağ Diş titrəyirdi, sanki bu saat onu cəzalandıracaqdılar. Başı üstündən əl qalxdı.

Ağ Diş tamamilə büzüşmüşdü. Yumruq zərbəsini qəbul etməyə hazırlaşdı. Amma bu dəfə zərbə olmadı.

Canavar balası oğrun-oğrun yuxarı boylandı. Qrey Biver qurudulmuş donuz piyini iki yerə böldü. Ağ Dişə piy uzatdı. Canavar balası şübhə içində, ehtiyatla ona uzadılmış piy tikəsini iyələdi, sonra özünə sarı çəkdi. Qrey Biver əmr etdi ki, Ağ Dişə ət versinlər və Ağ Diş öz ət payını yeyib qurtarana kimi sahibi başqa itləri onun hündəvərinə buraxmadı. Ağ Diş razılıqla, məmnun-məmnun Qrey Biverin ayaqları altına uzandı. Sonra yuxulu gözlərini oyaq tonqalın isti alovuna baxdı. O, hüznü, zülmət meşəyə əlvida demişdi. Bir daha o meşəni görməyəcəyinə əmin idi. O, həmişə düşərgədə, allahların yanında olacaqdı. O, canını, bütün varlığını allahlara tapşırmışdı və indi onların hökmüylə yaşayırdı...

SAZİŞ

Dekabrın ortalarında Qrey Biver arvadı və oğlu ilə birlikdə Makkenzi çayının yuxarısına yola düşdü. Biverin kirşəsini qonşulardan borc aldığı, yaxud dəyiş-düyuşlə əldə etdiyi itlər dartırdı. O biri kirşəyə cavan itlər qoşulmuşdu. Onu Mit-sah sürürdü. Kirşələr və qoşqu daha çox oyunağı xatırladırdı.

Mit-sah əsl kişi işi gördüyünə sevinirdi. O, itləri idarə etməyi, qoşquya bağlamağı öyrənmişdi. İtlər də qoşquya alışmışdılar. Mit-sahın kirşəsi təxminən iki yüz funt ağırlığında ərzaq və ev əşyaları ilə yüklənmişdi.

Ağ Diş qoşqu itlərini əvvəllər də görmüşdü. Buna görə də onu ilk dəfə kirşəyə qoşanda müqavimət göstərmədi. Canavar balasının boy-nuna mamırla sarınmış xalta geydirdilər. Xaltadan qayısa iki kəndir bağlanmışdı. Boyun qayıqları itlərin sinəsi altından və beli üstündən aşırılmışdır. Bu qayıqlara uzun kəndir bağlayıb onları kirşə ilə birləşdirmişdilər.

Qoşquda cəmi yeddi it vardı. İtlər doqquz-on aylıq idilər. Təkcə Ağ Diş səkkiz ayın içində idi. İtlərin hərəsi bir kəndirə bağlanmışdı. Kəndirlər eyni ölçüdə deyildi. Onların uzunluğu və qısalığı itlərin yekəliyi, gövdəsinin uzunluğu ilə ölçülürdü. Buna baxmayaraq, itlər kirşənin qozlasındakı dairədə birləşmişdilər. Qozla yuxarı qalxmışdı.

dərisi tamamilə palçığa batmış, pəncələri qanamışdı. O, əvvəl yüngül-cə, sonra isə daha çox axsamağa başladı. Hava tutuldu. Sulu qar yağmağa başladı. Qar dənəcikləri onun pəncələrinə yapışır, ətrafı örtərək yerin kələ-kötürlüyünü gizlədirdi. Qar onsuz da üzücü olan yolu bir az da çətinləşdirmişdi.

Bu gecə Qrey Biver Makkenzi çayının uzaq sahilində düşərgə salmağı qərara aldı. Burdan ov məskəninə yol vardı. Lakin qaranlıq düşmüşdən bir az əvvəl Qrey Biverin arvadı Klu-kuç yaxın sahilə su içməyə gələn bir sığın gördü. Əgər Mitsah çovğuna düşüb yolu azmasaydı, yaxud sığın sahilə gəlməseydi, Klu-kuç da onu görə bilməyəcəkdi. Qrey Biver bir güllə ilə sığını vurub yerə sərdi. Və bundan sonrakı hadisələr tamamilə başqa cür oldu. Yaxşı ki, Qrey Biver Makkenzi çayının yaxın sahilində düşərgə salmışdı. Yoxsa Ağ Diş yandan ötüb keçəcək, ya da məhv olacaqdı. Ola bilsin ki, öz cinsindən olan vəhşi canavarlara qoşulacaqdı. Bəlkə də ömrünün axırına kimi elə canavar olacaqdı...

Gecə idi. Güclü qar yağdı. Ağ Diş səndirləyə-səndirləyə, yavaşdan zingildəyərək təzə izə düşdü. Ağ Diş izin təzə olduğunu dərhal bildi. O, səbirsizliklə dişlərini şaqqudatdı, sonra dönüb meşəyə sarı cumdu. Qulaqlarına tanış səslər dəydi. Birdən tonqalın alovunu, biş-düşlə məşğul olan Klu-kuçu və kötüyün üstündə oturub qurudulmuş donuz piyi yeyən Qrey Biveri gördü. Adamlar təzə ət yeyirdilər!

Ağ Diş ona divan tutulacağını gözləyirdi. Bu barədə düşünəndə tükləri dimdik qalxdı. Sonra oğrun-oğrun, xəlvətcə irəli yeridi. O, nifrət etdiyi kötəklərdən qorxurdu. Bilirdi ki, Qrey Biver onu mütləq kötəkləyəcək. Nə olsun? Tonqalın oduna ki qızınacaq, allahların ki mərhəmətindən pay umacaq?! Üstəlik it xılı ilə də görüşəcəkdi. Düzdür, bu itlər ona düşmən idilər. Amma Ağ Dişdə onlarla ünsiyyətdə olmaq ehtiyacı alışıb yanırı.

Ağ Diş sürünə-sürünə tonqala yaxınlaşdı. Qrey Biver onu gördü, yeməyini saxladı. Canavar balası daha yavaşdan süründü. Təhqir olunmaq və itaətkarlıq göstərmək onun üçün ağır idi. Bu, onu insanın qarşısında baş əyməyə məcbur etmişdi. O, düz Qrey Biverin yanına süründü. Nəhayət, öz allahının ayaqları altına uzandı. Bu gündən, bax elə bu andan bütün qəlbi ilə, canı ilə könüllü olaraq öz sahibinə təslim oldu. Ağ Diş öz arzusuyla insanın qaladığı tonqala sarı sürünmüşdü. O, başı üstündə qüdrətli insanın hökmünə bir daha əl verdi. Ağ Diş titrəyirdi, sanki bu saat onu cəzalandıracaqdılar. Başı üstündən əl qalxdı.

Ağ Diş tamamilə büzülmüşdü. Yumruq zərbəsini qəbul etməyə hazırlaşdı. Amma bu dəfə zərbə olmadı.

Canavar balası oğrun-oğrun yuxarı boylandı. Qrey Biver qurudulmuş donuz piyini iki yerə böldü. Ağ Dişə piy uzatdı. Canavar balası şübhə içində, ehtiyatla ona uzadılmış piy tikəsini iylədi, sonra özünə sarı çəkdi. Qrey Biver əmr etdi ki, Ağ Dişə ət versinlər və Ağ Diş öz ət payını yeyib qurtarana kimi sahibi başqa itləri onun həndəvərinə buraxmadı. Ağ Diş razılıqla, məmnun-məmnun Qrey Biverin ayaqları altına uzandı. Sonra yuxulu gözlərini oyaraq tonqalın isti alovuna baxdı. O, hüznü, zülmət meşəyə əlvida demişdi. Bir daha o meşəni görməyəcəyinə əmin idi. O, həmişə düşərgədə, allahların yanında olacaqdı. O, canını, bütün varlığını allahlara tapşırırmışdı və indi onların hökmüylə yaşayırdı...

SAZIŞ

Dekabrın ortalarında Qrey Biver arvadı və oğlu ilə birlikdə Makkenzi çayının yuxarısına yola düşdü. Biverin kirşəsini qonşulardan borc aldığı, yaxud dəyiş-düyüşlə əldə etdiyi itlər dartırdı. O biri kirşəyə cavan itlər qoşulmuşdu. Onu Mit-sah sürürdü. Kirşələr və qoşqu daha çox oyuncağı xatırladırdı.

Mit-sah əsl kişi işi gördüyünə sevinirdi. O, itləri idarə etməyi, qoşquya bağlamağı öyrənmişdi. İtlər də qoşquya alışmışdılar. Mit-sahın kirşəsi təxminən iki yüz funt ağırlığında ərzaq və ev əşyaları ilə yüklənmişdi.

Ağ Diş qoşqu itlərini əvvəllər də görmüşdü. Buna görə də onu ilk dəfə kirşəyə qoşanda müqavimət göstərmədi. Canavar balasının boy-nuna mamırla sarınmış xalta geydirdilər. Xaltadan qayısa iki kəndir bağlanmışdı. Boyun qayıqları itlərin sinəsi altından və beli üstündən aşırılmışdır. Bu qayıqlara uzun kəndir bağlayıb onları kirşə ilə birləşdirmişdilər.

Qoşquda cəmi yeddi it vardı. İtlər doqquz-on aylıq idilər. Təkcə Ağ Diş səkkiz ayın içində idi. İtlərin hərəsi bir kəndirə bağlanmışdı. Kəndirlər eyni ölçüdə deyildi. Onların uzunluğu və qısalığı itlərin yekəliyi, gövdəsinin uzunluğu ilə ölçülürdü. Buna baxmayaraq, itlər kirşənin qozlasındakı dairədə birləşmişdilər. Qozla yuxarı qalxmışdı.

Yumşaq qarın içinə çox oturmasın deyər, tozağacı qabığından qayrılmış kirşə yarım dairə şəklindəydi. Elə buna görə kirşəyə yığılmış yüklərin ağırlığı o qədər də hiss olunmurdu. Tarazlığı saxlamaq üçün itləri kirşənin qozlasına yelpikvarı bağlamışdılar. Beləliklə, qaçarkən itlərdən heç biri bir-birinə mane olmurdu.

Yelpikvarı qoşqunun bir üstün cəhəti də vardı. Kəndlilərin müxtəlif uzunluqda olması arxada qaçan itlərin qabaqdakılarla boğuşmasına mane olurdu. Boğuşma yalnız gödək kəndiri olan itlə baş verirdi. Hücüm edən it rəqibi ilə burun-buruna dəyirdi. Bu vaxt sahibkar qamçı zərbələrini işə salırdı. Qoşqunun ən böyük üstünlüyü bir də bunda idi ki, qabaqdakı itlərə hücum etmək istəyən arxadakıların boynuna çubuq bağlanmışdı və bu çubuqlar hücumun qarşısını alırdı. Belə kirşənin və itlərin sürəti birə-on artırdı.

Daldakı itlər heç vaxt qabaqdakıları ötüb keçə bilmirdi. Qoşquda hamı bərk qaçırdı. Biri o birindən asılı idi. Beləcə, insan öz əməlləri ilə heyvanlar üzərində öz hakimiyyətini möhkəmlətməmişdi.

Ağıllı və fəndgir olmasında Qrey Biverə çəkmişdi. O, Lip-lipin Ağ Dişə göz verib işıq vermədiyini çoxdan duymuşdu. Hələ o vaxt Lip-lipin sahibi başqasıydı. Bir dəfə Mit-sah ona xəlvətcə daş atmağa cürət etmişdi. İndi Lip-lip Mit-saha məxsus idi. Ötən günlərin əvəzini çıxmaq üçün Mit-sah onu ən uzun kəndirə bağladı. Bu o demək idi ki, Lip-lip qoşqunun başçısıdır. Sanki ona böyük etimad göstərmişdilər. Əsl həqiqətdə isə burada bir hiylə gizlənmişdi. Davakar itlər Lip-lipi sürüdə incitməyə başlamışdılar. İndi bütün sürünün Lip-lipdən zəhləsi gedirdi.

Kəndiri uzun olan Lip-lip lap qabaqda qaçırdı və itlərə elə gəlirdi ki, Lip-lip sürüdən qorxub qaçır. İtlər onun dal ayaqlarını və quyruğunu görürdülər. Bu, o qədər də təhlükəli deyildi. Bundan başqa, qabaqda qaçan itə arxadan baxan heyvanlarda belə bir təsəvvür yaranmışdır ki, o, yalnız xıldan qaçır. Buna görə də xıl qabaqda qaçan iti nəyin bəhasına olursa-olsun qovub tutmağa çalışırdı.

Kirşə tərənən kimi bütün qoşqu Lip-lipin dalınca yüyürürdü. Beləcə itlər bütün günü qaçırdılar. Bəzən təhqir olunan lip-lip öz təqibçilərinə hücum etmək üçün dayanırdı. Amma hər dəfə Mit-sahın otuz funtluq qamçısı onun başına dəyirdi. Quru maral bağırsaqlarından düzəldilmiş bürməli qamçı Lip-lipi irəli qaçmağa məcbur edirdi. Lip-lip qoşqu ilə boğuşmaqdan qorxmazdı. Amma Mit-sahın qamçısının ağırsığı dəhşətli idi. Buna görə də Lip-lipin kəndiri dartmaqdan başqa çarəsi yox idi.

Hindu ağıl bitib-tükənməz fəndlərlə doludur. Qoşqunun Lip-lipə qarşı ədavətini qızıqdırmaq üçün Mit-sah ayrı-seçkilik yaratmağa başladı, bununla da, bütün xıldı Lip-lipə qarşı nifrət oyatdı. Mit-sah xılın qarşısında təkcə Lip-lipə ət verirdi. O biri itlər ağızlarını açıb baxırdılar. Hiddətlənmiş itlər Lip-lipin başına hərlənir, amma yaxın gəlməyə cürət etmirdilər. Mit-sah əlində qamçı yemək yeyən Lip-lipin yanında durmuşdu. Bəzən ət olmurdu. Mit-sah hiyləyə əl atırdı. O, bütün qoşqunu özündən uzaqlaşdırıb qovurdu ki, guya Lip-lipi yedizdirir.

İlk gündən Ağ Diş qoşquya həvəslə girmişdi. Allahlara itaət edən Ağ Diş vaxtilə daha uzun yol qət etmişdi. O, böyük bir həyat yolu keçmişdi. Allahların hökmü əleyhinə çıxmağın mənasız olduğunu da bilirdi. İtlərin ona qarşı nifrəti öz əhəmiyyətini itirmişdi. Onun üçün ən əhəmiyyətli varlıq insan idi. Onun öz həmcinslərinin cəmiyyətinə olan ehtiyac hissi sönmüşdü. Kiçici tamam yaddan çıxmışdı. Allahların hökmünü qəbul edən Ağ Diş onlara sədaqət göstərməyə çalışır və bu öz hisslərinin ifadəsində ona kömək edirdi. O, bütün əməllərə qulaq asır, intizama tabe olur, səylə işləyirdi. Vicdanlı əmək əhlilənmiş bütün canavarlara xasdır. Ağ diş bu keyfiyyətləri tamamilə mənimsəmişdi.

Az vaxta Ağ Diş itlərlə qaynayıb-qarışdı. Amma bu ünsiyyət hər şeydən əvvəl düşmənçilik və ədavətlə ifadə olunurdu. O, heç vaxt itlərlə oynamırdı. Canavar balası dalaşmağı bacarırdı, dalaşırdı da. Lip-lipin dəstə başçısı olduğu günlərdə aldığı yaraların əvəzini onqat çıxırdı. Lip-lip indi də öz həmcinslərindən qabaqda qaçırdı. O, bütün qoşqunun başçısı idi. Düşərgələrdə Lip-lip Qrey Biverdən, onun oğlu və arvadından ayrılmırdı. O, allahlardan ayrı dura bilməzdi. Çünki bütün itlər onu parçalamağa fürsət gözləyirdi; ədavətin bütün ağırlarını, əzablarını dadmağa məcbur olurdu. Əvvəllər isə bu əzablar Ağ Dişin payına düşərdi.

Lip-lip hörmətdən düşmüşdü. Ağ Diş dəstə başçısı ola bilirdi. Amma o, həddindən artıq qaraqabaq idi. Qoşqu itlərini dişləyir, onlara olmazın yaralar vururdu. Başqa vaxtlar heç onlara əhəmiyyət də verməzdi. Canavar balasına rast gələndə itlər dönüb qaçır. Hətta ən güclü qoşqu iti belə Ağ Dişin ət payını almağa cürət etmirdi. Əksinə, itlər öz ət paylarını mümkün qədər tez yeməyə çalışırdılar. Yoxsa Ağ Diş onların da payını ala bilirdi. Ağ Diş üçün bir qanun bəlli idi; zəifləri sıxışdır, güclüyə tabe ol! O, Qrey Biverin ona tulladığı ət tikəsinə tələm-tələsik üydürdü. İtlərdən biri yeməyini vaxtında qurtarmayan-

da qiyamət başlayırdı. Ağ Diş onun da payının axırına çıxardı. Ət payı yeyilən it isə hiddətlə mırıldanır, dişlərini saqqıldadır, öz narazılığını yalnız göydə sayrısan ulduzlara bildirirdi.

Günlər ötdükcə qoşqu itləri bir-bir Ağ Dişə qarşı çıxmağa başlayırdılar. Buna baxmayaraq, Ağ Diş onları asanlıqla ram edirdi. O, xıldakı xüsusi rolunu inadla mühafizə edib qoruyurdu. İtlərlə boğuşmalar çox da davam etmirdi. Qoşqu itlərinin ona gücü çatmırdı. Ağ Diş rəqibinə qəfil, gözlənilməz zərbələr endirir, onu yaralayır. İtlərin bədəni qanayırdı. Bu zaman it özünü itirir və boğuşmağa macal tapmırdı.

Ağ Diş öz həmcinsləri arasında möhkəm intizama riayət edir, allahlar kimi o, itlərə azca da olsa, güzəştə getmirdi. Onlardan özünə qarşı sonsuz hörmət və itaət tələb edirdi. Əlbəttə, itlər öz aralarında hər şey edə bilirdilər. Bunun canavar balasına dəxli yox idi. Amma ləyaqətinin tapdanmasına yol verməzdi. Çalışır ki, xılda itlər həmişə ona yol versinlər. Onu özlərinin Allahı kimi tanısınlar. Hünəri var, bir it döyüş mövqeyində dursun, tüklərini pırpızlaşdırın, yaxud da dişlərini saqqıldatsın! Bu vaxt Ağ Diş onun üstünə cumar, amansızlıqla, rəhm etmədən ona əməllərinin yanlış olduğunu sübut edərdi.

O, yırtıcıya dönmüşdü. Qoşqunu dəmir dəyanəti gücünə idarə edirdi. Zəiflərə aman verməzdi. Yaşamaq naminə, həyatda mövcud olmaq naminə hələ uşaqlıqda anası ilə birlikdə heç bir köməksiz-filansız şimal cəngəlliklərinin sərtliyinə qalib gələrək mübarizə aparmışdılar və bu çəkişmələr onu bərkitmişdi. Güclü rəqibə rast gələndə, Ağ Diş fərağat dururdu. Sakit-sakit baxırdı. Zəifləri əzirdi, istismar edirdi, amma güclülərə itaət göstərirdi. Qrey Biver uzun səyahəti zamanı yolüstü başqa adamların düşərgələrinə düşürdü. Bu vaxt Ağ Diş qərrib və zırpı itlər arasında ehtiyatla, sakit-sakit gəzməyi üstün tutardı.

Bir neçə ay keçdi. Qrey Biverin səyahəti hələ də davam edirdi. Uzun yol və qoşqudakı əzablı zəhmət Ağ Dişi möhkəmlətməmişdi. Görünür, onun əqli inkişafı da son həddinə çatmışdı. Ətraf aləm başdan-başa qavranılıb süfrə kimi onun qarşısında açılmışdı. Bu aləm amansız və sərt idi. Onun istiliyi, nəvazişi, mərhəməti yox idi.

Ağ Diş hətta Qrey Biverin özünə belə bağlılıq duymurdu. Qrey Biver Allah idi, amma zalım Allah idi. Ağ Diş bu zalım Allahın hakimiyyətini könüllü olaraq qəbul etmişdi. Çünki Ağ Dişin təbiəti hökmranlığa qarşı çıxmırdı, çıxma da bilməzdi. Əks təqdirdə, o, şimal cəngəlliklərindən qayıtmamalı, allahlara öz sədaqətini sübut etməməliydi.

Onun içində hələ heç kəsin duya bilmədiyi dərin bir hiss gizlənmişdi; xoş rəftar, nəvaziş göstərməklə Qrey Biver bəlkə də bu dərinliyə baş vura bilərdi. Lakin o, Ağ Dişlə həmişə sərt olmuşdu. Ona bir kəlmə də olsun xoş söz deməmişdi. Bu, Biverin təbiətinə xas deyildi. Onun hökmranlığı qəddarlıqla, zorakılıqla ölçülürdü. Bu zorakılıqla o, hökm edirdi. Qamçı və dəyənək gücünə ədaləti qoruyur, cinayətkarı isə cismani zərbələrlə cəzalandırırdı. Qrey Biver ona göstərilən xidməti mükafatlandırmaz, sadəcə olaraq dəyənək zərbələrini kəsərdi.

Ağ Diş insan əlinin mükafatı olan səadət haqqında heç nə bilmirdi. O, insanın vuran əlini sevmirdi. Bu əl şübhəli idi. Düzdür, bəzən bu əl ona əl atardı. Amma ətdən çox ona ağrı-əzab gətirmişdi. Bu əllərdən uzaq olmaq yaxşıdır. Bu əllər onu daşa basır, odun, dəyənək yellədir, qamçılıyırdı. Bu əllər onu şil-küt edir, tüklərini dartıb çıxarır, didikləyirdi. Özgə düşərgələrinə girəndə ona məlum oldu ki, uşaq əlləri də xatalıdır. Bir dəfə az qala uşaqlar onun gözünü çıxaracaqdı. Elə bundan sonra Ağ Diş uşaqlarla ehtiyatla dolanmağa başladı. O, uşaqların şiltaqlığına dözə bilmirdi. Uşaqlar ona yanaşıb xətər gətirən əllərini uzadanda canavar balası dərhal qaçıb gedirdi.

Böyük Sleya gölünün sahilindəki düşərgələrin birində Ağ Diş Qrey Biverin daha bir qanununu öyrəndi: Allahlara hücum etmək olmaz! Bu günahı bağışlamırlar. Düşərgədə yaşayan başqa itlər kimi adətə görə, o da yemək dalınca getmişdi. O, donmuş sığın ətinə balta ilə doğrayan bir oğlan gördü. Ət tikələri və sümükləri ətrafa səpələnirdi. Ağ Diş ayaq saxlayıb ət tikələrini ötürməyə başladı. Oğlan baltanı atıb əlinə dəyənək götürəndə Ağ Diş dala çəkildi, zərbədən güclə yayındı. Düşərgə ilə tanış olmayan Ağ Diş daxmalar arasındakı dalana cumdu, birdən qarşısına hündür torpaq səddi çıxdı. Buradan geri dönmək olmazdı. İrəliyə də yol yox idi. Hara qaçacaqdı? Oğlan dalanın yeganə çıxış yolunu tutmuşdu. O, irəli gəldi, dəyənəyi qaldırıb iti vurmaq istədi. Ağ Diş qəzəbləndi, acıqlı-acıqlı insana baxdı. Tüklərini dimdik qabardıb, oğlanın üstünə qorxunc bir nərə çəkdi. Axı, o, belə bir qanunu yaxşı bilirdi: bütün artıqlar, məsələn, donmuş sığın ətinin artıq tikələri onları tapan itə məxsusdur. Axı, o, heç bir pis hərəkət etməmiş, qanunu pozmamışdı. Niyə bu oğlan onu kətkəlməyə hazırlaşır? Bunun necə baş verdiyini Ağ Diş özü də bilmədi. O, quduza dönüb hər şeyi ildırım sürətilə etdi. Rəqibini – oğlanı göz açmağa qoymadı, sıçrayıb oğlanın dəyənək tutan əlini dişlədi və oğlan qarın üstünə yıxıldı.

Bununla belə, Ağ Diş allahların təsbit etdiyi qanunu pozduğunu bildi. Onu şiddətli cəza gözləyirdi. O, allahların müqəddəs bədənini dişləmişdi. Ağ Diş qaçıb Qrey Biverin ayaqları altında uzandı, yerə qısıldı. Əli dişlənmiş oğlan və onun ailəsi hay-küy qaldırmışdılar. Onlar Ağ Dişə cəza vermək üçün gəlmişdilər. Amma əllərindən heç nə gəlmirdi. Qrey Biver öz itini müdafiə etdi. Mit-sah və Klu-kuç da onun tərəfini saxladılar. Ağ Diş diqqətlə qulaq asırdı. O, adamların qəzəblə əllərini yellədiyini görürdü. Buna baxmayaraq, öz haqlı hərəkətini də başa düşürdü. Ona bir şey də aydın oldu: allahlar müxtəlif olur: onun allahları, özgə allahları. Bu allahlar bir-birindən fərqlənir. Öz allahından hər şey gözləyə bilər, öz allahı ədalətli də, haqsız da ola bilər. Amma özgə allahların ədalətsiz hərəkətinə dözə bilməz. Onda mütləq intiqam almalıdır. Bu da bir qanun!

Elə həmin gün Ağ Diş başqa bir təzə qanunla da tanış oldu. Meşə-də çör-çöp yığan Mit-sah yad oğlanlarla sözləşdi. Bu oğlanlar arasında Ağ Dişin yaraladığı oğlan da vardı. Bu vaxt dava başladı. Oğlanlar Mit-sahın üstünə töküldülər. Mit-sah təklənmişdi. Hər tərəfdən ona zərbə dəyirdi. Əvvəlcə canavar balası bu mənzərəni kənardan seyr etdi. Bu allahların öz işidir, özləri bilər, ona dəxli yoxdur. Birdən anladı ki, axı döyülən Mit-sahdır. Onun allahlarından birini döyürdülər və o, bundan sonrakı hərəkətlərini ölçüb-biçmədi, qəzəblənmiş it özünü dalaşanların içinə atdı. Az keçmədi ki, oğlanlar əkilib qaçdılar. Amma qarın üstü qan idi və oğlanların çoxu diş yarası almışdı. Mit-sah hadisəni düşərgədə danışdı. Qrey Biver Ağ Dişə ət verməyi əmr etdi. Canavar balasına daha çox ət verdilər. O, doyunca yedi, tonqalın yanında uzanıb yatdı. Ağ Diş möhkəm inanmışdı ki, bu qanunu düz başa düşmüşdür.

Bundan sonra o, daha bir qanunu da öyrəndi, sahibin mülkiyyətini də qorumaq lazımdır. Sahibin özünü, həm də mülkiyyətini qorumaq itin vəzifəsi olmalıdır. Ağ Diş bu vəzifəni də öyrəndi. İtaət etdiyi Allaha məxsus nə varsa, hamısını özgə allahlardan qorumaq lazımdır. Lakin bu, itin müqəddəs vəzifəsi olsa da, təhlükəli və qorxulu idi. Qadir allahlar ilahi qüvvədir. Onlarla çekişmək, höcətləşmək çətindir. Amma, hər halda, Ağ Diş onlara cəsarətlə müqavimət göstərməyi də öyrəndi. Vəzifə borcu onun içindəki qorxunu əzib məhv etmişdi. Buna görə də əliyəri özgə allahları Qrey Biverin mülkünə yaxın düşməməyi qərara aldılar.

Ağ Diş tezliklə dərk etdi ki, əliyəri allahlar qorxaq olur, bir az bərkə düşən kimi dabanlarına tüpürüb qaçirlar. Ona görə də Ağ Diş onları

gören kimi hay salırdı. Heç iki dəqiqə keçməmiş Qrey Biver onun başının üstünü kəsdirirdi. Sonra o, başa düşdü ki, oğru təkçə ondan çəkindiyinə görə qaçmır, oğru onun Allahı Qrey Biverdən qorxdığına görə qaçır. Əvvəla, oğrunu gören Ağ Diş hümmürdü. Axı, o, hümməyi bacarmırdı. Canavar balası çağırılmamış qonağın üstünə cumur, dişlərini işə salırdı. O, sərt və qəzəbli sahibinin etibarlı gözetçisi idi. Yalnız buna görə Qrey Biver onu həmişə mükafatlandırır. Ağ Diş azğınlaşıb quduza dönmüşdü.

Aylar bir-birini əvəz etdikcə insanla canavar balası arasındakı itti-faq daha da möhkəmlənmişdi. Bu müqavilə hələ uzaq-uzaq illərdə şimal cəngəlliklərindən üz döndərən insanın ayağına gəlmiş ilk canavarla bağlanmışdı. Bütün sələfləri kimi Ağ Diş də bu müqavilənin şərtlərini imzalamışdı. Şərtlər isə çox sadə idi. Tanrıya itaət etməklə o, azadlığını qurban vermişdi. Bunun əvəzində Allah ona yemək və istilik, itaətkarlıq və soyuq münasibət bəxş etmişdi. O isə Allahın mülkünü, təsərrüfatını və canını qoruyurdu. Ona qulluq göstərir, tabe olurdu.

Allahın varsa, ona itaət et! Ağ Diş də öz Allahına beləcə itaət edir, vəzifə borcuna və bir də canından çıxmayan qorxu hissəsinə tabe ola-ola, ona qulluq göstərirdi. O, Allahı sevmirdi. Sevginin nə olduğunu da bilmirdi. Bu hissi heç vaxt duymamışdı. İndi onun anası Kiççi uzaq bir xatirəyə dönmüşdü. Beləcə, Ağ Diş insana tabe olmuş, nəinki şimal cəngəlliklərindən, öz cinsindən olan vəhşilərdən də üz döndərmişdi. Həm də müqavilənin belə bir şərtinə də əməl edirdi ki, Allahdan heç yana qaçmaq olmaz. Allah onu anasının dalınca getməyə qoymurdu. İnsana olan sədaqət Ağ Diş üçün qanuna çevrilmişdi. Bu qanun azadlıq ehtirasından da, qan qohumluğundan da güclü idi.

6

ACLIQ

Qrey Biverin uzun səyahəti qurtarmışdı. Yaz gəlmişdi. Aprel günlərinin birində Ağ Dişin bir yaşı tamam oldu. O, köhnə düşərgəyə qayıtdı. Burada Mit-sah Ağ Dişin boynundan xaltanı açdı. Ağ Diş hələ tam dərk etməsə də, Lip-lipdən sonra birillik küçüklər arasında, hər halda, ən yekəsiydi. O, ata canavardan və Kiççidən boy almışdı. İndi Ağ Diş az qala böyük itlərlə müqayisə olunurdu. Əlbəttə, bədən quruluşuna

görə onlardan geri qalırdı. Bədəni arıq olsa da, tənəsüblü, qamətli idi. O, boğuşmalarda gücündən çox, cəldliyi və çevikliyi ilə seçilirdi. Dərisi canavar dərisi kimi boz idi. Əsl canavara oxşayırdı. Kiççidən-gəlmə it qanı onun xarici görünüşündə heç bir əlamət saxlamamışdı. Amma bu qan onun xasiyyətinə təsir göstərmişdi.

Ağ Diş düşərgədəki allahları tanıyır və burada arxayın-arxayın hər-lənirdi. Onlarla səyahətə çıxmamışdan qabaq tanış olmuşdu. Hərdən küçüklərə də rast gəlirdi. Bu müddət ərzində onlar da yekəlmişdilər. Amma rast gəldiyi böyük itlər onun üçün daha çox qorxulu idi. İtlər nəhəng görünsələr də, Ağ Diş onlardan çəkinmir, xılın içində sərbəstliklə gəzirdi və bu sərbəstlikdən də ilk vaxtlar çox böyük həzz alırdı.

Burada qoca bir it vardı. Ona Ağ Beysik deyirdilər. Əvvəllər Ağ Beysik Ağ Dişi qovmaq üçün yalnız dişlərini şaqıldadırdı. Ağ Diş neçə dəfə Beysiklə tutaşmış və onun cəngindən qaçmağa çalışmışdı. Amma indi Beysik qocalmış, əldən düşmüşdü. Ağ Diş isə cavan idi. Ona hər gün yeni güc gəlirdi.

Düşərgəyə qayıdandan sonra itlərin Ağ Dişə olan münasibətindəki dəyişiklik tezliklə hiss olunurdu. Adamlar bir az əvvəl ovladıqları sığın ətini paylayırdılar. Ağ Dişə baldır sümükləri ilə birlikdə sığın dırnaqları da düşmüşdü. Dırnaqların üstündə çoxlu ət vardı. Boğuşan itlərdən qaçıb meşəyə gedən Ağ Diş öz payını yeməyə girişmişdi ki, birdən qoca Beysik onun üstünə cumdu. Ancaq qoca it özünə gəlməmiş iki dəfə dişləndi. Ağ Diş isə salamatca kənara sıçradı. Bu cəsarətli və sürətli hücumdan mat qalmış Beysik gözlərini Ağ Dişə zillədi. Yeyilməmiş ətli sümük itlərin arasında qalmışdı.

Beysik qoca idi. Əvvəllər onun asanlıqla qorxuda bildiyi cavan it isə güclüydü, dalaşqandı. Bu, acı da olsa, həqiqət idi və bu acı həqiqəti udmaq lazım gəldi. Beysik bütün təcrübəsini və müdrikliyini köməyə çağırırdı. O, cavan itlərin qarşısında əyilmək istəmirdi. Əvvəlki coşqunluğuna olsaydı, hiddətlə cavan itin üstünə şığıyardı. Ancaq indi zəifləyib əldən düşmüşdü, canavar balasına cavab verməyə gücü çatmırdı. Buna baxmayaraq o, tüklərini qabardıb Ağ Dişə baxırdı. Ağ Dişi qorxu hissi bürüdü. O, büzüşmüş halda yerə sıxılmışdı, balaca küçüyə dönüb geri-yə çəkilmək barədə fikirləşirdi. Bax, Beysik burdaca böyük səhv etdi. Əgər o, vahiməli və yırtıcı görkəmini axıra qədər saxlasaydı, yəqin ki, hər şey yaxşı qurtaracaqdı. Qaçmağa hazırlaşan Ağ Diş sür-sümüyü ona qoyub əkiləcəkdə. Lakin Beysik gözləyə bilmədi. Ona elə

gəldi ki, qələbə elə onunkudur. İrəli yeridi, sümüyü iylədi. Ağ Diş tüklərini yüngülcə pırpızlaşdırdı. Hətta bu zaman da vəziyyətdən çıxmaq olardı. Amma Beysik başını yuxarı qaldırıb, Ağ Dişə əvvəlki hiddətlə baxdı. Çünki qoca itin burnuna təzə ət qoxusu dəymişdi. O, dözə bilməzdi. Beləliklə, sümüyü götürdü. Ağ Diş özündən çıxdı. Qonşu itlər arasındakı hökmranlığının dadı hələ onun damağından getməmişdi. Buna görə də özünü toplaya bildi. Axı, gözü görə-görə başqa bir it onun ət payını içəri ötürürdü. Canavar balası qoca Beysiki göz açmağa qoymadı. Adəti üzrə itin üstünə tullandı. Elə birinci dişləkdən qoca itin sağ qulağı parça-parça olub sallandı. Qəfil hücum qoca iti sarsıtmışdı. Bu hücumun ardınca dərhal ildırım sürəti ilə daha bir kədərli mənərə baş verdi: Beysik ayaqlarından vuruldu və boğazında dəhşətli yara əmələ gəldi. Qocaya qalxmağa aman verməyən canavar balası iki dəfə onun çiyini yaraladı. İldırım sürətli hücum dəhşətli idi. Beysik də Ağ Dişin üstünə atıldı. Amma, ağı boşa çıxdı. Dişləri yalnız havada hiddətlə şaqıldadı. Növbəti anda Beysikin burnu parçalandı. Və o, ləhləyə-ləhləyə geri çəkildi. Vəziyyət tamamilə dəyişmişdi. Sümüyün üstündə hiddətdən tüklərini qabartmış Ağ Diş dururdu. Beysik hər dəqiqə qaçmağa hazır vəziyyətdə idi. Kənarda durub baxırdı. O, cavan, çevik rəqibi ilə boğuşmağa cürət etmədi. Bir daha kədərlə hiss etdi ki, qocalmışdır. Amma öz ləyaqətini itirməməyə çalışırdı. Buna görə də Beysik arxasını cavan itə və yerə düşmüş sümüyə döndərüb sakitcə, şahənə addımlarla çıxıb getdi. Guya onu heç nə maraqlandırmırdı. Gözdən itəndən sonra Beysik Ağ Dişin görə bilmediyi bir yerdə uzanıb yaralarını yalamağa başladı.

Bu hadisədən sonra Ağ Diş özünə daha çox inanmışdı. O özü ilə fəxr edirdi. İndi Ağ Diş qoca itlər arasında da arxayın-arxayın gəzirdi. Heç kəsə aman vermirdi. Əlbəttə, şuluq salmağa bəhanə axtarmırdı. Amma itlərdən özünə nəhayətsiz dərəcədə diqqət tələb edirdi. O öz hüququ qoruyurdu. İtlərin qabağında əyilmirdi. İtlər onunla hesablaşmalı idilər, vəssalam, heç kəs ona xor baxa bilməzdi. Ağ Diş küçüklərin qənimi idi. Küçüklər yaşlı itlərdən çəkinirdilər, onlara yol verir, hətta bəzən öz ət paylarını da qocalara qoyub əkilməyə məcbur olurdular. Yırtıcıya dönmüş, hamıdan sərt və güclü qaçan Ağ Diş də özünü yaşlı itlər kimi aparırdı. Bu hüququ özü qazanmışdı. Qoşqu itləri tezliklə başa düşdülər ki, Ağ Dişə elə-belə baxmaq olmaz. Yaxşısı budur, onunla işləri olmasın. Ona heç ilıq münasibət göstərməyə də cəhd

etmirdilər. İtlərlə bir neçə dəfə boğuşduqdan sonra Ağ Dişin hökmü bütün xıla sirayət etdi.

Yayın ortalarında canavar balasının başına gözlənilməz bir hadisə gəldi. O, düşərgənin ətrafında sakit-sakit gəzirdi. Burada təzə bir daxmanı ələk-vələk etdi. Ağ Diş hindularla birlikdə sığın ovuna getmək istəyirdi, lakin birdən o, Kığçı ilə rastlaşdı. Ayaq saxladı və Kığçıyə baxdı. O, anasını dumanlı şəkildə xatırlayırdı. Axır ki, yadına saldı. Amma Kığçı öz oğlunu unutmuşdu. O, hiddətlə oğlunun üstünə mırıldadı. Dişlərini şaqqıldatdı. Ağ Diş isə hər şeyi – anası ilə bağlı ötən günləri xatırladı. Ötən günlər və ananın bu nəriltilisinin tanış mənası onun gözləri önündə canlandı. Allahlarla görüşməzdən qabaq onun anası Kığçı – Ağ Diş üçün əvəzolunmaz bir varlıq idi. Köhnə, doğma hissələr qayıdıb onu bürüdü. Ağ Diş anasına sarı yüyürdü, amma Kığçı dişlərini şaqqıldatmaqla onu qarşıladı. Kığçının dişləri sümüyə kimi oğlunun çiyinə sancıldı. Ağ Diş heç nə anlamadı. Bu görüşə məəttəl qaldı. Özünü itirib, karıxmış vəziyyətdə geri çəkildi.

Kığçıda günah yox idi. Ana canavarlar öz balalarını – birdən çox yaşlı olan balalarını tez unudurlar. Kığçı də beləcə öz balasını yaddan çıxarmışdı. Ağ Diş onun üçün yad olmuşdu və bu müddət ərzində doğduğu yeni nəsil anaya azgınlıq etmək hüququ verirdi. O, naməlum olan bütün itlərə qarşı quduzluq edirdi.

Ana canavarın balalarından biri Ağ Dişə tərəf süründü. Özləri də bilmədən heyvanlar qeyri-ixtiyari bir-birinə yanaşdılar. Ağ Diş küçüyü maraqla iylədi, Kığçı yenə onun üstünə sığıyıb böyük oğlunun çənəsini yaraladı. Ağ Diş yenə də geri çəkildi. Onun içində yenicə oyanmış bütün köhnə, şirin xatirələri ölüb məhv oldu. O öz təzə balasını yalayan Kığçıyə baxdı, ana canavar hərdən bir başını qaldırır mırıldayırdı. İndi Kığçı Ağ Dişə lazım deyildi. O, anasız keçinməyi öyrənmişdi. Ananın necə əziz və qiymətli varlıq olduğunu da unutmuşdu. Onun yırtıcı dünyasında daha Kığçıyə yer yox idi. Kığçının dünyası da Ağ Dişsiz qalmışdı.

Elə bil xatirələr heç olmamışdı. Bütün bu hadisələr Ağ Dişi heyərləndirmiş, sarsıtılmışdı. Bu vaxt Kığçı üçüncü dəfə Ağ Dişin üstünə cumdu və onu qovdu. Ağ Dişin itaət etməkdən savayı yolu yox idi. Kığçı dişi canavar idi və onun cinsinin qanununa görə, erkək canavarla dişi canavar dalaşmamalı idi. Əlbəttə, bu qanun haqqında o heç nə bilmirdi. Bu qanunu həyat təcrübəsindən götürmüşdü. Bu qanunu ona

instinkt pıçıldayırdı. Elə bil instinkt ki, vaxtilə aylı-ulduzlu gecələrdə onu ağzını göyə tutub ulamağa məcbur etmişdi. Bu instinkt onu ölmün caynaqlı pəncəsindən və naməlum qorxu hissindən çəkinməyə məcbur etmişdi.

Aylar bir-birini əvəz edirdi. Ağ Dişin gücü artmışdı. O, yekəlmış, çiyinləri genişlənmiş, xasiyyəti inkişaf etmişdi. Elə bil canavar balası pələnc kimi yumşaq bir materialdan hazırlanmışdı. Onun içində çoxlu keyfiyyətlər gizlənmişdi. Ətraf mühit bu pələncdən istədiyi şeyi düzəltdirdi. Ona müxtəlif forma verirdi. Əgər insanın qaladığı tonqal Ağ Dişi özünə çəkməşəydi, yəqin ki, şimal cəngəlliyi onu əsl canavar edəcəkdə. Allahlar ona tamam başqa bir dünya bəxş etdilər. Canavar cinsindən olan Ağ Diş it olmuşdu. Hər halda, o, canavar deyildi, it idi. Beləcə ətraf mühitin təsiri ilə Ağ Dişin yarandığı elastiki material müəyyən bir şəkil almışdı. Bu, mütləq belə olmalı idi. Ağ Diş get-gedə daha sərt, zalım olur, öz həmcinslərindən gen qaçırdı. İtlər bu qərara gəlmişdilər ki, Ağ Dişlə düşmənçilik etməsinlər, Qrey Biver isə Ağ Dişi gündən-günə daha çox qiymətləndirirdi. Lakin yetkinlik çağı Ağ Dişin zəif bir cəhətini hələ də ört-basdır etməmişdi: ona məsxərə ilə güləndə dözə bilmirdi. İnsanın kinayəli gülüşü Ağ Dişi hiddətləndirirdi. Əlbəttə, adamlar öz aralarında gülüşə bilərdilər. O, buna heç əhəmiyyət də verməzdi. Amma ona lağ edib gülən adama nifrətlə, həqarətlə baxırdı. İtin ləyaqəti, təkmini coşub həddini aşmışdı. Həqarətli gülüş onu bərk acıqlandırır. Bu vaxt Ağ Diş xalis şeytana dönürdü. Belə anlarda onun cənginə keçən küçüyün işi bitməliydi. O, Qrey Biverin də acıqlı olmasına bələd idi. Qrey Biverin cəzaları şiddətli olurdu. Onun cəza qanunları Ağ Dişə bəlliydi. Qrey Biverə dəyənəklə ağı kömək edirdi. Amma itlərin boş çöllüyə cumub can qurtarmaqdan savayı əlacı yox idi. Onlar hiddətlənmiş Ağ Dişi görəndə tez aradan çıxırdılar...

Ağ Dişin üç yaşını tamam olmuşdu. Bu vaxt Makkenzi çayının sahilində yaşayan hindu düşərgəsinə aclıq düşdü. Onlar yayda balıq tuta bilməmişdilər. Qışda isə marallar öz həmişəki məskənlərindən qaçıb getmişdilər. Sığın dəstələri nadir hallarda görünürdü. Dovşanlar isə, demək olar ki, qeybə çəkilmişdilər. Məşənin vəhşi heyvanları məhv olmuşdu. Vəhşilər aclıqdan zəifləyib əldən düşmüş, bir-birlərini yeməyə başlamışdılar. Bu dəhşətli fəlakətdən yalnız güclülər salamat çıxırdı.

Ağ Dişin allahları ovçuluqla məşğul olurdular. Aclıq düşəndən sonra qocalar və zəiflər bir-bir ölməyə başladılar. Düşərgədə vay-

şivən qopmuşdu. Qadınlar və uşaqlar öz paylarını, son tikələrini arıqlayıb çöpə dönmüş ovçulara verirdilər. Çünki ovçular bütün günü meşədə qurd-quş axtarırdılar.

Aclıq allahları pis günə salmışdı. Onlar maral dərisindən düzəlttikləri mokasin ayaqqabılarını, əlcəklərini yeyirdilər. İtlər qoşqu qayıqlarına, qamçılara daraşib aclıq ehtiraslarını söndürürdülər. Bu, hələ harası idi? İtlər bir-birinin ətinə yeyir, allahlar da itləri yeyirdilər. Sağ qalan itlər bütün bunları görür, təşvişə düşürdülər. Onları da belə bir acınacaqlı aqibət gözləyirdi. Ağrılı və cəsarətli itlər insanın qaladığı tonqalı birdəfəlik tərk edib qaçır, meşəyə pənah aparırdılar; bura da isə onları ya ölüm, ya da yırtıcı canavar cəhəngi gözləyirdi.

Belə acınacaqlı günlərin birində Ağ Diş də meşəyə tərəf qaçdı. O, başqa itlərə nisbətən həyatdan daha çox baş çıxarırdı. Keçmiş həyat məktəbi ona yaxşı dərslər vermişdi. Xüsusilə xırda vəhşilərin izinə ustalılıqla düşə bilirdi. Ağ Diş ehtiyatla sincabların hər bir hərəkətini saatlarla izləyir, onların ağacdan yerə düşəcəyi fürsəti əldən vermirdi. Belə hallarda o, müstəsna dözümlü nümayiş etdirirdi. Əlbəttə, bu dözümlü onu üzən, aclıqla heç cür uyuşmurdu. Ağ Diş isə tələsmirdi. Bütün imkanlarını ölçüb-biçəndən sonra dəqiq və düzgün hərəkət etməyə çalışırdı. Yoxsa sincab yenə ağaca dırmaşmış əldən çıxma bilirdi. Sincab sürətlə qaçsa da, pusquda duran Ağ Diş güllə kimi onun üstünə sıçrayıb qamarlayırdı.

Adətən sincab ovu uğurla başa çatırdı. Amma Ağ Diş doyunca yeyə bilmirdi. Çünki sincablar nadir hallarda görünürdü. Buna görə də canavar daha xırda quşları tutmağa məcbur olurdu. Aclıq onu üzürdü. O, siçovulları yuvalarından qazıb çıxarır, özü kimi ac olan gəlinciklə də döyüşə girməkdən çəkinmirdi.

Şiddətli aclıq Ağ Dişi amansız caynaqları ilə sıxmaq istəyəndə o, yenidən, xəlvət-xəlvət allahların qaladığı tonqala yaxınlaşdı. Ancaq lap yaxına getmədi. O, allahlarla bir daha görüşməkdən qaçırırdı. Meşədə hərhlənir, cələyə düşmüş tək-tük quşları oğurlayırdı. Bir dəfə isə Qrey Biverin qurduğu tələyə düşmüş dovşanı qamarladı. Sonra ovunu götürüb ləhləyə-ləhləyə qaçdı. Bu vaxt Qrey Biver meşədə gəzirdi. Zəiflikdən güclə özünü saxlamış hindu dincini almaq üçün oturmuşdu. Birdən Ağ Diş yorulub əldən düşmüş, ayaq üstə güclə tab gətirən cavan canavara rast gəldi. Ağ diş ac olmasaydı, əlbəttə, ondan yan keçərdi. Bəlkə də ona qoşulub qaçardı. Amma bu dəfə o, canavarı qovub

öldürdü, sonra da onu yedi. Görünür, tale Ağ Dişin tərəfində idi. Çünki hər dəfə aclıq şiddətlənəndə, o, təzə ov qamarlayırdı. Hətta gücdən taqətdən düşdüylü günlərdə belə, xoşbəxtlik ondan üz döndərmirdi. Bir dəfə Ağ Diş vaşaq ətidən iki gün doyunca yedi. Sonra canavar sürüsünə rast gəldi. Sonra uzun, amansız təqib başlandı. Ağ Diş canavarlardan daha möhkəm və güclü idi.

Buna görə də onlardan canını qurtara bildi. O, nəinki qaçırırdı, böyük dövrə vururdu və geri qayıdanda yorulub taqətdən düşmüş canavarlardan birinin üstünə şığıyırdı.

Tezliklə Ağ Diş bu yerlərlə vidalaşmış öz keçmiş yurduna tərəf yola düşdü. O, doğma mağaranı axtarıb tapdı. Kiçini burada gördü. Kiçici də allahların qonaq sevməyən tonqallarını tərk edib gəlmişdi. Balalamaq vaxtı o, mağaraya dönmüşdü. Ağ Diş mağaraya gələndə Kiçinin təzə doğulmuş küçüklərindən yalnız biri sağ qalmışdı və bu balaca küçük də son günlərini yaşayırdı. Körpələr aclığa çətin tab gətirirdi.

Kiçici böyük oğlunu – Ağ Dişi yaxşı qarşılamadı. Canavar balası buna əhəmiyyət vermədi, anaya möhtac deyildi. Ağ Diş soyuqqanlıqla ondan üz döndərərək çayyuxarı qaçdı. Çayın sol qolunda haçansa, anası ilə birlikdə dalaşdığı vaşaq yuvasını tapdı, sakinləri didərgin düşmüş bu yuvada uzanıb bütün günü dincini aldı.

Yayın əvvəllərində – aclıq qurtaran vaxtı Ağ Diş qəfildən Lip-liplə rastlaşdı. Lip-lip də onun kimi meşəyə qaçmış, acınacaqlı həyat sürmüşdü. Ağ Diş onu qəfildən gördü. Əyri sahilin çıxıntısından əks istiqamətə tərəf dönürdü. Onlar, demək olar ki, eyni vaxtda hündür təpənin dalından çıxıb üzbəüz dayandılar. Hər ikisi quruyub qaldı. Bu görüşdən hər ikisi qorxuya düşdü. Hər iki it gözlərini bir-birinə zillədi. Ağ Dişin əhvalı yaxşı idi. O, həftə ərzində yaxşı ov etmiş, çoxlu ət yemişdi. Tox idi. Lip-lipi görəndə kimi tükləri dimdik qalxdı. Qeyri-ixtiyari olaraq tüklərini qabardan Ağ Diş əvvəllər Lip-liplə dalaşanda belə vəziyyət alardı. Öz düşməninə görəndə Ağ Diş mırıldandı. Firsəti əldən vermədi. Hər şey sürətlə baş verdi. Lip-lip dala çəkildi. Ağ Diş çiyin-çiyinə sürünüb birdən onun ayaqlarından vurdu. Sonra belinə tullanıb Lip-lipin damarı çıxmış boynunu cənginə keçirdi. Lip-lipi ölümqabağı titrəmə tutdu. Ağ Diş gözünü ondan çəkmirdi. Bir müddət onun başına fırlandı, sonra yenidən yola düşüb sahilin əyri döngəsində gözden itdi.

Ağ Diş tezliklə meşə kənarına gəldi. Sonra ensiz çığırlarla Makkenzi çayına endi. O, əvvəllər də buraya gələrdi. O vaxt bu sahildə heç

nə yox idi. İndi isə burada düşərgə görünürdü. Ağ Diş dayandı. Ağac-
ların arxasına çəkilib oğrun-oğrun pusmağa başladı. Düşərgədən
gələn səslər və qorxular ona tanış idi. Lakin düşərgənin səs və qorxu-
sunda nəşə bir təzəlik duyulurdu. Hürüşmə və ağlaşma səsi gəlirdi. Bu
səslər sanki bolluqdan, naz-nemətdən xəbər verirdi. Bu vaxt Ağ Diş
əşəbi qadın səsi eşitdi. Ona elə gəldi ki, bu cür əşəbiləşmək yalnız tox
qarına mümkün olar. Havadan balıq iyi gəlirdi. Deməli, düşərgədə ye-
mək vardı. Həyat qaynayırdı.

Aclıq qurtarmışdı. O, meşədən çıxıb sürətlə düz daxmaya –
məişət qaygıları ilə coşub-daşan daxmaya tərəf götürüldü. Evin kişisi
yox idi. Amma Klu-kuç Ağ Dişi görəndə kimi sevincdən qışqırdı. Ona
bütöv bir təzə balıq verdi. Balığı ləzzətlə yeyəndən sonra Ağ Diş
uzanıb Qrey Biverin yolunu gözlədi.

Dördüncü hissə

QADİR ALLAHLAR

1

DÜŞMƏN

Ağ Dişin təbiətində öz cinsindən olan heyvanlarla yaxınlıq etmək
istəyi yaranmışdı. O, qoşqunun başcısı olan kimi bu istək biryolluq
məhv oldu.

İtlərin ondan zəhləsi gedirdi. Çünki Mit-sah ona əlavə ət atırdı.

Ağ Diş həmişə qoşqunun başında qaçırdı, bununla da yumşaq,
tüklü quyuğunun görünməsi, iti qaçan, gözəgörünməz ayaqları ilə
itləri özündən çıxarırdı.

Ağ Diş də itlərə nifrət edirdi. Başçı vəzifəsini yerinə yetirmək ona
qətiyyətlə ləzzət vermirdi. Yalnız gücünə arxalanıb üç il onun hakimiyyəti
altında qalan itlərin hürüşməsindən qaçmaq lazım gəlirdi. Bu-
nunla barışmalıydı, əks təqdirdə, onu ölüm gözləyirdi. Onun içində
coşub-daşan həyat isə sönmək istəmirdi. Mit-Sah yerindən tərpənən
kimi bütün qoşqu hiddətlə hürə-hürə Ağ Dişin dalınca yüyürürdü.

O özünü müdafiə edə bilmirdi. Başını itlərə tərəf döndərən kimi
Mit-sah onun ağız-burnunu qamçılıyırdı. Ağ Dişin irəli, yalnız irəli

qaçmaqdan başqa əlacı qalmırdı. Hürüşən it xılının hücumunu quyuğu
və dal ayaqları ilə dəf edə bilmirdi. Belə silahla amansız dişlər çoxlu-
ğundan qorunmaq mümkün deyildi. Və Ağ Diş dördəyək çaparaq, hər
sıçrayışı ilə öz təbiətini zorlayır, vüqarını sındırırdı. Beləcə bütün
günü qaçmalı olurdu.

Zor işlətmək cəzasız qalmır. Əgər bədəndəki tük dərinin lap dibinə
yeriyirsə, o da mütləq ağrı verəcək. Belə bir hadisə eynilə Ağ Dişin baş-
şına gəldi. O, bütün varlığıyla onu dabanbadaban izləyən itlərdən qaç-
mağa can atırdı. Amma allahların hökmünə qarşı çıxmaq olmazdı.
Onların hökmü maral bağırsaqlarından düzəldilmiş otuz funtluq qam-
çıyla daha da möhkəmlənirdi. Ağ Diş bütün bunlara dözüdü, vəhşi,
təkrarolunmaz əxlaqına mənsub nifrət və qəzəbini gizlədərək dözüdü.

Ağ Diş itlərin qatı düşməni idi. O, heç vaxt aman istəməz, özü də
heç kəsə rəhm etməzdi. Bədəmindən yaralar və çapıqlar əksik olmazdı,
öz növbəsində itlərdə də onun dişlərinin yeri qalırdı. Digər başçıların
əksinə olaraq (allahlara arxayın olan başçıların əksərinin əksinə ola-
raq, Ağ Diş belə müdafiəyə məhəl qoyan deyildi), o, cəsarətlə düşər-
gədə hərlənir, onu gündüzlər incitmiş itlərlə gecələr haqq-hesab
çəkirdi. Ağ Diş hələ başçı olmadığı vaxtlarda indiki qoşqu yoldaşları
adətən ondan gen gəzirdilər. İndi vəziyyət dəyişmişdi. Səhərdən
axşamədək çəkən təqib və Ağ Dişin bütün günü onların qabağına qaç-
masına dözməyə nə vardı ki! Ağ Diş xılın arasında görünən kimi dava
başlayırdı. Düşərgədə hərlənib gəzəndə ulayır, dişlərini şaqıldadır,
zingildəyirdi. Onun nəfəs aldığı hava da sanki nifrət və qəzəblə
doluydu və bu, yalnız onun içindəki hiddət və qəzəbi gücləndirirdi.

Mit-sah qoşquya “dayan!” əmri verəndə Ağ Diş ona qulaq asırdı.
İlk vaxtlarda bu dayanma itlərin qarmaqarışılıqlığına səbəb olur, onlar
nifrət etdikləri başcının üstünə hücum çəkirdilər. Amma elə buradaca
mənzərə dəyişirdi: Mit-sah qırmancını yelləndərək Ağ Dişin dadına
çatırdı. Və nəhayət, itlər anladılar ki, əgər kirşələr Mit-sahın əmrinə
görə dayanıbsa, demək, xılın başcısına toxunmaq olmaz. Ağ Diş özba-
şına dayanırsa, demək, onun dərslərini vermək olardı.

Tezliklə Ağ Diş daha əmrətsiz dayanmadı. Belə dərslər tez mənimsə-
nilir. Ağ Diş onları mənimsəməyə bilməzdi. Əks təqdirdə o, həyatın
onunçün hazırladığı belə məşəqqətli mühitdən sağ çıxmazdı.

Amma bu dərslər itlərin vecinə deyildi. Onlar düşərgələrdə Ağ
Dişə gün verib, işıq vermirdilər. Bütün qoşqunun xıl başcısına olan

nifrəti gündüz təqiblərində, qəzəbli hürüşmələrdə özünü göstərir və qoşqunu ötən gecənin hadisələrini unutdurmağa məcbur edirdi: o biri gecə dərs təkrar olurdu və səhərə yaxın ondan əsər-ələmət qalmırdı. Bundan başqa, dəstənin Ağ Dişə olan düşmənçilik hissi bir vacib şəraitlə də bağlıydı: itlər Ağ Dişi yad cins kimi qəbul edirdilər, bu isə onları bir-birinə əks durmalarına tamamilə kifayət idi.

Onlar Ağ Diş kimi əhliləşdirilmiş canavarlar idi. Amma onların kökü bir neçə əhliləşdirilmiş nəsillə bağlıydı. Şimal cəngəlliyinin canavara bəxş etdiyi çox vərdisi artıq itirilmişdi və itlər üçün şimal cəngəlliyində yalnız naməlum bir şey gizlənmişdi; əbədi təhlükə və əbədi düşmənçilik. Lakin Ağ Dişin xarici görkəmi, vərdisi və xüsusiyyəti, instinktləri onun şimal cəngəllikləri ilə möhkəm əlaqəsindən xəbər verirdi: o, şimalın rəmzi və təcəssümü idi. Buna görə də itlər onun üstünə dişlərini qıncırdanda belə, öz ölümlərindən, meşənin alatoranlığında və insan tonqalları ilə hər tərəfdən əhatə olunmuş qaranlıqda gizlənən ölümlərindən özlərini qoruyurdular.

Beləliklə, itlər bir dərsi möhkəm öyrənmişdilər: birlikdə olmaq! Ağ Diş ən təhlükəli rəqib idi və heç bir it onunla təkbətək qarşılaşmağa cürət etmirdi. İtlər ona xılınan hücum edirdilər, əks təqdirdə, o, bir gecədə təkbətək onların işini bitirirdi. Ağ Diş hələ öz düşmənlərindən heç birinin işini bitirməmişdi. O, rəqibin ayağından vururdu. Dava ki başlandı, bütün qoşqu öz başçısının üstünə qalxırdı. İtlər həmişə bir-biriylə mırıldanırdılar, vay o gündən ki, onlardan biri Ağ Dişlə tutaşaydı, onda itlərin övvəlki çəkişmələri, biri-biriylə tutaşmaları yaddan çıxardı.

Buna baxmayaraq, itlər var gücləriylə çalışsalar da, Ağ Dişi parçalaya bilmirdilər. O, çox çevik idi, təhlükəli və ağıllıydı: araya düşməkdən qaçır və həmişə onu dövrəyə alan itlərin arasından məharətlə çıxırdı. Ağ Dişin ayağını sındırmaq heç bir itin ağılına gəlmirdi. Özü həyata bağlanan kimi onun ayaqları da torpağa möhkəm bağlanmışdı. Buna görə də bütün xılınan apardığı mübarizədə yaşamaq, həyatını qorumaq onun üçün birmənalıydı. Bu mənanı heç kəs onun kimi yaxşı başa düşə bilməzdi.

Beləliklə, Ağ Diş öz həmcinslərinin – insanın qaladığı tonqalın ətrafında qızınan canavarların, insan qüdrətinin müdafiəsinə sığınmış bu canavarların ən qatı düşməninə çevrilmişdi. Onu həyat belə etmişdi. O, bütün itlərə qan davası elan etmişdi və elə amansızcasına intiqam alırdı

ki, hətta Qrey Biver də Ağ Dişin qəzəbinin qarşısını ala bilmirdi. O deyirdi: “Dünyada Ağ Diş kimi it yoxdur!” Və özgə düşərgələrindən gələn hindular da bunu təsdiq edir, Ağ Dişin onların itləri ilə necə haqq-hesab çəkdiyini xatırlayırdılar.

Ağ Dişin artıq beş yaşı vardı. Qrey Biver onu yenə özüylə uzun bir səyahətə apardı və qayalı dağların ətəyində Makkenzi çayının sahilləri boyunca yerləşən düşərgələrdə Ağ Dişin itlərlə boğuşmasını uzun müddət xatırladılar. O, intiqamdan ləzzət alırdı. Özgə düşərgələrdən olan itlər hirsli Ağ Dişə yaxınlaşanda, o, vaxtı itirmədən güllə kimi onların üstünə sığırır, boğazından tutub rəqibini öldürür, ona göz açmağa aman vermirdi.

Ağ Diş təcrübəli döyüşçü olmuşdu. O, məharətlə dalaşır, heç vaxt döyüşü uzatmazdı. O sığırır və dişi boşa çıxanda, o dəqiqə geri sıçrayır.

Bütün canavarlar kimi Ağ Diş də rəqibiylə münasibətdə olmaqdan qaçır. O, buna dözə bilmirdi. Belə münasibətin içində təhlükə gizlənmirdi və bu, onu öz yolundan çıxarırdı. O, azadlıq istəyirdi. Şimal cəngəlliyi öz zəncirli qucağından Ağ Dişi buraxmırdı. Ona xas olan cəmiyyətdən, mühitdən ayrılması, uzaq düşməsi onun azadlığa çıxmaq cəhdlərini gücləndirmişdi. Rəqiblə səmimi yaxınlıqda nəsə bir təhlükə gizlənmişdi. Ağ Diş belədə tələdən şübhələnirdi və bu tələnin qorxusu onu tərk etmirdi.

Özgə itlər onunla bacara bilmirdilər. Ağ Diş onların cənginə keçməkdən qorunurdu. O, itlərlə haqq-hesab çəkib, döyüşdən qalib çıxırdı. Düzdür, müstəsnasız qayda yoxdur. Elə gün olurdu ki, Ağ Dişin üstünə birdən bir neçə rəqib hücum çəkirdi və o, qaçıb qurtara bilmir, boğuşurdu. Ancaq bu, nadir hallarda baş verirdi.

O, daha bir üstünlük qazanmışdı: vaxtı və məsafəni düzgün qiymətləndirə bilirdi. Əlbəttə, bütün bunları tamamilə şüursuz edirdi. Sadəcə, müşahidəsi heç vaxt onu aldatmırdı və Ağ Dişin başqa itlərə nisbətən daha yaxşı inkişaf etmiş bədəni dəqiq və cəld işləyirdi. O biri itlərdən fərqli olaraq, zehni və fiziki gücünün vəhdəti daha gözəl nəticə verirdi. Onun görmə siniri hərəkət edən hər hansı bir təsviri beyninə ötürəndə Ağ Dişin şüuru dərhal məsafəni və vaxtı müəyyənləşdirirdi. Beləliklə, o, itlərin sıçrayışından, yaxud onların köpək dişlərindən qoruna bilirdi. Eyni zamanda öz rəqibinin üstünə sıçramaq üçün hər bir saniyədən istifadə edə bilirdi. Lakin buna görə onu mədh

eləmək də lazım deyil: təbiət başqalarına nisbətən ona daha çox səxavət göstərmişdi. Vəssalam.

Ağ Diş Yukon fortuna gələndə yay idi. Qışın axırında Qrey Biver Makkenzi və Yukon çayları arasındakı suayrıcını ötüb keçdi və bütün yazı qayalı dağların qərb yamaclarında ov etməyə başladı. Porkyupay çayının donu açılanda isə Qrey Biver qayıq düzəltdi və çayla üzəsağı, onun Yukonla kəsişdiyi səmtə üzdü, burdan qütb dairəsi görünürdü. Burada Hudzon gölü şirkətinin fortu yerləşirdi. Fortda çoxlu hindu, azuqə və digər şeylər vardı. Hər yerdə canlanma gözə dəyirdi. 1898-ci ilin yayı idi. Minslərlə qızılaxtaran Klondayka, Dousona tərəf Yukon çayının yuxarı boyunca hərəkət edirdi. Səyyahların mənzil başına çatması üçün hələ yüz millərlə yol qət etməliydə, onların çoxu düz bir il idi ki, yollarda idi: beş min mildən az yol qət edən yox idi, bəziləri isə dünyanın lap o biri başından gəlmişdi.

Yukon fortunda Qrey Biver dayandı. "Qızıl yürüşü" haqqındakı şayiələr onun da qulağına çatdı. Özünü bir neçə dolu kisə gətirmişdi və bu taylardan biri əlcək və mokasinlərlə doluydu. Əgər onu bura çoxlu var-dövlət əldə etmək sövdəsi, ümidi gətirməsəydi, Qrey Biver ömründə belə uzaq yola çıxmağı özünə rəva görməzdi, cürət etməzdi. Ancaq burda gözlədiklərindən də çox şey gördü. O, hesablamışdı ki, dəriləri satdıqdan sonra yüz faiz gəlir götürəcək. Amma burada əmin oldu ki, lap çox qazanmaq mümkündür. Qrey Biver əsl hindu kimi təmkinlə hərəkət edərək qərara aldı ki, burada payıza kimi qalsın. Təki malı ucuz getməsin.

Yukon fortunda Ağ Diş ilk dəfə olaraq ağ dərililə adamlar gördü. Hinduların yanında bu ağ adamlar başqa cinsdən olan varlıqlar kimi görünürdü.

Onlar Allah idilər və bu allahların hakimiyyəti daha böyük qüdrətə söykənmişdi. Bu inam Ağ Dişdə özbaşına yaranmışdı. Ona ağ dərililə allahların qüdrətinə inanmaq üçün öz düşüncə və qabiliyyətini işə salmağa heç kəs ixtiyar verməmişdi. Bunu yalnız hiss edirdi, amma qeyri-adi bir güclə hiss edirdi. Hinduların qurduğu komacıqlar haçansa ona insanın nəhəngliyinin sübutu kimi görünmüşdü. İndi isə onu möhtəşəm fort və yoğun şalbanlardan düzəldilmiş evlər heyretləndirirdi. Bütün bunlar özəmətdən, qüdrətdən xəbər verirdi. Ağ dərililə allahlar qüdrət sahibiydilər. Onların hakimiyyəti Ağ Dişin əvvəlki allahlarının hakimiyyətindən daha güclüydü – hətta onlar arasında ən güclü

məxluq sayılan Qrey Biverin hakimiyyətindən də üstün idi. Elə Qrey Biverin özü də ağ dərililə allahların yanında məzlum görünürdü.

Ola bilsin ki, bütün bunları Ağ Diş yalnız hiss edirdi və öz hisslərinə duyğularına görə özünə aydın hesabat vermirdi. Amma heyvanlar hər şeydən əvvəl bu duyğuların əsasında hərəkət edirlər: indi Ağ Dişin hər bir hərəkəti də ağ allahların qüdrətinə inamı kimi başa düşülürdü. Ağ Diş ağ dərililə allahlara çox böyük ehtiyatla yanaşırdı. Kim bilir, bəlkə onlardan yeni bədbəxtlik, gözəgörünməz dəhşət gələ bilərdi. Ağ diş maraqla ağ allahları izləyirdi. O, ağ dərililə adamlarla qarşılaşmağa qorxurdu. İlk saatlarda ağ allahları uzaqdan, xəlvətçə izləməklə kifayətlənirdi. Sonra görəndə ki, ağ allahlar öz itlərinə qarşı mülayimdir-lər, onları incitmirlər, yaxın gəldi.

Fortda Ağ Diş hamının diqqətini cəlb etdi: onun canavara daha çox oxşaması dərhal bilinirdi və adamlar onu bir-birlərinə barmaqla göstərirdilər. Bu Ağ Dişi ehtiyatlı olmağa məcbur edirdi. Ona yaxınlaşmaq istəyən adamlara dişlərini qıcırtdı, yan qaçırdı. Ona əl vurmaq olmurdu. Yaxşı ki, əl vura bilmirdilər.

Tezlikcə Ağ Diş bildi ki, bu allahlardan bir neçəsi həmişə fortda yaşayır. Hər iki-üç gündən bir gəmi sahilə yan alırdı (ağ adamların qüdrətini göstərən daha bir nəhəng sübut) və bir neçə saat körpünün yanında dururdu.

Allahlar gəmiylə gəlir, yenə də gəmiylə gedirdilər. Bu adamların sayı-hesabı yox idi. Birinci iki gün ərzində Ağ Diş bütün ömrü boyu gördüyü hindulardan daha çox adam gördü. Onlar hər gün gəlib Fortda hərlənir, sonra yenə çayın yuxarı hissəsinə qayıdırdılar.

Ağ allahlar qüdrətli varlıqlar olsalar da, onların itləri bir şey deyildi. Ağ Diş öz sahibləri ilə sahilə hərlənən həmin itlərlə qarşılaşanda buna tam əmin oldu. Bu itlər bir-birlərinə oxşamırdılar. Və bu itlərin heç biri boğuşmağı bacarmırdı.

Öz cinslərindən olan bütün heyvanlara nifrət bəsləyən Ağ Diş bu itlərlə də boğuşurdu. Bir neçə sıçrayışdan sonra o, dərin nifrət hissilə onların arasına girirdi: itlər o qədər yazıq, aciz görünürdülər ki! Onlar da Ağ Dişə birlikdə güc gəlmək istəyirdilər. Amma Ağ Diş bütün məharətini və fəndlərini işə salırdı. İtlər ona hücum edərək hürür, Ağ Diş isə kənara sıçrayırdı.

İtlər onu gözdən qoyan kimi Ağ Diş yandan onlara şığıyır. ayaqlarından vurub boğazlarından yapışırdı.

Belə dişləklər tez-tez ölümlə nəticələnirdi. Onun rəqibi palçıqın üstünə sərilib hindu itlərinin ayaqları altına düşürdü. Hindu itləri də buna bənd idi. O saat bütün xıl ilə yad itə daraşib onu tikə-tikə edirdilər. Ağ Dişin ağlına söz ola bilməzdi. O çoxdan dərk etmişdi ki, itlərini öldürəndə allahlar qəzəblənirlər. Ağ allahlar da beləydi. Buna görə də, rəqibinin ayağından vurub boğazından bir diş götürdükdən sonra aradan çıxır, həmin itin işini bitirməyə xıla imkan yaradırdı. Bu vaxt ağ adamlar qaçıb gəlirdilər və öz hirslerini xılın üstünə töküürdülər. Ağ Diş isə sudan quru çıxırdı. Adətən o, kənardan durub seyr edirdi. Onun həmcinslərini daşla, dəyənəklə, baltayla vurardılar. Əllərinə nə keçşəydi, itlərə atardılar. Ağ Diş beləcə ağıllıydı.

Amma onun qoşqu dostları da nə isə öyrənmişdilər: başa düşmüşdülər ki, gəmi sahilə yan alanda əsl kef başlayır. Budur, itlər gəmidən çıxıb qaçdılar və onlardan ikisi-üçü dərhal parça-parça edildi. Onda adamlar qalan itləri geri qovur və amansız haqq-hesab çəkirdilər. Bir dəfə tula cinsli köpəyin gözü qabağında parçalandığını görən sahibi tapançasını çıxartdı.

O, xıldan altı it güllələdi. Ağ Diş bu hadisəni uzun müddət unutmadı. Bu, adamların qüdrətinin daha bir nümunəsi idi.

İlk günlər ağ adamların itləriylə döyüşmək sadəcə onu əyləndirirdi. Sonra o, bundan əməlli-başlı yapışdı. Onun ayrı işi olmazdı. Qrey Biver alverlə məşğul idi, varlanmışdı. Ağ Diş körpünü gözəndə qoymurdu. O, hindu itlərinin azğın xılıyla birlikdə gəmilərin gəlməsini gözləyirdi. Gəmi sahilə yan alan kimi qiyamət başlanırdı. Belə gözlənilməz görüşdən başlanı itirmiş ağ adamlar özlərinə gəlincə itlər hərəsi bir tərəfə qaçıb gedir və növbəti gəmini gözləyirdilər.

Lakin Ağ Dişi xılın üzvü saymaq olmazdı. O, xıla qarışmırdı, kənarında durur və heç vaxt öz müstəqilliyini itirmirdi.

Şuluqluq salmaq üçün heç də böyük əmək tələb olunmurdu. Ağ Dişin körpünün yanında olması bəs idi. Yad itlər sahilə çıxan kimi boğuşma başlayır, onlar Ağ Dişin üstünə cumurdular. İnstinkt ona beləcə hökm edirdi. İtlər Ağ Dişdə şimal cəngəlliyini hiss edir, ona naməlum qorxu, əbədi təhlükə kimi baxırdılar: onlar Ağ Dişi qaranlıqda oğrun-oğrun gəzən bir heyvan kimi duyurdular. Bu xəlvəti cins insan tonqallarını əhatə etmişdi və itlər tonqala yaxın gələndə öz əvvəlki vərdişlərindən imtina edərək şimal cəngəlliyindən – tərək edilmiş və atılmış şimaldan qorxurdular. Bu qorxu hissi, şimal cəngəlliyinin qorxusu

itlərə nəsilbənəsil keçmişdi. Şimal çölləri ölümle hədələyirdi. Amma itlərin sahibləri, allahları onlara şimaldan gələn bütün canlıları öldürmək hüququ vermişdilər. Bu hüquqdan istifadə edərək onlar özlərini və allahlarını – onları öz aralarına buraxan allahlarını müdafiə edirdilər.

Buna görə də cənubdan gələn, Yukon çayının sahilinə düşən itlər Ağ Dişi görcək qızğın bir ehtirasla üstünə atılmaq və onu parçalamaq istəyirdilər. Gəlməz itlərin arasında şəhər itləri də vardı. Amma şimal çöllüyündən instinktiv qorxu hissi onlarda da vardı.

Günün günorta çağı onların rastına çıxan canavara oxşar vəhşiyyətdənlərinin gözüylə baxır və onlardan miras qalmış xatirə itlərə deyirdi ki, bu, canavardır. Və bu canavara onların cinsi əbədi düşmənin kəsilibdir.

Bütün bunlardan isə Ağ Diş həzz alırdı. Əgər onun görkəmi itləri ona hücum etməyə məcbur edirdisə, çox yaxşıydı. Onlar Ağ Dişdə özlərinin layiqli ovunu görürdülər. Ağ Diş də onlara eynilə belə baxırdı.

Ağ Diş tənha mağarada ilk dəfə dünya işığını əbəs yerə görməmişdi. İlk döyüşlərində ağ kəklik, gəlincik və vaşaq kimi rəqiblərlə vuruşmuşdu. Onun uşaqlıq illəri Lip-lipin, bütün xılın kin-küdurətiylə nahaq yerə zəhərlənməmişdi. Əgər həyat onu başqa cür böyütsəydi, bəlkə də tamam ayrı cür olacaqdı. Düşərgədə Lip-lip olmasaydı, Ağ Diş başqa küçüklərlə dostlaşardı, itə daha çox oxşayardı və öz həmcinslərinə qarşı məhrəban olardı. Görək Qrey Biver yumşaq və mərhəmətli adam olaydı. Bəlkə o, Ağ Dişdə məhəbbət və mərhəmət hissi oyada bilərdi. Amma belə olmamışdı. Əksinə, həyat Ağ Dişlə sərt rəftar etmişdi. Və o, yırtıcı oldu, azğın bir vəhşiyyətdən öz həmcinslərinin düşməninə çevrildi.

2

DƏLİ ALLAH

Yukon fortunda ağ dərilil adamlar çox deyildi. Onlar burada çoxdan məskən salmışdılar və özlərini “qıvcırmış xəmir” adlandırırdı, bununla fəxr edirdilər. Başqa yerlərdən bura gələnləri köhnə sakinlər sevmirdilər. Gəmiylə gələn adamlar təzə adamlar sayılırdı və onlara “çəçəko” (yəni “təzə”) deyirdilər. Təzə gələnlər bu sözü heç xoşlamırdılar.

Onlar xəmiri quru maya ilə yoğurdular, bu da onlarla yerli sakinlər arasında fərq yaradırdı. İş burasında idi ki, yerli sakinlər çöreyi acxəmrə ilə bişirirdilər, çünki maya yox idi.

Nə isə, bütün bunlar bir yana, fortun sakinləri gəlmə adamlara pis baxırdılar və hər dəfə onların başına pis bir iş gələndə, buna sevinirdilər. Xüsusilə onlar Ağ Dişin və bütün azğın xıln, qərib itlərin başına min oyun açıdıqlarından xoşhallanırdılar. Gəmi sahilə yan alan kimi yerli sakinlər sahilə tələsirdilər ki, qiyamətə tamaşa etsinlər. Onlar da hindu itləri kimi bundan həzz alır və Ağ Dişin döyüşlərdəki rolunu qiymətləndirirdilər.

Ancaq yerli sakinlər arasında lap çox ləzzət alan bir adam da vardı. O, sahilə yan alan gəminin fitini eşidən kimi, sahilə götürüldü. Döyüş qurtarandan sonra it xılı dağılardı. Bu adam da təəssüflənə-təəssüflənə körpüdə uzaqlaşdı. Bu adam didilmiş cənub itin ölümqabağı zingiltisini eşidəndə, xıl onu tikə-tikə edəndə sevincdən qışqırır, tullanırdı. Və hər dəfə o, Ağ Dişə həsədlə baxırdı.

Yerli sakinlər bu adama "Biyuti" (yəni "Göyçək") deyirdilər. Və indiyə kimi heç kim onun əsl adını bilmirdi. Bu yerlərdə o, Göyçək Smit kimi tanınırdı. Düzü, onda gözəllikdən əsər-ələmət yox idi. Elə buna görə də, istehzayla "Göyçək Smit" çağırırdılar. O, həddindən artıq kifir idi. Təbiət onu yaradanda xəsislik etmişdi. Gödəkboylu bu adamın ölüvay bədənindən uzunsov başı sallanırdı. Uşaqlıqda yaşdıları onu "İynəbaş" çağırırdılar.

Smitin peysəri tamamilə yastıydı, ensiz alnı yəndəmsizdi. Sonradan təbiət, yəqin, səxavətli olmuş və Göyçək Smitə bərəlməmiş gözlər bəxş etmişdi. Və onun gözləri elə aralı qoyulmuşdu ki, onların arasına əlavə bir cüt göz də yerləşə bilirdi. Qalan boş sahəni doldurmaq üçün isə təbiət ona ağır alt çənəsi bəxş etmişdi. Alt çənəsi az qala sinəsinə sallanmışdı. Ola bilsin ki, bu, belə görünürdü. Ya da belə ağır yükü üstündə daşımaq üçün Göyçək Smitin boynu həddindən artıq nazik idi. O, hər cəhətdən mənfur və yazıq bir qorxaq təsiri bağışlayırdı. Təsvir daha tam və canlı olsun deyə, onu da əlavə etmək lazımdır ki, onun uzun, sarı dişləri vardı və nazik dodaqları arasından dişləri çölə çıxmışdı. Tüklər onun başında topa-topa yellənirdi, yanaqlarına sallanan da isə dağılmış küləş topasını xatırladırdı.

Sözün qısa, Göyçək Smit kifir idi, amma bunda onun özünü günahlandırmaq olmazdı. Dünyaya belə gəlmişdi. O, fortun camaatı

üçün xörək bişirir, qab-qacaq yuyurdu və hər cür işin qulpundan yapırırdı. Fortda ona pis üz göstərmirdilər. Hətta ona, həyatda bəxti gətirməyən adam kimi yazıqları da gəlirdi. Bundan başqa, Göyçək Smitdən qorxurdular. Bu amansız qorxağın əlindən nə desən gələrdi, arxadan atılan güllə, zəhər qatılmış qəhvə də gözləmək olardı. Axı kiməsə bişdüşlə məşğul olan adam lazım idi və Göyçək Smit də, bütün bu kəmkəsirlərinə baxmayaraq, öz işinin öhdəsindən asanlıqla gəlirdi.

Ağ Dişin qoçaqlığına məftun olan bu adam belə idi. O, Ağ Dişə sahib olmağı arzulayırdı. Göyçək Smit Ağ Dişlə oynamağa başladı. İtona məhəl qoymadı. Smit daha inadla itə girişmək istəyəndə Ağ Diş dişlərini ona qıçırdı, tüklərini pırpızlaşdırıb qaçdı. Bu adam onun xoşuna gəlmirdi. Ağ Diş bu adamda nəşə bir qəddarlıq duyur və onu görmək belə istəmirdi. İt Smitin uzalı əlindən və qılıqlı səsinə qorxurdu.

Adi bir varlıq xeyirxahlığı və qəddarlığı sadə bir yolla qəbul edir. Xeyirxahlıq odur ki, iztirab vermir, özüylə azadlıq və həzz gətirir.

Xeyirxahlıq yaxşı şeydir. Pislik müsibətdir o, narahatlıq gətirir, iztirab verir, təhlükə törədir. Şüursuz, altıncı hiss üzvünün köməyilə Ağ Diş hiss etmişdi ki, bu adamın içində nəşə bir yamanlıq gizlənilib, adamı ölümlə hədələyir və ona nifrət etmək lazımdır.

Göyçək Smit Qrey Biverin komasına gələndə Ağ Diş evdəydi. Addım səslərindən Ağ Diş başa düşmüşdü ki, kimsə gəlir və tüklərini qabartmışdı. Ona uzanmaq ləzzət versə də, Smit yaxına gələn kimi dərhal durdu. canavar kimi səssizcə kənara çəkildi. Ağ Diş bu adamın Qrey Biverlə nə barədə söhbət etdiyini bilmirdi. Yalnız sahibinin həmin adamlarla danışdığını görürdü. Söhbət zamanı Göyçək Smit barmağıyla Ağ Dişi göstərdi və Ağ Diş bu əlin lap yaxınında olduğunu bilib mırıldandı. Göyçək Smit şaqqanaq çəkdi, Ağ Diş isə tez-tez çevrilib dala baxa-baxa qaçaraq meşədə gözəndə itdi.

Qrey Biver iti satmağa razı olmadı. O varlanmışdı, hər şeyi vardı. Bundan başqa, axı, belə gözəl qoşqu itini və başını haradan tapa bilirdi!? Ağ Dişdən nə Makenzidə, nə də Yukonda var idi. Ağ Diş boğuşmanın ustasıydı. İt parçalamaq onunçun nə idi ki!.. İnsan milçəyi necə basıb öldürsə, Ağ Diş də iti eləcə əzə bilirdi (Bu sözləri eşidəndə Göyçək Smitin gözləri parıldıdı və o, acgözlüklə nazik dodaqlarını yaladı). Yox, Qrey Biverə nə qədər pul versələr də, Ağ Dişi satan deyil.

Lakin Göyçək Smit hinduları yaxşı tanıyırdı. O, tez-tez Qrey Biverə baş çəkməyə başladı və hər dəfə də gələndə qoltuğunda bir şüşə gətirirdi. Viskinin çox böyük xüsusiyyəti var – o, ehtirası oyadır. Məhz Qrey Biverdə belə bir ehtiras oyandı. Onun könlü bu acı, lakin təsirli mayeni gündən-günə daha çox istəyirdi. Və viskini içəndən sonra özünü idarə edə bilməyən Qrey Biver həmin mayeni əldə etmək üçün hər şeyə hazır idi. Əlcək və mokasinlərdən qazandığı pullar yavaş-yavaş xərclənib qurtarırdı. Pul kisəsi nə qədər boşalırdısa, Qrey Biver də bir o qədər narahat olurdu.

Nəhayət, hər şey – pullar da, mallar da, rahatlıq da getdi. Qrey Biverin yalnız dəqiqəbədəqiqə artan ehtirası qalmışdı. Bu vaxt Göyçək Smit yenə Ağ Dişi satmaq söhbətini saldı. Amma bu dəfə qiymət dollarla yox, viski şüşələri ilə müəyyən edildi. Qrey Biver təklifə diqqətlə qulaq asdı. Onun axırıncı sözü bu oldu:

– Tuta bilsən it sənindi...

Viski şüşələri gəldi. Lakin iki gündən sonra Göyçək Smit Qrey Biverə dedi:

– İti özün tut.

Axşam evə qayıdan Ağ Diş rahat nəfəs alıb daxmanın yanında uzandı. Qorxulu ağ allah yox idi. Son günlər o, Ağ Dişə daha çox sataşırırdı və it də evdən çıxıb getməyi üstün tuturdu. Ağ Diş bu adamda necə təhlükə gizləndiyini bilmirdi, o, yalnız nəsə bir pislik hiss etmiş və bu əllərdən gen dolanmağı qərara almışdı.

Ağ Diş uzanan kimi Qrey Biver valay vura-vura ona yaxınlaşıb boynuna qayış bağladı. Sonra o, Ağ Dişin yanında oturub bir əliylə qayışın ucundan tutdu. O biri əlində Qrey Biver şüşə tutmuşdu və viski şüşəsini ağızına tutub qurtaqurtla içirdi.

Bir saat keçdi və birdən kiminsə ayaq səsləri Ağ Dişin qulağına dəydi.

Qrey Biver oturub mürgü vururdu. Ağ Diş ehtiyatla sahibinin əlindəki qayış darddı, ancaq barmaqlar möhkəm sıxıldığından Qrey Biver oyandı. Smit daxmaya yaxınlaşıb Ağ Dişin yanında dayandı. Ağ Diş bu vahiməli varlığa yüngülcə mırıldadı, gözlərini onun əllərindən çəkmedi. Əllərdən biri uzanıb onun başına tərəf sallandı. Ağ Diş daha bərkdən mırıldadı. Əl yavaş-yavaş enirdi, Ağ Diş isə hirsə baxır, hiddətindən az qala boğula-boğula daha da yerə qısılırdı. Birdən onun da dişləri ağardı və kəskin metal səsi çıxararaq havada şaqquldadı. Əl

vaxtında geri çəkildi. Göyçək Smit qorxdı və qəzəbləndi. Qrey Biver Ağ Dişin başına bir yumruq ilişdirdi və it yenə itaətlə torpağa qısıldı.

Ağ Diş hər iki adamın hərəkətlərinə göz qoyurdu. Smit getdi və çox keçmədi ki, əlində ağır bir dəyənəklə qayıtdı. Qrey Biver qayış Smitə verdi. Smit irəli yeridi, qayış dartıldı. Ağ Diş hələ də uzanmışdı. Qrey Biver iti durğuzmaq üçün kötəklədi. Ağ Diş cəsarət edərək düz yad adamın üstünə tullandı, ancaq Smit elə bil bu hücumu gözləyirdi, dəyənək zərbəsi ilə Ağ Dişi yerə sərdi. Qrey Biver güldü və başını tərpedib bəyəndiyini bildirdi. Göyçək Smit qayış yenə dartdı və bu dəfə zərbədən birtəhər olmuş Ağ Diş güclə ayağa qalxdı.

İt daha tullanmadı. Ona bircə belə zərbə bəs idi ki, anlasın: ağ Allah dəyənəyi əlində boş yerə tutmayıb. Ağ Diş ağıllıydı və tale ilə mübarizənin mənasız olduğunu görürdü. Quyuğunu qaldırıb, zingildəyə-zingildəyə Göyçək Smitin dalınca getdi. Smit ondan gözünü çəkmirdi və dəyənəyi əlində hazır saxlamışdı.

Forta gələndən sonra Smit iti bərk bağlayaraq yıxılıb yatdı. Ağ Diş bir saat gözlədi, sonra qayış gəmirməyə başladı və heç on saniyə çəkmedi ki, o, azadlığa çıxdı. O, vaxtı boş yerə itirməmişdi: qayış elə bil bıçaqla kəsilmişdi. Ətrafa boylana-boylana Ağ Diş tüklərini qabartdı və uladı. Sonra dönüb Qrey Biverin daxmasına tərəf qaçdı. Bu yad və qorxulu Allaha itaət etmək istəmirdi. O, Qrey Biverə bağlanmışdı və heç kəs Ağ Dişə onun kimi sahib ola bilməzdi.

Bütün sonrakı hadisələr də eynilə təkrar olundu, amma bəzi dəyişikliklərlə. Qrey Biver yenə iti bağladı və səhər Göyçək Smitə apardı. Elə buradaca Ağ Diş fərq hiss etdi. Göyçək Smit onu yaxşıca kötəklədi. Bu dəfə daha möhkəm bağlanmış Ağ Diş qəzəbdən atılıb-düşür, kötəklənirdi. Göyçək Smit dəyənək və qamçını işə salmışdı. Ağ Diş ömründə belə kötəklər yeməmişdi. Hətta Qrey Biver də onu bu qədər dəhşətli döyməmişdi.

Göyçək Smit həzz alırdı. O öz qurbanına acgözlüklə baxır, Ağ Diş ağırlardan ulayanda onun gözlərindən od çıxırdı. Smit zalım adam idi. Yalnız qorxaqlar belə amansız olurlar. Bütün bu zərbələri və kötəkləri adamlardan itaətlə alan Ağ Diş öz hiddət və qəzəbini özündən zəif varlıqların başına töküürdü. Bütün canlılar hakimiyyəti sevir, əlbəttə, içi Göyçək Smit qarışıq.

Ağ Diş nə üçün döyüldüyünü bilirdi. Qrey Biver boynuna qayış keçirib onu Göyçək Smitə təhvil verəndə, Ağ Diş başa düşmüşdü ki,

allahı ona bu adamla getməyi əmr edir. Smit forta gəlib onu bağlayanda da o bildi ki, Smit ona burada qalması əmr edir. Bununla belə o, hər iki Allahın hökmünə qarşı çıxmışdı və cəzaya layiq görülürdü. O, əvvəllər də yeni sahibinin yanından qaçan itlərin cəzalandırıldığını görmüşdü. Sahiblər itləri o ki var döyürdülər. Ağ Diş ağıllıydı, lakin onun içində elə qüvvələr oyanmışdı ki, bu qüvvələrin qarşısında müdriklik aciz idi. Bu qüvvələrdən biri sədaqət idi. Ağ Diş Qrey Biveri sevmirdi – bununla belə, bütün qəzəblərinə, hökmünə baxmayaraq, ona sədaqətliydı. O özüylə heç nə edə bilmirdi. O, belə doğulmuşdu. Sədaqət Ağ Dişin bütün əcdadlarının ləyaqəti, şərəfiydi və onu bütün başqa heyvanlardan fərqləndirən cəhət də bu ləyaqət idi. Canavar və iti insanın yanına gətirən, onunla dostlaşdırən da sədaqətdir. Ağ Diş kötəkləndikdən sonra forta qayıtdı. Bu dəfə Göyçək Smit onu hindusayağı – dəyənəklə birgə bağladı. Bəli, öz Allahına qarşı çıxmaq asan deyildi. Ağ Diş buna əmin olmuşdu. Qrey Biver onun üçün Allah idi və o, Qrey Biverdən əl çəkmir, onun hökmünə qarşı çıxırdı. Qrey Biver Ağ Dişi satdısa da, amma bunun əhəmiyyəti yox idi. Ağ Diş bütün varlığıyla Qrey Biverə bağlanmışdı. Onu sahibiyə bağlayan telləri qırmaq asan deyildi.

Bir gecə bütün fort yatandan sonra Ağ Diş bağlandığı dəyənəyi gəmərməyə başladı. Dəyənək quru və bərk idi. Və itin boynuna o qədər yaxın bağlanmışdı ki, dişləri çətinliklə ona çatırdı. Dəyənəyi gəmərmək saatlarla vaxt tələb edirdi. Ağ Dişə qədər heç bir it belə iş görməmişdi, amma Ağ Diş bunu etdi və sübh tezdən boynundan sallanan dəyənəklə birlikdə fortdan qaçdı.

Ağ Diş müdrik it idi. Amma təkcə müdrik olsaydı, onu iki dəfə satan sahibi Qrey Biverin yanına təzədən qayıtmazdı. Lakin ondakı müdriklik sədaqətlə tamamlanırdı; Qrey onu üçüncü dəfə satdı. Ağ Dişin boynuna yenə qayıq salındı və yenə Göyçək Smit onun dalınca gəldi. Bu dəfə də Ağ Diş xeyli kötək yedi. Qrey Biver isə ağ adamın qalxıb–enən qamçılarına sakit–sakit, laqeyd–laqeyd baxırdı. O, iti müdafiə etməyə cəhd göstərmirdi. Artıq it onun deyildi. Bu kötəklərdən sonra Ağ Dişin salamat qalması lap möcüzəydi. Zərif cənub iti bu kötəklərə dözə bilməzdi, amma Ağ Diş dözürdü. Onu sərt həyat məktəbi bərkətməmişdi. O, həddindən artıq yaşamağa qabil olan heyvan idi və onun həyatdan bərk–bərk yapışması başqa itlərə nisbətən qat–qat güclüydü. Amma indi Ağ Diş zorla nəfəs alırdı. Heç tərponə bil-

mirdi və Göyçək Smit onu evə aparmaq üçün yarım saat gözləməli oldu. Sonra Ağ Diş durdu, səndirləyə–səndirləyə Göyçək Smitin dalınca forta getdi.

Bu dəfə onu zəncirlə bağladılar. Zənciri gəmərmək olmazdı. O, şalbana pərçimlənmiş dəmiri sındırmağa çalışsa da, bütün cəhdləri boşa çıxırdı. Bir neçə gündən sonra müflisləşmiş Qrey Biver özünə gəldi və Porkyupayn çayı boyunca Makkenziyə yola düşdü. Ağ Diş, insanlıq sifətini tamam itirmiş dəli bir adamın iti kimi Yukon fortunda qaldı. Bəs it dəlilik haqqında haradan bilir? Ağ Diş üçün Göyçək Smit tanrı olmuşdu – dəhşətli, qorxunc idi, amma hər halda, Allah idi. Bu, dəli bir Allah idi və Ağ Diş belə dəlilik haqqında heç nə bilmirdi. O, bircə bunu bilirdi: bu adamın əmrinə tabe olmalıdır, onun bütün şıltaqlıqları və nazıyla oynamalıdır.

3

NİFRƏT

Ağ Diş dəli Allahının əlində şeytana dönmüşdü. Allah fortun uzaq küncündə çəpər düzəldib Ağ Dişi zəncirlədi. O, iti hirsəndirir, əzabverici hücumlarla onu özündən çıxarırdı. Allah tezliklə müəyyən etdi ki, Ağ Diş məsxərəyə dözə bilmir. Buna görə də Smit adətən öz cəza tədbirlərini qulaqbatırıcı gülüşlə bitirirdi. O, Ağ Dişi təhqir edir, məsxərəyə qoyurdu, onu barmağıyla hədələyirdi. Belə hallarda it özünü tamamilə unudurdu və onu özündən çıxaran Göyçək Smitdən də artıq dəlilik edirdi.

İndiyə kimi Ağ Diş öz cinsindən olan varlıqlara nifrət edirdi, özü də yırtıcı nifrəti bəsləyirdi. İndi o, ətrafda gördüyü hər şeyə düşmən kəsilmişdi. Smitin təhqirləri həddini aşmış, Ağ Dişi elə qəzəbləndirmişdi ki, o, hər şeyə, hamıya dəlicəsinə nifrət edirdi. Ağ Diş öz zəncirinə, adamlara – çəpərin arasından boylanıb ona baxanlara, onlarla gələn itlərə nifrət edirdi. O, mırıldayan itlərə cavab verə bilmirdi. Ağ Diş çəpərin taxtalarına belə həqarətlə baxırdı. Lakin hər şeydən və hamıdan çox Göyçək Smitə nifrət edirdi.

Göyçək Smitin Ağ Dişlə belə rəftarında məqsədi vardı. Bir dəfə çəpərin yanına xeyli adam yığılmışdı. Göyçək Smit hasarın içinə girib Ağ Dişin yanına gəldi. Əlində dəyənək tutmuşdu. O, itin zəncirini

açdı. Sahibi çıxan kimi Ağ Diş hasarın o küncündən bu küncünə vurnuxdu, ona çöldən göz qoyan adamlara mırıldamağa başladı. Ağ Diş hirsleşəndə daha gözəl olurdu. Onun uzununu beş fut, hündürlüyü isə iki futdan çox idi. Hər hansı yaşlı canavardan daha yekəydi: çəkisi doxsan funt olardı. İri it gövdəsi anasından gəlməydi. Bədəninə piydən əsər-ələmət yox idi. Əzələləri, sümükləri, vətərləri – artıq çəkiddə deyildi, gözəl formada olan döyüşçüyə yaraşan kimi ona yaraşırı.

Hasarın qapısı yenə açıldı. Ağ Diş dayandı. Nəşə məlum olmayan əhvalat baş verirdi. Qapı geniş açılmışdı. Birdən içəri zırpı bir it saldı. Qapı o saat örtüldü. Ağ Diş belə heyvan görməmişdi. Bu, cins it idi. Amma itin əndazəsi, yırtıcı və quduz görkəmi az qala Ağ Dişi təşviş salmışdı. O qarşısında ağac yox, dəmir yox, canlı varlıq görürdü. Acığını naməlum itin üstünə tökə bilirdi. İt başını tərpedib xırıltılı hürüşlə Ağ Dişin üstünə cumdu. Ağ Diş o yan-bu yana tullanaraq özünü qorumağa çalışdı, qəflətən onu köpək dişləri ilə didməyə imkan tapdı və yenidən yana sıçradı.

Kənardan tamaşa edənlər qışqırır, alqışlayırdılar. Göyçək Smit isə fərəhindən əsərək acgözlüklə Ağ Dişi izləyir və onun rəqibiyə haqq-hesab çəkdiyini görürdü. Yoğun, ağır tərənəşli cins it elə lap əvvəldən yaralandı və döyüş ona görə qırtardı ki, Göyçək Smit içəri girib dəyə-nəklə Ağ Dişi qovdu. Yarımcan olmuş iti isə xərəkədən apardı. Sonra mərcədə uduzanlar pullarını verdilər. Göyçək Smit pul qazanmışdı, pullar cingildəyirdi.

O gündən Ağ Diş hasarın ətrafına adamların yığışmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Adamların yığışması davadan xəbər verirdi, dava isə indi onun üçün öz varlığının nəyə qadir olduğunu göstərməyə yeganə vasitə idi. Qıfıl altında oturan Ağ Diş zohər tuluğuna dönmüşdü, acığından dəlilik edir və sahibi hasardan içəri it salanda hiddətini soyudurdu. Görünür, Göyçək Smit də Ağ Dişin gücünə bələd idi. Çünki Ağ Diş belə döyüşlərdən həmişə qalib çıxırdı. Bir dəfə onun yanına bir-birinin dalınca üç it buraxdılar. Bir neçə gündən sonra isə təzəcə tutulmuş yaşlı bir canavar saldı. Üçüncü dəfə isə o, iki itlə birdən boğuşmalı oldu. Bu bütün döyüşlərdən ən amansızı idi. O, hər iki rəqibini öldürsə də, özü döyüşün sonunda zorla nəfəs alırdı.

Payızda ilk qar düşdü. Çayın üstündə buz layları göründü. Göyçək Smit özü və Ağ Diş üçün gəmiyə билет aldı və Yukon çayı ilə Dousona üzdü. Ağ Dişin şöhrəti hər yanı dolaşırı. O, “döyüşkən canavar”

adıyla məşhurlaşmışdı, buna görə də göyörtədə onun qəfəsi yanında həmişə çoxlu adam yığışırı. O, mırıldayır, tamaşa edənlərin üstünə cumur, yaxud da sakitcə oturub soyuq bir ədavətlə, kinlə adamlara baxırdı. Bu adamlar görsən onun nifrətini qazanmışdılar mı? Görən bu adamlar onun nifrətli baxışlarına layiq idilər mi? Ağ Diş özünə heç vaxt belə sual verməzdi. O, nifrətdən başqa hissə tanımırdı və bütün varlığıyla bu mənfur hissə bağlanmışdı. Həyat cəhənnəm əzabıydı. İnsanın əlinə düşmüş hər hansı bir yırtıcı vəhşi kimi o da bağlı qala bilmirdi. Ancaq nə etmək olardı? Əsarətə dözməliydi.

Avaralar Ağ Dişdən göz çəkmir, qəfəsə çubuq dürtürdülər: o mırıldayır, onlar isə gülürdülər. İtə əsl işgəncə verirdilər. O yerdə ki heyvan ya öləcəkdi, ya da barışmalıydı, Ağ Diş şəraitə görə hərəkət edir, yaşayırdı, öz qürurunu sındırmadan yaşayırdı. Ola bilsin ki, Göyçək Smit kimi şeytanlar, axır ki, Ağ Dişin qürurunu sındırsın, amma hələ ki, onun bütün cəhdləri nəticə vermirdi.

Əgər Göyçək Smit allahın bələsıydısa, Ağ Diş ondan da betər idi və hər iki şeytan bir-biriylə müharibə edirdi. Əvvəllər Ağ Diş insana, əlində dəyənək tutan adama itaətkarlıq göstərirdi. İndi o, daha bu ağılın yiyəsi deyildi. O, Göyçək Smiti görün kimi azgınlaşib özündən çıxırdı. Onlar tutaşanda Göyçək Smit dəyənəyə əl atır, iti qəfəsin küncünə tullayırdı. Yenə də Ağ Diş mırıldanır, dişlərini şaqıldadırdı. Onu qorxutmaq, toxtatmaq mümkün deyildi. Göyçək Smit istədiyi qə-dər Ağ Dişi döyə bilirdi, onsuz da Ağ Diş boyun əyən deyildi. Sahibi onu döyüb yorulandan sonra qəfəsdən çıxan kimi, onun dalınca ulartı eşidilir, ya da Ağ Diş qəfəsin məhəccərlərinə cumur və kinli bir əsəblə ulayırdı.

Gəmi Dousona gəlib çatdı. Ağ Dişi qəfəslə birlikdə sahələ qoydu-lar. Amma Dousonda da o, qəfəsdən çıxmıdı, bütün günü ətrafına avara adamlar yığışdı. Elə bil Göyçək Smit öz döyüşkən canavarını sərgiyə qoymuşdu. Adamlar Ağ Dişə baxmaq üçün ona əlli sent verirdilər. Ağ Dişin rahatlığı yox idi. Yatanda durğuzurdular, adamlar da vəhşiydilər.

Ağ Diş mübarizəsinə davam edirdi. Onun rəqibləri isə o dünyalıq olurdu. O, heç vaxt məğlub olmurdu. Döyüşdə bərkimişdi. Uşaqlıqdan döyüş-döyüşə böyümüşdü. Onun Lip-liplə və it xılıyla olan boğuş-maları hədəf getməmişdi. O, möhkəm idi, buna görə də yaşayırdı, nəfəs alırdı. Heç bir rəqib onu parçalaya bilmirdi. Öz əcdadlarının – canavarların qanını hələ də gəzdirən bəzi itlər döyüşə başlayanda

CAYNAQLI ÖLÜM

sevimli fəndlərindən istifadə edirdilər. Onlar qəflətən sıçrayıb rəqibə ya qabaqdan, ya da böyürdən hücum edir, bununla da çiyinlərinə zərbə vuraraq onu arxası üstə yıxmaq istəyirdilər. Laykalar, qoşqu və qaban itləri bu fəndləri neçə dəfə işlətməmişdilər. Amma Ağ Dişə bata bilmirdilər. Ağ Diş müvazinətini heç vaxt itirmirdi. Adamlar bu barədə bir-biriylə danışırsın, hər dəfə onun məğlub olacağına ümid edir, amma Ağ diş onların ümidlərini puça çıxarırdı.

Ağ Dişə onun misilsiz cəldliyi kömək edirdi. Rəqibinə üstün gəlməkdə məhz cəldlik kara gəlirdi. Ən təcrübəli rəqibi belə Ağ Dişə kimisinə rast düşməmişdi. Ağ Dişin gözlənilməz hücumları daha təhlükəli idi. Bütün itlər boğuşmaq ərəfəsində eyni mərasimi keçirlər: dişlərini qıcırdır, pırpızlaşır və mırıldayırlar. Ağ Dişin dalaşdığı bütün itlər isə ayağından vurulur, özlərinə gəlməmiş parçalanıb ölürdülər. Bu, elə sürətlə baş verirdi ki, bəzən Ağ Dişi tutub saxlayır, döyüşə birinci başlamaq üçün o biri itə şərait yaradırdılar.

Amma Ağ Dişin ən üstün cəhəti təcrübəsiydi. Ağ Dişin döyüşdən yaxşı başı çıxırdı. O, rəqiblərindən daha çox dava görmüş, boğuşmuşdu. O, hər hansı bir hücumu dəf edə bilirdi. Onun şəxsi mübarizə üsulları müxtəlif və zəngin idi, heç bir əlavəyə ehtiyacı olmurdu.

Vaxt ötürdü. Boğuşmalar yavaş-yavaş azalırdı. İt boğuşduranlar artıq Ağ Dişə layiq rəqib tapmaqda çətinlik çəkir, ümidlərini itirirdilər. Göyçək Smit isə Ağ Dişi canavarlarla döyüşdürməyə girişmişdi. Yalnız bu məqsədlə hindular tələ qurub canavar tuturdular. Ağ Dişin canavarla döyüşü isə xeyli tamaşaçı yığırdı. Günlərin birində yaşlı vaşaq gətirdilər. Bu dəfə də Ağ Diş mübarizədən salamat çıxdı. Sürət və çeviklikdə vaşaq ondan geridə qalmırdı. O, dəhşətli miyoltusu ilə birgə dişlərini və dirnaqlarını da işə salmışdı.

Beləliklə, vaşaq döyüşdən sonra boğuşmalar qurtardı. Ağ Diş rəqibsiz qaldı. Heç kəs onun yanına buraxmaq üçün layiqli rəqib tapa bilmirdi. O, baharacan qəfəsdə qaldı. Baharda Dousona Tim Kinnən adlı birisi gəldi. Qumarbazın biriydi. Tim özüylə buldoq iti gətirmişdi. Bu itlə Ağ Dişin döyüşü, şübhəsiz ki, olacaqdı. Şəhər sakinlərinin bəziləri üçün qarşıdakı boğuşma bütün həftə ərzində söhbətin əsl mövzusunə çevrilmişdi...

Göyçək Smit itin zəncirini açıb, geri çəkildi. Ağ Diş ömründə ilk dəfə olaraq döyüşə dərhal başlamadı. O, qulaqlarını şəkəlləyərək quruyub qalmışdı və qarşısında duran bu qəribə məxluqa maraqla baxırdı. Belə it görməmişdi. Tim Kinnən itini qabağa itələyib dedi:

– Hə tut onu!

Buldoq çox zırpıydı, ləngər vururdu. O, dairənin ortasında səmtir-ləyərək gözlərini qırpdı, sonra Ağ Dişin qabağında dayandı. Tamaşa edənlər qışqırırdılar:

– Tut onu, Çerok! Necə lazımdı, dərşini ver onun, Çerok! Hə, di başla!

Görünür, Çerokun boğuşmağa heç həvəsi yox idi. O, başını döndərrib qışqıran adamlara baxdı və yumşaq-yumşaq quyruğunun ucunu buladı. Çerok Ağ Dişdən qorxmurdu. Sadəcə boğuşmağa tənbellik edirdi. Bundan başqa o, qarşısında durmuş itlə döyüşə girmək lazım olduğunu bilmirdi. Çerok rəqiblərlə görüşməyə adət etmişdi, yanına əsl döyüşkən, davakar it gətirəcəklərini gözləyirdi.

Tim Kinnən meydana girdi və buldoqun üstünə əyilib tüklərini əks tərəfə sığallamağa başladı, sonra onu yüngülcə qabağa itələdi. Bu hərəkətlər Çeroku qızıdırmalıydı. Çerok nəinki qızıxdı, hətta cin atına mindi. Alçaqdan boğuş mırıltı eşidildi. Timin əl hərəkətləri itin mırıltısına səbəb olurdu. O, Çeroku qabağa itələyəndə it mırıldandı, sonra susdu. Əl ona yenə dəydi və dəyən kimi it yenə mırıldanmağa başladı. Timin itin tüklərinə sığal çəkən hər hərəkəti yüngül təkan qurtarırdı. Elə bil itin boğazından çıxan mırıltıya da zorla təkan verirdilər.

Ağ Diş bütün bunlara etinasız qala bilməzdi. Onun belindəki və başındakı tüklər dimdik qalmışdı. Tim Kinnən axırıncı dəfə Çeroku qabağa itələyib geri çəkildi. Bir neçə addım ixtiyarsız irəli qaçan buldoq dayandı və əyri pəncələrini cəld ata-ata meydançanın ortasına cumdu. Elə bu an Ağ Diş onun üstünə sığıdı. Tamaşaçılar həyəcanla qışqırdılar. Ağ Diş pişik cəldliyi ilə bir sıçrayışa özü ilə rəqibi arasındakı məsafəni qət etdi və bir göz qırpımında pişik kimi rəqibini dişləriylə cırıb kənara tulladı.

Buldoqun yoğun boynunda, lap qulağının dibində qan göründü. Çerok bunu hiss etmədi, heç zingildəmədi də. Dönüb Ağ Dişin dalınca

qaçdı. Ağ Dişin cəldliyi və Çerokun inadı tamaşa edənlərin ehtiraslarını qızıqsırdı. Adamlar mərc gəldilər, məzənnəni qaldırdılar. Ağ Diş buldoqun üstünə bir dəfə, iki dəfə tullandı, rəqibini yenə dişləriylə didib geri sıçradı. Amma bu rəqib arxayın-arxayın onu qovurdu. Çerokun hərəkətlərində nəsə bir məqsəd vardı və bu məqsəddən onu heç nə döndərə bilməzdi. Onun bütün hərəkətləri, bütün yerləşləri də bu məqsədlə bağlıydı. O, Ağ Dişi çaşdırmışdı. Ağ Diş hələ beləsinə rast gəlməmişdi. Çerokun tükləri tamam qısaydı. Xırda bir cırmaqdan onun bədənindən qan çıxırdı. Bəs hamı onun davaya mane olan yumşaq tükləri? Canavarın dişləri onun zərif bədəninə asanca batıb-çıxırdı və buldoq heç cür müdafiə oluna bilmirdi. Bəs niyə zingildəmir buldoq? Niyə bütün başqa itlər kimi hüzmür? Boğuq mırıltıları saymasaq buldoq bütün dişləklərə sakitcə dözüdü və elə hey rəqibini qovurdu.

Çerok zəif deyildi. O, dönüb qaça bilirdi, meydanı fırlana bilirdi. Amma Ağ Dişə çata bilmirdi, tuta bilmirdi. Çerok da karıxıb qalmışdı. O da belə it görməmişdi. Ağ Diş onu yaxına buraxmırdı. Amma hər iki it bir-biriylə tutaşmaq niyyətindəydi. Ağ Diş hələlik məsafə saxlayırdı, dala-qabağa tullanaraq özünü qoruyurdu. Hətta Çeroku dişləyəndən sonra dərhal geri sıçrayır, çənələrini sıxırdı.

Ağ Diş heç cür rəqibinin boğazından yapışa bilmirdi. Buldoq həddindən artıq cantıraq idi. Bundan başqa, irəli çıxmış dişləri onu yaxşı qoruyurdu. Ağ Diş onun üstünə atılır, sonra geri çəkilib. Bu hərəkətləri elə dəqiq və cəld edirdi ki, özünə xətər dəymirdi. Amma Çerokun bədənindəki yaralar getdikcə çoxalır. Onun sinəsi və başı artıq hər iki tərəfdən cırıq-cırıq olmuşdu. Qanı axırdı, buna baxmayaraq, Çerokun heç vecinə deyildi. O, inadla Ağ Dişi qovurdu və bütün bu müddət ərzində yalnız bircə dəfə dayanmışdı. Onda da anlaşılmaz nəzərlərlə adamlara baxmış, sonra isə kəsik quyruğunu bulaya-bulaya bildirmək istəmişdi ki, baxın, mən döyüşü davam etdirməyə həmişə hazırım.

Arada Ağ Diş Çerokun üstünə sıçrayıb onsuz da tikə-tikə olmuş qulağını təzədən yırtı, sonra cəld kənara sıçradı. Çerok hirsələnib yeni təqibə başladı. Meydanın içində qaçan Ağ Diş isə buldoqun boğazından karlı bir dişləm götürmək istəyirdi. Buldoq az qala Ağ Dişi cənginə keçirəcəkdi, Ağ Diş vaxtında əks tərəfə tullanmasaydı, yəqin ki, xətersiz olmayacaqdı. Bu, tamaşa edənlərin alqışına səbəb oldu.

Vaxt ötürdü. Amma Ağ Diş Çeroku birtəhər etmişdi, tullanıb diş götürür və cəld geri çəkilib. Buldoq dumanlı bir inadla təqibdən əl

çəkmirdi. Gec-tez o, Ağ Dişin boğazını sənginə keçirəcək və döyüşün sonu çatacaqdı. Hələlik Çerok öz rəqibinin bütün hücumlarına təmkinlə dözüdü. Onun qısa qulaqları sallanmışdı, sinəsində və çiyində yaralar vardı. Hətta dodaqları da qanamışdı. Bütün bunları Ağ Diş etmişdi. Bu hücumların qarşısını almaq mümkün deyildi.

Ağ Diş Çeroku ayağından vurub yıxmağa çalışdı. Amma mümkün olmadı. Onların gövdələri arasında fərq böyük idi. Buldoq zırpydı, əndazəliydi. Bu dəfə Ağ Dişin bəxti gətirmədi. Çerokun ətrafına fırfıra kimi fırlanıb tullanan Ağ Diş bircə an gecikdi: rəqibi dönə bilmədi və başını kənara çəkərək çiyini müdafiəsiz buraxdı. Ağ Diş irəli şığıdı, amma onun öz çiyini rəqibinin çiyinlərindən çox yüksəkəydi. Ağzı boşa çıxdı, özünü saxlaya bilməyərək buldoqun belindən yel kimi sıçrayıb keçdi. İlk dəfə olaraq döyüşkən canavar müvazinətini saxlaya bilməyib yıxıldı. O, pişik kimi göydə fırlandı və yalnız bu, onu arxası üstə yerə düşməkdən saxladı. O, böyrü üstə yerə çırpıldı və dərhal ayağa qalxdı, amma gec idi. Çerok artıq dişlərini onun boğazına batırmışdı.

Tutaşma uğurlu deyildi. Çünki sinədən aşağı yerləri didmək lazım gəlirdi. Ağ Diş o yan-bu yana vurmuxur, buldoqdan yaxasını qurtarmağa çalışırdı. Onun dalınca sürünən bu ağırlıq onu özündən çıxartmışdı. Buldoq onun əl-qolunu bağlamışdı, azadlığını əlindən almışdı, elə bil o, tələyə düşmüşdü. Ağ Dişi həyat eşqi bürümüşdü. Onun bədənini qətiyyətlə azadlıq tələb edirdi. Beyni və ağı bu döyüşdə iştirak etmirdi, hər şey güc-qüvvətin ümidinə qalmışdı. İndi güc-qüvvətin özündə həyat vardı.

Ağ Diş bir saniyə belə dayanmırdı. Dala-qabağa tullanırdı, çapalayırdı. Əlli funtluq bu yükü özündən rədd etməyə çalışırdı; bu yük isə daş kimi onun sinəsindən asılmışdı. Amma buldoq üçün bircə şey əhəmiyyətli, vacib idi: çənələrini aralamamalıdır. Hərdən pəncələrini yerə toxunduranda Ağ Dişə müqavimət göstərmək istəyirdi və o dəqiqə də havada fırlanırdı, dəlilik edən rəqibinin hər hərəkətinə tabe olurdu. İnstinkt nə deyirdisə, Çerok da o cür hərəkət edirdi. O bilirdi ki, düz hərəkət edir. Çənəni aralamaq olmazdı və yeri gəldikcə şövqdən tüklərini ürpədirdi. Belə anlarda o, hətta gözələrini yumur, ağrını vecinə almayaq Ağ Dişi gah sağa, gah sola fırlanmağa məcbur edirdi. Bütün bunların mənası yox idi. Çerok üçün bir şey vacib idi, çənəsinin kilidini açması və açmırdı da...

Ağ Diş vurnuxmağı saxladı, o, tamam öldən düşmüşdü. O, daha heç nə edə bilmirdi və heç nə başa düşmürdü. Ömrü boyu belə şeyə rast gəlməmişdi. Əvvəllər boğuşduğu itlər özlərini tamam başqa cür aparırdılar. Onlarla mübarizəyə girəndə görək belə edəydin: yapışmaq, dişləriylə yırtmaq, geriye sıçramaq, yenə yapışmaq, yırtmaq və geriye. Ağ Diş zorla nəfəs alır, güclə ayaq üstə dururdu. Çerok dişlərini tam sıxmasa da ağırlığını onun üstünə salmışdı və Ağ Dişi arxası üstə çevirməyə çalışırdı. Ağ Diş müqavimət göstərir və hiss edirdi ki, buldoqun çənəsi onun dərisini çeynəyə-çeynəyə daha dərinə irəliləyir. Getdikcə onun çənəsi Ağ Dişin boğazına sarı gəlirdi. Buldoq nə etdiyini yaxşı bilirdi, o tutduğunu buraxmamağa çalışır, imkan düşən kimi daha çox yapışmağa cəhd edirdi. Ağ Diş sakitcə uzandı və Çerokun əlinə fürsət düşdü, amma Ağ Diş yırtmağa başlayanda, buldoq dərhal çənələrini sıxdı.

Ağ Diş Çerokun yalnız peysərinə toxuna bilirdi. O, dişlərini onun çiyininə üstünə keçirmişdi, ancaq dərini çeynəyə bilmirdi – bu üsul ona yad idi. Heç çənəsi də bu işin öhdəsindən gələ bilməzdi. O, Çeroku əsəbi halda didirdi və birdən ona elə gəldi ki, vəziyyət dəyişdi. Çerok onu dalı üstə çevirdi və çənəsini sıxmamış üstünə çıxdı. Ağ Diş dal ayaqlarını əyib düşməni itini dirnaqlarıyla cırmağa başladı. Çerokun qarnı yırtılmışdı, əgər bir az da gec kənara tullansaydı, xilas ola bilməyəcəkdi. Çerok düz Ağ Dişin böyrünə düşdü.

Bu döyüş ağlagəlməz döyüş idi və ondan can qurtarmaq çətin idi. Bu döyüş taleyin amansızlığıyla zəncirlənmişdi. Çerokun dişləri yavaş-yavaş yuxarı, damarlara sarı gəlirdi. Ağ Dişi ölümdən qoruyan yalnız onun qalın dərisi və boynundakı tükləriydi. Çerok Ağ Dişin dərisini yırtmışdı, amma bu az idi, o bununla kifayətlənmir, daha dərindən tutmaq istəyirdi. O, Ağ Dişi boğurdu və döyüşkən canavarın nəfəsi get-gedə kəsilirdi.

Mübarizə demək olar ki, başa çatmaq üzrəydi. Çerokun tərəfində olanlar sevincdən nə edəcəklərini bilmirdilər və külli miqdarda pula mərc gəlirdilər. Ağ Dişin azarkeşləri isə məyus olmuşdular və təkliflərlə razılaşmırdılar. Ancaq elə bir adam tapıldı ki, risk etdi; o birə qarşı əlli mərc gəldi. Bu, Göyçək Smit idi. O, meydançaya girib barmağını Ağ Dişə göstərdi və sonra kinayə ilə gülməyə başladı. Bu, öz təsirini göstərdi. Ağ Diş qəzəbindən dəli oldu. O, son gücünü toplayıb ayağa qalxdı. Ağ Diş əlli funtluq yüklə dairədə vurnuxdu, buldoq ondan əl

çəkmirdi ki, çəkmirdi. Birdən Ağ Dişin qəzəbi dəhşətə döndü. Yenə onu həyat eşqi, yaşamaq ehtirası çulğadı. Ağı, bədəninə istiqamət verən ağı özünə gəldi. O, dairə boyu qaçırdı, ləhləyir, yıxılır və yenidən duraraq tüklərini qabardır, düşməni itələyirdi. Amma yenə də, caynaqlı, zəncirli ölümü özündən uzaqlaşdırmaq cəhdləri boşa çıxırdı.

Nəhayət, Ağ Diş dalı üstə çevrildi buldoq cəhəngi ilə onun dərisindən tutaraq boğazına çatmağa çalışdı. Ağ Dişə nəfəsini dərməyə belə macal vermədi. Gurultulu alqış səsləri qalibi salamlayır, adamlar qışqırırdılar: “Çerok! Çerok!” Çerok həvəslə kəsik quyruğunu bulayırdı. Alqışlar ona mane olmurdu. Quyruğu və çənəsi tamamilə bir-birindən asılı olmayaraq hərəkət edirdilər. Quyruğu o yan-bu yana yellənir, çənəsi isə getdikcə daha çox Ağ Dişin boğazına işləyirdi. Bu vaxt azarkeşlərin diqqəti bu əyləncədən yayındı. Uzaqdan it qovanların hayküyü, zıncırovçuların zəng səsləri eşidildi. Göyçək Smitdən başqa hamı polisin gəlməsini bilib ehtiyatlandı. Amma çox keçmədi ki, yolda qoşquyla bir sırada qaçan iki adam göründü. Onlar şəhərə gəldilər, yaqın ki, hansısa kəşfiyyat ekspedisiyasından qayıdırdılar. Yad adamlar camaatı görüb itləri saxladılar. Yaxınlaşdılar.

Onlardan biri hündürboylu cavan oğlan idi. Şaxtalı havada bərk qaçdığından, təmiz qırılmış hamar üzü qızarmışdı. O biri isə alçaqboy, biğli bir kişiydi.

Ağ Diş mübarizəni dayandırmışdı. Hərdənbir əsə-əse vurnuxurdu, lakin indi onun müqavimətlərinin xeyri yox idi. Buldoqun rəhmsiz çənəsi daha qüvvətlə onun boğazını sıxırdı. Hava çatışmırdı. Nəfəsi getdikcə daralırdı. Əgər lap əvvəldən Çerokun dişləri onun sinəsinə bu qədər yaxın olsaydı, Ağ Dişin damarı çoxdan kəsilmişdi. Çerok ondan daha möhkəm yapışaraq boğazına yaxınlaşdı. Ancaq buna çox vaxt getdi. Çünki onun ağı Ağ Dişin çeynənmiş dərisiylə doluydu.

Bu vaxt Göyçək Smitin vəhşi hərəkətləri olan-qalan ağılı da sıxışdırıb çıxartdı. O, Ağ Dişin açılıb-yumulan gözlərini görüb başa düşdü ki, döyüşü uduzmuşdur. Smit elə bil zəncirini qırmış it kimi Ağ Dişin üstünə şığıdı. Onu təpikləməyə başladı. Tamaşa edənlər qışqıraraq fit çaldılar. Göyçək Smit bu etirazlara məhəl qoymur, Ağ Dişi döyürdü. Bu vaxt cavan oğlan camaatı yara-yara qabağa çıxdı, hamını sağa-sola itələyə-itələyə irəli yeridi. O, meydana girəndə Göyçək Smit sağ ayağıyla növbəti zərbə endirdi. Bütün ağırlığını sol ayağı üstünə salan Smit müvazinətini itirmişdi. Elə bu an cavan oğlan onun sifətinə güclü

bir yumruq ilişirdi. Göyçək Smit özünü saxlaya bilməyib, yellənərək qarın üstünə sərələndi. Cavan oğlan adamlara üzünü tutub çıxmırdı:

– Qorxaqlar! Əclaf!lar!

O, qəzəbindən özünü unutmuşdu. Bu qəzəb yalnız sağlam düşünsə sahibinə məxsus ola bilərdi. Onun boz gözləri güümüşi parıltıyla yanırdı. Göyçək Smit durub qorxa-qorxa ona tərəf gəldi. Naməlum adam onun niyyətini anlamırdı. O, qarşısında duran adamın qorxaq olduğuna şübhə etmədi. Amma Smitin onunla dalaşmaq istədiyini bilib təzədən onu yerə sərdi. “Əclaf!” deyərək təkrar etdi. Göyçək Smit başa düşdü ki, qarın üstündə uzanmaq daha təhlükəsizdir, buna görə də ayağa durmağa cəhd göstərmədi.

Yad adam onunla meydana girən kayura üzünü tutub dedi:

– Mətt, yaxın gəl, mənə kömək et.

Hər ikisi itlərin üstünə əyildi. Mətt Ağ Dişi Çerokun altından çəkib çıxartmağa hazırlaşdı. Cavan oğlan buldoqun dişlərini aralamağa başladı. Amma gücü çatmadı. Onun çənələrini ayırmağa çalışan adam elə hey təkrar edirdi. “Əclaf!lar!”.

Tamaşa edənlər narahat olmuşdular. Kimsə çağırılmamış qonaqların bu hərəkətinə qəti etirazını bildirməyə başladı. Lakin yad adam başını qaldıraraq izdihama baxan kimi etiraz səsləri kəsilirdi.

– Əclafınız hamınız! – deyərək qışqırıb yenə işinə davam etdi.

Nəhayət, Mətt dilləndi:

– Əlləşməyə dəyməz, mister Skott... Onları beləcə heç vaxt ayıra bilmərik.

Onlar dikəlib bir-birinə sarınmış itlərə diqqətlə baxdılar. Mətt dedi:

– Qan az çıxıb. Boğazına hələ çatmayıb.

– Ona bir bax, çatacaq. Gördünüz? Lap yuxarıdan tutub.

Cavan adamın Ağ Dişin taleyi üçün qorxması və narahat olması getdikcə çoxalırdı. O, Çerokun başına bir-iki zərbə vurdu. Bu da kömək etmədi. Çerok kəsik quyruğunu bulaya-bulaya anlatmaq istəyirdi ki, bu zərbələrin mənasını yaxşı dərk edir. Amma o öz borcunu axıra kimi yerinə yetirəcək, Ağ Dişin boğazından qopmayacaq.

Skott əsəbi halda camaata üzünü tutub qışqırdı:

– Nə durmusuz? Kömək edin görək!

Amma heç kim yerindən tərpənmədi. Tamaşa edənlər ona zəhərli sözlər yağdırmağa başladılar.

Mətt dedi:

– Bəlkə onun cəhənginə bir şey soxaq?..

Skott əlini kəməmindən asılmış tapança qoburuna atdı. Tapançasını çıxarıb lüləsini buldoqun dişləri arasına soxmağa çalışdı. Çox əlləşdi, hətta polad lülənin Çerokun dişlərinə dəyən taqqıltısı da eşidilirdi. O, kayurla birlikdə dizi üstə oturaraq itlərin üstünə əyilmişdi.

Tim Kinnən meydançaya girdi. O, Skotta yanaşaraq onun çiyinə toxundu və hədələyici səslə dedi:

– Hey, itin dişini sındırma!

Skott tapançasının lüləsini Çerokun cəhənginə dürtərək cavab verdi:

– Lap boynunu sındıracağam onun!

– Dedim ki, dişini sındırma! – Tim Kinnən yenə təkid etdi. Bu dəfəki səsləndə daha çox hədə-qorxu vardı.

Lakin o, Skottu qorxuda bilmədi. Skott tapançasıyla itin cəhəngini qurdalaya-qurdalaya başını qaldıraraq soyuqqanlıqla soruşdu:

– Sizin itinizdi?

Tim Kinnən burnunun altında nəsə donquldandı.

– Onda itin dişlərini aralayın.

– Bura bax, mərhəmətli dost, – deyərək Tim acıqla dilləndi. – Bu, bir elə asan iş deyil. Bilmirəm nə edim.

– Onda rədd olun! Mane olmayın! Görmürsünüz məşğulam?!

Tim getmədi, amma Skott da daha ona məhəl qoymadı. Skott birtəhər lüləni buldoqun dişləri arasına dürtüdü. Nəhayət, Skott ehtiyatla, yavaş-yavaş buldoqun çənəsini aralamağa başladı. Mətt isə Ağ Dişin qırışmış dərisini buldoqun cəhəngindən çıxartdı.

Skot Timə əmr etdi:

– İtinizi tutun!

Çerokun sahibi əmrə tabe olaraq əyilib ikiəlli itini tutdu.

– Hə, burax görüm! – deyərək Skot son dəfə güc verdi. İtlər bir-birindən ayrıldılar. Buldoq acıqlı-acıqlı müqavimət göstərirdi.

– Aparın onu buradan! – deyərək Skott əmr etdi və Tim Kinnən Çeroku camaat toplaşan yerə apardı.

Ağ Diş qalxmaq istədi. Ancaq gücdən düşmüş ayaqları sözüne baxmadı, büküldü. O qarın üstünə sərildi. Onun yarıyumulu gözləri dumanlandı, alt çənəsi sallanmışdı, dili çölə çıxmışdı... Boğulmuş it kimiydi. Mətt ona diqqətlə baxdı:

– Yarımcan olub, amma nəfəsi gəlir.

Göyçək Smit qalxıb Ağ Dişə yaxınlaşdı.

Skott soruşdu:

– Yaxşı qoşqu it neçəyə olur, Mətt?

Diz üstə çökmüş kayur bir an fikirləşib cavab verdi:

– Üç yüz dollara!

– Bəs beləsi, yarımcan olanı? – deyə ayağını Ağ Dişə toxundurub soruşdu. Çarvadar dedi:

– Yüz əlliyyə!

Skott Göyçək Smitə Tərəf çönüb dedi:

– Eşitdiniz, vəhşi? Mən sizin itinizi yüz əlli dollara alıram.

Skott pul kisəsini açıb pulları saydı. Göyçək Smit qollarını çarpazlayıb pulları götürməkdən imtina etdi.

– Satmıram, – dedi.

Skott təkid etdi:

– Satacaqsınız, dedim. Çünki onu mən alıram. Alın pulu. İt mənimdi.

Göyçək Smit əlləri qoynunda geri çəkildi. Skott onun üstünə yeridi və yumruğunu yellətdi.

Göyçək Smit başını çiyinə salladı və mızıldandı:

– İt mənimdi.

Skott onun sözünü kəsdi:

– Siz itin sahibi olmaq hüququnuzu itirmisiniz. Götürün pulunuzu, yoxsa bir yumruq da yeyərsiniz.

– Yaxşı, yaxşı, – Smit kəkələdi. – Ancaq siz məni məcbur edirsiniz.

Bu itin qiyməti yoxdu.

– Düzdü, – deyə Skott pulları ona ötürə-ötürə cavab verdi. – Hər bir insanın öz hüququ var. Amma sizin yoxunuzdur. Siz insan deyilsiz, vəhşisiz, vəhşi.

– Göyçək Smit onu hədələdi:

– Dousona qayıda bilsəm, sizinlə orada haqq-hesab çəkərəm.

– Kəs səsini! Bir də ağzını açsan, Dousona meyitin gedəcək.

Bildin?!

Smit dodaqaltı nəsə donquldandı.

Skott daha da qəzəbləndi. Qışqırdı:

– Anlamadın?..

– Hə, hə, başa düşdüm, – deyə Smit ondan aralanıb səndirledi.

– Necə?

– Bəli, ser, – deyə Smit bağırdı.

Adamlar arasından kimsə qışqırdı:

– Ehtiyatlı ol! Özünü gözlə ha! O dişləyir! Qapır!

Camaatdan şaqqanaq qopdu.

Skott Göyçək Smitdən aralanıb hələ də Ağ Dişlə əlləşən kayura yaxınlaşdı.

Adamların bəzisi çıxıb getdi, bəziləri isə dəstə-dəstə yığılıb Skotta göz qoyur və öz aralarında nəsə söhbət edirdilər.

Tim Kinnən dəstələrdən birini yaxınlaşdırıb soruşdu:

– Bu hərif kimdi belə?

Kimse dilləndi:

– Uidon Skottudur...

– Nə yuvanın quşudu?

– Mühəndisdi. Qızıl mədənlərinin mühəndisi. O, yerli əhalidən özünə tanış tapıb. İstəyirsənsə başın ağrıməsən, ona baş qoşma. Mədənin rəisi onun dostudu.

Tim kinnən dilləndi:

– O saat bildim ki, karlı adamdır. Yox, yaxşısı budur beləsindən gen gəzəsən...

5

İNADKAR

Uidon Skott ümitsiz halda dedi:

– Yox, belə alınmayacaq!

O, yanını yerə basıb oturdu və özü kimi ümitsiz halda çiyinlərini çəkən kayura baxdı. İkisi də nəzərlərini Ağ Dişə yönəltdi. Ağ Diş tüklərini qabardıb mırıldanaraq zəncirdən dartınır, qoşqudan açılmış itlərə çatmaq istəyirdi. İtlər Məttədən necə lazımdı dərslər almışdılar – dəyənək dərsləri və buna görə də Ağ Dişə baş qoşmamağı üstün tutdular. Onlar tamam kənarda uzanmışdılar və adama elə gəlirdi ki, Ağ Dişə saya salmışdılar.

Skott dilləndi:

– Hə... Xalis canavardı. Canavarı öyrətmək olar?

– Bilmək olmaz hələ... – deyə Mətt etiraz etdi. – Bəlkə canavardan çox itin tökdüklərini yığırdı? Nə isə... Amma mən bir şeyə qəti əminəm...

Kayur susdu və başını sirli-sirli Muzhayd dağlarına tərəf yırğaladı. Skott onun sözünü kəsib hırs ilə dedi:

– Məni hövsələdən çıxarma. Nə var, de gəlsin...

Kayur çiyinin üstündən baş barmağı ilə arxadakı Ağ Dişi göstərib dedi:

– Onun canavar, ya it olması vacib deyil. Yalnız onu əhliləşdirmək istəyiblər.

– Ola bilməz!

– Deyirəm sizə ki, onu əhliləşdirmək istəyiblər, hətta qoşquda da olub. Gəlin, yaxından baxın. Sinəsində xalta yerləri var, sürtülüb.

– Düzdü, Göyçək Smitdən əvvəl o, qoşqu iti olub...

– Gəlsənə, biz də qoşaq?

– Qoşaq deyirsən, qoşaq da...

Amma az keçmədi ki, bu istək söndü və Skott başını yelləyib dedi:

– İki həftədi bizimlədi, deyəsən lap qəddarlaşıb, azğımlaşıb.

Mətt təklif verdi:

– Gəlsənə onu zəncirdən açaq. Görək nə olur, hə?

Skott inamsızlıqla ona baxdı.

Mətt davam etdi:

– Düz deyirəm, vallah. Onsuz da siz onu bir dəfə buraxmaq istəmisiniz. Gəlin bir də yoxlayaq. Amma dəyənəyi də götürün ha...

– Yaxşı, indi sən gör bir şey edə bilirsənmi?

Kayur dəyənək götürdü, bağlanmış Ağ Dişin yanına gəldi. Canavar balası dəyənəyə göz qoyurdu. Elə bil şir onu qovan adamın qırmancına baxırdı.

– Görün, gözlərini dəyənəyə necə zilləyib, – Mətt dedi. – Bu, yaxşı əlamətdir. Demək, o qədər axmaq it deyil. Nə qədər ki ölməyə dəyənək var, üstümə tullanmaz. Səfeh-zad deyil ki...

Məttin əli Ağ Dişin boynuna yaxınlaşan kimi o, tüklərini qabardıb mırıldadı, sonra yerə qısıldı. Gözlərini Məttədən çəkmədən onun ölməyə dəyənəyə də diqqətlə baxdı. Mətt cəld zənciri açdı və geri çəkildi. Ağ Diş azadlığa çıxdığına inanmırdı. Neçə ay idi ki, zəncirdəydi. Göyçək Smit onu alan gündən yalnız itlərlə döyüşdürəndən-döyüşdürənə zəncirdən açırdı. Qalan günləri zəncirli qalırdı.

Bəs indi o, neyləsin? Bəlkə allahlar onun başına yenə növbəti bir oyun açmaq istəyirlər? Ağ Diş ehtiyatla bir-iki addım atdı və hər dəqiqə hücum gözlədi. O nə etməyi, özünü necə aparmağı bilmirdi. Azad-

lığı yadırgamışdı. Hər halda yaxşısı budur, onu izləyən allahlardan bir az aralı dursun, komanın o biri küncünə çəkilsin. Belə də etdi və hər şey yaxşı qurtardı.

– Qaçmaz ki? – deyərək Skott soruşdu.

Mətt çiyinlərini çəkdi.

– Risk yaxşı şeydi!

– Yazıq! Hər şeydən çox, o, insan nəvəzisinə möhtacdır, – Skottun itə yazığı gəldi, o, komaya girdi, ot gətirib Ağ Dişə atdı. Ağ Diş kənara sıçradı və inamsızlıqla uzaqdan ot tikəsinə baxdı.

Birdən Mətt qışqırdı:

– Dayan, Meycə!

Gec idi. Meycə ötin üstünə cumdu, qamarlayıb götürəndə Ağ Diş sürətlə şığıdı, onun ayaqlarından vurub yıxdı. Mətt irəli cumdu. Ağ Diş artıq öz işini görmüşdü. Meycə zorla qalxdı. Boğazından axan qanın üstünü qızartdı.

Skott tələsik söylədi:

– Heyif Meycədən, amma əcəb oldu onunçün!

Mətt təpiklə Ağ Dişə vurmaq istədi. Lakin canavar balası bir-neçə sıçrayış etdi, dişlərini şaqıldatdı, çığırtı qopdu. Ağ Diş hiddətlə ulayıb geri çəkildi, Mətt isə öyülib dişlənmiş ayağına baxdı.

– Dişlədi axır ki... – dedi və cırılmış şalvarını və alt paltarını göstərdi. Orada qan dairəsi vardı.

Skott səsinə yavaşladı dedi:

– Sənə dedim axı, bunun xeyri yoxdu. Bu itdən ötrü çox yanırıdın. İt mənim də başımdan çıxmır. Nə olar, başqa yol yoxdur.

Bu sözlərdən sonra o, tapançasını çıxartdı, güllə dolu barabanı hərlədi.

– Qulaq asın, mister Skott, – Mətt yalvardı. – Bu itin başına Allah bilir nələr gəlib. Axı birdən-birə onu ram etmək olmaz. Ona vaxt verin...

– Meycə bir bax, – Skott dedi.

Kayur çolaq olmuş itə baxdı. İt qan içində qanın üstünə sorulmuşdu və görünür son nəfəsi gedib-gəlirdi.

– Əcəb oldu onunçün, Mister Skott, siz özünüz belə dediniz. Özgə tikəsinə göz dikənin axırı faciəli olar. Belə də gözləmək olardı. Birçün qəpiyim də olsa, yeməyini döyüşsüz özgəsinə verən itə qıymaram.

– Özünü bir baxın, Mətt. İtlərlə məsələ aydındı, qurtarmaq lazımdı.

– Mənə də əcəb oldu, – deyə Mətt köksünü ötürdü. – Axı onu niyə vurdum? Siz özünüz dediniz ki, o, düzgün hərəkət edir. Demək, onu vurmaq lazım deyildi.

– Gəlsənə, bu iti güllələyək, savab iş görərik, – deyə Skott təkid etdi. – Onsuz da onu əhliləşdirən deyilik!

– Mister Skott, gəl bu yazığa vaxt verək. Qoy görək özünü necə aparır. Bizim olunca it nələr çəkib, nələr gəlib başına, bir Allah bilir. Gəlin sınaqdan keçirək. Əgər etimadı doğrultmasa, mən özüm onu güllələyəcəyəm.

– Elə mən də onu öldürmək istəmirəm, – deyə, Skott tapançasını yerə qoydu. – Qoy gəzsin, baxaq görək, xoşluqla onu ram edə biləcəyikmi? Bu saat bir də yoxlayım.

O, Ağ Dişə yaxınlaşdı və onunla mülayim-mülayim, astadan danışmağa başladı.

Mətt dedi:

– Dəyənək götürün, hər ehtimala qarşı!

Skott dəyənək götürmədi və Ağ Dişin etibarını qazanmaq məqsədilə onu dilə tutmağa başladı. Ağ Diş təklənmişdi. O, bu Allahın itini yırtmışdı, dostunu da dişləmişdi. Onu ən ağır cəzadan başqa nə gözləyə bilərdi? Hər halda o, barışığa girmədi. Tükləri dimdik qalxdı, bədəni gərildi, hər şeyə hazır dayandı. Sonra dişlərini qıcadıb diqqətlə ona tərəf gələn Skotta baxdı. Skottun əlində heç nə yox idi və Ağ Diş onu özünə lap yaxın buraxdı. Allahın əli onun başı üstünə endi. Ağ Diş büzüşüb torpağa qısıldı. Bax, təhlükə də, satqınlıq da elə burada gizlənməmişdi. Allah əllərinin məğlubedilməz hökmrənliyi ona yaxşı bəlli idi. Buna baxmayaraq tükünə toxunmağa dözə bilmirdi. O, daha qəzəblə mırıldadı, lap yerə qısıldı. Əl isə aşağı enirdi. Canavar balası bu əli dişləmək istəmədi, təhlükəyə mətanətlə dözürdü. O, hələ ki, instinktlə mübarizə apara bilirdi – həyatın ac ehtirasıyla mübarizə apara bilirdi.

Skott əmin idi ki, bir şey olsa, əlini tez çəkə biləcək. Amma bu gün ona bir şey məlum oldu: Ağ Diş qıvrılan ilan kimi sürətlə və dəqiq sıçrayıb sanca bilir.

Skott bu qəfil hücumdan çıxırdı və sol əli ilə dişlənmiş sağ əlini tutdu. Mətt ucadan söydü və onun yanına qaçdı. Ağ Diş geri süründü və tüklərini pırpızlaşdırıb dişlərini şaqıldatdı, hədələyici baxışlarla adamları süzdü. Yəqin ki, onu indi daha dəhşətli kötəklər gözləyirdi. Göyçək Smitin kötəklərindən də dəhşətli kötəklər.

Skott birdən qışqırdı:

– Dayan, nə edirsən?

Mətt artıq komaya cumub tufəngini götürmüş və astanada durmuşdu. O, yavaş-yavaş, arxayınca dilləndi:

– Söz vermişdim, yerinə yetirməliyəm. Dedim iti güllələyəcəyəm, demək güllələyəcəyəm...

– Yox, əl saxla.

– Dedim ki, güllələyəcəyəm, vəssalam! Baxarsız!

İndi Skott Ağ Dişi müdafiə edirdi.

– Özün dedin ki, qoy yoxlayaq, vaxt verək. Axı biz təzəcə başlamışıq. Birdəfəlik olmaz axı. Gör bir, bax ona!

Onlara baxan Ağ Diş elə qəzəblə mırıldayırdı ki, damarda qan donurdu. O, Skotta yox, kayura hiddətlənmişdi.

Mətt ucadan dilləndi:

– Hə, nə deyirsiz?

Skott tələsik cavab verdi:

– Bir gör, necə başa düşür! Bicin biridi, tufəngi də bizdən yaxşı tanıyır. Belə ağıllı iti saxlamağa dəyər. Silahı qoy yerinə.

– Yaxşı. Gözləyək də... – Deyə Mətt silahı kötöklərə dayadı. – Siz Allah, bir ona baxın.

Ağ Diş sakitləşib mırıltısını kəsdi.

– Bir də götür tufəngi, baxaq görək nə edir.

Mətt silahı götürdü. Ağ Diş yenə mırıldadı. Mətt tufəngdən aralanan kimi Ağ Diş dişlərini gizlətdi.

– Hə, bir dəfə də elə. Çox maraqlıdı, vallah.

Məti silahı götürüb yavaş-yavaş çiyninə qaldırdı. Ağ Diş dərhal mırıldadı, Tufəng yuxarı qalxdıqca onun mırıltısı da güclənirdi. Mətt lüləni ona tərəf döndərməmiş Ağ Diş kənara sıçrayıb komanın dalında gizləndi. Mətt ağ qarını nişan almışdı – itin durduğu yer boş idi.

Kayur yavaş-yavaş silahı endirdi, dönüb öz sahibinə baxdı.

– Düz deyirsiz, mister Skott! İt çox ağıllıdı. Onu öldürmək olmaz, heyifdi...

Uidon Skottun yaxınlaşdığını görən Ağ Diş tüklərini qabardıb mırıldadı. Bununla demək istəyirdi ki, cəzaya dözməyəcək. Skottun dişlənmiş əli bintlə bağlanmışdı və o hadisədən bir neçə gün keçmişdi. Ağ Diş yadında saxlamışdı ki, allahlar bəzən cəzanı təxirə salırlar, indi o öz əməlinə görə cəzalanacağını gözləyirdi. Başqa cür ola da bilməzdi. O, naşükürlük edərək müqəddəs sayılan Allahın üzünə qayıtmışdı, toxunulmaz Allahı, özü də ağ dərili Allahı dişləmişdi. Allahlarla uzun müddət münasibəti, oturub-durmasından qazandığı təcrübəyə əsasən bilirdi ki, onu ən ağır cəza tədbiri gözləyir.

Allah onun lap qabağında oturdu. Bu o qədər də təhlükəli deyildi. Adətən cəza verəndə allahlar ayaq üstə olurlar. Bundan başqa, bu Allahın əlində nə dəyənək, nə qamçı, nə də silah vardı. Ağ Diş özü azadlığa buraxılmışdı. Ona nə zəncir, nə dəyənəkli qayıq bağlanmışdı. Allah ayağa durana qədər Ağ Diş götürülüb qaça bilirdi. İndi isə gözləmək lazım idi. Görək axırı nə olacaq...

Allah tamamilə sakit-sakit oturmuşdu. Heç ayağa durmağa cəhd də göstərmirdi. Ağ Dişin qəzəbli mırıltısı yavaş-yavaş zingiltiyə əvəz olundu və sonra zingilti də kəsildi. Elə bu vaxt Allah danışmağa başladı. Ağ Dişin peysərindəki tüklər dimdik qalxdı, mırıldandı. Lakin Allah yenə sakit-sakit danışmağa başladı. Heç bir qəfil hərəkət etmədən canavar balasını dilə tutmağa başladı.

Ağ Diş də onun səsinin ahənginə uyğun olaraq mırıldanmağa başladı, sözlərlə mırıltı arasında qəribə bir ritm yarandı. Lakin insanın səsi kəsilmək bilmirdi. Hələ heç kəs Ağ Dişlə bu adam kimi danışmamışdı. Yumşaq, sakitləşdirici səsdə bir zəriflik vardı və bu zəriflik Ağ Dişin içində nəsə iltiq bir şey oyadırdı. O, instinktinin əleyhinə çıxaraq qeyri-ixtiyari öz yeni Allahına inam duymağa başlamışdı. Ağ Dişin içində öz təhlükəsiz həyatına inam hissi baş qaldırmışdı – insanlarla qarşılıqlı münasibətdə olduğu müddətdə bu inamı heç vaxt hiss etməmişdi.

Allah çox danışdı, sonra durub getdi. O, komanın qapısı ağzında dayananda Ağ Diş şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Onun əlində nə dəyənək, nə silah, nə də qamçı vardı. Sağlam əlini arxasında gizlətməmişdi. O, gəlib yenə Ağ Dişin bir-iki addımlığında oturdu və ona ət uzatdı. Qulaqlarını şəklləyən Ağ Diş şübhəylə ət tikəsinə baxdı, eyni

zamanda gözlərini Allahdan da çəkməli – hər dəqiqə təhlükə gözləyən sərvaxtlığını itirmədi. Amma cəza tədbiri hələ də təxirə salınırdı. Allah hələlik yalnız ona ət, yemək verirdi. Ət də ki, qətiyyə qorxulu deyildi. Ağ Diş isə hələ də şübhə edir, ona uzadılmış ət tikəsinə götürmürdü. Skottun əli isə lap onun burnunun yanında idi. Allahlar müdrik olurlar. Kim bilir, ilk baxışdan xəbərsiz görünən bu bir tikə ət parçasında hansı məkr gizlənmişdir? Öz təcrübəsindən Ağ Diş yaxşı bilirdi ki, (bu, əsasən qadınlarla bağlıydı) ət və cəza tamamilə ayrı-ayrı şeylərdir və onlar hardasa bir-biriylə gizlincə əlaqədirlər. Bu əlaqə yaxşı şey vəd etməirdi.

Nəhayət, Allah əti düz Ağ Dişin ayaqlarının altına, qarın üstünə tulladı. Canavar balası gözlərini Allahdan çəkmədən əti iylədi. Heç bir hadisə baş vermədi. Ağ Diş əti götürüb yedi. Allah daha bir ət parçası uzatdı. Bu dəfə də canavar balası onun əlindən əti almadı, Allah yenə qarın üstünə tulladı. Beləcə bu əməliyyat bir neçə dəfə təkrar olundu. Axır ki, bir dəfə Allah əti qarın üstünə atmaqdan imtina etdi və əlində saxlayıb inadla Ağ Dişə təklif etdi.

Ət dadlıydı, Ağ Diş isə acından ölürdü. O, yavaş-yavaş, ehtiyatla insanın lap yanına gəldi və əti onun əlindən aldı. Ağ Diş Skottun gözünü çəkmirdi, boynunu uzadıb sinəsini qısdı, peysərindəki tüklər qabardı, boğazından mırıltı səsləri çıxdı, elə bil insandan çəkinirdi və bununla demək istəyirdi ki, zarafat etmək yersizdir. Ağ Diş əti yedi və ona heç nə olmadı. Beləliklə tədrisən o, bütün ət parçasını yedi. Deməli, cəza təxirə salınmışdı.

Ağ Diş üz-gözünü yalayıb duraraq bundan sonra nə baş verəcəyini gözlədi. Allah danışdı. Onun səsinə mərhəmət, nəvaziş vardı. Ağ Diş isə bu hissələrdən uzaq idi. Bu hissələr ona qəribə görünürdü. İnsan nəvazişi onun bütün vücudunu görməz, bilinməz duyğularla çulğamışdı. O, qəribə bir rahatlıq hiss edirdi. Varlığında, bütün daxilində nəsə bir ehtiyac, tələbat ödənirdi, nəsə, hansı bir boşluqsa dolurdu. Sonra yenə onda instinkt oyandı, ötən günlərin təcrübəsi ona yenə təhlükədən qorunmağı yada saldı. Allahlar kələkbazdı; öz məqsədlərinə çatmaq üçün hansı yolu seçəcəklərini qabaqcadan bilmək, tapmaq çətindir.

Bu belədir! Məkrli əl onun başının üstünə uzanır. Amma Allah yenə danışır. Onun səsinə yumşaqlıq var, nəvaziş var. Əldə gizlənən təhlükəyə baxmayaraq səs inam oyadır. Səsin bütün zərifliyinə baxmayaraq, əl qorxu, təhlükə vəd edir. Bir-birinə zidd duyğular, hissələr

Ağ Dişin içində oyanmışdı və mübarizə aparırdılar. Elə bil bu saat düşmən qüvvələri onu parça-parça edib öldürməyə hazırdı. Ancaq öldürə bilməyəcəkdilər. Çünki Ağ Diş onların qarşısını almaq üçün aqulasıgmaz güc sərf edəcəkdı.

Ağ Diş özüylə barışdı: o mırıldayıb qulaqlarını şəklədi, amma Skottu dişləmədi, ondan qaçmadı. Əl aşağı endi. Əl ilə Ağ Dişin başı arasında məsafə lap qısalmışdı. Budur, axır ki, Allahın əli onun dimdik qalxmış tüklərinə toxundu. Ağ Diş yerə qısıldı. Əl də onun dalınca, daha möhkəm sıxıldı. Ağ Diş büzüşüb, az qala titrəyirdi, amma özünü ələ aldı. Əlin ona toxunmasından əzab çəkirdi, bu əl onun instinktini zorlayırdı. Bircə günün içində insan əlindən aldığı ağrıları ömrü boyu unuda bilmirdi. Lakin Allahın hökmü beləydi və o, hər şeyi etdi ki, canavar balasını öz hökmünə tabe etsin.

Əl qalxıb-enir, canavar balasını tumarlayır, sığal çəkirdi. Beləcə bir neçə dəfə qalxıb-endi və əl qalxan kimi Ağ Dişin tükləri də dimdik olurdu. Hər dəfə əl enəndə Ağ Dişin qulaqları büzüşür, o, yüngülcə mırıldanırdı. Ağ Diş Allahı xəbərdar etmək məqsədilə mırıldanırdı, hər an zərbəyə cavab verməyə hazır olduğunu bildirdi. Kim bilir, Allahın həqiqi niyyətləri nə vaxt məlum olacaqdı?! Onun mülayim, zərif səsi hər an dəyişə, qəzəbli qışqırtı ilə əvəzlənə bilərdi, bu zərif və sığal çəkən barmaqlar isə yumula bilərdi, məngənə kimi sıxılıb Ağ Dişə göz açmağa aman verməzdi.

Lakin Allahın sözləri, danışığı hələlik mülayim idi. Əli də qalxıb-enir, Ağ Dişin tüklərini sığallayırdı. Bu sığalda heç bir pis niyyət yox idi. İnstinkt belə hərəkətin əleyhinəydi, o hər cür rəftarı sıxma-boğmaya salırdı. Hər halda Ağ Diş fiziki ağrıları görmədi. Əksinə, bu sığallar ona ləzzət verməyə başladı. Tədricən Allahın əli onun qulaqlarına tərəf yaxınlaşır, ehtiyatla onların dibini qaşıyırdı. Xoş duyğular, hisslər daha da artır, çoxalardı. Bununla belə, qorxu hissi də Ağ Dişdən əl çəkmirdi. O, yenə təşvişə düşür, nəşə bir şey olacağını düşünür, gah iztirab çəkəcəyini, gah da həzz alacağını gözləyirdi. Bu, hisslərin hansının üstün gələcəyindən asılı idi.

– Eh, lənət şeytana!

Mətt birdən dilləndi. O, əlində çirkab su ilə dolu ləyən komadan çıxdı və suyu qar üstünə atmaq istəyəndə Uidon Skottun Ağ Dişi sığalladığını gördü. Ağ Diş onun səsinə eşidən kimi geriyyə sıçrayıb qəzəblə mırıldadı.

Mətt öz sahibinə baxdı və etirazla başını buladı:

– Üzr istəyirəm, mister, – dedi. – Siz qurd ürəyi yemisiz, nədir?

Uidon Skott gülümsədi. Qalib gəlmiş adamlar kimi durub Ağ Dişin üstünə əyildi. O, canavar balasını nəvazişlə dilə tutdu, sonra əlini yavaş-yavaş uzadıb onun başını tumarladı. Ağ Diş bu sığala təmkinlə dözüdü, amma şəhəvtlə baxırdı, özü də onu sığallayan adama yox, komanın qapısı ağzında duran Məttə baxırdı.

Kayur donquldandı.

– Mister Skott siz birinci dərəcəli mühəndis olsanız da, bəlkə də, həyatınızın yarısını itirmisiniz, görək uşaq vaxtı evdən qaçıb sirkə gedəydiniz.

Ağ Diş mırıldadı, Məttin səsinə eşidib qeyzləndi, amma bu dəfə geri sıçramadı...

Və bu, əvvəlki həyatın, böyük nifrətin sonu, yeni həyatın başlanğıcı idi. Ağ Diş üçün yeni, məğlubedilməz, gözəl həyat başlanmışdı. Bu işdən ötrü Uidon Skott hədsiz dözümlü və əmək sərf etdi. Ağ Diş isə instinktini hökmünə üstün gələrək öz təcrübəsinin ziddinə getmədi, həyatın ona öyrətdiyi hər şeydən imtina etməli oldu.

Keçmiş bütün yeniliyə təkçə mane olmurdu, onun öyrəndiyi indiki yeni həyatı həm də inkar edirdi. Sözü qısa, Ağ Dişdən onu əhatə edən mühitdən nəhayətsiz dərəcədə baş çıxarmaq məharəti tələb olunurdu. Bu, Göyçək Smitin hökmünə könüllü tabe olmaqdan, şimal cəngəlliklərindən gəlib ona boyun əyməkdən asan deyildi. O vaxt Ağ Diş olsa-olsa kiçik idi, hələ bərkiməmişdi, həyatı qəbul edə bilmirdi. İndi hər şey başqa cür idi. Ötən günlər Ağ Dişə həddindən artıq sərt dərslər vermişdi, əvvəlki həyat onu sərt, amansız etmişdi, onu yırtıcı, döyüşkən canavara çevirmişdi, bu canavar heç kəsi sevmirdi və heç kəsin məhəbbətini qazanmamışdı. Yenidən doğulmaq isə çətin idi – görək öz daxilində bütöv bir dönüş, dəyişiklik edəydi, bütün köhnə adətlərindən, vərdişlərindən əl çəkəydi; indi ondan bu tələb olunurdu. Artıq gənclik illəri arxada qalmışdı. Çeviklik getmişdi, yumşaq dərisi bərkiyib qatmış, dəmir kimi düynələnmişdi, dartılmırdı, vərdişlər isə həmişəlik özünü aparmaq qaydalarını və tələbatını müəyyən etmişdilər.

Hər halda, yeni şəraitə düşmüş Ağ Diş yenə ona öz bildiyi kimi uyğunlaşmağa başladı. Şəraitəndəki amansızlığı yumşaldıb yatırmış, ona daha bir real forma vermişdi. Lap dəqiq desək, hər şey Uidon Skottdan asılıydı. O, Ağ Dişin lap dərin hisslərini dindirmişdi, canavar

balasının mürgüləmiş və oğurlanıb məhv edilmiş ən xırda, zərif hiss-lərini öz nəvazişi gücünə oyatmışdı. Ağ Diş sevginin nə demək oldu-ğunu anlamışdı. Sevgi onun təəşşüq hissini əlindən almışdı – allahlarla ünsiyyətdə bu hiss onun ən ilıq, ən məhrəm hissi sayılırdı.

Əlbəttə, məhəbbət bu günün işi deyil. Təəşşüq hissindən doğul-muş məhəbbət tədricən inkişaf edirdi. Yeni Allahı Ağ Dişin xoşuna gəlirdi, canavar balası ondan qaçmırdı. O, indi azad gəzib-dolanırdı. Yeni Allahın yanında yaşamaq Göyçək Smitin qəfəsində can çürüt-məkdən qat-qat yaxşıydı. Bundan başqa, Ağ Diş tanrısız keçinə bil-mirdi. İnsanın hökmünü başı üstündə hiss etmək onun üçün ehtiyaca çevrilmişdi. İnsandan asılı olmaq möhürü ona lap əvvəldən, şimal cən-gəllikləri ilə vidalaşdığı gündən vurulmuşdu. Həmin gün Qrey Biverin ayaqlarına sürünmüş, ona itaətkarlıq göstərmişdi. Bu pozulmaz möhür ikinci dəfə ona aclıqdan sonra şimal cəngəlliklərindən qayıdanda və Qrey Biverin qəsəbəsindəki balıq iyini duyanda yenidən vurulmuşdu.

Ağ Diş yeni sahibinin yanında qaldı, çünki o, allahsız keçinə bil-məzdi. Çünki Skott Göyçək Smitdən yaxşıydı. O öz yeni Allahına sədaqət göstərmək naminə təsərrüfat şeylərini qorumağı boynuna götürdü. O, komanın ətrafında hərlənirdi. Belə hallarda qoşqu itləri ya-tardı və Uidon Skottun gecikmiş qonağı gələndə Ağ Dişlə qarşılaşar, ev sahibi gəlib çıxana qədər özünü dəyənəklə Ağ Dişdən qoruyardı.

Tezliklə Ağ Diş oğruları təmiz adamlardan ayırıb seçməyi öyrəndi. Başa düşdü ki, gələn adamın hərəkətlərindən və özünü aparmasından çox şey asılıdır. O adam ki möhkəm addımlarla düz qapıya tərəf gəlirdi, həmin adama toxunmurdu. Bununla belə, ta qapı açılıb gələn qonaq ev sahibi tərəfindən qarşılanmayınca onu gözdən qoymurdu. Amma kim ki, yavaş addımlarla, dolayı yolla, gözə görünməmək üçün oğrun-oğrun gəlirdi, vəssalam. Ağ Diş ona aman verməzdi və həmin adam isə dabanına tüpürüb gözdən itənəcən qaçardı.

Uidon Skott bütün olub-keçənlərə sonsuz dözüm və mətanət göstər-diyinə görə Ağ Dişi mükafatlandırmağı qərara almışdı. Daha doğrusu, insanın onun qarşısındakı günahını yumaq istəyirdi. Bu, Skottun prinsipi idi, onun vicdanının səsiydi. O hiss edirdi ki, insanlar Ağ Dişə borclu qalıblar, bu borcu qaytarmaq lazımdı. Buna görə də o, Ağ Dişə daha çox nəvaziş göstərməyə çalışırdı. O özünə öhdəlik götürərək hər gün Ağ Dişi sıgallayır, onu nəvazişli sözlərlə oxşayırdı. İlk günlər bu nəvaziş Ağ Dişi cinləndirir, şübhələndirirdi. Lakin tədricən canavar balası bu nəvazişdən

həzz almağa başladı. Amma bir vərdişindən Ağ Diş heç cür əl çəkə bilmirdi; insanın əli ona toxunan kimi mırıldamağa başlayırdı və Skott çıxıb gedənə kimi səsini kəsmirdi. Lakin bu mırıldılarda təzə ahənglər əmələ gəlmişdi. Əlbəttə, yad adam bunu duya bilməzdi. Onunçün Ağ Dişin mırılıtı ibtidai vəhşinin nərlitisiydi və bu nərlitidən insanın damarlarındakı qan da donurdu. Ağ Dişin anasıyla birgə mağarada yaşadıkları vaxt, hiddət və qəzəbin ilk ehtirasları doğulduğu günlərdən indiyəcən onun boğazından çıxan mırılıt yoğunlaşmışdı və daha o öz hissələrini başqa cür ifadə edə bilmirdi. Buna baxmayaraq, Skottun həssas qulağı bu azgın nərədə yeni ahənglər ayırd etmişdi. Bu ahənglər yalnız Skotta pıçıldayırdı ki, it həzz alır.

Günlər ötürdü. Təəşşüqdən doğulan sevgi gündən-günə güclənir, möhkəmlənirdi. Ağ Diş bu sevgini şüursuz surət olsa da hiss etməyə başladı. Məhəbbət özünü, öz boşluğunu doldurmaqda ona kömək edirdi. Məhəbbət onun mənəvi tələbatına çevrilmişdi. O, özüylə həyəcan, ağrı gətirmişdi; bu həyəcan və ağrılar yeni Allahın sığalından sonra azalırdı.

Bu anlarda o sevgi sevinc gətirir, tükənməz bir sevinclə Ağ Dişin bütün vücudunu lərzəyə salırdı. Allah durub gedən kimi ağrılar, həyə-canlar başlayır və Ağ Dişin içində yenə boşluq yaranırdı. Bu boşluq sanki aclıq ehtirasından doğurdu və bu ehtirası söndürmək tələb olu-nurdu.

Ağ Diş yavaş-yavaş özünə gəlirdi. Yaşının ahlı çağına, həyatın verdiyi amansızlıq dərsinə baxmayaraq, Ağ Dişin xasiyyətində günbə-gün yeni əlamətlər yaranırdı. Onun içində qeyri-adi hissələr, oyanışlar baş qaldırmışdı. İndi özünü tamam başqa cür aparırdı. Hər şeydən əvvəl, Ağ Dişin narahatlıqdan və ağrıdan zəhləsi gedir, hər vasitəylə onlardan gen durmağa çalışırdı. İndi hər şey başqa cür idi, yeni Allahın xətrinə o, hər narahatlığa və ağrıya dözürdü. Məsələn, səhərlər yemək axtarmaq əvəzinə, yaxud xəlvət bir guşədə uzanmaq əvəzinə o, Skottun gəlişini gözləyərkən saatlarla soyuq artırmada dayanırdı. Gecə yarıdan keçəndə Skott evə qayıdardı, bu vaxt Ağ Diş qar içində eşilmiş ilıq yuvasından çıxar, sahibini qarşıladı. Bütün bunlar yalnız xoş söz, mehriban nəvazişdən ötrüydü. O, hətta yeməyi unudardı. Yemək yadına da düşməzdi. Onun üçün Allahın yanında olmaq hər şey idi, bütün həyatının mənasıydı. Təki öz allahından xoş söz eşitsin, nəvaziş duysun və onunla birlikdə addımlasın.

İtaət öz yerini sevgiyə vermişdi. Məhəbbət Ağ Dişdə elə dərin hisslər yaratmışdı ki, itaət heç vaxt bunu edə bilməzdi. Ağ Diş sevgiyə sevgiyə cavab verirdi. O, Allaha, təmiz, müqəddəs allaha rast gəlmişdi və bu allahın yanında günəşdən işıq udan bitki kimi çiçək açmışdı. Ağ Diş öz hisslərini izhar edə bilmirdi. O, artıq cavan deyildi və bunun üçün çox ağırlaşmışdı. Uzun müddət tənha gəzməsi onu dözümlü və qaşqabaqlı eləmişdi. Onun qaraqabaq təbiəti çoxillik təcrübəsinin nəticəsiydi. Hümməyi bacarmırdı və öz sahibini, allahını hümməklə salamlamağı öyrənə bilmirdi. Ağ Diş heç vaxt sahibinin gözüne girməz, özünü şirin salmaq, məhəbbətinin izharı üçün atılıb düşməzdi. Heç vaxt sahibinin qabağına yüyürməzdi, bir kənarda durub gözlərdi. Amma həmişə, hər an gözləyirdi. Onun sevgisi lal-kar idi, bu sevgini ürəyində, canında məftunluqla gözdirirdi. Ağ Dişin səmimi hisslərini yalnız sahibinin hər bir hərəkətini izləyən gözlərindən oxumaq olardı. Skott ona baxıb danışanda Ağ Diş sıxılar, bütün vücudunu çulğamış sevgi hissini ifadə etməyi bacarmazdı.

Ağ Diş yeni həyata alışmağa başlamışdı. O, başa düşmüşdü ki, sahibinin itlərinə toxunmaq olmaz. Amma onun əsl xasiyyəti özünü göstərirdi. İtlər yeni başçının gücünə bələd olmuşdular. Buna görə, itlər Ağ Dişdən yan qaçırdılar. Ağ Diş xılın içinə girən kimi itlər ona yol verir, itaət edirdilər.

O, Məttədə belə öyrəşdi. Uidon Skott Ağ Dişi nadir hallarda yedirdi. Bu iş Məttə tapşırılmışdı. Ağ Dişə məlum idi ki, yeyəcəyi xörək öz sahibinin, Məttə itin qayğısını çəkməyi tapşırın sahibinin çörəyi. Kayur bir dəfə Ağ Dişi başqa itlərlə birgə kirşəyə qoşmaq istədi. Baş tutmadı. Yalnız Uidon Skott işə qarışandan sonra Ağ Diş tabe oldu. Skott xaltanı onun başına keçirib qoşquya bağladı və özü də kirşədə oturdu. Ağ Diş başa düşdü ki, onun sahibi başqa itləri idarə edən kayurun onu da idarə etməyini istəyir.

Makkenziyə gedən kirşələrdən fərqli olaraq, Klondayk kirşələrinin ayaqları olur. Qoşqunun xüsusiyyəti burada tamam ayrı cürdür. İtlər bir-birinə yelpikvari bağlanırlar. Burada, Klondaykda, başçı həqiqətən başçıdır. Birinci yerdə ən ağıllı, başa düşən, güclü iti – bütün xılın qorxduğu və qulaq asdığı iti bağlayırlar. Ağ Diş də tezliklə bu yerin sahibi oldu. Bu yeri Ağ Diş özü seçmişdi, Məttə söyməkdən çəkinməyib, ilk yoxlamadan sonra Ağ Dişin bu yerə layiq olmasını təsdiq etdi. Bütün günü qoşquda qaçan Ağ Diş gecələr sahibinin mülkünü qorumağı da

yaddan çıxarmırdı. Beləliklə o, Skotta sədaqətlə, itaətlə qulluq edirdi. Buna görə də Ağ Diş qoşqudakı itlərin hamısından qiymətliydi.

Bir dəfə hətta Məttə dilləndi:

– Mister Skott, sizə deyim ki, bu itə yüz əlli dollar verməyiniz lap əla oldu. Göyçək Smiti yaman həriflədiniz. Hələ ağızına da bir yumruq ilişdiriniz...

Boz gözləri yenə qəzəblə parıldayan Skott hirsələ donqulandı: “Əclafdı o!”

Yazda Ağ Diş böyük kədər üz verdi, onun sahibi xəbərsiz-ətərsiz, qəflətən yoxa çıxmışdı. Dəqiq desək, xəbərdarlıq edilmişdi, amma Ağ Dişin bunu xəbərdarlıq kimi başa düşmək təcrübəsi yox idi. O öz şeylərini yığıb çamadana qoyan adamdan nə gözləyə bilərdi axı? Sonralar ona məlum oldu ki, adamın yır-yığış edib şeyləri çamadana qoyması onun səfərə çıxmasını bildirir. Amma o vaxt Ağ Dişdə bir damcı da şübhə yeri qalmamışdı. Həmişəki kimi həmin gecə Ağ Diş sahibinin yolunu gözlədi. Gecə yarı külək qalxdı. Ağ Diş komanın arxasında soyuqdan daldalandı, tanış addım səslərini eşitmək arzusuyla burada uzanıb mürgü vurdu. Amma gecədən xeyli keçmiş onu narahatlıq bürüdü və komanın dalından çıxıb gözləməyə başladı.

Skott gəlib çıxmıdı. Səhər qapı açıldı və Məttə artırmada göründü. Ağ Diş həsrətlə, intizarla kayura baxdı, sanki bununla soruşmaq istəyirdi ki, hanı Skott? Günlər bir-birini əvəz edirdi, Skottdan isə xəbərsiz yox idi. Ağ Diş, xəstəlik nə olduğunu bilməyən Ağ Diş xəstələndi. O, çox xarab olmuşdu. Axırda Məttə onu komaya gətirdi. Bundan başqa, Məttə öz sahibinə məktub yazıb Ağ Diş haqqında bir neçə kəlmə bildirdi. Yukon çayı sahilindəki Sirkəl şəhərində Skott oxudu:

“Lənətə gəlmiş canavar işləməkdən boyun qaçırır. Heç nə yemir, lap üzürlü. İtlər onunla yola getmir. Sizin hara getdiyinizi bilmək istəyir. Mən isə onu dilə tutmağı bacarmıram. Qorxuram ki, ölsün...”

Məttə hər şeyi düz yazmışdı. Ağ Diş darıxırdı, qəribsəmişdi. Heç nə yemirdi. Ona hücum edəndə o, əks həmlə etmirdi. Komadakı peçin yanında uzanmışdı, yeməyə həvəsi ölmüşdü. Məttə və dünyada hər şeyə qarşı marağı ölmüşdü. Məttə onunla nəvazişlə danışmağa çalışırdısa da, ona heç nə təsir etmir, tutqun gözlərini ona tuşlayır, sonra başını yenə qabaq pəncələrinin üstünə uzadırdı.

Lakin bir dəfə gecə vaxtı Məttə oturub dodaqlarını tərpedərək pıçılıyla, kəkələyə-kəkələyə nəsə dua oxuyurdu. Birdən Ağ Dişin

xəlif zingiltisi diqqəti cəlb etdi. Ağ Diş yerindən durub qulaqlarını şəkldi, qapıya boylanaraq diqqət kəsildi. Bir az sonra Mətt addım səsləri eşitdi. Qapı açıldı və Uidon Skott içəri girdi. Onlar görüşdülər. Skott ətrafa boylanıb soruşdu:

– Bəs canavar hanı?

Canavar peçin böyründə durmuşdu. O, qabağa qaçmadı, başqa itlər kimi özünü sahibinin əl-ayağına sürtmədi. Eləcə durub vəcdlə öz Allahına baxdı.

Mətt çıxmırdı:

– Lənət şeytana! Onun quyruğunu bulmasına bax bir!

Skott otağın ortasına gəlib Ağ Dişi yanına çağırırdı. Ağ Diş onun üstünə yüyürmədi, amma çağırışa dərhal əməl elədi. Hərəkətlərində utancaqlıq vardı, gözlərindən isə nəşə təzə, anlaşılmaz bir ifadə oxunurdu: gözlərində dərin sevgi hissi alovlanırdı.

Mətt dedi:

– Siz gedəndən sonra mənə heç vaxt bu cür baxmayıb...

Lakin Skott heç nə eşitmirdi. O, Ağ Dişin qabağında dizləri üstə oturub onu oxşayırdı, qulağının dibini qaşırır, sinəsini, belini tumarlayırdı, yüngülcə qıdıqlayırdı. Ağ Diş astadan mırıldayırdı, əvvəlki günlərə nisbətən indi onun mırıltılarında daha yumşaq əlamətlər aydınca duyulurdu.

Bu hələ harasıydı! Zahirə çıxmağa can atan dərin məhəbbət hissini bildirməyə sevinc necə kömək edərmiş! Ağ Diş boynunu uzadıb başını öz sahibinin qolu altına saldı. Beləcə özünü gizlədib mırıltısını kəsdi, sahibinə daha çox sığındı.

Hər iki adam bir-birinə baxdı. Skottun gözləri doldu.

Mətt heyrət içində qışqırdı:

– Demədim sizə, hə?..

Az sonra Mətt özünə gəlib əlavə etdi:

– Mən bilirdim ki, bu, canavar deyil. Xalis itdir. Ona bax, ona bax!

Sahibinin sevgisinə öyrəşən Ağ Diş Skottun qayıtmasıyla özünə gəlmişdi. Komada daha iki gecə qalıb artırmaya çıxdı. İtlər onun şən-şöh-rətini artıq unutmuşdular. Elə bilirdilər ki, Ağ Diş zəifləyərək vəcsiz itə çevrilib. Odur ki, Ağ Diş artırmada görünən kimi hər tərəfdən onun üstünə cumdular.

– Ay səni, zibil! – deyərək Mətt özündən razı halda donquldandı və bu mənzərəni qapının ağzından izləməyə başladı.

– Onların nazı ilə oynama. Hə, canavar, göstər görüm zorunu. Tez elə!!!

Ağ Dişin belə təsəlliyyə ehtiyacı yox idi. Sevimli sahibinin qayıdıb gəlməsi kifayət etmişdi. Damarlarında yenidən ecəzkar, coşqun həyat qaynamağa başlamışdı. O döyüşürdü və öz sevincinin yeganə ifadəsini döyüşdə tapmışdı.

Döyüşün sonu aydın idi: itlər qaçıb pərən-pərən düşdülər. Onlar komaya qayıdanda artıq qaranlıq düşmüşdü və sızıla-sızıla Ağ Dişə öz itaətlərini bildirdilər.

Başı ilə sahibinə sığınmağı öyrənən Ağ Diş tez-tez öz hissələrini bu yolla bildirirdi. Bu, hədd idi və bu həddi aşmırdı. O hər şeydən çox öz başını qoruyurdu və başına toxunanda dözə bilmirdi. Bəli, şimal cəngəlliyi onu belə öyrətmişdi: quyuya düşməkdən qorx! Hər şeydən – ağrı və xətər gətirən hər şeydən qorx! İnstinkt ondan sərbəstlik tələb edirdi. İndi isə başını sahibinin qoltuğuna soxan Ağ Diş özü könüllü olaraq tamam köməksiz vəziyyətdə idi. Bununla sahibinə olan sonsuz inamını, hədsiz itaətkarlığını bildirirdi. Sanki bununla demək istəyirdi: “Sənin əlindəyəm. Nə istəyirsən mənimlə edə bilərsən”.

Bir gün evə qayıdan Skott bütün gecəni Məttlə kart oynadı. Mətt sayırdı:

– On beş-iki, on beş-dörd, bu da iki...

Elə bu vaxt bayırdan çıxırtı və boğuşma səsləri gəlmişdi. Onlar ani olaraq bir-birlərinə baxıb cəld qalxdılar. Mətt dedi:

– Canavardı...Kimisə parçalayır.

Dəhşətli inilti səsləri onları qapıya cummağa məcbur etdi. Artırmaya çıxan Skott qışqırdı:

– Fənəri yandır, bəri tut!

Mətt əlində lampa onun dalına düşdü, lampa işığında onlar arxası üstə qarın içinə sərələnməmiş bir adam gördülər. O, sifətini və sinəsini əlləriylə örtmüşdü. Ağ Dişdən qorunmağa çalışırdı. Bu, ona kömək etmişdi. Ağ Dişin qəzəbi aşıb-daşır, yad adamın boğazından yapışmaq istəyirdi. Yad adamın geydiyi gödəkcənin qolları, göy köynəyi ilə birgə alt köynəyi də yırtıq-yırtıq olmuşdu, dişlənmiş əlləri qanlı idi.

Skott və Kayur bütün bunları bircə anda nəzərdən keçirtirdilər. Skott Ağ Dişin boynundan yapışmış onu geri çəkdi. Ağ Diş mırıltıyla irəli cumdu, amma sahibini dişləmədi və onun sərt qışqırtısından sonra sakit oldu.

Mətt yaralanmış adama kömək elədi. O, ayağa qalxdı və əlini sifə-tindən çəkdi. Göyçək Smit idi. Kayur pərt halda geri çəkildi. İşıqdan gözləri qamaşan Göyçək Smit üzünü çevirdi. Ağ Dişi görən kimi üz-gözü dəhşətdən öyildi.

Bu vaxt kayur qar üstündə nəşə olduğunu gördü. O, lampasını yaxınlaşdırıb çəkməsinin ucuyla yerə düşmüş polad zənciri və yoğun dəyənəyi tərپətdi.

Uidon Skott başını tərپətdi. Onlar dinib-danışmadılar. Kayur Göy-çək Smitin çiyindən tutub üzünü geri çevirdi. Hər şey aydın idi. Göy-çək Smit var gücü ilə qaçmağa başladı.

Skott Ağ Dişi tumarlayıb dedi:

– Səni aparmaq istəyirdi, hə? Sən də razı olmadın? Hə, deməli bu cavan oğlan yanıldı...

– Yazıq elə bildi ki, bu cəhənnəm onun üst-başına tökülüb, – deyə Mətt güldü.

Ağ Diş isə mırıldayırdı. Az sonra qabarmış tükləri yatdı... və bu hiddətli mırılıt içində az qala itib-batan səsinin zərif ahəngi daha aydın eşidilməyə başladı.

Beşinci hissə

ƏHLİLƏŞMİŞ CANAVAR

I

UZAQ SƏYAHƏT

Nəşə olacağını Ağ Diş qabaqcadan duymuşdu. Yaxınlaşan hədi-sənin xəbəri hansı gözəgörünməz yollasa gəlib ona çatmışdı. Günah allahların özündə oldu, özləri Ağ Dişi şübhələndirmişdilər. Canavar balası duyuyq düşmüşdü. Əlbəttə, bu, allahların ağına gəlmirdi, amma onların niyyəti artıq itə bəlli idi. Ağ Diş komanın artırmasına çıxmır, içəri girmirdi. Bilirdi ki, adamlar nəşə etmək istəyirlər.

Şam yeməyi vaxtı kayur dedi:

– Eşidirsiniz? Bu nə səsdir?

Skott qulaq verdi. Qapı arxasından astadan ağlamağı xatırladan həyəcanlı zingilti səsi gəldi. Sonra aydın oldu ki, Ağ Diş qapını iyləyir

və bununla arxayın olmaq istəyir ki, onun sahibi evdədir, keçən dəfəki kimi heç yerə gizlicə getməyib.

Kayur dilləndi:

– Nəşə hiss edib deyəsən...

Uidon Skott Məttə yalvarıcı nəzərlərlə baxdı, lakin dediyi sözlər gözlərinin ifadəsi ilə uyuşmadı.

– Kaliforniyaya canavar aparacağam?..

– Mən də elə onu deyirdim. Canavar hara, Kaliforniyaya getdi hara?

Amma bu sözlər Skottun ürəyinə yatmadı. Ona elə gəlirdi ki, Mətt onu məzəmmət edir. Dedi:

– Ağ dərili adamların itləri onunla yola getməyəcək. O, hamısını parçalayacaq. Pullarımı ancaq cərimə verməyə sərf etsəm də, polis onu məndən alacaq, onunla öz bildiyi kimi haqq-hesab çəkəcək.

– Vallah, o yırtıcının biridi... – deyə kayur təsdiq etdi.

Skott şübhəli-şübhəli onu süzdü. Sonra qətiyyətlə bildirdi:

– Bu, mümkün deyil!

– Əlbəttə, mister, mümkün olan iş deyil, – Mətt razılaşdı. – Gərək ona baxmağa da ayrıca adam tapasız...

Skottun bütün tərəddüdləri yox oldu. O, sevinclə başını yellədi. Ətrafı bürümüş sakitlikdə Ağ Dişin zingiltisi eşidilirdi. O, qapını iy-ləyir, az qala, ağlamsınırdı. Mətt dedi:

– O, sizə yaman öyrəşib, mister!

Skott birdən coşdu:

– Mətt, bəsdə çərənlədin! Özüm bilərəm!

– Mən bir söz demirəm ki. Ancaq...

– Nə ancaq, ancaq?!

– Ancaq, – kayur pıçıldadı, sonra birdən hirsle əlavə etdi. – Özün-
nündən niyə çıxırsınız? Sizə baxan deyər ki, doğrudan da, başınızı itir-
misiniz...

Uidon Skott bir an özüylə vuruşdu, sonra lap yumşaq tərzdə dedi:

– Düz deyirsən, Mətt! Heç özüm də bilmirəm nə edim. Bədbəxtlik də burasındadır... Yox, əşi, iti özümlə götürmək lap səfəhlik olar.

– Sizinlə tamamilə razıyam, – deyə Mətt təsdiq etdi, amma onun sözləri bu dəfə də sahibinin ürəyincə olmadı. Sonra elə bil heç nə ol-mayıbmış kimi Mətt sözünə davam etdi:

– Axı sizin getməyinizi o, haradan bilir? Bax, bunu başa düşə bil-mirəm.

Skott qəmli-qəmli başını yelləyib:

– Elə mən özüm də başa düşmürəm, – dedi.

Səhərisi gün Ağ Diş açıq qapıdan boylanıb sahibinin yola hazırlaşdığını, pal-paltarını həmin lənətə gəlmiş çamadana yığıdığını gördü. Sahibiyə kayur komaya girib-çıxırdılar və komanın sakit həyatı pozulmuşdu. Ağ Dişdə daha heç bir şübhə yeri qalmadı. O, çoxdan bu kədəri duymuşdu, indi isə məlum olmuşdu ki, ona bədbəxtlik üz verəcək. Allah yenə aradan çıxmağa hazırlaşdı. Birinci dəfə aradan çıxanda onu özünü aparmamışdı, yəqin bu dəfə də belə edəcəkdi.

Bu gecə Ağ Diş lap canavar kimi ulamağa başladı. O, ağzını göyə, ulduzlara tutub ulayırdı, uşaqlıqda olduğu kimi öz kədərini beləcə onlara bildirirdi. Bir dəfə də belə ulamışdı. O vaxt şimal cəngəlliyindən qaçıb düşərgəyə gələndə Qrey Biverin daxmasının yerində bir yığın zibil görmüşdü. Onda da beləcə ulamışdı.

Komada təzəcə yatmaq istəyirdilər. Mətt dilləndi:

– O, yenə heç nə yemir...

Uidon Skott nəşə donquldandı və adyalı başına çəkdi.

– Keçən dəfə xiffətdən üzülmüşdü, bu dəfə, yəqin ki, öləcək...

O biri çarpayıda uzanan Skott adyalın altından çıxmırdı:

– Bəsdi çərənlədin! Qoca arvadlar kimi elə hey deyirsiniz!

– Tamamilə düzdür, – deyərək cavab verdi. Skottun ürəyinə damdı ki, kayur ona altdan-altdan gülür.

Ertəsi gün Ağ Dişin narahatlığı və təşvişi daha da artmışdı. O öz sahibini dabanbasma izləyirdi. Skott komaya girəndə Ağ Diş artırmaya cumdu. O, qapının arasından ortaya tökülmüş şeyləri gördü. Çamadan başqa, bir yeşik və iki böyük çanta da vardı. Mətt sahibinin adyalını və dəri paltarlarını kətan torbaya yığırdı. Ağ Diş bunu görüb dişlərini qıcırtmağa başladı.

Tezliklə komaya iki hindu gəldi. Ağ Diş onları da diqqətlə izləməyə başladı. Hindular şeyləri çiyinlərinə alıb Məttin dalınca təpədən aşağı düşdülər. Mətt çamadanı və kətan torbanı götürmüşdü. Bir azdan Mətt qayıtdı. Skott artırmaya çıxıb Ağ Dişi komaya çağırırdı.

– Ay səni, yazıqçığaz! – deyərək Skott nəvazişlə itə baxdı, sonra onun qulağının dibini qıdıqladı, belini sığalladı. – Hə, dostum, gedirəm. Səni belə uzaq yola apara bilmərəm. Di sağ ol, salamat qal, gəl vidalaşaq. Hə, mırılda görüm, mırılda...

Ağ Dişdən səs çıxmırdı. Bunun əvəzində o, sahibinə kədərli, incik bir baxışla nəzər saldı, başını onun qoltuğunda gizlətdi.

– Vaxtdı, mister! Fit verildi, – deyərək Mətt sahibini səslədi. Yukon çayından gəminin fiti eşidilirdi.

– Bəsdi vidalaşdınız! Qabaq qapıları bağlamağı unutmayın. Mən dal qapıdan çıxacağam! Tələsin!

Hər iki qapı eyni vaxtda örtüldü və Mətt komanın o biri böyründən çıxana kimi Skott artırmada gözlədi. Qapı arxasından yavaşdan zingilti eşidildi, bu, ağlamaq səsinə oxşayırdı. Sonra Ağ Diş burnunu qapının astanasına dürtərək havanı dərindən sinəsinə çəkməyə başladı.

– Ondan muğayət ol, Mətt! – deyərək Skott dərəni enəndə tapşırırdı. – Mənə onun haqqında yaz.

– Hökmən, – deyərək cavab verdi. – Dayanın!.. Eşidirsiniz?..

Skott ayaq saxladı, Ağ Diş ulayırdı. O, sahibinin meyiti üstündə ulayan itlər kimi ulayırdı. Bu ulartıda dərin kədər vardı. Bu ulartı gah qəlbi göynədən iniltiyə dönür, gah fəryad qoparı, gah da əvvəlki məhzunluqla təzədən başlayırdı.

“Avrora” gəmisi bu il ilk dəfə Klondaykdan yola düşürdü. Göyertəsi səmişinlə doluydu. Qızıl axtarmaqdan gələn bu adamlardan bəzilərinin bəxti gətirmişdi. Bəzilərinə isə “Qızıl yürüşü” var-yoxdan çıxarıb məyus etmişdi. Bu adamların hamısı vaxtilə bu yerlərə can atdıqları kimi, eləcə də burdan çıxıb gedirdilər. Taxta körpünün üstündə duran Skott Məttlə vidalaşdı. Kayur sahilə düşmək istəyirdi ki, birdən gözləri Göyertənin içində nəyəsə sataşdı. O, əlini Skotta uzatmamış boylanı. Ağ Diş onlardan bir neçə addım aralı oturmuşdu, həsrətlə öz sahibinə baxırdı. Mətt astadan söydü. Skott heç nə anlamadı, itə tərəf qarıldı.

– Siz qabaq tərəfdən qapını bağlamışdınız?

Skott başını tərpətdi və:

– Bəs dal qapını necə? – deyərək soruşdu.

– Əlbəttə, bağlamışdım, – Mətt hirsələndi.

Ağ Diş büzüşüb qulaqlarını şəkələdi, amma yaxın gəlməyib kənarında oturdu.

– Çərəm nədi? Gərək özümə aparım...

Mətt Ağ Dişə tərəf addımladı. İt kənara sıçradı. Kayur onun dalınca yüyürdü, amma Ağ Diş səmişinlərin ayaqları arasından sivişib keçdi. Canavar balası o yan-bu yana qaçır, göyertəni dolaşır, kayur

onu tuta bilmirdi. Skott çağırın kimi Ağ Diş itaətlə ona sarı gəldi. Kayur gileyləndi:

– Onu nə qədər yedirtmişəm! Gör heç mənə yaxın gəlir?! Siz onu yedirtmisiniz ki?! Pah atonnan, hardan bildi ki, sahib sizsiniz?!

Ağ Dişə sıǵal çəkən Skott birdən əyilib onun aǵzındakı təzə kəsikləri və gözləri arasındakı dərin yaraları göstərdi. Mətt əli ilə itin qarnını yoxladı.

– Ay səni, pəncərəni yaddan çıxarmışsıq. Baxın, qarnı da kəsik-kəsik olub. Yəqin ki, pəncərəni sındırıb qaçıb.

Uidon Skott eşitmirdi. Nəsə fikirləşdi. “Aurora” gəmisi axırıncı fitini fışıldatdı. Səmişinləri ötürənlər tələm-tələsik sahilə endilər. Mətt dəsmalını çıxarıb Ağ Dişin yaralarını sarımaq istədi. Skott onun əlindən tutub dedi:

– Salamat qal, Mətt! Əlvida. Görünür sənə canavar haqqında məktub yazmaq lazım gəlməyəcək. Mən...

– Necə? – kayur qışqırdı. – Yəni götürürsünüz onu?..

– Elədir ki, var... Dəsmalını qoy cibinə. Özüm onun haqqında sənə yazaram...

Mətt taxta körpünün üstündə dayandı.

– Oranın havasına dözə bilməyəcək! İstidə itin tüklərini qırxın haal!..

Taxta trapı göyertəyə çəkdiilər. “Aurora” sahildən aralandı. Uidon Skott əlini yelləyib Məttlə sağollaşdı, sonra üzünü yanında duran Ağ Dişə çevirdi.

– Hə, indi nə qədər xətrindi mırılda! Mırılda dedim sənə, əclaf!

Bu sözləri deyə-deyə Skott Ağ Dişi nəzərdən keçirə-keçirə qu-laqlarının dibini qaşıyırdı. Canavar balası sahibinin ayaqları arasına sı-ğınmışdı...

2

CƏNUB TORPAĞINDA

Ağ Diş San-Fransiskoda gəmidən düşdü. O, heyrətə gəlmişdi. Onun təsəvvüründə Allahın surəti və qüdrəti birləşmişdi. Hələ heç vaxt ağ dərili adamlar ona bu qədər ecəzkar görünməmişdilər. Bunu San-Fransiskonun sürüşkən səkiləri ilə addımlayanda hiss etdi. Ətrafda dəri, kətan komalar əvəzinə nəhəng binalar ucalmışdı. Kü-

çələr müxtəlif növ təhlükəylə doluydu: uşaq arabaları, karetlər, ma-sınlar, faytonlara qoşulmuş böyük atlar... Enli yollarda qorxunc tram-vaylar hərəkət edirdilər. Onlar elə bil, bərkdən uğuldayır, cingiltili səslər çıxarırdılar. Bu səslər vaxtilə Ağ Dişin şimal meşələrində rast gəldiyi vəhşi vaşaqların fırxırtısını xatırladırdı.

Ətrafdakı hər şey nəhənglərdən xəbər verirdi. Bütün bunların ar-xasında hökmü insanın varlığı hiss olunur, şeylər dünyasına hakimlik edən insanın qüdrəti duyulurdu. Bu mənzərə Ağ Dişi heyrətə gətirmiş, mütəəssir etmişdi. O, vahimə içindəydi. Öz məzmluğunu dərk edən Ağ Diş elə bil təzədən küçüyə dönmüş, şimal cəngəlliyindən Qrey Bi-verin düşərgəsinə təzəcə düşmüşdü. Burda nə qədər allah vardı, ilahi! Onları görən Ağ Dişin gözləri alacalandı. Küçənin səs-küyü onun qu-laqlarında guruldayırdı.

Özünü itirmişdi. İlk dəfə hiss etdi ki, indi sahibindən daha çox ası-lıdır və Skottun dalınca düşüb onu addımbaaddım izlədi, allahını göz-dən qoymadı.

Şəhərin xətiresi uzun müddət Ağ Dişin yuxularında dolaşdı. Elə həmin gün Skott iti zəncirlədi və onu yük vaqonunun küncündəki çamadanların, yeşiklərin arasında bağladı. Burada enlikürək, güclü bir allah da vardı. O, cırıltıyla sandıqları və çamadanları itələyir, vaqona daşıyır, yükləri bir-birinin üstünə yığır, yaxud da qapının arxasında duran o biri allahlara tullayırdı. Və burada, bu cəhənnəm xarabasında Skott Ağ Dişi tərək etdi. Daha doğrusu, Ağ Diş sahibinin yüklərini gö-rüb izləyəne qədər özünü yalnız hiss etdi. Yalnız bundan sonra o, Skottun yüklərinin keşiyini çəkərək arxayınlaşdı.

Bir saatdan sonra Uidon Skott vaqonun yanında göründü. Enli-kürək Allah donquldandı:

– Lap vaxtında gəlmisiniz.. Bu it məni sizin çamadanlara yaxın buraxmayıb...

Ağ Diş vaqondan düşdü. Onları araba gözləyirdi. Skotta bir kişiylə qadın yaxınlaşdı. Qadın əl-qolunu açıb sahibi qucaqladı... Bu, deyəsən düşməndi!.. Uidon Skott dərhal ondan aralanıb hiddətdən dəlilik edən, mırıldayan Ağ Dişi tutdu.

– Qorxma, ana! – Skott dedi və Ağ Dişi sakitləşdirməyə çalışaraq əlavə etdi. – Elə bilir siz mənə, nəşə xəter yetirmək istəyirsiniz. Bunu etməyə isə icazə verilmir! Qorxma, anacan, qorxma! O, tezliklə hər şeyi başa düşəcək.

Qorxudan rəngi-rufu ağaran missis Skott güldü.

– Demək, belə çıxır ki, mən öz oğlumla itin yanında görüşüb söhbət edə bilməyəcəyəm, hə?..

Qadın Ağ Dişə baxdı. İt mırıldanır, tüklərini qabardır, qadından gözünü çəkmirdi.

Skott dedi:

– Tezliklə başa düşəcəklər! Özünüz görəcəksiniz, mütləq...

Sonra sahib Ağ Dişlə mülayim-mülayim danışmağa başladı, onu sakitləşdirəndən sonra ciddi tərzdə dilləndi:

– Sənə dedim ki, otur! Uzan!

Bu sözlər Ağ Dişə tanış idi. Buna görə də əmrə könülsüz tabe oldu.

– Hə, anacan!

Skott gözlerini Ağ Dişdən çəkməyərək əlini uzatdı. Sonra yenə itə əmr etdi:

– Uzan!

Ağ Diş tüklərini pırpızlaşdırdı, qalxdı, dərhal yerinə oturdu. O, naməlum allahların düşmənçilik hərəkətlərindən gözlerini çəkmədi. Buna baxmayaraq, nə sahibini qucaqlayan qadın, nə də kişi ona heç bir xətər gətirmədilər. Naməlum adamlar və Skott şeyləri arabaya qoydular, özləri də orada oturdular. Ağ Diş də onların dalınca yüyürməyə başladı.

Ağ Diş hərdənbir atlara yanaşmış sanki xəbərdarlıq etmək istəyirdi ki, o, atların sürətlə apardığı Allaha xətər toxunmasına yol verməyəcək.

Bir azdan fayton daş darvazadan içəri girdi və sıx qoz ağaclarıyla əhatə olunmuş xiyabanla irəlilədi. Xiyabanın hər tərəfi çəmənlilik idi və adda-budda palıd ağacları görünürdü. Qayçılanmış yaşıl otluğun üstünə günəşdən yanmış qızılı-çəhrayı zolaq düşmüşdü. Bir az irəlildə isə yamyaşıl təpələr vardı, xiyabanın qurtaracağında alçaq təpəliyin üstündə üzün aynabəndi və çoxlu pəncərəsi olan ev görünürdü.

Bütün bunlara yaxşıca tamaşa etməyə ağ Diş macal tapmadı. Araba xiyabana daxil olan kimi onun üstünə hiddətlənmiş, qəzəbdən gözləri qızmış bir çoban iti cumdu. Bütün tüklərini qabartmış Ağ Diş təmkinlə, sakit-sakit sarsıdıcı zərbə endirməyə hazırlaşdı. Lakin tutaşma baş vermədi. Ağ Diş yarı yolda dayandı. Elə bil qurumuşdu, sonra çömbəldi. O, bircə dəqiqə bundan əvvəl ayaqlarından vurub yıxmaq istədiyi itdən necə olur-olsun uzaqda qalmağa çalışdı. Bu, dişi it idi və

Ağ Dişin cinsinə mənsub olanların qaydasına görə dişilərə hücum etmirdilər. Dişi itə hücum etmək Ağ Diş üçün öz instinktinin hökmü əleyhinə getmək idi. Amma dişi itə instinkt tamam başqa şey deyirdi. Çoban iti şimal çöllərindən qeyri-ixtiyari qorxurdu. Xüsusilə Ağ Diş kimi şimal itlərini görəndə vahimələnirdi. Ağ Diş çoban iti üçün canavar idi, ona düşmən idi. Və bu düşmən canavar hələ uzaq-uzaq zamanlarda onun əcdadlarının xılnı məhv etmişdi. Buna görə də çoban iti Ağ Dişin üstünə şığırdı. Canavar balası könülsüz mırıldadı. Çiyində kəskin diş yarası hiss edib zingildədi. Amma çoban itini dişləmədi. Təşvişlə geri sıçrayıb itin böyrünə keçməyə çalışdı. Ancaq bütün cəhdləri əbəs idi – çoban iti ona yol vermirdi.

Arabada oturmuş yad adamlardan biri çığırdı:

– Hey, Kolli, gəl bura!

Uidon Skott güldü, dedi:

– Eybi yoxdu, ata. Qoy Ağ Dişə dərs olsun. O, hələ burada çox şey öyrənəcək. Qoy elə, bəri başdan öyrənsin. İşin olmasın, birtəhər keçinər.

Araba aralandı. Kolli isə hələ də Ağ Dişin qabağını kəsmişdi. Canavar balası onu ötüb qaçmağa çalışdı. O, yoldan dönüb otluğa cumdu, çoban iti isə bu biri tərəfdən qaçdı. Ağ Diş yenə onun cənginə keçdi.

Canavar balası geri dönüb o biri otluğun içinə girdi, amma bu da mümkün olmadı. Ev iti onun qabağını kəsmişdi. Araba isə canavar balasının sahibini, Allahını aparırdı. Ağ Diş arabanın ağacları arasında yavaş-yavaş gözdən itdiyini gördü. O, çıxılmaz vəziyyətdə idi. Çoban iti əl çəkmirdi. Bu vaxt Ağ Diş ona tərəf döndü. Köhnə fəndlərini işlədib, əvvəlcə itin çiyindənən, sonra ayaqlarından vurub yıxdı. Çoban iti o qədər bərk qaçırdı ki, Ağ Dişin zərbəsi onu kəllə-mayallaq aşırıb bir neçə dəfə yerdə fırlatdı. İt dirnaqları ilə yerdən yapışmış dayanmağa çalışır, ucadan zingildəyirdi. O, təhqir olunmuş qürurundan hiddətlənmişdi.

Ağ Diş daha gözləmədi. Yol açıq idi və ona da elə bu lazım idi. Çoban iti isə vəngildəyə-veŋildəyə onun dalınca yüyürdü. Ağ Diş sürətlə qaçırdı. Çoban iti ona çata bilməzdi. O, hürə-hürə, haray-həşir sala-sala qaçır, bütün gücünü yığıb sıçramağa hazırlaşdı. Ağ Diş isə sakitcə, arxayınçılıqla qaçırdı.

Evə gəlib çatanda Ağ Diş sahibinin faytondan düşdüyünü gördü. Canavar balası evin girəcəyində dayandı. Bu vaxt ona hücum ediləcə-

yini başa düşdü. Onun üstünə şotland köpəyi şığıdı. Ağ Diş ona yaxşıca dərs vermək üçün hazırlaşmağa çalışdı. Lakin gec idi.

Şotland köpəyi yetişmişdi. Köpək yandan Ağ Dişin üstünə cumdu. Bu gözlənilməz zərbədən Ağ Diş şar kimi yerdə diyirləndi. Amma ayağa duranda onun görkəmindən cin yağırdı, qulaqlarını başına sıxmışdı, dodaqlarını və burnunu qəzəblə əsdirirdi o, az qala dişlərini şotland köpəyinin boğazına batıracaqdı.

Sahib köməyə yeridi. Amma o çatana kimi Kolli özünü yetirmişdi. Çoban iti şotland köpəyinin ölümcül yaralanmasına imkan vermədi. Kolli qasırğa kimi canavar balasının üstünə cumdu. Şimal cəngəlliyindən gəlmiş bu qonağa çoban itində nifrət oyanmışdı. Onun təhqir olunmuş ləyaqəti və ədəvətli kini bu nifrəti yalnız alışıdırmışdı. Cəngəllikdən gəlmiş qonaq bic idi, çevik fəndlərlə onu ötüb keçmiş, hələ bir Kollini yerə də sərmışdi. Buna görə də, Ağ Diş şotland köpəyinin işini bitirmək istəyəndə Kolli onun üstünə şığıdı və ikinci dəfə onun ayağından dişdəm götürdü.

Bu vaxt hadisə yerinə çatan Skott Ağ Dişi tutdu, atası isə itləri geri çağırırdı.

Skott Ağ Dişi sakitləşdirə-sakitləşdirə donquldandı:

– Arktikadan gəlmiş bu bədbəxt canavara yaxşı qəbul düzəldiblər burda. Ömründə cəmi bir dəfə onun ayaqlarından vurublar. Burda isə bu bir dəqiqənin içində iki dəfə yazığı kələ-mayallaq aşırıblar. Daha sözüüm yoxdur.

Araba çıxıb getdi. Evdən naməlum allahlar çıxdılar. Onlardan bəzisi sahibdən bir az aralı durmuşdu. Amma iki qadın yaxın gəlib Skottu qucaqladı. Ağ Diş bu düşmənçilik hərəkətinə yavaş-yavaş, təcridən öyrəşməyə başladı. Çünki bu hərəkətlər sahibinə heç bir xəta gətirmirdi, allahların ifadə etdikləri sözlərdə isə təhlükə hiss olunmurdu. Naməlum adamlar Ağ Dişə də yanaşmaq istədilər. Ancaq canavar balası mırıldadı, Skott isə adamları xəbərdar etdi. Ağ Diş öz sahibinin ayaqlarına qısıldı, Skott onun başını nəvazişlə tumarlayaraq sakitləşdirdi.

Şotland köpəyi əmr eşitdi:

– Dik! Gəl yerinə görüm!

Köpək pilləkənləri qalxıb aynabənddə uzandı, amma hürməyindən qalmayıb gözünü qonaqdan çəkmədi. Qadın allahlardan biri Kollinin boynunu qucaqlayıb onu oxşamağa başladı. Amma Kolli heç cür

sakit olmurdu, canavarın gəlişinə həyəcanlanmışdı. O mırıldayıb, dişlərini qıcırdırdı. Kolliyə elə gəlirdi ki, canavar balasını it cinsinin içinə buraxan allahlar böyük səhv etmişlər.

Allahların hamısı aynabəndə qalxdılar. Canavar balası sahibini bir addım belə gözəndən qoymurdu. Dik yenə mırıldandı. Ağ Diş də tüklərini qabardıb cavab səsi çıxartdı.

– Kollini evə aparın, – deyər Skottun atası dilləndi. – Bu ikisi isə qoy boğuşsun. Boğuşandan sonra barışıb dost olurlar.

Skott güldü, dedi:

– Onda, dostluğunu Dikə sübut etmək üçün Ağ Diş onun yasında mərsiyəçi rolunu oynamalı olacaq...

Ata tərəddüdlə əvvəlcə Ağ Dişə, sonra Dikə, daha sonra isə oğluna baxdı.

– Deyirsən yəni...

Skott başını tərpətdi.

– Düz deyirəm. Sizin it bir-iki dəqiqəyə məhv olacaq...

Skott Ağ Dişə döndü:

– Gedək, gəl gedək, zavallı canavar! Görünür, evə Kollinin yerinə səni aparmalı olacağıq...

Canavar balası ehtiyatla pilləkənləri qalxdı və aynabəndə daxil oldu. O, quyruğunu qaldırmışdı, gözlərini isə Dikdən çəkmirdi, eyni zamanda evdə qarşılaşa biləcəyi gözlənilməz təhlükəyə də hazır durmuşdu. Amma evə girəndə heç bir hadisə baş vermədi.

Otağın küncələrini diqqətlə yoxladı, təhlükə olub-olmadığına göz yetirdi. Sonra razılıqla mırıldanıb sahibinin ayaqları yanında uzandı. O, hər şeyə diqqət yetirir, ətrafdakı hadisələri izləyirdi. Ona elə gəlirdi ki, bu tələnin içində, hardasa böyük bir dəhşət gizlənib və o, həmin dəhşətlə hər an döyüşə girişməyə hazır idi.

3

ALLAHIN MÜLKÜ

Bir yerdən başqa yerə köçmək Ağ Dişdə ətraf mühitə uyğunlaşmaq bacarığını inkişaf etdirmişdi. Bu bacarığı ona təbiət bəxş etmişdi. Bütün bunlar onda belə uyğunlaşmanın labüdlüyünü möhkəmlətmişdi. O, Siyera-Vistadakı həyata (hakim Skottun malikanəsi belə adlanırdı)

tezliklə uyğunlaşdı. Həmin gündən sonra itlərlə bir daha elə ciddi boğuşma olmadı. Burada, cənub şəhərində itlər, allahların adət-ənənəsinə ondan daha yaxşı bələd idilər. İtlərin başa düşdüünə görə, Ağ Dişin labüdlüyü lazımdı və bu fakt onunla özünü doğrultmuşdu ki, allahlar canavar balasına evə girməyə icazə vermişdilər. Kolli və Dik indiyə kimi canavar görməmişdilər, canavarla döyüşməmişdilər. Bir halda ki, allahlar canavarı qəbul etmişdi, deməli, onlar da şəksiz tabe olmalıydılar, vəssalam.

İlk günlər Ağ Dişlə Dik arasında münasibətlər gərgin idi. Amma tezliklə Dik barışdı və o, canavar balasına Siyera-Vista malikanəsinin ayrılmaz tərkibi kimi baxdı. Əgər bütün bunlar təkəcə Dikdən asılı olsaydı, yəqin ki, onlar dost olardılar. Ancaq Ağ Dişin dostluq etməyə ehtiyacı yox idi. Canavar balası itlərdən onu sakit buraxmağı tələb edirdi. Bütün həyatı boyu o öz həmcinslərindən ayrı gəzib dolanmışdı və bu qaydanı pozmaq üçün heç bir həvəs göstərmirdi. Dikin sataşmalarını onu zinhara gətirmişdi. Ağ Diş birəcə mırıltısıyla onu qovardı. Ancaq hələ şimalda olarkən Ağ Diş yəqin etmişdi ki, sahibinin itlərinə toxunmaq olmaz. Bu dərsi burada, cənubda da unutmurdu. Amma canavar balası öz inadkarlığından, xudbinlik və qapalı olmasından əl çəkmirdi. Diki o dərəcədə inkar edirdi ki, axırda bu xeyirxah it canavarla dostluq etməkdən əl çəkdi və ona məhəl qoymadı.

Kolli isə başqa cür hərəkət etdi. O, allahların canavarla münasibətini görüb tərəddüd edirdi. Kolli Allahın canavarı evə buraxmasında heç bir əsas görə bilmirdi və buna görə də Ağ Dişi gözümçixdiyə salmışdı. Onun yaddaşında saysız-hesabsız cinayətlər həkk olunmuşdu. Bu cinayətləri vaxtilə canavar və onun əcdadları törətmişdilər. Kollinin nəslə vaxtilə bu cinayətlərin qurbanı olmuşdu. Çoban itinə qəfildən basqın etməyi bir gündə unutmaq olmazdı. Nəinki bir gündə, heç uzun müddət yaddan çıxarmaq olmazdı. Kolli kin saxlamışdı və bu kin onu hər an intiqam almağa səsləyirdi. Kolli allahların hökmünə qarşı çıxa bilməzdi. Allahlar Ağ Dişi qəbul etsələr də, Kolli canavar balasının gününü zəhərə döndərmişdi. Onların arasında əsrlik ədavət mövcud idi və Kolli bunu həmişə Ağ Dişə xatırladırdı.

Öz cinsi üstünlüklərindən istifadə edən Kolli Ağ Dişi təqib edirdi. İnstinkt Ağ Dişi ona hücum etməyə qoymurdu. Amma Kollinin zəhlətökənliyinə laqeyd olmaq da mümkün deyildi. Çoban iti canavarın üstünə atılarda Ağ Diş qalın tüklü belini onun ağzına tərəf verir və

məharətlə kənara sıçrayırdı. Bu da kömək etməsəydi, o, təmkinlə və darıxdırıcı tərzdə onun ətrafında fırlanır, başını itdən qoruyurdu. Amma Kolli fürsət düşən kimi fənd işlədib onun dal ayaqlarından dişləyəndə Ağ Diş öz vüqarı haqqında düşünməzdi, bu vaxt sürətlə geri sıçramalı olurdu. Buna baxmayaraq, bu tutaşmaların əksərində Ağ Dişin ləyaqətli, məğrur və qalib görkəmi olardı. Canavar balası Kolliyə diqqət vermirdi, çalışırdı ki, onun gözüne görünməsin. Onun səsinə, mırıltısını eşidən kimi durub həmin yerdən uzaqlaşır.

Ağ Diş Siyera-Vista malikanəsində çox şey öyrənməli idi. Şimaldakı həyat buradakıyla müqayisədə sadəydi. Ən əvvəl o, sahibin ailə üzvləri ilə tanış oldu. Amma bu, onun üçün təzə kəşf deyildi. Mithsahla Klu-kuç da Qrey Biverə məxsus idilər, onlar da ət yeyir, Biverin qaladığı tonqalın istisinə qızınır, onunla birgə yatırdılar. Siyera-Vista malikanəsinin sakinləri də beləcə eynilə Ağ Dişin sahibinə məxsus idilər.

Amma bu malikanədə ciddi fərq hiss olunurdu. Siyera-Vista Qrey Biverin komasından qat-qat böyük idi. Burada çoxlu adam yaşayırdı və Ağ Diş onların hamısıyla qarşılaşırdı. Malikanədə hakim Skott, arvadı, sahibin iki bacısı: Bet və Meri, iki uşağı – Uidon və Moud, xidmətçiləri vardı. Uşaqlardan birinin dörd, o birinin altı yaşı olardı. Əlbəttə, bu adamlar haqqında heç kəs Ağ Dişə məlumat verə bilmədi. Onların qohumluq əlaqələrindən, insani münasibətlərindən Ağ Dişin xəbəri yox idi. Hardan biləcəkdə axı? Hər halda, o, tezliklə başa düşdü ki, bütün bu adamlar onun Allahına – Skotta məxsusdur. Sonralar onların hərəkətlərini izləyə-izləyə, söhbətlərinə qulaq asa-asa, səslərinəki ahəngi ayırd edə-edə tədricən hər birinin sahibinə nə qədər yaxın olduğunu dərk etdi. Ayırd etdi ki, sahibi onların hər birinə necə münasibət bəsləyir. Bütün bunlara uyğun olaraq Ağ Diş də öz münasibətini bildirir, yeni allahlarla ünsiyyətə girirdi: sahibinin qiymətləndirdiyi şeyi o da qiymətləndirirdi. Sahibi üçün əziz və qiymətli nə vardısa, onun üçün də əziz idi. O, bu qiymətli, əziz varlıqları da qoruyurdu.

Evin uşaqlarına da münasibət beləydi. Ümumiyyətlə, Ağ Diş uşaqları xoşlamır, onunla oynamaq istəyən balacaların şiltaq hərəkətlərinə dözə bilmirdi. O, uşaqların amansız olduğunu unutmamışdı. Vaxtilə hindu düşərgələrində bu şiltaq hərəkətlərin amansız nəticəsini dadmışdı. Buna görə də, Uidon və Maud birinci dəfə ona yaxınlaşanda mırıldadı və qəzəbli gözlərindən od çıxdı. Sahibinin sərt qışqırığı və

yumruq zərbəsi onu məcbur etdi ki, uşaq nəvazişinə tabe olsun. Amma balaca uşaq əlləri onu tumarlasa da, mırıldanmağından qalmırdı və bu mırıldıda xoş ahəng duyulmurdu.

Lap sonralar isə Ağ Diş hiss etdi ki, balaca qız və oğlan sahibi üçün çox əzizdir. Bundan sonra əmrə və zorsuz uşaqları yaxın buraxdı.

Bütün bunlara baxmayaraq, Ağ Diş öz hisslərini ifadə edə bilmirdi. O, açıq-aşkar sahibinin uşaqlarına tabe olmuşdu, lakin onların şıltaqlıqlarına dözmə bilmirdi. Bu, əzabverici cərrahiyyə əməliyyatına dözmək kimi bir şey idi. Uşaqlar onu zinhara gətirəndə isə o, qətiyyətlə çıxıb gedirdi. Tezliklə Uidon və Maud Ağ Dişi xoşlamağa başladılar. Amma Ağ Diş öz hisslərini bildirmirdi. O, heç vaxt uşaqlara özü yaxınlaşmazdı. Buna baxmayaraq, daha onlardan qaçmır, onları gözləyirdi. Sonralar böyüklər hiss etdilər ki, uşaqları görəndə canavar balası ilıq bir görkəm alır. Bu ilıq gör – kəm isə uşaqlar ondan ayrılıb gedəndə yüngülcə pərişanlıqla əvəz olunardı.

Ağ Diş çoxlu təzə şey öyrənməli oldu. Əlbəttə, bütün bunlar üçün uzun müddət vaxt lazım gəldi. Ağ Dişin qəlbində uşaqların yerindən başqa bir yer də vardı: Hakim Skottun yeri. Bu, iki səbəblə izah olunurdu: əvvəla, görünür, sahib onu çox yaxşı əzizləyirdi. İkincisi, hakim Skott səbirli, təmkinli adam idi. Ağ Diş onun ayaqları yanında uzanmağı xoşlayırdı. Belə vaxtlarda qoca Skott aynabənddə əyləşib qəzet oxuyardı. Ağ Dişə müraciətlə deyilən hər bir söz, yaxud mülayim baxış sanki ona pıçıldayırdı ki, sahib səni sayır, səninlə xoş rəftar etməyi özünə əskiklik bilmir. Hərdən sahib harasa gedirdi. Qayıdan kimi elə bil Ağ Dişin çiçəkləri açılır, ona dünyanı bağışlayırdılar.

Hakim Skottun bütün ailə üzvlərinə öyrəşən Ağ Diş onları yaxın buraxır, daha mırıldanmırdı. Amma öz sahibindən, Allahından başqa heç kəsə bu qədər yaxınlıq etmirdi. Onun mırıldısındakı sevgi və xoş duyğuların ahəngi yalnız sahibinin oxşamaları zamanı duyulardı. Skottun qohumları nə qədər çalışdırlarsa, Ağ Dişin rəğbətini qazana bilmirdilər. Onun Allahına olan sevgisi, rəğbəti əvəzsiz idi, yeganəydi. O, Skottdan başqa başını heç kəsin qoltuğuna soxub xumarlanmazdı. Skott onun sonsuz sədaqəti, Allahı, inam səcdəgahı idi. Daha doğrusu, Skottun savayı ailə üzvləri onun üçün mülk kimi idi.

Tezliklə Ağ Diş ailə üzvləri ilə onun qulluqçuları arasındakı fərqi də sezdi. Qulluqçular canavar balasından qorxurdular. O isə öz növbəsində onlara hücum etmirdi. Çünki qulluqçuları da sahibinin mülkü

hesab edirdi. Qulluqçularla Ağ Diş arasında yalnız neytral bir əlaqə mövcud idi. Onlar sahib üçün xörək bişirirdilər, qab-qacaq yuyur və Klondaykda Məttin gördüyü bütün başqa ev işlərini görürdülər. Qısa, qulluqçular Siyera-Vista malikanəsinin ayrılmaz tərkib hissəsiydilər.

Ağ Diş malikanədən çıxanda da çox şey öyrəndi. Sahibin mülkü böyük idi, geniş idi, ancaq onların da sərhədi vardı. Malikanənin çölündə bütün allahların ictimai mülkiyyəti – yollar, küçələr, səkilər, vardı. Axı, şəxsi mülkiyyətlərin hamısı hasarlanmışdı! Bütün bunlar saysız-hesabsız qanunlar məcmuəsi ilə idarə olunurdu. Və Ağ Diş allahların dilini başa düşməsə də, ona özünü necə aparmağı bu qanunlar hökm etmişdi. O, allahların yazdığı qanunları yalnız həyat təcrübəsiylə mənimsəmişdi. Əvvəllər, insanla ilk görüşündən qabaq instinktlə yaşamış, hərəkət etmişdi. O, insanla görüşlərindən sonra qanunu mənimsədi və onu heç vaxt pozmadı.

Lakin Ağ Dişə ən çox təsir göstərən sahibinin səsindeki ciddi ahəngi və onun cəza verən əliydi. Ağ Diş öz Allahını dəli bir məhəbbətlə sevirdi və Allahının ciddiliyi onu elə ağrıdır, ona elə əzab verirdi ki, bu ağrı-əzabı nə Qrey Biver, nə də Göyçək Smit verə bilməzdi. Qrey Biverlə Göyçək Smitin verdiyi ağrı-əzablar yalnız bədəndə hiss olunurdu. Amma Ağ Dişin bütün canı, onun vüqarlı, əyilməz ruhu çuşub-daşırdı. Yeni sahibin zərbələri həddən artıq zəif idi. Bu zərbələr cismani ağrılar vermirdi. Amma bu zərbələr elə dərin hissləri lərzəyə gətirirdi ki, Ağ Dişin bütün ruhu əsirdi. Sahib Ağ Dişə olan narazılığını bununla bildirirdi. Elə bununla da o, Ağ Dişin qəlbini neşətləyirdi.

Əslində sahib Ağ Dişi o qədər də cəzalandırmırdı. Canavar balası üçün Allahın səsi kifayət idi: bu səsə görə Ağ Diş düz, yaxud əyri hərəkət etdiyini mühakimə edirdi. Bu səsə uyğun hərəkət edir, nəfəs alırdı. Bu səs onun üçün kompas idi. Bu kompas onun həyat yolunu istiqamətləndirir, təzə şəhərin yeni dünyası ilə tanış edirdi.

Şimalda it yeganə əhliləşmiş heyvan sayılırdı. Qalan bütün heyvanlar öz hökmüylə yaşayırdı, zəiflər həmin itin qanuni ovu olurdu. Əvvəllər Ağ Diş tez-tez ov edərdi, heç ağına da gəlməzdi ki, cənubda başqa cür olacaq. Buna San-Dieqo şəhərinin yaxınlığındakı Santa-Klara vadisində olduğu ilk günlər əmin oldu. Sübhədən evin həndəvərində gəzərkən o, hindən qaçmış toyuğa rast gəldi. Aydın məsələ idi ki, canavar balası toyuğu yemək istədi. Onun üçün bircə sıçrayış bəs idi, sonra da dişlərini şaqqudadacaqdı, vəssalam. Hürkmüş toyuq qaç-

qıldayacaqdı və bununla da iş bitəcəkdı. Toyuq kök idi, yağlıydı, yeməliydı. Ağ Diş ağzının suyunu yaladı və ovunu qamarlamağa hazırlaşdı. Elə həmin gün o, tövlənin yanında azan daha bir toyuğu qamarladı. Mehtər toyuğu xilas etmək üçün onun üstünə yeridi. Ağ Diş bələd olmayan mehtər qorxutmaq üçün özüylə nazik bir qamçı da götürdü. Elə ilk zərbədən sonra Ağ Diş toyuğu buraxıb həmin adamın üstünə cumdu. Dəyənək olsaydı yenə canavar balasını saxlamaq mümkündü, amma mehtərin əlində qamçı vardı. İkinci zərbəni heyvan sakitcə qarşıladı, heç ağrımadı da. Mehtər çığırdı, sinəsinə atılan canavar onu yerə sərđi, qamçını büküb əlləriylə boğazını örtdü. Nəticədə qolları dirsəyinəcən parçalandı. Mehtər bərk qorxmışdu. Onu lərzəyə gətirən bu idi ki, Ağ Diş qəzəblənərək hücum edəndə nə hürdü, nə nərildədi, nə də mırıldadı. Mehtər saraya tərəf götürüldü, Kolli gəlməşəydi, mehtər canını qurtara bilməyəcəkdı. O, vaxtilə Diki beləcə ölümdən qurtarmışdı. Özündən çıxmış çoban iti Ağ Dişin üstünə şığıdı. Kollinin şübhələri düz çıxmış, o yanılmamışdı. Kolli öz allahlarından ağıllıydı, o, Ağ Dişdə səhv etməmişdi, canavar oğru, soyğunçu, vəhşiydı! O, köhnə adətlərini təzədən işə salmışdı! O, çətin düzələrdi!

Mehtər tövləyə girdi, Ağ Diş isə Kollidən özünü qorumağa çalışdı. O, itin başına fırlanır, gah bir, gah da digər çiyini onun cənginə verirdi. Amma Kolli onu başa düşmüşdü, təqibi saxlamırdı. Bu dəfə adi cəzaya kifayətlənməyəcəkdı. Onun təşviş və hiddəti get-gedə artırdı, nəhayət, Ağ Diş bütün ləyaqətini unudub düzənliyə əkildi.

– O, daha toyuq yeməyəcək, – sahib dedi. – Ancaq əvvəl mən görək onu cinayət üstündə yaxalayım...

İki gün sonra bu hadisə bir də təkrar olundu. Amma sahib bu cinayətin ölçüsünün böyük olacağını heç ağına gətirməzdi. Ağ Diş quş hinini və toyuqları diqqətlə izləyirdi. Axşamçağı toyuqlar hində quşlar üçün qoyulmuş tarın üstünə oturdular. Ağ Diş bu yaxında həyətə gətirilmiş taxtaların üstünə dırmaşib oradan toyuq hininin damına tullandı. Hinin damından içəri atıldı. Dərhal hində ölüm çaxnaşması başladı.

Səhəri gün sahibkar artırmaya çıxanda gözlərinə inanmadı: mehtər otun üstünə təxminən əlli dənə yumurtlayan ağ toyuq düzmüşdü. Skott astadan fit çaldı. Əvvəlcə təəccübləndi, sonra onu heyrət bürüdü. Onun gözlərinin qabağında həm də Ağ Diş dayanmışdı və canavar balası öz günahını başa düşmək üçün heç tükünü belə tərptənmirdi. O, vüqarla durmuşdu, elə bil tərifəlayiq sücaət göstərmişdi. Sahib dodaqlarını bir-

birinə sıxıb nə edəcəyini müəyyənləşdirdikdən sonra o, cinayətkarla çox kəskin danışdı, Allahın səsində qəzəb vardı. Bundan əlavə sahib kəsilməmiş toyuqları Ağ Dişə göstərib ona bir yumruq ilişdirdi.

O gündən Ağ Diş daha hinə girmədi. Toyuqlar qanunla qorunurdular və Ağ Diş bunu birdəfəlik başa düşdü. Tezliklə sahib onu quş damına da apardı. Canlı quş pırr edib Ağ Dişin düz burnunun üstündən uçanda canavar balası sıçrayışa hazırlaşdı. Bu, təbii hərəkət idi, ancaq sahibin səsi onu dayanmağa məcbur etdi. Onlar quş damında yarım saata kimi hərləndilər. Hər dəfə Ağ Diş özünü unudub instinktə təslim olmaq istəyəndə, quşun üstünə atılır, amma sahibin səsi onu dayanmağa məcbur edirdi. Beləliklə, elə buradaca o, daha bir qanunu mə-nimsədi.

Səhər yeməyi vaxtı Skott Ağ Dişə verdiyi dərsi nəql edəndə atası:

– Belə vəhşi toyuq ovçularını əhliləşdirmək çətindi, – deyə başını yellədərək qüssələndi. – Belə vəhşiləri quş damına burax, bir balaca qanın dadını bildilər, vəssalam, – Hakim Skott yenə başını kədərlə buladı.

Amma Uidon Skott atasıyla razılaşmadı:

– Bilirsiniz nə edəcəyəm? – dedi. – Mən Ağ Dişi bütün günü toyuq hininə salıb bağlayacağam.

Atası etiraz etdi. Dedi:

– Bəs toyuqlar? Onlar nə olsun?

Oğlu davam etdi: –

– Bundan əlavə, mən hər öldürülmüş toyuğa qızıl dollar verəcəyəm...

Bett söhbətə qoşuldu:

– Onda ataya da bir cərimə düşür də...

Bacısı da Bettin tərəfini saxladı və stol arxasında oturanlar xorla bu təklifi bəyəndilər. Hakim etiraz etmədi.

Bir an duruxub fikirləşəndən sonra Uidon Skott dedi:

– Yaxşı! Əgər günün axırınacan Ağ Diş hində bir toyuğa belə toxunmasa, orada keçirdiyi hər on dəqiqəsinə görə siz təntənəli və ciddi şəkildə məhkəmədə hökm oxunan kimi deyəcəksiniz: “Ağ Diş, sən mənəim düşündüyümdən də ağıllıysanmış!”

Bütün ailə üzvləri oturmağa elə yer seçdilər ki, görünməsinlər. Sonra hadisəni izləməyə, seyr etməyə hazırlaşdılar. Amma çox keçmədi ki, dilxor oldular. Sahib həyətdən çıxan kimi Ağ Diş yıxılıb

yatdı. Sonra yuxudan durub tabaqdan su içməyə gəldi. O, toyuqlara heç gözücu da baxmadı, toyuqlar canavar balası üçün sanki mövcud deyildi. Axşam-tərəfi o toyuq hininin damına tullandı. Hinin o biri tərəfindən yerə düşüb yortma vura-vura evə sarı qaçdı. O, yeni bir qanunu mənimsəmişdi. Və hakim Skott aynabəndə yığılmış ailə üzvlərini məmnun etmək üçün təntənəli səslə on altı dəfə təkrar etdi: “Ağ Diş, sən mənim düşündüyümdən də ağıllı imişsən!”

Amma qanunların müxtəlifliyi Ağ Dişi çaşdırır, onu pis vəziyyətə salırdı. Nəhayət, o, qəti başa düşdü ki, özgə allahlara məxsus olan toyuqlara da toxunmaq olmaz. Eləcə də pişiklərə, dovşan və hind toyuqlarına da toxunmaq qadağandır. Düzü, bu qanunla ilk dəfə tanış olandan sonra onda belə təsəvvür oyandı ki, bütün canlı varlıqlar toxunulmazdır. Bildirçinlər düz onun burnunun altında pırr edib çəmənliyə qonur, xətersiz uçub gedirdilər. Ağ Dişin bütün bədəni əsirdi, bununla belə, instinkt istəyinin qarşısını alır – quşları tutmaq arzusunu özündən uzaqlaşdırırdı. O, allahların hökmünə tabe olmuşdu.

Amma bir dəfə o, çəmənlikdə Dikin dovşan üstünə düşdüyünü gördü. Sahib də bunu gördü, amma nəinki mane olmadı, hətta Ağ Dişi də dovşanı təqib etməyə qızıışdırdı. Beləliklə, Ağ Diş bildi ki, təzə qanun dovşanlara aid deyil, bu qanunu dərhal mənimsədi. Ev heyvanları ilə əmin-amanlıq şəraitində dolanmaq lazım idi. Əgər onlarla dostluq etmək mümkün deyilsə, neytral olmaq lazımdır. Lakin başqa heyvanlar – sincablar, bildirçinlər və dovşanlar meşənin vəhşi həyatından ayrılmamışdılar və insana tabe olmurdular. Onlar itlərin qanunu ovu idi.

Allahlar yalnız ev heyvanlarını, əhliləşmiş heyvanları qoruyurdular, onların bir-biriyə düşmənçilik etməsinə yol vermirdilər. Allahlar öz təbəələrinin həyatına və ölümünə ağılıq edir və bu hakimiyyəti söylə qoruyurdular.

Santa-Klara vadisində həyat şimal cəngəlliyindəki həyatdan heç də sadə deyildi. Buradakı mədəni həyat Ağ Dişdən dözümlü və özünə rəhbərlik etməyi, sanki hörümçək torunda olan tarazlıq kimi hərəkət etməyi tələb edirdi. Bu hörümçək toru həm də polad kimi bərk idi. Burda həyatın min üzü, min rəngi vardı və Ağ Diş bütün bunların hamısıyla qarşılaşmalı olurdu. Belə ki, o, San-Xose şəhərinin küçələrində sahibinin mindiyi arabanın dalınca qaçanda, yaxud sahibini küçədə gözləyəndə onun ətrafında həyat qaynayıb daşır və bu sonsuz həyat axını öz qanun-qaydalarına dərhal əməl etməyi tələb edirdi.

Demək olar ki, həmişə, hər an ondan öz təbii səs-küyü içində batmağı tələb edirdi.

Şəhərdə ot dükanlarını görürdü. Burada, düz onun ağızının yanında ot tikələri sallanmışdı. Amma otə toxunmağa icazə verilmirdi. Sahibin getdiyi evlərdə pişiklər vardı. Onlara da toxunmaq olmazdı. İtlərə isə hər yerdə rast gəlirdi. Ağ Dişə hişsələr də, onlarla boğuşmaq olmazdı. Üstəlik, səkilərdən saysız-hesabsız ötüb-keçən adamlar Ağ Dişə baxır, kimi dayanaraq heyretlə onu dostuna göstərir, kimi onu hər tərəfdən nəzərdən keçirir, onunla danışmağa çalışır, kimi də əlini Ağ Dişə vururdu. Bu isə daha dözümlü idi. Özgə əllərinə təmkinlə dözməli olurdu. Ağ Diş artıq səbirli, dözümlü olmağı bilirdi. O, hətta öz ağır, ləngərli utancaqlığına son qoymuşdu, naməlum allahların ona yetirdiyi diqqəti vüqarla qarşılayırdı. Allahlar ona iltifat göstərir, o da cavab verirdi. Amma bununla belə, Ağ Dişin içində allahlarla təklifsiz rəftarına mane olan hansı bir qüvvəyə vardı. Ötüb keçənlər onun başına sığal çəkir, sonra öz şücaətlərindən razı halda yollarına davam edirdilər.

Lakin asanlıqla canını qurtarmaq Ağ Dişə heç də həmişə müyəssər olmurdu. Sahibi gətirən araba dalınca qaçarkən yolda oynayan oğlan uşaqları canavarı daşa basırdılar. Ağ Diş bilirdi ki, onları qovub tutmaq, yırtmaq olmaz. Öz instinktini içində boğmaq lazım gəlirdi və boğa-boğa tədricən əhliləşir, mədəni dünyanın itinə çevrilirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, insaf və ədalətin nə demək olduğunu bilməsə də, işlərin bu cür gedişi Ağ Dişi qane etmirdi. Amma hər bir canlı varlıqda müəyyən dərəcədə ədalət hissi vardır və Ağ Diş də bununla heç cür barışa bilmirdi ki, axı niyə onu oğlanlara dərs verməyə qoymurlar. O unutmmuşdu ki, allahla bağladığı müqaviləyə görə sahib onun qayğısını çəkməli, onu qorumalıydı. Budur, sahibi bir dəfə arabadan düşüb qamçıyla dəcəl uşaqların dərsini verdi. Bundan sonra, uşaqlar Ağ Dişi daha daşa basmadılar və canavar balası hər şeyi başa düşüb arxayınçılıq hiss etdi.

Çox keçmədi ki, Ağ Dişin başına buna oxşar bir hadisə gəldi. Onun keçdiyi şəhər yolunun üstündə həmişə üç it durardı. Bu itlər Ağ Dişə hücum etməyə hazırlaşdılar. Bu boğuşmaların nə ilə nəticələncəyini qabaqcadan bilən sahib yorulmadan Ağ Dişə boğuşmanı qadağan edən qanun öyrətməmişdi. Ağ Diş bu qanunu yaxşı mənimsəmişdi və hər dəfə şəhər yolunun üstündəki həmin döngəni keçəndə özünü narahat hiss edirdi. Onun qəzəbli mırıltısı dərhal itləri uzaqlaşdırırdı. Amma

onlar təqiblərinə davam edir, arxadan hürür, Ağ Dişi təhqir edirdilər. Bir müddət belə oldu. Məhəllə sakinləri itləri Ağ Dişin üstünə həvəsləndirir, açıq-aşkar Ağ Dişi təkləyirdilər. Günlərin birində sahib arabını saxladı və Ağ Dişə əmr etdi:

– Hə, sən də tut onları!

Ağ Diş qulaqlarına inanmadı. O, sahibinə baxır, sonra da itlərə tərəf dönürdü. Sonra yenə sualedici nəzərlərlə sahibinə baxdı. Onun baxışları həyəcədən yanırı. Skott isə təkrar etdi:

– Hə, qoca canavar! Tut onları! Özünü göstər görüm!

Ağ Diş daha tərəddüd etmədi. O, dönüb sakit-sakit düşmənlərinin üstünə cumdu. İtlər geri çəkilmirdi. Dava başladı. İtlər hürür, mırıldayır, dişlərini şaqqıldadırdılar. Döyüş meydanını toz basmışdı. Və bir azdan iki it artıq yolun üstündə sərələniş olub ölməqabağı titrəmiş qərç olmuşdu. Üçüncü it isə əkilib aradan çıxmışdı. Ağ Diş onun dalınca əsl canavar kimi tamam səssiz-səmirsiz qaçırdı. O, canavar sürətiylə qaçıb düzənliyin ortasında ona yetişdi və işini bitirdi.

İtlərin üçünün də ölümü digər itlərin şıltaqlığına da son qoydu. Bu hadisə tezliklə bütün vadiyə yayıldı və adamlar öz itlərini canavarla döyüşdürməkdən, ona sataşmaqdan çəkindirildilər.

4

XEYİRXAHLIQ ÇAĞIRIŞI

Aylar su kimi axırdı. Cənub şəhərində nə qədər desən yemək vardı. Ağ Dişdən heç bir iş tələb etmirdilər. O, əməlli-başlı özünə gəlmiş, firavan və şad-xürrəm yaşayırdı. Cənub canavar üçün təkce coğrafi qütb deyildi, həyat idi. İnsan nəvazişi günəş kimi onu isitməmişdi.

Bununla belə, Ağ Dişlə itlər arasında nəsə bir fərq sezilirdi. O, bütün qanunları hətta həmcins qardaşlarından yaxşı mənimsəmişdi. Başqa itlər onun düşdüyü şəraitdə yaşamışdılar. Ağ Diş buradakı qanunlara daha dəqiq riayət edirdi. Buna baxmayaraq, yırtıcılıq onu tərk etməmişdi. Elə bil şimalda yaşayan canavar müvəqqəti olaraq mürgüləmişdi.

Ağ Diş itlərlə dostluq etmirdi. O, həmişə tənha gəzirdi, bundan sonra da itlərdən aralı durmağı qərara almışdı. Ömrünün ilk çağlarında Lip-liplə və kiçik xılları ilə düşmənçiliyə görə, Göyçək Smitlə

birlikdə keçirdiyi aylarına görə Ağ Diş itlərə nifrət edirdi. Onun həyatı öz təbii axarından çıxmışdı, o, insanla ülfət bağlamış, öz cinsindən olan vəhşilərdən ayrılmışdı.

Bundan başqa, cənub itləri Ağ Dişə şübhəylə baxırdılar. O, itlərdə şimal cəngəlliyindən qorxu instinkti oyatmışdı və bu itlər ona nifrətlə hürür, mırıldayırdılar. O da öz növbəsində başa düşürdü ki, onları dişləmək heç də vacib deyil. Onun şaqqıldayan cəhəngi və qəzəblə titrəyən dodaqları səhvsiz fəaliyyət göstərir və demək olar ki, hər hansı hiddətlənən iti həsləməyə məcbur edirdi.

Amma həyat Ağ Dişə bir bəla sınağı göndərmişdi. Bu bəla Kolli idi. Kolli onu göz açmağa qoymurdu. Kolli üçün qanun Ağ Dişin təsəvvür etdiyi gücdə deyildi. O, sahibinin onları dostluğa çağıran bütün cəhdlərinə qarşı çıxırdı. Kollinin qəzəbli, tükürpədicisi mırıldısı Ağ Dişi daban-daban izləyirdi. Kolli onu toyuqların başına gətirdiyi müsibətə görə bağışlaya bilmirdi, möhkəm inanırdı ki, canavar balaşının bütün niyyətlərində cinayət vardır. O, hər yerdə Ağ Dişin “pis əməlini” görürdü. Ağ Dişi addımbaaddım izləyə-izləyə onun gününü göy əskiyə düyünləmişdi. Elə bil Kolli polis idi. Ağ Diş göyərçinə, yaxud da bir toyuğa boylanıb baxan kimi, bir hürüşmə qoparırdı ki, gəl görəsən. Ağ Diş ondan canını qurtarmaq üçün yalnız yerə uzanıb başını qabaq pəncələri üstünə qoyur, özünü yatmış kimi göstərirdi. Belə olanda Kolli o saat gözdən itib səsini kəsirdi.

Kollinin ona verdiyi narahatlıqdan başqa hər şey yağı kimi gedirdi. Ağ Diş özünü səbirli aparmağı öyrənmişdi, qanunları möhkəmcə mənimsəmişdi. Onun xasiyyətində müsbət əlamətlər, sakitlik və müdrik bir mətanət əmələ gəlmişdi. Ətraf mühit daha onunçün ədavətli deyildi. Burda təhlükə, ağrı-əzab qorxusu, ölüm yox idi. Əvvəllər onu izləyən o naməlum hissini dəhşəti də tədricən yox oldu. Həyat sakit və asan idi. Həyat qorxusuz-hürküsz, düz, hamar axırdı.

Burda qar görmürdü, amma Ağ Diş bunu başa düşmürdü. Yəqin ki, düşünə bilsəydi Ağ Diş belə düşünərdi: “Yaxı nə yaman uzun çəkdi?!” Qara olan ehtiyac şüursuz, dumanlı şəkildə idi. Qızmar yay günlərində günəş şüaları yandıranda Ağ Diş şimal üçün yüngülcə darıxırdı. Bu həsrət yalnız onun narahat-narahat gəzməsiylə bilinirdi. Bu həsrətin səbəbini heç özü də anlamırdı.

Ağ Diş öz hissələrini heç vaxt açıq-aşkar bildirməzdi. O, sahibinə sığıb qalar, yüngülcə mırıldanar və yalnız bu yolla öz məhəbbətini

bildirərdi. Amma tezliklə o, üçüncü yolu da tapdı. Allahların gülməyinə dözə bilmirdi. Gülüş onu özündən çıxarır, acıqlandırır, qəzəbini coşdururdu. Amma öz Allahuna hirsələnmə bilmirdi və bir dəfə Skott xeyrixah niyyətlə onunla zarafatlaşmış gələndə, Ağ Diş özünü itirdi. Onun əvvəlki hiddəti qalxdı, amma bu dəfə həmin hiddət məhəbbətə güc gələ bilmədi. O, hirsələnmə bilmədi. Nə etməliydi? O öz məğrur görkəmini saxlamağa çalışdı, amma Skott daha bərkdən güldü. Ağ Diş daha da məğrurlaşdı, sahib isə elə hey şaqqanaq çəkib gülmədi. Nəhayət, Ağ Diş təslim oldu. Onun üst dodağı tərpendi, dişlərini sıxdı, gözlərində naməlum od parladi. Ağ Diş gülüşə dözməyi də öyrəndi...

Ağ Diş sahibiyə oynamağı da mənimsəmişdi. O, yorulub taqətdən düşmədi, arxası üstə çevrilib ayaqlarını oynatmağı, hər cür zarafatı qəbul etməyi öyrəndi. Belə vaxtlarda özünü guya qəzəblənmiş kimi aparır, mırıldanır, dişlərini havada şaqqıldadırdı, guya sahibindən dişdəm götürmək istəyir. Əslində isə bunu etmədi. Skottu dişləyə bilməzdi. Və belə əyləncəli oyunun axırında, zərbələr və dişlərin şaqqıltısı güclənəndə birdən itlə Allah bir-birindən aralanıb hərəsi bir tərəfə düşür, bir-birlərinə baxırdılar. Sonra birdən (elə bil coşan dənizin üstündən qəflətən günəş boylanırdı) hər ikisi gülməyə başlayırdı. Oyun qurtaranda adətən Skott canavar balasının boynunu qucaqlayır, Ağ Diş isə öz zərif, yumşaq mırıltısıyla sanki sevgi nəğməsi oxuyurdu.

Lakin Skottan başqa heç kəs Ağ Dişlə belə oynamağa cürət etmədi. Canavar balası buna yol verməzdi. Hünəri var, bir kimsə onun ləyaqətini tapdalayaydı, yaxud onunla belə zarafat edəydi. Ağ Dişin vəhimi mırıltısı, tükələrinin dimdik qalxması həmin cəsarətli adamın oynamaq həvəsini də öldürərdi. Ağ Diş sahibinə onunla zarafat etməyə icazə verirdisə, bu o demək deyildi ki, o, adi it kimi öz sevgisini sağa-sola paylayardı. O, yalnız bir nəfəri sevirdi və öz sevgisini xırdalamaqdan imtina etmişdi.

Skott tez-tez at belində gəzintiyyə çıxardı və Ağ Diş belə gəzintilərdə sahibini müşayiət etməyi özünün birinci dərəcəli vəzifəsi sayardı. Canavar balası şimalda öz sədaqətini insanlara bildirmək üçün qoşquda gəzirdi, cənubda isə heç kəs kirşədə getmirdi, buradakı itləri yükləməzdi. Buna görə də Ağ Diş həmişə belə gəzintilərdə sahibinin yanında olardı. Buna öz sədaqətini bildirməyin yeni forması kimi baxardı. Bütün günü beləcə qaçmaq onun üçün su içmək kimi bir şeydi. O, heç bir gərginlik sərf etmədən qaçırı, yorğunluq bilməzdi, lap

vaşaq kimi qaçardı və təxminən əlli mil qaçandan sonra gəlib atın qabağına çıxardı.

Bu gəzintilər Ağ Dişə öz hisslərinin izharında daha bir yol öyrətdi ki, o, ömründə ikinci dəfə bundan istifadə etdi. Birinci dəfə bu belə oldu. Uidon Skott dəliqanlı atın belində yəhərdən düşmədən darvazanı açıb-bağlamaq istəyirdi. O bir neçə dəfə darvazaya yan aldı, onu bağlamağa çalışdı, lakin hürkmüş at geri çəkildi, kənara tullandı. At get-gedə coşur, şahə qalxırdı. Sahib atı mahımızlayanda və qabaq ayaqlarını yerə salmağa onu məcbur edəndə at şıllaq atmağa başladı. Ağ Diş onları həyəcanla izləyirdi. Axırda səbri çatmadı, atın üstünə cumub qəzəblə mırıldadı bu nəriltilə daha çox hürməyi xatırladırdı.

Bu hadisədən sonra Ağ Diş tez-tez hürməyə cəhd edirdi və Skott onun bu cəhdlərini qiymətləndirirdi. Amma o, cəmi bircə dəfə hürə bilməmişdi, o da sahibinin yanında olmamışdı. Növbəti hadisə isə buna əsas oldu: Skot yenə at belində düzənlikdə gəzirdi. Birdən at kənara tullandı. At düz ayaqları altından sivişib qaçan dovşanı görüb hürkmüşdü, ayaqları dolaşmışdı. Skott yəhərdən yerə dəydi və ayağı əzildi. Ağ Diş qəzəbləndi və atın boğazından yapışmaq istədi, amma sahib qoymadı. Skott qışqırdı:

– Evə get! Tez, cum evə!

Ağ Diş onu tək qorumaq istəmirdi. Skott bir balaca kağıza nəşə yazmaq istədi, amma nə qələm, nə də kağız tapdı. Sonra o, Ağ Dişə evə getməyi əmr etdi.

Ağ Diş kədərlə ona baxdı, bir-iki addım yeridi, sonra qayıdıb yavaşdan zingildədi. Onun sahibi Ağ Dişlə yumşaq, amma ciddi tərzdə danışırdı. Ağ Diş qulaqlarını şəklemişdi, öz sahibinə həyəcanla diqqət kəsilmişdi.

Uidon Skott dedi:

– Özünü itirmə, qoca canavar, get evə! Tez xəbər ver evə, di qaç dedim sənə!

Ağ Diş “evə” sözü tanış gəlirdi. O, qalan sözləri başa düşmürdü, axır ki, sahibinin nədən danışdığını anladı. O, çevrilib könülsüz-könülsüz düzənliyə götürüldü. Sonra dayanıb tərəddüd edə-edə geri baxdı.

Yenə əmr eşitdi:

– Evə dedim sənə!

Bu dəfə Ağ Diş əmrə riayət etdi.

Canavar balası evə çatanda hamı artırmada oturub axşam havasıyla sərinləndirdi. Ağ Diş tamam toz içindəydi və ağır-ağır nəfəs alırdı. Skottun anası iti görüb dedi:

– Uidon qayıtdı deyəsən!..

Uşaqlar Ağ Dişi qışqıra-qışqıra qarşılayıb sevinclə onun üstünə yüyürdülər. O, uşaqlardan aralanıb artırmanın uzaq küncünə çəkildi. Balaca Uidon və Maud onu lap artırmanın uzaq küncünə qovdular. Canavar balası mırıldadı, uşaqlardan canını qurtarmağa çalışdı. Skottun arvadı təşvişlə o tərəfə baxıb dedi:

– Uşaqlar Ağ Dişin yanında olanda, vallah mən ürək-göbəyimi yeyirəm. Bir gün o, uşaqları parçalayacaq...

Ağ Diş uşaqları yıxıb nərildəyə-nərildəyə qəzəblə tələdən çıxdı. Ana uşaqlarını yanına çağırıb sakitləşdirdi və Ağ Dişi rahat buraxmalarını tapşırırdı.

– Canavar həmişə canavar olaraq qalacaq. Ona bel bağlamaq olmaz! Bet söhbətə qarışıb dilləndi:

– Axı o, həqiqi canavar deyil...

Hakim etiraz etdi:

– Sən də Uidonun sözünə inanırsan? O deyir ki, Ağ Dişin qanı it qanıdır. Axı bunu elə-belə, havadan deyir. Əslində isə...

Hakim sözünü tamamlaya bilmədi. Ağ Diş onun qabağında dayanıb qəzəblə mırıldadı. Skott çımxırdı:

– Get yerinə! Tez ol, get yerinə!

Ağ Diş sahibinin – Allahının arvadına döndü. Canavar balası dişləriylə onun paltarının ətəyindən yapışb özünə sarı dartanda qadın qorxusundan qışqırdı. Zərif paltar yırtıldı. Elə həmin andaca Ağ Diş hamının diqqətini özünə yönəltdi. O durub başını lap yuxarı qaldırmışdı, adamların üzünə baxırdı. Onun boğazı qurumuşdu, titrəyirdi, amma heç bir səs çıxarmırdı. O, nəse demək istəyirdi, içini nəse dağıdırdı.

Uidonun anası dilləndi:

– Bəlkə quduzlaşdı?.. Mən elə Uidona deyirdim ki, şimal iti istiyə dözə bilməyəcək...

Birdən Bet heyrətlə qışqırdı:

– Ora bax, nəse danışır!

Bu an elə bil Ağ Diş dil açdı və ucadan hürməyə başladı. Skottun arvadı inamla dedi:

– Uidona nəse olub!

Hamı yerindən dik qalxdı. Ağ Diş isə pilləkənləri enib dala baxa-baxa götürüldü. Bununla adamları dalınca çağırırdı. O, ömründə ikinci və axırıncı dəfə hürdü və adamları anlatmağa nail oldu.

Bu hadisədən sonra Siyera-Vista sakinlərinin ürəyində Ağ Diş özünə isti yer elədi. Hətta bir vaxt əlini dişlədiyi mehtər belə etiraf edirdi ki, Ağ Diş canavar olsa da, ağıllı heyvandır. Hakim Skott da bu fikirlə şərik idi və ailənin digər üzvlərinin etirazına cavab vermək üçün, dediklərinin düz olduğunu sübut etmək məqsədilə, ensiklopediyadan və müxtəlif zoologiya kitablarından götürdüyü təsvirləri, cədvəlləri göstərirdi.

Günlər ötürdü. Santa-Klara vadisinin qızmar günəş süaları daha da yandırır. Lakin qışın yaxınlaşmasıyla əlaqədar (bu, Ağ Dişin cənubda ikinci qışığı) canavar balası qəribə bir kəşf etdi: daha Kollu bərk dişləmədi. Onun yüngül dişdəkləri isə daha ağır vermirdi. Ağ Diş çoban itinin onu əvvəllər incitdiyini unutmuşdu və çalışırdı ki, Kollu ilə oynasın, onlar elə oynaqlaşdırdılar ki, hətta yöndəmsiz, gülcə vəziyyət alırdılar.

Bir dəfə Kollu çəmənlərdə çox hərləndi, sonra Ağ Dişi dalınca çəkib meşəyə apardı. Skott nahara kimi at gəzintisinə çıxmağa hazırlaşdı. Ağ Diş bunu duymuşdu. Yəhərlənmiş at qarının ağzında durmuşdu. Ağ Diş tərəddüd etdi. O özündə elə bir ehtiras duymuşdu ki, bu hiss öyrəndiyi bütün qanunlardan da güclüydü. Bu ehtiras bütün vərdişlərdən, sahibə olan məhəbbətdən də güclüydü. Bu ehtiras yaşamaq eşqindən də güclüydü. Və Kollu onu yüngülcə dişləyib qaçanda Ağ Diş öz qətiyyətini toplayıb çoban itinin dalınca götürüldü. Həmin gün Skott gözməyə tək çıxdı.

Ağ Diş isə meşəyə Kollu ilə böyürə-böyürə qaçdı. Vaxtilə, neçə il bundan əvvəl sakit şimal cəngəlliklərində onun anası – Kicçi də təkgözlə beləcə qaçmışdı.

5

YATMIŞ CANAVAR

Təxminən Həmin günlərin birində qəzetlər San-Kventin həbsxanasından zalım bir məhbusun qaçması xəbərindən yazmışdılar. Bu, elə bir şəxs idi ki, anadan olandan pozulub korlanmışdı. Heç bir kömək

yeri olmayan bu şəxs cəmiyyətin amansız əllərinə düşmüşdü. Bu əllərə düşən adam isə nəyə desən dönə bilərdi. Bu, heyvan idi, insan cildində heyvan və onu vəhşidən, yırtıcıdan başqa heç nə adlandırmaq olmazdı.

San-Kventin həbsxanasında onu heç cür tərbiyə edə bilmirdilər. İnadını heç bir cəza sındıra bilmirdi. O, son nəfəsədək vuruşmağa qadirdi idi, qəzəbliydi, amma döyülmək və əzilmək istəmirdi. Nə qədər qəzəblə coşurdusa, cəmiyyət onunla bir o qədər amansız rəftar edirdi və bu amansızlıq yalnız onun qəddarlığını artırırdı. Aclıq, çəkişmə, vuruşma! Cim Holl həyatda bunlardan başqa bir şey görməmişdi. Cimlə uşaqlıqdan, lap körpəlikdən belə rəftar etmişdilər. O, sütül bir uşaq olanda San-Fransiskonun ucqar hissəsində yaşayırdı və bu vaxt cəmiyyət onu necə istəsəydi formalaşdırmağa bilərdi.

Həbsxanada üçüncü dəfə yatanda Cim Holl özü kimi zalım və yırtıcı bir gözetçiyə rast gəlmişdi. Gözetçi onu hər cür təqib edir, ona nəzarətçilərin qabağında şər atırdı. Beləliklə, güzəştlərindən də məhrum etmişdilər. Gözetçiyə Cim arasında fərq bunda idi ki, birinci cibində açar və tapança gəzdirirdi, Cimin əlində isə heç nə yox idi. Lakin bir dəfə o, gözetçinin üstünə atılıb cəngəlliklərdə yaşayan vəhşi kimi dişlərini onun boğazına sancdı. Bundan sonra Cim Hollu təkdamlıq kameraya saldı. O, burada üç il qaldı. Kameranın döşəməsi, divarları və damı demirdən idi. Bu müddət ərzində bir dəfə də olsun Cim kameradan çölə çıxmadı, bir dəfə də olsun hava, günəş üzü görmədi. Gündüzlər kamera ala-toranlıq olurdu, gecələr isə zülmət və sükunət. Cim Hollu diri-diri dəmir qəbrə qoymuşdular. O, insan üzünə həsrət idi. Heç kəslə kəlmə kəsə bilmirdi. Ona yemək ötürəndə Cim vəhşi kimi bağırırdı. O, bütün dünyaya nifrət edirdi. O, qəzəbdən bütün günü, bütün gecəni hönkürtüylə ağlayırdı, sonra həftələrlə, aylarla susurdu, bu səssizlik zülmətində, onun qəlbinə işləmiş zülmətin dəli sükutunda cıncırını çıxarmırdı.

Sonra necə oldusa, gecələrin birində o qaçdı. Nəzarətçi inad edirdi ki, bu, ağlagəlməz bir hadisədir, ola bilməz. Amma kamera boş idi, onun qapısı ağızında öldürülmüş gözetçinin meyiti qalmışdı. Həbsxanadan çıxana kimi daha iki adam öldürmüşdü və onların hamısını Cim Holl öz silahsız əlləriylə boğub öldürmüşdü.

Cim Holl gözetçinin silahını götürüb dağlarda gizlənmişdi. Onun başı üçün külli miqdarda qızıl pul ayırmışdılar. Tamahkar fermerlər

əllərində silah onun dalınca düşmüşdülər. Onun qanının qiyməti hesabına oğlu-uşağı kollecə göndərmək, ya da girov kağızı almaq olardı. Guya vəzifə borcunu yerinə yetirmək məqsədilə əlisilahlı adamlar Hollu axtarmağa çıxmışdılar. Cinayətkarları axtarıb tapan itli dəstə də onun qanlı izinə düşmüşdü. Adamların şikayətinə görə, axtarış qrupu telefonla zəng çalır, teleqramlar göndərir, xüsusi qatarlar sifariş verir, öz axtarışlarını gecə-gündüz davam etdirirdilər.

Hərdən bir Cim Holl öz təqibçilərinin gözünə görünürdü. Bu zaman adamlar onu tutmaq üçün şücaət göstərir, yaxud da onu axtarmaq üçün hər yerə səpələnirdilər. Bundan sonra bütün şəhər bu barədə qəzetlər vasitəsilə xəbər tuturdu. Adamlarla qarşılaşanda Cim Holl bir neçəsini öldürür, yaralayır. Yaralananları xəstəxanalara aparırdılar, onların yerini isə digər insan ovu həvəskarları tuturdu.

Bundan sonra Cim Holl itdi. İtlər onun izinə düşdülər. Silahlanmış adamlar günahsız fermerləri tutur, onlardan pasport tələb edirdilər. Hollun başı üçün müəyyən edilmiş pulu almaq ehtirası ilə yanan adamlar dağlardan neçə dəfə onun "meyitini" tapıb gətirmişdilər.

Bu müddət ərzində Siyera-Vista malikanəsində də qəzetlər oxunurdu. Bu xəbərləri maraqlandıran çox, həyəcanla izləyirdilər. Qadınlar qorxurdular. Hakim Skott xoruzlanıb onlarla məzələnirdi. Cim Holl məhkəmədə onun qarşısında dayanmış, öz ölüm hökmünü ondan dinləmişdi. Bu dəfə Cim günahkar deyildi. Onu ədalətsiz mühakimə edirdilər. Oğrular və polislər arasında buna "məhbəslə diyirlənmək" deyirdilər.

Cim Hollu etmədiyi cinayətə görə həbsxanaya diyirləndilər. Onun əvvəllər iki dəfə həbsdə olduğunu nəzərə alan hakim Skott əlli il həbs hökmü oxudu.

Hakim Skott işin nə yerdə olduğunu o qədər də bilmirdi və şübhə etmişdi ki, o, istər-istəməz, sübut dəlillərinin qondarma olduğuna görə, polislərlə əlaqəyə girmişdi. Cim Hollun cinayətdə təqsiri yox idi. Cim Holl hakim Skottun bütün işlərdən xəbərdar olduğuna əmin idi və bu ədalətsiz hökmü ona kəsməklə Skott polisin əlindən tutmuşdu. Buna görə də, hakim hökm oxuyanda, Cimə əlli il iş kəsəndə (ölüm ondan yaxşıydı) Cim Holl həyatın onunla bu qədər amansız olduğuna nifrət etmişdi və bu vaxt hiddətlənib yerindən durmuşdu. O qədər hiddətlənmişdi ki, göy mundir geyinmiş düşmənləri axırda onu vurub yerə sərmişdilər. O, hakim Skottu ədalət pərdəsini yırtan təməl daşı hesab

etmiş, onu öldürməklə hədələmişdi. Sonra isə Cimi diri-diri həbsxana kamerasında basdırdılar... O isə burdan qaçdı.

Ağ Diş bütün bunlardan xəbərsiz idi. Amma onunla sahibin arvadı Əlis arasında bir sirt vardı. Hər gecə, bütün Siyera-Vista malikanəsi yatandan sonra Əlis çarpayıdan durub Ağ Dişi salona buraxırdı. Ağ Diş otağa öyrəşməmişdi. O, ev iti deyildi və evdə gecələyə bilmirdi. Sübh tezdən isə heç kəs yuxudan durmamış Əlis yerindən səssizcə qalxıb canavar balasını həyəətə buraxırdı.

Belə gecələrin birində hamı yuxuya gedəndən sonra Ağ Diş ayıldı və yerində səssizcə uzandı. O, evdə naməlum bir Allahın olduğunu duydu. Addım səsləri eşitdi. Ağ Diş hümmədi. Bu, onun adəti deyildi. Naməlum Allah səssizcə addımlayır, canavar isə hənirsiz onu izləyirdi. Çünki onun bədəninə ilişən paltarları yox idi. O, səssiz hərəkət edirdi. Şimal cəngəlliyində ürkək quşları tutmaq müəssər olmuşdu və o, quşu qəflətən qamarlamağın vacib olduğunu bilirdi.

Naməlum Allah pilləkənin yanında dayanıb qulaq verdi. Ağ Diş tərənəmədi, durmuşdu, hərəkət etmirdi və səbirlə nə olacağını gözləyirdi. Pilləkən dəhlizə çıxırdı. Burda onun sahibinin otağı yerləşirdi və orada sahibin əziz və doğmaları yatırdılar. Ağ Diş tüklərini qabartdı, amma səssiz-səmirsiz gözlədi. Naməlum Allah ayağını pillələrə qoyub yuxarı qalxmağa başladı.

Elə bu an Ağ Diş cumdu. O, bunu heç bir xəbərdarlıq etmədən gördü, heç mırıldamada da. Onun bədəni havada ox kimi vıyıldı və o, düz naməlum Allahın kürəyindən yapışdı. Ağ Diş onun çiyinlərindən sallanıb dişlərini boğazına batırdı. O, bütün ağırlığını naməlum Allahın üstünə salıb, bircə dəqiqədə onu arxası üstə yıxdı. Hər ikisi döşəməyə sərələndi. Ağ Diş kənara sıçradı, naməlum adam təzəcə ayağa qalxmaq istəyirdi ki, canavar balası yenə onun üstünə şığıdı, dişlərini yenə onun boğazına batırdı.

Siyera-Vista mülkünün sakinləri hövlnak yuxudan ayıldılar. Pilləkəndən gələn səs-küydən düşünmək olardı ki, orada böyük bir şeytan sürüsü döyüşür. Güllə açıldı: bir, iki, üç... Kimsə dəhşət və ağrıdan inildədi. Sonra dəhşətli mırıltı eşidildi. Və bütün bu səslər yıxılan mebelin tarappılıtına və sinan şüşələrin cingiltisinə qarışdı.

Lakin səs-küy birdən qalxdığı kimi birdən də kəsildi. Bütün bunlar cəmi üç dəqiqə çəkmişdi. Sakinlər təşviş içində pilləkənin yuxarısına yığışdılar.

Aşağıda qaranlıqdan xırıltılı səslər gəlirdi. Elə bil suyun üstündə hava köpüklənirdi. Tədricən xırıltı fısıltıyla əvəz olundu, lap fit səsinə xatırlatdı. Amma bu səslər də tezliklə kəsildi, sanki kimsə güclə hava udurdu.

Uidon Skott işığı yandırdı. Pilləkən və dəhliz işıqlandı. Sonra hakimlə oğlu əllərində tapança ehtiyatla aşağı düşdülər. Artıq gec idi. Ağ Diş öz işini görmüşdü. Yıxılmış, sınımış mebelin arasında bir adam böyrü üstə uzanmışdı, üzü əlləri ilə örtülüyüdü. Uidon Skott əyilib həmin adamın üzünü açdı. Boğazında qızaran yaralar onun ölümünün labüdlüyünü sübut edirdi. Hakim Skott qışqırdı:

– Cim Holl!

Ata və oğul bir-birinə mənalı-mənalı baxdılar, sonra Ağ Dişə nəzər saldılar. Canavar balası da böyrü üstəydi. Gözləri yumuluydu, amma adamlar onun üstünə əyiləndə kirpiklərini qaldırıb baxmağa çalışdı, quyruğunu zorla tərptədi. Uidon Skott Ağ Dişi tumarladı və sıgallanan heyvan astadan mırıldandı. Amma bu mırıltı elə o dəqiqə kəsildi. Ağ Dişin kirpikləri qırılıb yumuldu, elə bil bütün bədəni boşaldı və döşəmənin üstünə düşdü.

Skott pıçılıtıyla:

– Zavallı, səninki qurtardı... – dedi.

– Hələ bilmək olmaz – deyə hakim Skott telefona cumdu.

Ağ Dişin böyür-başını təxminən saat yarım nəzərdən keçirən cərrah dedi:

– Düzü, onun yaşamasına ümidim yoxdur, mindən biri sağ qalır.

Pəncərədən düşən ilk günəş şüaları elektrik işığını avazıtdı. Uşaqlardan savayı bütün ailə üzvləri cərrahın başına yığışmışdı. Görəsən, cərrah Ağ Diş barədə nə deyəcək?

Cərrah deyirdi:

– Dal ayaqları, qabırğalarının üçü sınıb, biri isə, deyəsən, yüngülcə zədələnib, çox qan itirib. Ola bilsin ki, başqa daxili zədələri də var. Görünür, onu təpikləyiblər. Hələ güllələrin üçünün də deşib keçdiyini demirəm. Yox, vəziyyəti çətindir, ümid çox azdır. Bir faiz güman varsa, o da bəlkə çoxdur.

Hakim Skott ucadan dedi:

– O bir faiz ümidi itirmək olmaz! Nə qədər desəniz pul verəcəyəm. İşığa salın, nə lazımды, edin... Uidon tez San-Fransiskoya teleqram vur, doktor Nikols gəlsin. Siz Allah, inciməyin, doktor. Biz sizə inanırıq. Amma belə it üçün gərək mümkün olan hər şeyi edəsən.

– Əlbəttə, əlbəttə! Başa düşürəm. Bu it ona layıqdır. O, insan kimidi, qayğısına görə qalasan. Xəstə uşağa qulluq göstərdiyin kimi görə ona baxasan. İstiliyini həmişə yoxlayın. Saat onda bir də gəlib baxaram.

Ağ diş insan kimi baxır, qulluq edirdilər. Hakimin qızları xəstəyə baxan qadın çağırmağın əleyhinə oldular, onlar bu işi öz öhdələrinə götürdülər. Ağ Diş isə cərrahın ondan imtina etdiyi o yeganə ümidi həyatdan qopartdı. Əlbəttə, səhv etdiyinə görə cərrahı qınamaq olmaz. O, nərmənazik insan bədənlərini dəfələrlə sağaltmış, neçə nəslin bədənində cərrahiyyə əməliyyatı aparmışdı. Ağ Dişlə müqayisədə həmin xəstələrin hamısı kövrək və zəif idilər və həyatdan yarışa bilmirdilər. Ağ Dişə şimal cəngəlliyindən çıxmışdı. Bu cəngəllik heç kəsi kövrək və zərif etmir, bu cəngəllik zəifləri məhv edir. Nə onun ata-anasında, nə də əcdadlarında zəriflik əlaməti olmuşdu. Şimal çöllüyü ağ Dişə dəmir orqanizm bəxş etmiş, onu möhkəmlətmışdi. O, bütün ruhu, canı, nəfəsiylə həyatdan bərk-bərk yapışmışdı. Bu inadkarlıq, yaşamağa ehtiras hər hansı canlı varlığa xas idi.

Ağ Dişi gipsə salıb möhkəm sarımışdılar. Tərpənə bilmirdi, həftələrlə ölümlə əlbəyaxa oldu. Çox yatırdı, çoxlu yuxular görürdü və onun beynində bitib-tükənməyən şimalın xəyalı canlanırdı. Ötən günlər təzədən oyanmışdı. Hər tərəfdən Ağ Dişə əl uzadırdılar, o, yenə mağarada, Kiçici ilə yaşayırdı, bütün bədənini əsdirərək Qrey Biverin ayaqları altında sürünür, ona öz itaətkarlığını beləcə ifadə edirdi, o, Lip-lipin təqiblərindən canını qurtarmağa çalışır, qaçıb aradan çıxırdı...

Ağ Diş yenə sakit meşədə qaçırdı. Yenə achiq içində ov etməyə çıxmışdı, o yenə özünü kirşənin başında görür, Mit-sahın, Qrey Biverin qırmanclarının yelləndiyini, qışqırıqlarını, “Hoydu”, “hoydu!” demələrini eşidirdi. Kirşələr dəreyə qoşqu bir-birinə dəyirdi. Ağ Dişin qarşısında onun Göycək Smitlə bağlı günləri, məşəqqətli həyatı, döyüşləri canlanırdı. Belə anlarda o zingildəyirdi, mırıldayır, yanında oturan adamlar isə deyirdilər ki, Ağ Diş, yəqin, yenə pis yuxu görür.

Amma hər şeydən əvvəl ən əzabverici şey hər gün təkrar olunan dəhşət idi; Ağ Diş yuxuda tramvay görürdü, onun cingiltili səsini eşidirdi. Bu tramvay dəhşətlə nərildəyə-nəriləyə, cırıldaya-cırıldaya onun üstünə gəlirdi, lap elə bil nəhəng, güclü vaşaq kimi gəlirdi. Budur, Ağ Diş kolluqda gizlənir, uzanıb sincabın ağacdan yerə düşməsinə gözləyir. Bax o öz ovunun üstünə atılıb və... Sincab o saat dönüb olur vahiməli tramvay. Bu nəhəng maşın onun üstündə nəriləyir, elə bil

üstünə dağ aşır, sonra uğuldayır, od püskürür. Qartal da onun kimi. O da göydən daş kimi yerə düşürdü və o da tramvaya dönürdü. Ağ Diş özünü yenə Göycək Smitin qəfəsində hiss edirdi. Onun başına adamlar yığışır və o bilir ki, tezliklə yenə vuruşma-boğuşma başlanacaq. Qapıya baxır, öz rəqibini gözləyir. Bu vaxt qapı açılır və həmin dəhşətli tramvay yenə onun üstünə gəlir. Belə dəhşətli qarabasmalar hər gün təkrar olur, ona hər gecə yuxuda əzab verirdi.

Nəhayət, gözəl günlərin birində onun sarğısını açdılar, gipsini götürdülər. Bu gün necə də təntənəli gün idi! Bütün Siyera-Vista Ağ Dişin yanında idi. Sahib, onun Allahı zavallı canavar balasının qulağının dibini qaşırır, o isə yumşaq nəriltili ilə öz canavar mahnısını oxuyurdu. Skottun arvadı Ağ Dişə “Misilsiz Canavar” adı qoydu. Bu təzə ad heyvətlə, sevinclə qəbul olundu. Bütün qadınlar təkrar etməyə başlamışdılar: “Misilsiz Canavar!”

Misilsiz Canavar ayağa durmağa çalışdı. Lakin səndirəyib yığıldı. Sağalmağa hələ vardı, əzələləri öz gücünü və çevikliyi itirmişdi. O öz zəifliyindən utanırdı. Elə bil allahların yanında günah işlətmışdi. Var gücünü toplayaraq, axır ki, pəncələri üstə qalxdı, o tərəf-bu tərəfə silkələndi. Qadınlar bir ağızdan qışqırıb dedilər:

– Misilsiz Canavar!

Hakim Skott təntənəli baxışlarla qadınları süzüb dilləndi:

– Sizin sözlünüzdə həqiqət var! Mən həmişə bunu təsdiq edirdim. Heç bir it Ağ Diş kimi edə bilməzdi. O canavardır, əsl canavar!

– Bəli, misilsizdir, – deyərək hakim razılaşdı. – Bundan sonra mən onu elə beləcə çağıracağam; Misilsiz Canavar!

Həkim dedi:

– O təzədən yeriməyi öyrənməlidir. Qoy elə indidən başlasın. Onu həyəətə düşürün.

Ağ Diş həyəətə düşdü. Siyera-Vista malikanəsinin bütün sakinləri iftixarla onun dalınca düşdülər. Zavallı canavar çox zəifləmişdi, çəmənləyə çatan kimi otun üstündə uzandı, bir az dincini aldı. Sonra əməliyyat davam etdi, hər addımdan sonra Ağ Diş tədricən güc gəlməyə başladı. Damarlarındakı qan daha coşğun dövrən edirdi. Tövləyə çatanda darvazanın ağzında Kollini gördü. Kollinin dörd yanında altı dənə sağlam kiçik günəş şüaları altında xumarlanırdı.

Ağ Diş kiçiklərə anlaşılmaz heyvətlə baxdı. Kolli hiddətdən mırıldandı və Ağ Diş ona yaxın durmamağı qərara aldı. Skott çəmən-

liyın üstündə sürünən küçüyü ayağı ilə Ağ Dişə tərəf itələdi. Ağ Diş tükələrini qabartdı, amma Allah onu sakitləşdirdi. Bet Kollini tutmuşdu. İt Ağ Dişdən gözünü çəkmir, mırıltısıyla bildirmək istəyirdi ki, arxayın olmaq hələ tezdir.

Balaca küçük Ağ Dişə sarı süründü. Ağ Diş qulaqlarını şəkleyib maraqla ona baxdı. Sonra onlar burunlarını bir-birinə toxundurdular. Və küçük öz isti diliylə canavarın çənəsini yalamağa başladı. Ağ Diş qeyri-ixtiyari olaraq özü də dilini çıxarıb küçüyün üz-gözünü yaladı.

Allahlar sevincək halda bir-birini təbrik edir, əllərini sıxırdılar. Ağ Diş təəccüblü, anlaşılmaz baxışlarıyla onlara göz qoyurdu. Bu vaxt özündə yenə zəiflik hiss etdi, yenə səndirləndi, uzanaraq başını yana əydi. O biri balaca küçüklər də onun yanına süründülər. Kolli narahat olsa da, Ağ Diş küçüklərin onun belinə dırmaşb yumbalanmalarına məğrur-məğrur, ləzzətlə dözüdü.

Allahların əllərinin alqısı onu əvvəllər olduğu kimi sıxırdı. Tezliklə bu hiss ötüb keçdi. Küçüklər oynaqlaşdırdılar. Ağ Diş isə günəşin zərrin şüaları altında uzanıb mürgüləyirdi.

MEKSİKALI

I

Heç kəs onun keçmişini bilmirdi; Xuntada olan adamların da bundan əsla xəbərləri yox idi. Bu onların "balaca müəmması", onların "böyük vətənpərvəri" idi. Özü də gələcək Meksika inqilabı üçün özünəməxsus bir üsul ilə işləyirdi və onlardan az can yandırmırdı. Bu o qədər də tezliklə təsdiq edilmədi, çünki Xuntada onu xoşlamırdılar. O, birinci dəfə onların tünlük olan binasına gəlmişdi üçün hamısı onun casus – Diasın muzdlu agentlərindən biri olduğundan şübhələnmişdi. Axı onların çox yoldaşları Birləşmiş Ştatların mülki və hərbi dustaq-xanalarına səpələnmişdi! Onlardan bəzilərinin əl-ayaqları buxovlanmışdı; lakin onları elə buxovlanmış halda sərhəddən kənara çıxarıb, divar dibinə düzərək güllələyirdilər.

Bu oğlan ilk baxışda xoş təsir bağışlamırdı. Bu, doğrudan da, gənc bir oğlan idi; yaşı on səkkizdən çox olmazdı; özü də yaşına görə o qədər də boylu-buxunlu deyildi. O bildirmişdi ki, adı Felipe Riveradır, özü də inqilab üçün işləmək istəyir. Vəssalam, bundan artıq bir kəlmə də danışmamış, heç bir başqa izahat verməmişdi. O durub gözləyirdi. Dodaqlarında nə bir təbəssüm, gözlərində nə bir munis baxış vardı. Boy-buxunlu, iti hərəkətli Paulino Vera daxilən elə bil sarsıldı. Bu oğlan ona qaradınməz və qaraqabaq görünmüşdü. Onun qara gözlərində nə isə ilansayağı, zəhərli bir kin və qəzəb alışıb-yanırdı. Oğlan baxışlarını inqilabçılardan ayırıb, xırdaca vücudlu Missis Setbinin işgüzar bir surətdə taqıldatdığı yazı makinasına çevirdi. Onun gözləri bir an Setbinin üzərində durdu. O da bu baxışı duydu, onda nə isə naməlum bir hiss oyandı və öz işini dayandırdı. Qadın yenidən işin ahənginə uya bilmək üçün, çap etdiyi məktubu bir də oxumalı oldu.

Paulino Vera sualedici nəzərlərlə Arellano ilə Ramosa baxdı, onlar da sualedici nəzərlərlə əvvəl ona, sonra da bir-birinə baxdılar. Onların üzlərinin ifadəsindən qətiyyətsizlik və şübhə sezilirdi. Bu arıqca oğlan bir müəmma, həm də təhdidlə dolu bir müəmma idi. O, bütün inqilabçılar üçün anlaşılmaz bir tapmaca idi, onun Diasa qarşı, Diasın zülmünə qarşı coşqun nifrəti, nəhayət, yalnız sədaqətli vətənpərvərlərə məxsus bir duyğu idi. Burada nə isə onların bilmədikləri başqa bir şey var idi. Lakin onların hamısından həssas və qətiyyətli olan Vera sükutu pozaraq:

– Çox gözəl, – deyə soyuq bir əda ilə dilləndi, – sən deyirsən ki, inqilab üçün işləmək istəyirsən. Gödəkcəni çıxar. Odur, ordan as. Ge-dək, mən sənə vedrə ilə əsginin yerini göstərim. Görürsənmi, bizim döşəmə çirklidir. Sən işə elə bununla başlarsan ki, əvvəl bu döşəməni, sonra da o biri otaqların döşəmələrini yaxşıca yuyarsan. Zibil qablarını da yaxşıca təmizləmək lazımdır. Sonra da pəncərələri silərsən.

– Bu inqilab üçündürmü? – deyə oğlan soruşdu.

– Hə, inqilab üçündür, – deyə Paulino cavab verdi.

Rivera şübhəli-şübhəli onların hamısını süzüb gödəkcəsini çıxarmağa başladı.

– Yaxşı, – deyə o dilləndi.

Daha heç bir şey söyləmədi. O, hər gün işə gəlir, silir-süpürür, təmizləyirdi. Sonra sobaların külünü atır, kömür və alışıqan gətirib, adamların içərisində ən çox can yandıranı gəlib öz iş yerində oturma-mışdan əvvəl, sobaları alışıdırırdı.

– Mən gecəni burada qala bilərəmmi? – deyə o bir dəfə soruşdu.

Aha! Budur, Diasın çaynaqları aşkara çıxır. Xuntanın binasında gecə qalmaq – onun sirlərinə, adlar siyahısına və Meksikada olan yol-daşların ünvanlarını öyrənməyə yol tapmaq deməkdir. Onun xahişini rədd etdilər və Rivera daha bu barədə heç bir vaxt xahiş etmədi. Onun harda yatdığını bilmirdilər, harda və nə vaxt yediyini də bilmirdilər. Bir dəfə Arellano ona bir neçə dollar təklif etdi. Rivera rədd məna-sında başını buladı. Vera işə qarışıb onu dilə tutmaq istədikdə isə o dedi:

– Mən inqilab üçün işləyirəm.

Bizim zamanımızda inqilab etmək üçün çox pul lazımdır. Xunta da həmişə bu barədə sıxıntı içində idi. Xunta üzvləri ac qalırdısa da, iş üçün öz qüvvələrini əsirgəmədilər; ən uzun günlər onlara kifayət qədər uzun görünmürdü; amma bununla bərabər hərdən onlara elə gəlirdi ki, inqilabın baş tutub-tutmayacağı bir neçə dollardan asılıdır. Bir dəfə binanın kirayəsi birinci dəfə olaraq iki ay ərzində ödənmədiyindən binanın sahibi onları eşiyyətə atmaqla hədələdikdə, elə həmin bu Felipe Rivera – əynində cındır, ucuz köhnə bir paltar olan döşəmə-yuyan oğlan Mey Setbinin stolunun üstünə altmış qızıl dollar qoydu. Bu, sonralar da təkrar olundu. Maşında çap olunmuş üç yüz məktub (kömək üçün çağırış, fəhlə təşkilatlarına müraciətnamələr, hadisələri düzgün göstərməyən qəzet məqalələrinə etirazlar, Birləşmiş Ştatlarda

məhkəmələrin özbaşınalığına və inqilabçıların təqib olunmalarına qarşı protestlər) marka olmadığından göndərilməyib qalırdı. Veranın atasından qalma köhnə zəngli qızıl saat satılıb işə sərf olunmuşdu. Mey Setbinin barmağındakı xırdaca, sadə qızıl üzük də satılmışdı. Vəziyyət çox ağır idi. Ramos ilə Arellano ümitsiz halda uzun bığlarını di-dişdirirdilər. Məktublar göndərməli idi, amma poçt nisyə marka ver-mirdi. Onda Rivera şlyapasını başına qoyub çıxdı. O qayıdıb gəldikdə, Mey Setbinin stolunun üstünə min ədəd iki sentlik marka qoydu.

Vera yoldaşlarına müraciətlə:

– Görəsən, bunlar Diasın lənətə gəlmiş qızılına alınmayıb ki?! – dedi.

Onlar qaşlarını dartıb heç bir cavab vermədilər. İnqilab üçün döşə-məyuyan Felipe Rivera sonralar lazım gəldikcə, Xuntanın ehtiyacla-rına sərf edilmək üçün qızıl və gümüş gətirməkdə idi.

Bununla bərabər onlar özlərini onu sevməyə məcbur edə bilmir-dilər. Onlar bu oğlanı tanımırdılar. Onun davranışı onlarınkindən tama-milə başqa idi. O, ürəyini heç kimə açmırdı. Onunla söhbətə girişmək üçün göstərilən bütün təşəbbüsləri rədd edirdi və onu sorğu-suala çəkməyə onların cürəti çatmırdı.

– O, bəlkə də böyük və yovuşmaz bir ruhdur... bilmirəm, bilmi-rəm! – deyə Arellano aciz halda əllərini yellədi.

– Onda nə isə insana xas olmayan bir şey var, – deyə Ramos qeyd etdi.

– Onun qəlbində hər bir şey kütləşmişdir, – deyə Mey Setbi dil-ləndi. – Elə bil ki, qəlbində işıq və gülüşü odla yandırıb-yaxmışlar. O öldürür, amma bununla bərabər onda nə isə qorxunc bir həyat qüvvəsi hiss olunur.

Paulino dedi:

– Rivera cəhənnəm əzabı çəkmişdir. Cəhənnəm əzabı çəkməmiş bir adam belə ola bilməz, çünki o çox uşaqdır.

Amma bununla belə onlar Riveranı sevə bilmirdilər. O heç bir zaman söhbət etmir, heç bir zaman heç nə soruşmur, öz rəyini söy-ləmirdi. İnqilab haqqındakı mübahisələr şiddətləndiyi və qızgınlığı bir zamanda o, cansız bir cisim kimi heç tərپənmədən dayana bilirdi, bu vaxt yalnız gözləri par-par parıldayırdı. Onun gözləri odda qızarmış şiş kimi danışanların üzlərinə sancılır, onları karıxdırır və həyəcanlan-dırırdı.

– O casus deyil, – deyə Vera Setbiyə müraciət etdi. – O vətənpərvərdir, mənim bu sözümü yadda saxlayın! Bizim hamımızdan yaxşı bir vətənpərvərdir! Mən bunu ürəkdən duyur, əqlimlə dərk edirəm, amma bununla bərabər onu əsla tanımıram.

Mey Setbi:

– Onun xasiyyəti pisdir, – dedi.

– Hə, – deyə Vera cavab verdi və diksinən kimi oldu. – O, bu gün mənə baxdı. Bu gözlər sevə bilməz, onlar hədələyir; o gözəl pələng gözləri kimi kinlidir. Mən bilirəm ki, əgər işimizə xəyanət etsəm, məni öldürər. Onun qəlbi yoxdur. O, polad kimi amansız, saxta kimi sərt və soyuqdur. O, insanı tənha dağ təpəsində donduran qış gecəsinin ay işığı kimidir. Bütün qatillərilə birlikdə Diasdan qorxmuram, amma bu oğlandan qorxuram. O, ölüm nəfəsidir.

Amma bununla bərabər Vera özü yoldaşlarını inandırdı ki, Rive-
raya məsul tapşırıq verilməlidir. Los-Anceles ilə Aşağı Kaliforniya arasında rabitə kəsilmişdi. Üç yoldan özləri-özlərinə qəbir qazmış və o qəbrin kənarında güllələnmişdir. Los-Ancelesdə iki başqa yoldaş Birləşmiş Ştatların dustağı olmuşdur. Federal qoşunların komandiri Xuan Alvarado xain çıxmışdır. O onların bütün planlarını pozmuşdu. Onlar Aşağı Kaliforniyadakı həm köhnə, həm də yeni inqilabçılarla rabitəni itirmişdilər.

Gənc Rivera lazımi təlimat alıb cənuba yola düşdü. O qayıdıb gəldikdə rabitə bərpa edilmiş, Xuan Alvarado isə öldürülmüşdü; onu, köksünə dəstəyə qədər sancılmış bir bıçaq olduğu halda öz yatağında tapmışdılar. Bu, Riveraya verilmiş səlahiyyətdən artıq idi; amma Xuntada onun bütün hərəkətləri barəsində dürüst məlumat var idi. Ondən heç bir şey soruşmadılar, o da heç bir şey danışmadı. Yoldaşlar bir-birinin üzünə baxıb, hər bir şeyi başa düşdülər.

Vera dedi:

– Mən sizə söyləmişdim. Dias hamıdan çox bu gəncdən qorxmalıdır. O, amansızdır, cəza verən bir əldir.

Əvvəlcə Mey Setbinin müşahidə etdiyi, sonra isə hamının təsdiq etdiyi kimi, Riveranın pis xasiyyətli olması sırf fiziki əyani dəlillərlə də sübut edildi. İndi onun tez-tez dodağı partlamış, qulağı şişmiş, gözünün altı göyermiş olurdu. Aydın ki, o yeyib yatdığı və buradakı adamlara məlum olmayan yollarla veyllənib pul qazandığı həmin xarici aləmdə dava-dalaş salırdı. Bir qədər keçdikdən sonra Rivera

Xuntanın hər həftə buraxdığı xırdaca inqilabi bəyannamələrin mətnini hərf-lərlə yığmağı öyrəndi. Ancaq bəzən elə olurdu ki, o, hərf-ləri yığa bilmirdi: gah baş barmaqları zədələnmiş olub işləmir, gah da bir qolu hərəkətsiz halda yanına düşüb yırgalanır və üzündə şiddətli ağrı əlamətləri görünürdü.

Arellano deyirdi ki: – O avaradır.

Ramos deyirdi: – Meyxanalar düşkünüdür.

Vera soruşurdu: – Bəs ona pul hardan? Bu gün xəbər tutmuşam ki, o, yüz qırx dollarlıq kağız hesabını ödəmişdir.

– Bu onun yox olmalarının nəticəsidir, – deyə Met Setbi qeyd etdi. – Bu barədə o, heç bir şey danışmır.

– Onu güdmək lazımdır, – deyə Ramos təklif etdi.

– Mən onu güdən casus olmaq istəməzdim, – deyə Vera cavab verdi. – Elə bilirəm ki, məni dəfn mərasimindən başqa bir də heç bir zaman görə bilməzdiniz. O, nə isə coşqun bir ehtiras düşkünüdür. Özü ilə bu ehtirasın arasına girməyə heç Allaha da icazə verməz.

– Onun qarşısında mən özümü uşaq bilirəm, – deyə Ramo etiraf etdi.

Arellano dedi:

– Mən onda ibtidai bir qüvvə olduğunu hiss edirəm. O, vəhşi bir canavardır, hücumu hazır olan gözlüklü ilan, zəhərli bir skolopen-
dradır!

– O, inqilabın özü, onun nəfəsi onun alovudur, – deyə Vera söhbəti davam etdirdi. – O, amansız, səssizcə həlak edən intiqam timsalıdır. O, gecənin sakitliyində daim oyaq olan ölüm mələyidir.

Mey Setbi isə dedi:

– Mən onu düşünəndə az qalırım ağlayam. Onun dostları yoxdur. Onun hamıdan zəhləsi gedir. O bizə yalnız ona görə dözüür ki, biz öz arzularını yerinə yetirmək üçün bir vasitəyik. O təkdir, lap tək-tən-hadır... – Bu sözləri söylərkən Mey Setbinin səsi boğuş bir hiçqırtı ilə kəsildi və gözləri dumanlandı.

Riveranın vaxtını keçirməsi doğrudan da bir sirt idi. Elə vaxt olurdu ki, o bir həftə ərzində gözə görünmürdü. Bir dəfə bir ay yox oldu. Həmişə belə hallarda o qayıdıb gəldikdə heç bir izahat vermədən, Mey Setbinin stolunun üstünə qızıl pullar töküürdü. Sonra yenə bütün vaxtını, günlərini, həftələrini, Xuntaya sərf edirdi. Yenə qeyri-müəyyən fasilələrdən sonra bütün günü yox olurdu. Xuntanın binasına yalnız

səhər tezdən, ya da gecə vaxtı gəlirdi. Bir dəfə Arellano onu gecə yarısı həflərlə bəyannamə yığanda görmüşdü; onun barmaqları şişmişdi, partlamış dodağından isə qan axırdı.

2

Hələdici dəqiqələr yaxınlaşırdı. Hər necə olsa inqilab Xuntadan asılıydı. Xunta isə çox sıxıntılı bir vəziyyətdə idi. Pula olan ehtiyac həmişəkindən daha kəskin hiss edilirdi, onu tapmaq isə daha da çətinləşmişdi.

Vətənpərvərlər bütün var-yoxlarını vermişdilər. Daha verməli bir şeyləri qalmamışdı. Mövsümlə işləyən fəhlələr – qaçqın Meksika kəndliləri öz cüzi qazanclarının yarısını Xuntaya verirdilər. Amma pul lap çox lazım idi. Uzun illərdən bəri davam edən ağır zəhmət, pozucu, gizli fəaliyyət öz səmərəsini verməli idi. Vaxt gəlib çatmışdı. İnqilab tərəzinin gözündə idi. Bircə təkan, son qəhrəmancasına bir cəhd də olsaydı, bu tərəzinin əqrəbi qələbəni göstərəcəkdə. Xunta öz Meksikasını tanıyırdı. İnqilab bircə dəfə alınsaydı, daha özü öz qayğısına qalacaqdı. Diasın bütün siyasi maşını kartondan qurulmuş bir evcik kimi sökülüb dağılıcaqdı. Sərhəd boyundakı yerlər üsyana hazır idi. Sanki “Dünyanın sənaye işçiləri” təşkilatına mənsub yüzə qədər yoldaşı ilə sərhədi keçməyə və Aşağı Kaliforniya uğrunda mübarizəyə girişməyə yalnız ömr gözləyirdi. Ancaq onun silaha ehtiyacı vardır. Sosialistlər də, anarxistlər də, həmkarlar ittifaqının narazı üzvləri də, Meksikadan sürgün edilənlər də, köləlikdən qaçmış kəndlilər də, Ker d’Alen və Koloradonun darmadağın edilmiş mədənçiləri də, polis dustaqxanalarından canlarını qurtarmış və yalnız bircə şey – mümkün qədər amansız vuruşmaq arzusunda olanlar da, nəhayət, adicə fırıldaqçılar da, bəxtlərini sınayanlar da, quldurlar da – bir sözlə, bütün səfillər, şeytan əməli kimi mürəkkəb olan müasir dünyanın bütün tör-töküntüləri – hamı silaha möhtacdı. Xuntanın da bunlarla əlaqəsi vardı. “Tüfəng və patron, patron və tüfəng verin!” deyən, bu susmayan fasiləsiz fəryad Atlantik okeanının lap sahillərindən yüksəlməkdə idi.

İnqilabın qopması üçün, qəlbləri intiqam atəşilə yanan bu rəngarəng insan yığınına sərhədin bu tayına keçirmək kifayət idi. Gömrükxana, Meksikanın şimal limanları ələ keçiriləcək, Dias müqavimət göstərə bilməyəcəkdə. O öz əsas qüvvələrini bunların üstünə göndər-

məyə cürət etməyəcəkdir, çünki cənubu əldə saxlamalıdır. Amma alov cənuba da keçəcəkdir. Xalq üsyana qalxacaqdır. Şəhərlərin müqaviməti qırılacaqdır. Ştatlar bir-bir onların əllərinə keçəcək və nəhayət? inqilabın qalibiyyətli orduları Diasın son istinadgahı olan Meksiko şəhərini hər tərəfdən araya alacaqdır.

Bəs pulu necə tapmalı? Onların silah işlətməyi bacaran səbirsiz və inadkar adamları vardı. Onlar silah satan və gətirib təhvil verən tacirləri tanıyırdılar. Lakin inqilab üçün aparılan uzun hazırlıq Xuntanı var-yoxdan çıxarmışdı. Axırncı dollar xərclənmiş, axırncı mənəbə son damlasına qədər işlənmiş, aclıq çəkən axırncı vətənpərvərdən nə mümkünsə alınmışdırsa da, böyük iş əvvəlki kimi yenə də tərəzinin gözündə enib-qalxmaqdadır. Tüfəng və patron lazımdır! Yoxsul batalyonlara silah çatdırılmalıdır. Amma nə sayaq? Ramos öz müsadirə edilmiş mülklərinin yasını saxlayır, Arellano gənc yaşlarında etdiyi israfçılıqdan acı-acı şikayətlənirdi. Mey Setbi düşünürdü ki, əgər Xuntanın adamları vaxtilə bir qədər qənaətkar olsaydılar, indi bütün işlər yoluna düşmüş olardı.

– Bir işə bax ha, Meksikanın azadlığı andıra qalmış bir neçə min dollardan asılıdır! – deyə Paulino Vera heyrətlə bildirdi.

Hamının üzündə məyusluq ifadəsi vardı. Onların son ümidi Xuntaya yeni cəlb edilmiş Xose Amariloya idi; o, pul vəd etmişdi. Ancaq o, Çiuauada öz qasiendesində həbs edilmiş və öz tövləsinin dibində güllələnmişdi. Bu xəbər onlara lap yenicə çatmışdı.

Diz üstə döşəməni sürtməkdə olan Rivera gözlərini qaldırdı. Onun qolları çırmamış sabunlu əlində şotka donub qaldı.

– Beş minin işə xeyri olarmı? – deyə o soruşdu.

Hamının üzündə təəccüb əlaməti zahir oldu. Vera başı ilə təsdiq işarəsi edib çətinliklə köksünü ötürdü. O, danışa bilmədi, lakin bu anda qəlbində bir ümid alovu parladı.

– Onda tüfəngləri sifariş edin, – deyə Rivera dilləndi. Sonra bütün bu müddətdə hamının ondan ilk dəfə eşitdiyi ən uzun bir ifadə olan bu sözləri söylədi: – Vaxt qiymətlidir. Üç həftədən sonra mən sizə beş min gətirərəm. Bu yaxşı olar. Havalar isinər və vuruşmaq asan olar. Bundan artıq əlimdən heç nə gəlməz.

Vera qəlbində qopmuş ümid alovunu söndürməyə çalışdı. Bütün bunlar heç həqiqətə bənzəməirdi. O, inqilab oyununa başlayandan bəri çox-çox ən qiymətli arzu və əməlləri puça çıxmışdı. O, inqilab üçün

döşəmə yuyan bu cır-cındırlı oğlana inanır, eyni zamanda inanmağa cürət etmirdi.

– Sən dəli olubsan! – deyə o dilləndi.

– Üç həftədən sonra, – deyə Rivera cavab verdi. – Tüfəngləri sifariş edin.

– O ayağa durub köynəyinin çırxanmış qollarını aşağı saldı və gödəkcəsini geydi.

– Tüfəngləri sifariş edin, – deyə o, təkrar etdi. – Mən gedirəm.

3

Kellinin kontorunda tələsmə, vurnuxma və ardı-arası kəsilmədən telefon danışqları ilə höcətləşmədən sonra gecə müşavirəsi gətirdi. Kellinin işləri başından aşmışdı; həm də ki, yaxşı gətirmirdi. Üç həftə bundan əvvəl o, Nyu-Yorkdan Denin Uordu gətirib gəlmişdi ki, onu Bill Karti ilə qarşılaşdırın; amma budur, indi iki gündür ki, Kartinin qolu sınımışdır və o yatır; bunu da idman müxbirlərindən bərk gizlədirlər. Onu əvəz edəcək adam yoxdur. Kelli Qərbin yüngül çəkili boksçularına teleqramlar yağdırırdı, amma onlar hamısı müqavilələr bağlamışdılar, çıxış etməli idilər. İndi isə birdən, zəif də olsa, yenə də ümid yeri vardı.

– Hə, görünür ki, sən qorxan oğlan deyilsən, – deyə Kelli Riveraya ötəri bir nəzər salıb dilləndi.

Riveranın gözlərində kin və nifrət alovları yanırdı, amma üzü laqeyd görünürdü.

O bircə bu sözü dedi:

– Mən Uordu döyərəm.

– Hardan bilirsən? Sən heç onun vuruşduğunu görübsənmi?

Rivera dinmədi.

– Axı o səni gözüyumulu, tək bir əliylə basar!

Rivera çiyinlərini çəkdi.

– Sənə nə olub, dilin quruyub nədir? – deyə Maykl Kelli soruşdu.

Müdirin qardaşı olan Maykl “İelloustoun”da totalizator saxlayırdı və boks döyüşmələri sayəsində az pul qazanırdı.

Onun cavabında Rivera yalnız qəzəbli bir baxışla dönüb baxdı.

İdmançı görkəminə malik olan gənc katib ucadan pıqqıldadı.

– Yaxşı sən Robertsı tanıyırsanmı? – deyə Kelli, birinci olaraq bu sıxıntılı sükutu pozdu. – Mən onun dalınca adam göndərmişəm. Bu saat gələr. Hərçənd görkəminə görə, heç bir ümid yoxdur, amma otur

gözlə. Mən camaatı aldada bilmərəm. Axı birinci cərgələrin hər bir bileti on beş dollara gedir.

İçmiş olduğu açıq-aşkar bilinən Roberts gəlib çıxdı. Bu, bir qədər veyl kimi yeriyan və ağır-ağır danışan, ucaboylu arıq bir adam idi.

Kelli elə birbaşa iş barəsində sözbə başladı.

– Bura baxın, Roberts, siz bu xırdaca meksikalını kəşf etməklə lovğalanırdınız. Siz bilirsiniz ki, Kartinin qolu sınımışdır. İndi budur, bu meksikalı küçük həyasızcasına iddia edir ki, Kartini əvəz edə bilər. Siz buna nə deyirsiniz?

– Hər şey öz qaydasındadır, Kelli, – deyə o, tələsmədən cavab verdi. – O, döyüşə bilər.

– Siz yaqın deyəcəksiniz ki, o, Uordu döyər, eləmi? – deyə Kelli acı-acı söz atdı.

Roberts bir qədər fikirləşdi.

– Yox mən bunu demərəm. Uord adlı-sanlı boksçudur. Rinqin kralıdır. Amma Riveranı çox asanlıqla basa bilməz. Mən Riveranı tanıyıram. O, sanki əsəbləri olmayan bir adamdır. Özü də iki əliylə yaxşı vuruşa bilər. O hər bir vəziyyətdə sizi vurub yerə sərə bilər.

– Bütün bunlar boş-boş sözlərdir. Vacib olanı budur ki, görəsən o, camaatın rəğbətini qazana biləmi? Siz bütün ömrünüz boyu boksçular yetirib, onlara təlim veribsiniz. Sizin mühakimənizə mən pərəstis edirəm. Amma camaat öz pulunun müqabilində ləzzət almaq istəyir. Görəsən o, camaata bu ləzzəti verə biləcəkmə?

– Əlbəttə, hələ üstəlik Uordu yaman əldən salacaq. Bu oğlanı siz tanıyırsınız, amma mən tanıyıram. Onu mən kəşf etmişəm. Əsəbsiz bir adamdır! Lap şeytan kimi bir şeydir! Uord bu anadangəlmə idmançı ilə tanış olduqda, ağzı açılı qalacaq, elə sizin hamınızın da ağzınız açılı qalacaq. Mən iddia etmirəm ki, o, Uordu döyəcək, amma o sizə elə bir hünər göstərəcək ki! O, ucalan bir ulduzdur!

– Lap əla, – deyə Kelli öz katibinə döndü: – Uorda zəng vurun. Mən onu xəbərdar etmişəm ki, münasib bir şey tapsam onu çağıracağam. O, indi çox uzaqda deyil, “İelloustoun”dadır. Orda camaatın qabağında ədəbahlıq edib şöhrət qazanır, – deyib Kelli məşqçiyə tərəf döndü. – İçmək istəyirsinizmi?

Roberts viskidən vurub, dili-ağzı açıldı.

– Mən hələ sizə danışmamışam ki, bu qoçağı necə kəşf etdim. Bir-iki il bundan əvvəl bu oğlan təlim salonlarında peyda oldu: Mən Preyni Dilen ilə qarşılaşmağa hazırlaşırıdım. Preyn yaman kinli adamdır. On-

dan mərhəmət gözləmək olmaz. O öz təlim yoldaşını möhkəm əzişdirmişdi və mən heç bir elə adam tapa bilmirdim ki, öz xoşu ilə onunla işləməyə razı ola. Vəziyyət ümitsiz idi. Hamının əl-ayağına dolaşan bu ac meksikalı oğlan birdən mənim gözümə dəydi. Mən onun yaxasından yapışib əlinə əlcək geydirdim və işə saldım. Dabbağxanadan çıxmış gön kimi dözümlüdür, amma gücü çatışmır. Boks qaydalarından da heç xəbəri yoxdur. Preyn onu əzib, kotletə döndərdi. Amma o, yarımcan da olsa, iki raund davam gətirib, sonra huşunu itirdi. – Acdı – vəssalam! Onu elə eybəcər kökə salmışdı ki, öz doğma anası da görsəydi, tanımazdı. Mən ona yarım dollar verib doyunca yedirdim. Gərək onun necə aşırıdığını görəydin! Belə məlum oldu ki, iki gün imiş ağzına heç darı dənəsi də dəyməyibmiş. Bəli, mən dedim ki, o daha bir də buralara üz çevirməz. Amma heç belə olmadı. Ertəsi gün o, bütün hər yeri gömgöy olduğu halda, ancaq yenə də yarım dollar pul və yaxşı bir nahar qazanmaq ümidilə gəlib çıxdı. Vaxt keçdikcə o yaman möhkəmləşdi. Anadangəlmə döyüşçüdür, özü də inanılmaz dərəcədə dözümlüdür! Onun sanki qəlbi yoxdur. Bir parça buzdur. Bu oğlancığı tanıdığım bütün müddətdə onun dalbadal on kəlmə danışdığını bircə dəfə də görməmişəm.

– Mən onu tanıyıram, – deyə katib dilləndi. – O, sizin üçün az iş görməmişdir.

– Bizim bütün məşhur boksçular onun üzərində öz güclərini sına-yıblar, – deyə Poberts təsdiq etdi. – O da onlardan hər bir şeyi görüb götürmüşdür. Mən bilirəm ki, bu oğlan onlardan çoxunu döyə bilərdi. Amma boks onun ürəyindən deyildir. Məncə, o heç bir vaxt bizim işimizi xoşlamamışdır. Mən belə güman edirəm.

Kelli dedi:

– Son aylar o, cürbəcür xırda klublarda çıxış etmişdir.

– Hə. Bilmirəm onu bu işə nə məcbur etmişdir. Bəlkə də birdən-birə qeyrəti cuşa gəlmişdir? Bu müddətdə o çoxlarını döymüşdür. Deyəsən ona pul lazımdır: hərçənd geyiminə baxanda bunu bilmək olmur, amma o pis qazanmamışdır. Çox qərribə bir adamdır! Heç kəs bilmir ki, o nə ilə məşğuldur və vaxtını harada keçirir. Hətta o, boks işinə girişəndə də, qurtaran kimi həmin saat yox olur. Hərdən həftələrlə gözə görünür. Məsləhətlərə qulaq asmır. Kim ona menecer ola bilsə, yaxşı pul qazanar. Amma onu yola gətirmək mümkün deyil, bu oğlan bütün məbləği almağa çalışacaqdır.

Həmin bu dəqiqədə Denni Uord gəlib çıxdı. Bu, çox təntənəli surətdə tərtib edilmiş bir gəliş idi. O öz meneceri və məşqçisi ilə birlikdə hər şeyə üstün gələn bir mehribanlıq və şənlik qasırgası kimi içəri soxuldu. O, sağına, soluna salam göndərir, zarafatlaşır, atmaca atır, hamının üzünə gülümsünürdü. Düzdür, o qədər səmimi olmasa da, onun ədəsi belə idi. Uord yaxşı bir aktyor idi, müvəffəqiyyət qazanma oyununda mehribanlıq ən gözəl bir fənd hesab edirdi. Əslində o, ehtiraslı, soyuqqanlı bir boksçu və biznesmen idi. Qalan şeylər bir maska idi. Onu tanıyanlar və ya onunla bir iş görmüş olanlar deyirdilər ki, pul məsələsində bu qoçaq yaman tülüngü idi! O, bütün işlərin müzakirəsində şəxsən özü iştirak edərdi və deyirlər ki, onun meneceri oyunaqdan başqa bir şey deyildir.

Rivera tamam başqa sayaq bir adam idi. Onun damarlarında ispan qanından başqa, Amerika hindularının qanı da axırdı, o, küncə qısılib, dinməz və hərəkətsiz oturmuşdu; yalnız qara gözləri gah onun, gah bunun üzünə zillənir, tamam hər bir şeyi görürdü.

– Hə, o budur! – deyə Denni sına-yıcı bir baxışla vuruşacağı adamı nəzərdən keçirdi. – Günün xeyir olsun, köhnə dost!

Riveranın gözləri qəzəblə parlayırdı; o, Denninin salamına heç cavab da vermədi. Onun bütün qrinqolardan zəhləsi gedirdi. Bunu isə heç görməyə gözü yox idi.

– Bəs bu beləymiş! – deyə Denni zarafatyana menecərə müraciət etdi. – Yəni siz güman edirsiniz ki, mən lal-karla vuruşacağam? – Güllüş sakitləşdikdən sonra o yenə bir atmaca atdı; əgər sizin eşələyib tapdığınız ən yaxşı şey budursa, onda görünür ki, Los-Anceles yaman kasıblamışdır. Siz bunu hansı uşaq bağçasından götürübsünüz?

– Denni, o qoçaq oğlandır, sözlərimə inan! – deyə Roberts barışdırıcı bir əda ilə cavab verdi. – Onun öhdəsindən gəlmək sənə güman etdiyindən qədər də asan bir iş deyil.

– Bundan başqa, biletlərin yarısı artıq satılmışdır, – deyə Kelli şikayətli bir halda səsini uzatdı. – Sən buna razı olmalısən, Denni. Bundan yaxşısını heç cürə tapa bilmədik.

Denni Riveranı bir də saymazyana nəzərlərlə süzüb köksünü ötürdü.

– Gərək bir az yüngül vuram da. Yoxsa qorxuram elə birdən-birə canı çıxar.

Roberts pıqqıldadı.

– Yavaş, yavaş, – deyə menecer Denninin könlünü almağa çalışdı.
– Tanımadığın həriflə həmişə bir əngələ düşə bilərsən.

– Yaxşı, yaxşı bunu nəzərə alaram, – deyə Denni gülümsündü.
– Möhtərəm camaata ləzzət vermək üçün mən əvvəlcə onun bir qədər nazını çəkməyə hazırım. On beş raundla necəsən, Kelli?.. Sonra isə, onun üçün nokaut düzəldərəm!

– Yaxşı, – deyə Kelli cavab verdi. – Ancaq elə olsun ki, camaat bunun doğruluğuna inansın.

– Onda işə keçək, – deyə Denni bir qədər susub, fikrində haqq-hesab apardı. – Əlbəttə, Karti ilə olduğu kimi, ümumi məbləğin altmış beş faizi, amma başqa cür bölüşəcəyik, səksən faiz mənə razı salar, – deyə o menecerə döndü: – Yaxşıdırımı?

O isə təklifi bəyəndiyini başı ilə təsdiq etdi.

– Başa düşdünmü? – deyə Kelli Riveradan soruşdu.

Rivera başını buladı.

– Eləsə qulaq as, – deyə Kelli izah etdi. – Ümumi məbləğ yığılan pulların altmış beş faizini təşkil edəcəkdir. Sən yeni başlayan bir boksçusan, səni heç kim tanımır. Denni ilə belə bölüşəcəksiniz. Səksən faiz onun, iyirmi faiz sənin. Bu, ədalətli bölgüdür. Düz deyilmi, Roberts?

– Tamamilə ədalətli bölgüdür, Rivera, – deyə Roberts təsdiq etdi.
– Axı sən hələ özünə ad qazanmayıbsan!

– Yığılan pulun altmış beş faizi nə qədər edir? – deyə Rivera soruşdu.

– Ola bilər ki, beş min, ola bilər ki, hətta lap səkkiz min olsun, – deyə Denni tələsik cavab verdi. – Buna yaxın bir şey ola bilər. Sənənin payına min dollardan min altı yüz dollara qədər düşər. Mənim kimi adlı-sanlı bir boksçunun səni döyməsinin müqabilində bu heç də pis deyil. Buna nə deyirsən?

Bu zaman Rivera onları lap karıxdırdı:

– Pulların hamısı qalib gələnin olsun, – deyə o, qəti bir surətdə təklif etdi.

Araya bir ölüm sükutu çökdü.

– Bax, buna varam! – Nəhayət, Uordun meneceri dilləndi.

Denni başını buladı.

O dedi:

– Mənim üzüm üzlər görüb. Mən nə hakimdən, nə də burada olanların heç birindən şübhələnmiyəm. Mən nə bukmekərlərdən, nə də

hərdənbir olan cürbəcür fırılcaqlardan danışırım. Bircə söz deyə bilərəm: bu mənə əl verməz. Mən işimi möhkəm tutan adamam. Kim bilir, birdən qolum sındı, hə? Ya da biri mənə içirdi, – o, əzəmətli başını dikəltdi. – Qalib də gələsən, məğlub da olsam, mən səksən faizi alma-lyam! Sizin fikriniz nədir, a meksikalı?

Rivera başını buladı.

Denni bərk qəzəbləndi və başqa cür danışdı:

– Di yaxşı, a Meksika köpöyi! İndi daha mən sənənin başını partlatmalı oldum.

Roberts ağır-ağır ayağa qalxıb, onların arasına girdi.

– Bütün pulur qalib gələnin olsun, – deyə Rivera qaşqabaqlı halda təkrar etdi.

– Sən niyə bunda təkid edirsən? – deyə Denni soruşdu.

– Mən sizi döyəcəyəm!

Denni paltosunu çıxarmaq istəyirmiş kimi hərəkət etdi. Onun meneceri bilirdi ki, bu yalnız komediyadır. Palto nədənsə Denninin əynindən çıxmırdı və o, lütfə oradakılara icazə verdi ki, onu sakitləşdirsinlər. Hamı onun tərəfində idi. Rivera tək-tənha qalmışdı.

– Bura bax, ay səfeh, – deyə Kelli sübut etməyə başladı, – Sən kim-sən? Heç kim! Biz bilirik ki, axır zamanlar sən bir neçə yerli boksçunu döyübsən, vəssalam. Denni isə adlı-sanlı bir döyüşçüdür. Gələcək çıxışında o, çempionluq adı uğrunda vuruşacaqdır. Səni camaat tanımır. Los-Anceles xaricində heç bir kəs sənənin adını belə eşitməyibdir.

– Hələ eşidənlər, – deyə Rivera çiyinlərini çəkib cavab verdi, – bu görüşdən sonra.

– Yəni sən bircə saniyəlik də olsa, ağına gətirə bilirsən ki, mənimlə bacaracaqsan? – deyə Denni dözə bilməyib bağırdı.

Rivera başı ilə təsdiq etdi.

– Sən bir düşün, – deyə Kelli onu inandırmağa çalışdı, – bir düşün ki, bu sənənin üçün necə bir reklamdır!

– Mənə pul lazımdır, – deyə Rivera cavab verdi.

– Sən mənimlə min il vuruşsan da, qalib gələ bilməzsən, – deyə Denni onu inandırmaq istədi.

– Onda bəs niyə razı olursunuz? – deyə Rivera soruşdu. İndi ki, o pul özü sizin ölinizə gəlir, niyə ondan boyun qaçırırsınız?

– Yaxşı, mən razıyam, – deyə Denni ani bir qətiyyətlə çığırdı.
– Əzizim, mən səni rinqdə ölüncəyə qədər əzişdirəcəyəm! Zarafat

etməyə adam tapıb! Kelli, şərtləri yazın. Bütün pulları qalib gələn alacaq. Bunu qəzetlərdə də dərc edin. Bunu da xəbər verin ki, burada şəxsi haqq-hesab məsələsi var. Mən uşaqçıgaza göstərərəm ki, tərsliyin axır necə olar!

Kellinin katibi yazmağa başlamışdı ki, birdən Denni onu dayandırdı:

– Dayan! – deyə o, üzünü Riveraya çevirdi. – Vəznimizi havaxt çəkdirəcəyik?

– Döyüşə çıxanda, – deyə Rivera cavab verdi.

– Heç elə şey yoxdur, həyasız uşağın biri! İndi ki, pulların hamısı qalib gələnin olacaq, vəznimizi səhər saat onda çəkdirəcəyik.

– Onda pullar hamısı qalib gələnin olacaqmı? – deyə Rivera bir də soruşdu.

Denni başı ilə təsdiq etdi. Məsələ həll edildi. O, ringə tamam hazır şəkildə çıxacaqdı.

– Vəznimizi burada, saat onda çəkdirəcəyik, – deyə Rivera diktə etdi.

Katibin qələmi yenidən cırlıdadı.

– Bu o deməkdir ki, Denni beş girvənkə artıq qazandı. – Roberts narazı halda Riveranı başa saldı. – Sən çox böyük güzəştə getdin. Döyüşü uduzmuş oldun. Denni öküz kimi güclü olacaq, sən səfəhsən! O, səni yaqın döyəcək. Sənin üçün hətta ən xırdaca bir ehtimal da qalmadı.

Cavab əvəzində Rivera ona soyuq, nifrətli bir nəzərlə baxdı. O, hamıdan yaxşı sandığı bu qrinqoya da nifrət edirdi.

4

Riveranın ringə çıxması, demək olar ki, heç kimin gözüne görünmədi. Alqış əlaməti olaraq, yalnız bir neçə zəif əlçalma səsi gəldi. Camaat ona inanmırdı. O, böyük Dunniyə parçalanmaq üçün verilmiş bir quzu kimi idi. Bundan başqa, camaat məyus olmuşdu. O, Denni Uord ilə Billi Karti arasında coşqun bir vuruşma olacağını gözləyirdi, indi isə bu cılız, xırdaca, yeni başlayan boksçu ilə kifayətlənmək lazım gələcəkdi. Camaatın onu xoşlamadığı bir də bununla ifadə olunurdu ki, onun tərəfinə mərc tutanlar ikiyə, hətta üçə qarşı bir hesabında idi. Camaatın isə, kimin üçün pul qoyubsa, ürəyi də onun tərəfində olur.

Gənc meksikalı ringin özünə aid küncündə oturub gözləyirdi. Dəqiqələr ağır-ağır gəlib keçirdi. Denni camaatı gözləməyə məcbur edirdi. Bu, köhnə hoqqabazlıq idi, amma yeni başlayan döyüşçülərə həmişə təsir edirdi. Yeni başlayan döyüşçü bax, bu cür, öz qorxusu ilə və bütün tütüsü içərisində boğulmuş laqeyd camaatla üz-üzə oturub qaldıqda, mənəvi müvazinətini itirirdi. Lakin bu sınaqı hoqqabazlıq bu dəfə düz çıxmıdı. Roberts haqlı idi. Rivera qorxu bilmirdi. Burada olanların içərisində hər kəsdən artıq, mütəşəkkil, daha əsəbi və həssas olan o, bu qorxu duyğusundan bixəbər idi. Onun məğlub olacağını əvvəlcədən təxmin etmək havası ona təsir etmirdi. Onun sekundantları bu qanlı oyunun çirkin tullantıları, zir-zibili, namussuz, qabiliyyətsiz qrinqolar idi. Onlar inanmışdılar ki, öz tərəfləri məğlubiyyətə məhkumdur.

– Hə, indi ayıq ol, al! – deyə Spayder Nakerti onu xəbərdar etdi. Spayder baş sekundant idi. – Mümkün qədər çox dözməyə çalış, Kelli elə təlimat vermişdir. Yoxsa, bütün Los-Ancelesə küy salacaqlar ki, bu da saxta bir oyundur.

Bütün bunlar ruh yüksəltməyə kömək edən şeylər deyildi. Amma Rivera bunları heç saymırdı. Onun boksdan zəhləsi gedirdi. Bu, mənfur qrinqoların mənfur oyunları idi. Rivera bu oyuna təlim avadanlığı rolunda, yalnız acından öldüyünə görə başlamışdı. Onun guya boks üçün yaranmış olmasının özünə görə heç bir əhəmiyyəti yox idi. O bu məşğələyə nifrət edirdi. Rivera Xuntaya gələndə qədər pul üçün çıxış etməmişdi, amma sonra inanmışdı ki, bu, asan qazanc yoludur. Özünün zəhləsi gedən bir peşədə müvəffəqiyyət qazanan insan övladının o, birincisi deyildi.

Amma Rivera düşüncələrə dalmamışdı, o, möhkəm bilirdi ki, bu döyüşü qazanmalıdır. Başqa bir yol yox idi. Bu ağzına qədər dolub-daşan zalda oturanların heç ağlına da gəlmirdi ki, onun arxasında necə böyük qüvvələr durmuşdur. Denni Uord pul üçün, bu pul ilə satın alınan yüngül həyat üçün vuruşurdu. Riveranın uğrunda vuruşduğu şey isə onun beynində alışıb-yanırdı və o, ringin bir küncündə oturub, öz hiyləgər rəqibini gözlədiyi müddətdə, gözqamaşdırıcı qorxunc xəyallar, aşkarda olduğu kimi, onun geniş açılmış gözləri önündən gəlib keçirdi.

O, Rio-Blankoda hidrostansiyanın ağ divarlarını görürdü. Ac və taqətdən düşmüş altı min fəhləni görürdü. Bütün bu növbəni on sentə

işləyən yeddi-səkkiz yaşlı xırdaca uşaqları görürdü. Gəzən meyitlər olan boyaqçı fəhlələrin ölü üzünü kimi solğun üzlerini görürdü. Onun yadındaydı ki, atası bu boyaqxanaları “özünü öldürənlər kamerası” adlandırardı, – burada bir il işləmək ölüm deməkdi. O öz xırdaca həyətlərini, orada həmişə öz yoxsul təsərrüfatı ilə əlləşən, bununla bərabər öz oğlunu oxşamağa, sevməyə vaxt tapan anasını görürdü. O öz güclü, enlikürək, uzun bıçlı atasını da görürdü: atası hamını sevirdi, onun səxavətli qəlbi məhəbbətlə dolu idi, atası həyətin bir küncündə oynayan xırdaca oğlunu da, onun anasını da çox sevirdi. O günlərdə onu Felipe Rivera deyil, Fernandes çağırırdılar; o, atasının və anasının familiyasını daşıyırdı. Onun adı Xuan idi. Sonralar isə o, adını da, familiyasını da dəyişmişdi. Fernandes familiyası polis müdirləri və jandarmalarının həddən artıq nifrət etdikləri bir familiya idi.

Böyük, mehriban Xoakin Fernandes! Riveranın xəyalları içərisində o, böyük bir yer tuturdu. O zamanlar xırdaca uşaq heç bir şey anlamırdı, amma indi dönüb geri baxdıqda, gənc hamısını başa düşür. O, sanki yenə də atasını, xırdaca bir mətbəədə hürufat kassası önündə və ya yazı stolu arxasında oturub tələsik sonsuz, qeyri-müntəzəm sətirlər yazan görürdü. O, yenidən həmin əsrarəngiz gecələri yaşayırdı ki, fəhlələr qaranlığın pərdəsi altında canilər kimi gizləncə onun atasının yanına yığışar, bitmək, tükənmək bilməyən uzun söhbətlər edər, oğlan öz yatağında uzanar, amma yatmazdı.

Haradansa, uzaqlardan o, Hakertinin səsini eşitdi.

– Heç bir halda birdən-birə yerə sərilmə. Təlimat belədir. Qazanacağı pul üçün kötək ye!

On dəqiqə keçdi, amma Rivera hələ də bir küncdə oturmuşdu. Denni gəlib çıxmırdı: görünür ki, o öz hoqqabazlığından bacardıqca çox nəticə almaq istəyirdi.

Riveranın gözünün önündə yeni xəyallar canlanırdı. Tətil daha doğrusu – lokayt, çünki Rio – Blanco fəhlələri Puebloda tətil etmiş qardaşlarına kömək edirdilər. Onlar aclıq üzündən per – pencər, giləmeyvə yığmaq üçün dağlara dırmaşır, mədə sancılarında əzab çəkəçəkə bunları yeyib dolanırdılar. Sonra isə dəhşət: Kompaniyanın dükanı önündəki boş düzə; minlərlə ac fəhlə; general Rosalo Martinez və Porfirio Diasın Əsgərləri, ölüm saçan tüfənglər... Sanki bu tüfənglər heç bir zaman susmayacaqdı, sanki fəhlələrin günahları daim onların öz qanları ilə yuyulacaqdı! Bir də o gecə! Naqqa balıqları yem

olmaq üçün arabalar dolusu Vera – Krusa göndərilən meyitlər. İndi o, yenidən həmin qorxunc qalaqların arasılə sürünür, atasını, anasını axtarır, onları didib parçalanmış, eybəcərlənmiş bir halda tapır. Xüsusən anası onun yadında möhkəm qalmışdır; onun yalnız başı görünürdü, bədəni bir yığın başqa meyitlər altında dəfn edilmişdi. Porfirio Diasın əsgərlərinin tüfəngləri yenidən şaqıldayırdı, oğlan yenidən yerə qısılib, qovulan Amerika canavarları kimi sürünə-sürünə uzaqlaşır.

Onun qulağına dəniz gurultusuna bənzər bir uğultu səsi gəldi və o, dövrəsində məşqçilər və sekondantlar dəstəsi olduğu halda mərkəzi keçiddən çıxmaqda olan Denni Yordu gördü. Camaat, qələbəsinə əvvəlcədən inandığı bu qəhrəmanı coşqunluqla alqışlayırdı. Onun adı dillərdə gəzirdi. Hamı onun tərəfində idi. Denni məhərətlə kəndirin altına əyilib, rinqə çıxdığı zaman, hətta Riveranın sekondantları da şənəndilər. Denninin üzündə təbəssüm parıldıyırdı, o gülümsündükdə isə üzünün hər bir cizgisi, gözlərinin guşələri, hətta göz bəbəkləri də gülümsəyirdi. Dünya belə xoşhal bir boksçu görməmişdi. Onun üzünü yaxşı bir reklama, xoşhallılıq, səmimi şənlik nümunəsi ola bilərdi. O hamını tanıyırdı. O zarafatlaşır, gülür, rinqdən öz dostlarına salam göndərirdi. Uzaqda oturub, ona öz heyranlığını izhar edə bilməyənlər uzaqdan çıxırırdılar: “Hey, hey, Denni!”. Coşqun alqışlar beş dəqiqəyə qədər davam etdi.

Riveraya heç diqqət yetirən yox idi. Elə bil ki, o heç mövcud deyildi. Spayder Hakertinin şişmiş kimi görünən sifəti ona sarı əyildi.

– Özünü qorxutma, – deyər Spayder xəbərdarlıq etdi. – Təlimatı yadında saxla. Son nəfəsə qədər döz, yerə yıxılma, əgər yerə sərilmiş olsan, bizə tapşırıblar ki, səni paltar soyunan yerdə döyək. Başa düşdünmü? Döyülməlisən, vəssalam!

Zalı alqış səsləri bürüdü; Denni öz rəqibinə sarı yönəldi. O baş əydi. Riveranın sağ əlini iki əli arasına alıb səmimiyyətlə sirkələdi. Denninin gülümsəyən üzünü, Riveranın üzünə lap yaxınlaşdı. Camaat bu əsl idmançı ruhunun təzahürünü gördükdə çıxırırdı, çünki o öz rəqiblə doğma bir qardaş kimi görüşürdü. Denninin dodaqları tərpəndi və camaat onun eşidilməyən sözlərini xoşbəxtlik arzulan bir təbrik kimi izah edib, yenidən həyəcanlı nidalarla çıxırırdı. Onun pıçıltı ilə söylədiyi sözləri yalnız Rivera eşitdi.

– Ey meksikalı siçovul balası, – deyər Denni gülümsünə-gülümsünə pıçıldadı, – bu saat sənin canını alacağam!

Rivera heç tərpnəmədi. Ayağa da durmadı. Onun kini baxışında torlanmışdı.

– Dur ayağa, köpək! – deyə kimsə yerindən çığırdı. Camaat onun idmançıya yaraşmayan rəftarını pisləyərək fit çalmağa başladı, amma o, hərəkətsiz oturmaqda davam edirdi. Denni qayıdıb yerinə gələrkən yeni bir alqış gurultusu onu təbrik etdi.

Denni soyunan kimi hər tərəfdən heyranlıq nidaları eşidildi. Onun bədəni son dərəcə gözəl – çeviklik, sağlamlıq və qüvvət timsalı idi. Dərisi qadın dərisi kimi ağ və hamar idi. Onda qəşənglik, oynaqlıq və qüdrət canlanmaqda idi. O bunu elə bir çox döyüşlərdə də sübut etmişdi. Bütün idman məcmuələri tez-tez onun şəkillərini çap edirdilər.

Spayder Hakerti toxunma sviterini başından çıxartmaq üçün Riveraya kömək etdikdə sanki bütün zaldan bir fəryad qopdu. Dərisinin qarabuğdayılığı onun bədənini daha da arıq göstərirdi. Onun da əzələləri var idi, amma rəqibinin əzələlərindən çox görkəmsiz idi, lakin camaat onun köks qəfəsinin genişliyinə lazımcına diqqət yetirmədi. Camaat həmçinin onun hər bir əzələ hüceyrəsinin əks təsirə bir anda necə hazır olduğunu başa düşməmiş, Riveranın yorulmaq bilmədiyini, onun bədəninin mükəmməl bir döyüş mexanizminə çevrilmiş olan əsəb sisteminin həssaslığını qiymətləndirə bilməmişdi. Cammat, bədəni hələ uşaq bədəninə bənzəyən tutqun dərili on səkkiz yaşlı bir gənc görürdü. Denni isə başqa şeydi! Onun iyirmi dörd yaşı vardı və onun bədəni kişi bədəni idi. Onlar ikisi rinqin ortasında yan-yana durub hakimin son təlimatlarını dinlədikləri zaman aralarındakı bu ziddiyyət daha artıq gözə çarpırdı.

Rivera müxbirlərin lap yaxınlığında arxada oturmuş Robertsı gördü. O, həmişəkindən daha artıq sərxoş idi. Onun danışığı da həmin nisbətdə daha da ağırlaşmışdı.

Roberts səsini uzada-uzada dedi:

– Heç qorxma, Rivera, o səni öldürməyəcək ki, bunu yadında saxla. Birinci həmlədən heç qorxmaq lazım deyil. Əvvəlcə özünü qoru, sonra klinçə get. O səni çox əzişdirməz. Elə bil ki, təlim zaldan-dasan.

Rivera onun sözlərini eşitdiyini bildirməyib, özünü heç o yere qoymadı.

– Gör nə qaraqabaq şeytan balasıdır, ha! – deyə Roberts mırıldana-mırıldana öz qonşusuna müraciət etdi.

– Necə vardı, elə də qalıb.

Amma Rivera artıq öz nifrət dolu adi baxışı ilə irəli baxmırdı. Onun gözüne saysız-hesabsız cərgələrdə düzülmüş tüfənglər görünür və gözlerini qamaşdırırdı. Qiyməti bir dollar olan, ta yuxarı yerlərdəki adamlara qədər, bütün zaldakıların sifətləri onun nəzərində tüfəngə çevrilmişdi. O, gözləri qarşısında gündən yanıb qovurulmuş məhsulsuz Meksika səhrasını görürdü; bu səhra boyunca tüfəngə su kimi möhtac olan cır-cındır geyimli insan yığınları hərəkət edirdi.

O, ayağa qalxıb, özünə məxsus küncdə gözləməyə başladı. Onun sekundantları artıq iplərin altından keçib, brezent oturmaqlı stulu da aparmışdılar. Rinqin qarşı küncündən Denni oturub ona baxırdı. Qonq uğuldadı və döyüş başlandı. Cammat həyəcədən nəre çəkirdi. Heç bir zaman belə təsirli döyüş başlanğıcı görməmişdi. Qəzetlər doğru yazmışdı: burada şəxsi haqq-hesab var idi. Denni onu rəqibindən ayıran məsafənin dördüncünü bir sıçrayışla addayıb yaxınlaşdı, onun üzündə bu meksikalı uşağı yemək arzusu aşkar yazılmışdı. O öz rəqibinə bir yox, iki yox, on yox, tufan kimi sarsıdıcı zərbələr qasırğası yağdırdı. Rivera yox oldu. O, təcrübəli və son dərəcə mahir bir usta tərəfindən hər guşədən və bütün vəziyyətlərdən yağdırılan yumruq zərbələrinin axınları altında itib batmışdı. Bu zərbələr onu süpürləyib kəndirlərin üstünə atmışdı; hakim döyüşçüləri ayırdı, amma sonra Rivera yenə həmin saat kəndirlərin üstünə yığıldı.

Bunu heç kəs döyüş adlandırmazdı. Bu döymək idi. Boks yarışları tamaşaçılarından başqa hər bir tamaşaçı bunu gördükdə, elə ilk dəqiqədə ruhdan düşərdi. Denni, şübhəsiz ki, nəyə qadir olduğunu göstərdi və bunu çox böyük məharətlə etdi. Camaatın yarışın nəticəsi haqqında inamı və həmçinin öz sevimlisinə olan tərəfgirliyi sonsuz idi; buna görə, meksikalının hələ ayaq üstündə durduğunu heç görə də bilmirdi. Riveranı yaddan çıxarmışdılar. Onu zorla seçirdilər. Denni öz amansız həmləsi ilə onu kölgədə buraxmışdı. Bir-iki dəqiqə gəlib keçdi. Döyüşçülər bir-birindən ayrıldıqları vaxt camaat meksikalıya ötəri bir nəzər sala bildi. Onun dodağı partlamış, burnundan isə qan axırdı. O dönüb klinçə girdikdə, kəndirlərin izləri olan qanlı zolaqlar kürəyində aydın görünürdü. Amma köksünün müntəzəm enib-qalxdığını, gözələrinin isə həmişəki soyuq bir atəşlə parıldadığını cammat seçə bilməmişdi. Gələcək çempionluq adı qazanmaq iddiasında olanlar onun üzərində həddən artıq belə sarsıdıcı zərbələrini sınamışdılar. O, bir dəfəsi yarım dollara və ya həftəsi

on beş dollara belə zərbələrə dözməyə öyrəşmişdi, bu ağır bir məktəb idi, amma bunun ona xeyri oldu.

Sonra nə isə son dərəcə təsirli bir hadisə baş verdi. Zərbələr qasırğası birdən-birə kəsildi. Rivera rinqdə tək-tənha durmuşdu. Denni – o qorxunc Denni, arxası üstə yerdə uzanmışdı. O, yırgalanmamış, yerə ağır-ağır və tədricən yığılmamış, birdən-birə sərilməmişdi. Riveranın sol yumruğunun yandan burulan qısa zərbəsi onu ölüm kimi birdən-birə sarsıtmışdı. Hakim Riveranı itələyib, indi yığılmış qladiatorun başı üstündə durub, saniyələri sayırdı.

Denni yavaş-yavaş huşa gəldikdə onun bədəni əsməyə başladı. Boks yarışmalarının daimi tamaşaçıları adət üzrə müvəffəqiyyətlə bir nokautu gurultulu alqışlarla qarşılayıb öz coşqun həyəcanlarını ifadə edirdilər. Amma indi onlar susurdular. Bütün bu hadisə həddən artıq gözlənilməz halda baş vermişdi. Zaldakılar gərgin bir sükut içində saniyələrin sayılmasını dinləyirdilər ki, birdən-birə təntənəli səsi bu sükutu pozdu.

– Axı mən sizə demişdim ki, o hər iki əli ilə eyni dərəcədə yaxşı vuruşur.

Beşinci saniyədə Denni üzüqoylu çevrildi; hakim yeddini sayanda, o daha bir dizi üstə durub dincəlir və doqquz sayıldıqda, on rəqəmi deyilməmişdən əvvəl, ayağa qalxmağa hazır idi. Əgər on rəqəmi sayıldıqda, Denninin dizi hələ döşəməyə toxunmuş olsaydı, onu basılmış və döyüşdən çıxarılmış saymalı idilər. Onun dizi döşəmədən ayrıldığı halda o “ayaq üstündə” sayılır; bu anda Riveranın onu yenidən vurub yerə sərməyə ixtiyarı var. Rivera risk etmək istəmirdi. O, Denninin dizi döşəmədən ayrıldığı saniyədən onu vurmağa hazırlaşmışdı. Rivera rəqibinin dövrəsinə hərləndi, amma hakim onların arasına soxuldu; bir də Rivera bildirdi ki, hakim saniyələri həddən artıq ağır-ağır sayır. Bütün qırıqlar, hətta hakim də Riveranın əleyhinə idi.

Hakim doqquzu saydıqda Riveranı bərk itələdi. Bu düzgün hərəkət deyildi, amma Denni ayağa qalxmağa macal tapdı və onun dodaqlarında yenidən təbəssüm göründü. O demək olar ki, tamamilə ikiqat əyilib, əllərilə üzünü və qarnını qoruya-qoruya məhəretlə kirincə girdi. Qayda üzrə, hakim gərək onu dayandıraydı, amma o bunu etmədi və Denni doğrudan-doğruya öz rəqibinə yapışdı dincəlir və hər saniyə öz qüvvəsini bərpa edirdi. Raundun axırınıcə dəqiqəsi qurtarmaq üzrə idi. Əgər o, axıra qədər davam gətirə bilsə, özünə gəlmək üçün ixtiyarında tamam

bir dəqiqə vaxt olacaqdı. Vəziyyətinin son dərəcə ağır olmasına baxmayaraq, o, gülümsünə-gülümsünə davam gətirə bildi.

Camaatdan kim isə:

– Amma hələ gülümsünür ha! – deyər çığırıldı və camaat xoşhallanıb gülüşdü.

Sekundantlar canfəşanlıqla Denniyə qulluq etdikləri müddətdə o, məşqçiyə pıçıldadı: – Lənət şeytana, bu meksikalının çox qərribə zərbəsi var!

İkinci və üçüncü raundlar solğun keçdi. Hiyləgər və çox təcrübəli bir rinq kralı olan Denni yalnız manevr edir, fırlıdaq gəlir və birinci raundda yediyi qorxunc zərbədən özünə gəlmək üçün çox vaxt qazanmağa çalışırdı. Dördüncü raundda o daha özünü düzəltmişdi. O, pozulmuş və sarsılmış olsa da, hər halda bədəninin və ruhunun gücü sayəsində özünə gələ bilmişdi. Düzdür, daha o, sərt taktika işlətmirdi, meksikalı ona sarsıdıcı bir müqavimət göstərirdi. İndi Denni özünün bütün təcrübəsini imdada çağırırdı. Bu böyük usta, mahir və bacarıqlı döyüşçü rəqibinə qəti zərbə vurmağa gücü çatmadığından, onu metodik bir surətdə taqətdən salmağa başlamışdı. Riveranın hər zərbəsinə o, üç zərbə ilə cavab verirdi; bununla o, rəqibini nokauta yaxınlaşdırır, ondan intiqam alırdı. Əsas təhlükə zərbələrin miqdarında idi. Denni hər iki əli ilə yandan qısa zərbələr vurmaq kimi təəccüblü bir qabiliyyətə malik olan bu uşağa qorxa-qorxa, ehtiyatla yanaşırdı.

Rivera müdafiədə rəqibi pərt edən sol əllə dəf etmək fəndindən istifadə edirdi. O, Denninin burnu və dodaqları üçün çox təhlükəli olan fənddən dalbadal istifadə edirdi. Amma Denninin fəndləri çox növbənöv idi. Elə buna görə də o, çempionluğa namizəd idi. O, vuruşmağa döyüşün üslubunu dəyişməyi bacarırdı. İndi o, yaxından vuruşmağa keçmişdi. Bu üsulda o, xüsusilə dəhşətli idi və bu ona rəqibinin qorxunc dəfətmə fəndindən canını qurtarmağa imkan verirdi. Denni meksikalını havaya qaldırıb sonra yerə sərən çox gözəl aşağıdan zərbə işlətdiyi üçün, bir neçə dəfə dalbadal camaatın coşqun alqışlarını qazandı. Rivera saniyə saymanın imkan verdiyi qədər müddətdə diz üstə durub dincəlirdi; o bildirdi ki, hakim onun üçün saniyələri çox iti sayır.

Yeddinci raundda Denni doğrudan da çox güclü aşağıdan zərbə işlətdi, amma Rivera yalnız yırgalandı. Denni ona özünə gəlməyə macal verməyib, həmin saat ikinci qorxunc bir zərbə endirdi və onu kəndirlərin üstünə atdı. Rivera aşağıda oturmuş müxbirlərin üstünə yığıldı. Onlar onu geri, meydançanın kənarına itələdilər. Hakim tələ-

sik halda saniyələri saydığı müddətdə o, bir dizi üstə dincəldi, kəndir-
lərin o biri tərəfində rəqibi onu gözləməkdə idi. Hakim işə qarışmağı
və ya Dennini kənara itələməyi heç ağına da gətirmirdi. Camaat
çoşub özündən çıxmışdı.

Birdən çığırtı gəldi:

– Onun işini bitir, Denni, işini bitir!

Yüzlərlə səs canavar sürüsü kimi bu çığırtıya qoşuldu.

Denni əlindən gələni etdi, amma Rivera doqquz yox, səkkiz
sayılarda gözlənilmədən kəndirin altından keçib klinçə girdi. Hakim
yenə canfəşanlıq edib Riveranı elə ayırdı ki, Denni onu vura bilsin və
tərəfgir hakimin əzizlədiyi bir döyüşçüyə verə bildiyi bütün üstünlük-
ləri ona verdi.

Amma Rivera davam gətirməkdə idi və beynindəki duman dağıl-
mışdı. Hər bir şey öz qaydasında idi. Bu mənfur qırınqların son nəfərə
qədər hamısı namussuz idi! Tanış xəyallar yenə də onun gözləri önündən
gəlib keçdi; səhrada dəmir yolu, jandarmırlar və Amerika polisləri;
dustaqxanalar və polis zindanları, su çəkənlər yanındakı avaralar, onun
Rio-Blankodan sonra keçirdiyi bütün o qorxunc, acı dərbəderlik və
tətillər. Sonra o, ölkəni tənənə ilə gəzməkdə olan böyük qırmızı inqilabı
bütün dəbdəbəsi ilə gördü. Tüfənglər! Budur, onlar onun qarşısındadır!
Hər mənfur iz bir tüfəngdir! O bütün Meksika uğrunda vuruşur!

Riveranın davranışı camaatı açıq-aşkar cıratmaqda idi. Axı o niyə
özünü üçün təyin edilmiş kötəyi yemir? Axı hər cür olsa, əvvəl-axır o
döyüləcəkdir. Bəs niyə belə tərslik edib, vaxtı uzadır? Riveraya
müvəffəqiyyət arzu edənlər vardısı da, çox az idi. Hər bir yarışda
mərc vaxtı tünd rəngli at üçün pul qoyanlar da olur. Onlar, demək olar
ki, Denninin qalib gələcəyinə inandıqları halda, yenə meksikalının
tərəfinə pul qoymuşdular: onun müqabilində dörd və üçün müqabilin-
də bir. Doğrudur, bunlardan çoxu Riveranın neçə raundda davam
gətirə biləcəyinə pul qoymuşdu. Onun altıncı və ya yeddinci raunda
qədər davam gətirə bilməyəcəyinə yaman çox pul qoymuşdular. Bu
mərci artıq udmuş olanlar, indi daha riskdən canları belə müvəffəqiy-
yətə qurtardıqları üçün sevindiklərindən, onlar da hamının sevimlisini
alqışlayırdılar.

Rivera döyülmək istəmirdi. Səkkizinci raundda onun rəqibi
aşağıdan zərbəni təkrar etmək istədisə də, bir şey çıxmadı. Doqquzun-
cu raundda Rivera yenə də camaatı heyran qoydu. Klinç vaxtı o, yün-

ül və iti bir hərəkətlə rəqibindən aralandı və bədənləri arasındakı dar
məsafəyə sağ əlilə bir zərbə vurdu. Denni yıxıldı. Ümidi yalnız ağır
saymanın onu xilas edəcəyinə idi. Camaat mat qalmışdı. Denni özü öz
fəndinin qurbanı olmuşdu. Sağ əli ilə vurulan aşağıdan zərbə indi onun
öz başına gəlmişdi. “Doqquz” sayıldıqda, Denni ayağa qalxdı; bu vaxt,
Rivera ona girişməyə cəhd etmədi. Hakim açıq-aşkar vuruşmanın
qabağını almaq istəyirdi. Amma vəziyyət tərsinə düşdü. Rivera ayağa
qalxmamalı olduqda o, işə qarışmayıb kənarda durdu.

Onuncu raundda Rivera iki dəfə sağ əl ilə aşağıdan rəqibinin qur-
sağından çənəsinə doğru zərbə endirdi. Denni quduza döndü. Təbəs-
süm əvvəlki kimi onun üzündən əskik deyildi, amma o, öz amansız
fəndlərinə əl atırdı. Var gücü ilə üstünə düşdüyü halda, onun axırına
çıxa bilmirdi; Rivera isə bu zərbələr tufanı arasında, bu qasırganın
içində Dennini dalbadal üç dəfə məharətlə yerə sərə bilməmişdi. İndi
daha Denni çox tezliklə özünə gələ bilmirdi və on birinci raunda çat-
dıqda onun vəziyyəti çox ciddiləşmişdi. Amma bu andan başlayaraq,
on dördüncü raunda qədər özünün bütün boksçuluq vərdiş və keyfiy-
yətlərini nümayiş etdirib, gücünü qənaətlə işlətdi. Bundan başqa o,
yalnız təcrübəli boksçuya məlum olan alçaq fəndlər işlədir, hoqqabaz-
lıqlardan və kələklərdən son dərəcəyə qədər istifadə edirdi: o, guya
təsədüfi olaraq, rəqibinin əlcəyini dirşəyi ilə böyrünə sıxır, onun ağ-
zını tıxayır, nəfəs almağa qoymurdu, o klinçə girdikdə öz parçalanmış,
lakin gülümseyən dodaqları ilə Riveranın qulağına dözülməz və
iyrənc həqarətlə söyüş yağdırdı. Hakimdən tutmuş tamaşaçılara qədər
hamı bir nəfər kimi Denninin tərəfində idi, onun fikrindən nələr keç-
diyini çox yaxşı bilir, ona kömək edirdi.

Denni belə gözlənilməz vəziyyətə düşdüyündən, indi bütün ümi-
dini tək bir zərbəyə bağlamışdı. O, əlində olan bu yeganə imkan xati-
rinə ortaya atılır, hiylə işlədir, özünü zərbədən qaçıdır, bütün qüvvətini
toplayaraq bir zərbə vurmağa və bununla da təşəbbüsü rəqibinin əlin-
dən almağa can atırdı. Özündən əvvəl daha məşhur bir boksçunun
etdiyi kimi o, sağdan və soldan qarın boşluğundakı əsəb kələfinə və
çənəyə zərbə endirməli idi. Denni bunu edə bildi də, çünki nə qədər
ki o, ayaq üstündə dururdu, qolları öz qüvvəsini mühafizə etməkdə idi.

Riveranın sekundantları raundlar arasındakı istirahət müddətində
onun çox da qayğısına qalmırdılar. Onlar dəsmalları eləcə göstəriş
üçün yelləyirdilər. Onun boğulmaqda olan ciyərlərinə, demək olar ki,

heç hava vermirdilər. Spayder Hakerti cidd-cəhdlə onun qulağına məsləhətlər pıçıldayırdı, amma Rivera onlara əməl etmək lazım gəlmədiyini bilirdi. Hamı onun əleyhinə idi. Onu xəyanət araya almışdı. On dördüncü raundda o, yenidən Dennini vurub yıxdı. Özü isə hakim sanı-yələri saydığı müddətdə qollarını sallayıb durdu. Qarşıdakı küncdə şübhəli bir pıçılma eşidilirdi. Rivera gördü ki, Maykl Kelli Robertsə sarı yönəlib əyildi və nə isə pıçıldadı. Riveranın qulağı vəhşi pişik qulağı kimi iti idi və bu danışığın bəzilərini eşitdi. Amma o, daha artıq eşitmək istəyirdi və rəqibi ayağa qalxdıqda Rivera elə bir manevr etdi ki, onunla lap kəndirlərin yanında vuruşmağa girişdi.

– Gərək elə olsun! – deyən Maykl Kellinin səsinə Rivera eşitdi. Roberts başı ilə onun fikrini bəyəndiyini təsdiq elədi. – Denni gərək qalib gəlsin... yoxsa mən yaman çox pul itirərəm... Mən bu işə əmək-pul qoymuşam. Əgər o, on beşinci raundda da dözsə, mənim evim yıxıldı... O oğlan sizin sözünüze qulaq asar, bir çarə görmək lazımdır.

Bu dəqiqədən etibarən daha Riveranın diqqətini heç bir xəyal cəlb etmədi. Onlar onu aldatmaq istəyirdilər! O, yenə Dennini yerə sərilib qollarını sallayaraq dincəldi. Roberts ayağa qalxdı.

– Hə, qurtardı – deyə o dilləndi. – Öz guşənə çəkil. – Roberts bu sözləri təlim məşğələlərində Riveraya dəfələrlə söylədiyi əmredici bir tərzdə dedi. Lakin Rivera Denninin ayağa qalxmasını gözləyə – gözləyə durub, ona yalnız nifrətli bir nəzərlə baxdı. Bundan sonrakı birdəqiqətlik fasilə zamanı Kelli Riveranın durduğu küncə yaxınlaşdı.

– Bura bax, şeytan balası, bu zarafatları bir yana qoy! – deyə o pıçıldadı. – Rivera, yıxıl, sözümə qulaq as. Mən sənin gələcəyini düzəldərəm. Gələn dəfə Dennini sənə döydürərəm, amma bu gün sən basılmalısan.

Rivera baxışı ilə bildirdi ki, onun sözlərini eşitmişdi, amma nə razılıq və nə də rədd işarəsi etmədi.

– Bəs niyə dinmirsən? – deyə Kelli acıqlı-acıqlı soruşdu. – Nə cür olursa-olsun sən udzacaqsan, – deyə Spayder Hakertin səsi eşidildi. – Hakim səni qalib elan etməyəcək. Kellinin sözünə qulaq as, yıxıl.

– Yıxıl, ay oğlan, – deyə Kelli təkid etdi. – Mən səni çempion edərəm.

– Düz sözümdür, elərəm! Amma indi sən mənim canımı qurtar.

Qonqun səsi Rivera üçün məşhur bir işarə oldu. Camaatın heç bir şeydən xəbəri yox idi. O özü də hələ təhlükənin nədən ibarət olduğunu

bilirdi. Yalnız bilirdi ki, o yaxınlaşmaqdadır. Denninin özünə inamı sanki yenidən qayıtmışdır. Bu, Riveranı qorxudurdu. Onun üçün nə isə bir kələk qurmuşdular. Denni onun üzərinə cumdu, amma Rivera məharətlə özünü zərbədən qurtardı. Görünür ki, düzəltmələri kələk üçün bu ona vacib idi. Rivera geri çəkilir, qaçıb qurtarır, amma bilirdi ki, gec-tez nə klinçdən, nə də kələkdən yaxasını qurtara biləcəkdir. O, ümitsiz bir halda vaxt qazanmağı qət etdi. Özünü elə göstərdi ki, guya Denninin ilk hücumunda onunla vuruşmağa hazırdır. Bunun əvəzində isə onların bədənələri az qala bir-birinə toxunacağı anda Rivera kənara sıçradı. Bu vaxt Denninin guşəsindən çığırdılar: “bu düz deyil!” Rivera onları ələ salırdı. Hakim mütərəddid bir halda durdu. Onun dodaqlarından qopacaq səslər söylənməmiş qaldı. Çünki cır uşaq səsi eşidildi:

– Kobud işdir!

Denni Riveranı ucadan söyüb onun üstünə cumdu. Rivera geri çəkilməyə başladı. O, qərara almışdı ki, daha onun gövdəsinə zərbə vurmazın. Doğrudur, beləliklə qələbə ehtimalının yarısını itirirdi, amma bilirdi ki, əgər qalib gəlsə, bu yalnız uzaq məsafədən şığıyıb vurmaqla mümkün olacaq. Hamısı birdi, indi xırdaca bir bəhanə ilə onu vuruşmamaqda taqsırlandıracaq. Denni isə artıq hər cür ehtiyatdan əl çəkmişdi. Dalbadal iki raund idi ki, onunla yaxınlaşıb, vuruşmağa cürət etməyən bu uşaqçıq amansız bir surətdə yumruqlayırdı.

Rivera zərbələri dalbadal qəbul edir, onları on-on alırdı, yalnız məhvedici klinçdən yaxasını qurtarmaq istəyirdi. Denninin bu əla həmlələri zamanı camaat ayağa qalxmışdı. Sanki onlar hamısı dəli olmuşdular. Heç kəs bir şey anlamırdı. Onlar yalnız bircə şeyi görürdülər: onların əzizi qalib gəlir.

– Döyüşdən qaçma! – deyə onlar quduz kimi Riveraya bağırtdılar. – Qorxaq! Yerə sərilib, küçük! Yerə sərilib! Onun işini bitir, Denni! Sən udub durubsan.

Bütün zalda sakitliyi mühafizə edən təkçə Rivera idi. Öz temperamenti, öz qanı etibarilə o, bunların hamısından qızgın və coşqun idi, elə şiddətli həyəcanlarda bərkimişdi ki, camaatın dəniz dalğaları kimi coşub-daşan bu qızgın ehtirası onun üçün axşam nəsiminin yüngül nəfəsindən artıq bir şey deyildi.

On yeddinci raundda Denni öz məqsədini yerinə yetirdi. Onun zərbəsinin ağırlığından Rivera ikiqat büküldü. Qolları taqətsiz halda yanlarına düşdü. O, yırğalana-yırğalana geri çəkilməyə başladı. Denni bu

qərara gəldi ki, onun xoşbəxtlik anı çatmışdır. Uşaqçıgəz onun əlində idi. Lakin Rivera bu manevri ilə onun sayıqlığını kütləşdirib çənəsinə sarsıdıcı bir zərbə vurdu. Denni yıxıldı və üç dəfə qalxmaq istədi. Rivera bu zərbəni üç dəfə təkrar etdi. Heç bir hakim bunu düzgün olmayan bir hərəkət adlandırmağa cürət edə bilməzdi.

– Bill! Bill! – deyə Kelli hakimə müraciətə yalvardı.

– Mən neyləyə bilərəm? – deyə hakim həmin tonla cavab verdi. – Təkid etməyə heç bir bəhanə yoxdur.

Döyülmüş, amma qəti iradəyə malik olan Denni hər dəfə yenidən ayağa qalxırdı. Kelli və rinqin lap yaxınlığında oturmuş adamlar polisi çağırmağa başladılar ki, bu döyməni dayandırın, amma Denninin sekundantları onun basıldığını etiraf etməkdən boyun qaçıraraq, əvvəlki kimi dəsmallarını açıq tutmuşdular. Rivera gördü ki, yoğun bir polismen yəndəmsiz hərəkətlə kəndirlərin altından keçdi. Bu nə deməkdir? Bu rinqoların nə qədər müxtəlif kələkləri vardır? Denni ayağa qalxıb, sərxoş kimi onun önündə ayaqlarını götürüb qoymaqda idi. Rivera son zərbəni endirdiyi anda, hakim ilə polismen, ikisi də bir vaxtda gəlib ona çatdılar. Artıq mübarizəni dayandırmağa ehtiyac yox idi; çünki Denni daha ayağa qalxmadı.

– Say! – deyə Rivera xırıltılı bir səslə çığırdı. Hakim sayıb qurtardıqda, sekundantlar Dennini qaldırıb, öz guşəsinə çəkildilər.

– Qələbə kimindir? – deyə Rivera soruşdu.

Hakim könülsüz onun əlcəkli əlindən yapışıb yuxarı qaldırdı.

Riveranı heç kəs alqışlamadı. O, tək-tənha öz guşəsinə çəkildi. Sekundantlar onun üçün heç stul da qoymamışdılar. O, arxasını kəndirə söykəyib nifrətlə sekundantlara baxdı. Sonra nəzərlərini uzaqlara, daha uzaqlara çevirib, on min rinqonu süzdü. Onun dizləri əsir, taqətsiz halda tövşüyürdü. Gözləri önündən nifrət dolu sifətlər keçib gedirdi. Amma birdən-birə onun yanına düşdü ki, bunlar tufənglərdir! Tufənglər onundur! İnqilab davam edəcəkdir!

AĞIR ƏLCƏKLƏR

Birinci hissə

Onların qarşısındakı döşəmə üstünə cürbəcür rəngli və ilməli xalçalar sərilmişdi. İki Brüssel xalısı lap əvvəldən gözlərini tutmuşdu, ancaq başqa əlvan və xovlu xalılar da gəl-gəl deyirdi. Xalılardan uzaqlaşmaq çətin məsələydi, ancaq qiymətin bahalığı da onları qorxudurdu. Şöbənin müdiri onlara böyük ehtiram göstərmiş, qulluqlarında özü dayanmışdı; lakin qız anlayırdı ki, bütün bunlar Conun xatirinə edilir, zarafat deyildi, hətta liftdə işləyən oğlan da ağzını ayıraraq, onlar yuxarı mərtəbəyə qalxanacan heyrət dolu nəzərlərini Codan çəkməmişdi. Şəhərin şimalındakı məhəllələrində küçədə görünəndə də balacalı-böyükü Coya o cürə baxırdı.

Şöbə müdirini telefona çağırırdılar və qızın qəlbində bir-birilə toqquşan gözəgəlimli xalı almaq arzusu və çox pul xərcləmək qorxusunu öz yerini digər, daha həyəcanlı şübhələrə verdi:

– Başa düşə bilmirəm, Co, onda yaxşı olan nə görmüsən? – qız atadan, ancaq inadla soruşaraq, güman ki, başa çatdırmadıqları mübahisəyə qayıtdı.

Oğlanın hələ uşaqıq əlamətləri silinib getməmiş çöhrəsi tutuldu, ancaq bu tutqunluq bircə an çəkdi, sifətə zarıflıq çökdü. O, çox gənc idi, lap uşaq idi, qız da ki, yeniyetmə – iki gənc varlıq öz yuvalarına xalı seçə-seçə bircə həyatın astanasında dayanmışdı.

– Heç qorxmağa, narahat olmağa dəyərimi? – oğlan dilləndi. – Axı, bugünkü axırıncı kərə olacaq, lap axırıncı.

Oğlan qıza gülümsündü, ancaq bu təbəssümdə zorla sezilən təəssüf nidası oxundu, qızın ürəyi qısıldı. Sevgilisinə tam yiyələnmək əbədi qadınlıq istəyi ilə çağlayan qız, oğlanın həyatında o cür böyük yer tutan həmin şey barədə bir daha düşündü.

– Sən ki bilirsən, O'Neyl ilə görüşdən aldığı qonorarla anamın ev kirəsini verdim, – oğlan davam etdi. – Daha o barədə fikrim-zikrim yoxdur. Ponta ilə görüşdən isə yüz dollar alacağam, başa düşürsən, düz yüz dollar! Özün bilirsən ki, indi pul bizə hava, su kimi lazımdır...

Qız pul hesablamalarına girişmədi:

– Sən bu rinqdə nə görmüsən axı?

Oğlan öz fikrini sözlə ifadə edə bilənlərdən deyildi. İş vaxtı əlləri sözü əvəz edirdi, rinqdə isə bütün bədəni, əzələləri, yumruqları. An-

caq heç özü də deyə bilməzdi ki, onu rinqə belə bağlayan nədir. Lakin, hər halda, düşüdüklərini izah etmək istədi, xırda-xırda, qarmaqarıışıq tərzdə qıza başa salmağa çalışdı ki, yarış vaxtı, xüsusilə çox gərgin anlarda məhz necə sınaqla üzləşir.

– Sənə yalnız bircə şey deyə bilərəm, Cenevyeva, rinqdə dayanıb rəqibinin taleyinin sənənin əlində olduğunu duymaqdan gözəl heç nə yoxdur. Bax, o gah sağdan, gah soldan zərbələr endirir, sən isə hər dəfə ya zərbənin qabağını bağlayır, ya da yana sıçrayırsan. Sonra birdən-birə ona ələsinə ilişdirirsən ki, o, ayaq üstə dura bilmir, ləngər vurur, yıxılmamaq üçün sənə sarılır, buraxmaq istəmir, yəni klinçə girir, hakim birtəhər onu ayıranda isə işini bitirmək asandır. Tamaşaçılar isə özündə-sözündə olmur, gəl uğultuya qulaq as. Bax, onda bilirsən ki, qələbə sənindir, vicdanla vuruşmusan, bütün qaydalara əsasən vuruşmusan və ona görə qalib gəlmisən ki, daha yaxşı vuruşa bilirsən. Başa düşürsən, mən...

Çox danışdığını və qızın baxışlarındakı qorxunu sezib dayandı. Cenevyeva diqqətlə Conu dinləyirdi və qızın sifəti anbaan artan əzablı həyəcan ifadə edirdi. Öz peşəsinin ilahi anlarını qıza izah edən Co fikrən qarşısında dəqiq zərbədən səndirləyən rəqibini, rinqin işıqlarını, dəlicəsinə alqışlayan tamaşaçıları gördü və Cenevyeva hiss edirdi ki, ona məlum olmayan həmin həyatın axını Conu qızdan uzaqlaşdırır. Bu qorxunc, qarşısız axın qarşısında qızın fədakar məhəbbəti belə aciz idi! Tanıdığı həmin Co qızın gözləri qarşısından uzaqlaşdı, əridi, itdi. Uşaqvarı sevimli çöhrə, həlim baxışlar yoxa çıxdı. Qızın qarşısındakı oğlanın yaşlı kimi sifəti vardı, həmin sifət poladdan tökülmüş kimi durğun və qəddar idi; dodaqlar tələnin polad ağzı tək bir-birinə sıxılmışdı, geniş açılmış gözlərdən soyuqluq və sayıqlıq axırdı, orada quru parıltı vardı. Bu, əsl kişi sifəti idi, Cenevyeva isə gənc oğlan sifəti tanıyırdı. İlk dəfə idi ki, Conu belə gördü.

Qızı qorxu bürüdü, ancaq daxilində zəif bir inamla hiss edirdi ki, sevgilisi ilə fəxr edir. Onun mərdanə, həmişə qalib kişiliyi qızın qadınlıq aləmini ehtizaza gətirməyə bilməzdi, qadının etibarlı həyat yoldaşı axtarması hissini oyatmaya bilməzdi. Cenevyeva da gələcəkdə kişi qüvvəsinin daş hasarına söykənmək istəyirdi, ona güclü həyan lazımdı. Qız oğlanın vücuduna hakim kəsilmiş ehtirası başa düşmürdü, ancaq anlayırdı ki, heç məhəbbət də Conu sağalda bilməz; lakin fikirləşəndə ki, qıza görə, məhəbbətlərinə görə Co geri çəkilir, qızın istəyinə boyun əyərək öz sevimli peşəsindən əl çəkir və bu axşam son dəfə rinqə çıxacaq, Cenevyeva şirin sevinc dalğalarında üzdü:

– Misses Silversteyn deyir ki, boksdan zəhləsi gedir, boksdan heç nə yoxdur, – qız dedi. – Sən ki bilirsən, o, ağıllı qadındır.

Oğlan incikliyi gizlətməyə çalışaraq zorla gülümsündü; ən çox fəxr etdiyi o sahəni məhz qızın qiymətləndirməməsini düşünmək ağır idi. O, rinqdə uğur, şöhrət qazanmışdı, öz gücüylə qazanmışdı, gərgin əməyin bahasına qazandığı hər şey isə əliaçıqlıqla Cenevyevanın ayaqları altına atmışdı; qızın məhəbbətini qazananda, bütün varlığını ona qurban verməyə hazır olanda hər şeydən əl çəkmişdi. O öz boksçuluq məharətində nəhəng və çox gözəl kişilik görürdü, elə kişilik hər adama nəşib olmur və ona elə gəlirdi ki, Cenevyevanı başdan çıxaran, qızı məhz onunku edən həmin o kişiliktir. Ancaq qız onu o vaxt anlamamışdı, heç indi də anlamırdı və Co əməlli-başlı mat qalmışdı ki, görəsən, Cenevyeva onun nəyinə vurulub.

– Missis Silversteynin başına hava gəlib, nədir, – Co kin-küdurət-siz dilləndi. – Onun boksdan nə başı çıxır? İnan mənə, Cenevyeva, boksdan gözəl şey yoxdur. Sağlamlıq üçün də gərəklidir, – bir az düşüncə ilə əlavə etdi. – Sən bir mənə bax! Həmişə belə formada olmaq istəyirəmsə, gərək düzgün həyat tərzini keçirirəm. Mən missis Silversteyndən də, onun ərindən də, ümumiyyətlə, sənənin tanıdıklarının hamısından təmiz yaşayıram. Qayda gözləyirəm; vanna, masaj, gərgin məşq, kalorili yemək, içkisiz-zadsız. İçmirəm, çəkmirəm, bir sözlə, mənə ziyan olan heç nəylə məşğul olmuram. Mən səndən də təmiz yaşayıram, Cenevyeva, – qızın incik halda dodaqlarını büzdüyünü sezib əl üstü əlavə etdi. – Düz sözumdür. Özün bax, o, dirsəkdən yuxarı qızın qolunu ehtiyatla sıxdı, sən pərqu kimi yumşaqsan, mən isə... Bir, əlinlə yoxla...

Qızın barmaqlarını daş kimi möhkəm biləklərinə sıxdı, Cenevyeva ağrıdan ufuldadi.

– Mən başdan-ayağa beləyəm, oğlan davam elədi. – Möhkəm və düşüncəli. Bax, bunu mən təmizlik adlandırırım. Məndə natəmiz heç nə yoxdur, nə bir əzələ, nə bir damcı qan, nə də bir damar; sümüklərimə kimi hər şey təmizdir, iliyim də təmizdir. Bu o demək deyildir ki, sabunla, su ilə təmiz yuyunasan, o deməkdir ki, başdan-ayağa təmiz olasan. Səni inandırırım ki, mən bunu bütün özələrimlə hiss edirəm. Səhərlər yuxudan oyanıb iş gedəndə sanki bütün qanıma, damarlarıma qışqırırlar ki, onlar təmizdirlər. Eh bilsəydin ki...

Danışığını yarımcıq kəsib öz dilavərliyindən bərk utandı. Heç vaxt öz fikirlərini belə həyəcanla izah etməmişdi, əvvəllər heç həyəcan-

lanmağa da əsası olmamışdı. Axı, Cenevyanın boksdan xoşu gəlmirdi, onu rədd edirdi, Co üçün isə həmin günə kimi boksdan daha gözəl heç nə yox idi. O gün ki, Co tamamilə təsadüfən Silversteynin dükənina girmiş, Cenevyanın surəti gözlənilmədən onun həyatına daxil olmuş, hər şeyi kölgədə buraxmışdı. Dumanlı olsa da, Co indidən başa düşürdü ki, şöhrət ilə qadın arasında nə isə bir ziddiyyət var, sevimli məşğuliyyətlə qadının kişidən tələb etdiyi şey bir-birinə ziddir. Ancaq Co öz müşahidələrindən bir ağıllı-başlı nəticəyə gələ bilmirdi. O, təkcə həqiqi, canlı Cenevyeva ilə rinq adlanan əsrarəngiz, təkraredilməz dünya arasındakı uçurumu bilirdi. Cenevyeva da, rinqdə öz hüquqlarını tələb edirdilər, onların hər biri Conu öz ağışına çəkirdi; Co onların arasında çapalayır, ancaq son qərarını verə bilmir, köməksiz halda günləri sovuşdururdu.

Cenevyeva Conun həyəcanlı sözlərini dinləyir, həm də istər-istəməz onun aydın sifətinə, açıq gözlərinə, qızlardakı kimi hamar və zərif dərisinə heyranlıqla tamaşa edirdi. Qız Conun danışığındakı böyük həqiqəti yaxşı başa düşürdü, ancaq bu onu hövsələdən çıxarırdı. Qızın boksdan tamam zəhləsi gedirdi, çünki o lənətə gəlmiş rinq Conu ondan ayırırdı, Conun hansı hissəsinə oğurlayırdı. Rinq qız üçün elə bir rəqibə çevrilmişdi ki, onu heç cür bağışlamaq olmazdı, qız rinqdəki hikmətamiz cazibəni dərk edə bilmirdi. Əgər Cenevyanı Codan başqa bir qız ayırmağa çalışsaydı, onda Cenevyeva öz işini bilərdi, onda Cenevyeva öz ağılı, fərasətini, cazibəsini köməyə çağırırdı. Ancaq rinq! Rinq elə dərkənilməz, elə alınmaz qaladaydı ki, qız onun haqqında heç nə bilmirdi, əl havasına, qarasına onunla mübarizə aparırdı. Qız anlayırdı ki, Conun danışığında həqiqət çoxdur və bu hiss rinqi daha vahiməli düşməyə çevirirdi.

Birdən Cenevyeva öz gücsüzlüyünü hiss etdi, özünə yazığı gəldi; qız istəyirdi ki, Co tamam-kamal onunku olsun, bunu onun qadınlıq təbiəti tələb edirdi, oğlan isə özünü yan verirdi, qızın açılmış qolları arasından sivişib çıxırdı.

Cenevyanın gözləri yaşla doldu, dodaqları titrədi... və məğlubiyyət dərhal qələbəyə çevrildi: hər şeyə qadir Rinq fəth olunmayan qadın zəifliyi qarşısında geri çəkildi.

– Lazım deyil, Cenevyeva, ağlama, – Co, günahı olmasa da, günahkarcasına yalvardı. Onun kişi ağı qadının nədən qəhərləndiyini dərk edə bilmirdi, ancaq qız ağlayırdı və hər şey unuduldu.

Cenevyeva göz yaşları arasından ona gülümsündü. Co, nəmli gözlərdən əfv edildiyini oxudu, təqirini anlamasa da ürəyində yüngüllük duydu. O, qızın dirşeyini sıxmaq istədi, ancaq qız qolunu qaçırıb amirənə tərzdə dayandı. Lakin təbəssüm daha şəfəqlə onun çöhrəsini işıqlandırdı.

– Bu da mister Klauzen, – deyə qız yalnız qadınlara xas olan məhərətlə həyəcanını gizlədib quru, aydın gözləri ilə şöbə müdirinə baxdı.

– Sizi də gözləməyə vadar elədim, – Co, cəld yerişli, balaca gözlü və qalın bakenbardlı şöbə müdiri dilləndi, – hə, qərara gəldiniz? Hansını götürürsünüz? Bu xalçadan xoşunuz gəlir? Əla görünüşü var, elə deyilmi? Bəli, bəli, mən hər şeyi başa düşürəm. Həftədə cəmi-cümlətən on dörd dollar donluq alanda özümə ev-əşik düzəltmişəm. Axı, adam öz evi üçün ən yaxşılarını seçmək istəyir, düz demirəm? Əlbəttə, əlbəttə! Vur-tut yeddi sent bahadır. Həm də yadda saxlayın ki, ucuz ətin şorbası olmaz. Bilirsiniz nə var, Co, deyə müdir alicənablıqla səsini alçaltdı, mən sizdən ötrü qiyməti bir az sındıra bilərəm, ancaq sizdən ötrü daha iki sent aşağı düşürəm. – Qəsd hazırlayanlar kimi pıçiltıyla əlavə etdi. – Amma sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm ki, neçəyə aldığınızı heç kimə deməyin.

Co ilə Cenevyeva məsləhətləşəndən sonra öz fikirlərini deyən kimi şöbə müdiri təzədən üyüdü bökdü:

– Səliqəylə büküləcək, tikiləcək və evinizə gətiriləcək. Əlbəttə, bütün bunlar xalçanın qiymətinə daxildir... Yaxşı, haçandır bu xeyir iş? Haçan bir yastığa baş qoyacaqsız? Sabah? Günə sabah? Belə tez? Əladır, əla! – O, ləzzətlə gözlərini yumdu, sonra isə ata nəvazişi ilə gülümsündü.

Co şöbə müdirinin suallarına qısa cavablar verirdi, Cenevyeva isə yüngülcə pörtmüşdü: bu söhbət hər ikisi üçün namünasib idi. Ona görə yox ki, müdir adi etikanı gözləmədi, ona görə ki, kişi məhz bu iki cavana məxsus olan pünhan, ülvi hisslərə toxunurdu.

Mister Klauzen şirin-şirin gülümsəyərək, xoş diləklərini bildirə-bildirə onları liftə kimi ötürdü, xidmətçilər isə komanda alıblarmış kimi düzülərək başlarını çevirib Conun əzələli bədəninə baxırdılar.

– Bəs bu axşamki görüş? – Lifti gözləyərkən mister Klauzen qayğıkeşliklə soruşdu. – Özünüzü necə hiss edirsiniz? Öhdəsindən gələ biləcəksiz?

– Şübhəsiz, – Co cavab verdi. – Özümü lap əla hiss edirəm.

– Doğrudan? Sox gözəl. Hm, mən fikirləşdim ki... düşündüm ki, toydan qabaq, belə-belə işlər... Ha! Ha! Ha! Bir balaca zəifləmək olar... əsəblərlə zarafat eləmək olmaz axı. Təəccüblənməyin, bir vaxtlar mən də nişanlı olmuşam. Ancaq siz ki, formadasız? Hər şey aydındır, heç soruşmağa dəyməz, görünür ki, formadasız... Ha! Ha! Hə, uğurlar diləyirəm, oğlum! Şübhə etmirəm ki, qələbə çalacaqsız, bir damcı da şübhə etmirəm. Siz udacaqsız.

– Bizi yaddan çıxarmayın. Həmişə şad olarıq, ürəkdən sevinərik.

– Xudahafiz, miss Priçard, – o, üzünü Cenevyevaya tutdu.

– Hamı səni “Co” deyə çağırır? – qız liftdə ondan soruşdu. – Niyə “mister Fleming” demirlər? Məncə, heç yaxşı deyil.

Ancaq Conun baxışları liftçi oğlana zillənib qalmışdı, deyəsən, qızı heç eşitmirdi də.

– Sənə nə olub, Co? – Qız qeyri-adi səs ilə soruşdu. Həmin o yumşaq, yapışıqlı səsiylə ki, Conu həmişə özünə təslim edirdi.

– H-heç, elə-belə... – Co dilləndi. – Sadəcə olaraq fikirləşirdim ki, nə yaxşı olardı...

– Nə, nə yaxşı olardı? – Qızın səsi qılıqlı idi, gözləri isə elə yapışıqlı idi ki, belə baxışların qarşısında hər oğul tab gətirə bilməzdi, ancaq Co kənara baxırdı. Sonra qətiyyətlə qızın üzünə baxıb dilləndi:

– İstərdim ki, heç olmazsa bir dəfə məni rinqdə görədin.

Qız ikrahla çiyinlərini büzdü, oğlanın sifəti kölgələndi. Qız təzədən düşündü ki, heybətli, güclü rəqib hələ də onların arasında dayanmışdır və Conu ondan uzaqlaşdırır.

– M-mən...məmnuniyyətlə... – qız tələsik dilləndi. Onun səsində ən güclü kişiləri belə ram edəcək qaynarlıq vardı.

– Doğrudan? Doğrudan razısan? – Co gözlərini qırpmadan qıza baxdı.

Cenevyeva onun həyəcanını başa düşdü: o, sanki qızı yarışa çağırır, onun məhəbbətinin gücünü sıayırdı.

– Bu mənim həyatımın ən xoş dəqiqəsi olardı, – deyə Co yavaşdan dilləndi.

Cenevyevanı belə gözlənilməz qərar çıxarmağa vadar edən nəydi? Sevən ürəyin təlatümü, Conun onda axtardığı müştərəklidən boyun qaçırmaq, öz rəqibi ilə üz-üzə dayanmaq ehtiyacı, üz-üzə dayanıb rinqin gücünün nədə olduğunu aydınlaşdırmaq marağı! Bəlkə də,

bəlkə də, ona məlum olmayan aləmin amiranə çağırışı qızın yeknəsəq həyatının dar çərçivəsinə daxil olmuşdu? Hər halda, qız daxilində nə isə axıntı sezdi və Co kimi yavaşdan dedi:

– Razıyam.

– Heç bilməzdim ki, razılaşacaqsan, yoxsa ağız açmazdım, – mağazadan çıxanda Co etiraf etdi.

– Olmaz bəyəm? – qız öz qətiyyətinin soyumasından qorxaraq həyəcanla xəbər aldı.

– Yox, mən düzəldə bilərəm. Ancaq heç ağıma gəlməzdi ki, sən razı olacaqsan, ağıma da gəlməzdi, – deyə tramvayda oturaraq biletdən cibindən xırda pul çıxaran, hələ də özünə gəlməyən Co təkrar etdi.

İkinci hissə

Yaşadıqları məhəllə adamları arasında Cenevyeva və Co bir növ kübar idilər. Ətrafdakı özbaşınalığa və çirkəbə baxmayaraq, onlar sağlamlıqlarını və təmizliklərini saxlaya bilməmişdilər. Şəxsi ləyaqətlərini yüksək tutan bu iki gənc həyatlarının qeyri-adiliyinə görə onları əhatə edən adamlardan təcrid olmuşdu. Heç bir tanışlıq axtarmamışdı, nə oğlanın, nə də qızın yaxın, səmimi dostu olmuşdu, elə dost ki, bütün sirlərini onunla bölüşürsən. Ancaq onların hər ikisinin tənhalıqdan zəhləsi gedirdi, heç kimlə dostluq etməməklərinə səbəb isə bu idi ki, ətrafdakı adamlarla yaxınlığı təmizlik və tərbiyəlilik kimi sifətlərlə bir araya sığışdırma bilmirdilər.

Cenevyeva kimi adamayovuşmaz, xarici aləmlə heç bir əlaqəsi olmayan ikinci bir satıcı tapmaq çətin idi. Xarici aləmin kobudluğu, hətta qəddarlığı Cenevyevaya toxuna bilməmişdi. Qız ancaq görmək istədiyini görürdü – o ancaq yaxşılıarı görmək istəyirdi və bütün eybəcər, çirkin hadisələrə çətinlik çəkmədən gözlərini yumurdu. Tənhalığa uşaqlıqdan öyrəşmişdi. Ailənin yeganə uşağıydı və öz tay-tuşları olan qonşu uşaqlarla küçədə oynamaq, atılıb-düşmək əvəzinə xəstə anasına qulluq etməli olmuşdu. Dəftərxana işçisi olan atıq, çəlimsiz atası çox xeyirxah və evcanlı idi, anadangəlmə utancaqlığına görə adamlardan gen gəzirdi. Onun ucbatından balaca ailədə həmişə sakitlik və bir-birinə qayğılı diqqət hökm sürürdü.

On iki yaşında Cenevyeva yetim qaldı. Atasının dəfnindən sonra o, Silversteyngilə köçdü və ərzaq dükanının üstündəki mənzildə yaşa-

mağa başladı; qocalar onunla yaxşı yola gedirdilər, yedirdir, geyindirirdilər, o isə piştaxta arxasında qocalara əl tuturdu. Silversteynlər bir də ona görə Cenevyanın üstündə yarpaq kimi əsirdilər ki, qız hətta şəriətin işləməyi qadağan etdiyi şənbə günləri belə dükanda otururdu.

Və burada, bu darıxdırıcı dükanda onun həyatının altı ili axıb getdi. Demək olar ki, heç bir tanış yoxdu. Cenevyanın rəfiqə tapmaqla arası yox idi – indiyə qədər ürəyinə yatan qıza rast gəlməmişdi. On beş yaşına çatır–çatmaz məhəllə oğlanları ilə gəzən qızlar kimi gün keçirməyi də arzulamırdı.

“Üfürülmüş kuklanın biridir” – onun barəsində qızlar belə deyirdilər, ancaq Cenevyanı hörmət də bəsləyirdilər; onun gözəlliyi və təkəbbürlüyü isə çoxlarını açmırdı. “Şaftalı” – cavan oğlanlar onu belə adlandırırdılar, həm də öz qızlarının qorxusundan onun barəsində xısnı–xısnı danışır-danışır; Cenevya ilə tanış olmaq heç bir oğlanın ağına da gəlmirdi – onlar qıza ali varlıq kimi sitayiş edir, onun sirli və ələkeçməz gözəlliyi qarşısında baş əyirdilər.

Cenevya həqiqətən gözəldi. Əslən amerikalı olan bu qız kasıb ailədən çıxsa da, gözlənmədən çiçək kimi açılmışdı – münbit olmayan, artımsız torpaqda baş qaldıran nadir çiçək kimi! Onun hər şeyi gözəldi: Ona “şaftalı” ləqəbi götürmüş zərif yanaqları da, sifət cizgilərinin tənəsübü də, qızlıq məlahəti də. Sakit danışır, hərəkətləri ləngərli idi, özünü sadə, həm də ləyaqətli aparırdı. Anadangəlmə zövqlü olan Cenevya gözəl geyinməyi də bacarırdı, özü də, nə geyinsəydi ona yaraşır. Bütün bunlar azmış kimi, o həm də çox zərif, mülayim və qılıqlı idi; Cenevya gələcək arvad və ananın yandırıcı məhəbbət alovu indidən görünürdü.

Bir dəfə isti şənbələrdən birində Co dondurma yemək üçün Silversteynin ərzaq dükanına girdi. Başqa alıcı ilə başı qarışmış Cenevya ona diqqət yetirmədi: altı–yeddi yaşlı bir oğlan uşağı piştaxta önündə dayanaraq səhv edəcəyindən qorxa–qorxa şüşənin altındakı ağzı sulandıran şirniyyatdan hansını seçmək barədə baş sındırırdı.

Cenevya eşitdi ki, dükana təzə gələn adam “zəhmət olmazsa, sodalı dondurma verin” dedi, qız da soruşdu ki, “siz hansı dondurmadan istəyirsiniz?”. Soruşdu, ancaq bir dəfə də başını qaldırıb alıcıya baxmadı. Cavan oğlanlara baxmaq ümumiyyətlə, onun adəti xilafıydı. Qıza elə gəlirdi ki, cavanlarda nə isə qəribəlik və anlaşılmazlıq var. Qız nədənsə cavanların baxışlarına tab gətirə bilmirdi; həm də,

onun nəzərində cavanlar kobud və nahamvar idilər. Bu da qızı onlardan gen saxlayırdı... indiyə qədər Cenevyanın diqqətini cəlb edəcək oğlan peyda olmamışdı. Qarşılaşmalı olduğu oğlanlar ona qətiyyətlə yapışmırdılar və qız sadəcə olaraq onlara məhəl qoymurdu. Bir sözlə, əgər Cenevya xəbər alsaydı ki, kişilər yer üzündə nə üçün mövcuddur, o, cavab verə bilməzdi.

Stəkana dondurma tökəndə o, təsadüfən Coya baxdı və oğlanın sifəti dərhal xoşuna gəldi. Məhz həmin anda Co da qıza baxdı və Cenevya kirpiklərini endirib soda sifonuna yanaşdı. Qədəhi doldurarkən Cenevya qeyri–iradi çevrilib bir də cavan oğlana baxdı, ancaq bu bircə an çəkdi, çünki oğlanın baxışları da qızın baxışlarını axtarırdı və onun sifətində elə bir təbii heyranlıq həkk olunmuşdu ki, Cenevya tələsik başını çevirdi.

Qıza təəccüblü görünürdü ki, hər hansı bir oğlan beləcə onun xoşuna gələ bilmiş. “Əntiqə oğlandır” – qız sadəlvahlıqla düşündü və onu cəzb eləyən qüvvədən uzaqlaşmağa çalışdı. Dondurmanı onun qarşısına qoyaraq pulunu alanda üçüncü dəfə oğlanın baxışları ilə qarşılaşan qız öz–özünə dedi ki, “ancaq yox heç də əntiqə deyil”. Qızın söz ehtiyatı o qədər də zəngin deyildi, onları seçməyi də bir elə bacarmırdı, ancaq qarşısındakı cavan adamın enerjili, kişilik yağın çöhrəsinə baxanda anladı ki, “əntiqə” sözü burada keçməz, burada başqa söz gərəkdir.

“Deməli, o, qəşəng oğlandır” – qız başa düşərək təzədən oğlanın baxışları altında kirpiklərini aşağı saldı. Ancaq az–maz gözəgəlimli kişiləri qəşəng adlandırırdılar və bu söz də qızın ürəyincə olmadı. Lakin oğlanı necə adlandırmaq bir yana; ona beləcə baxmaq özü də çox xoş idi və Cenevya hiss etdi ki, oğlana baxmamağa özünü zorla məcbur edir.

Bəs Co? O, piştaxta arxasındakı bu satıcı kimi qızla ömründə rastlaşmamışdı. Təbiətin qanunlarından daha yaxşı baş çıxaran Co Cenevyanın əksinə olaraq fikirləşmədən cavab verərdi ki, qadınlar yer üzündə nə üçün mövcuddur, ancaq qadınlar hələlik onun həyatına daxil ola bilməmişdilər. Kişilər Cenevyanın diqqətini nə dərəcədə cəlb edirdilərsə, qadınlar da onun diqqətini bir elə cəlb edirdilər, vəssalam. Co heç vaxt ağına gətirməzdi ki, qadın bir belə gözəl ola bilər; o, təsəvvürlü kimi Cenevyanı baxırdı və onların nəzərləri toqquşanda özünü itirir, nəzərlərini qaçırmıq istəyirdi, ancaq qız özü dərhal kirpiklərini aşağı salırdı.

Nəhayət, qız yavaş-yavaş kirpiklərini qaldırıb nəzərlərini düz oğlana dikəndə, oğlan gözlərini qaçırdı. Cenevyeva həyəcanlı olsa da, hissini gizləyə bilər, özünü o yerə qoymurdu. Düzdür, ürəyi indiyəcən ona məlum olmayan hissdən döyüntülərini artırırmışdı, ancaq qız öz zahiri təmkinini saxlaya bilərdi. Co isə tamam özünü itirmiş, pis vəziyyətdə qalmışdı.

Məhəbbətin nə olduğunu nə qız bilirdi, nə oğlan, ancaq hər ikisi bir-birinə baxmağı arzulayırdı. Hər ikisi utancaq və həyəcanlı idi, Hansı sirli qüvvə onları birləşmək istəyən iki kimyəvi element kimi qarşısızalmaz və amirənə tərdə bir-birinə tərəf dartırdı. Çıxıb getməyə özündə güc tapmayan Co uzun müddət əlindəki qaşığı oynada oynada, rəng verib, rəng ala-ala boş dondurma stəkanının yanında dayandı. Utancaq nəzərlərlə döşəməyə baxa-baxa onunla sakit, zərif səsə danışan qız onu tamam tilsimləmişdi.

Ancaq boş dondurma stəkanının yanında uzun müddət dayanmaq olmazdı, yenidən dondurma istəməyə isə cəsarəti çatmadı. Beləcə o, dükandan çıxıb sərsərilər kimi ətrafında heç nə görmədən addımlamağa başladı, şirin xəyallara dalan qız isə dükandaca qaldı. Cenevyeva bütün gün uzununu özünə yer tapa bilmədi və nəhayət, başa düşdü ki, vurulub. Co isə başqa cür düşünürdü. Bilirdi ki, qızı bir də görmək istəyir, onun çöhrəsinə tamaşa etmək istəyir, başqa heç nə haqqında düşünmürdü – həm də bu, təkə düşünmək deyildi, arzuydu, anlaşılmaz bir arzu.

Co bu arzusunun xilafına gedə bilmədi, o arzu gecəbəgündüz onu izlədi: balaca dükən və piştaxta arxasındakı qız onun gözləri qarşısından çəkilmirdi. Co həmin qarabasmadan uzaqlaşmağa çalışırdı. O, ərzaq dükənə bir də girməyə həm xəcalət çəkir, həm də qorxurdu, öz-özünü sakitləşdirirdi ki, “sən ki qızbaz deyildin”. Bir deyil, iki deyil, dəfələrlə bu sözləri özlüyündə təkrar etdi, ancaq əbəs yerə. Heç üç gün keçməmiş o, axşam işdən sonra Silversteynin dükənə baş çəkdi. Çalışdı ki, içəri tam sərbəst və təbii tərdə girsin, ancaq nədənsə, ayaqları sözünə baxmırdı və yalnız gərgin cidd-cəhdədən sonra özünü içəri girməyə məcbur etdi. Utancaqlığı və yöndəmsizliyi ələyini keçən dəfəkindən də betər bağlamışdı. Cenevyeva isə əvvəlki təkə sakit idi, ürəyi öz yerində dəlicəsinə çapalasa da, zahirən sakit idi. Conun dili qırtlağına ilişib qalmışdı, o, zorla danışa bildi:

– Zəhmət olmazsa, sodalı dondurma verin.

Tələsə-tələsə, tez-tez saatına baxa-baxa dondurmasını yeyib çıxıb getdi.

Cenevyeva az qala hirsindən ağlayacaqdı. Dördgünlük intizardan sonrakı mükafata bax! Axı, qız özünü inandırır ki, vurulub. Əlbəttə, o, yaxşı oğlandır, lap əla oğlandır, ancaq bir qədər çox otura bilməzdi? Bilməzdi?

Co isə tinə çatan kimi qızın yanına qayıtmağı arzuladı. Onu bir də görmək istədi. O, məhəbbətə düşüb-olmaması barədə baş sındırmırdı. Məhəbbət? Qızla oğlan birlikdə gözəndə məhəbbət yaranır. Co isə... Cenevyevanı yenidən görmək arzusu Conu əsl mətləb üstə gətirdi; məgər o, qızla birlikdə olmaq, ona tamaşa etmək istəmirdi? İkilikdə gəzinti vaxtı bütün bunlara çatmaq olmazdı? İşə bax... Deməli, cavanlar bundan ötrü cüt-cüt gəzirlər. Şənbə yaxınlaşdıqca bu məsələ daha tez-tez onu düşündürürdü. Əvvəllər ona elə gəlirdi ki, qızla gəzmək elə belə, şərti məsələdir, oğlanla qız evlənməzdən qabaq küçüləri ölçürlər, vəssalam. İndi o özü bu adətin mənasını yaxşıca anlayırdı və ən nəhayət, başa düşdü ki, sevir. Beləliklə, yekdillik əldə olundu, düynlər açıldı və bütün məhəllənin təəccübünə səbəb olaraq Cenevyeva Conun müşayiəti ilə gəzməyə çıxdı.

Hər ikisi danışmağa xəsisdi, odur ki, yaxınlaşmaları çox zəif gəldirdi, oğlanın ona qulluq göstərməsini Cenevyeva sakit qarşılayırdı, ancaq onun gözləri məhəbbət şöləsi saçırdı. Əgər qız bilsəydi ki, gözləri keçirdiyi hissələri dilindən yaxşı bürüzə verir, həmin şöləni də söndürərdi. Onların bir-birinə “əzizim”, “məhəbbətim” demələri də xeyli çəkdi – bu cür etiraflar hər ikisinə qeyri-təvazökar görünürdü; başqa sevənlərdən fərqli olaraq onlar bir-birlərinə olan hissələri barədə söz salmırdılar. Axşamlar ikilikdə gəzmək və şəhər bağındakı skamyada əyləşmək uzun müddət onlara bəs edirdi. Az danışır, ya da saatlarla heç danışmırdılar, gözlərini bir-birinə zilləyirdilər, vəssalam. Ulduzlu gecələrin zəif işığında gözlərdəki mənanı oxumaq mümkün deyildi, qəlblərindəki sakitlik pozulmurdu, odur ki, uzun-uzadı baxışma vaxtı nə həyəcanlanır, nə də sıxıntı keçirirdilər.

Heç bir cəngavər öz xanımına Co qədər diqqət göstərə bilməzdi. Küçə ilə gedərkən Co həmişə səkinin kənarı ilə addımlayırdı – hardansa eşitmişdi ki, qayda belədir. Co qızın çantasını götürürdü, bir dəfə

yağmurlu havada həttə çətirini də tuturdu. Co bildirdi ki, ürəyinə yatan qıza çiçək dəstələri göndərmək adəti var, odur ki, çiçək əvəzinə meyvə göndərirdi. Meyvə faydalıdır, xeyri dəyə bilərdi. Cenevyevanın saçlarında çiçək görənə kimi, çiçək barədə bir dəfə də düşünməmişdi. O, gözlərini qızın saçındakı qırmızımtıl çiçəkdən çəkə bilmirdi, çünki çiçək Cenevyevanın saçına çox yaraşırıdı, o çiçəyi Cenevyeva özü seçib saçına taxmışdı. Bu səbəbdən Co həmin çiçəyə çox, lap çox baxdı və birdən-birə onun hədsiz gözəlliyini sezdi. Çiçəyin gözəlliyinə olan heyranlığı Cenevyevanın gözəlliyinə qarışdı: qızın saçlarındakı solğun rəngli çiçək onların məhəbbətinə yeni məna gətirdi. O gündən Co kimi çiçəklərə aşıq olan ikinci adam tapmaq olmazdı. Cəngavərlik həssaslığının yeni nümunəsi olaraq, Co qız üçün bir dəstə bənövşə göndərdi. Bunu o özü düşünmüşdü. Heç vaxt eşitməmişdi ki, kişilər qadınlar üçün çiçək göndərərlər, ona elə gəlirdi ki, çiçək xeyir-şərdə mənzilləri bəzəmək üçündür, vəssalam. Co hər gün Cenevyevaya çiçək dəstəsi göndərirdi və möhkəm əmində ki, indiyəcən heç kim belə düşünməyib və bu kəşf yalnız ona məxsusdur.

O, Cenevyevanın qarşısında baş əyib diz çökürdü və Cenevyeva daha artıq hərəkətlə onun məhəbbətini qəbul edirdi. Codan ötrü qız təmizlik mücəssəməsi, xeyirxahlıq timsalı idi. Cenevyevaya tay ola biləcək qız yoxdur; O, başqa qızlara qətiyyə bənzəməirdi. Co bunu düşünməkdən dəhşətə gəlirdi ki, Cenevyeva da onun bacıları və başqa qızlar kimi qızıdır. Cenevyeva gözəl qızdan da, qadından da artıq idi. O... o... bir sözlə, o, Cenevyeva idi – ali təbiətin məxluqu, yaranmışın təkraredilməz möcüzəsi olan Cenevyeva!

Cenevyeva da öz sevgilisinə məhz elə baxırdı. Düzdür, ara-bir xırda məsələlərdən ötrü o, Conu məzəmmət edirdi – Co isə kor-koranə məhəbbəti sayəsində qızı məzəmmət etməyi ağına belə gətirməzdi – ancaq qız Co barədə düşünəndə bütün xırdalıqlar unudulur, oğlan ona ali varlıq təsiri bağışlayırdı; o, Cenevyevanın ömrünün mənası idi, qız onun üçün yaşadığı kimi, onun yolunda ölməyə də hazırıdı. Arzuların alovlarında qız özünü Conun yolunda qurban gedən görürdü; yalnız öz ölümü ilə məhəbbətinin gücünü daha yaxşı, daha tam verə bilərdi.

Onların məhəbbəti alov kimiydi, səhər şəbnəmi kimiydi. Ürəklərində heç bir diləkləri yoxdu. Məhəbbətlərinin gətirib çıxaracağı intim yaxınlıq barədə düşünməyə belə cəsarətləri çatmırdı. Ancaq

onlar qarşısızlıqdan bir-birlərinə sarı gedirdilər; ani görüşməyin, ələ və ya çiyinə toxunmağın, qızın saçlarının oğlanın yanağına toxunmasının xoş təmasından yaranan sevinci dərk edirdilər. Bunlar hamısı onların başına gəlirdi, amma nədənsə hər ikisi belə düşünürdü ki, bir-birinə toxunmaq, bir-birini əzizləmək nə isə günah işdir.

Arabir Cenevyeva oğlanı qucmaq, ona qısılmaq, öz məhəbbətinə azadlıq vermək istəyirdi, ancaq hər dəfə möminlik xofu qızın qabağını kəsirdi. Belə dəqiqələrdə Cenevyevaya elə gəlirdi ki, haradasa onun daxilində özünə də məlum olmayan ağır bir günah yuva salıb. Əlbəttə, qızın öz sevgilisinin boynuna sarılmaq istəməsi pisdirdi, çox pisdirdi, özünə hörmət edən heç bir qız elə addım atmaz, belə arzular qadınlara aid deyil. Bir də, əgər Cenevyeva elə etsəydi, Co onun haqqında nə düşüncəyə gəlirdi? Gəlib bu nəticəyə çıxandan sonra qız daxilən əzilir, qıvrılır, gizli xəcalətdən yanırıdı.

Coda da qərribə əlamətlər yaranmışdı, onlardan ən anlaşılmağı bu idi ki, Cenevyevanın harasına ağrımaq ürəyindən keçirdi. Uzun və dolanbac yollardan sonra nəhayət, qızın belini qucaqlamaq hüququ qazananda Co onu var gücüylə sıxıb qızı ağrıdan qışqırtmaq istəyindən özünü zorla saxladı. Kimisə incitmək onun təbiətinə yad idi. Həttə rinqdə də o həmin məqsədlə zərbə vurmurdu: o, rinqdə yarış iştirakçısı idi və elə etməliyi ki, rəqibi yığılıb on saniyə ərzində ayağa qalxa bilməsin. Co heç vaxt ağrı vermək məqsədiylə zərbə endirmirdi. Düzdür, məqsədə çatmaq üçün ağrısız keçinmək olmurdu, ancaq orada məqsəd başqaydı. Ancaq indi burda, istəklisinin yanında oturmuş Co nədənsə onu incitmək, ağrımaq istəyirdi. Yaxşı, nə üçün iki barmağıyla qızın biləyindən yapışanda elə sıxmaq istədi ki, onun sümükləri şaqıldasın? Nə üçün? Başa düş bilmirdi və düşünürdü ki, daxilində indiyəcən heç özünün də xəbəri olmadığı kobudluq gizlənilmiş.

Bir dəfə Cenevyeva ilə xudahafizləşəndə qızı qucaqlayıb ürəklə özünə sıxdı. Cenevyevanın qorxu dolu, şikayətli səsinə özünə gələndə Co qollarını boşaltdı: xəcalətindən yerə girməyə hazırıdı, ancaq xəcalətlə birlikdə bədəninə izahedilməz bir xoşbəxtliyin titrəyişi vardı. Eyni halı Cenevyeva da keçirirdi. Co öz güclü qollarıyla onu özünə sıxanda qız fiziki ağrı keçirdi, ancaq bu ağrı elə şirindi ki! Qız yenidən peşmançılıq keçirdi: o bilirdi ki, günaha batmışdır, ancaq anlamırdı ki, məhz nədə günahkardır və nə üçün özünü günahkar sayır.

Lap tez, demək olar ki, tanışlıqlarının lap əvvəlində qoca Silvers-teyn öz dükanında Co ilə rastlaşdı və oğlanı uzun-uzadı, heyrətlə süzdü. Co çıxıb gedəndən sonra isə Silversteynin arvadı öz analıq hisslərinə meydan açaraq ümumiyyətlə, bütün boksçuları söyüb çevirdi, Co Fleminqi də onlara qatdı. Əri nahaq yerə arvadını sakitləşdirmək istəyirdi – axı, qadının əlindən deyilməkdən savayı heç nə gəlmirdi; ona analıq hissləri ilə yaşamaq çatırdı, analıq hüququ isə yoxdur.

Qoca yəhudi qadının ağzından sel kimi axan söyüşlərdən başını itirmiş Cenevyeva onun lənətlərinə və ittihamlarına cavab qaytarmadı, ancaq bir şeyi özü üçün kəşf elədi – onun sevgilisi yoldan ötən birisi deyildi, məşhur boksçu Co Fleminq idi! Bu, qorxunc və ağlasığmaz idi, qızın heç inanmağı gəlmirdi. Cenevyeva ömründə boksçu görməmişdi, ancaq xəyalən belə hesab edirdi ki, boksçular hara, onun Cosu hara? Cenevyevaya həmişə elə gəlirdi ki, boksçu pələng gözlü, meymun alınlı kobud bir heyvandır. Əlbəttə, Co Fleminqin adı qızın qulağına çatmışdı. Qərbi Oklenddə onu kim tanıyırdı? Ancaq qız yatanda yuxusunda da görə bilməzdi ki, həmin Co elə onun Cosudur.

İlk dəhşətli zərbədən ayılıanda Cenevyeva missis Silversteynin tükürpərdici qışqırığını eşitdi:

– Özünə adam tapdı da – peşəkar boksçu!

Sonra ər-arvad Silversteynlər höcətləşməyə başladılar: ər deyirdi ki, Co böyük şöhrət qazanıb, ancaq arvad etiraz edirdi ki, şöhrət iki kür olur – xeyirxah və bədxah.

– Co yaxşı oğlandır, – Silversteyn inad etdi. – O, kalan pul qazanır və onu sağa-sola xərcləməklə arası yoxdur.

– Nə baş-qulağımı aparırsan? – Missis Silversteyn qışqırdı. – Yaman çox bilirsen! Heç olmazsa səsini kəs! Sən ancaq bu lənətə gəlmiş boksçular üstündə mərc uduzmağı bacarırsan. Hardan bilirsen? De də, de görüm hardan bilirsen?

– Bilirəm də, – qoca inadla dilləndi. Cenevyeva ilk dəfə görürdü ki, arvadı özündən çıxanda Silversteyn cəsarətə gəlib ona cavab qaytarır. – Atası rəhmətə gedən kimi Co başladı Hensenin anbarında işləməyə. Özündən savayı ailədə altı uşaq vardı. Co onlara atalarını əvəz elədi. O, işləməkdən yorulmurdu. Uşaqlar üçün çörək də, ət də alırdı, ev kirəsini də verirdi. Hər şənbə evə on dollar gətirirdi. Sonra Hensen onun donluğunu iki dollar da artırdı. Bəs Co nə edirdi? Bütün pulu gətirib

evdə anasına verirdi. Hensen onun pulunu iyirmi dollara qaldırdı. Bəs Co nə etdi? Pulları yenə də evə gətirdi. Kiçik bacı-qardaşları məktəbə gedirlər, yaxşı geyinirlər, ət, çörək yeyirlər, anası isə həyatından razıdır, üz-gözündən xoşbəxtlik yağır, oğlu Co ilə fəxr edir.

Gör o, necə də qəşəng oğlandır, bədəni elə bil tökmədir. Aman Allah, aman Allah, o öküzdən güclü, pələngdən cəlddir, başı isə həmişə ayıqdır, gözləri tükü-tükdən seçir. O, əvvəlcə Hensenin anbarındakı oğlanlarla yumruqlaşdı, sonra mağazadakı oğlanlara girişdi, axırda isə klubla keçdi və orada Spayderin özünü nokouta saldı – birəcə anda, zərbə və iş bitdi. Nokaut! Mükafat olaraq beş dollar aldı. Sonra nə elədi? Pulu evə gətirib anasına verdi.

O, klublarda tez-tez çıxış etməyə başladı, bütün mükafatlara sahib oldu – on dollar, əlli, yüz dollar! Necə fikirləşirsən, o nə etdi? Hensen-dəki işin daşını atdımı? Başının adamları ilə əyyaşlığa başladımı? Qətiyyəyən yox! O, yaxşı oğlandır, yenə də əvvəlki kimi işləyir, axşamlar isə klubda məşqindən qalmır. Bir dəfə mənə nə desə yaxşıdır: “Silversteyn” – deyir, “mənə nə düşüb ki, elə hey ev kirəsi verim?” Mən ona nə cavab verdimə, öz işimdir, ancaq o gedib yaxşı bir mülk aldı, ailəsini də yıgdi içinə. Şənsenin yanındakı işi də buraxmadı, boksdan da ayrılmadı ki, evin pulunu tamam-kamal verə bilsin. Bacıları üçün piano aldı, daha hansını deyim, divarlardan cürbəcür xalçalar, şəkillər asdı. Onu da deyim ki, o çox vicdanlı boksçudur, özünü tamam mübarizəyə qoyur, elə boksçudan ötrü kiminlə mərc tutsan fərqi yoxdur, udacaqsan.

Bura çatanda missis Silversteyn içini çəkdi, kişi isə həddindən artıq çərənləməsi ilə baş apardığını sezib, özündən çıxmış arvadını sakitləşdirməyə çalışdı – and-aman eləyirdi ki, mərcə kalan pul udub.

– Nə udmuşamsa, Co Fleminqə görə udmuşam, – kişi söhbətinə yekun vurdu. – Həmişə onun qalib gələcəyinə mərc tuturam və həmişə də uduram.

Ancaq Cenevyeva və Co bir-birləri üçün yaranmışdılar və hətta bu qorxulu yenilik belə onları ayıra bilməzdi. Cenevyeva nahaq yerə. Coya qarşı qəddarlıq edirdi, əslində qız Co ilə deyil, öz məhəbbətiylə döyüşürdü. O, heyrət içində anlayırdı ki, nə təhər düşünürsə düşünsün, Conu təmizə çıxarmaq üçün minbir səbəb tapır, Co onunçün əvvəlki tək sevimli olaraq qalırdı. Nəhayət, qız əsl qadın kimi Conun həyatına daxil olmağı və öz istədiyi kimi onun taleyini dəyişməyi qərara aldı; onların gələcəyi qıza çox işıqlı görünürdü. Və qız ilk parlaq qələbəsini

qazanmağı çox da sonraya saxlamadı; qızın yalvarışlarından sonra Co söz verdi ki, boksla vidalaşacaq.

Məhəbbətə düşər olmuş hər bir kişi kimi, arzularının şahı olan ilahi məxluqun vüsəlinə çatmaq üçün, Co qızın arzusu xilafına gedə bilmədi. Ancaq həmin vədi verdiyi anda belə dumanlı tərzdə, qəlbinin dərinliklərində hiss edirdi ki, rinqi tərək etmək qeyri-mümkündür; haçansa, hardasa, gec-tez o, mütləq rinqə qayıdasıydı. Onun gözləri qarşısından bir anlığa anası, qardaşları və bacıları keçdi, onların saysız-hesabsız ehtiyacları, vergilər, həmişə təmir istəyən ev-eşik, üstəlik, Cenevyevanın doğacağı uşaqlar barədə düşündü, sonra Hensenin anbarından aldığı pulun həcmi xatırladı. Ancaq o dəqiqədəcə bu qəmgin lövhəni özündən kənara qovdu, belə hallarda həmişə olduğu kimi, ağlının səsinə qulaq asmadı. Co yalnız Cenevyevanı görürdü, hiss edirdi ki, qarşısı alınmadan qıza sarı gedir, qızın məhəbbəti bütün varlığına hakim kəsilmişdir, odur ki, düşünmədən, götür-qoy etmədən Cenevyevanın iradəsinə tabe oldu; Cenevyeva da çox baş sındırmadan oğlanın həyatı və iş-gücü üzərində hakimyyəti öz əlinə aldı.

Oğlanın iyirmi, qızın on səkkiz yaşı vardı – bu iki gənc doğum və artım bəşəri estafetini davam etdirmək üçün yaranmışdı. Çiçəklənən, güclü, yanaqlarında sağlamlıq qızartısı olan bu iki gənc, hətta dəniz kənarında naməlum adamlar arasında gəzəndə belə bütün baxışlar onlara dikilirdi. Conun kişilik əzəməti Cenevyevanın qızlıq məlahətindən geri qalmırdı; qızın incəliyi oğlanın tökmə bədəninə yaraşır. Həyat pilləkənində Codan qat-qat yüksəkdə dayanan çox qadın onun iri, açıq mavi gözlü, sadə çöhrəsinə göz yetirirdi. Co özü bu baxışları görə bilmirdi, ancaq Cenevyeva görür və anlayırdı: Conun ona məxsus olduğunu, onun hakimyyəti altında olduğunu düşünəndə coşqun sevinc hissi qızın bədənini ehtizaza gətirirdi. Demək lazımdır ki, kişilərin Cenevyevaya dikilmiş baxışlarını isə Co sezirdi və bu nəzərlər onu əsəbiləşdirirdi, ancaq Cenevyeva özü ondan qat-qat yaxşı bilirdi ki, həmin baxışların mənası nədir.

Üçüncü hissə

Cenevyeva Conun çəkələklərini ayaqlarına taxdı və uğunub gedə-gedə ayaqlarını irəli uzatdı, hündürdən şaqqaq çəkən Lotti aşağı əyilib onun şalvarını yuxarı dartdı. Lotti Conun bacısı idi və qardaşının

sirrindən xəbərdardı; o, anasını başdan çıxarıb qonşuya göndərmişdi və indi ev üçünün ixtiyarındaydı. Hər iki qız mətbəxdə onları gözləyən Conun yanına endi. O, Cenevyevanı görəndə kimi ayağa sıçradı, sifətində məhəbbət və xoşbəxtlik ifadəsi oxundu.

– Tez ol, Lotti, onunçun yubka tap, – Co qışırırdı. – Tələsmək lazımdır. Belə yaxşıdır, keçər. Palto hamısını örtəcək, yalnız şalvarın balaqları görünəcək, vəssalam. İndi özümüz hər şeyə baxarıq. Mən Krissin paltosunu almışam. Oğuldur ha! Bir qarış boyu var, ancaq gəl ki... – Co paltonu Cenevyevaya geyindirə-geyindirə davam etdi. Palto qızın pəncələrindəkə sallandı.

Co qızın başına papaq qoyub paltonun boyunluğunu qaldırdı. Boyunluq elə enliydi ki, papağın küncündəkə qalxır və qızın saçlarını gizlədirdi. Co yuxarıdan düyməni və keçirici bağlayandan sonra isə boyunluğun ucları yanaqları, ağız və buxağı örtüdü. Yalnız diqqətlə baxanda Cenevyevanın kölgələnmiş gözlərini və burnunun solğun ucunu görmək olardı. Qız otaqda var-gəl elədi, gəzərkən paltonun altından arabir şalvarının balaqları gözə dəyirdi.

– Sadəcə olaraq, boks azarkeşinə soyuq dəyib və o, altdan geyinib üstədən qıfıllanıb ki, halı daha da xarablaşsın, – Co öz əməlinə gəndən baxıb güldü. – Yaxşı, sənin pulun var? Mərc gələk? On dollar qoyuram. Qalibin əleyhinə mərc tutursan?

– Qalib kim olacaq ki? – Cenevyeva soruşdu.

– Əlbəttə, Ponta olmayacaq, – deyərək Lotti incik səslə cavab verdi və bununla anladı ki, dediklərinə şübhə etməmək olar.

– Hə, əlbəttə, elədir ki, var, – Cenevyeva əlüstü dilləndi. – Axı, mənim boksdan heç başım çıxmır.

Lotti cavab vermədi, ancaq onun sifətinə baxan kimi anlamaq olardı ki, Cenevyevanın son sözləri daha çox xətrinə dəydi. Co saatına baxıb dedi ki, tərپənmək vaxtıdır, Lotti qardaşını bərk-bərk qucaqlayıb öpdü, sonra isə Cenevyevayla öpüdü. Co qolunu bacısının belinə doladı, qız onları doqqaza kimi ötürdü.

– “On dollar qoyuram”, nə deməkdir? – onlar küçyə çıxanda Cenevyeva xəbər aldı.

– O deməkdir ki, mən mütləq qalib gələcəyəm, – Co cavab verdi. – Salondakı tamaşaçılar on dollara mərc gəlirlər, mən görüşü udacam, başqaları isə altı dollar qoyurlar ki, uduzacağam.

– Yaxşı, indi ki, sən şəksiz qalibsən, nə üçün əleyhinə də mərc tuturlar?

– Elə yarışın ləzzəti də orasındadır da, – Co güldü. – Fikir ayrılığı yaranır. Bundan başqa, rinqdə həmişə gözlənilməz, sərrast zərbəyə, təsadüfi qələbəyə ümid var. O qədər əhvalat baş verə bilər ki! – O, ciddi tərzdə əlavə etdi.

Qız qorxudan büzüşüb sanki Conu təhlükədən qoruyurmuş kimi bərk-bərk oğlardan yapışdı, ancaq Co yenə sevinc içində güldü və yenə də gümrəh və inamlı tərzdə dilləndi:

– Dayan, dayan bir, özün görəcəksən. Ancaq görüşün əvvəlində qorxuya düşməyəsən. Əvvəlki raundlar ağır olacaq, Ponta ilk raunddan hücumla keçməyi xoşlayır. O, qırqayış kimidir, adam deyil, burulğandır, burulğan, rəqibin üstünə kəl kimi yeriyyə yumruqları ilə biçir, ilk raundlarda haqq-hesabı çürütməyə çalışır. Mənim işim ancaq ondan ibarət olacaq ki, onun hücumuna davam gətirim. Sonra onun nəfəsi kəsiləcək. Bax, onda mən işə başlayacağam. Diqqətlə tamaşa etsən, mənim haçan hücumla başlayacağımı özün başa düşəcəksən. Əlimdən qurtara bilməyəcək.

Onlar qaranlıq küçənin qurtaracağındakı binaya yaxınlaşdılar; bura guya idman klubuydu, ancaq əslində burada yerli polis idarəsinin razılığı ilə yalnız boks yarışları keçirilirdi.

Co Cenevyanı buraxıb əvvəlcə içəri keçdi, qız da onun arxasınca yeridi.

– Əllərini cibindən çıxarma, – Co xəbərdarlıq etdi. – Darıxma, beşcə dəqiqəyə hər şey yaxşı qurtaracaq.

– Bu oğlan mənimlədir, – deyər Co polis nəfəri ilə mırt vuran qarışıya mızıldandı.

Qarıçı da, polis nəfəri də Coya dostcasına baş əyib, onun yanındakı adama məhəl qoymadılar.

– Əgər onlar başa düşmədilərse, daha heç kim başa düşməz, – pillələrlə ikinci mərtəbəyə qalxarkən Co pıçıldadı. – Lap bir şey anlasalar belə, mənim xətrimə səslerini çıxarmazlar. Bir də, hardan biləcəklər ki, kimi gətirmişəm. Bura, bura keç.

Co darısqal bir otağın qapısını açıb, qızı söykənəcəyi laxlayan tozlu bir stula oturdu və harasa getdi. Bir dəqiqədən sonra uzun çimmə xalatında və parça başmaqlarda qayıtdı. Qorxudan əsən Cenevyeva ona qısıldı. Co bir əliylə qızı yüngülcə qucaqladı:

– Mən səndən ötrü qorxuram, Co, – qız dilləndi. – Özümə nə olursun, fərqi yoxdur. Səndən ötrü nigaranam.

– Özün üçün qorxmursan? Mən elə bilirdim, sən yalnız özünü düşünürsən.

Qadın qəlbinin genişliyindən rıqqətə gələn Co heyrətlə qıza baxırdı; Cenevyeva əvvəllər də onu öz həssaslığı və hisslərinin dərinliyi ilə az valeh etməmişdi. Həyəcanlı Conun dili əvvəlcə söz tutmadı, handan-hana danışa bildi:

– Məndən ötrü qorxursan? Sənin barəndə nə düşünürsə düşünsünlər, fərqi yoxdur? Məndən savayı heç nə haqqında fikirləşmirsən? Heç nə haqqında?

Qapının bərk döyülməsi və “harda qaldın, ə?” – deyən gur səs Conu özünə gətirdi.

– Tez ol, Cenevyeva, məni bir dəfə öp, – o pıçıldadı. – Bu gün son görüşümdür, ona görə də, əvvəlkilərdən qat-qat yaxşı döyüşəcəyəm: özün məni rinqdə görəcəksən.

Bir dəqiqə keçmiş, dodaqlarında hələ də Conun dodaqlarının hərarətini hiss edən Cenevyeva basabas salan cavan oğlanların arasındaydı; deyəsən, heç kəs ona məhəl qoymurdu. Bəziləri heç pencək də geyməmiş, köynəklərinin qollarını çırmamışdı. Onlar Cenevyanı araya alıb onunla birlikdə dal qapıdan salona daxil oldular və yan tərəfdəki keçidə sarı getdilər.

Böyük saraya bənzəyən alaqranlıq tamaşa salonu ağzınacan adamlarla doluydu, qatı papiros tüstüsü arasından adamlar və əşyalar zorla seçilirdi. Cenevyevaya elə gəldi ki, o, indicə boğulacaq. Salonda kişi səsələrinin qulaqbatırıcı uğultusu hökm sürürdü, arabir qəzet və ya sodalı su satan oğlanların səsi ümumi uğultudan seçilirdi. Kim isə Co Fleminqin qələbə çalmasına on dollar qoyurdu. Həmin səs yeknəsəq və ümitsiz çıxırdı. Cenevyanın qəlbi fərəhlə döyündü: bəs necə, kim ürək ələyib Conun əleyhinə mərc gələr?

Qızı təkə Co ilə fəxr eləmək həyəcanlandırmırdı. Qadınların buraxılmadığı bu qalmaqallı yerə girəndən bəri qız başını tamam itirmişdi. Belə macərədən daha maraqlı nə ola bilərdi? Axı, bura öyrənilməmiş, sirli və vahiməli yerdə. Bir də, ömründə ilk dəfəydi ki, belə cəsarətli iş tuturdu, ilk dəfəydi ki, kasıblar məhəlləsinin sözgözdirlənlərinin ittihadından qorxmayaaraq, bəzi sərhədləri aşırırdı. Bir dəqiqə qabaq Co barədə düşünsə də, indi özü üçün qorxmağa başladı.

Salonun axırına çatıb bir neçə pillə qalxandan sonra balaca ayaq-yoluna haçan girdiklərini Cenevyeva hiss etmədi. Bura da kişilərlə doluydu və Cenevyeva düşündü ki, bütün bu adamlar hərəsi bir cür boksla əlaqədədir. Co çıxıb getdi. Ancaq qız özü üçün qorxmğa macal tapmamış, yanındakı oğlanlardan biri kobud tərzdə dilləndi:

– Ey, səninləyəm, gəl ardımca.

Cenevyeva onun arxasınca addımlayaraq qapıya sarı gedəndə bir nəfərin də onu arxadan qoruduğunu gördü.

Onlar tamaşaçıların üç sıra oturdular hansı tərəfəyə çıxdılar və burada Cenevyeva ilk dəfə rinqi gördü. Qız rinq meydançası ilə eyni hündürlükdə dayanmışdı və ona elə yaxındı ki, əlini uzatsaydı, rinqin ətrafında dartılmış kəndirə çataardı. Rinqə brezent salınmışdı, arxası da, solu da, sağı da sanki dumanlıqda əyləşmiş tamaşaçılarla doluydu.

Onların çıxdığı ayaqyolu rinqin bir küncünə səmt yerləşirdi. Öz bələdçisi ilə sıraların arasından keçən qız rinqin başqa küncünə yaxın olan darısqal bir otağa girdi:

– Sakitcə otur burda, ta mən arxanca gəlməmiş səsinə çıxarma, – cavan oğlan divardakı deşiyi göstərüb getdi.

Dördüncü hissə

Cenevyeva deşiyə yaxınlaşan kimi lap qarşısında rinqi gördü. Rinq elə bil qızın ovcundaydı. Ancaq tamaşa salonunun bir hissəsi görünmürdü. Meydança üzərindəki qaz lampaları parlaq işıq saçırdı. İndi yanından keçdikləri birinci sırada karandaşlı-bloknotlu adamlar əyləşmişdilər. Cenevyeva anladı ki, onlar yerli qəzetlərdən gəlirlər. Əməkdaşlardan biri saqqız çeynəyirdi. O biri iki sırada yerli komandadan olan yangın-söndürənlər və bir neçə polis oturmuşdu. Birinci sıranın ortasında, iki qəzetçinin arasında çox gənc olan polis rəisi əyləşmişdi. Cenevyeva rinqin o tərəfindəki tamaşaçılar arasında mister Klauzeni tanıdı. Ağbəniz, yumrusifət Klauzen bakenbardları da üstündə rinqin lap yanında, birinci sırada özünü boğub oturmuşdu. Həmin sırada bir neçə yer aralı Silversteynin həyəcandan pörtmüş, qırıqlı sifəti görünürdü.

Tamaşaçıların gurultulu alqışları ilə müşayiət olunan bir neçə penceksiz oğlan əyilib kəndirlərin arasından rinqə girdi; əllərində vedrələr, butulkalar və dəsmal vardı. Gələnlər rinqin Cenevyevayla üzbe-

üz olan küncünə sarı getdilər. Onlardan biri kətilə əyləşib belini kəndirə söykədi. Əyninə kip oturmuş ağ köynək geymişdi, ayaqlarında parça başmaqlar vardı.

Cavan oğlanların ikinci qrupu düz Cenevyevanın qarşısındakı küncü tutdu. Alqışlar təzədən gurladı və Cenevyeva boylanıb Conu tanıdı; o, bayaqkı xalatında kətilə oturmuşdu, şabalıdı saçları qızın lap gözləri qarşısındaydı.

Kraxmallanmış ağ köynək geymiş bir cavan oğlan rinqin o tətində dayanıb əlini qaldırdı:

– Hörmətli tamaşaçılardan xahiş olunur ki, papiros çəkməsinlər, – o, elan elədi.

Camaat onun xahişini möhkəm təpik və fit səsləriylə qarşıladı. Cenevyeva yenə də ləzzətlə papiros tüstülədən adamlara hiddətlə baxdı. Klub işçisi əlini qaldırıb xahişini edəndə mister Klauzen kibritini təzəcə alırdırmışdı və onu yana-yana əlində saxlayıb oğlana qulaq asdı, sonra isə heç nə olmamış kimi papirosunu odladı. Cenevyeva mister Klauzeni hədsiz nifrətlə süzdü. Onun Conu belə tüstüdə necə vuruşacaqdı? O özü sakitcə otursa belə, nəfəs ala bilmir, qaldı ki, yarışasan.

Bayaqkı oğlan Coya yaxınlaşdı. Co ayağa durdu; çimmə xalata sürüşüb onun çiyindən düşdü və o, təkə parça başmaqlarda və ağ trusida rinqin ortasına sarı getdi. Cenevyevanın ağı başından çıxdı. Qız içəridə təkdi, onu heç kəs görə bilməzdi, ancaq öz sevgilisini çılpaq görəndə kəskin xəcalət içində boğulduğunu hiss etdi. Vəcdanı ona əzab versə də, yenidən oğlana baxdı. Bilirdi ki, belə baxmaq günahdır, ancaq baxdı. Həyəcanının artması da, onu oğlana tərəf itələyən ehtiraslı dalğa da günahdı! Ancaq bu, çox şirin günah idi və qız qəbul olunmuş qaydaları rədd edərək, nəzərlərini sevgilisindən çəkmirdi. Əzəli instinktlə, ilk günahabatma və hər şeyə qadir olan təbiət birləşərək öz sözlərini deyirdilər. Qıza elə gəlirdi ki, keçən minilliklərin analarının və hələ doğulmamış körpələrin sakit səslərini eşidir. Ancaq Cenevyeva bunu anlamırdı, təkə onu anlayırdı ki, günaha batıb və başını vüqarla dik tutaraq bütün tilsimləri özündən rədd edib, günahkarlıq bədəsini axıracan içmək istədi.

Cenevyeva paltar altında gizlənmiş insan bədəni barədə heç düşünməmişdi. Onun nəzərində bədən yalnız əllərdən və sifətdən ibarətdi. İnsanı həmişə paltarlı görmüş qız onu paltarsız təsəvvür edə

bilmirdi. O, insanları ikiayaqlı, əlləri və üzü çılpaq, başı tüklü bir varlıq hesab edirdi. Öz Cosu barədə düşünəndə qıvrımsaç oğlanın yanağına bənzər yanaqlarını, göy gözlərini xatırlayırdı. Co onun təsəvvüründə həmişə paltarlı olurdu. İndi isə, ilahi gözəlliyə malik olan Co gur ağ işığın altında az qala çılpaq dayanmışdı. Birdən Cenevyeva düşündü ki, o Allaha da elə bu cür – buludların arxasında yaşayan lüt varlıq kimi təsəvvür edirdi. Öz sevgilisini allaha tay tutmaq fikri o gözəgörünməzə ehtiramsızlıq, əsl kafirlik əlamətiydi və qız bu fikrindən ən ağır günahdan da betər qorxdu.

Cenevyevanın zövqü kortəbii formalaşmışdı, ancaq gözəlliklə təbii təmas onun qulağına pıçıldayırdı ki, gözləri qarşısındakı varlıq əsl gözəllik mücəssəməsidir. Conun zahiri görünüşünü qız həmişə xoşlamışdı, ancaq bu zahirilik həmişə paltarla bağlı olmuşdu və Cenevyevaya elə gəlmişdi ki, Co adətən zövqlə geyindiği üçün gözəgəlimli görünür. Qız yatsaydı, yuxusuna da girməzdi ki, paltar altında necə kamil gözəllik gizlənə bilər. Bu kəşf qızın başını gicəlləndirdi. Conun dərisi qadınını kimi ağ və şumal, demək olar ki, tüksüzdü. Bunu Cenevyeva dərhal sezdi, yaxşı inkişaf etmiş bədəninin əzələlərinin əla tənəsübünə, cizgilərin gözəlliyinə isə qız aludəçiliklə baxırdı. Conun bütün görünüşü təmizlik və incəliklə nəfəs alırdı. Təbəssümə bürünmüş sifəti isə həmişəkindən daha cavan görünürdü.

Co ona görə gülümsəyirdi ki, klubun işçisi əlini onun kürəyinə qoyub üzünü tamaşaçılara çevirmişdi:

- Tanış olun: Qərbi Okləndin yaraşığı və fəxri olan Co Fleminq!
- Tamaşaçılar dəlicəsinə alqışladılar. Ordan–burdan səslər eşidildi:
- Co! Bizim Co!

Co öz küncünə qayıtdı. Cenevyeva onu heç cür boksçuya bənzədə bilmirdi. Conun elə həlim gözləri vardı ki! Nə baxışlarında, nə ağzının görünüşündə qəddarlıq vardı. Bədəni kövrək, dərisi incə və şumaldı. Hələ uşaqlıq əlamətlərini itirməmiş sifəti isə xeyirxahlıq və qayğıkeşlik ifadə edirdi. Qızın təcrübəsiz gözləri güclü köks qəfəsini, rahat tənəffüsü, şumal dəri altından qabaran düyünlü əzələləri görə bilmirdi. Bütün bunlar darmadağın etmək üçün hazır olan əlamətlərdi. Qızın gözündə Conun bədəni çinidən tökülmüş heykəldi, onunla ehtiyatlı davranmaq lazımdı, bircə kobud toqquşmadan tikələnilib çilikçilik ola bilərdi.

İki köməkçisi dartıb onun əynindəki sviteri zorla çıxarırdan sonra Con Ponta da rinqin ortasında dayandı. Cenevyeva ona baxan kimi dəhşətdən canına titrətmə düşdü. Bax, bu, əsl boksçuya oxşayırdı; hazır vəhşi heyvandı ki, durmuşdu. Alnı meymununku kimi dardı, qıllı qaşlarının altından tum gözləri zorla seçilirdi, yastılanmış burnu və qalın, qıvrılmış dodaqları vardı. Cenevyeva onun dördkunc çənəsinə, kəl peysərinə, qaban yalına oxşayan qısa vurulmuş dik saçlarına qorxu içində baxırdı. Bütün bunlar amansızlıq və qəddarlıq nişanələriydi. Qara rəngli dərisi döş və kürəklərdə it tükü kimi tüklə örtülmüşdü. Geniş sinənin, güclü ayaqların, nizamsız dikləən əzələlərin arasında heç bir gözəllik və ya tənəsübdən əlamət yoxdu. O sanki başdan–başa damarlardan, düyünlərdən və şişlərdən ibarətdi – fiziki qüvvənin çoxluğundan insani sifətini itirmişdi.

– Uestbei idman klubunun nümayəndəsi Con Ponta! – deyər klubun işçisi elan etdi.

Tamaşaçılar onu soyuq qarşıladılar. Onlar açıq–açığına Coya tərəf idilər.

– Ağna! Ye onu, Ponta! Ye onu! – sakitlikdə kiminsə səsi eşidildi.

Salonun hər tərəfindən məsxərə nidaları, nifrətli səslər eşidildi. Ponta qəzəblə dişlərini bir–birinə sıxdı və çevrilib öz küncünə yönəldi. O, tamaşaçıların xoş qəbuluna ümid edə bilməzdi. Əlamətləri ən ibtidai vəhşiliyi çox gözəl ifadə etmişdi – bu, hər bir mənəvilikdən uzaq, düşünməyə belə qadir olmayan bir heyvan, təhlükəli möcüzə idi, adamda pələng və ya ilan kimi qorxu yaradırdı.

Ponta anlayırdı ki, tamaşaçılar onun əleyhinədir. Ovçuların araya alıb təqib etdiyi vəhşi heyvansayağı o, nifrət dolu nəzərləriylə düşmənlərini süzdü. İndiyədək vəcdlə Conun adını qışqıran çəlimsiz Silversteyn bu baxışların altında lap balacalaşdı, sanki onu soyuq suya basdırdılar və sözlər boğazında ilişib qaldı. Cenevyeva bunu gördü. Pontanın nəzərləri qızın nəzərləri ilə çarpazlaşanda o da geri çəkildi, bədəninə üşütmə tutdu. Sonra Ponta nəzərlərini Coya zillədi. Cenevyevaya elə gəldi ki, Ponta bilərəkdən camaatda özünə qarşı nifrət oyadır. Co rəqibinə açıq uşaq marağıyla baxırdı, ancaq onun sifəti gərilməmişdi.

Klubun işçisi daha bir adamı rinqin ortasına gətirdi; o, pencəksiz idi, istiqanlı sifəti vardı.

– Tanış olun: bugünkü görüşün hakimi Eddi Cons! – Klubun işçisi elan elədi.

– Eddi! Bizim Eddi! – Tamaşaçılar hakimi alqışlayaraq qışqırırdılar və Cenevyeva anladı ki, deyəsən, hakim də onların istəklisidir.

Köməkçilər rəqiblərin əlcəklərini bağlayırdılar. Co geyinməmiş, Pontanın köməkçilərindən biri onun küncünə gəlib əlcəklərini yoxladı. Hakimin işarəsiylə hər iki boksçu, rinqin ortasına gəldi. Köməkçiləri onları müşayiət etdilər. Co və Ponta üz-üzə dayanmışdılar, aralarında hakim durmuşdu. Əllərini bir-birlərinin çiyinlərinə qoymuş köməkçilər özlərini boğub dayanmışdılar. Hakim nə isə deyir, hamı diqqətlə qulaq asırdı. Sonra hərə öz yerinə çəkildi və klubun işçisi təzədən ortaya çıxdı:

– Co Fleminqin çəkisi altmış səkkiz, Con Pontanını yetmiş dörd kilodur. Bir əl boş olanadək döyüş davam edəcək, klinçdən çıxarkən rəqiblər ehtiyatlı olmalıdırlar. Tamaşaçılara xatırladıq ki, döyüş qələbəyəcən davam etdiriləcəkdir. Bizim klub heç-heçə yarışlar yeri deyildir.

Klubun işçisi əyilib kəndirin altından keçərək aşağı düşdü. Köməkçilər də kətiləri və vedrələri götürüb öz küncələrini tərk etdilər. Qonq səsi eşidildi. Rəqiblər cəld rinqin ortasına çıxdılar. Bir anlığa onların sağ əlləri görüşdü və Ponta dərhal vəhşicəsinə sağ və sol yumruqları ilə zərbələr endirməyə başladı, ancaq Co geri sıçrayıb zərbələrdən yayındı. Ponta topdan atılan güllə kimi yenidən Conun üstünə cumdu.

Döyüş başlandı. Cenevyeva titrək əlini sinəsinə sıxıb döyüşü izləyirdi. Pontanın endirdiyi zərbələr burulğanının vahiməsi, qəddarlığı qızı dəhşətə salırdı. Cenevyeva əmində ki, Ponta indicə Conu şikəst edəcəkdir. Arabir o, Conun sifətini görə bilmirdi, tez-tez hərlənən əlcəklər sifətin qabağını tuturdu, ancaq qız boğuc zərbə səslərini eşidir və hər zərbədən sonra ürəyi ağzına gəlirdi. O bilmirdi ki, ya əlcək əlcəyə, ya da kürəyə dəyib səs çıxarırsa da, ağrı-zad vermir.

Birdən döyüş səhnəsi dəyişildi; rəqiblər bir-birinə sarılıb durmuşdular, heç biri zərbə endirmirdi. Cenevyeva anladı ki, Conun ona başa saldığı “klinç” elə budur. Ponta çıxmaq istəyirdi; ancaq Co onu buraxmırdı. Hakim qışqırırdı:

– Ayrılın!

Co buraxmaq istəyəndə Ponta bir əlini çıxara bildi və Co zərbədən yayınmaq üçün təzədən rəqibini qucaqladı. Ancaq bu dəfə onun əlcəyi Pontanın çənəsinə və ağzına sıxılmışdı, hakimin ikinci dəfə “ayrılan” komandasından sonra Co rəqibinin başını geri qanırub ondan uzaqlaşdı.

Sonra qız öz sevgilisini gördü, sol ayağını bir balaca qabağa qoymuşdu, dizlərini azca əymiş, başını aşağı salmışdı, yuxarı qaldırdığı çiyinləri başını müdafiə edirdilər. Yumruqlarını irəlidə tutmuşdu, həm hücumu, həm də müdafiəyə hazırdı, bütün əzələləri gərilməmişdi, Cenevyeva görürdü ki, onun hər hərəkətindən sonra əzələlər sanki canlıymış kimi tərpənir, ağ dərinin altında sürüşürdülər.

Ponta təzədən hücumu keçmişdi. Co çətinlik çəkirdi. O daha da aşağı əyilib, gah kürəklərini, gah dirsəklərini, gah da yumruqlarını irəli verərək zərbələri qarşılayırdı. Zərbələr isə dolu kimi yağdı və Cenevyevaya elə gəlirdi ki, Co buradan salamat çıxma bilməyəcək. Ancaq Co tab gətirirdi, zərbələri əlcəkləriylə dəf edir, kürəyində sürüşdürürdü; küləyin yellətdiyi ağac kimi geri çəkilir, irəli gedirdi. Yalnız tamaşaçıların alqışlarını və “Əhsən, Co!”, “Möhkəm dur!” qışqırıqlarını eşidən Cenevyeva mister Silversteynin sevincində yerindən sıçramağa hazır dayandığını görüb anladı ki, Co nəinki məğlub olmur, əksinə, həm də yaxşı döyüşür. Ancaq Ponta geri çəkilmək bilmirdi və onun kəskin zərbələrinin girdabı arabir, yalnız arabir Cenevyevaya aman verirdi ki, sevgilisinin sifətini görə bilsin.

Beşinci hissə

Qonq səsləndi. Conun söhbətlərindən hər raundun üç dəqiqə çəkdiyini bilsə də, Cenevyevaya elə gəldi ki, sanki yarım saat vaxt keçdi. Conun köməkçiləri kəndirlərin arasından meydançaya sıçrayıb onu bir dəqiqəlik müqəddəs istirahət üçün dərhal küncə apardılar. Onlardan biri Conun qarşısında sallağı oturaraq onun ayaqlarını öz dizləri üstə qoyub var gücüylə baldırlarını ovuşdururdu. Başını arxaya əymiş, qollarını geniş açıb kəndirlərin üstünə qoyaraq kətilə oturmış Co köks dolusu nəfəs alırdı. Onun ağzı geniş açılmışdı və qarşısında dayanmış iki köməkçi əllərindəki dəsmallarla ona yel vururdular, başqa bir köməkçi isə onun üzünün və boyun-boğazının tərəfini silir, qulağına nəşə deyirdi.

Bütün bu əməliyyatlar təzəcə başa çatırdı ki, yenidən qonq səsləndi; köməkçilər vedrə və dəsmallarını süpürləyib kəndirlərin arasından bayıra sıçradılar, Co və Ponta isə yenidən rinqin ortasında idilər.

Cenevyeva heç vaxt bilməzdi ki, bir dəqiqə bu qədər qısadır. Qızın ağılına nədənsə belə bir fikir gəldi ki, istirahəti bilərəkdən qısaltdılar, qız bir anlığa özü də bilmədən nədənsə şübhələndi.

Ponta birinci raunddakı kimi sağ və sol yumruqları ilə işləyərək güclü hücumu keçmişdi. Co zərbələri uğurla dəf etsə də, duruş gətirə bilmədi və bir neçə addım geri çəkildi; müvazinətini saxlamaq üçün Co bir qolunu irəli uzatmış, başını azca qaldırmışdı. Ponta rəqibinin müdafiə olunmayan çənəaltısına zərbə endirmək üçün pələng kimi Conun üstünə atıldı. Ancaq Co suya baş vurmuş kimi hərəkət elədi və Pontanın yumruğu viyiltı ilə peysərinin üstündən keçdi. Co özünü düzəldən kimi Ponta sol yumruğuyla düzünə zərbə endirdi. Bu zərbə Conu kəndirlərdən də o yana tullamalı idi. Ancaq Co yenidən rəqibini bir anlığa qabaqlayıb əyilməyə macal tapdı və Pontanın yumruğu onun kürəyindən sürüşüb havadan asılı qaldı. Ponta zərbəsini sağ əliylə təkrar etdi, ancaq Co yenidən yayımb rahatca klinçə girdi.

Cenevyeva yüngüllüklə nəfəsini dərdi; qız bütün bədənində zəiflik hiss edir, az qala heydən düşürdü. Tamaşaçılar isə şövqlə alqışlayırdılar. Silversteyn başına hava gəlibmiş kimi ayağa qalxıb bağırır, əllərini yelləyirdi. Hətta mister Klauzen belə qonşusunun qulağına var gücüylə qışqıra-qışqıra nəsə deyir, görünür, valeh olduğunu başa salırdı.

Ancaq rəqiblər klinçdən çıxan kimi döyüş davam etdi. Co sifətini gizlədir, geri çəkilir, zərbələrdən yayına-yayına meydançada yerini dəyişir, rəqibinin inadlı hücumuna tab gətirirdi. Özü hərdən bir zərbə endirirdi, çünki gözü tükü tükədən seçən Ponta müdafiə olunmağı da bacarırdı. Pontanın möcüzəli gücünün qabağını almaq üçün Conun heç bir imkanı yoxdu. Co bütün ümidini əvvəl-axır Pontanın nəfəsinin kəsilməsinə bağlamışdı.

Sevgilisinin yalnız müdafiə olunması Cenevyevanı mat qoymuşdu; qız lap dilxor idi – Co görək onun üstünə vəhşicəsinə hücum edən bu heyvandan qisas alaydı. Qızın inciməyə hazırlaşdığı həmin o anda Co girəvə tapıb Pontanın pələş dodaqlarına gözəl bir zərbə ilişdirirdi. Zərbə gözlənilməz və güclü idi. Pontanın başı əyildi, dodaqlarında qan göründü. Tamaşaçılar Conun zərbəsini qulaqbatırıcı bağırtıyla qarşıladılar, qeyzindən özündə-sözündə olmayan Ponta isə təzədən irəli atıldı. Onun bütün əvvəlki hücumları bu qasırganın yanında heç nəydi. Co daha zərbəylə cavab vermək haqqında düşünmürdü; o bütün gücünü səfərbər edib öz yaratdığı tufanın qabağında duruş gətirmək istəyirdi; o, hücumun qabağını zorla alır, zərbələrdən yayınır, istirahət və xilasını klinçdə axtarırdı.

Ancaq klinçdə də tam istirahət və təhlükəsizlik yoxdu, rəqibi sayıqlıqla güdmək lazımdı, klinçdən çıxarkən isə daha böyük təhlükəylə qarşılaşmaq olardı. Conun Ponta ilə yenidən bir-birinə sarıldığı görünən Cenevyeva hətta yüngülcə gülümsədi də. Ponta aşağıdan yuxarı zərbə endirənəcən Cenevyeva klinçdəki təhlükəni başa düşmürdü. Zərbə az qala Conun çənəsinin altından tutacaqdı. Növbəti klinçdə Conun artıq təhlükəsizlikdə olduğu qənaətinə gələn Cenevyeva təzəcə rahat nəfəs alırdı ki, Ponta gözlənilmədən sağ əlini çıxarıb var gücüylə Conun qarnına zərbə endirdi. Tamaşaçılar öz sevimlilərinin qeydinə qalıb içlərini çəkildilər, Co isə ildırım sürətiylə rəqibinin dirsəklərini birləşdirib, ikinci zərbənin qarşısını ala bildi.

Yenidən qonq səsləndi və bir dəqiqəlik fasilədən sonra döyüş davam elədi. Co heç öz küncündən çıxmağa macal tapmamış Ponta bütün meydançanı keçib onun üstünə atıldı. Conun qarın nahiyəsinin ağ dərisi aldığı zərbədən ləkəli görünürdü; ləkə Pontanın əlcəyi boydaydı, Cenevyeva kədər içində həmin tünd qırmızı izə baxır, gözlərini ordan ayıra bilmirdi. Artıq növbəti klinçdə Ponta həmin öldürücü zərbəsini Conun ciyər nahiyəsinə endirmişdi. Bundan sonra Co daha ehtiyatlı tərponirdi, əlcəklə Pontanın çənəsinin altından basaraq başını geriyyə əyir, demək olar ki, bütün zərbələrdən yayınmağa macal tapırdı, ancaq raund qurtarana kimi Ponta üç dəfə həmin üsulla hücum etdi və hər dəfə zərbə həmin zəif yerə dəydi.

Daha bir raund və bir dəqiqəlik fasilə rəqiblərin heç birinə üstünlük vermədi. Beşinci raundun əvvəlində küncə sıxılmış Co özünü klinçə girən kimi göstərdi, ancaq onu qucaqlamaq istəyən Ponta qollarını açmağa hazırlaşanda Co yüngülcə geri çəkilərək müdafiə olunmayan səmtdən Pontanın çənəsinə karlı bir zərbə endirdi, sonra sağ və sol yumruqlarıyla ildırım sürətli daha dörd zərbə vurdu. Deyəsən, zərbələr çox möhkəm idi, çünki Ponta səndirlədi, ləngər vurdu; qolları boşalıb yanına düşdü, hamıya elə gəldi ki, indicə o ikiqat olub yığılacaq. Rəqibinin müdafiəsiz durduğunu görən Co ona aman vermədən dodaqlarına zərbə endirdi, sonra təzədən çənəsinə nişanladı, ancaq zərbə Pontanın yanağında tutdu və onu kənara itələdi.

Tamaşaçılar başlarını itirmişdilər. Hamı ayağa qalxaraq əl çalır, qışqırırdı. Cenevyeva səslər burulğanından sözləri zorla ayırırdı: "İşin bitdi, Ponta, işin bitdi!" və qıza elə gəlirdi ki, arzuedilən sonluq yetiş-

mişdir. Qız da özündə deyildi, indi onun utancaqlığından və insafından heç əlamət də qalmamışdı: sevgilisinin hər ölümcül zərbəsindən sonra Cenevyeva şadlığından özünü unudurdu.

Ancaq Pontanın gücü hələ tükənməmişdi. İndi daha o, hücum elə-mirdi, indi Co onu rinq boyu qovurdu. O, yenidən rəqibinin çənəsinin altına zərbə endirdi, ancaq Ponta özünə gələ bilməmişdi və zərbədən yayındı. Conun yumruğu havada qovs çıxdı. Zərbə güclüydü ki, Co özünü saxlaya bilməyib böyrü üstə döndü. Ponta dərhal rəqibinin müdafiə olunmayan boynuna zərbə endirdi. Conun qolları taqətsiz tərzdə sallandı, o, irəli-geri səndirleyib yığıldı. Hakim onun üstünə əyilib hündürdən saymağa başladı, hər sayda sağ əlini yuxarı qaldırırdı.

Salona ölüm sükutu çökmüşdü. Ponta tamaşaçılara tərəf çevrilib layiq olduğu qələbə üçün alqış gözləyirdi, ancaq qəbir sükutunu pozan tapılmadı. Ponta qəzəbindən boğulurdu. Heç ədalətli deyildi: rəqib bir zərbə vuranda və ya zərbədən yayınanda bütün salon alqışlayır, ancaq döyüşün əvvəlindən fəal vuruşan Ponta üçün bir nəfər də əl vurmurdu.

Pontanın gözləri qəzəblə işıladı və o, məğlub etdiyi düşməninin yanına qayıtdı. Conun üzərinə əyilib sağ yumruğunu hazır saxlayaraq, özünə gəlib qalxan kimi ona zərbə endirməyə sərvaxt dayandı. Hakim sağ əlinin hərəkətiylə sayır, sol əliylə Pontanı kənara itələyirdi. Ponta hakimin arxasından keçmək istədi, ancaq hakim onu itələyə-itələyə döşəməyə sərilmiş Coya yaxın buraxmadı.

– Dörd, beş, altı, – hakim sayırdı. Co çevrilib dizi üstə qalxmağa səy etdi. Əvvəlcə bir ayağını əydi, əlləriylə döşəməyə dayaq verib, o biri ayağını da dartdı.

– Hesabı, hesabı gözlə! – Salondan səslər eşidildi.

– Tələsmə! Hesabı gözlə! – Rinqin yanında dayanmış köməkçi qışqırdı. Cenevyeva cəld ona nəzər saldı; cavan oğlanın sifəti kağız kimi ağarmışdı, o özü də hiss etmədən hakimlə birlikdə sayırdı. – Yeddi, səkkiz, doqquz...

Doqquzuncu saniyə qurtaranda hakim axırıncı dəfə Pontanı yana itələdi və müdafiəyə hazır olan Co ayağa qalxdı. O, zəifdi, ancaq çox sakit görünürdü. Ponta yenidən dəhşətlə onun üstünə atılıb düzünə və aşağıdan yuxarı bir-birinin ardınca iki zərbə endirdi. Co hər iki zərbədən yayındı, üçüncü zərbə də yan keçdi və dördüncüdən qorunmaq üçün bir addım kənara çəkildi, ancaq Ponta yeni zərbələr silsiləsi ilə onu küncə

sıxışdırdı. Co açıq-aydın zəifləmişdi, dizləri bükülür, ayaq üstə zorla dayanırdı. Ponta onu kəndirlərə sıxmışdı, dala çəkilməyə daha yer yoxdu. Ponta nəfəsini dərib sol tərəfə meyl edərək var gücünü sağ yumruğuna yığdı. Ancaq Co klinçə girdi və bu onu xilas elədi.

Ponta var gücüylə klinçdən çıxmağa çalışırdı, o, artıq məğlub etdiyi rəqibinin axırına çıxmaq istəyirdi, ancaq Co ona sarılmışdı və buraxmırdı; Ponta az-maz azad olan kimi Co yenidən ona sarılırdı.

– Ayrılın! – Hakim göstəriş verdi. Ancaq Co rəqibini daha da möhkəm sıxdı.

– Onu məcbur edin! Lənət şeytana, niyə onu kənara dartmırsınız? – Nəfəsi kəsilən Ponta hakimə qışqırdı. Hakim yenidən ayrılmaq komandası verdi. Ancaq Co qaydaları pozmadığını bildiyindən ayrılmaq istəmədi. Onun gücü anbaan bərpa olunur, fikri aydınlaşır, gözlərinin qabağını kəsən duman seyrəlirdi. Raund lap təzə başlanmışdı və nəyin bahasına olursa-olsun üç dəqiqəni duruş gətirmək lazımdı.

Hakim bir əliylə Conun, digəriylə Pontanın çiyindən yapışıb onları ayrılmağa məcbur edərək, ikisinin arasına girdi. Ayrılan Ponta, vəhşi heyvan öz qurbanının üstünə cuman tək, Conun üstünə sıçradı. Ancaq Co sifətini gizlədib zərbəni dəf etdi və yenidən klinçə girdi. Yəne Ponta aralanmaq istədi, yəne Con buraxmadı, yəne hakim onları zorla ayırdı. Və Co yenidən zərbədən yayınıb klinçə girdi.

Cenevyeva anlayırdı ki, nə qədər ki, Co klinçdədir o, təhlükədən uzaqdır. Yaxşı, bəs hakim onları niyə aralayır? Bu, insanlıq deyil! Eddi Cons növbəti ayrılma komandası verəndə qız nifrətlə onun yumru sifətinə baxdı, ayağa qalxıb yumruqlarını elə qəzəblə sıxdı ki, dımaqları ətinə yeridi. Bütün raund boyu, qurtarmaq bilməyən üzücü üç dəqiqə ərzində rəqiblər ancaq bir-birinə sarılır, hakim onları aralayırdı. Ponta son, həlledici zərbəsini bir dəfə də endirə bilmədi. Tamam gücdən düşmüş, az qala məğlub olmuş rəqibinin qarşısında gücsüzlüyünü hiss edən Pontanın qəzəbindən ağı başından çıxırdı. Bircə, tək bircə zərbə də bəs edərdi, ancaq Ponta həmin zərbəni endirə bilmirdi. Təcrübə və soyuq-qanlılıq Conu məğlubiyətdən xilas edirdi. Ayaq üstə zorla dayanan, gözləri qaranlıq çalan Co var gücüylə rəqibinə sarılır, ta özündə yeni güc hiss etməyincə onu buraxmırdı. Azğınlaşmış Ponta Conu qaldırıb yerə çırpmaq istəyəndə Silversteynin hədələyici səsi eşidildi:

– Bəlkə onu bir dişləyəsən də!

Salonda elə sakitlikdi ki, bu sözləri hamı eşitdi. Sözlər gərginliyi azaltdı, öz istəkliləri üçün həyəcanlanmış tamaşaçılar uğunub getdilər. Hündürdən, dəlicəsinə şaqqanaq çəkib güldürdülər. Silversteynin zarafatı Cenevyevanı da güldürdü, qızın Co sarıdan qorxusu azaldı, ancaq o özünü zəif və xəstəhal hiss edirdi: rinqdə baş verənlər qızı dəhşətə gətirmişdi.

– Dişlə onu! Dişlə! – Salondan səslər eşidilirdi. – Qulağını dişlə! Eşdirsən. Ponta! Başqa cür ona qalib gələ bilməyəcəksən. Ye onu! Ye! Nə gözləyirsən?

Belə məsxərə axınının təsiri altında Ponta özünü itirməyə başladı. Daha çox qəzəbləndikcə daha pis döyüşürdü. O boğulur, xırıldayır, gücünü nahaq işlərə sərf edirdi, soyuqqanlılıq və ağıllı düşüncə ona arxa çevirmişdi və Ponta nahaq yerə onların yerini qolunun zoruna doldurmaq istəyirdi. Ponta daha heç nə haqda düşünmək istəmirdi, düşməni məhv etmək kor-koranəliyi onun varlığına hakim kəsilmişdi. Klinçdə siçovul tutmuş tələ kimi silkələnir, hövllə dartınır, əllərini azad etmək istəyirdi. Co isə tərs kimi onu saxlayır, buraxmırdı. Hakim əsl qəhrəmanlıq və vicdanla onları ayırmağa çalışırdı. Bu özü də asan məsələ deyildi və tər onun sifətindən sel kimi axırdı. Rəqibləri ayırmaq üçün o, var gücünü sərf etməli olurdu, ayıran kimi də Co yenidən klinçə girir, hakimin bütün zəhmətini bada verirdi. Eddi hər şeyi yenidən başlamalı olurdu. Ponta nahaq yerə Conun qırqayış qollarının arasından qurtulmağa çalışırdı. O, rəqibindən çox aralı dayana bilməzdi, zərbə endirmək üçün yaxına gəlməliydi və hər dəfə Co onun hesablamalarını alt-üst edir, onu klinçin zənciriylə bağlayırdı.

Darısqal otağın divarındakı deşikdən hadisələrin gedişinə göz qoyan Cenevyeva da ümidlərinin puça çıxdığını görür, stulda qurcalanırdı. Bu amansız ölüm-dirim döyüşündə o da maraqlanan tərəf idi. Axı, rəqiblərdən biri onun sevgilisi idi, onun Cosu idi. Ancaq tamaşaçılara hər şey aydınlı, qıza isə yox. Bu amansız oyunun sirri Cenevyevaya bəlli deyildi, qız onun mahiyyətini anlamırdı. Rinq ondan ötrü yenə də böyük bir tapmaca olaraq qalırdı, qız rinqin insanlar üzərindəki hakimiyyətini başa düşmək istəmirdi. Co əzələlərin kobud gərginliyində, dəhşətli əlbəyaxada, dözülməz ağrı verən ölümsaçan zərbələrdə nə görmüşdü, nə? Məgər boks qızın ona verə biləcəyi ləzzətli, işıqlı, həm də sakit sevincdən belə yaxşıdır?! Conun qəlbinə hakim kəsilmək üçün Cenevyeva daha əliaçıqlıqla, daha bahalı daş-qaş təklif

edirdi, həm də rinqlə. Qızı bağına bassa da, əslində ona baxmır, sehrkar ağuşu qıza bəlli olmayan rinqin çağırışına gedirdi.

Qonq səsləndi. Raund Pontanın küncündə klinçdə başa çatdı. Bənizi ağarmış gənc köməkçi cəld meydançaya sıçrayıb Conu qolları üstə alaraq öz küncünə apardı, digər köməkçilər isə əlimyandıyla onun qıçlarını ovuşdurdular, qarın nahiyəsini hövkələdilər. Cenevyeva ömründə qarınla belə dərinədən, belə aramsız nəfəs almaq görməmişdi, qıza elə gəlirdi ki, o, hətta tramvay ardınca qaçsa da belə təngnəfəs olmazdı. Sonra qızın burnuna kəskin, gözlənilməz iy dəydi – Conun sifətinə nəşatır spirtinə batırılmış dəsmal sıxmışdılar; başı açılsın deyə o, nəşatırlı hava udurdu. Co ağzını yaxaladı, qarqara elədi, bir dilim limon sordu, bütün bu vaxt ərzində isə köməkçilər dəsmalla yelpik vura-vura onun ciyərlərinə oksigen verirdilər. Belədə qan təmizlənilir, döyüş asan olurdu. Conun isti bədəni nəm dəsmalla silir, başına butulkalardan su tökürdülər.

Altıncı hissə

Qonq altıncı raundun başladığını xəbər verdi və rəqiblər öz künclərindən çıxdılar. Bədənlərində su damcıları ışıldayırdı. Ponta elə sürətlə irəli cumdu ki, onlar rinqin ortasında deyil, Conun küncünə yaxın yerdə qarşılaşdılar. Rəqibi hələ özünə gəlməmiş Ponta onunla haqq-hesabı çürütmək istəyirdi, ancaq Co sınağa tab gətirmişdi – onun yenidən geri qayıtmış gücü anbaan çoxalırdı. Co rəqibinin ilk həmləsini dəf etdi, sonra özü güclü zərbə endirdi – zərbə Pontanı geriye itələdi. Co sanki onu izləyirmiş kimi irəli yeridi, ancaq tez bu fikrindən daşınıb sakitcə Pontanın zərbələr burulğanını qarşıladı.

Döyüş yenə əvvəlki kimi davam edirdi: Ponta hücum edir, Co müdafiə olunurdu. Ancaq Ponta özündən razı deyildi – o özünü vəziyyətin sahibi hesab edə bilmirdi; hücumu necə dəhşətli olursa-olsun, rəqibi istənilən vaxt ona zərbə endirməyə hazırı. Co öz gücünü mühafizə edirdi – Pontanın hər on zərbəsinə birçə sərrast zərbəylə cavab verirdi və həmin tək zərbə isə adətən hədəfə dəyirdi. Ponta hücumda Codan güclü olsa da, onun öhdəsindən gələ bilmirdi; Conun nadir, ancaq sərrast zərbələri isə onun çox təhlükəli rəqib olduğundan xəbər verirdi. Ponta bunu anlayıb bir az özünü yığışdırdı. Daha o, əvvəlki

raundlarda başını aşağı salaraq irəli cuman, Conu bir zərbəylə yıxmağa hazır olan Pontaya oxşamırdı.

Döyüşün mənzərəsi göz qabağında dəyişirdi. Doqquzuncu raund başlanan kimi tamaşaçılar, hətta Cenevyeva da bunu hiss etdilər. Co hücumu keçdi. İndi klinçdə Ponta deyil, Co rəqibinin qarına güclü zərbələr endirirdi. O hər klinçdə bircə zərbə endirirdi, ancaq həmin zərbə çox kəskin olurdu. Klinçdən çıxarkən o, Pontanın sinəsinin altına aşağıdan, çənəsinə ya da, dodaqlarına düzünə zərbə endirirdi. Ponta özünə gəlib zərbələr yağdıranda isə yayınıb, əlcəklərini sipər edirdi.

İki raund, sonra daha bir raund belə keçdi; yavaş-yavaş da olsa, Pontanın gücü tükənirdi. İndi Conun vəzifəsi ondan ibarətdi ki, Pontanın güc ehtiyatı tamam qurtaranacan uzun müddət zərbələr endirsin. Co Pontaya nəfəs almağa aman vermir, addımbaşını onu küncə sıxışdırırdı. Birdən o, pələng kimi cəld rəqibinin üstünə sıçrayır, bir və ya bir neçə zərbə endirib geri qayıdır, yenidən Pontanın üstünə yeriyirdi. Ponta da öz növbəsində hücumu keçəndə Co səylə müdafiə olunur, sonra yenidən inamla irəli gedirdi.

Ponta yavaş-yavaş, ancaq qarşısızlıqdan zəifləyirdi. Yarışın nəticəsi daha heç kimi şübhələndirmirdi.

– Co! Bizim Co! – Gənc boksçuya öz məhəbbət və heyranlıqlarını bildirən tamaşaçılar qışqırırdılar.

– Adamın heç mərci udmağı gəlmir! – Camaat ələ salırdı.

– Niyə onu yemirsən, Ponta? Ye, ye görək!

Növbəti raund qurtaranda Pontanın köməkçiləri ikiqat enerjilə ondan yapışdılar. Pontanın möcüzəli gücünə onların inamı laxlamışdı. Cenevyevanın gözü onlarda olsa da, qulağı bənizi ağarmış cavan köməkçisinin Coya verdiyi məsləhətləri dinləyirdi.

– Tələsmə, – o deyirdi. – Düzdür, Pontanın canı boğazına yığılıb, ancaq sən tələsmə. Mən ki onu tanıyıram, axıracan onun hazır zərbəsi olur. Mən onun neçə dəfə döyüldüyünü görmüşəm, elə bilirdim daha işi bitdi, ancaq o, son zərbəsini ehtiyatda saxlayır. Yadımdadır ki, Mikki Səlliven onu necə sıxışdırmışdı, nokdaun dalınca, altı dəfə dalbadal. Sonra Mikki ehtiyatsız tərpendi və Ponta onun çənəsinə elə zərbə endirdi ki, Mikki yalnız iki dəqiqədən sonra gözlərini açıb xəbər aldı ki, nə baş verib. Odur ki, gözün Pontanın üstündə olsun, özünə gü-

vənmə. Səndən ötrü mərc gəlmişəm, ancaq hələ də bilmərəm ki, pullar mənim cibimdədir.

Pontanın üstünə su əndərdilər. Qonq səslənəndə köməkçilərdən biri butulkanı yenicə onun başına sarı əymişdi. Ponta rinqin ortasına yeridi, köməkçi də butulkadakı suyu əndərə-əndərə onu izlədi. Hakim köməkçinin üstünə qışqırdı, köməkçi qaçaraq rinqdən çıxanda yarıyolda butulkanı əlindən saldı; suyu hələ də axan butulka rinqlə diyirləndi, hakim təpiyi ilə şüşəni kəndirlərin o tayına atdı.

Səhərçağı mebel dükənində boks haqqında danışarkən Conun sifətində yaranmış ifadəni Cenevyeva heç vaxt görməmişdi. Raundların bəzində onun sifəti tamamilə uşaq çöhrəsinə bənzəyirdi. Ponta ən kəskin zərbələrini endirəndə sifət solğun və düyünlü, rəqibdən ikiəlli yapışıb vaxt qazanmaq istəyəndə isə qəmgin görünürdü. Ancaq indi Co rəqibindən qorxmurdu: təşəbbüsü ələ almışdı. Və burada Cenevyeva onun boksçu sifətini gördü. Gördü və səksəndi. Co ondan necə də uzaqdaydı. Qıza elə gəlirdi ki, Conu tanıyır, tamam-kamal tanıyır, o, qızın hakimiyyəti altındadır – ancaq sanki poladdan tökülmiş sifət, polad təki möhkəm dodaqlar, polad kimi soyuq parıltılı gözlər tamam özgəydilər.

Ponta əvvəlki raundlardakı hücumlarını bərpa etmək üçün cəhd göstərir, ancaq Co onun dodaqlarına endirdiyi zərbəylə hücumunu saxlamırdı. İnadla, qarşısızlıqdan, rəqibinə bircə anlıq belə rahatlıq vermədən Co onu izləyirdi. On üçüncü raund Conun gözəl hücumu ilə Pontanın küncündə qurtardı. Ponta cavab vermək istəyəndə elə zərbə yedi ki, dizi üstə düşdü, onuncu saniyədə qalxıb klinçə girmək istəyəndə Co onu dalbadal dörd zərbə ilə qarşılıdı, zərbələr hamısı sinəaltı nahiyəyə dəydi və qonq vurulanda nəfəsi kəsilən Ponta öz köməkçilərinin qolları üstə sərdi.

Co qaçaraq öz küncünə qayıtdı.

– Daha əlimdən qurtara bilməz, – o, köməkçisinə dedi.

– Hə, indi onu yaxşı əzişdirdin, – köməkçi razılaşdı. – İndi yalnız təsadüf sənin işini korlaya bilər, ancaq hər halda özünü Pontadan gözlə.

Co dizlərini azacıq bükərək irəli əyilib, yüngül atletlər sayağı dayanaraq start komandasını gözləyirdi. Qonq səsi eşidilən kimi, o iki sıçrayışla hələ də köməkçilərinin arasında olan, indi-indi kətilindən qalxan Pontanın küncünə çatdı. Burada, köməkçilərinin arasında Co

sağ yumruğuyla Pontanı yerə sərdi. Ponta vedrələrin, kətıl və köməkçilərin qarışıqlığından qalxan kimi Co onu yenidən yerə sərdi. Ponta öz küncündən çıxmamış üçüncü dəfə döşəməni qucaqlamalılı oldu.

Co zərbələr yağdıran qasırgaya çevrilmişdi. Onun sözləri Cenevyanın yadına düşdü: “Yaxşı-yaxşı bax, mən hücuma keçəndə özün görəcəksən”. Tamaşaçılar da bunu başa düşmüşdülər. Bütün salon ayaq üstəydi, hərə var gücylə bağırırdı. Kütlənin qanahəris qışqırığını eşidən Cenevyeva düşündü ki, yəqin ac qurdlar da bax bu sayaq ulayırdı. İndi öz sevgilisinin qələbəsinə şübhə yeri qalmayanda qızın ürəyində Pontaya mərhəmət üçün də guşə tapıldı.

Ponta nahaq yerə zərbələrdən yayınmağa, onları dəf etməyə, klinçə girməyə can atırdı, Co ona aman vermirdi, nokdaun ardınca gəlirdi. Ponta üzə üstə, böyrü üstə yerə sərələnirdi, klinçdə də, üzbəüz duranda da zərbələr yeyirdi – güclü, öldürücü zərbələr. Hər zərbədən sonra beyni dumanlanır, əzələləri boşalırdı. Co onu küncə sıxışdırıb, yenidən oradan qovur, kəndirlər üstə salır, onun ayağa qalxmasını gözləyir, yenidən kəndirlər üstə salırdı. Pontanın yumruqları havada heroqliflər cızır, zərbələri boşluğa düşürdü. Onda insanlıqdan heç bir əlamət qalmamışdı – o nərildəyən, əsib-coşan, təqib olunan vəhşi heyvandı ki, durmuşdu. O, dizləri üstə düşürdü, o dəqiqə, onuncu saniyəni gözləmədən, ləngər vura-vura ayağa qalxır, ancaq Co bircə zərbəyə onu bu dəfə kəndirlərin üstünə atırdı.

Tamamilə əzişdirilmiş, əldən salınmış, ağzıyla zorla nəfəs alan, boğulan və xırıldayan, nəzərləri ölgünləşmiş Ponta rinqdə hələ də sürünür, hələ də rəqibini udmağa ümid bəsləyirdi. O, gülünc görünürdü, eyni zamanda isə axıracan mübarizə aparmaq əzmi, məğlub olduğunu boynuna almaması onun böyüklüyünə dəlalət edirdi.

Birdən yaş brezent üstündə Conun ayağı sürüşdü. Pontanın qanla örtülmüş gözləri bunu dərhal sezdilər və o anladı ki, hələ ümid vardır. Həmin andaca o, var gücünü toplayıb aşağıdan çənəaltı nahiyəyə gözlənilməz və dəqiq zərbə vurdu. Co çul kimi düşdü. Yıxılarkən onun bədəninin necə boşaldığını Cenevyeva gördü. Sonra qız peysərin brezent örtüklü bərk döşəməyə dəyməsindən alının boğuş tappılısını eşitdi.

Tamaşa salonundakı hay-küy və qara-qışqırıq dərhal dayandı. Əzilmiş bədən üstə əyilmiş hakim saniyələri sayırdı. Ponta zorla bir-iki addım atıb dizləri üstə düşdü. O, zorla qalxıb üzünü salona çevi-

rərək tamaşaçıları nifrət dolu nəzərlərlə süzdü. Ayaqları əsir, dizləri bükülür, nəfəsi xırıltıyla gedib gəlirdi. O səndirlədi, geriye getdi və yıxılmamaq üçün əl havasına kəndirlərdən yapışib sallandı, tam əldən düşmüş halda ikiqat bükülərək başını aşağı saldı, öz bədənini üzərində nəzarətini itirdi.

Hakim lənətə gəlmiş on saniyəni sayıb qurtardı və əlini Pontaya sarı uzatdı: bu o deməkdi ki, qələbə onundur.

Salonda bir nəfər də əl çalmadı və Ponta az qala sürünərək kəndirlərin arasında keçdi, orada köməkçiləri onu əlləri üstə alıb bütün salondan keçirərək kənar qapıya sarı apardılar. Co isə əvvəlki təkli hərəkətsiz düşüb qalmışdı. Köməkçiləri onu qaldırıb küncdəki kətılə oturdular. Tamaşaçılardan ən çox maraqlananları rinqə qalxmışdılar, ancaq hadisə yerinə yetişən polislər onları pərən-pərən saldılar.

Cenevyeva bütün bunlara deşikdən baxırdı. Qız çox da həyəcanlı deyildi. Onun sevgilisi uduzmuşdu, məğlubiyyət Co üçün dilxorçuluq olacaqdı və qız onun halına yanacaqdı, vəssalam. Bəlkə də, belə yaxşıydı. Rinq satqıncasına Conu aldatdı, indi Co tamamilə Cenevyevaya məxsusdu. Qız nokautun nə olduğunu Conun özündən eşitmişdi; bəzən nokauta düşən boksçu hələm-hələm özünə gələ bilmir. Ancaq köməkçiləri təcili olaraq hakim tələb edəndə qızın ürəyi qorxudan sıxıldı.

Köməkçiləri Conu rinqdən çıxartdılar, daha Cenevyeva deşikdən onları görmürdü. Sonra qapı açıldı və otağa bir neçə kişi girdi: onlar Conu gətirib tozlu döşəmənin üstünə uzatdılar, köməkçilərdən biri onun başını tutmuşdu. Deyəsən, heç kim Cenevyanın burada olmasına təəccüblənmədi. Qız Coya yaxınlaşıb diz çökdü. Conun gözləri yumulu, ağzı azca açıqdı. Qız onun əlindən tutub qaldırdı. Əl yaman ağır və cansızdı, bu, Cenevyanı qorxutdu, o, gözlərini qaldırıb köməkçilərə və dövrələmə dayanmış başqa kişilərə baxdı. Ona elə gəlirdi ki, bütün bu adamlar nədənsə qorxurlar. Tək biri qorxana oxşamırdı; o, yavaşdan, qeyzlə söyürdü. Sonra Cenevyeva yanında dayanmış Silversteyni gördü, o da qorxana bənzəyirdi. Silversteyn mehribancasına əlini qızın çiyinə qoyub yüngülcə sıxdı.

Bu hərəkətdən qızı vahimə basdı. Fikirləri qarışdı. Kim isə içəri girdi. Hamı geri çəkildi. İçəri girən qeyzlə dilləndi:

– Çıxın, çıxın! Hamınız çıxın! Otağı boşaldın!

Bir neçə kişi sakitcə çıxdı.

– Siz kimsiz? – O, gözlənilmədən Cenevyevidən soruşdu. – Bu ki, qızıdır, lənət şeytana!

– Eybi yoxdur, qoyun qalsın, bu, Conun nişanlısıdır, – görüşdən qabaq Cenevyevidə bələdçilik eləmiş cavan oğlan dilləndi.

– Bəs siz? – Təzə gələn kişi Silversteyndən soruşdu.

– Mən qızımın gəlmişəm, – qoca meydan oxuyan tərdə cavab verdi.

– Qızın atasıdır, – həmin cavan oğlan dedi. – Mən ki, dedim, hər şey öz qaydasındadır.

Həkim narazılıqla içini artılayıb diz çökdü, əlini Conun yaş başında gəzdirdi, yenidən içini artılayıb qalxdı:

– Burada mənlilik heç nə yoxdur, – o dedi. – Təcili yardım maşını çağırın.

Sonra baş verənlərin hamısı Cenevyevidə əcaib yuxu təsiri bağışladı. Deyəsən, o, düşünmək qabiliyyətini itirmişdi, yoxsa Silversteynə nə düşmüşdü ki, bir qolunu onun belinə dolayıb yıxılmağa qoymayaydı? Çöhrələrin əvəzinə qızın gözlərinə qarmaqarıışıq ləkələr dəyirdi; qızın qulağı söhbətlərin bəzi sözlərini zorla eşidirdi – ona bələdçilik etmiş cavan oğlan qəzet reportyorlarını yada saldı.

– Sənin adın qəzetlərə düşəcək, – qız Silversteynin haradansa uzaqlardan gələn səsini zorla eşitdi və bir anlığa özünə gəlib etirazla başını yellədi.

Yeni adamlar göründü. Conu xəstəxana xərəyinə qoyub çıxardılar. Silversteyn Cenevyevidən kişi paltosunu düymələyib yaxalığını qaldırdı. Qız qaranlıq gecənin şaxtasını sifətində hiss etdi, başı üstündə parlaq, soyuq ulduzları gördü. Onu harasa saldılar və o oturdu. Silversteyn də onun yanında əyləşdi. Co da buradaydı: onu soyundurub üstünə adyal salmışdılar. Burada göy mundirli bir kişi də vardı və o, təəssüf hissiylə qıza nəşə deyirdi, ancaq qız heç nə anlamırdı. At nallarının taqıltısı eşidildi və Cenevyevidən harasa qaranlıq gecəyə sarı apardılar.

Sonra yenidən işıqlığa çıxdılar, səslər eşidildi, yodoform iyi gəldi. “Bura yəqin ki, xəstəxanadır, – qız düşündü. – Bu da cərrahiyyə stolu və həkimlər”. Həkimlər Conu müayinə edirdilər. Onlardan biri – qaragözlü, saqqallı, zahirən əcnəbiyə oxşayanı qamətini düzəldib yanındakı həkimə dedi:

– Ömrümdə belə şeyə rast gəlməmişdim. Kəllənin bütün dal tərəfi...

Cenevyevidən dodaqları odlu və quru idi. Əzablı qıcıqlar boğazını göynədirdi. Ancaq nə üçün o ağlamır? O ağlamalıdır. Bilirdi ki, ağlamalıdır. Odu, Lotti dar çarpayının o başına dayanıb ağlayır (bu, qızın əcaib yuxusunda yeni mənzərəydi). Kimsə başın zədələnməsi və ölüm halı barədə nəşə danışdı. Bunu qara saqqallı həkim demirdi, başqası deyirdi. Ancaq kimin deməsinin Cenevyevidə üçün qətiyyəf fərqi yoxdu. İndi saat neçədir? Onun lal sualına cavabmış kimi pəncərəyə üfün solğun işığının haləsi düşdü.

– Bu gün bizim toyumuz olmalıydı, – Cenevyevidə Lottiyə dedi.

– Danışma! Danışma! – Conun bacısı coşub üzünü əllərlə örtərək acı hönkürtülərə qərğ oldu.

Hə, daha hər şey qurtardı: xalçalar da, mebel də, rahat yuva da yuxuya çevrildi; görüşlər, ulduzlu gecələrdə gəzintilər, sevmək və sevilmək səadəti daha qurtardı. Qurtardı... Bu rinq necə möcüzəli imiş! Rinqin kişilər üzərindəki hakimiyyəti barədə qız dəhşətlə düşündü, onun acı zarafatları və etibarsızlığı, ağır, haylı-küylü döyüşündə gizlənməmiş cazibə qüvvəsi barədə düşündü. Bu oyunun ucbatından qadınların qisməti necə də acınacaqlıdır: qadın kişinin bütün həyatını doldura bilmir, qadın kişi üçün yalnız əyləncə, qısamüddətli başaldatmadır. Kişilər qadına həssaslıq və incə qayğı, ürək coşqunluğu və səadət dəqiqələri bəxş edirlər, yalnız dəqiqələri. Gecə və gündüzlərini, bütün bacarıqlarını, ağıl və əzələlərinin gücünü, ən dözümlü keyfiyyətlərini və hərəkət ifadələrini isə onları tilsimləmiş və sehləmiş boksa verirlər.

Silversteyn onun qalxmasına kömək etdi. Cenevyevidə müqavimət göstərmədi. Yuxu hələ də əl-qolunu bağlamışdı. Qoca onun qoluna girib qapıya tərəf apardı.

– Niyə qardaşımı öpmürsən? – Qışqıran Lotti idi, onun zil qara gözlərində qəzəb şimşəyi çaxdı.

Cenevyevidə itaətlə cansız bədənə tərəf əyilib, dodaqlarını Conun hələ də soyumamış dodaqlarına sıxdı. Onun qarşısındakı qapı açıldı və qız qonşu otağa keçdi. Orada missis Silversteyn dayanmışdı, o, hirsli nəzərlərlə Cenevyevidə baxırdı. Cenevyevidən kişi paltarında gərəndə qadının gözlərində qisas parıltıları oynayırdı.

Silversteyn yalvarış dolu baxışlarını arvadına zilləmişdi, ancaq qadın fikrini hündürdən deməkdən çəkinmədi:

– Hə, necəsən? Nə demişdim sənə? Nə? Yox bir, bizim gözəlcənin ürəyindən boksçu keçirdi. İndi bütün qəzetlər səndən yazacaqlar, döz görüm necə dözürsən. Rinqdə kişi paltarında görüblər, yazacaqlar. Utanmazın biri! Yaramazın biri, yara...

Ancaq qadının səsi qırıldı, gözlərindən yaş gilləndi və o, toppuş, kök əllərini irəli uzadaraq yöndəmsiz, gülməli tərzdə, müqəddəs analıq məhəbbətiylə şəfəq saça-saçə dinməz-söyləməz, heykəl kimi dayanmış Cenevyevaya sarı yeriyərək qızı bərk-bərk bağrına basdı. Ara vermədən, fikirləşmədən Cenevyevaya hansı əzizləyici sözlərisə pıçıldayır, ehmalca irəli-geri yırğalana-yırğalana qızın kürəyini öz böyük, nahamar əliylə sığallayırdı...

HƏYAT EŞQİ

*Günlər ömrümüzdən keçmədi hədə
Baha başa gəldi oyunu udmaq.
Korşaldı ən təmiz, ən zərif hisslər,
Oyun yanan şama dəyərdi ancaq.*

Onlar əziyyət çəkə-çəkə; axsaya-axsaya, çətinliklə çayın sahilinə endilər. Cıncılığa çatanda qabaqda gedən adam büdrədi, az qaldı yıxılsın, lakin birtəhər özünü yığışdırıb yoluna davam etdi. Onların hər ikisi yorulub taqətdən düşmüşdü, yaman da zəifləmişdilər. Uzun müddət dəhşətli məhrumiyyətlərə dözməyə məcbur olduqlarından hərəkətlərindən və üzlərindən mütilik yağırdı. Dallarındakı ağır şələnin altında belləri ikiqat olmuşdu. Cındır adyala bükülmüş ağır şələnin üstündən çəkilmiş qayışlar çiyinlərini kəsirdi. Yalnız alınlarından keçən qayış az-çox ağırlığı azaldırdı. Hər ikisi tufəngli idi. Onlar başlarını aşağı salıb, gözlərini yerə dikərək yeriyirdilər.

İkinci adam dedi:

– Kaş yolda anbarda gizlətdiyimiz patronlardan ikicəsi indi burada olaydı, dünyaya dəyərdi.

Onun sözləri təsirsiz, səsi isə zəif çıxdı. Qabaqda gedən birinci adam ona cavab vermədən axsaya-axsaya çaya girdi. Çayın daşlara dəyib köpüklənən suyu süd rənginə çalırdı.

Arxada gələn ikinci adam da onun dalınca çaya girdi. Çarıqlı-co-rablı olsalar da, buz kimi soyuq su ayaqlarını keyidirdi, topuqları üşüyüb, göynəyirdi. Bəzi yerdə su dizlərinə qədər qalxırdı; hər ikisi çayın dibini ayaqları ilə yoxlaya-yoxlaya, səndələyə-səndələyə irəliləyirdi.

Arxadan gələn adam az qaldı şumal daşın üstündən sürüşüb yıxılsın, zorla özünü saxladı, ağırdan bərk bağırdı, başı gicəlləndi, səndələdi, boş əlini yan-yörəsinə atdı, elə bil havadan yapışmaq istədi; özünü birtəhər düzəldəndən sonra qabağa yeridi, lakin təzədən səndələdi, bir dəfə də olsun dönüb geri nəzər salmadan yoluna davam edən yoldaşına baxdı.

Öz-özü ilə götür-qoy edirmiş kimi, bir dəqiqə dinməzcə hərəkətsiz dayanandan sonra qışqırdı:

– Bill, heç bilirsən nə oldu, büdrədim, ayağım topuqdan çıxdı...

Bill isə süd tək ağaran çayda ayaqlarını dalınca zorla çəkə-çəkə suyu şappıldadaraq irəliləyirdi: o, ətrafa nəzər belə salmırdı. Arxada qalan adam onun uzaqlaşdığını görəndə. Üzü əvvəlki kimi heç nə ifadə etməsə də, gözləri yaralı maral gözləri kimi yaşayırdı.

Bill çayın o tayına çıxdı, geriyyə nəzər salmadan axsaya-axsaya irəlilədi. Çayın ortasında dayanmış adam gözlərini Billdən ayıra bilmirdi. Onun qurumuş dodaqları uçundu, uzun cod bığları titrədi; dili ilə dodaqlarını islatdı.

– Bill! – o, var gücü ilə çığırdı.

Bu səs çığırtıdan çox fəlakətə düşüb tək qalmış insanın aman diləyən yalvarışlı feryadı idi. Bill başını döndərüb geri baxmadı. O uzaqlaşdı, çayın ortasında, dizəcən suda dayanıb baxan yoldaşı isə onu gözləri ilə yola salırdı. Bill axsaya-axsaya, büdrəyə-büdrəyə alçaq dağa qalxırdı; o, xəfif mavi rəngə çalan üfün xəttinə çatmağa can atırdı. Bill yalı aşıb gözdən itənə qədər yoldaşı onun dalınca baxdı. Sonra çevrilib tənha qaldığı geniş, hüdudsuz, boş aləmi ağır-ağır nəzərdən keçirdi. Bill yox idi; o getmişdi, hər yer, bütün kainat bomboş idi.

Üfünün yaxınlığında zəif-zəif şölələnən günəş hüdudsuz, tutqun və qalın dumanın içərisində zorla seçilirdi. Yolçu bədəninin ağırlığını salamat qıçının üstünə salaraq, saatını çıxarıb baxdı. Saat dörd idi. İki həftəyə yaxın idi ki, nə ilin hansı fəslə olduğunu, nə də vaxtı bilirdi. Lakin indi günəşi səmanın şimal-qərb hissəsində gördükdə iyul ayının axırı, ya da ki, avqustun əvvəlləri olduğunu fikirləşirdi. Cənuba baxaraq Böyük Ayı gölünün haradasa uzaqlardakı qaramtıl, qorxulu dağların arxasında olduğunu güman etdi. Müdhiş şimal qütb dairəsi yolunun da həmin yerlərdən bomboş, məhsulsuz, dəhşətli ortasında dayandığı çay Koopermayın bir qolu idi. Bu nəhr özü də Şimal Buzlu okeandakı Koopermayın körfəzinə tökülürdü. Yolçu oralarda olmasa da, bir dəfə bu yerləri Qudzon körfəzi ticarət şirkətinin xəritəsində görmüşdü.

O, tək qaldığı aləmi gözdən keçirdi. Mənzərə çox da xoşagələndeyildi. Hava tutqun idi. Alçaq, yastı təpələr, elə bil yerə batmışdı; nə ağac, nə kol-kos, nə də ot vardı. Göz işlədikcə boş, qorxunc düzənlik uzanırdı. Gördüyü bu mənzərədən yolçu elə qorxdu ki, gözləri bir anlığa bərələ qaldı.

– Bill! – deyə iki dəfə pıçıldadı, – Bill! – O, qorxudan büzüşərək, süd rənginə çalan suyun ortasında oturdu: elə bil ucsuz-bucaqsız

düzənlik özünün əzəmətli, tükənməz, müdhiş qüvvəsi ilə onun üstünə çökərək, amansız, dərin sükutu ilə onu boğurdu. O, birdən elə əsməyə başladı ki, tufəngi əlindən şappıltı ilə suya düşdü. Bu əhvalatdan diksinib ayıldı; qorxunu boğdu, özünü yığışdırdı, əllərini suya saldı, tufəngi axtarıb tapdı, sonra çıxmış topuğunun ağrısını azaltmaq üçün sağ çiyinini yüngülcə tərpedib şələni sol çiyinə tərəf sürüşdürdü. Ağrıdan üz-gözü qırışdı; ayağa durdu, ehtiyatla, səndələyə-səndələyə sahilə tərəf getdi.

Yolçu dayanmadan irəliləyirdi. Ağrı və əziyyətlərə əhəmiyyət verməməyə səy edir, ümitsiz, lakin qəti, tələsik addımlarla Billin aşdığı dağa dırmaşırdı. Onun indiki görkəmi ayaqlarını dalınca zorla sürüyən yoldaşı Billindən heç də az gülcə deyildi. O, dağ zirvəsinə çatanda ayaq saxladı, qabağa baxdı. Qarşıda uzanan dayaz, boş dərədə heç bir həyat əlaməti yox idi. Qəlbini təzədən çulğalayan qorxunu birtəhər qovdu, şələsini bir az da sol çiyinə tərəf verib, axsaya-axsaya döş ilə enməyə başladı.

Dərənin ortası bataqlıq idi, buradakı qalın yosun suyu lif kimi canına hopdurmuşdu. O, addım atdıqca ayaqları altındakı yosun firçıldayırdı. Yolçu yosun toplarının birindən digərinə sıçrayır, bataqlıq boyunca bu daşdan o daşa atlanır, Billin izi ilə getməyə çalışırdı.

O, tək olsa da, azmazdı. Bilirdi ki, bir az da cəld tərpsənsə, yerli əhəlinin “Pöhrəlik” adlandırdığı cılız, yarımqurumuş küknar və şam ağaclarının araya aldığı balaca gəlib çıxacaq. Bu gölə suyu dupduru balaca bir çay tökülürdü. Çayın hər iki sahilində qamış bitdiyini yaxşı xatırlayırdı, lakin bir dənə də olsun ağac yox idi. O bu çayın mənbəyinə qədər üzüyuxarı və ordan qərbə axan başqa bir çayın kənarı ilə onun Diz nəhrinə töküldüyü yerə qədər üzəsağı gedəcək və orada ağzı üstə çevirib üstünə daş qaladıqları qayığı tapacaq; onlar bu qayığın altında, torpağın içində anbar düzəltmişdilər. Bu anbarda patron, tilov ipi, qarmaq, balaca bir tor və başqa ləvazimat var idi. Bu şeylərdən əlavə anbarda bir az un, bir parça qaxac edilmiş ət və bir qədər də lobya var idi.

Yəqin ki, Bill onu orada gözləyəcək, sonra ikilikdə Diz nəhri boyunca cənuba, Böyük Ayı gölünə qədər gedəcəkdilər; gölü keçib, Makkenzi çatana kimi həmişə bir istiqamətdə cənuba tərəf irəliləyəcəkdilər. Qış yolları haqlamağa can atacaq, dallarınca düşüb onları addım-addım izləyəcək, iti axan çaylar donub buz zireh altında gizlənəcək, soyuq gündən-günə bərkியəcək. Yolçular isə daim cənuba

tərəf gedəcək, nəhayət, gəlib Qudzon körfəzindəki isti fraktiyalardan birinə çatacaqlar. Burada qollu-budaqlı, uca ağaclar bitir, yemək üçün çox şey olur.

Bütün bunlar ayaqlarını dalınca zorla sürüyüb irəliləyən yorğun yolçunun düşüncələri idi. Yorğun-əzgin irəliləmək nə qədər çətin olsa da, Billin namərdliyi ona ağır gəlirdi. O, anbarın yanında Billin oturub onu gözləyəcəyinə qəlbən əmin idi. Yalandan da olsa, yolçu özünü belə düşünməyə vadar etməli idi, yoxsa mübarizəyə heç bir lüzum qalmazdı, o, əl-ayağını uzadıb ölməli idi.

Boz dumana bürünmüş günəşin donuq kürəsi aramla şimal-qərbə yuvarlanırdı. Yolçu qış girməmişdən Bill ilə gedəcəkləri yolu qarış-qarış xəyalən qət etməkdə idi. O, anbarda gizlətdikləri şeyləri xatırlayıp, Qudzon körfəzində, ticarət şirkətinin anbarlarında olan külli miqdarda ərzaq haqında fikirləşirdi. İki gün idi ki, onun ağzına heç nə dəyməmişdi; qarnı çoxdan doymurdu. O, yol uzununu tez-tez əyilib bataqlıqdakı kollardan giləmeyvə dərib ağzına atır, çeynəyib udurdu. Kol yemişləri çox sulu olduğundan tez əriyib, onun ağzında yalnız acı bir dad, bir də bərk tumlar qalırdı. Yolçu giləmeyvənin adamı doydura bilməyəcəyini başa düşsə də, onları səbirlə, böyük bir ümidlə çeynəyirdi: ümid başqa şeydir, o, gördüyünə inanmır, idrakla hesablaşmır.

Saat doqquzda ayağının baş barmağı daşa dəyib zədələndi, zəiflikdən və yorğunluqdan səndələyib yıxıldı. Yıxıldığı yerdə bir böyrü üstə xeyli qaldı, tərپənə bilmədi... Haçandan-haçana şələnin qayıqlarını birtəhər boşaldaraq yükü çiyindənə saldı, çətinliklə dikəlib oturdu. Hava hələ tamam qaralmamışdı; o, daşların arasından çıxmış quru yosunlardan çəngə-çəngə yolub qucağını doldurdu, sonra ocaq qaladı. Ocağın istidən çox tüstüsü var idi. Yolçu qazançaya su doldurub onun üstünə qoydu.

Şələni açdı. Hər şeydən əvvəl, kibrit çöplərini saydı. Altmış yeddi kibrit çöpü qalmışdı. Tamamilə arxayın olmaq üçün çöpləri üç dəfə saydı; sonra üç yerə bölüb, ayrı-ayrı sukeçirməyən yağlı kağıza bükdü. Bunlardan birini boş tənəkə kisəsinə qoydu, ikinci düyüncəni köhnəlmiş papağının astarında gizlətdi, üçüncüsünü isə qoynuna qoydu. Birdən onu dəhşətli bir qorxu bürüdü. Tələşlə düyüncələri açdı, təzədən sayıb yoxladı. Altmış yeddi kibrit çöpü vardı.

O, yaş çarıqlarını tonqalda qurutdu. Çarıqlar deşilmişdi, adyaldan düzəltdiyi corablar da yırtılıb şəlpələnmışdi. Ayaqları qanamışdı.

Çıxmış topuğu yaman ağrıyırdı, şişib baldırı yoğunluqda olmuşdu. Özü də götürdüyü iki adyalın birindən uzununa bir parça cırıb, topuğunu möhkəm sarıdı, sonra bir neçə zolaq da cırıb corab və çarığ əvəzinə ayaqlarına doladı. Bu işləri başa çatdırandan sonra qaynar sudan içib bir qədər isindi, saatını qurdu, bürünərək uzandı.

O, ölü kimi yatmışdı. Gecənin zülməti tez gəlib keçdi. Şimal-şərqdən doğan günəş boz buludların arasında gizlənmişdi.

Yolçu saat altıda oyandı, o arxası üstə uzanmışdı. Ac olduğunu xatırladı. Böyrü üstə çevrildə bir fıxırtı eşitdi, dikəlib səs gələn səmtə nəzər saldı, vəhşi və ürkək nəzərlərlə erkək bir maralın ona baxdığını gördü. Maralla onun əlli addımdan çox olmazdı. O dəqiqə tavada od üstündə cızıldaya-cızıldaya qızaran maral ətinin ətrini, sulu tikələrin ləziz dadını duydu. Qeyri-ixtiyari boş tufəngi qaparaq maralı nişan aldı və çaxmağı çəkdi. Maral fıxırıp götürüldü; dırmaqları altından çıxan daşlar yan-yörəyə sıçradı.

O, boş tufəngi yerə cırıb söydü. Ayağa durmaq istədikdə bərkdən zarıdı. Yanı üstə çevrildi və çox çətinliklə qalxdı. Elə bil, əl-ayağı, bütün oynaqları paslanmışdı. Oynaqlar çox böyük səy və dəhşətli iradə gərginliyi sayəsində bükülüb açılırdı. Qalxandan sonra ayaq üstə durmaq üçün düz bir dəqiqə çalışdı.

Alçaq, yastı təpəyə qalxıb ətrafa göz gəzdirdi. Nə bir ağac, nə də kol-kos vardı; hər tərəf göz işlədikcə bomboz yosunluq idi. Bu yosun dənizindən baş qaldırmış tək-tək boz daş, eyni rəngli gölməçələr və bulaqlar tutqun mənərəni tamamlayırdı. Asimanın özü də boz rəngə çalırdı. Nə günəşdən, nə də onun al rəngli tellərindən əlamət vardı. Şimalın hansı tərəfdə olduğunu təyin etmək mümkün deyildi; yolçu cəhətləri də qarışıq salmışdı; hətta dünən axşam gəldiyi yolu da bilmirdi, yadından çıxarmışdı. Bununla belə, azmamışdı. Bilirdi ki, tezliklə gedib Pöhrəliyə çıxacaq. Ora haradasa lap yaxında, bu yerlərdən soldadır. Bəlkə də, ikinci yastı təpənin dalındadır.

Yolçu təzədən geri qayıtdı, yola çıxmaq üçün şələsini bağlamağa başladı. Kibrit düyüncələrini bir də yoxladı, yerində olduğunu görüb, arxayınlıq hasil etdi; amma bu dəfə çöpləri saymadı. Birdən gözləri maral dərisindən qayrılmış torpaq rəngli dağarcığa sataşdı, fikrə getdi. Qoşa ovuc irilikdə dağarcıq o qədər də böyük deyildi, lakin vəzndə şələdəki başqa şeylərin hamısından ağır idi. Yolçu çox yaxşı bilirdi ki, dağarcıq on beş girvənkədir, elə onu təşvişə salan da bu idi. Dağarcığı

əlindən yerə qoyub, şələsini bağladı. Birdən dağarcığa nəzər saldı, onu dəhşət bürüdü, ona elə gəldi ki, bomboş vadi bu saat qızılı onun əlindən alacaqdır. Tələşlə dağarcığı yerdən götürdü, meydan oxuyurmuş kimi qəzəblə ətrafı gözəndən keçirdi; ayağa qalxıb özünü düzəltdi, şələsini dalına aldı, yola düşdü; qızıl dağarcığı şələnin içində, möhkəm və etibarlı yerdə idi.

Sola dönüb qabağa addımladı; ayaq saxlayıb, bataqlıq yemişi dərib ağzına atırdı. Topuğu şişdiyindən daha da bərk axsayırdı, lakin duyduğu ağrı boş və ac qarının yanında heç nə idi. Bu dözülməz, şiddətli ağrı onu sarsıdır, üzüb əldən salırdı. İçi vəhşicəsinə gəmirilir, az qalırdı ki, ağlım itirsən, hətta indi Pöhrəliyə necə gedəcəyini də bilmirdi. Yediyi bataqlıq yemişi onun duyduğu aclığı, mədəsinin şiddətli ağrısını qətiyyənlə azaltmırdı, əksinə, acı dadı ilə damağını və dilini daha da acılayır, əzabını qat-qat artırırdı.

O gəlib dayaz bir dərəyə çatdı, birdən daşların və yosun kollarının arasında qaqqıldayan kəklikləri gördü. Kəkliklər qanad çalıb, pırıl-daş-pırıl-daş göyə qalxırdı. Qak!.. Qak!.. Qak!.. sədaları ətrafı doldururdu. Yolçu kəklikləri daşa basdı. Lakin heç nə çıxmırdı, birini belə vura bilmədi. Şələsini yerə qoyub pişik sərçəyə yaxınlaşan kimi oğrun-oğrun quşlara tərəf süründü. Sivri daşlar köhnə şalvarını cırır, dizlərini qanadırdı. Sızılan qan torpağın üstündə iz buraxırdı. O isə heç bir ağrı hiss etmirdi: aclıq bütün qalan duyğulara üstün gəlmişdi. Yaş yosunun üstü ilə süründüyü üçün paltar su içində idi, soyuqdan üşüyürdü, elə bil indi donacaqdı. Qida tapmaq arzusu elə böyük idi ki, heç nə duymur, heç nə başa düşmürdü. Kəkliklər qanad çalıb pırlıltı ilə onun ətrafında uçurdu, qaqqıldayıb sanki onu qəsdən daha da hirsəndirmək istəyirdi. Onların qaqqıltısı yolçuya istehza kimi görünürdü. O, quşları qəzəblə yamsılayır, sədalarına həmahəng bir səslə qışqıraraq onları söyürdü.

O, hətta bir dəfə az qaldı ki, yuvasında yatmış kəkliyi tutsun. Kəklik yaxınlığındakı daşların arasından pırlıltı ilə uçdu, az qaldı qanadları yolçunun üzünə dəysin. Təəssüf ki, o, quşu yalnız havaya qalxanda gördü. Kəklik çox iti qalxsa da ac adamın əli ona toxundu, lakin quş uçdu, yolçunun əlində yalnız üç lələk qaldı. Yolçu qanad çala-çala uzaqlaşan kəkliyə elə qəzəblə, nifrət və kin ilə baxırdı ki, sanki quş ona böyük pislilik etmişdi. O qayıdıb şələsini dalına aldı.

Keyli keçmiş gəlib bataqlıq bir dərəyə çıxdı. Burada çoxlu vəhşi quş və ov heyvanı vardı. Elə bil onu cinləndirmək üçün iyirmiyə yaxın

maral sürü ilə gəlib güllə mənzilində onun yanından keçdi. Ürəyində maralların dalınca qaçmaq, onları qova-qova yorub tutmaq arzusu oyandı. Bu vəhşi arzu o qədər güclü idi ki, yolçu yüyürüb sürüyə çata biləcəyinə inanırdı. Qabağına qara bir tülkü çıxdı; onun ağzında bir kəklik vardı. Yolçu var gücü ilə vəhşi heyvanın üstünə qışqırdı. Tülkü bu vahiməli qışqırıqdan qorxub, kənara sıçradı, lakin şikarını ağzında buraxmadı.

Günortadan sonra gəlib kənarlarında seyrək qamış bitmiş bulanıq bir çeşmənin üstünə çıxdı. Bulaq boyu irəliləməyə başladı. İçərisində əhəng həll olduğundan suyun rəngi süd rənginə çalırdı. O, bir qamışdan yapışıb var qüvvəsi ilə dartdı və onu kökündən çıxartdı. Sopana oxşayan kökü xırda mismarın başı boyda idi; özü də çox yumşaq idi, diş altında xırıltı ilə əzilirdi, adamı iştahaya gətirən ləzzətli dadı vardı. Lakin lifləri bataqlıq giləməyvesi kimi sulu və bərk idi; həm də adamı doydurmurdu. Yolçu şələsini yerə salıb iməkləyə-iməkləyə qamışlığa soxuldu, soğancıqları qoparıb gövşəyən heyvanlar sayağı çeynəməyə başladı.

O, yaman yorulub əldən düşmüşdü, daha doğrusu, lap üzülmüşdü, istirahətə bərk ehtiyacı vardı: uzanıb dincəlmək, yatmaq istəyirdi; lakin aclıq onu rahat qoymur, incidir, tələsdirirdi. O, gölməçəyə rast gəlmək və orada qurbağa axtarmaq istəyirdi, yeri qazıb soxulcan gəzirdi, halbuki, çox yaxşı bilirdi ki, belə uzaq şimalda nə qurbağa, nə də soxulcan ola bilər.

Onun axtarıları boşa çıxırdı. Nəhayət, hava qaralana yaxın çalaların birində xırda bir çay balığı gördü. Qolunu çiyinə qədər suya salıb nə qədər əlləşdisə, heç nə əldə edə bilmədi, bütün cəhdləri boşa çıxdı; balıq yayınırdı; axırda yolçu balığı ikiəlli tutmağı qərara aldı, çalanın dibini qazıb palçığı, lili alt-üst etdi, həyəcədən büdrəyib yıxıldı, qurşağacan islandı. Gölməçənin suyu elə bulanmışdı ki, balığı görmək olmurdu: o, suyun durulmasını gözləməyi qərara aldı.

Bir azdan təzədən işə girişdi, su palçıqlı lehməyə dönənə qədər onu alt-üst elədi. Yenə də heç bir nəticə hasil olmadı: artıq dözə bilməyib, şələdən asdığı balaca tənəkə vedrə ilə çalanın suyunu boşaltmağa başladı. Əvvəl suyu dəli kimi, üst-başını islada-islada boşaldırdı, ancaq kənara tökdüyü su yenə axıb çalaya qayıdırdı. Bunu gördükdə hövsələsini toplayıb tədbirlə işləməyə başladı. Soyuqqanlı olmağa cəhd etdi, lakin zəiflikdən ürəyi şiddətlə döyünür, əlləri əsirdi. Yarımlı saatdan sonra çala boşaldı, hətta bir fincan belə su qalmadı. Lakin... balıq

da yox idi. Yolçu birdən daşların altında zorla seçilən bir deşik gördü. Balıq bu deşikdən sivişib, bir az da iri olan o biri gölməçəyə qaçmışdı. Oradakı suyu nəinki bütün gecə ərzində, heç sabah axşamacan da boşaldıb qurtarmaq olmazdı. Bu gizli deşiyi vaxtında sezsəydi, ağzına bir dət tıxayıb, yolu kəsər və balığı çox asanlıqla tutardı.

O bunu başa düşdükdə məyus bir halda yaş torpağın üstünə uzanıb için-için ağladı. Sonra birdən hönkürdü, elə bil bomboş, nəhəng, amansız düzənliyi yuxudan oyatmaq istəyirdi. Ağladıqca əsim-əsim əsirdi, gözlərindən yaş çıxmırdı; göz yaşı da qurumuşdu.

Ocaq qaladı, su qaynatdı, iri tayqulp dolusu isti su içib qızıxdı, sonra dünən gecə etdiyi kimi, qayanın sərt sinəsində, hamar daşın qoynunda özünə aldanaacaq düzəltdi. Uzanmamışdan kibritlərinin quru qalıb-qalmadığını yoxladı, saatını qurdu. Adyalları nəm və soyuq idi. Topuğu ağrıyırdı. Lakin o, bircə şey duyur və onun haqqında düşüncəyə nürdü – o da aclıq idi. Bütün gecəni narahat yatdı və bu narahat yuxuda təntənəli ziyafət, təmtəraqlı kef məclisi, bol süfrə, növbənöv xörəklər, dadlı içkilər gördü.

Yuxudan ayılıandan azarlamışdı, titrəyib əsnəyirdi. Günəş görünmürdü. Yer bomboz, göy daha da tutqunlaşmışdı. Soyuq külək əsirdi. Gecə qar yağmışdı. Bu ilk qar ətraf dağların zirvələrini ağ rəngə boyamışdı. Yolçu tonqal qaladı, həmişəkindən çox su qaynatdı, su qaynaya qədər ətrafa tamaşa etdi, elə bil dağları örtmüş qarın təsirindən göyün rəngi ağarıb ölgünləşmişdi. Sulu qar yağırdı, yerə düşən kimi əriyirdi; lakin get-gedə qar daha bərk yağdı və çox keçmədi ki, hər yer ağappaq ağardı. Elə bil bütün aləm ağ libas geyindi. Yolçunun topladığı quru yosun islandı, tonqal söndü.

Bütün bunlar yolçuya xəbərdarlıq idi. O, dayanmaq vaxtı olmadığını anladı; şələsini yığdı, lakin hara getdiyini özü də bilmirdi; bircə onu bilirdi ki, tanımadığı yerlərə köçmək zamanı çatmışdır. İndi onu nə Pöhrəlik, nə Bill, nə də Diz nəhri kənarındakı çınqıllıq və köhnə qayığın altındakı anbar düşündürürdü. Bütün varlığını çulğalayan bir dilək var idisə, o da bir şey tapıb yemək idi. Acından ölürdü. Hara və hansı istiqamətə getdiyinə əhəmiyyət vermirdi. İkinci arzusu düz, hamar yolla yerimək idi. Sulu qar onu döyəclədikcə yeriyyə-yeriyyə qar altından kolları axtarıb tapır, sulu çöl yemişlərini dərib ağzına atır, qamışları bir-bir qoparıb kökünü yeyirdi. Bu dadsız, ürəkbulandırıcı "qida"dan heç nə çıxmırdı. Birdən qarın altından turşməzə bir alaqtu

tapdı. Hayıf ki, bu ləzzətli ot az və seyrək bitmişdi, özü də dik qalxmırdı, torpağın üstünə yayılmışdı. Onu tapmaq üçün qarı alt-üst etmək lazım idi; bu da asan iş deyildi. Yolçu bu otdan tapa bildiyi qədər yedi.

O bu gecəni tonqalsız və qaynar su içmədən keçirməli oldu. Adyalın altında büzüşüb, səhərədək, acqarına, əzab çəkə-çəkə, səksəkəli halda yatdı. Qar yağışla əvəz olunmuşdu. Arxası üstündə yatdığından üz-gözünə çilənən soyuq yağış onu dəfələrlə yuxudan oyatmışdı. Səhər açıldı, lakin günəş çıxmadı, hər yer bomboz idi. Yağış kəsdi. Yolçunun aclıq duyğusu kütləşmiş, iştahası küsmüşdü. Qarındakı göynədici ağrı indi onu o qədər də incitmirdi. Fikri bir az aydınlaşmışdı. Pöhrəliyi xatırladı, Diz nəhrinin sahilindəki sursat anbarı yadına düşdü.

Adyallardan birinin son qalığını zolaq-zolaq şəlpələdi, qanamış ayaqlarına sarıdı, bir parçası ilə zədəli topuğunu bağladı, beləliklə səfərə hazırlaşdı. Şələyə yaxınlaşdı, maral dərisindən olan dağarcığa uzun-uzadı baxdı və özü ilə götürdü.

Gecəki yağış qarı əritmişdi. Yalnız təpələrin zirvələri ağarırdı. Günəş boz buludların arasından çıxdı. Yolçu fürsəti əldən verməyib, cəhətləri təyin etdi, başa düşdü ki, yolu azıb. Son günlər ərzində səmti itirdiyindən eyni yerdə hərlənib xeyli sola getmişdi. İndi düz yola düşmək üçün sağa dönməli oldu.

Aclıqdan indi əvvəlki tək əzab çəkməyə də, çox zəiflədiyini başa düşürdü. Tez-tez dayanıb bataqlıq giləmeyvəsi dərir, qamışları qoparıb kökünü toplayır, dincələ-dincələ yeri yirdi. Dili şişib qurumuşdu, elə bil dilində xırda, zərif tük bitmişdi; ağzı acı dadırdı. Ürəyi ağrıyır, onu bərk narahat edirdi. Bir az çox və yeyin gedəndə ürəyi şiddətlə döyünməyə başlayırdı, elə bil yerindən qopub düşəcəkdə; o, amansız ağrıdan şiddətlə çırpınır, başı gicəllənir, az qalırdı yığılıb huşunu itirsin.

Günorta vaxtı iri bir gölməçədə iki xırda balıq gördü. Onları tutmaq mümkün deyildi. Yolçu təmkinlə balaca vedrəni işə salıb, balıqları tutdu. Hər biri çeçələ barmağı boyda olardı. O, çox da ac deyildi. Qarındakı ağrı get-gedə kütləşirdi, elə bil mədəsi yuxuya gedirdi. İştahası olmasa da, diri qalmaq naminə balıqları çiy-çiy, həvəssiz çey-nəyərək uddu.

Axşamüstü üç balıq da tutdu, ikisini yedi, birini səhərə saxladı. Orda-burda görünən seyrək yosunları günəş qurutmuşdu, yolçu yosun toplayıb tonqal qaladı, su qaynadıb içdi, bir qədər qızıxdı. O bu gün on

mildən artıq yol getmişdi; ertəsi gün ürəyi ağrıdığından asta-asta yeriməli oldu, yalnız beş mil məsafə qət edə bildi. Bu gün qarnı ağrıyıb, ona əziyyət verirdi.

Yolçu buralara nabeləd idi, tez-tez marala rast gəlirdi. Arabir çox da uzaqda olmayan düzənlikdə canavarlar ulaşırdı: hətta bir dəfə lap yaxın cığırda üç canavar gördü.

Gecə keçdi. Səhər yuxudan ayılan kimi o, fikrini bir yerə cəmləyib, xeyli götür-qoy elədi, sonra dağarcığı əlinə aldı, onun ağzına möhkəm bağlanmış nazik qayıq bağı açdı. Dağarcıqdan irili-xırdalı qızıl parçaları yerə töküldü. Yolçu qızılı iki bərabər hissəyə ayırdı, payın birini adyaldan kəsdiyi əsgiyə bükərək, bərk düyünlədi, qayada gizlədib yerini nişanladı; yerdə qalan ikinci payı təzədən dağarcığa doldurdu. Adyalın qalan hissəsini ayaqlarına sarıdı. O, Diz nəhrinin kənarındakı sursat anbarından güllə götürüb, heyvan və quş ovlayacağı ümidi ilə boş tüfəngini tullamadı.

Bu gün hava dumanlı və tutqun idi. Aclıq təzədən baş qaldırmışdı. Həddindən ziyadə zəiflədiyindən yolçunun başı gicəllənir, vaxtaşırı gözlərinin qabağı dumanlanıb elə tutulurdu ki, heç nə seçmir, heç bir şey görə bilmirdi; tez-tez büdrəyib yıxılırdı. Bir dəfə, hətta səndələyib kəklik yuvasının üstünə düşmüşdü. Yuvada yumurtadan təzəcə – ola bilsin bir gün əvvəl çıxmış dörd bala vardı, hərəsi bircə udumluq idi. Yolçu quş balalarını bir-bir ağzına atıb dişləri altında acgözlüklə əzişdirərək yedi, quş balaları onun dişləri altında yumurta qabığı kimi xırçıldayırdı. Ana kəklik fəryad qopararaq, havada uçur, qəzəblə yolçunun başı üstünə dövrə vururdu. O, tüfənginin qundağı ilə quşu vurub salmaq istəyirdi, lakin bütün cəhdləri boşa çıxdı, kəklik onun zərbələrindən yayındı. O, quşu daşa basdı, nəhayət, qanadının birini vurub qırdı. Kəklik qırıq qanadı sallana-sallana uçur, canını götürüb qaçmaq istəyirdi. Yolçu isə ondan əl çəkmirdi.

Quş balaları onun aclığını azalda bilmədi, əksinə, mədəsini qıcıqlandırıb küsmüş iştahasını artırdı. O, böyük bir ümidlə gah axsaya-axsaya, gah topuğu çıxmış ayağını qaldıraraq, o biri ayağı üstə hoppana-hoppana kəkliyin dalınca qaçırdı, gah da quşu təzədən daşa basır, var gücü ilə böyüyürdü. Hər dəfə də yıxılıb qalxır, qaşqabağını tökərək şikarının dalına düşürdü. Toxtamaq üçün tez-tez əlinin dalı ilə gözlərini ovuştururdu: bu hərəkətlə həm də baş gicəllənməsini birtəhər dəf edir, ürəkkeçməsindən yaxasını qurtarırdı.

Kəkliyi qova-qova gəlib bataqlıq bir çökəkliyə çıxdı, yaş yosunların üstündə adam izi gördü. Bu ləpirlərin özünükü olmadığını müəyyənləşdirdi. Çox güman ki, bunlar bu aralardan ötüb keçmiş Billin ayaq izləri idi. Yolçu ayaq saxlayıb, çox dayana bilməzdi: geciksəydi, qanadı qırıq ana kəklik qaça bilərdi; quş get-gedə ondan uzaqlaşdı. O, əvvəl kəkliyi tutmağı, sonra qayıdıb ləpirləri yoxlamağı qərara aldı. Vaxtı itirmək olmazdı.

O, kəkliyi təntitmişdi, amma özü lap əldən düşmüşdü. Kəklik böyrü üstə düşüb çətinliklə nəfəs alırdı, yolçu ondan bir neçə addım aralı yıxılıb tövşüyürdü, şikarına çatmağa təqəti qalmamışdı. Dincini alıb, özünə gələndə, kəklik pırıltı ilə uçdu... Yolçunun acgözlüklə quşu tutmaq üçün irəli uzatdığı əli havada qaldı. Qovhaqov təzədən başlandı.

Çox keçmədi ki, axşam qanadlarını bataqlıq çökəkliyin üstünə sərdi, Kəklik də yoxa çıxdı. Yolçu yorulub təqətdən düşmüşdü, büdrəyirdi, heç vaxtla özünü ayaq üstə saxlaya bilmirdi, şələqarışiq üzüstə yerə gəldi, yanağı daşa dəyib yaralandı. Xeyli vaxt tərpanə bilmədi, haçandan-haçana böyrü üstə çevrilib birtəhər saatını qurdu, sabaha kimi uzandığı yerdəcə qaldı.

Ertəsi gün hər yeri duman basmışdı. Yolçu ikinci adyalını cırıb, yarısını ayaqlarına doladı. Sonra Billin ləpirini nə qədər axtarısa tapa bilmədi, bir də, indi bunun əhəmiyyəti də yox idi. Aclıq dəhşətli bir inadla onu qabağa qovurdu.

Kim bilir, bəlkə... Bill də yolu azıbdır?! Günortaya azca qalmış o, gücdən elə düşdü ki, nəinki şələsindən, hətta öz canından da bezdi. Daşdığı qızılı yenə iki paya bölməli oldu: özü də payın birini elə oradaca yerə boşaltdı; axşamüstü isə ikinci payı da dağarcıq qarışıq tulladı; cırıq adyalın parasını, tənəkə vedrəni, bir də tüfəngi saxladı.

Zəhlətökən qarabasma, hər an onu təqib edən müdhiş fikirlər əzab verməyə başladı. Nədənə yolçu tüfəngdə bir gülləsi qaldığına inanırdı. Özü də bu tüfəngin xəzinəsindən olmalı idi, tüfəngin dolu olması sadəcə olaraq gözündən qaça bilərdi. Digər tərəfdən o yaxşı bilirdi ki, tüfəng boşdur, xəzinədə patron yoxdur. Lakin xəzinədə güllənin olması ehtimalı onu rahat qoymurdu; beyninə yerləşmiş bu fikirlə o, saatlarla vuruşurdu. Sonra tüfəngin xəzinəsini açıb yoxladı, onun boş olduğunu yəqin edir, məyus olurdu: lakin o təzədən xəzinədə patron olduğuna özünü inandırırırdı.

Yarım saat keçmədi ki, dəhşətli qarabasma yenidən onu təqibə başladı. Nə qədər çalışdırsa, bu xəyalatı başından çıxara bilmir, təzədən tüfəngin xəzinəsini açırdı. Birdən-birə fikri haralara isə, çox-çox uzaqlara gedir, ağı çasır, özü bilmədən şüursuz halda avtomat kimi hərəkət edir, əcaib surətlər, qəribə xəyallar qurd kimi beynini gəmirirdi. Lakin tez də ağı başına gəlirdi. Aclığın dəhşətli əzabı onu həqiqət aləminə qaytarırdı. Bir dəfə qəfildən gördüyü mənzərə onu ayıltı: yolçu az qaldı ki, yıxılsın: sərxoş adam kimi səndələdi, yırgalandı, özünü ayaq üstündə zorla saxlamağa cəhd etdi. Onun lap qabağında bir at durmuşdu. At! Yolçu gözlərinə inana bilmirdi. Birdən gözlərinə duman çökdü: tək-tək parlaq nöqtələr dumanı parçalayır, ətrafa səpələnirdi. Gözlərini ovuşdurub açdı, qarşısında at yox, bir iri boz ayı gördü. Vəhşi, yırtıcı heyvan onu tərs-tərs süzürdü.

O, dərhal çiyindəki tüfəngi qapdı, ancaq tez özünə gəldi. Tüfəngi yanına saldı, ov bıçağını muncuq düzülmiş qınından çıxartdı. İndi onun qarşısında ət və həyat dayanmışdı. O, yoxlayırmış kimi baş barmağını bıçağın tiyəsinə çəkdi. Bıçağın tiyəsi də, ucu da yaman iti idi: ayının üstünə atılıb öldürmək istədi. Ürəyi şiddətlə döyündü, sanki bu saat yerindən qopub çıxacaqdı, aramsız çırpındı, alnını guya dəmir halqaya salıb bərk-bərk sıxdılar, başı gicəlləndi.

Nəhayət, dalğalarla hücum edən qorxu duyğusu, mənasız cəsarəti yuyub apardı. Belə zəif, təqətsiz bir adam yırtıcı heyvana hücum etsəydi, əlindən nə gələrdi? Özünü mümkün qədər əzəmətli, cəsarətli göstərməklə ayını qorxutmaq üçün dikəldi, bıçağı çıxarıb ciddi vəziyyət aldı, vəhşi heyvanın düz gözlərinin içinə baxdı. Ayı ağır-ağır iki addım qabağa yeridi, dal ayaqlarının üstünə qalxdı, meydan oxuyurmuş kimi qəzəblə nərildədi. Yolçu qaçsaydı yəqin ki, heyvan dalınca düşüb onu təqib edəcəkdə; lakin o qaçmadı; qorxu onu cəsarətləndirdi. O da vəhşi heyvansayağı vahiməli bir səslə nəre çəkdi, bunu yaşamaq naminə etdi. Bu cəsarətdən çox qorxu əlaməti idi, bu, həyatın bir-birinə sarılmış dərin rişələri idi.

Ayı qorxuya düşüb donquldana-donquldana kənara çəkildi, sanki qarşısında dayanmış qorxu bilməyən əsrarəngiz məxluqa məəttəl qalmışdı. Yolçu durduğu yerdən tərpənmirdi. Təhlükə sovuşub keçən kimi, üşümə-titrəmə keçirməyə başladı, əsə-əsə yaş yosunların üstünə sərildi.

Özünü ələ alaraq durdu, yeni qorxu və iztirab içində yola düzəldi. Bu indi əl-ayağını uzadıb acından ölmək qorxusu deyildi: onu dəhşətə gətirən başqa şey idi – o, hələ canında azca da olsa həyat əlaməti olduğu bir vaxtda vəhşi heyvanların caynağında məhv olmaqdan qorxurdu. Ona elə gəlirdi ki, hər yer canavarla doludur. Səs-səsə verib ulaşırlar. Sanki havanın özü də başdan təhlükə ilə dolu idi. O, əllərini qaldırıb, amansız təhlükə və dəhşətli qorxunu qovmaq üçün yellətdi; elə bil, küləyə tutulmuş çadır əsirdi.

Canavarlar tez-tez, ikibir qabaqda, onun yeridiyi cığırdan gəlib-keçirdi. Amma ona yaxın gəlmirdilər. Canavarlar sayca çox deyildi. Bir də onlar maral ovlamağa alışmışdılar, axı marallar onlarla vuruşub müqavimət göstərmirdilər. Qəribə burası idi ki, lazım olanda bu əcaib məxluq iki ayağı üstünə qalxıb dımaqlarını, dişlərini işə salırdı.

İkinci çağı yolçu orda-burda sür-sümüyə rast gəldi. Canavarların haqlayıb parçaladıqları bu maral balası, yəqin ki, bir saat əvvəl hoppana-hoppana oynayırmış, o ayaq saxlayıb tərtəmiz gəmirilmiş, çəhrayı rəngə çalan sür-sümüyə baxdı. Bu çəhrayı rəng, sümüklərin hüceyrələrində həyatın sönməyib, hələ də davam etdiyini göstərirdi. Ola bilərdi ki, gün hələ başa çatmamış yolçunun özünün də bu cür sür-sümüyə qalacaqdı. Budur həyat? İztirab, əzab və işgəncələrlə dolu öteri həyat! İnsanı bütün əzablara dözməyə vadar edən həyat. Ölüm insana əzab vermir. Ölmək rüyaya dalmaqdır. Ölüm rahatlıq deməkdir. Madam ki, belədir, bəs o niyə ölmək istəmir?

O, çox da uzun-uzadı fəlsəfi mühakimə yürütmədi, Yosunun üstündə çömbəlib, sümükləri bir-bir dişlərinə çəkə-çəkə, çəhrayı rəngin son həyat qalıqlarını sümürməyə başladı.

Uzaq bir xatirəni andıran ətin şirin, ləziz tami az qalırdı onu dəli etsin. Çənəsinə güc verərək gəmirib qurtardığı sümükləri dişləri ilə sındırır, xırdalayır. Gah sümük sınırdı, gah da dişləri. Bəzən sümükləri daş altında əzişdirib toza döndərir, dəhşətli bir acgözlüklə udurdu. Daş hərdən barmaqlarına dəyirdi. Aldığı zərbələrdən barmaqlarının niyə ağrımadığına özü də məəttəl qalırdı.

Dəhşətli günlər başlamışdı. O, nə vaxt yatdığını və nə vaxt yuxudan qalxıb yola düşdüyünü artıq xatırlamırdı. Gecəyə, gündüzə baxmırdı, elə hey yol gedirdi. Yaxılıb qaldığı yerdə dincəlir, canındakı sönməkdə olan həyat eşqi təzədən baş qaldırıb balaca alovlandıqda ayaqlarını dalınca sürüməyə, yorulub əldən düşənə qədər irəliləməyə

çalışırdı. İndi tək cə insan kimi nicat axtarmırdı, məhv olmaq istəməyən həyat onu qabağa qovurdu. Yolçu daha nə əziyyət çəkir, nə də ağrı duyurdu. Əsəbləri keyiyib kütləşmişdi. Yorğun beynində qərribə xəyallar, cürbəcür rəyalar oyanırdı.

Xırda qırıntılarına qədər toplayıb özü ilə götürdüyü maral balaşının sümüklərini gəmirib sümürür, əzişdirib toza döndərərək udurdu. Təpələyə daha dırmaşmır, suayırıcılarına qalxmır, geniş çay vadisi boyunca gedirdi. O, əvvəllər nə bu çayı, nə də bu vadini görmüşdü. Gözlərinə indi heç nə görünmürdü. Bədəni ilə ruhu bir-birindən ayrılmışdı, gah yeriyir, gah da sürünürdü. Ruhla cismi birləşdirəm bağ son dərəcə incəlmişdi.

Hamar bir daşın üstündə üzüyuxarı uzandığı vaxt ağı başına gəldi. Günəş ətrafa şəfəq saçırdı. Uzaqda maral balaları mələşirdi. Aramsız yağın güclü yağış-qar, şiddətlə əsən soyuq küləklər yolçunun yadından çıxmışdı, bu dəhşətlərdən olsa-olsa onun yadında xəyala dönmüş uzaq, dumanlı bir xatirə qalmışdı. Pis havaların neçə gün sürüb ona nə qədər – iki günümü və ya iki həftəmi, əzab verdiyini unutmuşdu.

O, bir müddət tərənəmədi, uzandığı yerdə hərəkətsiz qaldı; səxavətli günəş şüalarını bol-bol səpələyib, onun cılız bədənini isidirdi “Nə gözəl gündür!” – deyə yolçu düşündü. Günəşə baxıb, harada olduğunu təyin etmək qərarına gəldi: bütün qüvvəsini toplayaraq böyrü üstə çevrildi. Aşağıda böyük, qıchaqla axan çay gördü və çaşıb qaldı. O bu çayı əvvəllər görməmişdi. Diqqətlə ona tamaşa etməyə başladı. Çay çılpaq, alçaq təpələrin arası ilə axırdı, təpələrin mənzərəsi yaman ürəksıxıcı idi; yamaclar tutqun rəngə çalırdı. İndiyə qədər heç belə tutqun mənzərə görməmişdi, qabaqlar rast gəldiklərinin heç birinə də oxşamırdı. Yolçu qıvrıla-qıvrıla axıb gedən çayı uzun-uzadı seyr etdi. Onu baxışları ilə üfəqə, dənizlə göyün birləşdiyi yerə qədər yola saldı; onun günəş altında şəfəq saçıb, par-par parıldayan bir dənizə töküldüyünü gördü. Lakin heç də təəccüblənmədi. “Çox qərribədir, – deyə maraqla düşündü – bu ya doğrudan da belədir, ya da ki, pozulmuş beynin məhsulu olan əcaib bir mənzərədir”. Günəş şüaları altında şölələnib, xəfif-xəfif ləpələnen dənizdə bir gəmi lövbər salıb dayanmışdı. Yolçu bunu gördükdə onda bayaqdan bəri seyr etdiyi hər şeyin yalnız xəyal olduğu qənaəti daha da möhkəmləndi. Gözlərini bir anlığa yumub sonra açdı. Çox qərribə idi ki, gördükləri əvvəlki yerində idi. Əslində əcaib bir şey yox idi. O çox yaxşı bilirdi

ki, boş tüfəngində patron olmadığı kimi, bu bomboş, ölgün düzənliyin ortasında nə dəniz var, nə də gəmi.

Arxa tərəfdən bir fısıltı eşitdi. Bu səs öskürəyə də, köks ötürməyə də, xırıltıya da oxşayırdı. Yolçu duyduğu zəifliyə və bədəndəki keyliyə güc gələrək, birtəhər o biri böyrü üstə döndü. Yaxınlıqda heç nə yox idi. Gözləməyə başladı. Xırıltı təzədən eşidildi. O həmin səmtə diqqətlə baxdı. İyirmi addımlıqdakı dik, qoşa daşın arasından bir boz canavar başı görünürdü. Canavarın qulaqları sallanmışdı. Yolçunun əvvəllər gördüyü başqa canavarın qulaqları kimi dik deyildi, onun qan çəkmiş gözlərində bir ələm, bir tutqunluq vardı: o gözlər ümidizliklə baxır, kirpikləri tez-tez qırpınırdı. O, sallaq başını zorla saxlayırdı. Sönük gözləri günəş şüalarından qamaşırdı. Canavar xəstə idi, tez-tez öskürür və xırıldayırdı.

“Nəhayət, bu həqiqətdir”, – deyə yolçu fikirləşdi və onu əhatə edən xəyallarla dolu, müəmmalı aləmi əməlli-başlı görə bilmək üçün çətinliklə o biri böyrü üstə çevrildi. Dəniz yenə olduğu yerdə durur, əvvəlki kimi günəş altında bərq vurur, mavi sulara lövbər salmış gəmi də açıq-aydın görünürdü. Doğrudanmı bunların hamısı həqiqətdir? Gözlərini yumub uzun-uzadı düşündü, axırda həqiqəti kəşf edərək, hər şeyi başa düşdü. O, şimali-şərqə getdiyindən Diz çayından uzaqlaşmışdı, gəlib Koppermayn vadisinə çıxmışdı. Bu geniş yataqlı, suyu çox ağır-ağır axan lal çay Koppermayn çayı idi. Qarşıda parıldayan dəniz Şimal Buzlu okeanı, gəmi isə balina ovlayan gəmilərdən idi. Görünür o, Makkenzi çayının dənizə töküldüyü yerdən xeyli şərqə uzaqlaşmışdı, indi də gəlib Koronasiya körfəzində lövbər salmışdı. Yolçu Qudzon körfəzinin ticarət şirkətində çoxdan gördüyü xəritəni yadına saldı və hər şey onun üçün aydınlaşdı.

O, dikəlib oturdu və ən təxirəsalınmaz işləri götür-qoy etməyə başladı. Adyaldan düzəltdiyi ayaq sarıqları didilib dağılmışdı. Çiyətə oxşayan, formasız ayaqları sarğıdan heç də dala qalmırdı. Son adyalı da ayaqlarına sarınmışdı. Tüfəngi ilə bıçağını harada qoyduğunu yadında deyildi. Astarında kibrit çöpləri gizlətdiyi papağını da itirmişdi; lakin yağlı kağıza büküb tənəkə kisəsinə qoyaraq, qoynunda gizlətdiyi kibrit çöpləri yerində idi, kibritlər nəm çəkməmişdi. Saata baxdı; saat işləyirdi. Əqrəblər on biri göstərirdi. Görünür, onu vaxtlı-vaxtında qururmuş.

Artıq sakitləşmişdi, huşu başında idi. Çox zəif olsa da, heç bir ağrı duymurdu. Ac deyildi. Yemək haqqında fikirləşməyi xoşlamırdı.

Əksinə, bu bərədə düşünməkdən hətta acığı gəlirdi. Şalvarını dizə qədər cırıb ayaqlarına doladı. Nədənə balaca vedrəni tullamamışdı. Əzab-əziyyətli yolu başa vurub gəmiyə çatana qədər bu vedrədə su qaynadıb içmək fikrində idi. Hərəkətləri ağır idi. Bədəni iflic olmuş adamların bədəni kimi əsirdi. Quru yosun toplayıb tonqal qalamaq istədi, ancaq ayağa qalxa bilmədi. Bütün cəhdləri boşa çıxdı. Axırda iməkləməyə vadar oldu. Sürünə-sürünə azarlı canavara yaxınlaşdı. Xəstə, vəhşi heyvan çətinliklə onun yolundan kənar çəkildi, ağzını zorla açaraq dilini çıxarıb ağız-burnunu yaladı. Yolçu onun dilində xəstə bir qızartı gördü. Canavarın sarımtıl dili qəliz bəlgəmlə örtülmüşdü.

Balaca vedrənin yarısından qaynadığı isti suyu içəndən sonra azca özünə gəldi, hiss etdi ki, indi ayaq üstündə dura bilər, hətta yeriyə də bilər. Əlbəttə, bu yeriş ölü yerışı kimi bir şey idi. Addımbaşı ayaq saxlayıb dincini almali olurdu. Addımları tək zəif, qeyri-adi idi.

Şəfəq saçan dəniz yavaş-yavaş gecənin qoynuna girib, zülmətə qər q olduqda yolçu başa düşdü ki, dənizlə onun arasında olan məsafə ən çoxu dörd mildir.

O bütün gecəni azarlı canavarların öskürəyini, vaxtaşırı körpə maral balalarının mələşməsini eşitdi. Onu hər tərəfdən həyat araya almışdı, bu, qüvvətli və sağlam, gözəl xoş və canlı bir həyat idi. Başa düşürdü ki, azarlı canavar, xəstə adamın birinci öləcəyi ümidi ilə onun ləpirinə düşüb, addım-addım izləyir. Səhəri ayılıb gözlərini açanda canavarın dayanıb acgözlüklə ona baxdığını gördü. Canavar quyruğunu qıçları arasına sıxaraq üzülüb candan düşmüş köpəksayağı başını aşağı sallamışdı. Yolçu pıçılı ilə onunla danışmağa başladı. Canavar şiddətli, soyuq sübh küləyindən tir-tir titrəyirdi; dişlərini yolçuya ağardıb qıcadı.

Günəş doğdu. Yorğun yolçu şəfəq saçan dənizdə dayanmış gəmiyə tərəf yırıla-dura irəlilədi. Gözəl hava idi. Şimal en dairəsində qısa sürən istilər başlanmışdı. O, bir həftə də davam edə bilirdi, bir-iki gün də.

Günortadan sonra yolçu, insan ləpirinə rast gəldi. Bu ayaq üstündə yeriyə bilməyib, gah iməkləyə-iməkləyə, gah da sürünə-sürünə irəliləyən adam izi idi. Ona elə gəldi ki, ləpirlər Billinkidir. Lakin bunu heç vecinə də almadı. Əslində duymaq, mütəəssir olmaq, həyəcanlanmaq hissləri onu çoxdan tərək etmişdi. Ağrı da duymurdu. Elə bil mədəsi və əsəbləri dərin yuxuya getmişdi. İndi cismində qalmış olan həyat onu irəli sürükləyirdi. Çox zəif düşsə də, canındakı həyat ölmək

istəmirdi. Həyat ölmək istəmədiyindən idi ki, yolçu hələ də çölyemiş axtarıb tapıb, balıq tutub yeyir, su qaynadıb içir, azarlı canavarı bir ləhzə də gözdən qoymurdu.

Yolçu irəliləyərək gəlib izin qurtardığı yerə çıxdı. Nəm yosunların üstündə gəmirilib, sümürülmüş təzə sür-sümük və çoxlu canavar pən-cəsi izi vardı. Görünür böyük canavar sürüsü şikarı parçalayanda buradakı yosunları tapdalamışdı. Bir kənara düşüb qalmış dağarcıq ona necə də tanış gəlirdi. Elə özününkünə oxşayırdı. Ağzına qədər qızılla dolu idi. Dağarcıqan bir iki yerində iti diş yeri vardı. Onun taqətdən düşmüş zəif barmaqları bu ağır dağarcığı nəinki qaldırmaq, heç tutmaq iqtidarında deyildi. Lakin bilaixtiyar əlləri qızılla dolu dağarcığa tərəf uzandı və hətta özündə güc tapıb, onu qaldırdı. Bill dağarcığını öləndək tullamayıb, özü ilə aparmışdı. Ha-ha! O, Billə hələ güləcəkdə. Sağ qalacaq, onun qızılla dolu dağarcığını suları bərq vuran dənizdə dayanmış gəmiyə aparacaqdı. O, ölüm qədər dəhşətli və sönük, qarğa qarılısını andıran bir xırıltı ilə gülürdü: azarlı canavar da ona qoşuldu, ölgün, boğuş, matəmli bir səslə, dərdli-dərdli uladı. Bunu eşidən kimi yolçu susdu. Əgər canavarların parçaladığı adam Bill imişsə, onu ələ salmaq lazım idimi? Görəsən, tərtemiz gəmirilmiş çəhrayı rəngə çalan bu sür-sümük doğrudan da Billinkidir? Üzünü yana döndərdi. Elədir. Bill onu atıb getmişdi, amma o, Billin qızıllarını götürməyəcək, onun sümüklərini də gəmirib-sümürməyəcəkdi. “Əgər bu əhvalatlar tərsinə baş vermiş olsaydı, Bill indi mənim yerimdə olsaydı, qızıllarımı da götürəcəkdə, sümüklərimi də yeyəcəkdə. Mütəəssir belə edəcəkdə”, – deyərək yolçu düşündü, başı gicəllənə-gicəllənə qabağa süründü.

O, balaca bir gölməçənin kənarına gəlib çıxdı. Əyilib gölməçədə balıq axtarmaq istəyəndə, diksinərək ilan çalmış adam kimi geri çəkildi. Suda öz əksini görmüşdü. Görkəmi qorxunc və müdhiş idi, kütləşib çoxdan uyumuş ruhu yuxudan ayrılmışdı. Gölməçədə üç balıq üzürdü. Balıqları əlindəki balaca vedrə ilə tutmaq istədi, lakin cəhdləri boşa çıxdı. Axırda bu fikrindən vaz keçdi. Olduqca zəifləmişdi, qorxurdu ki, gölməçəyə düşüb boğulsun. Bu qorxu və öz gücünə inamsızlıq onu sahiləki tirlərdən birinin üstünə çıxıb, üzə-üzə çayın o biri tayına keçməkdən də çəkindirirdi.

Bu gün özü ilə gəmi arasında olan məsafəni üç mil də azaltdı, sabahı gün isə yalnız iki mil sürünə bildi. O da indi Bill kimi arasında hələ yeddi mil məsafə olduğunu təyin etdi: gündə bir mil də qət edə

bilmirdi. Hava yenə isti idi. Yolçu gah iməkləyir, gah sürünür, gah da huşunu itirib yıxılırdı.

Sürünməklə bayılmaq növbələşirdi. Azarlı canavar da öskürə-öskürə onun dalınca sürünürdü. Yolçunun dizləri də ayaqları kimi parçalanmış, çiy qırmızı ət pırtlayıb çıxmışdı. Köynəyi dizlərinə dolamağına baxmayaraq, yenə də arxasınca yosun və daş üzərində qırmızı iz düşmüşdü. Bir dəfə dönüb arxaya nəzər saldıqda canavarın acgözlüklə qanı yaladığını gördü. Birdə canavarı öldürməzsə, öz aqibətinin necə olacağını bütün çılpalıqlığı və dəhşəti ilə başa düşdü. Təxirə salmadan canavarı gəbərtməyi qərar aldı. Elə o andan şiddətli, özü də faciənə ölüm-dirim vuruşu başladı. İməkləyən xəstə insanla, axsaya-axsaya onu təqib edən azarlı canavar bir-birini parçalamaq istəyirdi. Onlar ölməkdə olan cəsədlərini boş səhrada zorla sürüyə-sürüyə bir-birini güdürdü.

Sağlam canavara qismət olsaydı, bu məsələyə o qədər də əhəmiyyət verməzdi. Lakin belə ölümcül əfələ yem olmaq, onun üfunətli gödəninə düşmək onu dəhşətə gətirir, ona ağır gəlirdi, hətta bu fikrin özündən belə iyənirdi; bu hissədən birdən sərsəmləməyə, sayıqlamağa başladı. Qərribə şeydir, əcaib xəyallar onun şüurunu dumanlatdı. Qısa müddətə huşu başına qayıdır, sonra yenə aqlını itirirdi.

Bir dəfə qulağının dibində nəfəs duyub ayıldı. Canavar axsaya-axsaya dala sıçradı, lakin təqətsizlikdən büdrəyib yıxıldı. Bu hal çox gülünc görünsə də, yolçu gülümsəmədi, qorxmadı da. İndi qorxu da ona kar etmirdi. Bir anlığa aqlı başına gəldi, uzanıb fikirləşdi. Gəmiyə çatmaq üçün dörd mil yol getməli idi. Gözlərini ovuşdurdu, gəminin yaxınlığında yelkəni açaraq günəş altında zümrüd kimi parıldağan suyu yara-yara üzən qayığı gördü. O, bu dörd mil məsafəni iməkləyə-iməkləyə qət edə bilməyəcəkdi. Başa düşürdü ki, heç yarım mil də sürünə bilməz. Amma yaşamaq istəyirdi. Bu qədər əzab-əziyyət çəkəndən sonra əl-ayağını uzadıb ölmək ağılsız olardı. Tale ondan həddindən artıq şey istəyirdi. Can verdiyi halda belə ölümə təslim olmurdu. Bu, xalis dəlilik olsa da, ölüm onu qamarlayıb, bağına bassa da, o, ölümün qoynunda belə, ona meydan oxuyacaq, onunla vuruşacaqdı.

Yolçu gözlərini yumur, son dərəcə ehtiyatla var qüvvəsini topladı, onu qərğ etmək istəyən ölüm yorğunluğuna təslim olmamaq üçün bütün iradəsini səfərbər edib özünü ələ aldı. Bayğınlıq, doğrudan da, onu dənizdə batan adamı çulğayan kimi çulğayıb və batırmaq istəyirdi. O, yavaş-yavaş huşsuzluq fırtınasında qərğ olub, heçlik ələminə

gedirdi. Bu ələmdən üzə-üzə çıxmağa can atırdı, lakin öz ağırlığı altında daha dərinə yuvarlanırdı: amma canının və arzusunun ecazkar bir zərrəsini taparaq, ondan yapışıb, yeni qüvvə ilə üzərək üzə çıxırdı.

Arxası üstə hərəkətsiz uzanıb, asta-asta yaxınlaşan xəstə canavarın xırıltısını eşidirdi. Bu zəif xırıltı get-gedə artır, daha aydın gəlirdi. Vaxt isə intəhasız uzanırdı, yolçu tərpənmirdi. Budur, azarlı canavar onun lap qulağının dibində xırıltı ilə zəif nəfəs alırdı. Canavarın quru, cod dili sumbata kimi onun yanağını daladı. Yolçu əllərini qaldırdı, barmaqları caynaq kimi yumuldu, lakin əlləri boş çıxdı. Cəld və qəti tərpənməyə qüvvə lazım idi, onun isə gücü tükənmişdi.

Canavarda tükənməz səbir vardı, lakin bu məsələdə insan ondan heç də geri qalmırdı. O, yarım gün ərzində bayılıb ayılmış, özünü xəstə yirtıcıdan birtəhər qorumuşdu; bacara bilsəydi, canavarı özü yeyərdi. Vaxtaşırı bayğınlıq onu çulğalayır, uzun-uzadı yuxu görürdü. Biş olanda da, yuxuda da, ayıqlıqda da həmişə zəif xırıltını eşidirdi, canavarın qaba, cod dili ilə üzünü dalaya-dalaya yalamasını gözləyirdi.

O, heyvanın nəfəsini hiss etmədi, kələ-kötür dil əlini yalayanda huşu başına gəldi. Gözlədi. Canavar dişlərini yavaşca basdı, təzyiq get-gedə artdı; sonra var qüvvəsini toplayaraq çoxdan bəri dalınca düşüb güddüyü şikarına dişlərini əməlli-başlı batırmaq istədi. Yolçu onu heç də ondan az gözləməmişdi. O, dişlənmiş əlini havaya qaldırıb, canavarın çənəsindən yapışaraq sıxdı. Vəhşi heyvan xilas olmaq üçün zəif-zəif çırpındı, elə bu vaxt o, vəhşinin boynunu qamarladı. Beş dəqiqədən sonra bədəninin bütün ağırlığı ilə canavarın üstünə çökdü. Canavarı boğmağa əllərinin gücü çatmasa da üzünü onun boğazına dirəmişdi: ağzına xeyli tük dolmuşdu. Yarım saat keçməmişdi ki, onun boğazı ilə üzünəsağı ilıq bir şey axdı, elə bil, mədəsinə ərimiş qurğuşun töküldülər: o, buna çox çətinliklə, yalnız iradəsini zorlamaqla dözüdü. Sonra arxası üstə diyirləndi və oradaca yuxuya getdi.

Balina tutan "Bedford" gəmisində elmi ekspedisiyanın bir neçə üzvü vardı. Onlar gəminin göyörtəsindən baxanda dənizə tərəf ağır-ağır sürünən bir qaraltı sezdiilər. Alimlər onun nə olduğunu təyin edə bilmədilər: lakin alim marağı ilə qayığa minib, yola düşdülər. Onların gördükləri canlı məxluqu insan adlandırmaq çətin idi. O, nə görür, nə də bir şey başa düşürdü: yekə soxulcan kimi qum üstündə qıvrılırdı, inadla etdiyi bütün səylər boşə çıxırdı. Qıvrıla-qıvrıla eşələnir, tükənməz səylər sayəsində saatda zorla bir qulac irəliləyirdi.

Aradan üç həftə keçmişdi. Yolçu balina tutan “Belford” gəmisindəki taxtlardan birində uzanmışdı. Göz yaşsı sel kimi axırdı. O, kim olduğunu, başına nələr gəldiyini, nələr çəkdiyini nağıl edirdi. Anasından və günəşli Cənubi Kaliforniyadan, portaqal ağaclarının və rəngarəng çiçəklərin ağışuna aldığı xudmani evlərindən rabbitəsiz, dolaşığı şeylər danışırdı.

Çox keçmədi ki, o, gəminin kapitanı, alimlər və gəmi heyətinin başqa üzvləri ilə bərabər stol dalında əyləşdi. Cürbəcür yeməklə dolu bol süfrəyə baxmaqdan doya bilmirdi. Adamlar hər tikəni ağızlarına apardıqca heyfi gəlir, həyəcanlanır, təəssüf edirdi. Ağızdolusu qida yoxa çıxdıqca onun dərin narahatlığı da artırdı.

Yolçu tamamilə sağalmışdı, ağılı da başında idi, amma yemək vaxtı stol dalında oturanları görməyə gözü yox idi; qorxurdu ki, yemək qurtaracaq. Anbardakı ərzağın miqdarı haqqında əşpaza, anbardara hey sual verirdi. Hətta kapitanın özündən də uzun-uzadı soruşurdu. Onlar da yolçunu hər dəfə inandırırıldı ki, anbarlarda tükənməz qida ehtiyatı var. Amma o inana bilmirdi: şəxsən gedib anbara özü baxırdı ki, şeyləri gözləri ilə görsün.

Get-gədə onun kökəldiyi nəzərə çarpmağa başladı. Sanki gündən-günə şişirdi. Alimlər təəccüblə, mənalı-mənalı başlarını bulayıb, cürbəcür mülahizələr yürüdürlər. Yolçunun kökəlməyinin qabağını almaq üçün yeməyini azaldılar: xüsusən qarnı nataraz bir görkəm alır.

Dənizçilər işin nə yerdə olduğunu bildiklərindən ona gülürlər. Alimlər də ona diqqətlə göz qoyduqda məsələni başa düşdülər. Yolçu hər gün səhər çay-çörəyindən sonra göyörtəyə çıxıb matroslara dilənçi kimi əl açır, pay istəyirdi. Bu və ya digər matros da ona gülə-gülə bir dəniz suxarısı verirdi. O da suxarını acgözlüklə qapıb, xəsis adam qızıla baxan kimi ona baxır, sonra da cəld qoynuna dürtüb gizlədirdi.

Alimlər daha ehtiyatla davranmağa başladılar, yolçunu tək və rahat qoydular: lakin gizlicə gedib onun çarpayısını yoxladılar. Çarpayı suxarı ilə dolu idi. Döşəyinin içinə belə suxarı doldurmuşdu. Kayutda olan bütün küncələrə, bucaqlara, dəlmə-deşiklərə də suxarı yığımışdı. O, tamamilə sağalmışdı.

Huşu da, ağılı da yerində idi. Yalnız ehtiyatlı davranır, hər ehtimala qarşı, təkrar baş verə biləcək aclığa qarşı tədbir görürdü. Alimlərin fikrinə görə, bu azar da keçəcəkdi. O, doğrudan da, keçdi; özü də “Bedford” gəmisini gəlib, San-Fransisko limanında lövbər salmamışdan qabaq keçdi.

TONQAL

O, Yukon çayının qalın buz bağlayıb qar basmış yatağı boyu salınmış əsas yoldan dik qayalığa ayrılan cığıra burulanda dan yeri təzəcə sökülürdü; hava soyuq idi, hər yer boz rəngə çalır. Şərşə uzanan cığır zorla seçilir, sıx küknar meşəliyində gözənd itirdi. Yoxuşu qalxıb təpəyə çatanda ayaq saxlayıb dərinənd nəfəs aldı; nə qədər yorulub əldən düşsə də, yenə işgüzar bir əda ilə saata baxdı. Doqquz idi. Hava saf, göyün üzü buludsuz olsa da, günəşdən əsər-ələmət görünmürdü; hər şey tüstüyə oxşayan nazik pərdə altında gizlənmışdi, elə bil görünməyən şəffaf zülmət gündüz işığını udur, günəşi görünməz edirdi. Amma bunların heç biri günəşin olmamağına adət etmiş yolçunun vecinə deyildi. O, yaxşı bilirdi ki, çoxdan bəri görünməyən günəş bir neçə gündən sonra üzə çıxacaq. Bu dolu küre cənuba səyahət əsnasında bir anlığa üfüdən boylanıb gülümsəyəcək, sonra yenə gözənd itəcəkdi.

Adam başını çöndərib çiyini üstündə, gəldiyi yola baxdı. Eni bu taydan o taya bir milə bərabər olan Yukon çayını üç fut qalnlığında buz zirehi örtmüşdü, onun üstündən də qar yağmışdı. Göz işlədikcə hər yer düməğ idi. Yalnız küknar ağacları ucalan yerlərdə nazik, qara bir iz sezilirdi ki, o da adaya oxşayan ağaclığı araya alıb sonra da haçalanır, burula-burula şimala və cənuba tərəf uzanaraq gözənd itirdi. Bu, Yukon çayı boyunca salınmış yeganə cığır idi ki, min beş yüz milə qədər cənuba doğru uzanırdı. Qarlı, şaxtalı, günəşsiz, əsrarəngiz sonsuzluğa gedən qeyri-adi, yad, vəhşi mənzərəli cığır, boş səma, ağap-paq yer... Bunların da heç biri yolçunun vecinə deyildi. Onu heç nə qorxutmurdu. Əlbəttə, bu ona görə deyildi ki, o bu yerlərdə çoxdan yaşayır, ya da belə şeylərə adət etmişdi. Əksinə, bura gəldiyi bir il idi, birinci qış idi ki, bu nəbələd yerdə keçirirdi. Və bədbəxtlikdən bu adam heç bir təxəyyülə malik deyildi. Həyat hadisəsini yalnız görəndən sonra dərk edirdi. Hadisəni ancaq xarici cəhətdən qavraya bilirdi, daxili mahiyyəti isə anlamaqda, nəticə çıxarmaqda çox aciz idi. Bu saat şaxtanın sıfırdan əlli dərəcə aşağı olmadığını əsl mənasını bu adam başa düşmürdü, bircə onu bilirdi ki, yolda bərk soyuq olacaq, çətinlik çəkə bilər. Vəssalam. Nə özünün, nə də ümumiyyətlə, insan övladının zəif cəhətlərini, onun imkanlarının son dərəcə məhdud olduğunu anlayırdı, bir canlı kimi yalnız müəyyən temperatur şəraitində

yaşaya bilməsi, istiyə və soyuğa dözümlü, çətinliyə tablaşması, kainatda tutduğu mövqə haqda heç bir anlayışı yox idi. Sıfırdan əlli dərəcə aşağı şaxtada əzabverici və həтта öldürücü, şiddətli soyuqdan qorunmaq üçün adam yaxşı yun əlcək, ona münasib qulaqlı papaq, isti mokasin və qalın yun corab geyməlidir. Yolçu üçün isə sıfırdan aşağı əlli dərəcə, beş rəqəmi və onun sağ tərəfində sıfırdan başqa bir şey deyildi. Əqlinə batan da bu idi.

Cığırta yeriyə-yeriyə əyləncə üçün uzağa tüpürdükdə, eşitdiyi şaqqıldan diksindi, çox da təəccüb etdi. Bir də tüpürdü. Üçüncü dəfə yuxarıya – havaya tüpürdü. Hər dəfə tüpürək qarın üstünə düşməmişdən əvvəl havada xışıldayırdı. O, şaxta əlli dərəcə sıfırdan aşağı olduqda tüpürəyin qar üstünə düşəndə şaqqıldadığını bilirdi, lakin indi isə havada şaqqıldayırdı. Şübhəsiz ki, bu hadisə havanın daha soyuq olduğunu göstərirdi. Lakin dəqiq deyə bilməzdi ki, neçə dərəcədir. Onun üçün bunu bilməyin o qədər də əhəmiyyəti yox idi. Arzuladığı bir şey vardısı, o da özünü Henderson çayının sol qırağında gözləyən yoldaşlarına çatdırmaq idi. Onlar Hind çayını keçib, birbaşa ora gəlməli idilər. Özü isə onlardan ayrılıb Yukon çayı ilə yaz daşqını zamanı bu arada olan adamlardan ağac-tir yola salmağın mümkün olub-olmadığını öyrənmək üçün dolanbac yollarda dövrə vura-vura ora gedirdi. Saat altıda, qaranlıq düşəndən bir az sonra düşərgəyə çatmalı idi. Bunun o qədər də əhəmiyyəti yox idi. O vaxta qədər yoldaşları ora çatıb tonqal qalayacaq, qazan asacaq, çay qoyacaq, oturub onu gözləyəcəkdilər. Belə cəhənnəm şaxtasında oturub bir yerdə şam edəcəkdilər. Nahar yeməyini isə qoynunda gizlətməmişdi; əli qeyri-ixtiyari düşünün üstünə, kürkü balaca qaldırmış düyünçəyə tərəf getdi. Şaxta yeməyi dondurub zay etməsin deyə, əl yaylığına sarıyıb, köynəyinin altında gizlətməmişdi. Canına toxunan qıdama ürəyinin hərəkəti ilə isidirdi. Bu, yeməyi qorumaq üçün yeganə çarə idi. Ləzzətli qoğal düşündükdə üzünü xoş bir təbəssüm bürüdü, sifətindən, gözlərindən razılıq yağdı. Qoğalı iki yerə bölüb arasına qızardılmış yağlı döş əti qoymuşdu.

Məşəyə girdi. Sıx küknar ağacları yerə kölgə saldığından cığır zorla seçilirdi. Görünür, çoxdan bəri buralara nə insan, nə də vəhşi heyvan ayağı dəyməmişdi. Yerdə təzə iz görünmürdü. Köhnə ləpirləri isə bir fut qalınlıqda qar basmışdı. Yolçu kirşə ilə gəlmədiyinə sevinirdi; bu cığırta piyada getmək daha asan idi; özü ilə bircə nahar

yeməyi götürdüyündən ona heç nə mane olmurdu. Soyuğun get-gədə bərkidiyini hiss etdikdə çox narahat oldu. Bu yerlərdə soyuqla zarafat etmək olmazdı. Şaxtanın şiddətindən göynəyən burnunu, yanaqlarını əlcəkli əli ilə ovmağa başladı. Uzun saqqalı və qalın biği heç olmasa çənəsinin altını bir az isidirdi. İri burnu, almacıqları üşüyürdü. Yolçunun yanınca yerli cinsdən olan boz rəngli qıllı bir it gedirdi. Şəraitə alışdıqlarından köpəklər çox dözümlü olur. İt hoppana-hoppana yeriyir, arabir də yolçunun ayaqlarına dolaşır. İt rəngi, görkəmi və hərəkəti ilə canavara oxşayırdı: Şaxta bərkidikcə heyvanı yaman incidirdi. Hiss edirdi, belə havada yola çıxmazlar, heyvanlar sövq-təbii ilə təhlükəni mühakiməli insanlardan tez, daha düzgün müəyyən edir. Soyuq bu saat nə əlli olardı, nə altmış, heç yetmiş də deyildi, artıq yetmiş beşi keçmişdi. Məlum olduğu kimi, franget termometri ilə su müsbət otuz iki dərəcədə donur. Bu hesabdən şaxta indi yüz yeddi dərəcəyə çatırdı. İtə nə bu hesabları bilir, nə də onun beynində insan beynində olduğu kimi termometr barədə anlayış və təsəvvür vardır. Lakin sövq-təbii onu xəbərdar edirdi, buna görə də heyvanı dumanlı bir qorxu çulğalamışdı, yanınca gedən adama şübhə ilə baxır, xırda bir hərəkətini belə gözdən qaçırmamağa cəhd edir, bir yerdə düşərgə salıb tonqal qalamağı səbirsizliklə gözləyirdi. Belə soyuqda, alovlanıb közərən tonqalın nə olduğunu it yaxşı bilirdi. Belə bir tonqal indi həyat demək idi. Tonqal olmasa. Ölümdən canını qurtarmaq üçün qarın altında gizlənilib, bədəninin istisi ilə özünü qızdırmaq istərdi. Sağ qalmaq üçün bu, yeganə çarə idi. İt nəfəs aldıqca burnundan və ağızından çıxan buğ havada kristal toza dönüb üstünə səpəlirdi. Elə bil onu qırov örtmüşdü, ağappaq idi. Adamın isə ağız-burnu, qalın biğləri və kürən saqqalı buz içində itmişdi. Nəfəs aldıqca da buz təbəqəsi qalınlaşırdı. Dodaqlarının dövrəsində buzdan dairə əmələ gəlmişdi; çeynədiyi tütünün suyunu uzağa tüpürə bilmirdi; tütünlü su donduqca alt dodağı aşağıya dartılırdı; o, tüpürdükcə sarı rəngə çalan buz lüləsi böyüyür, uzanırdı, nə qədər cəhd edirdi, çənəsinin altını təmizləyə bilmirdi; o nə biğinə, nə də saqqalına əhəmiyyət verirdi. Tütün çeynəyənlərin heç birisi üçün bu heç də təəccüblü deyildi. Yolçu qabaqlar iki dəfə şiddətli şaxtaya düşmüşdü. Lakin onların heç biri bugünkü şaxtaya çatmazdı; onda soyuq bu qədər bərk deyildi, belə dəhşətli əzab vermirdi. Birinci səyahət vaxtı civə sütunu spirt termometrində sıfırdan əlli dərəcə aşağı, ikinci dəfə isə əlli beş dərəcə aşağı idi.

Yolçu bir neçə mil meşənin içi ilə yol getdi, hər yer dümdüz idi, nə dərə vardı, nə də təpə. Gəlib geniş, hamar bir talaya çıxdı. Orda-burda qara-qonur ləkələr vardı. Qalanı arxada qoyub xırda bir çayın qırağına endi; bu, Henderson çayı idi, buz bağlamışdı. Yolçu bilirdi ki, yolayrıcı buranın on milliyindədir. Saata baxdı, əqrəblərin hər ikisi on ikinin üstündə idi. Saatda dörd mil yol qət etmişdi; fikirləşdi ki, bu hesabla günortadan otuz dəqiqə keçəndə yolayrıcına çatacaq. Yalın aşan kimi oturub nahar etməyi qərara aldı.

İt quyruğunu qıçları arasında qısıb adamın dalınca gedir, arabir onun ayaqlarına dolaşır. Cığırdakı kirşə izini on düyüm qalınlığında qar örtmüşdü, bu da onu göstərirdi ki, burdan bir aya yaxın nə kirşə keçmişdi, nə də buralara adam ayağı döymüşdü. Yolçu heç nə düşünmədən, mətanətlə irəliləyirdi; ümumiyyətlə, xasiyyətində belə şey olmadığından fikrə-xəyala dalmağı bacarmırdı. Hazırda onu məşğul edən bir şey vədirdi, o da yalın aşın nahar etmək, sonra da saat altıda özünü düşərgədəki yoldaşlarına çatdırmaq idi. Başını qarışdırmaq üçün yanında adam da yox idi ki, söhbət etsin. Ancaq olsaydı da danışmaq mümkün deyildi, ağzının dövrəsi elə buz bağlamışdı ki, dodaqlarını tərpədə bilmirdi; o da vaxtı keçirmək üçün tütün çeynəyirdi.

Ömründə belə şaxta görməmişdi. Qeyri-ixtiyari gah bu, gah da o biri əlinin üstü ilə burnunu, yanaqlarını ovuşdururdu, bir balaca əlini çəkəndə burnunun ucu, yanaqları göynəyir və get-gedə keyiyirdi. Hər ehtimala qarşı isti sarğı götürmədiyinə peşman idi. Götürsəydi yanığını, burnunu don vurmaqdan qoruya bilərdi. Bir də indi bu barədə düşünməyin nə mənası vardı. Eh, yanaqları, burnu şaxta vurmaq nə böyük şey imiş ki, onun dərdi də çəkilə, bir az ağrıyacaq, qurtarıb gedəcək.

Yolçu gedə-gedə diqqətlə qabağa baxır, cığırın səmtinin hara burulduğunu, qarşdakı döngələri öyrənirdi, bundan məqsəd yay vaxtı, bu çayda tir axıtmağın mümkün olub-olmadığını öyrənmək idi. Axın zamanı ağacların haralarda ilişib tıxac əmələ gətirə biləcəyini də öyrənir, ayaqlarını qoymağa münasib yer seçirdi. Yana burulanda qəfildən büdrəyib at kimi səndələdi. Bərk qorxdu, tez dönüb dala çəkildi, cığırın ortasında ayaq saxlayıb dərindən nəfəs aldı: Arktikadakı bütün çaylar kimi Yukon çayı da şaxtaya dözə bilməyib, buz bağlamışdı. Atta yolçu yaxşı bilirdi ki, sahil yamaclarındakı bulaqların bəziləri heç bir şaxtadan donmur; qar, buz altında özlərinə yol açır. Bu görünməz bulaqlar üç düyümdən üç futa qədər dərinlikdə gizlənir,

gölməçə və göl əmələ gətirir. Onların təhlükəli olduğunu yolçu çox gözəl bilir.

Bulaq göl bəzən üstədən nazik buz təbəqəsi də bağlayırdı. Arabir buzla su bir-birinə qarışırdı. Ehtiyatsızlıqdan, ya da təsadüfən ayağını belə yerə qoyan adamlar ya o saat batır, ya da ki, ayaqları, bəzən də bədəni qurşağa qədər islanırdı. Yolçunu vahiməyə salıb bərk qorxudan da bu idi. Buna görə də dəhşətə gəlib səndələmiş və dala çəkilmişdi. Amma buzun sındığını eşitməyi ilə ayağının batması bir olmuşdu. Belə havada ayağın islanması ölümə bərabər idi; adamın çəkəcəyi əziyyəti deməklə başa gələn deyil. Dayanıb tonqal qalamalı, islanmış ayaqqabı və corablarını çıxarıb quruda-quruda yalın ayaqlarını da qızdırmalı idi ki, don vumasın. Dayandığı yerdən çayın hər iki yamacını gözdən keçirdi; bulağın sağ tərəfdən axdığını təyin etdi. Burnunu və yanaqlarını ovuşdura-ovuşdura azca fikirləşib ehtiyatla sola döndü, pəncəsi ilə yerin etibarlı olub-olmadığını yoxlaya-yoxlaya addım-addım irəlilədi. İki saat ərzində bir neçə dəfə də az qaldı qar altında gizlənmiş "tələ"yə düşsün; lakin hər dəfə bundan məharətlə qaçır. "Tələ"ləri xarici görkəmindən tanıyırdı; qar bal kimi xarlanıb göz-göz, şan-şan olurdu. Astadan çox da ehtiyatla yeriməyinə baxmayaraq az qaldı yenə "tələ"yə düşsün, hər ehtimala qarşı iti qabağa saldı; belə şeylərdə köpəyin daha həssas, təhlükəni daha tez duyduğunu yaxşı bilirdi. Heyvan isə qabağa düşməyib dala çəkildi. Adam təpik gücünə iti qabağa saldı. İt qar dağılmayan yerlərdən hoppa-hoppa keçirdi. Nə qədər ehtiyat eləsə də, yenə qəfildən qabaq pəncələri qara batıb dərinə getdi. Canını xilas etmək üçün silkələyib qabağa tullandı, o dəqiqə də buz bağlamış pəncələrini yalamağa başladı. O, beləliklə buzu eritmək istəyirdi. Birdən qarın üstünə uzanıb dırnaqlarının arasında qalmış buzu dişlərilə sındırmağa cəhd etdi. Bu saat iti instinkt idarə edib başa salırdı ki, dırnaqlar arasında buz qalarsa, pəncələrini yara basar, işgəncə çəkə-çəkə ölür. Heyvan bunu bilməsə də, xilqətin ona bəxş etdiyi ecazkar hissələr ən xırda təhlükəni xəbər verir, hansı yolla qorunmağı hökm edirdi. Heyvan da bu hökmə tabe olurdu. İnsan övladı isə bu şeyləri əsrlər boyu gördüyü şəxsi təcrübə, düşüncə və mühakimə əsasında əldə etmişdir, buna görə də vaxtında lazımı tədbir görürdü. Yolçu əlcəyi çıxarıb itin dırnaqları arasındakı buzu sındıra-sındıra təmizlədi. Bir neçə saniyədə barmaqları elə keyidi ki, özü də məəttəl qaldı. Bax buna əsl şaxta deyirlər, onunla

zarafat etmək olmazdı. Tələsik əlcəyi geydi, əlini bərkdən döşünə vurmağa başladı. Gündüz saat on ikidə hava aydınlaşdı. Qış səyahətinə çıxmış günəş üzünü üfüqdə azca göstərib, təzədən gözdən itərək uzaq cənuba yollandı. Elə buna görə də buludsuz, təmiz havada günortaçağı yerə kölgə düşmürdü. Yolçu nə bir dəqiqə tez, nə də gec, düz saat birin yarısında gəlib çayayrıcına çatdı.

Belə cəld piyada getməyinə sevinirdi. Sürəti azaltmayıb bu qayda ilə yeriyə bilsəydi, saat altıda yoldaşlarının yanında olacaqdı. Kürkünün düyməsini açıb əlini köynəyinin altına saldı, yeməyi qoy-nundan çıxartdı. Bu əməliyyat heç on beş saniyə də çəkmədi, yolçunun barmaqları keyiyib dondu. Əlcəyi geyməyib barmaqlarını bərkdən dizinə-baldırına vura-vura qar basmış bir tirin üstündə əyləşdi ki, nahar etsin. Barmaqlarındakı ağrının keçib getməsi onu qorxutdu, yenə onları bərk dizinə vurdu, əlcəyi geyib, o biri əlindəki əlcəyi çıxardaraq yeməyi götürdü; yemək istədi, bacarmadı; dodaqları buz tutduğundan ağzını açma bilmədi. Xasiyyətcə key olduğundan, tonqal qalayıb saqqalında, üzündə donan buzu əritmək ağına belə gəlmədi. Hiss edirdi ki, sağ əlinin barmaqları keyiyib, amma ayaq barmaqları daha ağrıyırdı, bunun nədən belə olduğunu yolçu anlaya bilmədi; bilmədi ki, bu istidəndir, ya keyiməkdən. Ancaq barmaqlarını ayaqqabının içində tərpedəndə, anladı ki, onlar keyiyib. Özünü itirdi, tez əlcəyi geyib, həyəcanlanmış qalxdı, ayaqları qızıqsın deyərək bərkdən yerə döydü. “Şaxta ilə zarafat etmək olmaz” deyərək düşündü. “Kükürdlü” bulaqda yaşayan, dünyagörmüş qoca doğru deyirmiş: “Bu aralarda bərk soyuq olur”. “Dəhşətdir, soyuq deyil” deyərək yolçu o vaxt qocanın dediyi sözlərə güldüyünü xatırladı. Adam heç vaxt lovğalanmamalı, özünə güvənib öyünməməlidir. İndi soyuq özünü ona göstərirdi. Barmaqlarını isitmək üçün xeyli var-gəl edib, ayaqlarını yerə döydü, əllərini oynatdı. Barmaqlarının isindiyini hiss etdikdən sonra azca sakitləşdi. Tonqal qalamığı qərara alıb, kibrit çıxartdı; yazın daşqınlarında sel gətirib sahilə nə qədər quru kötük, şaxə və budaq çıxartmışdı. Yolçu balaca tonqal qalayıb ehtiyatla üstünə çör-çöp, şaxə və budaq ata-ata böyütdü, tonqalın istisi onu uzaqdan vurmağa başladı. O, çənəsində, üzündə olan buzu əritdi, tonqalın kənarında oturub qızına-qızına nahar etdi. Az müddətə olsa da, canı şaxtadan qurtardı. İt necə sevinirdi, az qalırdı tonqalın içinə soxulsun. Özünü ocağa elə vermişdi ki, alovun dilləri bir balaca uzansa, sözsüz, yana bilərdi. Bunu özü də hiss edir, qorxurdu.

Naharı qurtarandan sonra çubuğu doldurub ləzzətlə çəkməyə başladı. Əlcəkləri nizama saldı, qulaqlarını qulaqlığın altında gizlədib, şərfi boynuna sarıyıb möhkəm düyünlədi, çayın sol kənarı ilə yola düzəldi. İt tonqaldan ayrılmaq istəmirdi, narazılıqla zingildəyib geri çəkilib, az qalırdı odun içinə girsin. Yolçu isə nə soyuğun fərqi nə var, nə də onun törədə biləcəyi fəlakəti başa düşürdü. Çox güman ki, onun ulu babaları da nəsil-dən-nəslə əsl soyuğun, şaxtanın sıfırdan yüz yeddi dərəcə aşağı düşməsinin nə olduğunu bilməyiblər. İt isə bilirdi, əsrlər uzununu onun cinsi bunu bilirdi: bu hiss ona ulu babalarından miras keçmişdi. İt bilirdi ki, belə soyuqda yola çıxmazlar, çöldə gəzməzlər. Belə havalarda it damında sərilib yatarlar, təsadüfən çölə düşdükdə isə yumrulanıb, qarın altında gizlənərlər. Yalnız soyuq, şaxta sovuran hüdudsuz, əngin səmanın mavi rəngi dəyişəndə, göy üzünü başdan-başə boz buludlar örtəndə daldanaqdan çıxarlar. Bu saat it ilə insanın arasında heç bir ünsiyyət, heç bir yaxınlıq yox idi. Köpək adamın bütün şıltaqlığına və zülmələrinə dözən bir qul idi; göz açandan onun qırmancı və şallağının zərbələrinə davam gətirmiş, qışqırığına, söyüşünə adət etmişdi. Adam çox vaxt boğazının yoğun yerinə salıb onu söyə-söyə, hədə-qorxu gələ-gələ amansızca şallaqlayırdı. Bunların qorxusundan heyvan indi hiss etdiyi təhlükəni insana başə salmaq istəmirdi. İnsan övladının başına nə gələcəyi onun vecinə deyildi, o, yalnız canının qayğısında idi; buna görə də tonqaldan ayrılmaq istəmir, özünü ona tərəf verirdi. Yolçu fit çalıb qırmanc zərbəsinin dadını xatırladan bir səslə itin üstünə elə qışqırdı ki, heyvan cəld onun dalınca düşdü. Adam ağzına bir çimdik tütün atıb çeynəməyə başladı, elə bil təzədən buzdən zəfəran rənginə çalan saqqal düzəltmək istəyirdi. Nəfəsindən əmələ gələn qırov bir anda bığını, qaşlarını və kirpiklərini örtüdü. Yarım saat ərzində Henderson çayının sol kənarı boyunca bir dənə də olsa bulağa rast gəlmədi, bu arada onlardan iz belə yox idi. Lakin bulaq əlaməti olmayan bir tərənə keçərkən, hamar bir yerdə birdən yumşaq, qalın qara batdı; dərinə getməkdən qorxaraq, yolçu özünü yığışdırıb, zorla kənara tullandı. Dizə qədər islanmışdı. Hiddətlənib taleyindən şikayətləndi, qara bəxtini söydü. O ümid edirdi ki, saat altıda düşərgədə, yoldaşlarının yanında olacaq, indi isə ayaqqabılarını qurutmaq üçün dayanıb təzədən tonqal qalamalı idi. Buna da azı bir saat vaxt itirəcəkdə. Belə şiddətli soyuqda, məlum işdir ki, yaş ayaqqabıda yerimək olmazdı; o, bunu yaxşı bilirdi; yamacla üzüyuxarı

dırmandı. Cavan küknar ağacları olan yerdə kolları arasında yaxşı quru yarpaq, şaxə, ötən ildən qalma ot, çör-çöp, çubuq vardı. Qalayaçağı tonqal üçün münasib yer seçməli idi ki, qar əriyib ocağı söndürə bilməsin. Qarın üstünə bir neçə dənə yoğun şaxə qoydu; cibindən qov və kibrit bükümünü çıxarıb qovu alışdırdı, yoğun şaxələrin ortasına qoydu, üstünə quru ot, nazik çubuq, çör-çöp tökməyə başladı. Qəfil-dən ocaq sönməsin deyə, çox ehtiyatla, astadan tərpnirdi. Ocaq get-gedə alışır, yan-yörədən, alov baş qaldırdıqca, ətrafa zəif isti yayılırdı. Yolçu ocağa daha iri budaq və şaxə atırdı. Onu da bilirdi ki, bu işdə çox da yubanmaq olmaz. termometr frangetlə sifirin altında yetmiş beş dərəcə göstərdikdə, adamın ayağı islanarsa, vaxt itirmədən ocaq qalamalı, tez əlac etməlidir. Əgər yarımca mil ciğrila qan dövranını bərpa edib canını xilas edə bilsəydi, o saat dabanına tüpürərdi; təəssüf ki, yetmiş beş dərəcə şaxtada gölməçədə suya batıb don vurmuş yaş ayaqda qan dövranını yüyürməklə qaydaya salmaq mümkün deyildi. Belə vaxtda adam nə qədər cəld qaçsa da əhəmiyyəti yox idi, əksinə, belə etdikdə islanmış ayaq daha tez və daha bərk donacaqdı.

Yolçu bunları bilirdi. “Kükürdlü” bulaqda yaşayan təcrübəli qoca hamısını hələ payızda ona demişdi. Əgər qocanın o zaman verdiyi məsləhətə əməl etsəydi, indi canını birtəhər qoruyardı. Ayaqları bu saat keyimişdi. Yolçu hissetmə qabiliyyətini itirdiyindən heç nə duymurdu. Əlcəklərini çıxardı ki, ocaq qalasin, barmaqları bir anda keyidi. Saatda dörd mil yol qət etməklə o, ürəyini var gücü ilə işləməyə vadar etmiş, damarların normal işləməsini qaydaya salmışdı. Adam ayaq saxlayan kimi qan dövranı zəiflədi. Şimal qütbünün şiddətli soyuğu var qüvvəsilə planeti qamçılıyrdı. Aciz, yazıq, əlindən heç nə gələ bilməyən insan övladı bu dözülməz soyuğa davam gətirib mənzilbaşına çatmalı idi. Təəssüf ki, onun damarları sustalır, qanı soyuyurdu. Qan adamın yanınca yeriyan it kimi canlı idi, o da it və bütün canlılar kimi amansız soyuqdan qorunmağa çalışırdı. Adam yeridikcə qanunauyğun olaraq qan bədənin üst hissəsinə, əzələrin qurtaracağına axırdı. Elə ki ayaq saxlayırdı, qan özünü qorumaq üçün bədənin üst hissələrindən qaçıb, daha dərinə gizlənirdi. Əl və ayaq barmaqları qan axımının dayandığını birinci hiss etdi, islanmış ayaqları o anda şaxta vurdu, üryan əllər isə keyidi, lakin onları don hələ vurmamışdı. Yanaqları, burnu da donmuşdu; qan dövranı kəsildiyindən dəri təpədən-dırnağa qədər üşüyürdü.

Lakin adam ümidini tamamilə kəsməmişdi. Güman edirdi ki, ocaq alışandan sonra ölümdən qurtaracaq, burnunu, yanaqlarını, əl-ayaq barmaqlarını donun vurması o qədər də qorxulu olmayacaq. Ocağa daha iri budaqlar atıb yandırır, bir azdan isə qol, baldır yoğunluğunda şaxələr, daha sonra isə kötük yandırmalı olacaqdı. O vaxt o, islanmış ayaqqabısını çıxarıb ocağın qırağında oda yaxın qoyacaq, onlar quruyana qədər çılpaq ayaqlarını alovdan isidəcək. Həm də qarla, o ki var ovuşduracaq, bununla da hər şey düzələcəkdi: Tonqal anbaan qızıdır, alov göylərə ucalırdı, ətrafa qıgılcım saçılırdı. Yolçu ölümdən qurtarmışdı. “Kükürdlü” bulaq olan yerdə, dünyagörmüş qocanın sözlərini və məsləhətini xatırlayıb gülümsədi. Qoca çox sakit danışdı. Lakin inadla təkid edirdi ki, şaxta əlli dərəcədən artıq olanda heç kəs Klondaykdan tək yola çıxmamalıdır. İddia edirdi ki, bu, qanundur. Bəs qocanın o qanunu indi harada qaldı? Yolçu təkbaşına belə şaxtada buradadır. Başına əlli cür həngamə gələndən sonra, hələ də sağ-salamatdır, özü də ocaq qırağında oturub isinir. Təkbaşına, heç kəsin köməyi olmadan ölümü məğlub edib. “Dünyagörmüş qocalar, – deyə o düşündü, – lap arvad kimi qorxaqdırlar. Adam özünü itirməsə, başına heç nə gəlməz. Əsl kişi, bundan da pis havada tək yola çıxar, hələ bir az da o yana gedər”. Bu mülahizəyə baxmayaraq yolçunun burnu, yanaqları həyat əlamətini itirmişdi. Qətiyyənlə ağına gətirməzdi ki, bu tezliklə barmaqları donub, işdən düşəcək. Onlar cansız idi, nə tərpnir, nə şaxəni tuta bilirdi, sanki bədəninə, varlığından ayrılıb çox uzaqlara getmişdi. Şaxədən yapışanda ayrılıb çox uzaqlara getmişdi. Şaxədən yapışanda onu tutduğunu hiss etmirdi, yalnız gözləri ilə gördükdə bu həqiqəti anlayırdı. Barmaqları ilə bədəni arasındakı əlaqə itmişdi. Bunun, hələlik, o qədər əhəmiyyəti yox idi. Tonqal gözü qarşısında anbaan güclənir, şaxələr yanib közərir, çör-çöp, nazik budaqlar çirtildayır, yan-yörəyə qıgılcım sıçrayırdı. Alov dilləri asimana ucalırdı. Yolçu mokasinini soyunmağa başladı. Ayaqqabı buz bağlamışdı. Dizinin gözüne qədər çəkdiyi Almaniyada toxunmuş qalın yun corabı elə donmuşdu ki, baldırını darsıqal, dəmir qəlib kimi sıxırdı. Moka-sinin bağı isə oda düşdüyündən qarşalanıb büzüşmüş, korlanmış polad məftilə oxşayırdı, yumağa dönmüşdü. Don vurmuş barmağı ilə bağı yoxladı, lakin bunun mənasız olduğunu başa düşüb bıçağı çıxartdı. Bağı hələ kəsməmişdi ki, gözlənilmədən fəlakət baş verdi. Buna da özü günahkar idi, daha doğrusu, hər şeyi dərinə dərk etmədiyindən

səhvə yol vermişdi. Tonqalı küknar ağacının altında yox, açıq yerdə qalamalı idi. Ağacın altında ocaq qalamağın böyük faciəsi varmış. O, bunu ona görə etmişdi ki, yaxınlıqdakı kolluqdan quru çubuq və budağı qırıb birbaşa tonqala atmaq asan idi. Altında ocaq qalanmış küknar ağacının qollu-budaqlı şaxələrini qalın qar basmışdı. Bir həftədən çox külək əsmədiyindən, yağan qarın hamısı yerə tökülməyib, şax-budaq və çubuqlarda üst-üstə yığılıb qalmışdı. Yolçu kollardan hər dəfə budaq və çubuq sındırdıqda küknar ağacı astadan tərpenir, qar tökülürdü. Yolçu isə bunun fərqinə varmırdı. Əslində bu hərəkət o qədər zəif olurdu ki, qorxulu bir şeyin baş verə biləcəyi ağına belə gəlmirdi. Yuxarıdakı budaqlarda olan qar lopaları birdən aşağıdakı budaqların üstünə düşüb onları elə silkələdi ki, ağacın gövdəsi, qol-budağı lərzəyə gəldi, yer-yerdən qar tökülməyə başladı, adam da, tonqal da qar uçuqunu altında qaldılar; od söndü, bir az əvvəl tüstü və alov qalxan yerdə kövrək qar təpəsi ucaldı.

Yolçu dəhşətə gəldi, öz ölüm hökmünü eşitmiş adamlar sayacağı oturduğu yerdə mıxlanıb qaldı. Gözləri qar altında itmiş tonqala dikildi. Birdən özünü ələ almağa səy etdi. "Kükürdlü" bulaq olan yerdə yaşayan qocaya indi haqq verdi. Yanında yol yoldaşı olsaydı, bu qədər çıxılmaz vəziyyətdə qalmazdı. Təzədən tonqal qalayardılar. Nə etmək olardı, istər-istəməz özü ocaq qalamalı idi, elə etməli idi ki, bir daha səhvə yol verilməsin. Tonqal qalaya bilsəydi də, əzalarını bərk don vuracaqdı. Ayaq barmaqlarının bir neçəsini, sözsüz, itirəcəkdə. Tonqal qalamaq da xeyli vaxt alacaqdı. Başından bu fikirlər keçsə də, işə girişdi, təzə tonqal üçün ağacsız talada yer seçdi. Kolluqdan quru ot və nazik çubuq yığıdı. Barmaqları tərpenmədiyindən çubuq və quru otu ovucları ilə qamarlayıb daşdı. Onların arasında kara gəlməyən çürümüş budaq, yaş mamır parçaları da vardı. O indi yalnız bacardığını edir, dayanmadan əlləşir, hətta iri budaq, yoğun şaxə də yığırdı ki, tonqal yaxşı alışanda ora atsın. İt isə kənarda oturub əsnəyə-əsnəyə ümitsiz nəzərlərlə adama baxır, ocağın nə vaxt hazır olacağını gözləyirdi. Ocaq isə başa gələsi şeyə oxşamırdı.

Hər şey hazır olandan sonra adam qovu götürmək üçün əlini cibinə saldı. Bilirdi ki, qov cibindədir, barmaqları heydən düşüb, heç nə tutmurdu. Yolçu qurdalandıqca yalnız xışıltı səsini eşidirdi; nə qədər cəhd edirdisə, qovu götürə bilmirdi. Ayaqlarının anbaan donduğunu aydın duyurdu. Bu hissdən də qorxusu anbaan artırdı. O da qorxu duy-

ğusu ilə daxilən mübarizə aparır, öz-özünə təsəlli verirdi. Dişləri ilə əlcəkləri geyib var gücünü toplayaraq əllərini oynatdı, bərkdən böyürlərinə, baldırlarına vurdu, bu yolla onları qızdırmağa cəhd etdi. Bu hərəkətləri əvvəl olduğu yerdə, sonra isə ayağa qalxaraq təkrar etdi. İt qarın üstündə çömbəlib, pəncələrini qıllı quyruğu ilə canavar tək örtüb qızınırdı; qulağını qabağa şəkəlyib səs axtarır, eyni zamanda sət baxışlı qurd gözlərini adama dikib diqqətlə onun hərəkətlərini izləyir, heç nəyi nəzərdən qaçırmırdı. Yolçu qollarını oynayıb, ovuclarını baldırlarına vurduqca, bədəninin dərinliklərindən istinin üzüyuxarı qaldığını, dərisinin altına yayıldığını aydın hiss edirdi. O, qıllı dəridə, qarın üstündə arxayınasına uzanmış köpəyə paxıllıq edirdi, təbii libası onu şaxtadan yaxşı qoruyurdu.

Haçandan-haçana barmaqlarının ucunda zorla sezilən zəif bir gizilti duydu; çox uzaqlarda nə isə oyanırdı, gizilti çoxaldı, birdən şiddətli, dözülməz bir ağır başladı; yolçu bunu duyduqda bərk sevindi; sağ əlindəki əlcəyi çıxarıb qovu cibindən götürdü. Üryan barmaqları bir ləhzədə keyidi, buna əhəmiyyət verməyib kibrit bükümünü də götürdü. Barmaqlarındakı həyat söndüyündən nə qədər çalışdısa, bükümdən bir çöp belə ayıra bilmədi, bütün cəhdləri boş çıxdı, çox əlləşdiyindən kibrit yerə, qarın içinə düşdü, ha səy etdi ki, onu qaldırsın, bacarmadı, cansız barmaqları heç nə tuta bilmirdi. Adam təhəmmülünü itirməyib çox ehtiyatla davranırdı. O, donmuş barmaqları, burnu və yanaqları barədə düşünməməyə çalışırdı, ümumiyyətlə, bu fikri başından qovmağa səy edirdi. Bütün fikri, diqqəti kibritin yanında idi; əlinin hərəkətini nəzərləri ilə izləyirdi, hiss etmək qabiliyyətini qeyb etdiyindən bütün duyğuları gözlərində cəm etmişdi; kibrit bükümünü barmaqları arasında görəndə daha da bərk yapışmaq istədi. Təəssüf ki, barmaqları ona tabe olmadı, arzusu boş çıxdı. Əlcəyi təzədən sağ əlinə geyib bərkdən baldırlarına vurmağa başladı. Aradan xeyli keçmiş kibrit bükümünü bir lopa qarla bərabər qaldırıb dizinin üstünə qoydu; amma bu hələ çox az idi. Xeyli çalışandan sonra kibrit bükümünü birtəhər biləkləri arasında sıxdı. Yavaş-yavaş ağzına yaxınlaşdırdı, qeyri-insani bir səylə ağzını açanda şaqıltı ilə buz sındı. Alt dodağını qabağa uzatdı, üst dodağını əyərək üst dişlərilə bükümdən bir kibrit çöpü ayırmağa çalışdı, zor-bəla ilə bu arzusuna müvəffəq oldu, lakin çöp dizi üstə düşdü, vəziyyəti təzədən ağırlaşdı; ha əlləşdi, çöpü qaldıra bilmədi. Axırda belə çıxış yolu tapdı; çöpdən dirsəklərilə birtəhər

yapışib dizinə sürüməyə başladı. Bu hərəkəti iyirmi dəfə təkrar edəndən sonra yalnız çöpü zorla alışıra bildi. Alov qalxanda ağzını qova yaxınlaşdırdı; yanan kükürdün acı tüstüsü ağzına, burnuna dolub, ciyərlərinə getdi, onu öskürək boğdu, kibrit qarın içinə düşüb söndü, yolçunu dəhşətli təlaş çulğaladı.

“Kükürlü” bulaqda yaşayan dünyagörmüş qoca, doğrudan da haqlı imiş. Yolçu həyəcanla fikirləşdi: “Şaxta sıfırdan əlli dərəcə aşağı olduqda, yola tək çıxmaq olmaz. Yol yoldaşı götürmək vacibdir”. Əllərini təzədən baldırlarına nə qədər vurub döyəcəldisə, bir daha hərəkətə gəlmədi. Dişləri ilə əlcəkləri çıxarıb üryan biləkləri ilə kibrit bükümündən yapışdı; özələləri hələ donmadığından onların köməyi ilə kibrit bükümünü bərk sıxdı, sonra çöplərin hamısını birdən şalvarına sürtdü. On yeddi kibrit çöpü birdən alışıb ətrafa gözcamaşdırıcı alov saçdı. Havada onu söndürə biləcək meh yox idi; buna görə də yolçu narahat olmaya bilərdi. O, üz-gözü yanmaq və acı, boğucu tüstüdən boğulmayıb, rahat nəfəs almaq üçün başını yana çevirdi, alınmış kibrit bükümünü qova yaxınlaşdırdı. Elə bu vaxt biləyinin yandığını hiss etdi, sanki od üstündə yanan kabab iyi onu vurdu. Yanğının dəridə yox, harada isə içərilərdə, dərisinin altında baş verdiyini anladı. Dözülməz ağrı başladı. Dişlərini qıncıdaraq, odsaçan kibrit qabını yəndəmsiz bir halda basdı, lakin əli alovun yolunu tutduğundan ocağın alışmasına mane oldu.

Axırda əli elə bərk yandı ki, dözə bilməyib biləklərini aralamağa vadar oldu. Alışıb-yanan kibrit bükümü qarın içinə düşüb, cızıldı. Amma qov alovlandı, yolçu vaxt itirmədən quru ot və nazik çubuqları tez onun üstünə atmağa başladı. Barmaqlarını və əlini tərpedə bilmədiyi üçün qabağına gələn biləkləri arasına qamarlayıb ocağa töküdü. Çubuqlara ilişmiş yaş yosun və iri ağac parçalarını dişləri ilə kənara atırdı. Yəndəmsiz tərpensə də, alovu çox ehtiyatla qoruyurdu. Alov və ocaq onun həyatı olduğundan, nəyin bahasına olursa olsun qorumalı idi. Qan itirdiyindən bədəni qurşaqdan yuxarı, bərk üşüyüb, titrəyir, hərəkətləri anbaan məhdudlaşdı. Gözlənilmədən iri, yaş bir yosun parçası təzəcə qızışan ocağın üstünə düşdü. Yosunu barmaqları ilə qaldırmaq istəyəndə əli titrəyib əsdi, elə dərinə girdi ki, Ocağı dağıtdı; alışmış quru ot və nazik çubuqlar yan-yörəyə səpələndi. Ha cəhd etdi, onları daha bir yerə toplaya bilmədi, bütün söyləri hədəf getdi, aramsız titrəyən əli balaca tonqalı daha da dağıtdı. Ərafa səpələnmiş kösövlər

acı-acı tüstülənirdi. Adam ümitsiz bir nəzərlə tonqal olan yerə baxdı, dağılıb sönmüş ocağın qırağında, qar üstündə çömbəlmiş iti gördü; it belini donqarıb həyəcanla qurcalandı, pəncəsini qaldırıb-qoydu, nə isə olacaqmış kimi adama baxdı, onu gözdən qoymamağa çalışdı...

İti gördükdə adamın beynində vəhşi bir fikir oyandı. Çovğuna düşmüş bir nəfərin yanındakı öküzü kəsib qarına girməklə canını ölümdən xilas etməsi barədə eşitdiyi əhvalat yadına düşdü. O da iti öldürüb əllərini onun isti qarına soxmaq, bununla da keyimmiş barmaqlarını açmaq, sonra da təzədən tonqal qalamaq istədi. İti xoş dillə yanına çağırdı ki, aldadıb tutsun. Səsindəki iztirab dolu, qəribə ifadə heyvanı ürktüdü. İnsan övladı indiyə qədər bir dəfə də olsa onunla bu dildə danışmamışdı. Bu gözlənilməz xoş rəftar iti yaman şübhələndirdi, sövq-təbii arada nəyin isə olduğunu, daha doğrusu, təhlükəli bir şeyin baş verə biləcəyini ona başa saldı.

Əsl təhlükənin nə olduğunu bilməsə də, beyninin haralarında isə, insana qarşı gizlənməmiş, dumanlı qorxu oyandı. İt, adamın səsinin ehtizazından şökləndi, qulaqlarını daha da aşağı sallayıb əsəbiliklə qurcalandı, pəncələri üstə qalxıb özünü azca geri verdi, lakin yerindən tərpənmədi, adama yaxınlaşmadı. Yolçu bunu gördükdə yerə çöküb dizləri və əlləri üstündə itə tərəf süründü. Bu qeyri-adi davranış heyvanı daha çox qorxutdu, şübhəsini daha da artırdı, özünü həyəcanla yana atdı.

Adam bir anlığa qar üstündə oturub özünü sakitləşdirməyə çalışdı. Sonra dişləri ilə əlcəkləri geyib qalxdı, ayaq üstə dura bilib-bilmədiyini görmək üçün yerə baxdı. Çünki donub-keyimmiş ayaqları heç nə hiss etmirdi. Adamın ayağa durduğunu gördükdə itin şübhəsi yoxa çıxdı. Adam həmişə etdiyi kimi hökmlə danışmağa başladı, bu zəhmli səs itə şallağı xatırlatdı, o dəqiqə itaət edib ona yaxınlaşdı. İt əl çatacaq məsafədə olanda adam özünü itirib hərəkətlərini idarə edə bilmədi, əlləri qeyri-ixtiyari heyvana tərəf uzandı; əllərinin yapışmaq, tutmaq qabiliyyətini itirdiyini gördükdə məəttəl qaldı. Barmaqları qatlanmırdı, elə bil oynaqları yoxa çıxmışdı, nə də onlarda bir hissiyyat qalmışdı. O unutmuşdu ki, barmaqları donub. Şaxta get-gedə daha dərinə, bədəninə daha içərilərinə işləyirdi. Adam birdən cəld hərəkətlə iti qamarlayıb qolları arasında elə saldı ki, heyvan göz açmağa, qaçıb qurtarmağa macal belə tapmadı. Bunların hamısı bir anda baş verdi. Adam qarın üstündə əyləşib, var qüvvəsi ilə iti bəğrinə basıb sıxdı. Heyvan zingildəyə-zingildəyə çırpınaraq xilas olmağa can atırdı. Adam isə

onu buraxmaq fikrində deyildi. Lakin dərk edirdi ki, iti öldürməyə gücü çatmayacaq, bunu etməyə imkanı da yox idi. Nə gücdən düşmüş əli bıçağı heyvana sanca bilər, nə də donmuş əlləri iti boğa bilərdi. İstəməsə də, heyvanı buraxmağa məcbur oldu. O da quyruğunu qıçları arasına qısıb, vəhşi bir qorxu ilə zingildəyib qaçdı, bununla da ölüm-dən uzaqlaşdı. Yalnız qırx fut gedəndən sonra dayanıb qulaqlarını qabağa tərəf şəkli, şübhə, qorxu dolu nəzərlə adama baxdı.

Adam yan-yörəsinə nəzər salıb gözlərilə əllərini axtardı, dirsək-dən biləyə qədər olan hissəni zorla sezə bildi, orda nə isə sallanmışdı; yerində olub-olmadığını görməyə nə qədər çalışdısa, bütün hissələrini gözlərinə cəm etdisə, heç nə çıxmadı. Duymaq üçün gözlərinə möhtac qaldığını dərk etdikdə adam sarsıldı. Qollarını var qüvvə ilə oynatmağa, əlcəkli əllərini baldırlarına döyməyə başladı. Əllərini bu minvalla beş dəqiqə oynatmışdı ki, ürəyi var gücü ilə işləyib damarlar dolusu qanı bədəninin kənar hissələrinə yeritdi. Bununla yolçunu çulğalamış üşütmə-titrəmə keçib getməli idi. Amma bütün cəhdlərə baxmayaraq əlləri nə tərpənir, nə də bir şey hiss edirdi; adama elə gəlirdi ki, biləklərindən ağır daş sallanır. Nə qədər çalışdı ki, bu duyğunu haradan gəldiyini anlasın, heç nə çıxmadı, heç bir şey başa düşə bilmədi. Ölüm qorxusu dumanlı bir halda onu çulğaladı. Bu qeyri-müəyyən qorxu bir anda işgəncəyə, özabverici duyğuya çevrildi; məsələ indi artıq əl, ya ayaq barmaqlarını şaxta vurmaqla, yaxud əllərindən, ya ayaqlarından məhrum olmaqda deyildi, həyatla ölüm üz-üzə durmuşdu, üstünlük isə hər cəhətdən ölümün tərəfində idi, xilas olmağa zərrə qədər ümid yox idi. İşin bu yerə çatması onu dəhşətə gətirdi, təlaşla dönüb çayın yatağındakı qar basmış, zorla seçilən cığırda qaçmağa başladı. İt də dalınca yüyürdü.

Adam kor-korana, tamamilə məqsədsiz, heç nə dərk etmədən qaçırdı; onu qaçırdan bir şey vardısı, o da indiyə qədər heç bir zaman dərk etmədiyi ölüm qorxusu idi; bu qorxu adamı sarsıtdı, birdən gücü tükəndi, artıq qaça bilmədi, büdrəyə-büdrəyə, qara bata-bata, ətrafdakı şeylərə ürkək-ürkek baxa-baxa astadan yeridi, çayın hər iki kənarında – yerdə ağac, kötük kiplənib tıxac əmələ gətirmişdi. Meşəliyiy, başının üstündəki göy qübbəsini zorla dərk edirdi. Bir az əvvəl yüyürməyi yaxşı nəticə vermişdi, azca özünə gəlmişdi, daha üşüyübtitrəmirdi. Yüyürə bilsəydi, yəqin ki, ayaqları dirçələrdi; o da qaçıb, özünü düşərgəyə, onu orada gözləyən yoldaşlarına çatdırardı. Şübhə-

siz, sifətinin müəyyən hissəsi ömürlük şikəst qalacaqdı. Düşərgədə yoldaşları tez tədbir töküüb bədəninin qalan hissəsini ölümdən xilas edərdilər. Eyni vaxtda başqa bir fikir beynində aramsız cərəyan edirdi, o da bu idi ki, heç bir zaman düşərgəyə yoldaşlarının yanına çatmayacaqdı. Planının çatışmayan cəhəti o idi ki, bu arzunu həyata keçirməyə təqəti də qalmamışdı. Ayaqları tez-tez sürüşüb yerdən qaçır, büdrəyən qıçları bir-birinə dolaşdı, axırda davam gətirə bilməyib, qarın üstünə sərildi. Ha cəhd etdi ki, qalxсын, bacarmadı. Azca dincəlməyi qərara aldı. Sonra qalxıb addım-addım yoluna davam edəcəkdə. Nəfəsini alanda ona elə gəldi ki, canı qızındı; dikəlib oturdu. Daha üşümürdü, hətta elə hesab elədi ki, xoş bir istilik əvvəl döşünə, sonra da bütün bədəninə yayılır. Yanağını və burnunu ılləşdirirdi, başa düşdü ki, onlar hissetmə qabiliyyətini itirib, qaçmağın onlara heç bir köməyi olmayıb. Bədəninin donmuş hissələrinin get-gedə şişib böyüyəcəyini fikirləşəndə az qaldı ağılı itirsin. Bu fikri özündən uzaqlaşdırmağa, unutmağa, tamamilə başqa şey barədə düşünməyə çalışdı; o, başa düşürdü ki, bu fikir onu öldürə bilər. Qorxurdu ki, onun təsiri altına düşər, özünü xilas edə bilməz. Fikir isə onu tərk etmədi, get-gedə beynini deşirdi; bu fikir o vaxta qədər davam etdi ki, bədəni tamamilə keyləşdi. Artıq hər şey bitmişdi. Lakin adam vəhşi bir səylə, dəlicəsinə təzədən cığırda qaçmağa cəhd etdi, bacarmadı; addım-addım yeriməyə vadar oldu; donub tamamilə qaxac olmaq qorxusu onu yüyürməyə məcbur etdi. Bu fikir onu qovurdu, gah yeriyir, gah da yüyürdü. İt də insanı bir an belə gözdən qoymurdu. Adam ikinci dəfə yığılanda it gəlib onunla üzbəüz çömbəldi, qabaq pəncələrini şələ quyruğu ilə ördü, ehtiyatla və həm də diqqətlə gözlərini sahibinə dikdi. Heyvanın isti dəri altında salamat qalması adamı bərk qəzəbləndirirdi. Acığından ağzına gələn söyüşü itə yağdırmağa başladı; it günahkar kimi, üzr istəyirmiş kimi qulaqlarını salladı. Elə bu vaxt adamı yenə üşütmə tutdu və anbaan şiddətləndi. Şaxta onu elə tənətitmişdi ki, özündə deyildi. Soyuq var gücü ilə hər tərəfdən canına soxulurdu. Bunu başa düşdükdə adam özünü qalxmağa, qabağa yüyürməyə məcbur etdi, lakin yüz fut qaçmamışdı ki, sarsılıb kəlləsi üstə yerə gəldi. Bu, onu çulğalayan axırını və ən dəhşətli vahimə idi. Nəfəsini dərib, birtəhər özünə gələndə dikəlib qarın üstündə öyləşdi, ölümü qürurla, kişi kimi qarşılamağı qərara aldı və buna hazırlaşdı. Əlbəttə, o bunu özlüyündə bizim yazdığımız ifadələrlə deyib-danışmırdı. Düşünürdü ki, bundan da böyük axmaqlıq olar

ki, başı kəsilmiş çolpa kimi o yan-bu yana qaçasan, heç nə də əlindən gəlməsin; nədənsə bu müqayisə, indi ağına gəlmişdi. Nə etmək olar, düz deyiblər, min fikir bir borcu ödəmir. Madam əcəl yetişib, donub ölmək də olar. Yaxşısı budur ki, ölümü mərdanə qarşılıyasın. Bu, fikir onu sakitləşdirirdi; yatmaq istədi, yuxusu da gəldi. Nə yaxşı olardı adam yatdığı yerdə öləydi. Elə bil bihuşdarı iyləmişdi. Donmaq heç də adamların düşündüyü qədər əziyyət deyildi. Bundan daha pis, daha dəhşətli ölümlər var.

Fikirleşdi ki, sabah yoldaşları axtarıb onun meyitini tapacaqlar. Birdən ona elə gəldi ki, cığıra düşüb yoldaşları ilə bərabər öz meyitini axtarmağa gedir. Yolu burulanda özünün qar üstündə uzandığını gördü. Öz-özündən ayrılaraq yoldaşlarının arasında dayanıb yerə sərilmiş cəsədinə baxırdı... Yaman soyuq idi, ona elə gəldi ki, şaxta daha da bərkiyir. Düşündü ki, şatlara qayıdanda əsl soyuğun necə dəhşətli olduğunu evdə olanlara nəql edəcək. Gözünə "kükürlü" bulaqda yaşayan dünyagörmüş qoca göründü. Qoca kişi ocağın qırağında rahat oturub isinə-isinə ləzzətlə demisini tüstülədir. Adam ona müraciət edərək mızıldadı:

– Sən doğru deyirdin, qoca kaftar, haqlı imişsən...

Birdən elə rahat, şirin yuxuya getdi ki, ömründə belə yatmamışdı.

İt gözlərini ona dikərək gözləyirdi. Qışın gödək günü başa çatmaqda idi. Uzun gecənin xəbərçisi olan toranlıq yavaş-yavaş düşür, get-gedə tündləşərək hər şeyi və hər yeri zülmətə qorq edirdi. Tonqaldan əsər-ələmət qalmamışdı. İt öz həyatında indiyə qədər heç görməmişdi ki, insan oğlu boş-boşuna belə havada qar üstündə otursun, durub ocaq qalamasın. Qaranlıq kəşiflədikcə, it az qalırdı huşunu itirsin. Gözləri ətrafda tonqal axtarırdı. Gərnəşdi, narahatlıqla pəncəsinin birini qaldırıb o birisini qoyaraq astadan zingildədi, qulaqlarını şəkələdi ki, sahibi indi ona qəzəblə acıqlanacaq, üstünə qışqıracaq. O bunu gözləyirdi. İnsan isə susurdu. İt daha bərkədən zingildədi, özünü yığıdırıb adama yaxınlaşdı, ona sığındı. Ölümün baş verdiyini anlayanda vahimə ilə geri çəkildi; tükləri biz-biz olmuşdu; azca susub yana sıçradı, ulduzlara baxdı, bərkədən uladı; ulduzlar isə şəfəq saça-saça parıldayıb sanki rəqs edirdi. İt birdən götürüldü, qar basmış cığırla düşərgəyə tərəf qaçdı. Orada ona yal və sığınacaq verəcək başqa adamlar vardı.

YOL AYRICINDA

Sevgilimin yaşadığı diyarı

*Tərk etmək mənimçün çətindi, çətin...
Şvabiya' xalq mahnısı*

Mahnı oxuyan adam əyilib ocaq üstündə pıqqıldayan paxla qazasına azca su tökdü. Sonra dikəldi. Əlində tutduğu tüstülənən kəsövlə azuqə yeşiyinin yan-yörəsində sülənən itləri qovdu. Üzü tərtəmiz qırılmış bu adamın mavi gözləri gülürdü. Sarışın, qızılı rəngə çalan saçları vardı. Bütün görünüşündən sağlamlıq və şüxluq yağırdı. Belə şüx görkəmə baxdıqca baxmaq istəyirdin.

Ağ örpəyə bürünmüş şam meşəsinin üstündən təzəcə boylanın ayın solğun işığı düşürdü. Meşənin qalın divarları balaca düşərgəni mühasirəyə almışdı. Sanki böyük dünya burdan xəbərsizdi.

Yuxarıda aydın səma vardı. Hava şaxtalydı. Elə bil göy üzündə bərq vuran ulduzlar da üşüyürdülər və donmasınlar deyər sayrışır, rəqs edirdilər. Cənub-şərq tərəfdə zorla sezilən yaşılmıtlı işıq şimal qütb parıltısından xəbər verirdi. Ocağın yanında iki kişi uzanmışdı. Onların yatacağı yerə döşənmiş şam ağacının budaqlarından düzəlmişdi. Yoğun ağaclar qara basdırılmış və ayı dərisi ilə örtülmüşdü. Bürüncəklər kənara tullanmışdı. Qalın kətan örtük isə iki ağacın böyründən tarım çəkilmiş və yerə bərkidilmişdi. Bu, adamları küləkdən qoruyub və eyni zamanda ocağın istisini çölə buraxmırdı. İsti aşağıya, ayı dərisinin üstünə vururdu.

Ocağın lap böyründə itlərin qoşulduğu kirşənin üstündə bir adam da əyləşmişdi. Mokasin² ayaqqabılarını təmizləyirdi. Sağ tərəfdə çoxlu donmuş torpaq vardı və ətrafa tullanmış dolamaçarx adama deyirdi ki, onlar bütün günü işləmiş, torpağı ələkdən keçirmişdilər. Sol tərəfdə dörd cüt xizək qara sancılmışdı. Adamlar bu xizəklər üstündə düşərgədən uzaqda axtarış aparmışdılar.

Qəribə də olsa, soyuq şimal ulduzları altında şvab mahnısı kədərli səslənirdi. Mahnı burda oturanların qəlbinə narahatlıq gətirirdi. Uzun, yorucu işdən sonra tonqalın ətrafında dincələn bu adamların qəlbə onsuz

¹ Şvabiya – orta əsr alman hersoqluğu, şvablar – almanlara verilən qədim adlardan biridir

² Mokasin – Şimali Amerika hindularının maral dərisindən tikdikləri ayaqqabı

da kövrəkdi. Üstəlik mahnı da uzaq, günəşli cənub üçün burunlarının ucu göynəyən adamların ağrılarını, qəribsədiklərini yada salırdı.

– Ziqmund, sən allah, sus! – deyər tonqalın yanında dirsəklənən adamlardan biri yalvarışla mahnı oxuyana baxdı və ağrıdan yumağa dönmüş əllərini ayı dərisinin büküşləri arasına soxdu.

– Axı, niyə? Niyə susmalıyam? Mən oxumaq istəyirəm, – deyər Ziqmund dilləndi. – Bəlkə mənim könlümdən oxumaq keçir?

– Sevinməli bir şey var ki, oxuyacan?! Ətrafa bax. Gör bir, il boyu necə həyat sürmüşük? Allah bilir, nə yeyirik, amma at kimi işləyirik...

Sarışın saçlı Ziqmund sakitcə ağ canavara dönmüş itlərə və üstü-açıq çadırın içində oturan adamların nəfəsindən çıxan buxara baxdı. Güldü:

– Niyə sevinməyək, hə? – dedi. – Hələ ki, hər şey yaxşıdır. Mənim xoşuma gəlir. Deyirsən, yemək pisdir? Axı...

O barmaqlarını şaqqıldatdı və yüngülcə çiyinlərini oynatdı.

– O ki qaldı donuz kimi yaşamağımıza, elə deyil. Mələmun olsun ki, yemək-icməyimiz lap ağayandır. Hər torpaq layı yuyulub təmizləndikdən sonra iyirmi dollar verirlər, üstündə xırdası da ola bilər... Bunu hamımız bilirik. Cim Havəsə bax, o ki, hər şeyi başa düşüb. Amma heç şikayətlənmir də. Hiçkok, bəs sən? Yənə mokasin ayaqqabılarını təmizləyirsən? Hiçkok da bilir ki, dözmək lazımdı. Amma sənənin dözümlü yoxdu. Bahara kimi sakitcə işləyə bilmirsən. Baxarsan, inşaallah, biz də krallar kimi varlı olacağıq. İstəyirsən evə – Amerikaya tez gedəsən? Hə? Elə bilirsən mən istəmirəm? Axı mən orada doğulmuşam. Amma səbirliyəm, gözləyə bilərəm. Çünki hər gün yuduğumuz torpaq laylarının dibində qızıl sarılır. Elə bil nehrədə sarı yağ görürsən. Sən də lap uşaqsan, sızıldayırsan. Hər nə olur, tez olsun, deyirsən. Yox, əzizim, mənə, elə ən yaxşısı oxumaqdı:

Vaxt ötər, üzümlər yetişər, onda
Qayıdıb gələm, ay ana Vətən.
Sevgilim, sevgilim, gözlə məni sən,
Gözləsən, sənənlə evlənərəm mən.

Vaxt ötür, ay keçir, il sona çatır,
Mən də günlərimi burda sayıram.
Sevgilim, gözləsən, gözləsən, sənə
Əbədi səadət bağışlayaram.

Tüklərini pırpızlaşdıran itlər mırıldana-mırıldana tonqala yaxınlaşdılar. Bayırdan ayaq xizəklərinin ahəngdar cırıltısı və qar üzərində xışıldayan səslər eşidilirdi. Elə bil kimsə qənd xəkələrini ələkdən keçirirdi. Ziqmund oxumağı kəsdi və söyüş söyə-söyə itləri qovmağa başladı. Elə bu vaxt tonqalın işığında xəz paltolu hindu qızı göründü. O, ayaq xizəklərini çıxartdı. Dələ dərindən olan papağını azca dala itələdi. Tonqalın ətrafına yığılan adamlara yaxınlaşdı.

– Salam, Sipsu!

Beləcə, həm Ziqmund, həm də ayı dərisi üstündə uzananlardan iki nəfər qızı salamladı. Amma Hiçkok dinməzəcə kirşədə qız üçün yer elədi və ingilis dilində sözləri əzik-üzük edər-edər danışmağa başladı.

– İşlər necədi, Sipsu? Kənddə nə var, nə yox? Yənə açıqdı? Mənim başım çıxmır, buralarda quşlar niyə azalıb? Sığınlar da çıxıb gediblər uzaq ölkələrə. Bəs, sizin cadugər hələ bunun səbəbini tapmayıb?

– Düzdür, quşlar azalıb. Biz tezliklə it əti yeyəcəyik. Amma cadugər, deyəsən, axır ki, bunun səbəbini tapıb. Sabah o, qurban kəsəcək və bu, bütün tayfanın üstündən qarğışları, lənətləri götürəcək.

– Bəs, Allahlara kimi qurban verəcəklər? Körpə uşağı, yoxsa əldən düşmüş qarını? Adamlara yük olan qoca qarı yaxşıdı. Canı qurtarar.

– Yox, bu dəfə cadugər başqa cür yozub: Allahlar çox qəzəblənirlər. Buna görə də qurban gedən yalnız tayfa başçısının qızı, yəni mən olmalıyam.

– Lənət şeytana! – Hiçkok hiddətləndi. Özü də, sözləri təəccüb və heyrtlə dedi. Amma qız astaca pıçıldadı.

– Hə, görürsən, yollarımız ayrılır. Mən də gəldim ki, son dəfə görüşüb vidalaşaq.

Sipsunun yaşadığı aləmin ibtidai qanunları, adətləri vardı. Qız həyatı olduğu kimi qəbul etməyə öyrəşmişdi və ona elə gəlirdi ki, özünü qurban vermək adicə bir işdir. Bu qanundur. Gecə ilə gündüzü, çayları, dənizləri, bütün külli aləmi idarə edən qüvvələrin – baharın gəlişini xəbər verən, tumurcuqları göyərdən, payızda yarpaqları saraldan bu qeyri-adi qüvvələrin – onların da qəzəbi olur. Onlara da canını qurban vermək lazım gəlir. Axı, yeri-göyü idarə edənlər də rəhmətə gəlməli, ya yox? Sipsu belə hesab edirdi ki, ölümlər müxtəlif olur: ya insanı sel aparır, ya da buz layları çatlayır. Adam suya düşüb boğulur. Yaxud da günlərin bir günü ayı pəncəsinə keçirsən. Və yaxud öz ocağının başında üzücü xəstəliyə tutulursan, o qədər öskürürsən ki,

nəfəsin tənqiyir, sonra da ölürsən. Bəzən allahlar beləcə insanın ölümünə fərman verirlər. Cadugər də heç vaxt səhv etmir. O, allahların arzusunu əvvəlcədən nəzərə alıb. Bir də ki, axı burda çətin bir iş yoxdur. Ölüm müxtəlif yollarla gəlsə də, hər halda, bir məqsədə xidmət edir: müqəddəs və gözəgörünməz qüvvələrin hökmünə.

Sipsudan fərqli olaraq, Hiçkok ayrı aləmin adamıydı. Başqa cür tərbiyə almışdı. Ona elə gəlirdi ki, dünyada adətlər sadəliyinə və mürrəkəbliyinə görə seçilir. Amma hər şeyin ölçüsü olmalıydı. Ona görə də dilləndi:

– Yox, Sipsu, bu düzgün deyil. Axı, sən cavansan. Hələ həyatın nəşəli günləri qabaqdadır. Sizin cadugər lap axmaqdır. Dəlinin biri dəli. Belə şey olar? Gör nə fikirləşib? Buna yol vermək olmaz.

Qız xəfifcə gülümsündü və dedi:

– Eh, Hiçkok... Həyat sərtir, əzizim. Nə vaxtsa bizi yaradıb. Düzdür, birinə ağ dəri, digərinə qırmızı dəri geydirib. Bunu sadəcə, ona görə edib ki, yolumuz ayrılınsın. Biz birləşməyə. Görürsən də, ayrılılıq. Bu, təbii axardır və təbii axarları dəyişməyə gücümüz çatmaz. Yadımdadı, bir dəfə yenə allahların qəzəbli vaxtına düşmüşdü. O vaxt sənin qardaşların da bizim kəndə gəlmişdilər. Üç nəfər idi. Çox güclü adamlardı. Onlar da elə beləcə dedilər: buna yol vermək olmaz: Noldu bəs? Üçü də həlak oldu. Gördünmü, olacağı çarə yoxdu...

Hiçkok anlayırmış kimi başını tərpətdi, sonra yoldaşlarına tərəf döndü, səsinə qaldırdı.

– Eşidirsinizmi? Kənddə deyəsən hamı dəli olub, nədi? Sipsunu öldürmək istəyirlər? Hə, nə deyirsiniz?

Haves və Deyv Verts susurdular. Ziqmund başını aşağı salıb dizləri arasındakı itin tüklərini sıgallayırdı. Bu iti lap uzaqdan gətirmişdi və ona xüsusi qulluq edirdi. Sırr deyildi: Ziqmund şimala gələndə iti ona sevdiyi qız bağışlamışdı. Və o da elə bütün günü hey bu qız haqda düşünürdü. Sevgilisinin şəkli sinəsində gizlətdiyi medalyonun içindəydi və hər gün ordan boylanıb Ziqmund baxırdı, ona ilham verən də bu idi.

– Hə, nə deyirsiniz? – Hiçkok yenə təkrar etdi.

– Bəlkə bu, belə deyil? Bəlkə elə Sipsu bir az da üstünə qoyur? – Haves dedi.

– Bunun məsələyə dəxli yoxdu! – deyə Hiçkok yoldaşlarının biganəliyinə əsəbiləşdi və hirsindən onun rəngi bozardı. – Deyirəm, əgər Sipsunun dedikləri düz çıxsasa... Biz nə etməliyik?

– Məncə, bu məsələyə qarışmağın mənası yoxdu, – Verts dedi. – Özləri bilər. Tutaq ki, lap belədir. Axı, biz kimik? Öz adətləridi, dindar adamlardı. Etiqad edirlər. Yox. Gəl bu işə girişməyə. Bizə nə lazımdı? Çoxlu torpaq yumaq, qızıl toplamaq. Bircə xaraba qalmış bu kənddən çıxıb tez getsəydik... vallah, bura vəhşilərin məskənidir. Bu qırmızı dəri adamlar da heyvan kimi bir şeydilər. Yox, əşi... Məncə, bu, bizim tərəfdən ehtiyatsız addım olar.

– Mən də bu fikirdəyəm, – deyə Haves onun sözünə qüvvət verdi. – Cəmi dörd nəfərlik. Burdan Yukon çayına təxminən üç yüz mil olar. Yaxınlıqda isə bir nəfər belə ağ dəri adama rast gəlməzsən. De görürəm, əlli pınduya cavab vermək olar? İşdi, onlarla aranı sərinsə, görək dabanımıza tüpürüb əkilək. Yox, əlbəyaxa olsaq, vallah bizi öldürərlər, xəşilimiz çıxar həm də axı, biz daha qızılın məskəni də tapmışıq və... Əh, lənət şeytana, mən bu işə burnumu soxan deyiləm.

– Düz deyir, – verte də ona qoşuldu.

Ziqmund pəsdən oxuyurdu:

– Vaxt ötər, vaxt ötər, üzümlər də yetişər.

Mən dönərəm Vətənə...

Nəhayət, Ziqmund dilləndi:

– Demək belədir, Hiçkok, mən də bu fikirdəyəm. Əgər hindular – onlar əlli nəfərdən çoxdur – Sipsunu öldürməyi qərara alıblarsa, biz heç nə edə bilmərik. Üstümüzə cumsalar, bizi xurd-xəşil edərlər. Bunun nə xeyri? Onsuz da qız onların əlində qalacaq. Yerli əhəlinin adətinə qarşı çıxmaq olar? Ya gərək həddindən artıq qüvvətli olasan, ya da...

– Güc bizdə... – deyə Hiçkok onun sözünü kəsdi. – Dördümüz birləşsək, dörd yüz hinduya dəyərik. Bəs, yazıq qızın taleyi haqqında düşünmək lazım deyil?

Ziqmund dalğın-dalğın iti sıgallayırdı. Dedi:

– Elə mən də qız haqda düşünürəm. Amma onun gözləri yay səması kimi mavi, təbəssümü yay dənizi kimi mülayimdi. Saçları da sarıydı, lap mənim sevgilimki kimi. Qalın hörükləri çiyinlərinə tökülüb. O, günəşli diyarda bu saat məni gözləyir. Lap çoxdan. İndi özün fikirləş, arzularına çathaçatda öz həyatımı təhlükə qarşısında qoya bilərəmmi?

– Amma sən yerində olsaydım, o mavi gözlü gözəlin gözlərinə rahat baxa bilməzdim: və ömrüm boyu mənim vicdanımı qorxaqlığı ucbatından məhv olan bu hindu qızının qara gözləri gəmirərdi, – deyə Hiçkok acı-acı gülümsədi.

Hickok təbiətə xeyirxah, ədalətli adamdı. O, kortəbii və təmənnəsiz hərəkətlər etməyə öyrənmişdi. Amma əməllərinin nə ilə nəticələnəcəyi barədə heç vaxt düşünməzdi. Ziqmund başını buladı.

– Dəlisen, nədir? Mən səndən ötrü səfeh hərəkətlərə yol verməmə. Hər halda, ağılın düşünmək lazımды, şəraitə uyğun hərəkət etməliyik. Mən axı əylənməyə gəlməmişəm. Əgər bilmək istəsən, açığı, hinduların işinə qarışmağımızın faydası olmayacaq. Sipsu hər şeyi düz desə də, neylmək olar? Halına yanmaqdan başqa əlimizdən nə gələr? Bu tayfanın adəti belədi. Guya bilmirsən ki, biz bura təsadüfən gəlib çıxmışıq? Amma hindu tayfası yəqin ki, min il qabaq da belə edib, bundan sonra da edəcəkdı, lap dünyanın axırına kimi. Bu adamlar bizim tayımız deyil. Hiçkok, elə qız özü də. Yox, qəti sözümdür: Verts və Haves tamamilə düz deyir, vəssalam...

Bu vaxt itlər zingildədi və dəstə ilə hürüşməyə başladı. Ziqmund səsini kəsib, qulaq verdi: qaranlıqdan xizək xışılısı gəlirdi. Çiyinlərinə xəz dəri salmış bir neçə hündür boylu, sərt və sakit hindu tonqalın işığında göründü. Onların kölgəsi qarın üstündə əcaib fiqurlar yaradırdı. Hindulardan biri yəqin ki, cadugər idi. O, Sipsuya üzünü tutub boğuş səslə nəsə dedi. Onun sifəti əcaib, vahiməli tərzdə rənglənmişdi. Çiyinə canavar dərisi atmışdı. Ağaran dişləri bu hindu cadugerini daha qorxunc şəkllə salmışdı. O biri hindular isə səssiz-səmirsiz dayanmışdılar. Qızılaxtaranlar da susurdular. Sipsu qalxdı, xizəklərini geyinib Hiçkoka baxdı:

– Əlvida, əziz dost! – dedi. Amma kimə deyirsən, Kirşənin üstündə oturan Hiçkok elə bil bu sözləri eşitmədi. Başını belə qaldırmadı. Hindular isə bir-bir qaranlıq gecədə gözənd itdilər.

Bu yerlərə gələn bir çox kişilərdən fərqli olaraq Hiçkok şimal qadınları ilə yaxın əlaqədə olmağı arzulamışdı. O, həmişə özünü evdəki kimi hiss edir, hamıya eyni gözlə baxırdı. Belə bir istək baş qaldırmasaydı, yəqin ki, o öz həyat fəlsəfəsinin əleyhinə getmiş olardı. Sadəcə olaraq, Hiçkok ömründə heç vaxt şimal qadını ilə münasibətdə olmağı istəməmişdi. Bəs, Sipsuyla necə? Hiçkok ocağın başında bu qızla çəno vurmağı xoşlayırdı. Amma o, Sipsuya kişinin qadına olan münasibəti kimi deyil, sadəcə uşaq kimi baxırdı. Belə xasiyyətli adamlar üçün, əlbəttə, bu, təbii idi. Buna görə də onların dostluğu düşərgədəki cansıxıcı günləri azca da olsa qısaldırdı. Hiçkok təpədən dırnağa kimi

yanki¹ idi və Amerikada böyümüşdü. Şübhəsiz, onun da canında kişilik ehtirasının isti qanı axırdı və bəzən cəngəvərlik göstərmək ona yad deyildi, amma bu dəqiqələrdə həyatın işgüzar siması onun üçün əhəmiyyətini itirmişdi və bu, onun qəlbinin lap dərin hissələrinin belə tərpedə bilmirdi. Hiçkok dinməzəcə oturmuşdu. İçində nəsə bir təlatüm qaynayırdı və bu təlatüm onun özündən də güclü idi. Yəqin ki, onun dədə-babasında heç vaxt belə təlatüm olmamışdı. Haves və Verts hərdən altdan-altdan Hiçkoku süzür və onların narahatçılığı apaydın hiss olunurdu. Ziqmund isə özündə deyildi. Qızılaxtaranlara bəlliydi ki, Hiçkok güclü adamdır. Bu bir ildə dəfələrlə onun zorunu görmüşdülər. Əlbəttə, təhlükəli anlar az olmamışdı. Buna görə də hamı narahatlıqla, bir az da qorxu hissi ilə gözləyirdi: görəsən Hiçkok nə edəcəkdı? Hiçkok isə susurdu. Vaxt ötürdü, tonqal sönmək üzrəydi. Verts əsnədi, qollarını açıb gərməşdi. Yatmaq istədiyini bildirdi. Elə bu an Hiçkok durdu, hiddətlə çıxmırdı:

– Görüm sizi cəhənnəmin dibinə düşəsiniz! Quş ürəkli öküzlər! Sizinlə qurtardım...

Bu sözləri sakitcə desə də, hər kəlməsində əyilməz mərdənəlik duyulurdu. – Daha bəsdı! Gəlin hesablaşay ayrılacaq. Qızılı isə necə istəyirsiniz bölün. Müqaviləyə görə mənim payıma dörddebiri düşür. Tərəzini gətirin. Ziqmund, sən də mənim payıma düşən azuqəni çək. İtlərdən dördü mənimdir... Amma dörd dənə də əlavə istəyirəm. Əvəzində öz sursatımı saxlayıram. Bundan əlavə yeddi qram qızıl və tüfəngimi də verirəm. Hə, necədi?

Ziqmund, Haves və Verts küncə çəkilib pıçıldırdılar. Sonra geri döndülər. Ziqmund dedi:

– Bura bax, Hiçkok, biz hər şeyi ədalətlə böləcəyik. Onsuz da sən nə az, nə çox, ümumi payın dörddebirini alacaqsan. Sonrasını özün bilərsən. Amma itlər bizə də lazımdır. Dördü bəsidir. O ki qaldı azuqəyə, sursata, patronlara, özün bilərsən. Lazımdırsa götür, lazım deyilsə saxla, öz işindi.

– Deməli belə, nolar, mən razı. Amma tez olun. Mən burda qalmaq istəmirəm. Sizdən zəhləm gedir.

Daha heç bir izahat verilmədi. Bölgü qurtarandan sonra Hiçkok özünə lazım olan avadanlıqları kirşəyə yığıdı, itlərdən dördünü seçib

¹ Yanki – avropalıların Birləşmiş Ştatlarda doğulmuş amerikalılara verdikləri ad

qoşquya bağladı. Sursata və patrondaşa əl vurmadı. Amma it boğazına keçirmək üçün əlavə olaraq altı qayış götürüb kirşəyə tulladı. Son dəfə yoldaşlarını sualedici nəzərlərlə süzdü. Amma onun bu hərəkətinə heç kəs etiraz etmədi. Və hamı lal-dinməz meşədə gözəndən itənə kimi Hiçkokun dalınca baxdı.

Qarın üstüylə bir adam sürünürdü. Onun hər iki tərəfində maral dərisi ilə örtülmüş hindu komaları qaralırdı. Orda-burda ac itlər ulaşır və yəqin ki, hirsə bir-birinə mırıldanırdılar. İtlərdən biri sürünən adama yaxınlaşdı. İt lap yaxına gəldi. Əvvəlcə ətrafı iylədi və ehtiyatla qərribə adama yaxınlaşdı. Qaranlıq düşənə qədər itə qərribə görünən bu şey qarın üstündə yox idi. İt burnunu ona toxundurdu. Birdən Hiçkok dikəldi, bir andaca qüvvətli əlləri ilə itin tülkü boğazından yapışdı və sıxdı. İt onun polad qolları arasında boğulub ağ qarın üstünə düşdü. Hiçkok irəli sürünməyə başladı. O, tayfa başçısının komasına qədər süründü. Aradan xeyli keçdi. Hiçkok qarın üstündə uzanmışdı. İçəridən gələn qarmaqarışq səslərə diqqətlə qulaq asır və bu səslər arasında Sipsunun səsinə tanımağa çalışırdı. Görünür, komanın içində çoxlu adam vardı. Buradakı söhbətlərin gedişindən məlum olurdu ki, onlar çox həyəcanlı, həm də təlaş içindədirlər.

Nəhayət, o, qızın səsinə tanıdı və komanı dolanıb düz Sipsu olan tərəfə gəldi. Özünə rahat bir yer seçdi. İndi onunla Sipsunu komanın maral dərisindən olan nazik divarı ayırırdı. Hiçkok qarı qazımağa başladı və ehməlcə başını komanın dəri divarları altına saldı. Burdan isti ev havası vururdu. Amma o, heç nə görmürdü. Tərpənməyə də qorxurdu. Yəqin ki, sol tərəfə çoxlu dəri tökülmüşdü. İy gəlirdi. Hər ehtimala qarşı, ehtiyatla bunu yoxladı. Onun üzü yüngülcə kiminsə xəz paltarına toxundu. Yəqin ki, bu Sipsu idi. Amma Hiçkok qızın səsinə eşitmək istəyirdi.

Tayfa başçısı ilə cadugər nə üstündəsə qısdın mübahisə edirdilər. Hardasa körpə ağlayırdı. Görünür, acından ağlayırdı. Hiçkok böyrü üstə çevrildi. Ehtiyatla başını qaldırdı, onun üzü bu dəfə də xəz dərilə paltara yüngülcə toxundu. İnsan nəfəsi hiss etdi. Bu, qadın nəfəsiydi. Hiçkok həyatını təhlükə qarşısında qoymuşdu. Ehtiyatla qadından yapışdı və hiss etdi ki, o da səksəndi. Elə yerindəcə donub qaldı. Bu vaxt kiminsə əli Hiçkokun başında gəzdirdi. Qıvrım saçlarını tutdu və ehməlcə üzün döndərdi. Bu, Sipsu idi.

Sipsu özünü o yerə qoymadı. Oturduğu yerdə sakitcə qurcalandı və əvvəlcə üst-üstə yığılmış xəz dərilərə dirsəkləndi. Paltarının ətəyi ilə Hiçkokun başını gizlətdi. Sonra guya təsadüfən dirsəyini Hiçkokun çiyinə qoydu və başını aşağı endirib qulağını onun ağzına yaxınlaşdırdı.

– Firsət düşən kimi kənddən çıx, – Hiçkok pıçıldadı. – Düz küləyin istiqamətinə, çayın sahilinə gəl. Yol ayrıcında şam ağaclarının yanında mənim itlərim və qoşqum hazır vəziyyətdədir. Elə bu gecə Yukona gedəcəyik. Tez aradan çıxmalıyıq. Əlinə keçən itləri də özünə çayın sahilinə gətir.

Sipsu etirazla başını tərpətdi. Amma qızın gözləri sevincdən yaşarmışdı. Sən demə, ondan ötrü də narahat olan adam varmış. Qız bununla öyünürdü. Öz xalqının qadınları kimi, Sipsuya da elə gəlirdi ki, onun taleyi və bütün qisməti kişiyyə tabe olmaqdır. Hiçkok təkidlə təkrar etdi:

– Mütləq gəl!

Qız cavab vermədi. Amma Hiçkoka gün kimi aydın idi ki, qız gələcək.

– Azuqə üçün narahat olma, – əlavə etdi. – Tələsmək lazımdı. Vaxt azdı...

Yarım saatdan sonra Hiçkok öz kirşəsinin yanında idi. Hava çox soyuq olduğundan üşüyürdü. Ayaqlarının birini qoyub o birini götürürdü. Birdən Sipsunu gördü. Sipsu özü ilə iki it gətirirdi. İtləri gören kimi Hiçkokununkular da elə bil fərağat komandası aldılar. Hiçkok itləri sakitləşdirmək üçün qamçını götürdü. Kənd külək əsən tərəfdə yerləşirdi və xırda bir səs Sipsugilin yanında olmasını xəbər verə bilərdi.

– İtlər çoxalıb, yaxşıdı, – deyərək Hiçkok kirşəyə bağlanmış baltasını götürdü. – Sipsu, hansını fırlatsan kirşəyə qoş, amma diqqətli ol...

O, bir-iki addım irəli gəldi və iki şam ağacı arasında durdu. Kənddən it hürüşməsi eşidildi, yəqin ki, indicə köpək sürüsü görünəcək. Tezliklə tutqun qar düzəngahında yaxınlaşan qaraltı görünməyə başladı. Bu, köpək idi. O, canavar kimi ulaya-ulaya böyük bir köpək sürüsünü də ardınca gətirirdi. Hiçkok gizləndi. Köpək onun qarşısına çatanda cəld tullanıb köpəyin qabaq pəncələrindən yapışdı və heyvan kəllə-mayallaq aşaraq qarın üstünə düşdü. Sonra Hiçkok itə möhkəm zərbə endirib, onu Sipsuya tulladı. Qız da tez itin boğazına qayış saldı. Hiçkok isə əlindəki balta ilə köpək sürüsünün qabağını kəsmişdi. Tük-ləri pırtlaşq köpəklərin gözləri qızmışdı və onlar düz Hiçkokun ya-

nında mırıldanırdılar. Sipsu cəld işləyirdi. İtin birini kirşəyə qoşandan sonra, Hiçkok o birini də tutdu və dərhal qıza tulladı Beləliklə, qoş-quya artıq on it bağlanmışdı.

– Daha bəsdir! – Hiçkok qışqırdı.

– Kənddən onlara tərəf hindular gəlirdi. Qabaqda gənc hindu oğlan qaçırdı. O, köpək sürüsünün içinə girdi və onları vura-vura Hiçkoka tərəf tələsdi. Elə bu vaxt Hiçkok tufəngi işə saldı. Hindu oğlan arxası üstə yerə yığıldı. Onun dalınca qaçan cadugər bunu gördü.

Hiçkok Sipsuya dedi ki, yola düşsün. Qız elə “Çuk” deməyini gördü. Qudurmuş itlər yerdən elə götürüldü ki, az qala qız yığılacaqdı. Görünür, allahlar cadugərə də qəzəblənmişdilər. Yoxsa o, yolun tən ortasında durmazdı. Tayfa başçısı xizəklə onun üstünə gəlirdi. Və bütün qonşu kirşəylə birlikdə sürətlə cadugərə dəydi. Cadugər yığıldı və tez də ayağa qalxdı. Əlbəttə, onunçün bu gecə ölümə də qurtara birlərdi. Güllə kimi gedən Sipsu uzun qamçı ilə cadugərin üzünə möhkəm bir zərbə endirdi. Buna baxmayaraq, yenə yolun tən ortasında dayanmış cadugər ufuldayırdı. Bu an Hiçkok onun üstünə cumdu və cadugərə karlı bir yumruq ilişdirdi. Sonra cəld Sipsunun sürdüyü kirşəyə atıldı. Bu əhvalatdan sonra ilahiyatçı cadugərin şüuru həm də ağ dərilili adamın güclü yumruq zərbələri ilə dolmuşdu. Elə buna görə də cadugər tayfa başçısının komasına qayıdan kimi bütün ac dərilili adamların dalınca möhkəm söydü.

* * *

– Hə, tənbellər, qalxın! Vaxtdı. Ayaqqabılarınızı geyənə kimi səhər yeməyi hazır olacaq.

Deyv Verts üstünə saldıqı ayı dərisini kənara tulladı. Durdu və əs-nədi. Haves gərnəşəndə hiss etdi ki, əli keyləşib. Yuxulu-yuxulu əlini ovuşdurmağa başladı. Sonra soruşdu:

– Görəsən, Hiçkok harda gecələyib?

Ayaqqabılarını götürdü. Onlar bütün gecəni qurumuş ağaca dönmüşdülər. Verts ayaqyalın ehmalca tonqalın yanına qaçdı. Ayaqqabılarını da ocağa tutdu ki, donu açılınsın.

– Şükür Allaha, Hiçkok çıxıb getdi. Amma gəlin boynumuza ala ki, o yaxşı işləyirdi.

– Di gəl, özündən razıydı. Həmişə öz sözünü yeritmək istəyirdi. Onun bədbəxtliyi də bunda idi. Sipsuya yaman yazığım gəlir. Bura bax, doğrudan qız onun xoşuna gəlirdi?

– Eh, inanmıram. Bilirsən, Hiçkokun tərş damarına düşmüşdü, vəssalam. O, belə hesab edirdi ki, hindular düz eləmir. Əlbəttə, düz deyil. Amma bizə nə var axı? Qarışsaydıq, o dünyalıq olardıq...

– Doğrudur. İnadkarlıq da, tərşlik də yaxşıdır. Amma hər şeyin öz vədəsi var. Alyaskaya gəldin, gərək tərşliyini evdə qoyasan. Düz demirəm, Ziqmund? – deyə Verts də ocağa yaxınlaşdı.

– Sən nə deyirsən? Biz düz elədik, yoxsa yox?

Ziqmund etirazla başını tərşətdi. Əlbəttə o, başqa şeyin hayında idi: qəhvə qaynayıb az qala qabdan daşlarırdı, tavada qızaran donuz piyini də çevirmək lazımdı. Bütün bunlardan əlavə, ziqmund öz sevgilisi haqqında düşünürdü. Dəniz kimi mavi gözlər haqqında... və elə beləcə də astadan zümzümə edirdi. O, birilər gülməsinə-gülməsinə bir-birinə göz vurur, bir kəlmə belə danışırdılar. Saat yeddiydi. Amma səhərin açılmasına hələ üç saat qalırdı. Şimal qütb parlıtısı daha görünmürdü. Gecənin zülmətində bu balaca düşərgə xırda işıq adasını xatırladırdı. Ocağın işığında üç adamın kölgəsi apaydın düşürdü. Ortaya sükut çökmüşdü. Ziqmund səsinə qaldırdı. Zilə keçdi və köhnə mahnısının son bəndini oxudu:

Vaxt ötər, il keçər, Üzümlər də yetişər...

Gecənin sükutunu qulaqbatırıcı güllə səsləri pozdu. Haves ufuldadı. Çönüb dikəlmək istədi, amma guppultu ilə yerə sərələndi. Başından yaralanan Verts böyrü üstə yığıldı, xırıltılı səslər çıxartdı. Onun ağzından qan fışqırırdı. Sarışın saçlı Ziqmundun nəğməsi yarımçıq qaldı. Əllərini havada yelləyərkən düz ocağın üstünə yığıldı.

Hindu cadugərin göz bəbəkləri qəzəbdən az qala hədəqəsindən çıxacaqdı. Üz-gözünü turşutmuş bu adam tayfa başçısı ilə Vertsin tufəngi üstündə dalaşmışdı və hətta tələb etmişdi ki, ağ dərilili adamların kisəsindən ona daha çox paxla versinlər. Bütün bunlarla gözü doymamışdı. Düşərgədə ayı dərisini də qamarlamış və bu da tayfanın o biri kişiləri arasında narazılığa səbəb olmuşdu. Yenə üroyi soyumamışdı. Cənublu qızın Ziqmunda bağışladığı iti öldürmək istəmişdi.

Amma it qaçıb aradan çıxmışdı və o öz sahiblərinin qızıl yataqları tapmaq üçün qazdıqları quyuya düşmüş, daşlara dəyərək əzilmişdi.

Düşərgə tamamilə darmadağın edildi və hindular öz evlərinə qayıtdılar. Hindu qadınlar yaman sevinirdilər. Çox keçmədi ki, onların obasında sığın dəstələri görünməyə başladı. Hindu ovçuların üzü gü-lürdü. Beləliklə, cadugərin şöhrəti daha da artdı. Hətta kənddə danışrdılar ki, guya o allahlarla məsləhətləşir.

Cənublu qızın Ziqmunda bağışladığı it viran edilmiş düşərgəyə qayıtmışdı. Bütün gecəni uladı. Səhəri gün də uladı. Elə bil ölənlərcün ağlayırdı. Və o, bundan sonra bir daha buralarda görünmədi.

İllər ötdü. Çox sonralar bu şam meşələrində qəribə canavarlar peyda oldu. Onların rəngində qeyri-adi, açıq ləkələr gözə dəyirdi. Hindu ovçusu belə canavarlara heç vaxt rast gəlməmişdi.

TƏZƏ QAN¹

– Altı dənə ikiqat, isti adyal verirəm, altı dənə də uzun və möhkəm mişar; Qudzon şirkətində düzəldilmiş altı ədəd iti, uzun bıçaq, Moqumun öz əlindən çıxmış iki qayıq da üstəlik – Moqum böyük ustadır; on dənə qoşqu iti, güclü və dözümlü itlərdir, üç dənə də tüfəng verirəm; düzdür, tüfənglərdən birinin çaxmağı sınıb, ancaq çox qiyamət tüfəngdir, çaxmağıni düzəltmək olar.

Kiş susub qarşısındakı adamların təhdidedici sifətlərinə göz qoydu. Balıq ovunun vaxtı yetmişmişdi və Kiş Qnobdan onun qızı Susunun əlini istəyirdi. Yüz minlərlə ərazidə yaşayan bütün hindu qəbilələri bura, Yukondakı müqəddəs Georgi torpağına yığılmışdı. Onlar şimaldan, cənubdan, şərqdən və qərbdən, hətta Toçikakata və uzaq Tana-naudan gəlmişdilər.

– Qulaq as, Qiob. Sən Tana-nau qəbiləsinin başçısısan, mən isə Tlunget qəbiləsinin başçısı Kişin oğlu Kişəm. Əgər sən qızının bətnində mənim toxumlarım yaşasa, bizim qəbilələr arasında dostluq yaranacaq, böyük dostluq, ondan sonra tana-naular və tlungetlər uzun dövrlər boyu qan qohumları olacaq. Mən sözümlü dedim və ona əməl etməyə hazırım. Buna sən nə deyirsən, Qnob?

Qnob başını mənalı tərzdə tərpətdi. Onun əzələli, qırıqlarla örtülü sifətindən bir şey anlamaq mümkün deyildi, ancaq dar bəbəkləri arasında gözləri yaman işıldayırdı, sonra o, ucadan, xırıltılı səslə dedi:

– Bu hələ bəs deyil.

– Daha nə lazımdır? – Kiş soruşdu. – Məgər az başlıq təklif edirəm? Heç sizin Tana-nau qəbiləsində elə qız olub ki, ondan ötrü bu qədər vermək istəyən tapılsın? Kimdir elə qız?

Oturanların sifətindən qəribə bir təbəssüm oxundu və Kiş anladı ki, hamının gözündən düşüb.

– Yox, yox, əzizim Kiş, sən məni başa düşmədin, – Qnob əlini qaldırdı. – Yaxşı qiymət qoyursan. Lap sınıq çaxmağa da razıyam. Ancaq bu, hamısı deyil. Hamısı deyil. Adam özü necə adamdır.

– Hə, hə adam necədir? – oturanlar yer-yerdən dilləndilər.

Qnobun xırıltılı səsi yenə də o birilərini üstələdi:

¹ Əsərin orijinaldakı adı “Kişin oğlu Kiş”dir.

– Deyirlər, guya Kiş öz atalarının yoluyla getmir. Qulağıma çatıb ki, o, başqa allahın ətəyindən yapışıb, özü də qorxaqdır.

Kişin çöhrəsi tutuldu.

– Bu yalandır! Kiş heç kimdən qorxmur, – o qışqırdı.

– Bir də deyirlər ki, – qoca Qnob davam elədi, – deyirlər ki, o, Böyük Evdən gəlmiş ağ adamın danışığına qulaq asır, o ağ adamın allahına itaət edir, ağ adamın allahı isə qan tökməyi qadağan sayır.

Kiş başını aşağı saldı, yumruqları düyümləndi. Oturanlar ələsalıcı tərzdə hırıldaşdılar və qəbilənin cadugəri Madvan əyilib Qnomun qulağına nəşə pıçıldadı. Sonra Madvan tonqalın işığından qaranlığa cumdu, oradan qamətli bir oğlanı darta-darta gətirərək Kişlə üz-büz saxladı və Kişin əlinə bıçaq verdi.

Qnob irəli əyildi:

– Kiş! Ay Kiş! Adam öldürməyə hünərin çatar? Bu oğlana bax. Bu mənim qulum Kiç-nudur. Ona əl qaldır, Kiş, göstər ona zorunu.

Zərbə gözləyən Kiç-nu titrəyirdi. Kiş oğlana baxır, fikrində isə mister Braunun nəsihətləri səslənirdi; Kiş öz qarşısında mister Braunun təsvir etdiyi cəhənnəmdəki odu, alovu görürdü. Bıçaq yerə düşdü. Oğlan dərinə köks ötürüb qıçları əsə-əsə tonqalın işıq dairəsindən çıxdı. Qnobun ayaqları yanında uzanaraq ağ dişlərini göstərən it Kiç-nuya hücum etməyə hazırıdı. Ancaq cadugər ayağıyla Qnobu dümsük-leyib onun yadına təzə fikir saldı.

– Qulaq as, Kiş. Sənin başına bax belə müsibət gətirsəydilər, nə edərdin? – Qnob qurumuş balıq tikəsini Ağ Dişin ağzına yaxınlaşdırdı, ancaq it tikəni qapmaq istəyəndə, Qnob onun burnu üstünə ağaclarla karlı bir zərbə endirdi. – Bütün bunlardan sonra sən bu it kimi hərəkət edərdinmi, Kiş?

Torpağa qısılmış Ağ Diş Qnobun əlini yalayırdı.

– Qulağın məndə olsun, – deyə Qnob Madvanın qolundan yapışaraq ayağa durdu. – Mən çox qocalmışam. Qocalıb əldən düşdüyümə görə də, bax gör sənə nə deyirəm: sənin atan Kiş böyük adam idi, onun döyüşən bildirçin nəğməsindən xoşu gələrdi, ancaq mənim gözlərim onu da görüb ki, sənin atan nizəni necə tullardı, elə tullardı ki, onun düşmənlərinin başı bədən üstə qalmazdı. Sən isə elə deyilsən. Sən Qarğadan üz döndərüb, Canavara itaət edən gündən bəri qandan qorxursan, özün də ona çalışırsan ki, sənin camaatın da qandan qorxsun. Bu, heç yaxşı deyil. Mən Kiç-nu kimi cavan olanda bu ərəfələrdə bir nəfər də ağ adam yoxdu. Ancaq onlar, o ağ adamlar bir-birinin ardınca

gəldilər, indi hara baxırsan, ağ adam görürsən. Bunlar çox murdar məxluqdur. Qarınlarını doyurandan sonra onlar tonqal başında sakitcə dinc almırlar, heç düşünmürlər ki, sabah yeməyə əti hardan tapacaqlar. Onlar sanki lənətə gəliblər, elə hey işləyib məşəqqət çəkməlidirlər.

Kiş şaşırmışdı. Yadına mister Braunun haçansa yaşamış Adəm haqqında danışdıqları düşmüşdü. Deməli, mister Braun düz deyirmiş.

– Bu ağ adamlar hara gəldi burunlarını soxurlar, gözlərinə dəyən hər şeyə əl uzadır, tamah sahlırlar, gözlərinə isə hər şey dəyir. Günbəgün də artırırlar, çoxalırlar və biz əli qoynunda oturub baxsaq, onlar bütün ölkəmizi tutacaqlar və Qarğa qəbiləsi üçün bir qarış da torpaq qalmayacaq. Ona görə də, biz ağ adamlarla döyüşməliyik, hamısının canını almalıyıq, bircəciyini də sağ buraxmaq olmaz. Onda bütün torpaqlar bizimki olar, onda bizim uşaqlar, bizim uşaqların uşaqları bolluq içində yaşayar, onların sümüyünün üstü yağlanar. Canavar və Qarğa üz-üzə gələndə böyük döyüş olacaq, ancaq Kiş həmin döyüşə getməyəcək, öz camaatının başında dayanmayacaq. Bax buna görə də, mən öz qızımı ona ərə vermək istəmirəm. Mən belə qərara alıram, mən, Qnob, Tana-nau qəbiləsinin başçısı!

– Ancaq ağ adamlar xeyirxah, həm də güclüdürlər, – Kiş cavab verdi. – Onlar bizə çox şey öyrədib. Ağ adamlar bizə adyal, bıçaq və tüfəng veriblər, biz bütün bunları düzəldə bilmirik. Onlar gələncən necə yaşadığımızı yaxşı xatırlayıram. O vaxt mən hələ doğulmamışdım, ancaq atam mənə hər şeyi danışmışdı. Onda görə biz uzun müddət sürünüb ceyranın böyrünə nizə sancaydıq. İndi bizim əlimizdə ağ adamın verdiyi tüfəng var, indi biz uşaq çıxırtısı çatmayan məsafədən heyvanı öldürürük. Biz balıq, ət və giləmeyvə yeyirdik, başqa şey yoxdu, hər şeyi duzsuz yeyirik. İndi sizin aranızda eləsi tapılar ki, balığı, ya da əti duzsuz yesin?

Bu sözlər çoxuna kar edər, inandırardı, ancaq araya sükut çökməmiş Madvan yerindən sıradı:

– Qabaqca mənim bir sualıma cavab ver, Kiş. Böyük Evdən gəlmiş ağ adam sənə deyir ki, öldürmək olmaz. Məgər biz bilmirik ki, ağ adamlar özləri də öldürür? Məgər biz Koyokukda və Nuklukaytodakı böyük vuruşları unuda bilərik? O döyüşlərdə üç nəfər adam Toçikakat qəbiləsinin iyirmi adamını qırılmışdı. Sən elə bilirsen ki, biz ağ adam Meklotun Tana-nau qəbiləsindən öldürdüyü üç hindunu yaddan çıxarmışdıq? İndi mənə de görüm, Kiş, nə üçün cadugər Braun səni öyrədir ki, öldürmək olmaz, ancaq onun öz adamları bir-ucdan öldürürlər?

– Yox, yox, sənin cavabın bizə lazım deyil, – kişi həmin suala cavab vermək istəyəndə Qnobun xırıltılı səsi eşidildi. – Hər şey çox sadədir. Sənin xeyirxah Braunun bizim Qarğanı bərk-bərk tutmaq istəyir ki, başqaları rahatca onu yolsunlar. – Sonra o, səsinə qaldırdı. – Ancaq ta Tana-nau qəbiləsindən bircə adam qalanacan ki, zərbə vura bilər, bir qız qalanacan ki, oğlan uşağı doğa bilər, Qarğanın lələkləri toxunulmaz qalacaq.

Qnob üzünü tonqal yanında oturmuş ucaboy, güclü oğlana tutdu:

– Sən nə deyə bilərsən, Makamuk, sən axı Su-sunun qardaşısan.

Makamuk ayağa durdu. Sifətindən uzun bir çapıq keçirdi, sanki təbessüm içində dartılmış üst dodağı gözlərindəki vəhşi parıltı ilə heç tutmurdu. O, birbaşa cavabdan yan keçdi:

– Bir gün mən tacir Meklrotun komasının yanından keçirdim. Qapı ağzında günəşə gülümsünən bir uşaq gördüm. O uşaq mənə Meklrotun gözləriylə baxıb qorxdı. Anası onun yanına qaçıb, uşağı sakitləşdirmək istədi. Onun anası Tlunget qəbiləsindən olan Ziskadır.

Onun sözləri qəzəbli qışqırtı içində əridi, ancaq Makamuk əlini qeyzlə qaldıraraq barmağını Kişə tuşlayıb, hamını susmağa məcbur etdi.

– Bax belə! Siz, tlugetlər öz qadınlarınızı başqalarına ötürüb, bizim, Tana-naunun üstünə gəlmirsiniz. Ancaq bizim qadınlar özümüzə lazımdır, Kiş, çünki bizə kişi gerek olacaq, çoxlu kişi böyütməliyik, Qarğa ilə Canavar döyüşündə meydana çoxlu kişi çıxmalıdır.

Razılıq nidaları arasında Qnobun gur səsi eşidildi:

– Bəs sən nə deyirsən, Nossobak, sən axı Su-sunun istekli qardaşısan?

Nossobak ucaboy, qamətli oğlandı, əsl hindu kimi nazik. Sivri burnu, geniş alnı vardı, ancaq bir gözünün bəbəyi qərribə tərdə titrəyir, sanki o, göz vururdu. İndi də o, ayağa duranda bəbəyi titrəyib gözünü bağladı. Ancaq bu dəfə Nossobaka baxanlardan heç titrəyib gözünü bağladı. Ancaq bu dəfə Nossobaka baxanlardan heç biri gülmədi. Hamının sifəti ciddi idi.

– Mən də tacir Meklrotun koması yanından keçirdim. – Nossobak bacısının səsinə oxşayan qız səsiylə başladı. – Və mən orta hinduları gördüm. Sifətlərindən tər axırdı, yorğunluqdan qıçları titrəyirdi. Ağzımda deyirəm ki, mən hinduları gördüm; onlar tirlərin ağırlığı altında inildəyirdi; tacir həmin tirlərdən özünə anbar tikdirir. Öz gözlərimlə gördüm ki, onlar odun doğrayırlar, həmin odunla cadugər Braun şaxtalı uzun gecələrdə öz Böyük Evini qızdıracaq. Bu, arvad işidir və

Tana-nau camaatı heç vaxt belə iş görməyəcək. Biz kişilərlə qohum olmağa hazırıq, ancaq tlugetlər kişi deyillər, arvadlardır.

Dərin sükut çökdü. Hamı Kişə baxırdı. O, tonqal başında dövrələnmiş adamlara bir-bir nəzər saldı.

– Belə... – O, sakitcə dilləndi. – Belə-belə işlər... – deyib çevrildi və daha heç nə demədən qaranlıqda itdi.

Yerdə iməkləyən uşaqların və hirsli hürən itlərin arasından keçən Kiş nəhayət, tonqal yanında oturmuş qızı gördü. Qız yabani bitki köklərindən ayrılmış sapla nəsə toxuyurdu. Kiş uzun müddət pırtlaşıq sap qomundan səliqəli şey toxuyan qızın mahir əllərinə tamaşa etdi. Uşaq doğmaq üçün yetişmiş bu qabarıq sinəli, yumru çiyinli, güclü qızın gördüyü işə baxmaq ləzzət verirdi. Sifətində tonqal alovundan düşən qırmızılıq vardı, saçları tünd qaraydı, gözləri almaz dənələri kimi parlayırdı.

– Salam, Su-su. – Nəhayət, Kiş dilləndi. – O günlər sən mənə çox şəfqətlə baxırdın, o günlər indi arxada qalsa da, lap bu yaxınlarda olmuşdu...

– Mən sənə ona görə şəfqətlə baxırdım ki, sən tluget qəbiləsinin başçısısan, – qız dərhal cavab verdi. – Çünki sən böyük və güclü idin.

– Bəs indi?

– Axı bu çoxdan olub, onda balıq ovu təzəcə başlanmışdı. O vaxt hələ cadugər Braun sənə beynini doldurub özgə yola salmamışdı.

– Axı mən sənə demişəm ki...

Su-su əlini qaldırdı və onun hərəkəti Kişin yadına Qnobu saldı.

– Bilirəm ki, hansı sözləri demək istəyirsən, Kiş. Sənə cavab verirəm. Əzəldən belədir ki, suda balıq, meşədə heyvan özünə oxşayan əmələ gətirir. Bu çox yaxşıdır. Qadınların da işi belədir. Qadınlar özünə oxşayanları doğmalıdır və hətta qız hələ ərə getməmiş analığın minbir əziyyətini hiss edir, döşlərində ağır hiss edir, totuq uşaq qollarının boynuna dolandığını duyur. Və günün birində bu hiss onun bütün varlığına hakim kəsiləndə, qız xəlvəti özünə ər seçir, elə bir ər ki, onun uşaqlarının atası ola bilsin. Mən də sənə baxanda belə düşünürdüm, gördüm ki, böyük və güclüsən. Bilirdim ki, sən ovçu və döyüşçüsən, gələcəkdə mən iki nəfərin əvəzinə yemək istəyəndə, mənə hər şey verməyə qadir olacaqsan və ya, mənə köməkliyim çoxalanda müdafiə edə biləcəksən. Ancaq bu, qabaqlar olmuşdu, sonra isə cadugər Braun bizim diyara gəlib səni öyrətdi...

– Düz deyil, Su-su. Mən ondan ancaq xeyirxah kəlamlar eşitmişəm...

– ...ki öldürmək olmaz? Bilirdim ki, belə deyəcəksən. Onda özün kimi olanları doğuzdur, eləsinə ki, öldürə bilməsin, bundan ötrü bizim Tana-tay qəbiləsinə gəlmə, sənə deyildi ki, vaxt gələcək, Qarğa Cannaqla tutaşacaq. Bunun haçan olacağını mən bilmirəm – bunu bilmək kişi işidir, ancaq mən onu bilirəm ki, o vaxtadan mən çoxlu döyüşü doğmalıyam.

– Mənə qulaq as, Su-su...

– Kişi olsaydın, mənə ağaqla döyər, özünə tabe edərdin, – Su-su nifrət dolu səslə güldü. – Sən isə... al, götür. – Qız sap qomunu Kişin ovcuna basdı. – Mən özümü Kişə verə bilmərəm, ancaq qoy o, sapı götürsün. Bu ona yaraşır. Əsl arvad işidir.

Kiş sap qomunu tulladı, hirsindən sifətinin bürünc rəngi qaraldı.

Su-su davam edirdi:

– Gör sənə nə deyirəm... Qədim bir adət var, onu sənənin atan da qəbul etmişdi, mənənin atan da. Döyüşdə uduzmuş adamın baş dərisini qalib çıxarır, saxlayırdı. Bu çox yaxşıdır. Ancaq qarğadan üz döndərdiyinə görə, sən daha da artıq etməlisən: sən mənə baş dərisi yox, başın özünü götürməlisən, iki baş götürməlisən. Onda mən sənə sap qomu yox, bəzəkli kəmərlər və qını üstündə olan uzun rus bıçağı verərəm. Onda mən yenə də şəfqətlə sənə baxaram və hər şey yaxşı olar.

– Belə... – Kiş düşüncə içində dedi. – Belə...

Sonra çevrilib qaranlıqda yox oldu.

– Yox, Kiş! – qız onun arxasınca qışqırdı. – İki baş azdır, aşağısı üç baş gətir.

Ancaq Kiş öz yeni inamından dönmədi: qabaqki kimi yaşayır və öz qəbiləsinin adamlarını keşif Cekson Braunun öyrətdiyi nəsihətlərə əməl, etməyə çağırırdı. Nə qədər ki, balıq ovu davam edirdi, o, Tananau adamlarına məhəl qoymur, başqa qəbilə qadınlarının təhqir və məsxərəsini eşitməzliyə vururdu. Balıq ovu başa çatandan, duzlanmış və qurudulmuş balıq ehtiyatını toplayandan sonra Qnob öz qəbiləsiylə Tana-nau çayının yuxarılarına ova getdi. Kiş onların yola necə hazırlaşdığını görürdü. Ancaq ibadət prosesinin incəliklərini yerinə yetirir, dua edir, xorda güclü, tünd bas səsiylə oxuyurdu.

Müqəddəs Cekson Braunu bu tünd bas səs və Kişin digər keyfiyyətləri riqqətə gətirirdi, müqəddəs ata onu ətrafdakıların hamısından etibarlı sanırdı. Bir dəfə Meklrot buna şübhə ilə yanaşdı: o, dua

edənlərin müraciətinə inanmırdı və düşündüyünü ucadan deməyə də utanmırdı. Ancaq mister Braun geniş düşünən adamdı və bir uzun payız gecəsi o, ağız dolusu öz düzgünlüyünü sübuta yetirdi, axırda tacir Meklrot təslim oldu:

– Daha sözümlə yoxdur, Braun, ancaq, əgər Kiş ikinci il də tab gədirsə, onda mən də qatı xristiana çevriləcəyəm.

Əlinə düşən girəvni fəvriyə vermək istəməyən mister Braun müqaviləni kişiyana əl sızmaqla təsdiq etdi və öləndən sonra Meklrotun ruhunun hara gedəcəyi Kişin davranışından asılı vəziyyətə düşdü.

Ancaq bir dəfə, yerə ilk qar düşəndə müqəddəs Georgi torpağına təzə xəbər yayıldı. Tana-nau qəbiləsindən patron almağa gəlmiş adam söhbət elədi ki, Su-su cəsur gənc ovçu Nikuya meyl edir. Ni-ku qoca Qnobun ocağı başında qızdan ötrü kaklan başlıq qoyub. Məhz bu vaxt müqəddəs Cekson Braun çaya aparən meşə cığırında Kişə rast gəldi. Kiş qoşquya ən yaxşı itlərini keçirmişdi, kirşədə bir cüt ən uzun və gözəl xizək vardı.

– Hara belə gədirsən, Kiş? Ova? – mister Braun hindu ləhcəsində soruşdu.

Kiş bir neçə anlığa nəzərlərini onun gözlərinə zillədi, sonra itləri tərptədi. Ancaq bir az sonra o çevrilib, diqqətli baxışlarını təzədən müqəddəs ataya zillədi:

– Yox, mən düz cəhənnəmə gedirəm.

* * *

Balaca sahədə yarıyaqan qara bələnməmiş üç viqvam vardı. Mürgülü meşə hər yandan viqvamları dövrəyə almışdı. Viqvamların üstündən mavi göyə sarı tənbel-tənbel tüstü qalxırdı. Nə külək, nə bir səs-səmir vardı; qardan və sükutdan savay heç nə yoxdu. Yurd yerində adi uğultu da nəzərə çarpmırdı, ovçular maral sürüsünə rast düşmüş. Ov uğurlu olmuşdu. Uzun sürən qənaətdən sonra bolluq yaranmışdı və indi, günün günorta çağı ovçular maral dərilərindən düzəldilmiş viqvamlarında bərk yuxuya getmişdilər.

Girəcəyində beş cüt xizək olan viqvamın qarşısındakı tonqal yanında Su-su oturmuşdu. Başını dələ dərilərindən düzəldilmiş örtüklə sarıyaraq, uclarını bərk-bərk boynuna dolamışdı. Əlcəksiz əlləri isə öyrəncəli tərdə dəri kəməre son naxışlar salırdı.

Viqvamların arxasında hardasa bərkdən it hüddü, dərhal da səsinə kəsdı. Su-sunun arxasındakı viqvamda atası yuxuda xoruldayıb inildədi.

“Pis yuxu görür, – deyə qız düşünüb gülümsündü... – Atam qocalır, onsuz da çox yemişdi, gərək axırını maral qıçını ona verməyəydim”.

Qız kəməre daha bir muncuq tikib, ətrafını bəzədi, tonqala çırpı atdı. Sonra uzun müddət nəzərlərini oda zillədi və bərk qar üstündə xırçılıt əşidib başını qaldırdı.

Qarşısında belinə atdığı kisenin ağırlığından azacıq əyilmiş Kiş dayanmışdı. Kisə maral dərisinə bükülmüşdü. Kiş əlindəkini biganə tərzdə qar üstə atıb, tonqalın yanında oturdu. Uzun müddət sakitcə bir-birlərinə baxdılar.

Nəhayət, Su-su dilləndi:

– Sən uzaq yol gəlmisən, Kiş. Müqəddəs Georgi torpağından, uzaq yol.

– Elədir, – Kiş mızıldandı, o, kəməre baxır, gözəyarı onun ölçüsünü aydınlaşdırırdı. – Bəs bıçaq hanı?

– Budur, – qız gödəkcəsinin altından çıxartdı, alovun işığında bıçağın tiyəsi bərq vurdu. – Yaxşı bıçaqdır.

– Ver bura, – Kiş əmredici tərzdə dedi.

– Yox, Kiş. – Su-su güldü. – Bəlkə onu gəzdirmək sən qismətin deyil.

– Dedim, ver bura, – Kiş bayaqkı səsiylə dedi. – Mənim qismətimdir.

Su-sunun baxışları oğlanın yanındakı bükülüyə dikildi və qız kisenin altındakı qarın yavaş-yavaş qızardığını gördü.

– Bu qandır, Kiş? – qız xəbər aldı.

– Hə, qandır. İndi mənim kəmərimi və uzun rus bıçağımı ver.

Birdən Su-su qorxdı, ancaq Kiş qaba bir hərəkətlə dartıb kəməri alanda qızı sevinc dolu bir hiss çuğladı. Qız şəfqətlə oğlana baxdı, döşlərində ağrı hiss etdi və totuq uşaq qolları sanki boynuna dolandı.

– Kəmər arıq adam üçündür. – Kiş tutqun tərzdə dedi və belinə dolayıb, dəmir barmaqlığı birinci dəliyə keçirdi.

Su-su gülümsündü, gözləri daha da qılıqlı oldu. Qız yenidən boynuna dolanan totuq qolların xoş təmasını hiss elədi. Kiş gözəl oğlandı, kəmər isə çox dar tikilmişdi; axı o, arıq adam üçün nəzərdə tutulmuşdu. Nə fərqi vardı ki? Qız bundan sonra o qədər kəmər tiksin ki!..

– Bəs qan? – qız ümid içində çırpına-çırpına soruşdu.

– Bəs qan, Kiş? Axı bunlar... bunlar... başdır?

– Hə.

– Görünür, təzəcə kəsmisən, yoxsa qan donardı bu şaxtada.

– Çox da soyuq deyil indi, qan isə təzədir, lap təzə.

– Ah, Kiş! – Qızın çöhrəsindən sevinc ələniirdi. – Sən onu mənim üçün gətirmisən?

– Hə, səninçün.

Kiş maral dərisini qaldırıb silkələdi və başlar qarın içinə düşdü.

– Üç? – oğlan batqın səslə pıçıldadı. – Yox, azı dörd dəne olmalıdır.

Ancaq Su-su sanki daşa dönmüşdü. Başlar qızın qarşısında idi: Nükunun nazik sifəti, Qnobun qoca, qırışmış üzü, üst dodağı sanki təbəşümdən dartılmış Makamuk və nəhayət, sanki həmişə göz vuran Nos-sabok. Tonqal işığında onların altındakı qarın qırmızı dairəsi get-gedə böyüyürdü.

Qnobun başı altındakı qar əridi və baş canlıymış kimi Su-Sunun ayaqları altına diyirlərini. Ancaq qız qımıldanmadan oturmuşdu, Kiş də tərənəmirdi, baxışları inadla qıza zillənmişdi.

Hardasa meşədə şam ağacı üstündəki qar yükündən azad oldu, yerə dəyən ağır qarın səsi dərədə batqın bir əks-səda verdi. Ancaq onlar hələ də səssizcə oturmuşdular. Ağ Diş tonqalın yanına qaçanda qısa gün başa çatır, yurd yerinə kölgə sürünürdü. İt qovulub-qovulmayacağını anlamaq üçün aralıda dayandı, sonra yaxın gəldi. Ağ Dişin bədəni nədənsə gərildi, belindəki tükü biz-biz dayandı. İt səhsiz tanış qoxuya sarı gedib sahibinin başı yanında durdu, ehtiyatla iylədi və uzun, qırmızı diliylə onu yaladı. Sonra yerə uzanıb, çənəsini göydəki ilk tutqun ulduza sarı qaldıraraq canavar kimi uzun-uzadı uladı.

Su-su özünə gəldi. Qız kişə baxdı, oğlan rus bıçağını qımından çıxararaq, inadla Su-suya göz qoyurdu. Kişin sifəti kəskin və amansız idi. Oradan Su-su öz taleyini oxudu. Başını açaraq qalxdı. Sonra ətrafına uzun-uzadı nəzər saldı – meşənin ətəyinə, göydə göz vuran ulduzlara, yurd yerinə, qar içindəki xizəklərə – bütün bunlar onun həyatıydı. Zəif külək qızın saçının bir çəngəsini ayırıb oynatdı. O, dərindən köks ötürərək başını çevirdi və açıq sifətini küləyə tutdu.

Sonra Su-su bundan belə heç vaxt doğa bilməyəcəyi balaları haqda düşünüb, Kişə yaxınlaşdı və dedi:

– Mən hazırım.

YADDAN ÇIXMAYAN ADAM

La Perl içini çəkə-çəkə qarın üstüylə qaçırdı. O, tövşüyə-tövşüyə öz taleyinə, Alyaskaya, Nom şəhərinə, qumara və bir də, bir də indicə bıçaqla vurub öldürdüyü adama lənət oxuyurdu. Barmaqlarındakı insan qanı artıq soyumuşdu. Amma o dəhşətli mənzərə hələ də gözləri önündən getmirdi: stolun küncündən yapışan adamın yavaş-yavaş döşəməyə yığılması, ətrafa səpələnən fişkalər¹, dağılmış kartlar, içindəkilərin qorxudan tir-tir əsməsi, xəzinədarların çaşqın-çaşqın baxması, dəmir pulların ölü sükutu, camaatın təlaşı və nəhayət, köməyəçağırın dəhşətli, ətərpədici bağırması. Məhz bu bağırması onu aradan çıxmağa məcbur etdi. Və bundan sonra bütün şəhər ayağa qalxıb bir-birinə dəydi.

“Şeytanlar cəhənnəm zəncirini qırdılar!” deyərək o, istehzayla güldü, gecənin zülmətində gözəndən itdi və sahilə tərəf qaçdı.

Qapılar taybatay açıldı. İçəridən gələn işıq seli ətrafı bürüdü. Adamlar otaqlardan, çadırlardan, rəqs salonlarından çıxıb qışqırışa-qışqırışa qatili qovmağa başladılar. Camaatın hay-küyü, itlərin hürüşməsi onu var gücüylə qaçmağa məcbur edirdi. Arxadan gələn səslər yavaş-yavaş azalırdı. Yəqin ki, təqib edənlər axtarışlarının boşa çıxdığını görüb əsəbiləşmişdilər. Amma kiminsə kölgəsi xəlvətcə və inadla onu izləyirdi. Geriyə boylandı. Həmin kölgə görünürdü. Kölgə gah ağ örpəyə bürünmüş açıq düzəndə tutqun qaraltıya dönür, gah da qarlı havanın qalın duman yorğanı içində əriyib yox olurdu. Elə bil kölgə hardansa, yaxın bir yerdən çıxmış və düz onun dalınca yüyürmüşdü. La Perl astaca donquldandı. Səsində yorulub əldən düşmüş qadın heysizliyi vardı. Buna baxmayaraq, o, buz dolanbacların daha dərinliklərinə, qızılaxtaranların qazdığı quyulara tərəf yüyürdü. Birdən ayağı yerə basdırılmış yəndəmsiz payalara və bir yığın kəndirə dəydi, yığıldı, rəngi-ruhu qaçdı. O, sıra ilə düzölmüş və buz bağlamış ağacların üstünə düşmüşdü. Baş gicəlləndi, ürəyi guppultu ilə döyünməyə başladı. Nəfəsi də tənqişdi. Az sonra ona elə gəldi ki, nəhayət, təqibdən canı qurtardı. Addımlarını yavaşladı. Amma gecənin qaranlığında həmin tanış kölgə yenə də görünürdü. La Perl dərhal yerindən götürüldü. Qəflətən beyninə bir fikir girdi: bu, onun xofunu sərnlətdi. Ona, qumar oynayan bir adama, kölgənin qətiyyəti, inadkarlığı sərsəm bir

işarə kimi göründü. Ona elə gəldi ki, dilsiz-ağızsız bu kölgəni lap tale özü göndərib. Məğlubiyyət və ya qələbələrə xitam vermək üçün son oyununu gözləyir. Xoşbəxt La Perl işıq ucu görünən anlara çox nadir hallarda inanırdı. Bu vaxt ağıl və kamal zamanı da qabaqlayır, öz çərçivəsindən çıxıb əbədiyyət üzərində dalğalanır və öz gələcəyini təsadüfün açdığı səhifələrdə oxuyur. Şübhəsiz, indi yalnız bu anların vaxtıydı. Buna görə də o, sahilə uzaqlaşdı. Ağ örpəyə bürünmüş adda-budda meşə zolağına tərəf qaçdı, yaxınlaşan və lap aydın görünən kölgə onu daha qorxutmadı. Amma təqətdən düşmüşdü. Talacıqda dayandı və qəfildən geri döndü. Sağ əlindəki əlcək sürüşüb düşdü. Ulduzların solğun işığında tapançası parıldıdı.

– Atmayın, mən silahsızam...

Kölgədən adam səsi gəldi. La Perl dizləri əsməyə başladı. Hiss etdi ki, hətta topuqları da yüngülcə titrəyir.

Əlbəttə, əgər “Eldorado” restoranının dəmir oturmaqçılarının birində əyləşən və bu hadisəni öz gözləri ilə görəni Uri Bramın tapançası üstündə olsaydı, bəlkə də həmin gecə hər şey başqa cür olacaqdı; yoxsa ona nə düşmüşdü ki, özünə tamamilə bab olmayan bir adamın dalınca bu qədər yol qaçsın. Amma nə fərqi var, ya elə, ya belə?! Bram bir də təkrar etdi:

– Atma, görürsən ki, mən əliyalınam.

– Bəs onda məni niyə qovursan? – deyərək qumarbaz tapançasını aşağı saldı. Uri Bram çiyinlərini çəkdi.

– Bunun nə dəxli var? İstəyirəm ki, mənimlə gedəsən.

– Hara?

– Bax, düşərgənin o başındakı komaya. Mənimkidi.

La Perl yerindən tərpənmədi və ürəyində bütün gözəgörünməz qüvvələri şahidliyə çağırırdı. Yalnız və yalnız ona görə ki, gəlib Uri Bramın sərsəmliyinə tamaşa etsinlər, doyunca gülsünlər. Nəhayət, soruşdu:

– Axı, sən kimsən? Məni nə hesab edirsən? Elə bilirsən tələyə düşəcəyəm? Ay-hay...

– Bura bax, mən Uri Bramam. Komam isə ordadı, düşərgənin başında. Səni tanımıram. Amma sən canlı bir adamın bağırsaqlarını tökdün, əllərin hələ də qanlıdır. Sən qatilsən və hamı səni axtarır. Gizlənməyə də yerin yoxdu. Mənim komam var, heç olmazsa...

– Yaşamaq istəyirsənsə, səsinə kəs – deyərək La Perl onun sözünü ağzında qoydu. – Yoxsa sənin də işini bitirərəm. Xəbərsiz-ətərsiz. Vallah

¹ Fişka – müxtəlif qumar oyunlarında işlənen daş, marka

öldürərəm səni! Koma-zad qulağıma girmir. Görmürsən məni bütün şəhər təqib edir? Onlar məni yerin deşiyindən də olsa tapıb çıxararlar. Burdan əkilmək istəyirəm! Əclaf! Ax, dəli şeytan deyir qayıt geri. Get bir-ikisinin də bağırsaqlarını tök yerə! Görüm onları lənətə gəlsin! Vallah, qarşıma çıxanan bağırsağını tökəcəyəm, köpək uşağı! Həyat bə nədi? Budu da – murdar bir oyundu. Onsuz da bezmişəm həyatdan!

Birdən onu vahimə basdı, qorxusundan səsinə kəsdi. Yalqızlığını hiss etdi. Uri Brama da elə bu lazımdı. Dərhal vəziyyətdən istifadə etməyə çalışdı. Bu adamın sən deyən gözəl və qeyri adı nitqi yox idi. Və o, ömründə indiki kimi uzun danışmamışdı. Yalnız bircə dəfə uzun bir əhvalat danışacaq, vəssalam. Onu da burda yox, başqa yerdə.

– Elə isə, gedək mənə komama. İnan, səni elə gizlədəm ki, heç kəsin ağına gəlməz. Yemək də çoxdu, nə qədər istəyirsən. Yoxsa aradan çıxıb bilməzsən. Nə itin var, nə də sursatın. Dəniz də buz bağlayıb. Yaxınlıqda bircə Sent Maykl Fortudur¹. Amma yəqin ki, bu xəbər oradakı Anvik şəhərinə səndən daha tez çatacaq. Özün bil, başqa yolun yoxdur. Bir az gözlə. Qoy ara sakitləşsin. Bir ay keçər, bəlkə də lap tez. Heç səni yada salan olmayacaq. Baş qarışacaq, hamı Yorka qayıdacaq. Sən lap camaatın içində gizlənəcəksən. Heç kəs bundan şübhələnməz. Qorxma, mən ədalətli adamam və ədalət haqqında öz mülahizələrim var. Səni ələ vermək niyyətim də yoxdu. Mən axı onlar kimi düşünmürəm. Öz ağıma nə gəlib?

Uri qatilin cibindən dua kitabını çıxartdığını gördü və susdu. Şimal qütb parlıtısının göy qübbəsinin şimali-şərq tərəfindən düşən sarımtıl işığında La Perl Uri Bramı papağını çıxartmağa və müqəddəs kitaba and içməyə məcbur etdi. Bram bu müqəddəs andı heç vaxt pozmamışdı. Pozmadı da...

Qumarbaz qapının kandarında bir an ayaq saxladı. Qəflətən onu xilas etmək istəyən adamdan şübhələnməyə başladı. Bu adamın qərribə hərəkətləri qatili təəccübləndirmişdi.

Şamın tutqun işığında otağa göz gəzdirdi. Burda yad adam yox idi və otaq kifayət qədər rahat görünürdü. Ev sahibi qəhvə hazırlayana kimi o, cəld papiros bükdü. Otağın istisi qonağın əzələlərini boşaltdı və o, laqeyd-laqeyd arxasını stula söykəyib ev sahibinin sifətini papirosun əyri-üyrü tüstüsü arasından diqqətlə süzməyə başladı. Bu, güclü

bir insan sifətiydi və bu gücün arxasında sonsuz insan səbri gizlənmişdi. Və o, yəqin ki, bu gücü boş yerə sərf etməzdi. Sifətindəki dərin qırıqlar çarıqları xatırladırdı. Görkəminə diqqətlə baxan adamlar orada xeyrixahlıq, yaxud üzüyolalığ əlaməti görməzdilər. Qalın qaşları altından boz gözlərinin soyuq baxışları adamı üşüdüdü. Çuxura düşmüş yanaqlarından sallanmış sümükləri sifətini bir az da eybəcərləşdirmişdi. Çənəsinin quruluşu bu adamın kor-koranə sərtliyindən, ərköyünlüyündən xəbər verirdi. Alnı geniş deyildi və bu, onun yeri gələndə amansız olduğunu göstərirdi. Səsində, sifətindəki bütün cizgilərdə – burnunda, dodaqlarında və alnındakı qırıqlarda həddindən artıq kobudluq vardı. Ömrü boyu tək yaşamağa adət etmiş adamlar belə ola bilərdi. Bu adam da heç vaxt özgə sözü ilə oturub durmamış, heç kəsdən də kömək ummamışdı. Uzun, qaranlıq gecələrdə beynindəki fikirlərlə mübarizə aparanda belə gündüzlər üz-gözündə gecəki düşüncələrdən əsər-əlamət görməzdin. Dünyagörüşü dar olsa da, məqsədi həmişə aydın idi. Təbiətə yüngül xüsusiyyəti La Perl Uri Bramdan baş açma bilmirdi. Düzü baş açmağa heç halı da yox idi. Əgər Uri oxuyub şənlənsəydi, yaxud ah çəkib kədərlənsəydi, bəlkə də onu asanlıqla başa düşmək olardı. Hətta La Perl onun “tapmaca cizgilərini” də açar və nə yuvanın quşu olduğunu söyləyirdi.

– Mister, mənə kömək edin, – deyər Uri əmr etdi. – Gərək çağırılmamış qonaqları da qarşılamağa hazır olaq.

Yalnız bundan sonra La Perl özünü ev sahibinə təqdim etdi və dərhal işə girişdi. Urinin taxtı otağın uzaq küncündə, divarın dibindəydi. Taxt yöndəmsiz şalbanlardan düzəldilmişdi. Üstünə mamır döşənmişdi. Ayaqları da necə gəldi kəsilməmiş qeyri-bərabər ölçülü şalbanlardan düzəldilmişdi. Taxtın divar tərəfindən Uri mamırları və şalbanların üçünü söküb çıxartdı. Uclarını mişarladı və təzədən yerinə elə qoydu ki, taxtın küncündə boş yer qalsın. La Perl anbardan bir-iki kisə un gətirdi. Onları divarın yanında döşəməyə düzüb taxtın altına itələdi. Uri bu un taylarının üstünə əlavə iki dənə də uzun kisə saldı, üstünə mamır döşədi. Sonra adyalı onların üstünə çəkdi. La Perl bunun üstündə yatmalıydı. Taxt başdan ayağa kimi dəri ilə örtülmüşdü və heç kəsin ağına gəlməzdi ki, onun altında kimsə gizlənib.

Bir neçə həftə ərzində hökumət orqanları gərgin axtarış apardı. Nomda ev qalmadı. Hər yeri ələk-vələk elədilər, amma La Perli tapa bilmədilər. Doğrusu, Uri Bramın komasına heç kəs bir elə əhəmiyyət

¹ Sent Maykl Fortu – Nopton körfəzi sahilində yerləşir

vermədi. Kimin ağına gələrdi ki, Con Randolfun qatili məhz burada gizlənmişdir.

Axtarışlar çoxdan qurtarmışdı. La Perl bütün günü komada var-gəl edir, elə hey kartları düzür, saysız-hesabsız papiros çəkirdi. O, sabit adam deyildi. Şən-zarafatçı söhbətləri xoşlasa da, tez bir zamanda Urinin qaradınməzliyinə alışdı. Uri ilə söhbət adətən çox qısa olurdu. Ya təqibçilərdən, ya da yolların vəziyyətindən, yaxud da itlərin qiymətindən qısaca danışdılar.

La Perl kartda udmağın yollarını tapmağa möhkəm girişmişdi. Bütün günü kartları qarışdırıb paylayırdı. Müxtəlif əməliyyatları, öyrəndiyi fırıldaqları qeyd edirdi. Yenə kartları qarışdırır, təzə bir fənd axtarıb tapırdı. Nəhayət, bu məşğuliyyət də onu təngə gətirdi. Başını stolun üstünə qoyub yadına şəhərin səsi-küylü qumarxanalarını saldı. Xəyalında qumar otaqlarında kart paylayan oyunçuların coşqunluğu, gözətçilərin növbə ilə oyunlara acgözlüklə tamaşa etməsi, diyirlənən ruletka şarı canlandı. Belə anlarda o öz yalqızlığını daha çox hiss edir, uğursuzluğu haqqında düşüncəyə düşürdü. Və çox vaxt hərəkətsiz halda oturub gözlərini bir nöqtəyə zilləyirdi. Bəzən içində coşan amansızlıq onun hiddətli ehtiraslarını daha da qızıqdırırdı. Həyat çox vaxt onunla sət rəftar etmişdi, buna görə də həyatı sevmirdi.

– Həyat çirkin bir oyundu.

Hər dəfə bu sözləri təkrar edə-edə La Perl taleyindən, qismətindən gileyləndirdi.

– Bəxtim yoxdu. Əlim heç vaxt gətirmir. Məni anadan olandan aldadıblar. Hətta ana südündə də aldanmışam. Bir vaxt anam nişanlanmış kartlarla oynamağa məcbur edilib. Guya mənim ayağım düşməyib, anamın məğlubiyyətinə səbəb mən olmuşam. Məgər mənim günahım var? Axı niyə mənə uduzulmuş kartlar kimi baxıb? Onun uduzmasında mənmi günahkaram? Axı niyə anam mənə elə bir qüvvət verməyib ki, heç olmasa qumarda bir dəfə udum? Bəs, başqaları niyə bu imkanı əldən vermir? Axı mən niyə Sitrə gəldim? Nə üçün göyörtədə veyləndirdim? Hardan gəlib çıxdım? Lap donuz kimi yaşayıram. Görürsünüz, hər şey və hamı elə bil mənə qarşı yönəldilib? Az qala bankı udacağdım. Ömrümdə bu qədər pul görməmişdim. İndi bildim nə üçün? Elə buna görə də, Con Randolf kart atdı və eyni vaxtda fişkalı qabağa itələdi. Əcəb oldu onunçün. Cəhənnəm olsun qoy! Dilini qarnına soxaydı. Heç olmasa, mənə də bəxtimi sınağa imkan verəydi. O bilir-

di ki, bankı udacağam. Axı, niyə son anda özümü ələ ala bilmədim? Niyə, hə?

La Perl hirsindən döşəməni yumruqladı və hər şeyə lənət yağdırdı.

Adətən onun belə sarsıntılı dəqiqələrində Uri Bram səssizcə, hərəkətsiz dayanıb bu mənzərəni izləyirdi. Yalnız boz gözləri qaralır, baxışları dumanlanırdı. Sanki bu hərəkətiylə La Perlin deyinməsinin maraqsız, boş bir şey olduğunu bildirirdi.

La Perlə bəlliydi ki, onunla Urini heç bir ümumi cəhət birləşdirmir. Bəs necə oldu ki, Bram onu xilas etdi, təqibdən qorudu? Bu, onu çox təəccübləndirirdi. Amma vaxt da yetişmişdi. Adamların ürəyindəki intiqam hissi onların qızıla olan məhəbbətini söndürə bilmirdi. Beləcə Con Randolfun ölümü artıq şəhər tarixinin arxivinə düşmüşdü. Əlbəttə, qatil tapılsaydı, şübhəsiz, camaat öz işini bir kənara qoyub ədalət məhkəməsinin hökmünü gözləyərdi. Təəssüf ki, qatili axtarıb tapmaq daha onlar üçün birinci dərəcəli vəzifə ola bilmədi. Çayın dibində qızıl yatırdı. Sahildəki qumlar hələ öz qiymətini itirməmişdi. Dənizin donu açılandan sonra isə adamlar öz kisələrini çiyinlərinə salıb o yerlərə gedəcəkdilər. Burada onları dünyanın bütün naz-neməti gözləyirdi.

Bir gecə La Perl Uri Bramla birlikdə itləri kirşəyə qoşdu və onlar ağ qarlı örtülmüş cığırla cənuba yollandılar. Daha doğrusu, Sent Maykl Fortuna çatmamış sahilboyu şərşə tərəf üz tutdular. Alçaq sıra dağları. Təpəlikləri aşıb Anvik çayının yanından ötdülər və düz Yukona gedib Koyukuk, Tanan və Minuk şəhərlərini arxada qoyaraq iki dəfə qütb dairəsini keçib böyük bir düzənliyə çıxdılar və burdan cənuba döndülər. Bu, həddindən artıq üzücü bir səyahət idi. Və La Perl heç cür başa düşə bilmirdi ki, Uri Bram niyə onu bura özüyə gətirib. Nəhayət, Uri dedi ki, düzənliyin o tayında – İqlə onun öz sahəsi var və orada adamlar işləyirlər. İql şəhəri düz sərhəddə yerləşirdi. Onun bir neçə milliyində yerləşən Kyudaxi istehkamlarının kazarmaları üstündə Britaniya bayraqları yellənirdi. Bundan sonra Douson, Pelli, Beşbarmaq, Vindi Arm, Linderman, Çilkut və Dayya gəlirdi.

Onlar İql şəhərini də ötüb dayandılar. Bu, onların son dayanacağıydı və burda ayrılmalıydılar. La Perl arxayın idi. Ətrafdan baharın iyi gəlirdi. Günlər ərazisi ilə mənzil başına gedib çıxmalydı. Sanki azadlıq lap qulağının dibində idi. Hər təzə gün gəldikcə o da təzə həyata yaxınlaşırdı. Dünya geniş dünyaydı və gələcək yenə ona işıqlı görünürdü. Şəhər yeməyi zamanı La Perlin keyfi lap durulmuşdu. Fit çalır,

astadan mahnı oxuyurdu. Uri itləri qoşquya qoşdu və yola düşməyə hazırlaşdı. Hər şey hazır idi. Amma La Perl yola düşməyə hazırlaşanda Bram sönmüş odun parçalarını tonqala yaxın gətirdi, üstündə oturub soruşdu:

– Sən heç Ölü Atlar Yolu haqqında eşitmisənmi?

Onun baxışları qayğılarla dolu idi. La Perl sualı başa düşmədi və çiyinlərini çəkdi.

– Bəzən həyatda elə adamlar olur ki, onları yaddan çıxartmaq, unutmaq çox çətindir, – deyə Uri astadan, tələsmədən söhbətə başladı. – Mən belə bir adamla görüşmüşəm. Bax, dediyim həmin Ölü Atlar Yolunda. 1897-ci ildə qarlı dağ aşırımlarını keçmək çoxlarının həyatı bahasına başa gəlib. O vaxtdan bu aşırımların adı beləcə qalıb. Bir vaxt buralarda atlar buz heykəllərə dönüb və Skaquyadan Bennet¹ qədər dağlarda bütöv at cəmdəkləri sıralanıb. Qarlı aşırımları keçərkən yük dolu bu atlar sürüşüb dərələrə düşmüş, tikə-tikə olmuşlar. Bəziləri isə uçurumlarda can vermiş, dolu kisələrin ağırlığına tab gətirməyib bataqlığa düşmüş, lehməli sularla boğulub ölmüşlər. Mən dəhşətli mənzərələrin şahidi olmuşam. Adamların bu dilsiz – ağızsız heyvanlara necə əziyyət verdiklərini, onları ölənə kimi qovduqlarını gözlərimlə görmüşəm. Atlar uçuruma düşəndən sonra heyvanların sahibləri təzədən sahilboyuna qayıdıb təzə atlar alırdılar. Bəziləri hətta bu yazıq heyvanları öldürmək üçün əziyyət də çəkmirdi. Onları elə beləcə taleyin hökmünə buraxırdılar. Amma bu aşırımdan keçməzdən əvvəl atların yəhərlərini və nallarını çıxarıb saxlayırdılar. Qarlı dağ aşırımlarından keçən bu adamların ürəyi elə bil daşdan idi, onlar azğınlaşmışdılar.

Belə günlərin birində məhz orada böyük bir ürək sahibinə rast gəldim. Yaxşı və vicdanlı adam idi. Elə bil lap peyğəmbər övladıydı. Dincəlmək vaxtı gələndə o, atların belindən yükləri boşaldır, bu zaman heyvanlar rahat nəfəs alırdılar. Atların yeminə yüzlərlə dollar xərcləyən bu adam heyvanların sürtülüb yara olmuş bellərini yorğanla örtərdi. Amma o biri sahibkarların atlarının belinə baxanda adam dəhşətə gəlirdi. Yəhərlərin altında dərin yaralar irin bağlamışdı. Nalları sürtüb təmizlədikdən sonra bu adamlar yazıq heyvanları dırnaqlarından qan axana kimi qovardılar, amma mənim rast gəldiyim adam isə cibindən son dollarını belə nalların mismarına verərdi. Biz onunla bir

yorğan altında yatırdıq, bir qabdan çörək yeyirdik. Beləcə, dediyim bu yolda qan qardaşı olduq. Bu yollar ağıllarını itirmiş və tanrını lənətləyə-lənətləyə ölən həmin adamların yoludur. Həmin adamlardan fərqli olaraq, mənim unuda bilmədiyim dostum bütün günü yorulsa da, həmişə yüyəni boşaldır, tapqırı çəkməyə vaxt tapırdı. Görürdüm ki, tez-tez o, bu sonsuz əzab dənizinə baxırdı. Gözlərindən acı yaşlar axırdı. Dağ aşırımlarında yazıq atlar şahə qalxaraq imdad istəyirdilər. Qabaq ayaqlarını divarına dirəyirdilər. Elə bil pişiklər divara dırmaşırdı. O vaxt bütün yollar sıldırım dərəyə düşən atların sümükləri ilə örtülmüşdü. Bu cəhənnəm yolunda mənim dostum heyvanlara o qədər nəvaziş, o qədər qayğı göstərirdi ki, atlar ruhlanırdı. Atlardan biri yıxılısaydı, o, dərhal karvanı saxlayırdı. Həmin atı qaldırıb çıxartmalı idi. Belədə heç kəsin ona etiraz etməyə cəsarəti çatmazdı. Qarlı aşırımı keçəndən sonra təxminən əlliyyə qədər at qovub öldürən bir adam təzədən at almaq fikrinə düşdü. Biz bir ona, bir də dönüb öz atlarımıza baxdıq. Bizim atlarımız poni cinsli atlar idi. O, bizə beş min dollar təklif etdi. Cibimizdə isə siçanlar oynayırdı. Amma yadımıza dağ yamaclarındakı zəhərli otlar, qarlı dağ aşırımları düşdü. Qardaşdan artıq hesab etdiyim dost isə bir kəlmə belə danışmadı. Sakitcə atlarını ayırdı. Sonra mənə baxdı. Biz bir-birimizi başa düşdük. Mən onun atlarını qovdum, o da mənimkiləri. Beləliklə, biz öz atlarımızın hamısını güllələdik. Öz əlli atını öldürən sahibkarın ürəyi az qala partlayacaqdı. Güllə səsləri və atların dəhşətli hayqırtıları at almaq istəyəni özündən çıxarmışdı. Bizə ağzına gələni dedi. İndi bildin Ölü Atlar yolunda rast gəldiyim və özümə qan qardaşı hesab etdiyim həmin adam...

– Bildim, Con Randolf! – deyə La Perl onun sözünü tamamladı, dodaqları dartıldı.

Uri başını tərpətib dedi:

– Şadam ki, başa düşdün.

Amma La Perl qüssəliydi.

– Mən hazır – deyə o, bildirdi. – Gəl keçək əsas məsələyə, amma cəld ol.

Uri Bram ayağa durdu:

– Ömrüm boyu Allaha inanmışam, – dedi. – Bilirəm ki, tanrı ədalətli tanrıdır. Yəqin ki, indi yuxarıdan bizə baxır və taleyimizi həll etmək istəyir. Onu da bilirəm ki, o gözəgörünməz qüvvə bax, mənim bu sağ əlimin onun hökmünü yerinə yetirməsini istəyir. Mən Allaha o qə-

¹ Skaquya, Bennet – sal qayalı dağlarda şəhər adları

dər ürekdən inanıram ki, hətta səninlə bərabər şərtlərlə atışmağa razıyam. Qoy o gözəgörünməz ilahi qüvvə son hökmü də özü versin.

Bu sözlərdən sonra La Perlin ürəyi sevincdən döyündü. O, Urinin itaət etdiyi gözəgörünməz qüvvəyə yox, yalnız təsadüfə inanırdı. Bu, həmin təsadüf idi ki, indiyə kimi ondan öz köməyini əsirgəməmişdi; sahilboyu qar təpəcikləri arasında gecənin zülmətinə qaçanda da.

– Axı bizim bircə tapançamız var, – deyə La Perl etiraz yoxladı.

– Növbə ilə atacağın, – deyə Uri Bram bəxti üzdə olan adamın xüsusi sistemli tapançasını çıxartdı və onu diqqətlə yoxladı.

– Onda gəl belə edək. Kimin birinci atacağını qoy kart desin!

Bəxti üzdə olan adamın bədəni istiləndi. Ürəyində kart oyununu götür–qoy etdi. Və o, Urinin sakitcə razılaşdığını görüb kartını cibindən çıxartdı. Ona elə gəlirdi ki, bu dəfə də təsadüf mütləq ona kömək edəcək, günəş yenə də ona gülümsəyəcək. Cəld kartlardan birini çıxartdı. Bunu ona görə etdi ki, sifə paylayan adamı müəyyənləşdirsin. Bəxti gətirdi. Sevincdən əsdi. Cəld kartı qarışdırdı. Sonra payladı. Uri valet pik kartını çəkdi. Oynamağa başladılar. Urinin əlində heç bir kozır yox idi. Amma bəxti üzdə olan bu adamın iki tuzu, iki kozırı vardı. Həyat bu dəfə də onun üzünə gülmüşdü. Beləliklə, onlar əlli addım ölçüb məsafəni müəyyənləşdirdilər.

Uri dedi:

– İşdi, sən məni öldürsən, itləri də, sursatı da götür. Cibində onlara aid rəsmi mülki kağızları da var. Onları da götürərsən.

O çiyinlərini düzəldib dik ayağa qalxdı. Əlli metrlik məsafənin kənarında dayandı, və beləcə düz qərbinin üzünə baxdı. La Perl gözlərini qıydı. Arxasını şüaları ilə okeanı yuyan günəşə çevirdi və nişan aldı. Tələsmirdi. Yaz yelinin ani vıyılması iki dəfə şam ağaclarını titrətdi və o, silahı aşağı saldı. Birdən dizi üstə çökərək tapançanı hər iki əli ilə bərk–bərk tutub atəş açdı. Uri addım atıb əllərini yellətdi. Səndələyib qarın üstünə yıxıldı. Güllə onun ürəyinə dəymədi, yoxsa elə oradaca qalardı.

Uri var gücünü toplayıb ayağa qalxdı. Tapançanı istədi, La Perlin könlündən ikinci dəfə atəş açmaq keçdi. Amma elə o dəqiqə bu fikri beynindən çıxartdı. Belə hesab edirdi ki, onsuz da təsadüf onun tərəfindədir. Əgər bu dəfə də hiylə və fırıldaq işlətsə, sonra cavab verməli olacaq. Yox, o, bu oyunu vicdanla oynayacaq. Axı Uri ağır yaralanıb. Çətin ki, əlində bu ağır tapançanı saxlaya bilsin. Bəlkə heç dəqiq nişan ala bilməyəcək?!

La Perl kinayə ilə güldü və tapançanı yarıya uzadıb dedi:

– Hə, bə deyirdin Allah var? Hani, hardadı o?

– O, hələ son sözünü deməyib. O sözü eşitməyə hazırlaş...

La Perl Bramla üzbəüz dayandı. Sonra geri döndü. Hətta məsafəni uzatmaq da könlündən keçdi. Uri sərxoş adamlar kimi yırgalanırdı. Tapança çox ağır idi. Qorxurdu ki, onu saxlaya bilməsin. La Perl də elə bu fikirdə idi. Uri Bram tapançanın dəstəyindən yapışıb əlini başı üstünə qaldırdı. Sonra onu yavaş–yavaş gözünün önünə çəkdi. Bəxti üzdə olan adamın düz ürəyini nişan alıb çaxmağı çəkdi. La Perl hərəkətsiz qaldı, dərhal onun San–Fransisko haqqındakı arzuları dumanlandı və söndü. Ayağının altında günəş işığına qərç olmuş bəyaz qar birdən qaraldı. O, bu dəfə pıçılıtlı ilə təsadüfü qarğıdı. Son dəfə belə kobut səhv buraxdığı bu amansız oyunu lənətlədi.

AĞILDANKƏMLƏR PALATASINDA SÖYLƏNMİŞ ƏHVALAT

– Mən? Yox, mən dəli deyiləm. Burada assistentlik edirəm. Heç bilmirəm, mən olmasaydım miss Kelsi və miss Cons nə günə düşürdilər. Bizim palatada iyirmi beş ağıldankəm var, özü də, bunlardan daha betəri ola bilməz. Yaxşı, mən olmasaydım, onları kim yedirdərdi? Dəliləri yedirtməkdən yaman xoşum gəlir. Onlar heç bir əngəl törətmir, heç törədə də bilmirlər. Hərəsinin ya əlinə, ya ayağına nəşə olub, danışa da bilmirlər. Vəziyyətləri yaman ağırdır. Mən isə yeriyyə bilmirəm, danışa bilmirəm, kefim çəkən hər şeyi edirəm. Ağıldankəmlərlə gərək ehtiyatlı olasan, onları tələsik yedirmək olmaz. Belədə boğula bilərlər. Miss Cons bu sahədə böyük təcrübə qazandığını söyləyir. Hər dəfə xəstəxanaya təzə dayə gələndə, dəliləri yedirtməyi mən başa salıram. Təzə dayə onları yedirdəndə ay gülürük ha! Dayə ağıldankəmi elə ləng, elə ehtiyatlı yedirir ki, ağzına səhər yeməyi qoyanda şam yeməyinin vaxtı yetişir. Hə, bax onda mən dayəni başa salmağa çalışıram, təcrübəm çoxdur axı. Doktor Dalrimpl özü belə deyir, o isə ağzının sözünü bilən adamdır. Hər şeyi yerli-yataqlı eləsən, başıhavalı iki dəfə sürətlə içəri ötürə bilər.

– Adım Tomdur. İyirmi səkkiz yaşım var. Bizim binada mənə hamı tanıyır. Bura xüsusi binadır axı! Kaliforniya ştatında yerləşir, yerli siyasətçilər onu yola verirlər. Hə, hə, bilirəm. Mən lap çoxdan burda yaşayıram. Mənə etibar edirlər. Dəqiqəbaşı mənə iş tapşırlar və əgər mən ağıldankəmlərlə məşğul deyiləmsə, binada elədən-belə, elədən-elə qaçıram. Dəliləri çox sevirəm. Onlarla birlikdə olanda orasını fikirləşmək mənə ləzzət verir ki, nə yaxşı, özüm başıhavalı, ağıldankəm deyiləm.

Bura, bizim bu ev yaman xoşuma gəlir. Burdan savayı heç yeri xoşlamıram. Bir dəfə çıxıb getmişdim, özüm qayıtdım və mənə təzədən bu binaya qəbul elədilər. Çox sağ olsunlar. Evdə yaşamağı xoşlayıram, bundan yaxşısını isə əliçıraqlı axtarasan, tapa bilməzsən. Özüm də heç ağıldankəmə oxşamıram, düz sözümdür. İlk baxışdan bunu anlamaq olar. Mən assistentəm. Başıhavalı üçün bu, böyük işdir. Kimdir başıhavalı? Kim olacaq, dəlilər. Elə bilirdim, sizə yaxşı məlumdur. Burda biz hamımız dəliyik.

Ancaq mən başqalarına bənzəmirəm. Hətta doktor Dalrimpl deyir ki, bizim bina üçün mən çox ağıllıyam, ancaq özüm bu barədə heç

kimə bir kəlmə də deməmişəm. Məncə, burda hamımıza xoşdur. Məni heç vaxt keçmə tutmur, başqa ağıldankəmləri isə məlum məsələdir. Ağacın dalındakı o evi görürsüz? Orada ən pis keçmənilər yaşayır. Onlar öz evlərini klub adlandırır və and-aman edirlər ki, azadlıqda yaşayanlar kimi gün görürlər, bir balaca nasazdırlar, vəssalam. Oradakıları heç xoşlamıram. Keçmələri tutub yerdə çapalayanda heç, başqa vaxtlar mənə ələ salırlar. Əh, mənimçün dəxli yoxdur. Məni ki, keçmə yerə sərələmir, mən ki, başımı divara çırpıram. Bəzən isə onlar dəli kimi ora-bura cumur, otağı ələk-vələk edib oturmağa yer axtarırlar. Ancaq ay oturdular ha! Ümitsiz keçmənilər lap zəhlətökəndirlər, bir az yolayaxınları isə quru bəylər kimi şəstlə gəzişirlər. Özümün keçməli olmadığıma elə sevinirəm ki! Keçməlidə xoşa gələsi heç nə yoxdur. Boş yerə çənə döyməkdən savayı əllərdən heç nə gəlmir.

Miss Kelsinin deməyindən belə çıxır ki, mən də çənədən boşam. Ancaq mən ağlabatan şeylərdən danışırım, məlum məsələdir ki, dəli belə danışa bilməz. Doktor Dalrimpl deyir ki, mənim çox bəlağətli danışığım var. Bunu özüm də bilirəm. Bir qulaq verəydiniz ki, mən öz-özümə, ya da ağıldankəmlərlə necə danışırım. Arada mənə elə gəlir ki, siyasi xadim olsaydım yerinə düşərdi, sonra düşünürəm ki, yox, çətin olar mənə. Siyasətçilərin hamısı çərəncidir, çərənləməyi ilə də qarınlarını otarırlar.

Bizim binada dəli yoxdur. Sadəcə olaraq hamısının başı havalıdır. Arabir kəfaçan əhvalatlar olur. Qulaq asın bir. Aramızda qızlar da var, on-on iki nəfər olurlar, nadir hallarda keçmələri tutur, hə, bu qızlara tapşırıqlı ki, yeməyə süfrə açsınlar. Arabir onlar vaxtından qabaq işlərini görüb dairə vurur, çənə döyürlər. Mən isə yavaşca qarıya yaxınlaşıb qulaq asıram. Ay danışsınlar ha, az qala adam qarını tutub qəşş eləsin. Bilirsiz onlar nədən danışsınlar? Əvvəlcə xeyli oturub, ağızlarına su alırlar. Sonra biri deyir “Şükür Allaha ki, mənim ağılım başımdadır”. O biriləri razılıqla başlarını tərpedir. Yenə ağızlarına su alırlar. Bir az keçmiş başqa qız deyir: “Şükür Allaha ki, mənim ağılım başımdadır” və bütün qızlar başlarını tərpedirlər. Bax beləcə onlar növbəylə eyni sözü təkrar edirlər. Gördünüz? Dəlidlər, ya yox? Mən də başıhavalıyam, ancaq şükür Allaha ki, onlar kimi deyiləm.

Arabir mənə elə gəlir ki, ümumiyyətlə, mən başıhavalı deyiləm. Orkestrdə çalırım, not oxuya bilirəm. Elə bilirlər ki, orkestrdə dirijordan savayı hamı dəlidir. Əslində dəlinin yekəsi elə dirijorun özüdür. Hamı-

mız belə fikirləşirik, ancaq heç kimə heç nə demirik, yalnız öz aramızda danışıq. Biz bilirik, onun işi siyasətlə bağlıdır, istəmirik ki, işsiz qalsın. Mən barabanda çalırım. Mənsiz binamız keçinə bilməz. Bunu dəqiq bilərəm. Bir dəfə xəstələndim. Məəttəl qaldım ki, mən boksda yatıb sağalanacan nə əcəb binada hər şey kölləmayallaq getmədi.

Eh kefim çəkən vaxt mən burdan çıxıb gedə bilərəm. Ancaq o qədər də səfeh deyiləm ki, allıma belə şey girsin. Burada günüm pis keçmir. Bir də, mənsiz burda hər şey tərs-məzhəb gedər. Bircə ondan qorxuram ki, günün birində onlar fikirləşər ki, mənim ağlım yerindədir, burdan qovarlar, düşərəm azad aləmə, onda gərək özüm özümü dolandıraram. Azad aləmin nə olduğunu yaxşı bilərəm və ondan zəhləm gedir. Burada lap yaxşı dolanıram, artıq şey də könlümdən keçmir.

Arabir mənim sifətimdəki təbəssümü görürsüz də... Ha istəyirəm, yaxamdan əl çəkmir. Bəzən isə bilə-bilə güllümsünürəm. Ancaq mən eybəcər deyiləm. Tez-tez güzgüdə özümə baxıram. Çox gülməli ağzım var, dodaqlarım sallanır, dişlərim çürüyüb. Başıhavalını tanımağa nə var ki, ağzına və dişlərinə baxsan hər şey məlum olar. Ancaq mənim görkəmə dəliliyimə dəlalət eləmir. Sadəcə olaraq, dəlillərə oxşamağımda mənimki gətirib.

O qədər şeylər bilərəm ki! Bildiklərimin hamısını danışsam təəcübəndən quruyub qalarsız. Ancaq nəyisə başa düşmək istəməyəndə, ya da ürəyimcə olmayan bir işi görməyə məni məcbur eləyəndə dərhal dodaqlarımı sallayıb, hırıldayır, mələyirəm. Keçmənilərin mələməsini o qədər eşitmişəm ki, onların oyununu çıxarmağa nə var! Belədə kimi istəsəm barmağıma dolaya bilərəm. Hər cürə mələyə bilərəm. Bu günlərdə miss Kelsi məni idiot adlandırdı. Mən özümü dəliliyə vurub o arvadı aldada bildim və Kelsi yaman əsib-coşdu.

Bir kərə miss Kelsi məndən soruşdu ki, "niyə ağıldankəmlər haqqında kitab yazmırsan?". Onda mən Kelsiyə məsləhət gördüm ki, balaca Alberti necə anlamaq lazımdır. Balaca Albert ağıldankəmdir, onun sol gözünün səyriməsindən nə istədiyini dərhal anlayıram. Bax bunu miss Kelsiyə başa salanda o özündən çıxdı, sən demə, bu barədə heç nə bilmirmiş. Ancaq haçansa mən o kitabı yaza da bilərəm. Amma yazmağın qayğısı çoxdur, danışmaq isə su içmək kimi asandır.

Siz heç mikrosefal görmüsüz? Başı yumruq boyda cumbulu olan uşaqlara deyirlər mikrosefal. Bir qayda olaraq, elələri ağıldankəm olur, ancaq çox yaşayırlar. Hidroçefallar arasında isə dəlisi az olur. Onların

baş yekə, ağrıları yerində olur. Ancaq onlar az yaşayır, həmişə ölürlər. Beləsinə baxır və düşünürsən ki, çox çəkməz, gedər fələyin dəminə. Arabir tənbellik yaxamdan yapışanda və dayə üstümə deyində təəssüflənirəm ki, ağıldankəm deyiləm; elədə məni işləməyə qoymaz, yeməyi özləri qaşıqla ağzına aparardılar. Yox, elə bu cür qalmağın yaxşıdır, nə qədər kefim çəkir, danışırım özümçün.

Dünən isə doktor Dalrimplə mənə dedi: "Sənsiz mən nə edərdim, Tom?". O nə danışdığını gözəl bilir. Zarafat deyil, iki il ərzində onun əlindən min cürə dəli keçib. Ondan qabaq burda doktor Uotkom işləyirdi. Həkimləri bura təyin edirlər. Hamısı siyasətdir. O qədər həkim görmüşəm ki! Mən bura onların hamısından övvəl gəlmişəm. İyirmi beş ildir ki, buradayam. Yox, yox, şikayət eləmirəm. Burdan yaxşı yeri hardan tapacağam?!

Başıhavalı olmaq səfeh işdir. Doktor Dalrimplə baxın bir. Vəziyyəti çox çətindir. Hər şey siyasi ədavətin gedişindən asılıdır. Siz heç təəccüblənməyin ki, biz siyasət haqqında da mırt vururuq. Siyasətin cikinə də bilirik, bikiyə də, bu isə pisdirdi. Bizim bina kimi yerlərə gərək siyasət baş soxmaya. Doktor Dalrimplə baxın bir. İki ildir bura gəlmişəm, ancaq çox şey öyrənib. Ancaq günlərin birində hansı siyasi kələkdən sonrasa onun başını buradan əkib, yerinə təzə həkim yollayacaqlar, o zavallının isə bizim işimizdən heç başı çıxmıyacaq.

Mənim burda olduğum müddətdə neçə-neçə dayə dəyişilib. Onların bir çoxu lap kefin istəyəndir. Ancaq dayələr gəlir və çıxıb gedirlər. Çoxları ərə gedir. Arabir mən də fikirləşirəm ki, evlənsəydim pis olmazdı. Necə oldusa, bu haqda doktor Uotkomla danışdım, ancaq o dedi ki, təəssüflər olsun, başıhavalılara evlənməyə icazə verilmir. Bir dəfə əməlli-başlı vurulmuşdum Dayəyə. Adını çəkmək istəmirəm. Mavi gözləri, sarışın saçları, zərif səsi vardı, özü də, mən onun xoşuna gəlirdim. Özü bu haqda mənə demişdi. Həmişə mənim qılığıma girirdi ki, yaxşı və üzüyola olum. Bir vaxtcan mən onun hər sözünə qulaq asırdım... Sonra mən qaçıb getdim. Bilirsiz, o məni atıb ərə getdi. Mənə bu barədə bircə kəlmə də demədi.

Mənə elə gəlir ki, evlənmək gördüyü kimi də xoş hadisə deyil. Doktor Enqlinlə arvadı tez-tez dava-dalaş salırlar. Özüm görmüşəm. Bir dəfə isə öz qulaqlarımla eşitdim ki, arvadı onu dəli adlandırdı. Bundan sonra doktor Enqlin az qala həqiqətən dəli olacaqdı. Ancaq burada çox tab gətirmədi. Yenə hansı siyasi firıldaq baş verdi və Enq-

linin başını əkdilər. Doktor Mandevill onun yerinə gəldi. Subay idi. Bir dəfə onun mühəndislə danışığını eşitdim. Doktor Mandevill mühəndisə dedi: “Şadam ki, əl-qolumu arvad tumanıyla bağlamamışam”. Tuman arvad geyimidir. Bir azca başıhavalı olsam da, Mandevillin nəyi nəzərdə tutduğunu anladım. Ancaq heç kimə heç nə demədim. Adam dilini dinc saxlayanda o qədər maraqlı şeylər eşidir ki!

Başıma o qədər qəza gəlib ki, danışsam qurtarmaz. Bir kərə nə təhər olmuşdusa, mənə Bopp ailəsi götürüb, dəmir yolu ilə qırx mil apardı. Onların ferması vardı. Doktor Enqlin onları başa salmışdı ki, mən güclü və zirək adamam, mən də elə olmağa çalışırdım ki, bu ailə mənə tərbiyə eləsin. Piter Bonn vəd etdi ki, mənimçün hər şərait yaradacaq və hüquq işçiləri bütün kağız-kuğazları doldurdular.

Ancaq lap tezliklə anladım ki, ferma heç də mənim arzuladığım yer deyil. Nədənsə missis Bopp məndən qorxurdu və evdə yatmağıma icazə vermirdi. Mənimçün taxta-tuxtadan həyətdə bir qutu düzəldib, orada yatmağa məcbur edirdilər. Gərək səhər saat dördə durub atları yedizdirə, inəkləri sağa, südü qonşulara paylayaydım. Guya ki, adicə bir iş idi, əslində isə sübh tezdən gecə yarıyacan nəfəs almağa amanım olmurdu. Odun doğrayırdım, hin təmizləyirdim, bostan belləyirdim, daha nə, nə edirdim. Nə istirahət vardı, nə də boş vaxt.

Görün nə deyirəm. Mənə qalsa, sübh tezdən inək sağmaqdana, ağıldan kəmlərə südlü sıyıq vermək yaxşıdır. Missis Bopp mənə uşaqlarına yaxın buraxmır, qorxurdu. Elə özüm də qorxurdum. Heç kim baxmayanda uşaqlar mənim oyunumu çıxarır, mənə lunatik adlandırırdılar. Adımı da Lunatik Tom qoymuşdular. Qonşu uşaqları isə mənə daşa basırdılar. Burda, bizim evimizdə isə belə şey heç vaxt olmur. Ağıldankəmlər daha yaxşı tərbiyə alıblar.

Missis Bopp mənə çimdikləyir, saçlarımı çəngələyirdi, guya ki, mən tənbellik edirəm, mən isə cavabında gic-gic hırıldaıyrdım. Arvad neçə dəfə demişdi ki, guya mən onun axırına çıxacağam. Bir dəfə mən quyunun qapağını örtməyi yaddan çıxartmışdım, tərs kimi dana ora düşüb boğuldu. Piter Bonn vəd etdi ki, mənə kötəkləyəcək. Sözüünün üstündə də durdu. Şallağı götürüb mənim üstümə yeridi. Dəhşətdi. Mənə heç vaxt döyməmişdilər. Bizi bu evdə heç kim döymür. Ona görə deyirəm ki, mənə burada yaşamaq sərf eləyir.

Qanundan başım çıxır, bilirəm ki, Boppun mənə kötəkləməyə ixtiyarı yoxdu. Bu amansızlıqdı, kağızlarımda isə yazılıb ki, mənimlə

amansız rəftar etməyə onun ixtiyarı yoxdur. Ancaq mən ona heç nə demədim. Sadəcə olaraq gözləyirdim və təkcə bu gözlədiyimə əsasən demək olar ki, mən başıhavalıyam, ya yox. Çox ləng işləyir, elə hey gözləyirdim ki, mənə geri qaytarsınlar. Gic-gic hırıldaıyır, mələyirdim. Ancaq mənə evə göndərmirdilər. Bir dəfə, ay təzə başlananda missis Brauna adlı qonşumuz Piter Bonn çatası üç dollar pulu mənə verdi – satdığım südün haqqıydı. Səhər çağıydı. Axşam çağı missis Brauna çatası südü apardı, gərək Piter Bonnun qəbzini də verəydim ki, üç dolları alıt. Ancaq mən elə eləmədim. Getdim dəmiryol vağzalına, bilet aldım, mindim qatara, qayıtdım geri. Bax mən beləcə ipləməyəm.

O vaxtacan artıq doktor Enqlin işdən çıxmışdı, yerində Mandevill işləyirdi. Düz onun kabinetinə yollandım. Mənə tanımırdı. “Salam, – dedi. – Bu gün qəbul günü deyil”. “Mən qəbula gəlməmişəm. Adım Tomdur. Buranın adamıyam”. O öz təəccübünü gizlətmədən fit çaldı. Hər şeyi ona danışdım, şallağın yerlərini göstərdim, Mandevill əsəbiləşdi və dedi ki, bu işi beləcə qoymayacaq.

Eh, bir görəydiz ağıldankəmlər mənim qayıtmağıma necə sevinirdilər.

Düz onların palatasına getdim. Balaca Alberti təzə dayə yedizdirdi. “Dayanın, – ona dedim. – Belədə heç nə əmələ gəlməz. Görmürsüz onun sol gözü necə atr? Qoy göstərim ki, onu necə yedirtmək lazımdır”. Deyəsən, təzə dayəyə elə gəldi ki, mən təzə həkiməm və itaətlə qaşığı mənə uzatdı. Mənə elə gəlir ki, mən çıxıb gedəndən bəri balaca Albert belə iştahayla yeməmişdi. Təhərini bilsən, ağıldankəmlərlə işləmək çox asandır. Bir dəfə öz qulaqlarımla eşitdim miss Cons miss Kelsiyə deyir ki, ağıldankəmlərlə işləmək üçün mənim xüsusi istedadım var.

Günün birində gərək doktor Dalrimplə danışsam ki, mənə başıhavalı olmadığım barədə arayış versin. Sonra ondan xahiş edəcəyəm ki, mənə ağıldankəmlər palatasına həqiqi assistentliyə qəbul etsin, öz stolum olsun, ayda da qırx dollar maaş versinlər. Daha sonra isə miss Consla evlənərəm və biz kefirmiz istəyən kimi yaşayarıq. Yox, əgər miss Cons sözüümü yerə salsa, onda ya miss Kelsiyə, ya da başqa tibb bacısıyla evlənərəm. Onların çoxu ər üçün əldən gedir. Heç vecimə də deyil ki, əgər günlərin bir günündə arvadım əsəbiləşib özündən çıxar və mənə dəli deyər. Dəxli yoxdu. Başdan xarablarla işləməyə öyrəndəndən sonra bir arvadın öhdəsindən gəlməyə nə var ki!

Sizə hələ danışmamışam ki, bir dəfə burdan necə qaçmışam. Yatsaydım heç yuxuma da gəlməzdi ki, burdan qaçım, ancaq Çarli ilə Cou məni işə saldılar. Hər ikisi epileptikdir. O gün hansı işdən ötrüsə doktor Uilsonun kabinetinə getmişdim, dala qayıdanda gördüm ki, Çarliyə Cou gimnastika zalının küncünə qısılib mənə işarə edirlər. Yaxınlaşdım.

– Salam. – Cou dedi. – Sənin ağıldankəmlərin necədir?

– Əla, – cavab verdim. – Bəs sizin keçmənilərdə təzə nə var?

Cin vurdu onların təpələrinə, mən isə heç nəyi vecimə almadan uzaqlaşmağa başladım. Daldan çağırdılar:

– Tom, biz qaçmaq istəyirik. Birlikdə qaçaq?

– Niyə? – soruşdum.

– Dağın başına qalxacağıq, – Cou ləzzətlə dedi.

– Orada qızıl çadırı tapacağıq, – Çarli əlavə elədi. – Biz daha keçməli deyilik. Sağalmışıq.

– Yaxşı, – dedim.

Biz gimnastika zalının yanından sovuşub həyəətə çıxdıq.

Onca dəqiqə keçməmiş mən dayandım.

– Hə, nə oldu? – Cou soruşdu.

– Gözləyin, mən geri qayıtmalıyam.

– Niyə? – Cou əl çəkmədi.

– Balaca Albert üçün.

Onlar əsəbiləşib dedilər ki, qayıtmayım. Ancaq mən heç vecimə də almadım. Bilirdim ki, qayıtmayım. Ancaq mən heç vecimə də almadım. Bilirdim ki, mütləq gözləyəcəklər. İyirmi beş ildir ki, burada yaşayıram, dağdakı cığırları ovcumun içi kimi əla tanıyıram. Çarligil isə tanıyırlar. Ona görə məni də özləriylə qaçıрмаq istəmişdilər.

Balaca Albertin dalyca qayıtdım. Albert nə yeriylə bilirdi, nə də danışa, mələməkdən savayı əlindən heç nə gəlmirdi. Onu qucağıma alıb getdim. Lap uzaqdakı çəmənliyi də keçdik. Tezliklə meşə və kol-kos elə sıxlaşdı ki, mən cığırı itirdim, biz inəklərin suvarılmağa aparıldığı yolla gedib hasarı aşdıq və yaşadığımız ərazinin hüduklarından çıxdıq.

İnəklərin su içdiyi çayı adlayıb dağa dırmaşmağa başladıq. Dağın yamaclarında yekə ağaclar bitmişdi, yaxşı ki, koğuşluq yoxdu. Dik üzüyuxarı qalxırdıq, yerə tökülmüş yarpaqların üstündə tez-tez sürüşüb aşağı yumbalanırdıq, it əzabı çəkə-çəkə qalxırdıq. Get-gedə lap çətinləşirdi. Yol uçurumun üstüylə gedəndə işimiz lap ağırlaşdı, ayağın

sürüşsəydi hündürlüyü min, bəlkə də yüz fut olan uçuruma aşacaqdın. Yıxılmağına yıxılmayacaqdın, elə hey sürüşüb gedəcəkdin. Qucağımda Albert birinci mən ikinci keçdim. Cou ardımca gəlirdi. Çarli isə yolun yarısına çatıb qorxdı.

– İndi mənim keçməmə tutacaq. – Çarli deyib yeri qucaqladı.

– Ola bilməz, – Cou dedi. – Onda sən yeri qucaqlamazdın. Ürək-keçməni tutanda sən həmişə ayaq üstə olursan.

– Keçmədən keçməyə fərq var, – Çarli dedi.

O, var gücüylə əsməyə başladı, bütün bədəni dartılırdı, ancaq bütün cidd-cəhdinə baxmayaraq, bir damcı da keçməsi tutmurdu.

Cou özündən çıxıb gül ağzını açdı. Köməyi dəymədi. Onda mən yumşaq və qılıqlı səslə danışdım. Ağıldankəmləri yalnız nəvazişlə yola götürmək olar. Özündən çıxdımmı hər şey mayallaq aşacaq. Bir dəfə öz başına gəlmişdi axı. Az qala miss Boppun bağını çatlatmayacaqdımmı? Miss Bopp dilini-əlini dinc qoymurdu axı!

Gün batırdı və mən başa düşmürdüm ki, dayana bilmərik. Üzümü Couya tutdum:

– Alberti saxla, yava-yava da danışma. Mən Çarlını gətirərəm.

Getdim gətirməyə. Ancaq qorxudan Çarlinin ayaqları elə əsir, başı elə hərlənirdi ki, o, yalnız iməkləyə bildi, mən isə onun yanıyla yeriyir, aşağı yumbalanmağa qoymurdum. Çarlını uçurumun üstündən adladıb Alberti təzədən qucağıma alandan sonra kiminsə gülüşünü eşidib aşağı boylandım. At üstündə bir kişi və qadın gördüm. Kişinin yəhərinə tufəng keçirilmişdi, qadın hündürdən gülürdü.

– Onların burda nə ölümü var? – Cou qorxmış halda udqundu. – Bəlkə bizim dalımızca göndəriblər?

– Yox, əşi, – dedim. – Bu kişi ranço sahibidir, kitablar yazır. Necəsiniz, mister Əndikot? – mən aşağıya qışqırdım.

– Salam, – Əndikot cavab verdi. – Burda neyniyirsiniz?

– Qaçmışıq xəstəxanadan.

– Uğur olsun, – o dedi. – Ancaq şər qarışmamış qayıtmağa çalışın.

– Axı biz həqiqətən qaçmışıq.

Ər-arvad qaqqanaq çəkdilər.

– Hə, o başqa məsələ. Uğur olsun! Ancaq göz-qulaqda olun ki, gecə vaxtı sizi vasaq, ya da ayı basmarlayıb yeməsin.

Onlar çapıb getdilər. “Gərək vasaq və ayı söhbətini salmaydırlar”, düşündüm.

Təhlükəli yerdən sovuşan kimi mən dərhal cıgırı tapdım və biz sürətlə getməyə başladım. Çarli daha özünü keçməliliyə vurmaq istəmirdi, elə hey gülür, qəzəl çadır haqda çərənləyirdi. Ən çətini Alberti daşımaq idi. Onu balaca adlandırmaya öyrəşsəm də Albert çoxdan böyümüşdü. Elə də ağırdı ki, mən zorla Cougili izləyə bilirdim. Yorgunluqdan ayağım ayağıma dolaşır və təklif elədim ki, Alberti növbəylə aparacağam, ancaq onlar etiraz etdilər. Mən də dedim ki, onları atacağam, onlar isə meşədə azıb qalacaq, yaşağa, ya da ayıya yem olacaqlar. Çarli sanki yenidən keçməliliyini yada salıb titrəməyə başladı, Cou isə dedi: "Ver onu bura". Bundan sonra biz Alberti növbəylə aparmağa başladım.

Elə hey dağa qalxırdım. Deyə bilmərəm ki, orada qızıl çadır vardı, ancaq yolu azmasaydıq, qaranlıq düşməsəydi və Alberti daşdığımız üçün yorulmasaydıq, bəlkə də həmin çadıra rast gələcəkdik. Keçməliliyin çoxu qaranlıqdan qorxur, Cou dərhal dedi ki, indicə onun keçməsi tutacaq. Ancaq tutmurdu. Belə də bəxtikəm adam olarmı? Özünü keçməliliyə vurmaq istəyir, ancaq heç nə alınmırdı. Bir başqası üçün bu, su içmək kimi asandı.

Qaranlıq qovuşandan sonra yemək istəyirdik, ancaq ocaq qalaya bilmədik. Məsələ burasındadır ki, ağıldankəmlərə kibrit vermirlər və soyuqdan titrəməkdən savayı əlimizdən heç nə gəlmirdi. Kim deyə bilərdi ki, biz yemək istəyəcəyik? Axı ağıldankəmlər üçün hər şeyi hazır saxlayırlar. Bax buna görə də, yaxşısı budur dəli olasan ki, sənə hər şeyi hazır versinlər, nəinki özün özünə nəşə qazanasan...

Sakitlik idi. Ən qorxulusu da bu sakitlikdi. Gecə sükutundan qorxulusu isə gecə xışıltılarıdır. Dörd bir yanda sükut idi, bir də xışıltı, xışıltıydı, bir də sakitlik. Bəlkə də dovşanlardı, ancaq xışıltı zırpı vəhşi heyvan xışıltısına bənzəyirdi. Əvvəlcə Çarlinin keçməsi tutdu, bu dəfə doğru-dəğru keçməydi. Onun dəliyə Cou yerə sərələndi. Mən ürək-keçmənin əleyhinə deyiləm, ancaq o, xəstəxanada, dörd tərəf adamlarla dolu olanda tutmalıdır. Ancaq meşədə, zülmətdən göz deşiləndə, keçmə kimin nəyinə lazımdır? Mənim məsləhətimə qulaq asın: epileptiklərlə birlikdə heç vaxt qızıl çadır axtarışına çıxmayın.

Çox dəhşətli gecəydi! Ürəkkeçmələri tutmayan qısa fasilələrdə də Cou və Çarli özlərini elə göstərirdi ki, indi tutacaq, bir dəqiqədən sonra tutacaq; onlar soyuqdan əsir, mən isə qaranlıqda bunu ürəkkeçmə kimi başa düşürdüm. Mənim də dişim dişimə dəyirdi, elə bilirdim

özümü də keçmə yaxalayacağam. Balaca Albert elə acımışdı ki, yanayana mələyirdi. Onu belə pis vəziyyətdə heç görməmişdim. Sol gözü elə hiddətlə dartılırdı ki, qorxurdum partlayıb düşsün. Əlbəttə, qaranlıqda onun gözü görünmürdü, ancaq ufultusundan və mələrtisindən anlayırdım ki, məhız dediyim kimidir. Cou kol dibində çapalaya-çapalaya aramsız söyürdü, Çarli isə mızıldanırdı, geri qayıtmaq istəyirdi.

O gecə hər halda heç birimiz ölmədik, səhər açılan kimi dinnəz-söyləməz öz evimizə qayıtdım. Balaca Albert bir az tamaşa edəydiniz! Doktor Uilsonun özündən çıxmasına kaş tamaşa edəydiniz! O dedi ki, mən bu binada ən rəzil, ən özbaşına dəliyəm. Onun sözündən belə çıxırdı ki, Çarli və Cou da elə mənim taylarımdı. Ancaq ağıldankəmlər palatasının o vaxtkı dayəsi miss Strayker məni qucaqladı və sevindi-yindən ağladı. Düşündüm ki, bəlkə miss Straykerlə evlənim. Ancaq heç birçə ay keçməmiş Strayker ərə getdi. Özü də kimə? Bizim lazaretin su trubasını dəyişməyə şəhərdən gətirilmiş çilingərə. Balaca Albert isə elə əldən düşmüşdü ki, düz iki gün sol gözü dartılmadı.

Təzədən qaçası olsam, düz həmin o dağa qalxacağam. Ancaq iki dünya bir olsa da, özümlə epileptik götürməyəm. Onlar hər vaxt sağalmır, həyəcanlansalar, ya qorxsalar dərhal keçmələri tutur. Balaca Alberti isə özümlə apararam. Onu ata bilmərəm. Düzünə qalanda isə, mən buradan qaçmaq istəmirəm. Əgər burda kefim sazdırsa, qızıl çadır mənim nəyimə lazımdır? Özü də, eşitmişəm ki, təzə dayə gələsindir. Balaca Albertin boyu isə mənimkindən də artıqdır, daha onu qucağımda dağa qaldıra bilmərəm. O isə elə hey böyüyür, günbəgün, saatbasaat uzanır. Lap məəttəl qalmalı işdir.

İNSANI ÖLDÜRMƏK

İçərinə ölgün gecə lampaları zorla işıqlandırsa da, qadın özünə yaxşı tanış olan böyük otaqlarda və geniş salonlarda sərbəst dolanır, yarımçıq qoyduğu şeirlər kitabını axtardığı; axşamtərəfi kitabı harasa qoymuş, indi isə xatırlamışdı. Qonaq otağına girib işığı yandırdı. Qadının çılpaq boynu və çiyinləri kənarları krujevalı, solğun qırmızı rəngli ipək donun içində üzürdü. Gecədən keçməsinə baxmayaraq, qadının barmaqlarındakı üzüklər bərq vururdu, qızılı saçları səliqəylə yığılmışdı. O çox məlahətli, incə hərəkətli, zərif qadındı. Al dodaqlı yumru sifətində mavi gözləri xəfif parıltı saçırdı; gözlər gah bakirə qız sadələvhlüyü ilə geniş açılır, gah da qəddar, boz və soyuq olurdu, bəzən isə orada nəşə vəhşi, amirənə və inadkar əlamət sezilirdi.

Qadın qonaq otağının işığını keçirib dəhlizə çıxaraq başqa otağa üz tutdu. Qapının yanında dayandı; nəşə onu ehtiyatlı olmağa vadar edirdi. Hardansa onun qulağına zəif səs dəydi, yüngül bir xışıltydı, ya nəydi, sanki hardasa kimsə yeriyirdi. Qadın and içə bilərdi ki, heç nə eşitməyib, ancaq nəşə özünü ələ ala bilmirdi. Gecənin sükutu pozulmuşdu. Qadın öz-özündən soruşurdu ki, gecənin bu çağı xidmətçilərdən kim otaqlarda gəzə bilər? Xidmətçilərin başçısı ola bilməzdi: o kişi erkən yatmaq vərdişini nadir hallarda dəyişirdi. Kənz də ola bilsəydi: qadın özü o qıza bir gecəlik icazə vermişdi.

Yemək otağının yanından keçəndə qapının bağlı olduğunu gördü, Qapını nə üçün açdığını və içəri girdiyini qadın başa düşmədi. Bəlkə də fəhmlə hiss etmişdi ki, qulağına dəyib onu həyəcanlandırmış səs məhz buradan gəlmişdi? Qaranlıqdı, qadın əlhavasına işığın düyməsini tapıb burdu. İşıq yanan kimi qadın qapıya sarı çəkilib astadan içini çəkdi.

– Ah, bağışlayın, – qadın dilləndi. – Qorxuzduz məni. Sizə nə lazımdır?

– Burdan tez rədd olub getmək, – kişi dodaqlarını əyib dedi. – Sizin bu saysız-hesabsız otaqlarda əməlli-başlı azmışam, əgər siz müsaidə edib yolu göstərsəz, mən dərhal çıxıb gedərəm.

Onunla üzbəüz, işıq düyməsinin yanındakı küncə qısılmış bir kişi tapançasını qadına tuşlamışdı. Qorxu içində olsa da, qadın tapançanın qara rəngini və çox uzun olduğunu gördü. “Kolt”dur, düşündü. Kişi bəstəboydu, pis geyinmişdi, gün altında yanıb qaralmış sifəti və qonur gözləri tamamilə sakitdi. Tapança onun əlində titrəmədi düz qadının sinəsinə tuşlanmışdı.

– Bəs bura necə düşmüşüz? – qadın soruşdu, onun səsində həmişə amirliyə öyrəmiş adamın kəskinliyi sezildi.

– Sadəcə olaraq, sizdən nəşə oğurlamaq istəyirdim, miss, vəssalam. Bura qalxdım ki, görüm götürəsi bir şey varmı? Əmin idim ki, evdə yoxsunuz, çünki sizi qocayla birlikdə maşına minən görmüşdüm. Yəqin ki, atanızdı, siz isə miss Setlifsiz, hə?

Miss Setlif kişinin səhvini anladı, sadələvh komplimentini qiymətləndirdi, ancaq naməlum adamı hələlik çaşqınlıqda saxlamağı qət etdi.

– Sizə kim dedi ki, mən miss Setlifəm – qadın soruşdu.

– Bu ki qoca Setlifin evidir?

Qadın təsdiq mənasında başını tərpətdi.

– Mən heç bilmirdim ki, onun qızı var. Hm, indi, indi əgər çətin deyilsə, zəhmət olmasa, yolu göstərin, çıxım gedim, sizə minnətdar olaram.

– Necə yəni, çıxım gedim? Axı siz quldursuz, oğrusuz.

– Bu işdə naşı olmasaydım, barmaqlarınızdakı üzükləri çıxarar, sizinlə də vaxt çürütməzdim, – kişi mızıldandı. – Ancaq mən qoca Setlifə əl gözdirməyə gəlmişdim, qadın soymağa yox. Qapının qabağından çəkilsəniz, yolu özüm taparam.

Miss Setlifin ağı iti işləyirdi. Dərhal başa düşdü ki, bu adamdan qorxmağa dəyməz. Kişinin peşəkar cinayətkar olmadığı aydındı, orası da aydındı ki, şəhər adamı deyil. Kişidən hətta nəhayətsiz çöllərin təmiz havasının iyi vururdu.

– Mən qışqırsam necə? – qadın maraqlandı. – Köməyə çağırısam necə? Məgər siz məni güllələyə bilərsiniz?.. Qadına əl qaldırırsız?

Kişinin baxışlarındakı tutqun çaşqınlıq qadının gözündən yayınmadı. O, düşüncəli tərzdə, yavaş-yavaş, sanki çətin problemi həll etmiş kimi danışırdı:

– Güman ki, sizi boğardım, ya da şikəst edərdim.

– Qadını?

– Adam məcbur olanda edər, – kişi dedi və qadın onun dodaqlarının bir-birinə sıxıldığını gördü. – Əlbəttə, siz köməksiz bir qadinsız, ancaq məsələ burasındadır ki, miss, mən həbsə düşə bilmərəm. Heç cür düşə bilmərəm. Dostum məni qərbdə gözləyir. Bədbəxtliyə düşər olub və onun dadına çatmalıyam. Məncə, bir elə ağrı vermədən sizi boğa da bilərəm, kişiyyə baxırdı.

Qadın gözlərini geniş açıb uşaq sadələvhlüyü ilə kişiyyə baxırdı.

– Ömrümdə quldur görməmişdim, – o dedi. – Siz heç təsəvvür edə bilməzsiz ki, mənimçün necə maraqlıdır... sizinlə kəlmə kəsmək.

– Mən quldur deyiləm, miss... Deyirəm, yəni əsl quldur deyiləm, – qadının açıq inamsızlıqla baxdığını görüb tez əlavə elədi. – Hə, əlbəttə, madam ki, özgəsinin evinə soxulmuşam, elə düşünmək olar... Ancaq birinci dəfədir belə iş... Mənə mütləq pul lazımdır. Bir də, mən yalnız onu götürmək istəyirəm ki, o mənə çatasıdır.

– Heç nə başa düşürəm, – qadın şirin-şirin gülümsündü. – Oğurlamağa gəlmisiz, oğurluq məgər sizə çatası şeydir?

– Həm elədir, həm də yox... Hm... mən çıxıb getsəm yaxşıdır.

Kişi qapıya sarı addımladı, ancaq qadın onun yolunu kəsdi. Özü də, necə canlar alan maneə idi! Kişi sol əlini uzadıb sanki onu qucaqlamağa istədi, ancaq tərəddüd içində dayandı. Aydın görünürdü ki, qadının məsumluğu və gözəlliyi kişinin əl-qolunu bağlayır.

– Görürsünüz, – qadının qalibənə səsi eşidildi, – bilirdim ki, mənə toxunmazsınız.

Kişi əməlli-başlı özünü itirmişdi.

– Ömrümdə qadın ürəyi sındırmamışam, – o dedi. – Asan deyil qadını incitmək. Ancaq siz qışqırsanız, mən buna məcbur olacam.

Qadın inadla dilləndi:

– Bir az da qalın. Söhbət eləyək. Elə maraqlıdır ki! İstəyirəm öyrənəm, nə üçün oğurlamaq sizə çatacaq payı götürməkdir?

Kişi heyran nəzərlərlə ona baxırdı:

– Mənə həmişə elə gəlirdi ki, qadınlar oğruların qorxurlar, ancaq deyəsən, siz elələrinə deyilsiz.

Qadının şən gülüşü eşidildi.

– Bilirsiniz, oğrudan oğruya fərq var. Mən sizdən qorxuram, çünki başa düşürəm ki, siz qadın qəlbinə toxunan adamlardan deyilsiz. Gəlin söhbət edək. Heç kim bizə mane olmaz. Evdə təkəm. Atam gecə qatırı ilə Nyu-Yorka gedib, xidmətçilər isə yatırlar. Sizi nəyəsə qonaq etmək istəyirəm, axı, qadınlar həmişə tutduqları oğruları nəyəsə qonaq edirdilər, hər halda, romanlarda belə yazılır. Ancaq heç bilmirəm yeməyi hardan tapım. Bəlkə nəsə içmək istəyirsiniz?

Kişi tərəddüd içində dayanıb dillənmədi. Qadın onun xoşuna gəldiyini və bu istəyin anbaan artdığını yaxşı anlayırdı.

– Qorxursuz? – o soruşdu. – Sizi zəhərləməyəm, düz sözündür. Sizi əmin etmək üçün, özüm də içərəm.

– Siz qeyri-adi dərəcədə gözəl qızırsız! – kişi deyib ilk dəfə tapançasını aşağı saldı. – Bundan sonra dünyasında inanmaram ki, şəhər qızları qorxaq olurlar. Bax siz, zərif, balaca qadınısınız, cəsarətiniz isə

başdan aşır. Ən əsası isə, adamı inandırırırsız. Görəsən, silahlı quldurla sakitcə söhbət edə bilən qadın çoxlu tapmaq olar? Lap elə kişi də.

Sözlərin sehri altında qadın şirin-şirin gülümsündü, ancaq təzədən danışıqda səsi yenə ciddiyyədi:

– Ona görə ki, mənim xoşuma gəlmirsiniz. Siz tamamilə düz adama oxşayırsız, oğruya oxşatmaq olmur sizi. Atın daşını oğurluğun. Bəxtiniz gətirmirsə, iş axtarın. Yaxşı, bu zibil tapançanı bir qırağa qoyacaqsız, ya yox? Gəlin işdən danışaq. Hər şeydən qabaq, sizə münasib iş tapmaq lazımdır.

– Bu şəhərdə ay tapdım ha, – kişi acı-acı dedi. – Mən axtarmaqdan zara gəlmişəm. Sözü düzü, çox da pis adam deyildim ta... ta... Ta işsiz olana qədər.

Kişinin əsəbi sözləri şən gülüslə qarşılandı, gülüş onun ürəyinə yağ kimi yayıldı, qadın isə bunu dərhal anlayıb girəvəni əldən vermək istəmədi. Qapıdan aralanıb bufetə sarı yeridi.

– Mən bufətdən bir şey tapanacan hər şeyi yerli-yataqlı danışın. Nə içirsiniz? Viski?

– Bəli, madam, – hələ də əlində tapança sıxılmış kişi açıq və heç kimin qorunmadığı qapıya sarı baxaraq qadının arxasınca yeridi.

Qadın stəkana viski süzdü.

– Sizinlə içəcəyimə söz vermişdim, – qadın sözləri seçə-seçə danışdı. – Ancaq mən viski xoşlamıram. Çaxıra üstünlük verirəm.

Qadın çaxır şüşəsini qaldırıb icazə istəyirmiş kimi kişiye baxdı.

– Əlbəttə, əlbəttə, viski kişi içkisi. Sözü düzü, qadınların viski içməsinə xoşlamıram. Çaxır isə başqa məsələ, çaxır olar.

Qadın süzgün və qılıqlı baxışlarını kişiye zilləyib stəkanını onun stəkanına vurdu.

– Sizin uğurlarınız naminə. Arzu edirəm, münasib bir iş tapasınız...

Kişinin çöhrəsində nifrət və təəccüb sezen qadın qəflətən səsinə kəsdi. Kişi bircə qurtum içib stəkani yerə qoydu.

– Nə oldu? – qadının qayğılı səsi eşidildi. – Viskidən xoşunuz gəlmir? Bəlkə səhv salmışam?

– Qəribə viskidir. Tüstü iyi verir.

– Gör bir necə səfehəm. Sizə şotland viskisi süzmüşəm, siz isə, əlbəttə, yerli viskiyə öyrəşmişiz. İndi dəyişərəm.

Az qala ana qayğısı ilə qadın stəkani dəyişdirib lazımı butulkani tapdı.

– Hə, bu necə, xoşunuza gəlir?

– Bəli, madam. Ondan tüstü qoxusu gəlmir. Əsl mən deyən viskidir. Bir həftədir dilimə bircə damcı da dəyməyib. Bu günəbaxan viskisi. Dərhal görünür ki, təmizdir, qatışığı yoxdur.

– Çox içənsiz?

– Yox, madam, elə deməzdim. Əvvəllər həddimi aşan çağların olub, onda da ildə-ayda bir kərə... Bəzən bircə qədəh viski çox yerinə düşür – lap indiki kimi. Hə, madam, xeyirxahlığınız üçün çox sağ olun, mən daha tərpənim.

Ancaq miss Setlif öz oğrusunu belə tezliklə buraxmaq istəmirdi. Demək olmazdı ki, o, macərə romantikliyinə meyl edirdi, yox, miss Setlif yüngül söz-söhbət dalınca qaçan qadınlardan deyildi. Bu kişidən nəşə həyəcanlandırıcı qeyri-adi bir şey vardı və qadının marağı da onun ucbatındandı. Üstəlik, indi tam əmində ki, qorxmağa dəyməzdi. Kəbud çənəsinə, qəddar baxışlarına baxmayaraq, bu adam təəccüblü dərəcədə sözbəxan idi. Hardasa qadının qəlbinin dərinliklərində baş qaldırmış həvəsi ona pıçıldayırdı ki, tanışları eşidəndə onunla necə fəxr edəcəklər, ona necə həsəd aparacaqlar... Belə girəvəni əldən buraxmaq olmazdı.

– Siz heç izah eləmədiniz ki, nə üçün oğurlamaq sizə çatası nəyisə götürmək adlanır? – qadın dedi. – Bax burda, stolun arxasında oturun və bu barədə danışın.

Qadın özü də kişiylə üzbəüz oturdu. Sərvaxtlıq hələ də kişini tərketməmişdi: gözləri diqqətlə dörd tərəfi müşahidə edirdi, sonra o baxışlar sakit bir heyranlıqla ani olaraq qadına dikilir, qadın danışanda isə onun səsinə çox kənar səslərə diqqət kəsilirdi. Bir an da olsun stolun üstünə, sağ əlinə səmt qoyduğu, indi əslində ikisinin arasında olan tapançası yadından çıxmırdı.

Kişi özünə tanış olmayan, özgə evindəydi. O, qərb tərəflərin oğluydu, onun qulaqları və gözləri daimi keşikdəydilər, meşələrdə və çöllərdə cəsarətli axtarırları vaxtı qulaqları və gözləri onun dadına çatırdı, indi isə bilmirdi ki, stolun altında, üzbəüz oturduğu qadının ayaqları yanında elektrik çağırış zənginin düyməsi vardır. Kişi heç vaxt belə kəşf haqqında eşitməmişdi, onun sərvaxtlığı və ehtiyatlılığı burda kara gəlmirdi.

– Bilirsizmi, miss, – qadının israrəddi sualına cavab verməyə başladı, – haçansa qoca Setlif mənə kələk gəldi. Bir işimiz vardı. Hə, kələk gəlib bütün var-yoxumu əlimdən aldı. Kimin ki cibində yüz milyonlarla pulu var, o nə edirsə-etsin, hər şey qanunidir. Hər şey də onla-

rın əllərindən gəlir. Mən sədəqə diləməyəm və atanızdan intiqam almaq fikrim də yoxdur. O mənim barəmdə heç vaxt eşitməyib və əlbəttə, qətiyyətlə bilmir ki, məni dilənçiyə çevirib. Axı o, əlində milyonlar oynadan vacib şəxsiyyətdir, mənim kimi qarışıqdan onun nə xəbəri olacaq? O, işbaz adamdır. Onun istifadəsində yüzlərlə müxtəlif mütəxəssis var; bu adamlar onun əvəzinə düşünür, onun əvəzinə işləyirlər. Eşitməşəm ki, onların bəzisi Birləşmiş Ştatların prezidentindən çox maaş alır. Mən isə sizin atacağınızın məhv etdiyi minlərdən yalnız biriyəm.

Bilirsinizmi, madam, mənim bircə at gücünə malik hidravlik qurğusu olan balaca idarəm vardı. Ancaq Setlif və onun şərikləri bütöv Aydaho torpaqlarını ələ keçirəndən, ərinti təsərrüfatını təzədən qurandan, Tuin Payns yaxınlığında nəhəng hidravlik qurğunu yaradandan sonra, əlbəttə, mənim işim bitdi, mən heç öz işimə qoyduğum mayanı çıxara bilmədim. Mənim atdılar bayıra. Ona görə də, bu gecə cibimdə bircə qəpiyim də olmayanda və dostumun necə ehtiyacı olduğunu biləndə bura gəlib sizin atacağınızın əmlakına azacıq əl gəzdirmək qərarına gəldim. Mənə pul lazımdır, ona görə də, əgər atanızdan mənə çatası nəşə qopara bilsəm, bu, Allah yanında günah sayılmaz.

Miss Setlif etiraz etdi:

– Bütün dedikləriniz həqiqət olsa belə, oğurluq oğurluq olaraq qalır. Məhkəmədə bundan ötrü sizə bəraət verməzlər.

– Bilirəm, – kişi qısaca razılaşdı. – Ədalətli olan hər şey çox vaxt qanuni olmur. Bax ona görə də mən indi burda sizinlə narahat oturub söhbət edirəm. Bu heç də o demək deyildir ki, sizinlə oturmaq ürəyimcə deyil. Əsla! Siz mənim çox xoşuma gəlersiz, ancaq mən heç cür polisə cənginə keçə bilmərəm. Yaxşı bilirəm ki, onlar mənim başıma hansı oyunu açarlar. Keçən həftə bir oğlanın belinə beş il zolladılar, özü də nəyin üstündə? Küçədə bir nəfərdən iki dollar səksən beş sent pul çırpışdırdığına görə. Bu barədə özüm qəzetdə oxumuşam. İş olmayan çətin vaxtlarda insanlar ümitsizləşir, qəddarlaşır və girinə keçən hər kəsin başında bu qəddarlığı partlatmağa imkan axtarır. Əgər bu dəqiqə tutulsam, on ildən aşağıya ümid bəsləyə bilərəm. Ona görə, tez çıxıb getmək istəyirəm.

– Yox, dayanın, – qadın əlinin hərəkətiylə onu saxlamağa çalışdı, eyni anda ayağını elektrik zənginin düyməsindən götürdü, neçə dəfəydi ki, o zəngi basırdı. – Siz heç demədik ki, adınız nədir.

Bir anlıq tərəddüddən sonra kişi dedi:

– Məni Deyv çağıra bilərsiz...

– Məsələ burasındadır ki... Deyv, – qadın istəkli bir utancaqlıqla güldü, – sizinçün nəse elmək lazımdır. Siz hələ cavansız hesab edəcəyiniz hər şeyi götürsəniz, sonralar elə öyrəşəcəksiz ki, heç payınıza düşməyənləri də çırpışdıracaqsız. Bütün bunların axırı bilirsiz necə olur? Yaxşısı budur, sizinçün münasib iş tapaq.

– Mənə pul lazımdır, özü də, bu dəqiqə lazımdır, – kişi inadla diləndi. – Özüm üçün istəmirəm, dostumdan ötrü deyirəm, bayaq dedim sizə. O, təhlükə altındadır, əgər dərhal kömək olunmasa, getdi fələyin...

Qadın cəld danışıdı:

– Mən sizinçün iş tapa bilərəm... Qaldı sizin dostunuzun məsələsi... Bilirsiz nə var? Sizə borc verərəm, göndərərsiz ona. Sonra öz maşınızdan mənim pulumu qaytararsız...

– Üç yüz dollar bəs edərdi, – kişi sakitcə dedi. – Hə, üçcə yüzə o, canını qurtarar. Bundan ötrü, bir də adicə sup, hə, bir də tütün üçün bir-iki sent pula bir il nəfəs dərmədən işləməyə hazırım.

– Ah, siz papiros çəkirsiniz? Heç ağılıma gəlməyib.

Qadın tapançanın üstündən əlini uzadıb siqaret çəkmələrin barmaqlarında olan məlum sarı ləkələrə işarə etdi və həm də, nəzərləri ilə silahacan olan məsafəni ölçdü. Cəld hərəkətlə tapançanı götürmək ehtirası onu təlatümə gətirdi. Qadın əmində ki, silahı götürə bilər, ancaq yenə də tərəddüd edirdi. Nəhayət, özünü birtəhər saxlayır əlini çəkdi.

– Çəkmək istəyirsiniz?

– Bağrım çatlayır lap.

– Mən etiraz etmirəm, çəkin, buyurun çəkin. Birisi çəkəndə mənim xoşum gəlir, əlbəttə, siqaret çəkəndə.

Kişi sol əlini yan cibinə salıb əzik-üzük bir siqaret kağızı çıxara-raq, onu sağ əlinə səmt olan tapançanın yanına qoydu. Təzədən əlini cibinə dürtüb iri, qıvrım tənəkini kağızın üstünə tökdü. Sonra hər iki əlini tapançanın üstünə qoyub siqarə bükməyə başladı.

– Bu iyrenc silahdan elə yapışmışsız ki, sanki məndən qorxursuz, – qadın coşğunluqla dedi.

– Sizdən qorxmuram, madam, ancaq nəse bir az narahatam.

– Mən isə sizdən qorxmadım.

– Siz nədən qorxayıdız ki?

– Bəs canımdan qorxmayım? – qadın etiraz etdi.

– Hə, elədir, – kişi dərhal razılaşdı. – Ancaq qətiyyəyən qorxmadım.

Bəlkə mən özümü çox müti göstərirəm?

– Qorxmayın, məndən heç bir pislik görməzsiz, – qadın bu sözləri deyə-deyə ciddi və səmimi nəzərlərini kişiye dikmişdi, ayağını isə tə-

zədən elektrik zənginin düyməsi üstünə basmışdı. – Görürəm ki, adamları yaxşı tanımırsız. Xüsusilə qadınları. Çalışacam ki, cinayət aləminin daşını atıb, ağıllı bir işin qulpundan yapışasız, siz isə...

Kişini qeyrət boğdu.

– Çox-çox üzr istəyirəm, madam, – kişi mızıldandı, – hm, şübhəyə düşməyim heç insafdan deyil.

Sağ əlini tapançanın üstündən götürüb papirosuna bir-iki qullab vurdu, sonra silahı dizi üstünə qoydu.

– İnanmışınız üçün çox sağ olun, – qadın az qala pıçılıyla dedi və gözlərini tapançadan çəkib bir daha zəngin düyməsini basdı.

– Bu üç yüz dolları isə günü bu gün qərbə göndərə bilərəm, – kişi dedi. – Əvəzində isə bir il işləməyə razıyam, təkçə yeməyim verilsə...

– Daha da çox qazanacaqsınız. Sizə vəd edirəm ki, ayda yetmiş beş dollardan az almayacaqsız. Əlinizdən mehtərlik gəlir? Atlarla aranız necədir?

Kişinin tutqun sifəti açıldı, gözlərində qığılcım parıldadı.

– Çox gözəl, ya mənim, ya da atamın yanında işlərsiz. Dəxli yoxdur, onsuz da xidmətçiləri adətən mən götürürəm. Mənə ikinci bir arabaçı lazımdır...

– Frak geyinəcəm? – kişi kəskin tərzdə onun sözünü kəsdi, qərbin azad oğlunun səsinə və təbəssümündə nifrət vardı.

Qadın şəfqətlə gülümsündü:

– Deməli, ürəyinizcə deyil. Qoyun fikirləşim... Dayçalara baxa bilərsiz?

Kişi başını tərpətdi.

– Bizdə cins atlar zavodu var və orada sizin üçün iş tapılar. Necədir?

– Necədir, madam? – kişinin səsinə sevinc və təşəkkür birləşmişdi. – Deyin görüm, hardadır o zavod? Günü sabah başlamağa hazırım. Bir şeyi sizə vəd edə bilərəm, madam, heç vaxt təəssüflənməyəcəksiz ki, bədbəxtliyə düçar olmuş Hyuq Lyükə kömək əli uzatmışsınız.

– Siz görək ki, adınızın Deyv olduğunu demişdiz, – qadın incə məzəmmətlə barmağını yellədi.

– Elədir, madam, yalan demişdim. Əsl adı Hyuq Lyükdür. İndi mənə desəniz ki, cins at zavodunuz hardadır və yolpulu versəniz, səhər tezdən düz ora yollanacam.

Bütün bu söhbət uzununu qadın fasiləsiz olaraq zəngin düyməsini basırdı. O, müxtəlif işarələr verirdi: üç qısa və bir uzun, iki qısa və

uzun, axırda isə dalbadal beş dəfə. Sonra isə çoxlu qısa zənglərdən bezib, üç dəqiqəydi ki, ayağını zəng düyməsindən çəkmirdi. Ya div yuxusuna getmiş xidmətçilərin başçısını yamanlayır, ya da zəngin işləməməsindən şübhələnirdi.

– Sizin razı olmanıza elə sevinirəm, elə sevinirəm ki, – qadın dilləndi. – İşə düzəlməyiniz çətinlik törətməz. İndisə icazə verin, qalxım yuxarı, pulqabını götürüm.

Kişinin baxışlarında şübhə əlaməti sezib əlüstü əlavə elədi:

– Mən ki sizə üç yüz dollar pul etibar edirəm.

– Sizə inanıram, madam, – kişi ehtiramla dilləndi. – ancaq hər cür özümü ələ ala bilmirəm.

– Yaxşı, pul üçün yuxarı qalxa bilərəm?

Kişi cavab verməmiş qadının qulaqları hardansa xəfif bir səs aldı. Bu hardasa açılan qapı cırıltısıydı, ancaq bu səs o dərəcədə zəif idi ki, daha çox yüngül hava axımına bənzəyirdi və əgər qadın var gücüylə həmin səsi dinləməsəydi, qətiyyənlə eşitməzdi. Ancaq Hyuk Lyük də o səsi almışdı.

– Nədir o? – kişi təlatüm içində soruşdu.

Cavab əvəzinə qadın cəld sol əlini uzadıb tapançanı qamarladı. Onun hərəkəti Lyük üçün tamamilə qəfil idi və qadın məhz buna ümid bəsləyirdi. Bircə an sonra kişinin əli bayaq silahı qoyduğu boş yeri cırmaqladı.

– Oturun! – qadın elə sərt səslə əmr etdi ki, kişi bu səsi hələm-hələm tanımadı. – Tərpənməyin! Əllərinizi stolun üstünə!

Kişinin tapançanı necə tutmasını qadın yaxşı yadında saxlamışdı. Ağır tapançanı irəli uzanmış əlində saxlamamaq üçün, qadın dirşeyini stola dayayıb, kişinin başını yox, sinəsini nişan almışdı. Kişi sakitcə oturmuşdu və tapançanı almaq üçün cəhdin qətiyyənlə olmadığını, ya da açılacaq atəşin yan getməyəcəyini anlayaraq, qadının bütün əmrlərini itaətlə yerinə yetirirdi. Kişi tapançanın da, onu tuşlamış əlin də əsmədiyini görür, sinəsində açılacaq yaranın ölçülərini təsəvvüründə canlandırır. İndi kişi qadına deyil, tapançanın çaxmağına baxırdı; qadın barmağını yüngülcə tətiyə basmış, çaxmaq hədələyici tərzdə görülmüşdü.

– Siz allah, yadda saxlayın ki, silahın tətiyi çox həssasdır. Bərk basmayın, yoxsa bədənimdə yunan qozu boyda dəlik açarsız.

Qadın barmağını azacıq boşaltdı.

– Bax belə yaxşıdır, – kişi dedi. – Lap yaxşı olar ki, ağzımı yana döndərəsiz... Çox həssas silahdı. Lazım gəlsə, yüngülcə tətiyi çəkmək

onu kükrədirib qaldıracaq və aşağı salacaq, sizin güzgü kimi işıldayan döşəməyiniz üstündə qan yaranacaq.

Kişinin arxasındakı qapı açıldı və o, kiminsə içəri girdiyini eşitdi. Kişi heç qımıldanmadı da, o, yalnız qarşısındakı qadına baxır və tamamilə başqa adamın çöhrəsini görürdü: bu çöhrə qəddar, soyuq, amansız eyni zamanda ifrat dərəcədə gözəldi. Qadının gözləri də amansız olmuşdu və indi soyuq alov saçır.

– Tomas, – qadın əmr etdi, – zəng vurun polisə. Bu qədər vaxtı hardasınız?

– Mən zəng səsini eşidən kimi gəldim, madam.

Oğru bir an da gözünü qadından çəkmirdi, qadın da kirpik vurma-dan ona baxırdı. Zəng harda danışılarda oğrunun baxışlarında nəşə bir anlaşılmazlıq oxundu.

– Bağışlayın, madam, – qulluqçuların başçısı dilləndi, – bəlkə yaxşı olar ki, mən də silah götürüb nökrələri oyadım?

– Yox, polisə zəng vurun. Bu adamı özüm burada saxlaram. Gedin, cəld dediklərimi əməl eləyin.

Qulluqçuların başçısı məstlərini sürüyə-sürüyə otaqdan çıxdı, üz-üzə oturmmuş kişi və qadın isə bir-birindən göz çəkmirdi. Beyninə dolmuş fikirlər indidən qadına həzz verirdi; indi o, tanışlarının təntənəli təriflərini eşidirdi, gözəl miss Setlifin təkbaşına silahlı qulduru tutması haqqında qəzetlərdəki xəbərləri oxuyurdu. Qadın əmində ki, bu əhvalat mütləq sensasiyaya çevriləcək.

– Məhkəmədə siz dediyiniz o hökmü oxuyanda, – o, soyuq səslə dedi, – daha doğrusu, oxuyandan sonra sizin düşünmək üçün xeyli vaxtınız olacaq; onda oturub fikirləşərsiz ki, başqasının əmlakına göz dikəndə və qadının üstünə silah çəkəndə necə səfehlik eləmişiz. Bu dərsi yadda saxlamaq üçün xeyli vaxtınız olacaq. İndi mənə düzünü deyin, axı, sizin köməyinizə ehtiyacı olan heç bir dostunuz yoxdur, elə deyilmi? Özü də, dediklərinizin hamısı yalandır, ağ yalan.

Kişidən səs çıxmıdı, qadına dikilmiş baxışlarından da heç nə oxumaq mümkün deyildi. Sanki onun gözləri qarşısına hansı dumansa pərdə çəkmişdi və bu pərdə arxasından üz bəzənmiş qadın zorla seçilirdi; o dumanlıqda günəş şəfəqlərində çimən qərbin nəhayətsiz çölləri görünürdü, şərqin çürük şəhərlərinin sakinlərindən mənən qat-qat uca olan qadınlar və kişilər görünürdü.

– Niyə susursuz? Nə üçün təzədən nəşə quraşdırmaq istəmirsiniz? Niyə xahiş etmirsiniz ki, sizi buraxım gedəsiniz?

– Xahiş edirdim, – kişi qurumuş dodaqlarını yalayıb dedi, – xahiş edirdim əgər...

– Əgər nə? – Qadın hökmlə soruşdu.

– Mən sizin yadıma saldığınız söz barədə düşünürəm. Əgər siz ləyaqətli qadın olsaydınız, mən xahiş edirdim.

Qadının bənizi ağardı:

– Ehtiyatlı danışın! – O, xəbərdarlıq etdi.

– Əh, mənı öldürməyə sizin cəsəriniz çatmaz! – Kişi nifrətlə gü-lümsündü. – Bizim bütün bu aləm cinayət yuvasıdır, ancaq sizin kimi-lər orada meydan sulayanda gərək bilələr ki, dünya o qədər də ayaq altına atılmayıb ki, mənım kimisini o dünyaya göndərəndə sizi cəzasız buraxsınlar. Siz alçaq və yaramaz qadınısınız, ancaq bədbəxtliyiniz orasıdır ki, zəifsiniz. İnsanı öldürmək o qədər də çətin deyil, ancaq sizin buna cəsəriniz çatmaz. O ürəyin sahibi deyilsiz.

– Ağzınızın sözünü bilin! – Qadın qeyzlə dedi. – Sizi xəbərdar edi-rəm, axırı pis olar! Mənım əlimdədir. Sizə sət, ya yumşaq cəza veri-ləcəyi məndən asılıdır.

Kişi birdən coşdu:

– O necə allahdır ki, sizin kimilərə hər cür əclaflıq eləməyə imkan verir?! Heç başa düşürəm ki, zavallı bəşəriyyəti ələ salıb alçaltmaq allahın nəyinə gərəkdir?.. Mən allah olsaydım...

Qulluqçuların başçısının gəlişi onun söhbətini yarımçıq kəsdi.

– Telefona nəşə olub, madam, – o dedi. – Ya naqillər qırılıb, ya da nəşə başqa şey. Stansiya cavab vermir.

– Nökərlərdən birini oyadin, – qadın əmr elədi. – Göndərin polis dalınca, özünüz isə qayıdın bura.

Onlar təzədən tək qaldılar.

– Mənım bir sualıma cavab verərsinizmi, madam? Sizin xidmətçi bayaq zəng haqqında nəşə dedi. Bütün vaxtı mən sizə göz qoyurdum, haçan zəng vurduğumuzu görmədim...

– Zəng düyməsi stolun altındadır, səfəhin biri! Mən onu ayağımla basırdım.

– Təşəkkür edirəm, madam. Mənə elə gəlirdi ki, sizin kimi adam-larla əvvəllər qarşılaşmışam, indi əminəm ki, belədir. Sizə inanıb, qəlbimi, ürəyimi açdım, siz isə bütün vaxt ərzində mənı əclafcasına aldadırmışsınız.

Qadın istehzayla güldü:

– Davam edin. Nə istəyirsinizsə, danışın. Çox maraqlıdır.

– Siz mənım gözlerimi bağladınız, özünüzü xeyirxah və mələhətli göstərdiniz, şalvar yox, yubka geyindiğinizdən məharətlə istifadə edərək mənı barmağıınıza doladınız. Və bütün bu vaxt ərzində ayağıңызla zəng düyməsini basdınız. Nə eybi, bunun özündə bir təskinlik vardır. Sizin kimi olmaqdasə, mən kasıb Hyuq Lyük kimi on il həbsdə yat-mağa üstünlük verirəm! Sizin kimi qadınların yeri isə cəhənnəmdədir, madam.

Sükut çökdü, kişi bir an da gözünü qadından çəkmirdi. Sanki qa-dını daha dərindən öyrənmək, sonra qərar vermək istəyirdi.

– Davam edin, – qadın inad göstərdi. – Yenə nəşə deyin.

– Bəli, madam, deyərəm. Mütləq deyərəm. Bilirsiniz mən nə elə-məyə hazırlaşırım? İndi yerimdən qalxıb qapıya tərəf gedəcəyəm. Sizdən tapançanı ala bilərdim, ancaq birdən səfəhlik edib tətii basarsız. Eybi yoxdu, qoy tapança sizdə qalsın. Hayıf, gözəl silahdı. Hə, mən qapıya tərəf gedəcəyəm. Siz isə atəş açmayacaqsız. İnsanı öldürmək üçün cəsəret lazımdır, sizdə isə o yoxdur. Hə, indi isə hazırlaşın, baxaq görək siz atəş açə bilərsinizmi? Mən sizə heç bir ziyan vurmada n qapıdan çıxıb gedəcəyəm. Mən gedirəm.

Qadı n gözünü çəkmədən stolu itələyib qalxdı. Tapançanın çaxmağı dikəldi. Hər ikisi tapançaya baxırdı.

– Bərk basın, – kişi məsləhət verdi. – Çaxmaq heç yarıyaca n qalx-mayıb. Hə-hə, insan öldürməyə bir cəhd göstərin görək. Onun bədə-nində yumruq boyda bir deşik açın görək, qoy onun beyni parçalanıb sizin döşəməyə səpələnsin. Bax, adam öldürmək budur.

Çaxmaq yavaş-yavaş qalxırdı. Kişi arxasını qadına çevirib aram addımlarla qapıya sarı getdi. Qadın tapançanı qaldırıb Lyükün belini nişan aldı. Çaxmaq iki dəfə qalxdı, sonra tərəddüd içində yerinə qayıtdı.

Qapı arxasında görünməz olmazdan qabaq Lyük bir də çevrildi. Nifrət içində gülə-gülə, sakitcə, sözləri bir-bir seçə-seçə, bu qadına olan bütün nifrətini cəmləşdirib iyrenc bir söyüş söydü.

BƏYAZ SÜKUNƏT

– İkiçə günə Karmenin canı çıxacaq.

Meyson ağzındaki buz parçasını tüpürərək tutqun halda zavallı heyvana baxdı, sonra yenidən itin pəncəsini dodaqlarına yaxınlaşdırıb onun barmaqları arasında düyünlənmiş buzu dişlədi.

– Harda ki adı gözəl olan it görmüşəm, hamısını vecsiz görmüşəm, – işini qurtarıb iti kənara itələdi. – Yanlarından yel keçdimi, böyürlərini yerə qoyur, gəbərirlər. Heç görmüsən ki, adı sadəcə Kasyar, Sivaş və ya Haski olan itin başına bir iş gəlsin? Heç vaxt! Elələrinin canı bərk olur. Bu Şukuma bax bir, o...

Birdən zəifləmiş it gərilib açıldı, onun ağ dişləri az qala Mesonun boğazında kilidlənəcəkdi.

– Sənin iştahandan nə keçir?

Qulağının dibinə qamçı dəstəyilə dəyən zərbədən it qar üstünə sə-rələndi, hirsleş çapaladı, dişlərindən sarı köpük axdı.

– Deyirəm ki, Şukuma bax bir, Şukumun heç vecinə deyil. Səninlə mərc tutaram ki, həftənin axırınacan o, Karmeni yeyəcək.

Tonqalın odunda yaş çörəyi qurudan Meylmüt Kid dedi:

– Mən isə səninlə mərc tutaram ki, bir yerə gedib çıxmamış özümüz Şukumu yeyəcəyik. Düzümü deyirəm, Ruf?

Hindu qızı ərpi kofenin dibinə yatırmaq üçün, qaba buz tikəsi ataraq əvvəlcə Meylmüt Kidə, sonra ərinə baxdı, lakin heç nə demədi. Düz sözün təsdiqə ehtiyacı yoxdu. Başqa çıxış yolları qalmamışdı. İnsan ayağı dəyməmiş yerlərlə hələ iki yüz millik yolları vardı, yemək isə altı günə zorla çatardı, itlər üçün isə heç nə qalmamışdı.

İki kişi və bir qadın tonqala yaxın oturub kasıb süfrədən nahar etdilər. Qısa gündüz dayanacağı idi, itləri qoşqudan açmamışdılar, ac heyvanlar həsrətlə adamların yeməsinə tamaşa edirdilər.

– Sabahdan səhər yeməyinin daşını atırıq, – Meylmüt Kid dedi. – Gözümüz də gərək itlərin üstündə olsun, lap əldən düşüblər, əllərinə girəvə keçsə, lap özümüzü yırtarlar.

– Eh!.. Haçansa mən metodiki cəmiyyətin başçısı olmuşam. Bazar günü məktəbində dərs də demişəm...

Meyson heç özü də bilmədi ki, bu sözləri niyə dedi, təəssüf içində nəzərlərini buğu qalxan şalvarına zillədi. Ruf ona bir fincan kofe uzadıb düşüncələrini qırdı.

– Allaha şükür olsun ki, heç olmazsa isti çayımız var. Mən evdə, Tennessi ştatında çay plantasiyasını öz gözlərimlə görmüşəm. Ah, bircə tikə isti qarğıdalı kökəsindən ötrü bütün var-yoxumu verərdim!.. Darıxma, Ruf, bir az döz, daha heç vaxt aclıq çəkməyəcəksən, belə kobud mokasin də geyinməyəcəksən.

Sözlər qadının qaşqabağını açdı, baxışlarında ağ ərinə – sahibinə məhəbbət işartısı göründü; bu adam Rufun tanıdığı yeganə ağ adamdı ki, qadına vəhşi və ya qaramala baxan kimi baxmır, onu adam hesab eləyirdi.

Əri onun başa düşə biləcəyi sadə dildə danışdı:

– Hə, Ruf, tezliklə bu cəhənnəmdən qutarırıq, ağ adamın qayığına oturub Şor Suya çatarıq. Hə, pis sudur, burum-burum axan pis su. Hər tərəf sudur və biz uzun müddət üzüb getməliyik. On dəfə yatıb duraca-ğın, iyirmi dəfə, qırx dəfə yatacağın, – arvadını başa salmaq üçün günlərin sayını barmaqları ilə göstərirdi, – bütün bu müddətdə isə hər yanda pis su! Sonra biz böyük bir kəndə çatacağın, orada çoxlu adam var, lap yay çağının ağcaqanadı kimi çox adam. Onların vıqvamları bilirsən necə hündürdür? On, iyirmi şam ağacı hündürlükdə...

O, daha söz tapa bilməyib səsinə kəsdı və yalvarıcı baxışlarını Meylmüt Kidə zillədi, sonra isə əllərinin hərəkətiylə iyirmi şam ağacının hündürlüyünü arvadına başa salmağa çalışdı. Meylmüt Kid qəribə tərzdə gülümsündü. Rufun gözləri isə təəccübündən və xoşbəxtliyindən geniş açılmışdı. O, ərinin zarafat etdiyini düşünürdü, ancaq adı zarafat da qızın zavallı qəlbini sevindirirdi.

– Sonra isə... sonra isə oturarıq qutuya və füüşt-gedərik! – Başa salmaq üçün Meyson boş kofe qabını yuxarı tullayıb havadaca tutdu və qışqırdı. – Bax, füüşt və biz artıq çatmışıq! Ah, sehrkar cadugərlər! Sən Yukon Fortuna gedirsən, mən isə Arktik-sitiyə, aralarında iyirmi beş yatımlıq yol var. Bu uzunluqda məsafədən ip keçir, mən həmin ipin bir başından yapışıb deyirəm: “Allo, Ruf. Necəsən?” Sən isə soruşursan: Bu sən sən, mənim ərim? Mən deyirəm: “Özüdür”. Sən isə deyirsən: “Çörək bişirə bilmirəm, sodamız qurtarıb”. Mən cavabında deyirəm: “Anbardakı un tayının altına bax. Hələlik!” Sən anbara gedib kəfin istəyən qədər soda götürürsən. Bütün ili sən Yukon Fortunda olacaqsan, mənə Arktik-sitidə. Görürsən də möcüzəni!

Bu sehrli nağıla Ruf elə sadələvhlüklə gülümsəyirdi ki, kişilər uğunub getdilər. Boğuşan itlərin səsi uzaq ellərin möcüzələri haqda söhbəti yarımçıq qoydu, kişilər itləri ayıranacan Ruf qoşqunun iplərini bağlaya bilmişdi, hər şey hazırı, tərpenmək olardı.

– Hə, Dazbaş! Hə, irəli!

Meysunun qırmancı havada şaqqıldadı, itlər yavaş-yavaş hərəkətə gəlib, başları üstə asılmış istiqamət oxunu əsas tutaraq kirşəni dartıb apardılar. İkinci qoşquda Ruf oturmuşdu. Meylmüt Kid arxada gəlirdi. Güclü, həm də kobud olsa da, bircə zərbəyə öküzü yıxa bilən kid zavallı itlərə qıymır, imkan daxilində insafılı tərpnirdi – qoşqu sürənlər arasında beləsi az olurdu. Bəzən itlərin pis gününə baxan Meylmüt Kid hönkürtüsünü zorla boğurdu.

– Hə, axsaqlar, çolaqlar, tərpnin görək! – ağır kirşəni tərptmək istəyən Kid deyindi.

Axır ki, onun səbirliliyi öz bəhrəsini verdi, ağırdan qıvrılan itlər qabaqdakı kirşələrin ardınca götürüldü.

Söhbət kəsildi. Ağır yol söhbətə aman vermir. Şimalda yol getmək isə ağır, məşəqqətli işdir. Xoşbəxt o adamdır ki, bütün gün uzunluq sükut bahasına belə yolu başa vurur, kiminsə açdığı yolla gedir.

Yol açmaqdan daha çətin heç nə yoxdur. Hər addımda enli xizək batır, adam dizəcən qara girir. Sonra ehtiyatla ayağı qardan çıxarmalısan, şaquli duruşunu azacıq pozsan, qurtardı, kəllə-mayallaq qara yıxılacaqsan; sonra zorla qalxıb, qarış-qarış irəli getməlisən. İlk dəfə yol açanlar uzağı yüz yarıddan sonra yorğunluqdan yıxılıb qalırlar. Hər şey yaxşı getsə də, bir ayağındakı xizəklə o biri ayağını basmasan da, altında minbir kələk gizlədən qar sənin başına oyun açmasa da, yorulub əldən düşəcəksən. Gün ərzində heç olmazsa bircə dəfə yumbalanıb itlərin ayağı altında yıxılmayan hər bir adam təmiz qəlb və böyük sevinc içində axşam yataq kisəsinə girə bilər. İyirmi yuxu ərzində böyük şimal cığırlarıyla getmiş adama allahlar özü də qıbtə edə bilər.

Axşam yaxınlaşırdı, bəyaz Sükunətin nəhəngliyinin sıxdığı yolçular sükut içində gedirdilər. İnsanın axırının ölümlə qurtaracağını təbiət müxtəlif üsullarla ona başa salır: qabarma və çəkilmələrin əvəzlənməsi, dağıdıcı qasırgalır, dəhşətli zəlzələlər, səma artilleriyasının ildırım atəşləri! Ancaq Bəyaz Sükunət onların hamısından güclü və dağıdıcıdır. Bəyaz sükunətin duyğusuzluğu, biganəliyi! Heç nə tərpnəmir, açıq səma aşılınmış mis kimi işıldayır, adicə pıçılı adama müqəddəs bəyaz səhrasıyla gedən adam yeganə canlı kimi öz inadkarlığından dəhşətə gəlir, anlayır ki, onun həyatı bir tükəndən asılıdır. Qərribə, müdhiş fikirlər öz-özündən hücum çəkir, bütün aləmin sirləri öz təzahürünü axtarır. İnsanı ölümqabağı vahimə bürüyür, Allah qabağın-

da, bütün dünya qabağında qorxu və bu qorxunun içində dirilmə və yaşamağa ümid də olur, əbədilik həyat üçün əbəs cəhdlər edir və məhz bu vaxt insan Allahla təkbətək qalır.

Hə, gündüz öz yerini gecəyə verməyə tələsirdi. Çayın məcrası qəflətən dönürdü və kəsə yolla getmək istəyən Meysun öz qoşqusunu dar dərənin içiyə sürdü. Ancaq itlər dikdiri qalxa bilmədi. Ruf və Meylmüt Kid arxadan itələsələr də, kirşələr geri sürüşdülər. Daha bir qeyri-adi cəhd. Zavallı, heysiz və achiqdan taqətsiz heyvanlar son güclərini vururdular. Hündürə, daha da hündürə və kirşələr uca sahilə qalxdılar. Ancaq lap qabaqda bağlanmış it kirşəni sağa dartdı və qoşqu Meysunun xizəklərinin üstünə çıxdı. Nəticəsi acınacaqlı oldu – Meysun yerə sərildi. İtlərdən biri kəndirlərə dolaşib yıxıldı və çapaladı, kirşələr təzədən xəndəyə sürüşdülər.

Şart! Şart! Qamçı havada vızıldamağa başladı, ən çoxu yıxılan iti döyürdü.

– Bəsdir, Meysun! – Meylmüt Kid dilləndi. – Onsuz da zavallı itin son nəfəsidir. Əl saxla, indi mənim itlərimi qoşarıq.

Kid sözünü deyib qurtaranacan Meysun gözlədi, sonra uzun qamçı təzədən günahkar itin bədəninə dolandı. Bu, Karmen idi, o, şikayət edirmiş kimi ulayıb özünü qara soxdu, böyrü üstə çevrildi.

Yolçular üçün ən ağır dəqiqəydi: itin canı çıxır, iki yoldaş mübahisə edir. Rufun qayğılı baxışları gah ona, gah buna dikilirdi. Ancaq gözlərindən acı hiddət oxunan Meylmüt Kid özünü saxladı, itin üstünə əyilib ipləri kəsdi. Heç birindən səs çıxmıdı. Qoşquları təzələyib dikdiri qalxdılar və kirşələr təzədən yola düşdü. Son gücünü toplayan Karmen arxadan qarabaqara gəlirdi. Nə qədər ki, it yeriyyə bilir, onu güllələmirlər və heyvanın sağ qalmaq üçün son imkanı yararır: dayanacaq birtəhər çatmaq lazımdır, bəlkə orada adamlar maraldan-zaddan ovladılar, bir şey yeyib gücə gəldin...

Öz hərəkətindən peşman olan, ancaq tərsliyindən o haqda bir kəlmə də etiraf etməyən Meysun qabaqda gedir və yaxınlaşan təhlükə barədə heç nə bilmirdi. Onlar sıx kolların arasında düzənliyə çıxmağa çalışırdılar. Əlli fut aralıda qocaman şam ağacı ucalırdı. Əsrlər boyu o ağac burada dayanmışdı və taleyi əsrlər uzununu ona bu cür ölüm hazırlamışdı – ona və bəlkə də Meysona.

Meysun ayaq saxlayıb mokasininin boşalmış kəmərinə bərkitmək istədi. Qoşqu dayanan kimi itlər qara oturdu. Ətrafda saf bir sükut vardı,

şaxta və sükunət ürəkləri dondurur, təbiətin tərənmək istəyən hər şeyinin əl-qolunu bağlayırdı. Və neçə illərin yükü və qarın ağırlığı altında tab gətirməyən nəhəng ağac həyat faciəsində öz son rolunu oynadı. Meyson təhdidedici çırtılını eşitdi, kənara sıçramaq istədi, ancaq heç qımlandanmağa macal tapmadı, ağac çiynindən vurub onu altına saldı.

Qəfil təhlükə, ani ölüm – Meylmüt Kid bunların hər ikisiylə o qədər qarşılaşmışdı ki! Hələ şam ağacının iynə yarpaqları titrəşirdi, ancaq Kid qadına bəzi göstərişlər verib xilasetmə işinə başlamışdı. Hindu qızı özünə əl qatıb mənasız yerə göz yaşı tökmədi – onun yerinə hər hansı bir ağ qız olsaydı məhz belə edərdi. Meylmüt Kidin ilk sözü ağzından çıxan kimi qız bütün ağırlığını ağacın gövdəsi altına keçirilmiş uzun-pazın üstünə salaraq, ərinin iniltisinə qulaq asa-asa, ağırlığı xeyli azaldı. Meylmüt isə baltayla ağacı kəsməyə girişdi. Donmuş gövdəyə dəyən polad cingildəyir, hər balta zərbəsi Meylmüt Kidin uzun, hündür əhiltisiylə müşayiət olunurdu.

Nəhayət, Kid bir qədər bundan qabaq sağ-salamat olan adamın xurd-xəşil bədənini qarın üstünə uzatdı. Ancaq yoldaşının əzablarından daha çox qadının çöhrəsindəki lal hüzn qorxunc görünürdü; Rufun baxışlarında ümid və məyusluq birləşmişdi. Çox az söz deyildi, şimalda yaşayanlar boş danışmaqdan, iş görməyin vacibliyini dərhal hiss edirlər. Altmış beş dərəcəlik şaxtada insan qar üstündə çox uzana bilməz. Kirşələrin qayığını qırıb bədbəxt Meysonu heyvan dərilərinə bükərək şax-şəvəldən hazırladıqları yerə uzatdılar. Tonqal alovlandı; bədbəxtliyə bais olmuş həmin ağacı yandırdılar. Tonqal üstünə əldəqayırma örtük tutdular, belədə tonqalın hərərəti dərhal itmir, onun yanında oturanlara vurur: təbiətlə təmasda olan hər kəs bunu yaxşı bilir.

Ölümlə tez-tez əlbəyaxada olanlar onun hənirtisini yaxşı tanıyırlar. Meyson yaman bərk əzilmişdi. Bunu dərhal başa düşdülər. Sağ qolu və qıçı, beli sınımışdı, ayaqları qıç olmuşdu; güman ki, daxili orqanları da əzilmişdi. Yalnız arabir inildəməsindən anlamaq olurdu ki, o hələ sağdır. Heç bir ümid yeri yoxdu, daha heç nə eləmək olmazdı. Amansız gecə xırda-xırda gəlirdi. Ruf onu öz xalqına xas olan heyvətə tamiz sakitliklə qarşılayırdı. Meylmüt Kidin sifətində bir neçə qırıq da çoxalmışdı. Əslində hamıdan az əziyyət çəkən Meysondu, o indi Qərbi Tennessidə, Böyük Dumanlı Dağların ətəyindəydi və yenidən öz uşaqlığını yaşayırdı. Cənub tərəfinin çoxdan unudulmuş mahnısı qəribə səslənirdi, bu mahnı altında Meyson göllərdə çimir, yenot

ovuna çıxır, qarpız oğurlayırdı. Bu səslər Rufa anlaşılmaz inilti təsiri bağışlayırdı, Kid isə başa düşür və hər sözün peşmançılığını keçirirdi; uzun illər boyu mədəni ələmlə heç bir əlaqəsi olmayan hər adam o sözləri başa düşərdi.

Can verən adam səhər özünə gəldi, onun pıçıltısını anlamaq üçün Meylmüt Kid aşağı əyildi.

Yadındadır, biz Tananada necə görüşdük?.. Yaxın vaxtlarda dörd ili tamam olacaq...buzlar əriyəndə... Onda o qızı bir elə sevmirdi, sadəcə, o çox yaxşı qızdı... bağlandım ona ...Sonra isə ayrıla bilmədim. O mənə yaxşı arvadlıq edir, çətində həmişə dadıma çatırdı. Bizim gördüyümüz işə qalınca, özün yaxşı bilirsən ki, onun tayı-bərabəri yoxdur... Yadındadır, o Maral Buynuzu gölünü necə üzüb keçdi və bizi qayanın başından apara bildi? Dörd tərəfdən də güllə yağırı, suyun üzü çopur-çopurdu... Nuklukaytodakı achiq da yadındadır? Bəs arvadım bizə xəbər çatdırmaq üçün buzların arasıyla necə qaçırırdı? Hə, Ruf mənə yaxşı arvadlıq eləyib, qabaqkıdan çox-çox yaxşı... sən bilmirdin ki, mən evli olmuşam? Sənə deməmişdim məgər?.. Hə, bir dəfə evli olmağa cəhd göstərmişdim... Birləşmiş Ştatlarda, evdə olarkən... Onun ucbatından da buralara gəldim. Axı, birlikdə böyümüşdük. Çıxıb getdim ki, boşanmaq üçün onun əlinə bəhanə verim. Boşandı.

Ruf isə başqa ələmdir. Burda işlərimi qurtarıb gələn il onunla getmək istəyirdim. Ancaq indi bu barədə danışmağın mənası yoxdur. Kid, Rufu öz qəbiləsinə qayıtmağa qoyma. Orada onunçün çox çətin olar. Özün fikirləş, az qala dörd ildir ki, Ruf bizimlə birlikdə min cürə şey yeyir, bütün bunlardan sonra təkə balıq və maral ətini necə yesin? Bizim xeyli yüngül olan həyatımızı tanısın, öyrəşsin, təzədən köhnə ələmə qayıtsın? Ruf üçün çətin olar. Kid, onun qayğısına qal... Niyə sən özün ona... eh, yox, sən həmişə qadınlardan gen gəzirsən. Heç anlamadım ki, səni bu tərəflərə nə dartıb gətirib... Rufa qarşı insafılı ol və imkan daxilində tez onu Ştatlara göndər. Yox, işdir öz vətəni üçün darıxsan, kömək elə qoy getsin...

Uşaq... o bizi daha da yaxınlaşdırıb, Kid. Kaş oğlan uşağı olaydı!.. Sən bir fikirləş, Kid! Mənim belimdən gəlmiş uşaq! Qoyma onu bu yanlarda qalmağa. Əgər qızım olsa... Yox, yox, belə ola bilməz!.. Mənim dərilərimi satarsan, güman ki, beş minə gedərlər, bir o qədər də mənə şirkətdən çatmalıdır. Öz işlərinlə birlikdə mənimkini də yoluna qoy. Elə bilərəm, bizim sifariş özünü doğruldacaq... oğluma yaxşı təh-

sil verərsən... qoy oxusun... Ən başlıcası isə, Kid, qoyma onu bu tərəflərə gəlməyə. Bu yanlar ağ adamlar üçün deyil.

Mənim işim bitib, Kid. Uzağı üç-dörd günlük ömrüm qalıb. Siz isə gərək gedəsiniz. Siz getməlisiniz. Yadında saxla, bu mənim arvadım, mənim oğlumdur... İlahi! Kaş oğlan olaydı! Daha mənim yanımı kəsdirib durmayın. Sizə əmr edirəm ki, gedəsiniz. Çıxın gedin! Can verən adamın sözünü yerə salmayın.

– Qoy üç gün gözləyim, – Meylmüt Kid yalvardı. – Bəlkə halın yaxşılaşdı. Hələ bilmək olmaz...

– Yox!

– Üçcə gün.

– Çıxın gedin!

– İki gün.

– Söhbət mənim arvadımdan və oğlumdan gedir, Kid. Üz vurma.

– Bir gün necə?

– Yox! Mən əmr edirəm!

– Qoy bircə gün gözləyək. Yeməyə bir şey taparıq. Nə bilmək olar, bir də gördüm nəse vurdu.

– Olmaz!.. Yaxşı, razıyam, bir gün qalın, ancaq bir dəqiqə də artıq olmaz! Qulaq as, Kid, məni tək-tənha can verməyə qoyma. Bircə atəş lazımdır, bircə dəfə tətiiyə çək, vəssalam. Başa düşdün? Yadında saxla! Unutma... Eh, öz belimdən gələsi balamı görməyəcəyəm... Rufu yanıma çağır. Onunla vidalaşmaq istəyirəm... tapşıracam ki, oğlumdan muğayat olsun və mənim ölümümü gözləmədən çıxıb getsin. Mən tapşırmasam, Ruf səninlə getməz. Əlvida, dostum, əlvida! Dayan, Kid qulağın məndə olsun...yuxarıları qazmaq lazımdır. Oralarda torpaqdan həmişə nəse tapmaq mümkündür. Bir də, Kid...

Meylmüt can verənin son, zorla eşidilən kəlmələrini eşitmək üçün bir az da əyildi – ölüm təhlükəsi Meysonun qürur hissini boğmuşdu.

– Bağışla məni, dostum... özün bilirsən nəyə görə... Karmendən ötrü bağışla məni...

Ağlayan arvadı ərinin yanında qoyaraq isti gödəkçəsini geyindi, xizəklərini ayağına keçirdi, tufəngini götürüb meşədə gözəndən itdi. Kid şimalın sərt qanunları ilə yaxşı tanışdı, ancaq belə çətinliklə üz-üzə gəldiyi ilk dəfəydi. Ağı başında oturub, fikirləşsəydin, üç adamın həyatı bir nəfərdən asılıydı, həmin bir nəfərin də heç bir çıxış yolu yoxdu. Ancaq Meylmüt tərəddüd edirdi. Meysonla ömrünün beş ilini birlikdə

keçirmişdi; dayanacaqlarda və qızıl mədənlərində, çaylar və cığırlarla millər arxada qoyanda, birlikdə ov edəndə qarşılaşdıqları ölüm təhlükəsi, su daşqını vaxtı çəkdikləri aclıq... onları bir-birinə bağlamış, dosta çevirmişdi. Bu dostluq elə möhkəmdi ki, əvvəllər onların arasına girən Rufa da Kid qışqanırdı. İndi həmin o dostluğu Kid öz əlləriylə qırmalı, torpağa tapşırmahtı.

Meylmüt meşənin dərinliklərinə gedə-gedə Allaha yalvarır, rastına bir maral çıxarmasını ondan xahiş edirdi, ancaq gözüne heç nə dəymirdi, sanki bütün heyvanları bu yanlardan ərşə çəkmişdilər. Şər qarışanda gücü-qüvvəsi tükənən Kid boş əllə və ağır ürəklə geri qayıtdı. İtlərin qulaqbatırıcı hürüşü və Rufun ətürpərdici çığırtısı eşidirdi, Kid addımlarını yeyinlətdi.

Ruf əlindəki baltayla özünü hücum çəkən itlərdən qoruyurdu. İtlər öz sahiblərinin dəmir intizamını pozmuş, qalan son ərzağın üstünə atılmışdılar. Kid özünü qızın dadına çatdırdı, tufənginin dabanı ilə itlərin harası gəldi vurmağa başladı və ta qədim zamanlardakı qəddarlıqla insan və vəhşi arasında ölüm-dirim döyüşü başladı. Tufəng və balta tez-tez qalxır, bəzən heyvana dəyir, bəzən yan gedirdi, itlərin elastik bədəni eləsinə-beləsinə əyilir, dartılırdı, gözlərində vəhşi bir işıltı vardı, daşa dönmüş cəhənglərindən köpük axırdı. İnsan və heyvan var gücüylə hökmranlıq uğrunda döyüşürdü. Nəhayət, döyülmüş, əldən salınmış itlər tonqaldan aralanıb yaralarını yalamağa, ağızlarını ulduzlara tutub ulamağa başladılar.

Qurudulmuş balığın bütün ehtiyatı məhv edilmişdi, qarşdakı iki yüz millik yol üçün altı-yeddi ovuc un qalmışdı. Ruf ərinin yanına qayıtdı. Kid isə kəlləsini baltanın dağıtdığı iti soyub, hələ isti olan əti doğradı. Əti etibarlı yerdə gizlədəndən sonra dərini və içalatın tör-töküntüsünü o biri itlərin qabağına atdı.

Səhər öz yeni qayğılarıyla gəldi. İtlər bir-birinə hücum çəkdilər. Sonra isə bütün heyvanlar ayaq üstə zorla dayanaraq var gücüylə həyatdan yapışmış Karmenin üstünə tökülmüşdülər. Baş-gözlərinə yağan qamçı zərbələri onlara qətiyyəni kar etmirdi. İtlər dartışır, sonra yenidən yerə cumurdular, nəhayət, onlar ətrafa səpələnəndə Karmendən heç bir əlamət qalmamışdı – nə sümükləri vardı, nə dərisi, nə də tükü...

Meysonun sayıqlamalarına qulaq verən Kid işindən qalmırdı. Meysonun xəyalları yenə də Tennesidəydi, yenə də gənclik çağının dostlarıyla çılğın mübahisə gedirdi.

Şam ağacları yaxın dayanmışdı və Meylmüt Kid öz işini tez qurtardı; ovçular öz ərzaq ehtiyatını yırtıcılardan və itlərdən qorumaq üçün asılmış balaca anbar düzəldirdilər – Kid də eləsini hazırladı. Ruf dayanıb tamaşa edirdi. Sonra Meylmüt iki şam ağacının başını yerəcən əyib onları maral dərisindən hazırlanmış kəmərlə bir-birinə bağladı. Sonra o, harınlamış itləri qamçı gücünə kirşə qoşqusuna keçirib. Meysonun büründüyü dərilərdən savayı hər şeyi ora yüklədi. Meysonu isə kəmərlə sarıyib, əyilmiş şam ağacına bağladı. Təkcə ovçu bıçağı ilə ağacları yerdə baş-başa saxlayan kəməri kəsmək qalırdı; həmin kəmər kəsilən kimi şam ağacı başını Meyson qarışıq göyə qaldıracaqdı. Meyit əlçatmaz hündürlükdə olacaqdı.

Ruf ərinin vəsiyyətinə itaətlə əməl edirdi. Qızı heç nəyə məcbur etməyə ehtiyac yaranmırdı. Hələ balaca qız ikən öz qəbiləsinin bütün arvadlarından öyrənmişdi ki, qadın yer üzərində olan bütün canlılardan daha çox öz ərinə itaət etməlidir, o da edirdi. Ruf ərini öpəndə böyük dərdinin hönkürtülərə çevrilməsinin qabağını ala bilmədi, Kid isə mane olmadı, axırda o, Rufu qoşquya tərəf aparıb xizək geyinməsinə kömək elədi. Ruf kor kimiydi, sanki qarşısında heç nə görmürdü, qeyri-iradi istiqamət ağacından yapışdı, qamçısını yelləyib itləri tərpətdi.

Sonra Meylmüt Kid dostunun yanına qayıtdı. Meyson huşunu itirmişdi. Ruf gözədən itənəcən Kid onun arxasınca baxdı. Sonra tonqalın yanında oturub Meysonun ölümünü gözlədi. Allaha yalvarırdı ki, ölmü yubatmasın.

Bəyaz Sükunətin qoynunda acı düşüncələr içində təkbətək qalmaq çox ağırdır. Sükunət zülmətə meyllidir, o, sanki insanı qoruyur, onu öz zülmətinin əsiri edir – səmanın maviliyi altında Bəyaz Sükunətin şəffaf təmizliyi və saxtası çox qəddardır.

Bir saat keçdi, iki saat keçdi, ancaq Meyson hələ ölməmişdi. Günortaçağı üfüqdə görünməsə də, günəş səmanı qırmızımtıl rəngə boyadı və tezliklə göyün rəngi tutuldu. Meylmüt Kid qaldı, zorla Meysona yaxınlaşmağa özünü məcbur etdi və dörd tərəfə baxdı. Sanki Bəyaz Sükunət onu ələ salırdı, Kidi qorxu bürüdü. Atəş açıldı, ağacların başına bənd edilmiş kəmər kəsildi və Meysonun meyiti yuxarı sıçrayaraq öz hava qəbiristanında dayandı. Meylmüt Kid kirşəyə sıçrayaraq itləri nəhayətsiz qar səhrasıyla qovmağa başladı...

BALIQÇI PATRULUNUN HEKAYƏLƏRİ

AĞLAR VƏ SARILAR

San-Fransisko körfəzi elə genişdir ki, çox vaxt körfəzdə cövlan edən qasırgalar okean gəmisini üçün okeandakı ən dəhşətli pis havalarından da təhlükəli olur. Bu körfəzdə hansı balıqdan desən tutmaq olar. Ona görə də dəlisoq qoçaqlardan ibarət hər cür balıqçı gəmiləri onun sularını o yana–bu yana yarıb keçir. Balığı bu cür cürbəcür tör–töküntülərdən qorumaq üçün çoxlu ağıllı qanunlar var, xüsusi balıqçı patrulu bu qanunların hökmən yerinə yetirilməsinə göz qoyur. Patrul dəstələrinin taleyi narahat və dəyişkən olur: onlar tez-tez məğlub olub geri çəkilib, hətta ölümə də məruz qalırlar, tor atan yerdə yaxalayıb öldürür, qələbə ilə qayıdırlar.

Balıqçılar içərisində krevetka¹ ovlayan çinlilər ən təhlükəli adamlar idi. Krevetkalar, adətən, dənizin dibi ilə saysız-hesabsız sürü şəklində sürünürlər, ancaq özlərini şirin sulara çatdıranda tələsik geri dö-nürlər. Çinlilər suyun qabarma və çəkilməsindən istifadə edərək körfəzin dibinə toxunma tor kisələr atırlar. Əslində bunun elə də bir pis cəhəti yoxdur, ancaq bədbəxtlik bundadır ki, torun gözləri elə bala-cadır ki, kürüdən təzəcə çıxmış uzunluğu dördəbirdir düyümdən az olan körpələr belə bundan can qurtara bilmir. Çinli balıqçıların qəsəbələri yerləşən Pedro və Pablo burnuna – bu gözəl sahillərə yaxın düşmək mümkün deyil. İylənmiş balıq üst-üstə yığılır, üfunət havanı korlayır. Balıqçı patrul dəstəsi də balığın belə mənasız şəkildə tələf edilməsinə qarşı çıxmalı olur.

On altı yaşım var idi, yelkənli gəmini çox yaxşı idarə edirdim, körfəzə beş barmağım kimi bələd idim, balıqçılıq şirkəti mənim “Şimal maralı” şlyupumu² icarəyə götürəndə hələlik patrul dəstəsinin köməkçilərindən biri olmalı idim. Yuxarı körfəzdə və ona tökülən çaylarda azgınlıq edən, bir şey olan kimi bıçağa əl atan, üstlərinə tapança çəkiləndə təslim olan yunan balıqçıları ilə çox əlləşib yorulmuşduq ki, bizi azgınlıq edən saysız – hesabsız krevetka ovlayanları sakitləşdir-mək üçün Aşağı körfəzə göndərəndə sevincək olduq.

¹ Krevetka – xırda dəniz xərçəngi (İzahlar tərcüməçisindir)

² Şlyup – yelkənli gəmi növü

İki gəmidə altı nəfər idik, şübhə oymatmaq deyər axşamdan yola düşüb Pinol burnunun nəzərə çarpmayan sıldırım sahillərində lövbər saldıq. Şərqdə dan yeri təzəcə sökülürdü ki, lövbəri yığışdırıb sahil küləyinin çəpinə gedərək körfəzdən keçib Pedro burnuna üz tutduq. Ətrafda göz-gözü görmürdü, suyun üstünə sübh çağının soyuq dumanı çökmüşdü, donmamaq üçün isti qəhvə içdik. Bundan sonra çox xoşagəlməz bir işlə məşğul olmağa başladıq. “Şimal maralının” içinə dolmuş suyu boşaltmağa girişdik, gəmi nədənsə deşilmişdi. Demək olar ki, bütün gecəni vurnuxduq, ballastları¹ ora-bura daşdıq, oyuqlara baxdıq. Ancaq ha əlləşdikə bir nəticə hasil olmadı, suyun hardan dolduğunu tapa bilmədik. Su get-gedə artırdı, biz də istər-istəməz dəniz-qal kokpitdə² belimizi əyərək suyu boşaltmaq məcburiyyətində qaldıq.

Qəhvə içəndən sonra üçümüz Kolumbiya çayındakı başqa yelkəni qayığa keçdik – onda əvvəllər qızıl balıq ovlayırdılar, üç nəfər isə “Şimal maralında” qaldı. Gəmilər ikisi də üfəkdən günəş görünənə yanışı üzürdü. Günəşin isti şüaları görünməz dumanı dağıtdı, qarşımızda o ucundan bu ucunacan üç mil olan geniş yarım dairə şəklində düzülmiş xeyli Çin conkası³ göründü, hər conka əkmə torun siqnal üzgəcinə⁴ idi. Sanki həyatdan əsər-ələmət yox idi.

Biz o dəqiqə işin nə yerdə olduğunu başa düşdük. Çinlilər ağır torları sudan qaldırmağın asan olacağı vaxtı gözləyərək conkalarında yığılıb yatmışdılar. Bu bizim ürəyimizdən xəbər verdi, hücum planını bir anın içində hazırladıq.

Çay yelkəni qayığından Le Qrant mənə pıçılıtla ilə dedi:

– Uşaqlara əmr elə, conkaya atılınsınlar. Üçüncü conkaya özün yaxınlaş. Biz də belə hərəkət edirik, mənə elə gəlir ki, heç olmasa altı conka tutarıq.

Biz iki yerə bölündük. “Şimal maralını” o biri qalsa⁵ keçirdim, külək tutan tərəfdən conkalardan birinin böyründən ötüb keçdik,

¹ *Ballast* – gəminin tarazlığını saxlamaq üçün götürlərdə göyörtəni qabaq hissəsində üst açıq kayutlara yolu olan yer

² *Kokpit* – kiçik yelənli gəmilərdə, motorlu və katerlərdə göyörtənin qabaq hissəsində üstü açıq kayutlara yolu olan yer

³ *Conka* – yelkəni gəmi

⁴ *Üzgəc* – dəniz üzücü nişan

⁵ *Qals* – yelkənlərin gülək döyən uclarının bərkidildiyi burza, gülək yelkənə sağ tərəfdən dolursa, deyirlər ki, gəmi sağ qalsla gedir, sol tərəfdən dolursa, sol qalsla.

qrotu¹ küləyə tərəf çevirib, sürəti azaltdım. Conkanın lap böyründən, özü də elə yavaşca ötdüm ki, patrullardan biri çətinlik çəkmədən conkanın içinə tullandı. Bu vaxt “Şimal maralı”nı bir kənara çəkib yelkənə külək doldurdum, şlyupu qonşuluqdakı conkaya yönəltdim.

İndiyədək sakitlik idi. Kolumbiya çayının yelkənli qayığının patrulunun zəbt etdiyi birinci conkadan hay-küy eşidildi. Kim isə bərkədən qışqırdı, tapançadan atəş açıldı, sonra yenidən çığırtı səsləri eşidildi.

Mənim yanımda kokpitdə olan Corc dedi:

– Hər şey məhv oldu. Onlar özünüküləri xəbərdar edirlər.

Biz artıq conkaların arasında idik, həyəcan səsləri çox sürətlə yayıldı. Yuxulu, yarıçılpaq çinlilər göyörtəyə sıçradılar. Sakit suların üzərində xəbərdaredici qışqırıqlar və lənət səsləri eşidildi, kim isə ucadan balıqçulağını üfürüb çaldı. Mən sağdakı conkada başçının balta ilə burrazları kəsdiyini, komanda heyətinə nəhəng, qəribə bir yelkəni dikəltməkdə kömək etdiyini gördüm. Ancaq solda, o biri conkadakı çinlilər başlarını təzəcə çölə çıxarmışdılar ki, şlyupu döndərüb ona elə yaxınlaşdım ki, Corc göyörtəyə atıla bilsin.

Bütün conkalar qaçmağa üz qoydular. Yelkənlərdən əlavə onlar uzun avarlarını da işə salıb bütün körfəz boyu səpələndilər. Mən “Şimal maralı”nda tək qaldım, hansı conkanı ələ keçirəcəyimi götür-qoy edir, həyəcanla boylanırdım. İlk təşəbbüsüm heç bir nəticə vermədi, çünki çinlilər burazları açdığından, conkanın göyörtəsinə keçə bilmədim. Conka küləyin səmtinə “Şimal maralı”ndan yarım rumba çəpəki durdu, istər-istəməz yöndəmsiz görünən balaca gəmiyə hörmətim artdı, ondan əlimi üzdüm, qalsı dəyişdim, qrat-şkotu² boşaltdım, rast küləklə göyörtənin külək tutmayan tərəfindən düz conkanın üstünə yeridim ki, üstünlüyümdən istifadə edim.

Hədəfə aldığım conka özünü ora-bura çırpırdı, ancaq bərk toqquşmadan qurtara bildim, onu abordaja götürmək üçün yüngül bir qövs cızdım, conka birdən istiqamətini dəyişib yelkəninə külək doldurdu, kənara atıldı. Hiyləgər asiyalılar var gücləri ilə avar çəkərək, birdən qışqıra-qışqıra özlərinə ürək-dirək verirdilər. Ancaq bu yer dəyişmə-

¹ *Qrot* – bir dorlu gəmilərdə dor ağacında qaldırılan ən əsas böyük yelkən

² *Şkotlar* – yelgənlərin aşağı uclarını idarə etmək üçün lazım olan burazlar Şkotun adı hansı yelkəni idarə etməsindən asılıdır. Məsələn rot-şkot, klier şkort və başqaları.

sini gözləmədiyimdən bir saniyə belə vaxt itirmədən şlyupun üzünü küləyə tərəf çevirdim. Sükanı külək tərəfə çevirdim, bütün ağırlığımı rumpelin üstünə saldım. Qroş-şkotu iki əlimlə boşaltdım ki, zərbəni mümkün qədər yüngülləşdirim. Conkanın sağ kənarında qoşa avar iki yerə bölündü, bizim gəmilər bərk cırıltı ilə bir-birinə toxundu. “Şimal maralı”nın nəhəng ələ bənzər buşpriti¹ conkanın qabarıq yelkənini nahamvar dor ağacı ilə birlikdə qopartdı.

Conkada bir hay-həşir qopdu ki, damarlarımda qanım dondu. Başına sarı ipək yaylıq bağlamış qəzəbli sifəti çiçək xəstəliyindən çopur-çopur çinli qarmağa mənim şlyupumun burnuna ilişirdi ki, ondan uzaqlaşsın. Kliver² falı³ açdım, “Şimal maralı”nı axın bir qədər arxaya aparsın, əlimdəki burazlarla conkaya atıldım, şlyupu conkaya yanaşdırdım. Başına sarı yaylıq bağlamış çopur çinli qəzəblə üstümə cumdu, ancaq əlimi şalvarın cibinə saldım, o nə edəcəyini bilməyərək ayaq saxladı. Silahım yox idi, çinlilər həyatı təcrübədən bu cibdən ehtiyat edirlər, mən də bu vasitə ilə dəstə başçısını və onun dəli-dolu adamlarını özümdən aralı saxlamaq istəyirdim.

Ona əmr etdim burun tərəfdəki lövbəri salsın, bunun müqabilində dedi: “Mənimki bilmir”. Qalanlar da belə deyib dururdular. Onlara işarələrlə nə etmək lazım olduğunu başa salsam da onlar inad edib dururdular ki, məni başa düşürlər. Onlarla ağız-ağıza verməyin mənasız olduğunu gördüm. Özüm conkanın burun tərəfinə keçdim, burazı açib lövbəri saldım.

Onlara:

– Sizlərdən dördünüz də marş dalımcə şlyupa! – qışqırıb barmaqlarımla onları başa saldım ki, dördü görək dalımcə gəlsin, beşinci isə conkada qalsın. Sarı Yaylıq tərəddüd elədi, ancaq əmrimi qəzəblə təkrar etdim (əslində bir o qədər əsəbiləşməsəm də), yenə də əllərimi cibimə saldım. Sarı Yaylıq qorxdı, mənə qəzəblə baxa-baxa, öz adamlarından üçünü “Şimal maralı”na apardı. O dəqiqə burazları yığdıq, kliveri qaldırmadan şlyupu Corcun atıldığı conkaya yönəltdim. Ona yaxınlaşanda rahat nəfəs aldım, çünki indi biz iki nəfər idik, bir də ki, çoxca çox qalanda Corcun tapançası var idi. Bu conkada birincidə

¹ *Buşprit* – gəminin burnundan irəli uzanan tir

² *Kliver* – irəlidə qoyulan üçbucaqlı çəpəki yelkən

³ *Fal* – gəmidə yelkənləri, siqnal bayraqlarını dikəltmək üçün buraz

olduğu kimi etdik, çinlilərdən dördünü şlyupa götürüb, birini gəmidə gözətçi qoyduq.

Sonra üçüncü conkadan da dörd çinli götürdük. Bu vaxt yelkəni çay gəmisinə də on iki əsir alıb, içərisi səmişlə dolu bizə yaxınlaşdı. Tərslikdən bu gəmi elə balaca idi ki, çinlilərin dövrəyə aldığı patrullar əl-qollarını tərpedə bilmirdilər, əsirlər qiyam qaldırıydılar, patrullar bu əsirlərinə qarşı gücsüz olacaqdılar.

Le Qrant dedi:

– Dostlar, dadımıza çatın.

Kayuta doluşan və budkanın damına çıxan öz əsirlərimi gözdən keçirdim.

Dedim:

– Üçünü biz götürə bilərik.

Le Qrant xahiş elədi:

– Dördünü götür, hesab düz gəlsin. Billi isə mənə ver (B'i'l “Şimal maralı”nın üçüncü gözətçisidir). Burda tərpenməyə yer yoxdur, davadalaş qopsa hər iki çinliyə bir parul bəs elər.

Belə də etdik, bundan sonra Le Qrant yelkənləri dikəltdi, onun gəmisini körfəzlə San Rafael çayının bataqlıq mənəsinə doğru yollandı. Kliveri qaldırıb onun dalınca yola düşdüm. Bizim əsirləri hökumət dairələrinə təhvil verməli olduğumuz San-Rafael şəhəri körfəzdə qabarma zamanı gəmi üzə bilən çayla bağlı idi. İndi qabarma qurtarırdı, görək tələsəydik ki, o biri qabarmanı yarım gün gözləməli olmayaydıq. Ancaq günəş üfəqdən qalxdıqca sahil küləyi lap yavaşlırdı, külək indi hərdənbir ani şiddətlə əsib yatırdı. Le Qrantın gəmisinə avarlarla hərəkət edirdi, tezliklə bizi çox arxada qoydu. Çinlilərdən bir neçəsi kokpitdə göyertənin lyukuna¹ doluşub dayanmışdılar, bir dəfə kokpitin tutacağına üstündən kliver-şkotu yığmaq üçün əyiləndə kiminsə tələsik mənim cibimi yoxladığını gördüm. Bunu sezdiyimi bildirmədim, ancaq gözümün ucu ilə Sarı Yaylığın necə sevindiğini gördüm, o əmin oldu ki, onu qorxudan cib boş imiş.

Tərslikdən conkaların dalınca düşəndə biz şlyupun suyunu boşaltmağı yaddan çıxartmışdıq, indi su kokpitə dolurdu. Çinlilər barmaqları ilə suyu mənə göstərir və sual dolu baxışlarını üzümə zilləyirdilər.

¹ *Lyuk* – anbar ağız

Dedim:

– Hə, əgər səninkilər suyu boşaltmasa, biz tezliklə suyun dibinə gedərik. Başa düş!

Yox, onlar başa düşməz, buna baxmayaraq özlərinin hədəren-pə-dərən dillərində çox bəlağətlə danışır, başlarını qətiyyətlə tərpedir-dilər.

Mən üç-dörd taxta, ərzaq sandığından iki dənə vedrə çıxartdım, tamamilə aydın işarələrlə çinliləri başa saldım ki, işə girişinlər. Ancaq onlar mənim üzümə gülüb lap sakitcə kayuta qayıtdılar və təzədən budkanın damına dırmaşdılar.

Çinlilərin gülüşü yaxşı bir şey bildirmirdi. Bu hədə kimi səs-lə-nirdi, onlar bizə nifrətlə baxırdılar. Sarı Yaylıq mənim silahsız oldu-ğumu biləndə lap həyasızlaşdı, əsirlər arasında gəzişərək onları üst-üstdən nəyəsə təhrik edirdi. Pərtliyimi gizləyərək, aşağı kokpitə düşdüm. Özüm suyu boşaltmağa başladım. Ancaq mən əlimə vedrəni alan kimi başımın üstündə kik¹ səsi eşidildi, gəmi birdən başqa istiqamətə keçdi, orta yelkənə külək doldu, şlyup yana yatdı. Bu dənizdən əsən külək idi. Corc əsl quru adamı idi, ona görə də vedrəni atıb təzə-dən rumpeldən yapışmalı oldum. Külək uca dağların dövrəyə aldığı Pedro burnu tərəfindən əsirdi, ona görə də məkrli və şiddətli idi; yelkənlər gah küləklə dolur, gah da reylərdə² yaxalanırdı. Corcdan heç bir fayda yox idi, mən ömrümdə belə aciz-avara adam görməmişdim. Hər şeydən əlavə onda vərəm xəstəliyi var idi, onu suyu boşaltmağa məcbur eləsəydim, sinəsindən qan açıla bilərdi. Su isə get-gedə artırdı, ləngitmək olmazdı. Mən çinlilərə təzədən əmr elədim ki, vedrələri götürüb işə başlasınlar. Onlar həyasız-həyasız qəhqəhə çəkдилər, kayutda topuğunacan suyun içində olanlar damın üstündə oturmuş həmtayfaları ilə bərkədən danışmağa başladılar.

Corca dedim:

– Tapançanı çıxarıb onları işləməyə məcbur et.

Ancaq o başını tərpetməklə yox cavabı verdi, mən başa düşdüm ki, o qorxur. Çinlilər də bunu başa düşdülər, onların həyasızlığı həddini lap aşdı, kayutdakı içində ərzaq olan yeşikləri sındırdılar, daxmanın

damında oturanlar aşağı atıldı. Hamısı birlikdə bizim qaletləri və konservləri yeyib kef eləməyə başladılar.

Corc titrək səslə dilləndi:

– Əşi, yeyirlər-yesinlər də, cəhənnəmə ki.

Qəzəbdən boğulurdum:

– Onlar itaətdən çıxsalar, gec olar. Yaxşısı budur onları o dəqiqə yerlərində oturmaq.

Su isə get-gedə artır, sahildən əsən daimi küləyin şiddəti get – gedə artırdı. Əsirlərimiz həftəlik azuqəmizin axırına çıxıb külək sakit-ləşən kimi gəminin bir kənarından o birisinə qaçır, şlyup ləngər vurur, suyun üzündə yumurta qabığı kimi atılıb-düşürdü. Sarı Yaylıq mənə yanaşib kəndləri yerləşən Pedro urnu sahilini göstərib dedi ki, o gəmini o tərəfə döndərib, sahildə onları düşürsəm, onlar suyu boşaldar-lar. Kayutda su çarpayılara çatmışdı, döşəkağılar islanmışdı. Kokpitdə suyun dərinliyi bir futa çatırdı. Buna baxmayaraq təklifdən tamam boyun qaçırdım. Corcun sir-sifətindən narazılıq yağdırdı.

Ona dedim:

– Kişi ol, yoxsa onlar bizi suyun içinə tullarlar. Yaxşısı budur, tapançanı bəri ver.

O qorxaqcasına dilləndi:

– Onları sahilə çıxarsaydıq, yaxşı olardı. Düzü bu əclaf çinlilərin ucbatından batmaq istəməzdim.

Mən də coşğunluqla dedim:

– Düzü, mənim də batmamaqdan ötrü həyatımı bu əclaf çinlilərə etibar etməyə heç bir həvəsim yoxdur.

O zarıdı:

– Axı sən “Şimal maralı”nı onlarla birlikdə biz də içində batırsan. Başa düşmürəm ki, bunun nəyi yaxşıdır...

Onun sözünü yarımçıq kəsdim:

– Nə eləmək olar.

O susdu, ancaq canına titrətmə düşdüyünü gördüm. Çinlilərin hə-dəsi, suyun get-gedə çoxalması onun olan-qalan qoçaqlığını da əlindən aldı. Mən bilirdim ki, o canını xilas etmək üçün heç bir şeydən çəkin-məz. Mən Corcun şlyupun arxasında buksirdə gələn balaca yalığa həsrətlə baxdığını görüb, küləyin şiddəti bir azca yatan kimi yalığı şlyupun yanına dartdım. Corcun gözələrində ümid parıldadı, ancaq o

¹ Kik – fırlanan üfqi dor ağacı, qabaq tərəfinin ucu dor ağacına yelkənin aşağı ucu buna bənd edilir

² Rey – gəmidə yelkənlərin asılması üçün üfqi ağaclar

mənim niyyətimdən baş açınca yalikin nazik dibini balta ilə böldüm, yalığ¹ tamamilə suyun içinə yatdı.

Dedim:

– Batanda birlikdə batırıq. Tapançanı bəri ver, mən onları məcbur edərəm suyu göz açıb-yumunca boşaldarlar.

Corc zarımağa başladı:

– Axı gör onlar nə qədərdir! Öhdələrindən heç cürə gələ bilmərik.

Qəzəblə arxamı onlara çevirdim. Le Qrantın yelkənli gəmisi Marin arxipelaqı adı ilə məşhur olan balaca arxipelaqın dalında görünməz olmuşdu, ondan kömək gözləməyin mənası yox idi. Sarı Yaylıq heç şeydən çəkinmədən mənə yaxınlaşdı, kokpitdəki su onun ayaqlarını yalayır. Onun görkəmindən xoşum gəlmirdi. Üzünə xoşagələnlə təbəssümlü ifadə vermək istəsə də, onun bədxahlığını hiss etdim. Ona elə zəhmli səslə dayanmağı əmr etdim ki, itaət elədi.

Qışqırdım:

– Bir addım belə atma! Mənə yaxınlaşmağa cəsarət eləmə!

O, narazılıqla soruşdu:

– Niyə elə deyirsən? Mənim ingilis dilini çox-çox bilir.

Narazılıqla qışqırdım:

– İngilis dilini bilir! – O Corcla mənim aramdakı söhbəti yəqin ki, yaxşı başa düşüb. – Yalan deyirsən, heç nə bilmir.

O dişlərini ağartdı.

– Yox, mənimki çox-çox bilir. Mənim namuslu çinlidir.

Dedim:

– Yaxşı. İndi ki, bilirsən, bil. Gəl suyu boşalt, sonra danışırıq.

O başını tərپətdi, yoldaşlarına işarə etdi:

– Heç cür olmaz. Pis adam, çox pis adam, hə, hə...

Onun əlini qoltuğunun altına apardığını, şlyupdan atılmağa hazırlaşdığını görüb qışqırdım:

– Yerindən tərپənmə.

O, karıxıb kayuta qayıtdı, orda özünükülərlə nə barədəsə qır-qır qırıldı, görünür, özünükülərlə məsləhətləşirmiş. “Şimal maralı” suya möhkəm oturmuşdu, ağırlaşmışdı, sükanı heç cürə tabe olmurdu. Bir balaca qarmaqarışlıq düşsəydi, o hökmən suyun dibinə gedərdi, ancaq külək zəif idi, o suyun üzünü biləsən-bilməyəsən qırırdırdı.

¹ Yalığ – iki və ya dörd avarlı qayıq

Corc birdən dedi:

– Bura bax, gəmini sahilə döndərsək yaxşı olar, – səsinin ahəngindən başa düşdüm, qorxduğundan qətiyyətli olub.

Dilləndim:

– Heç vöchlə.

O məni təhdid edərək dedi:

– Sənə əmr edirəm.

Cavabında dedim:

– Əsirləri San-Rafaelə aparmağı mənə əmr ediblər.

Biz, demək olar ki, qışqıra-qışqıra danışırıdık, çinlilər sözləşdiyimizi eşidib göyörtəyə çıxdılar.

– Sahilə döndərsən, ya yox?

Corc bu sözləri deyə-deyə tapançanın lüləsini mənə tuşladı, bu qorxaq tapançanı çinlilərə tuşlamağa qorxdu, indi isə onunla yoldaşını qorxuzurdu.

Sanki gecə qaranlığında ildırım çaxdı. Corcun rüsvayçı qorxaqlığı nəticəsində məni nələr gözlədiyini aydınca təsəvvürümə gətirdim, əsirlərsiz biabırcasına geri qayıdıram, Le Qranat və başqa yoldaşlarla rastlaşırım, özümü birtəhər təmizə çıxarıram...

Gözümün ucu ilə göürdüm ki, anbarın ağzına toplaşan çinlilər sevinə-sevinə biz tərəfə baxırlar. Siz öləsiniz, siz deyən olmayacaq!

Tələsik oturdum, əlimlə tapançanın lüləsini cəld yuxarı elə itələdim ki, güllə düz başımın üstündən vıyılıyla keçdi. Bir əlimlə Corcun biləyindən tutub, o biri əlimlə tapançadan yapışdım. Sarı Yaylıq öz adamları ilə üstümə atıldı. Həllədici an gəlib çatdı. Var gücümü toplayıb Corcu bərkədən itələdim, tapançanı əlindən alaraq onu özümdən kənara atdım. O, Sarı Yaylığın ayağı altına yığıldı. Sarı Yaylıq bürədi, onların ikisi də taxtaları çıxartdığım çalaya düşdülər. Elə bu an tapançanın lüləsini çinlilərə tuşladım, ağılı itirmiş əsirlər bir an içində büzüşüb geri çəkildilər.

Ancaq tezliklə başa düşdüm ki, hücum keçən adamlara atəş açmaq itaət etmək istəməyənlərə atəş açmaq arasında böyük fərq var imiş. Vedrənin üst-üstədən onlara göstərsən də dediyimi heç cürə həyata keçirmək istəmirdilər. Tapança ilə onları hədələyirdim, onlar isə su basmış göyörtədə, budkanın damında oturub qalmışdılar.

On beş dəqiqə eləcə keçdi. “Şimal maralı” get-gedə suyun dərinliklərinə otururdu. Külək əsmirdi, orta yelkən sallanıb suya toxunurdu.

Sonra gördü ki, Pedro burnu tərəfdən üstümüzə nə isə qara bir zolaq gəlir. Bu mənim böyük səbirsizliklə gözlədiyim sahil küləyi idi. Çinliləri səslədim, qara zolağı onlara göstərdim. Onlar mənə sevincək çığırtı ilə cavab verdilər. Bu vaxt mən yelkəni, suyu, batan şlyupu göstərib işarələrlə onları başa saldım ki, külək yelkənə dolanda biz çevriləcəyik. Onlar yaxşı bildirdilər ki, şlyupu küləyə tərəf aparıb, fəlakətin qarşısını almaq üçün yelkənlərin küləyini boşaldıb qrot şkotu açmağa bilərəm.

Ancaq mən qərar qəbul etmişdim. Bir fut keçəndən sonra iki qrot-şkot seçib kürəyimi rumpelin üstünə saldım. İndi mən bir əlimlə yelkəni idarə edə bilərdim, o birisilə tapançanı tutmuşdum. Qara zolaq yavaş-yavaş yaxınlaşırdı. Çinlilərin narahatlıqlarını gizlədə bilməyərək gah qara zolağa, gah da mənə baxdıqlarını görürdüm. İndi kimin ölümün düz gözünün içinə baxmağa ağı, iradəsi, səyi çatacağı, qorxub geri çəkilməyəcəyi müəyyənləşməli idi.

Budur, şlyupun üstünə külək gəldi. Qrot-şkot dartıldı, bloklar cırıldı, kil əyildi, yelkənə külək doldu, “Şimal maralı” get-gedə yana əyilməyə başladı. Külək tutan tərəfdə tutacaqlı kayutların illüminatorları suya batdı, su kokpitə doldu. Şlyup yanakı elə əyildi ki, kayutdakı adamlar çarpayının üstünə yan-yana yıxıldılar.

Külək get-gedə yavaş-yavaş yarırdı. “Şimal maralı” demək olar böyrü üstə əyilmişdi. Fikirləşirdim ki, xilas yolu yoxdur, külək bir də belə əssə şlyup çevriləcək. Qrot-şkotu hələ boşaltmaq istəmədim. Tərəddüd edirdim, mübarizə aparmağına dəyərdimi ya yox, çinlilərin özləri aman dilədilər. Onların qışqırığı mənim üçün şirin musiqiyə çevrildi. Ancaq bundan sonra şlyupu küləyə tərəf çevirib qrot-şkotu açıb buraxdım. “Şimal maralı” yanını qaldırmaq istəyirdi, ancaq o suya elə çökmüşdü ki, xilasına heç inanmağım gəlmirdi.

Çinlilər kokpitə atıldılar, suyu vedrələrlə, güvəclərlə, qazanlarla əllərinə nə keçdi onunla boşaltmağa başladılar. Suyun çaya boşaldılmasından yaxşı nə ola bilərdi. Nəhayət, küləyin qovduğu “Şimal maralı” təzədən vüqar və ehtişamla suyun üzəri ilə üzərək ən axırıncı dəqiqədə dayaz bataqlıq yerdən keçib çayın mənsəbinə girdi.

Çinlilər ruhdan düşdülər, onlar San-Rafaeli görəndə özləri göyertəyə tökülmüşdülər, burazları əllərində hazır tutdular. Sarı Yaylıq hamdan qabaqda idi.

Corca gəlincə bu onun axırıncı basqını oldu. O bizə dedi ki, belə iş ürəyincə deyil, sahildə kontorların birində xidmət eləsə bundan yaxşıdır. Biz də onun dedikləri ilə tamamilə razılaşdıq.

YUNANLARIN KRALI

Balıqçı patrul dəstəsinə bir dəfə də olsun Böyük Aleki tutmaq qismət olmamışdı. O lovğalanıb deyirdi ki, heç kəs onu sağ tuta bilməz, bu adamın keçmişindən məlum idi, onun ölüsünü də ələ keçirmək müvəffəqiyyətsizliyə uğramışdı. Belə deyirlər ki, onun ölüsünü ələ keçirmək istəyən, patrul dəstəsinin iki üzvü həyatına əlvida deməli olmuşdu. Bununla bərabər heç kəs balıq ovu qanununu Böyük Alek qədər pozmurdu.

Bədəncə həddindən artıq yekəpər olduğundan ona Böyük Alek deyirdilər. Boyu altı fut üç düyüm, buna uyğun olaraq həddindən artıq enlikürək idi. Polad kimi möhkəm, qüvvətli əzələləri vardı. Bitib-tükənməyən qüvvəsi barədə balıqçılar arasında saysız-hesabsız əfsanələr dolaşırdı. Qoçaqlığı, ipə-sapa yatmaması fiziki qüvvəsindən geri qalmırdı, buna görə də ona bir də “Yunanların kralı” ləqəbini vermişdilər. Əksəriyyəti yunan olan balıqçıların çoxusu ona hörmətlə yanaşır, dəstə başçısı kimi onun sözü ilə durub otururdular. Böyük Alek başçı kimi balıqçıların mənafeyini müdafiə edir, onların üstündə dolaşır, balıqçılar həbs ediləndə onları qanunun pəncəsindən xilas edirdi.

Balıqçı patrulu dəfələrlə Böyük Aleki tutmaq istəmişdi, ancaq cəhdlərinin heç biri nəticə vermədiyindən axırdan-axıra bu fikirdən daşınmışdı; bu qəhrəmanın Benişiyyəyə gəldiyini eşidəndə onu görmək üçün əldən-ayaqdan getdim. Çox axtarmalı olmadım. Həmişəki kimi həyasızlıqla özü gəlib bizi tapdı.

O vaxtlar biz – Çarlı Le Qrantla Karmintel adlı rəisimizin rəhbərliyi altında patrul dəstəsində idik, üçümüz növbəti keçidə hazırlaşırıdık ki, Böyük Alek təşrif gətirdi. Karmintel görünür ki, əvvəllər də onunla tanış idi, çünki onlar ən yaxın tanışlar kimi bir-birilə əl tutub görüşdülər, Alek mənimlə Çarlıya heç gözünün ucu ilə də baxmadı.

O, Karmintelə dedi:

– Mən bura iki aylığına nəyə balığı tutmağa gəlmişəm.

Onun baxışları həyasızcasına parıldadı, patrul dəstəsi rəisinin nəhərlərini aşağı saldığını gördük.

Karmintel alçaqdan dilləndi:

– Yaxşı, Alek. Sənin zəhləni tökməyəcəyəm. Kayuta gedib orda danışaq, – deyərək əlavə etdi.

Onlar kayuta girib qapını dallarınca bağladılar. Çarlı mənə baxıb mənalı-mənalı göz vurdu. Mən hələ çox gənc idim, adamları yaxşı ta-

nımırdım, bəzi hərəkətlərindən yaxşı baş açmırdım, ona görə də işarəni başa düşmədim.

Onlar danışmaqlarında olsun, biz də Çarlinin təklifi ilə yalığa minib Böyük Alekin üzən evinin yerləşdiyi Köhnə gəmi körpüsünə yollandıq. Bu balaca, çox tutumlu, Yuxarı körfəzin balıqçılarına torlar və qayıqlar kimi çox gərəkli olan barka¹ idi. İkimiz də Böyük Alekin barkasına tamaşa etmək istəyirdik. Çünki deyilənlərə görə bu barka bir çox qızgın döyüşlərin meydanı olmuşdu, başdan-başa düşmə güllələmədən dəlmə-deşik edilmişdi. Taxta tıxaclar keçirilmiş, üstədən rənglənməmiş dəlmə-deşikləri görürdük, ancaq bunlar o qədər də çox deyildi. Çarli mənim məyusluğumu görüb güldü, ürəyimi ələ almaq üçün üzən evin dövrəsində onun yiyəsi yunanların kralını sağ tutmaq, ya da ki, heç olmasa ölüsünü ələ keçirmək üçün keçirilən reyddə başına gələnləri olduğu kimi mənə danışdı. Altı saatlıq döyüşdən sonra patrul dənizinin üzvləri zədəli qayıqlarda yoldaşlarından birini itirib, üçü yaralanmış halda geri çəkildilər. Ertəsi gün çoxlu adam götürüb gələndə onlar Böyük Alekin barkasından ancaq dirəklər üstündə tikilmiş körpü qaldığını gördülər.

Soruşdum:

– Bəs onu niyə qatillik üstündə dar ağacından asmadılar. Birləşmiş Ştatların mən bilən onu məsuliyyətə cəlb etməsi üçün imkanı var.

Çarli cavab verdi:

– O özü hökumət dairələrinə təslim olmuşdu, məhkəmə də oldu. Bu iş üçün əlli min dollar zərəmə düşdüsə də, ştatın ən yaxşı vəkillərinin köməyi ilə, hər cürə prosessual fəndgirliklə uddu. Çayda balıqçılıq edən bütün yunanlar Böyük Alekə yardım etdilər. Böyük Alek onlar üçün vergi təyin etdi, əsl kral kimi vergiləri yığdı. Əzizim, Birləşmiş Ştatlar bəlkə qüdrətlidir, ancaq fakt faktlığında qalır. Böyük Alek Birləşmiş Ştatların ərazisində torpaqları, təbəələri olan kraldır.

– O buralarda nəre balığı ovlayanda nə edəcəksən? Axı o “çin tilov ipi” ilə ovlayacaq.

Çarli çiynlərini çəkib mənalı-mənalı dedi:

– Sağlıq olsun, görərik.

Çin tilov ipi çinlilərin icad etdiyi çox fəndgir bir qurğu idi. Suyun altında altı düyümdən başlamış futa qədər hündürükdə qarovullar

¹Barka – yük daşımaq üçün yastı dibli göyertəsiz böyük çay gemisi

qursaların, lövbərlərin köməyi ilə hər bir tilov ipinə minlərcə qarmaq ilişdirilir. Bu qurğuda qarmaqlar ən gərəklidir. Qarmaq diş-diş deyil, onun uzun konus şəkilliyi iynə kimi iti ucu var. Qarmaqlar bir-birindən bir neçə düyüm aralıda asılır, minlərcə qarmağı olan belə bir saçaq düz suyun dibinə iki yüz sajinliq sahədə asılı qalanda o aşağıdan yuxarı üzən balıq sürüsü üçün dəhşətli maneə törədir.

Nərə balığı kimi balıq burnu ilə donuz kimi suyun dibini eşə-eşə üzüb gəlir, bəzən buna görə də ona “donuz balıq” deyirlər. Gövdəsinə qarmaq toxunan nəre balığı dəhşət içərisində özünü kənara atır, onlarca başqa qarmaqlara ilişir. Bu vaxt balıq özünü itirib ora-bura çırpınır, qarmaqlar bir-birinin dalınca onun zərif gövdəsinə ilişir, qarmaqlar ta balıq tamam gücdən düşüncə bədbəxt balığı dörd tərəfdən dövrəyə alır. Yer üzündə elə nəre balığı olmaz ki, bu qurğudan can qurtara bilsin, balıq ovu qanununda buna tələ deyirlər, balığın bu yolla ovlanması nəre balıqlarının məhvinə aparıb çıxarır, bu qanunsuz sayılır. Biz Böyük Alekin məhz belə qurğu quracağına, qanunu əclafcasına, açıq-açıqına tapdalayacağına əmin idik.

Yunan kralının gəlişindən sonra bir neçə gün keçdi, bu vaxt ərzində Çarli ilə mən ona möhkəm nəzarət edirdik. O, öz barkasını buksirlə Solan körpüsündən Terner tərsənəsi yaxınlığındakı böyük körfəzə dartıb gətirdi. Bu körfəz nəre balıqlarının sevimli yeri idi, biz arxayın idik ki, Yunanların kralı elə bu yerdəcə fəaliyyətini genişləndirəcək. Qabarma və çəkilmə vaxtlarında su sanki dəyimman novundan axırdı, ona görə də “Çin tilovunu” suya salmaq, qurmaq ancaq su çəkildə mümkün idi, ona görə də Çarli ilə mən körpüdən körfəzə hökmən göz qoyurduq.

Dördüncü gün dərədən o tayda gün altında uzanmışdım ki, gördüm lap uzaq sahilədən yalığ aralanıb körfəzə yol aldı. Elə bu vaxt durbin gözümün qabağında idi, mən də yalığın hər bir hərəkətinə göz qoydum. Yalığda iki nəfər var idi, aramızdakı məsafə bir mildən artıq olsa da onlardan birinin Alek olduğunu gördüm. Yalığ sahilə qayıtmağa macal tapmamışdı ki, mən yunanın tilovlarını yenə atdığına möhkəm əmin oldum. Çarli Le Qrant elə o gün Karmintelə məlumat verdi:

– Böyük Alek körfəzdə Terner tərsənəsi yaxınlığında Çin tilovu atıb.

Patrul rəisinin üzündən narazılıq yağdı, o, fikirli-fikirli təkcə “doğrudanmı?” sualını verdi.

Çarli özünü güclə saxlayaraq dodağını dişlədi, dabanı üstə fırlanıb eşiyə çıxdı. Axşam biz “Şimal maralı”nın göyertəsini sürtüb təmizləyəndən sonra yatmağa hazırlaşanda soruşdu:

– Hə, oğlum, risk edək?

Nəfəsım təngidi, ancaq başımı tərətədim, Çarlinin gözləri qətiy-
yətlə parıldadı:

– Bilirsən nə var, biz özümüz – mən, sən Böyük Aleki tutarıq, Karmintel istədi-istəmədi biz bunu etməliyik. Razısanmı? – Sözüne ara verdikdən sonra əlavə etdi: – Asan iş deyil, ancaq biz onun öhdəsindən gələrik.

Mən tələsik onun sözüne qüvvət verdim:

– Əlbəttə, gələrik.

Bir-birimizin əlini sıxıb yatmağa getdik. Hə, biz öhdəmizə asan iş götürməmişdik. Adamı brakonyerlikdə təqsirləndirmək üçün onu gərək cinayət başında yaxalayasan, tutasan, qarmaqlarını tilov iplərini, balıq ovladığı bütün əşyavi-dəlilləri zəbt edəsən. Bu o demək idi ki, biz Yunanların kralını açıq dənizdə, ona yaxınlaşanda, bizi görəndə, bizi də hamının qarşılacağı top-tüfənglə qarşılayanda tutmalı idik.

Bir dəfə Çarli səhər-səhər dedi:

– Biz onu aldada bilmərik. Ancaq qayıqlarımız bir-birinə yaxınlaşsa qüvvələrimiz bərabər gələr. Bunu sınaqdan keçirməkdən başqa ayrı əlacımız yoxdur. Gedək, oğlum!

Biz istridiyə ovlayan çinlilərə basqın edilən Kolumbiya çayından yelkənli qayıqla yola düşdük. Su çəkilməmişdi. Solan körpüsündən dövrə vurub üzəndə Böyük Aleki iş başında gördük, o tilovlara baş çəkir, balıqları seçirdi.

Çarli əmr verdi:

– Yerlərimizi dəyişək. Düz qayığın dal tərəfinə sür, özünü elə göstər ki, guya biz tərsənəyə yollanırıq.

Mən rumpeldən¹ yapışdım, Çarli orta skamyada oturub tapançanı yanına qoydu.

Çarli xəbərdarlıq etdi:

– Əgər o atəş açmağa başlasa, qayığın dibinə uzan, qayığı ordan elə sür ki, ancaq əlin görünsün.

Başımı tərətədim, susduq, qayıq suyun üzəri ilə yavaşca üzüb Yunanların kralına lap yaxınlaşdı. Artıq onu açıq-aydın görürdük, onun dəstəli çəngəli nərə balıqlarına ilişdirib çıxartdığını, balıqları qayığa yığdığını, köməkçisinin isə tilov ipləri boyunca yeriyib qarmaqları

¹Rumpel – sükanı çevirmək üçün yol

suya atmazdan qabaq təmizlədiyini görürdük. Biz ancaq onlardan beş yüz yard aralı olardıq ki, nəhəng balıqçı bizi səsləyib qışqırdı:

– Ey, sizinləyəm! Sizə burda nə lazımdır?

Çarli pıçıldadı:

– Qayığı saxlama, özünü elə göstər ki, guya eşitmirsən.

Sonrakı bir neçə an çox narahatçılıq çəkdik. Hər saniyə ötdükce biz onlara lap yaxınlaşırdıq, o isə bizi sınaqçı baxışlarla süzüb, düz gözümüzün içinə baxırdı.

O, birdən sanki bizim kim olduğumuzu və niyə bura gəlib çıxdığımızı başa düşüb qışqırdı:

– Canımıza heyfiniz gəlirsə, buralardan rədd olub gedin! Yoxsa əlimdən sağ qurtara bilməzsəniz.

O, karabini çiyinə qoyub məni nişan aldı. Böyük Alek tələb etdi:

– Hə, nə oldu, rədd olub gedirsiniz?

Çarli narazı-narazı köksünü ötürüb pıçılıyla mənə dedi:

– Qayığı döndər, bu dəfəlik bəsimizdir.

Sükandan əlimi çəkdim, şkotu¹ boşaltdım, bizim qayıq beş-altı rumb² döndü. Böyük Alek gözünü bizdən çəkmirdi, biz uzaqlaşanda qayıdib işini görməyə başladı:

Karmintel elə o axşam, əsəbi-əsəbi dedi:

– Böyük Alekslə yaxşısı budur işiniz olmasın.

Çarli mənalı-mənalı soruşdu:

– Nə olub ki, sənə şikayət edib?

Karmintel qıpqırmızı qızardı:

– Böyük Alekslə yaxşısı budur ki, işiniz olmasın, – o yenə təkrar etdi. – O qorxulu adamdır, onunla haqq-hesab çəkməyin mənası yoxdur.

Çarli özünü elə alaraq dilləndi:

– Əlbəttə, əlbəttə, mən eşitmişəm, onda işimiz olmasa bizə xeyri dəyər.

Bu-açıq aydın Karmintelə söz atmaq idi. Karmintelin üzünün ifadəsindən başa düşdük ki, zərbə hədəfə dəyib. Yunanların kralının dalaşqan olduğu hamıya məlum olduğu kimi, çox həvəslə rüşvət verdiyini də bildirdilər. Son vaxtlar çox patrul dəstəsinə pul verib razılığa gəlmişdi.

¹Şkot – gəmi yelkəninə aşağı küncünə bağlanan ip

²Rumb – kompasın 32 bölgüsündən biri.

Doğrudan da ağına yaxşı bir fikir gəldi, özü də bu gözlədiyimiz vaxtda gəldi. Bir ay biz yorulmaq bilmədən çay boyu yuxarını, aşağını əldən saldıq, körfəzi o baş-bu başa ələk-vələk elədik, Ternər gəmi emalatxanasının yanındakı körfəzdə Çin tilovu ilə nərə balığı ovlayan balıqçını tutmağa vaxtımız olmadı.

Bir dəfə günorta üstü patrul dəstəsi ilə gözərkən Selbiy metal əridilən zavoda yaxınlaşanda bu vaxt çoxdan gözlədiyimiz fürsət ələ düşdü. Bu heç kəs tərəfindən idarə edilməyən yaxta idi, çünki onun sərnişinlərinin hamısını dəniz tutmuşdu. Sözsüz ki, qayığın bizim dadımıza çatacağını çox çətinliklə müəyyən edə bilərdik. Bu böyük yaxta şlyup¹ idi, o heç idarə olunmurdu, tufanlı passatlar² əsirdi, qayıqda heç bir ağıllı-başlı dənizçi yox idi. Biz selon körpüsündən böyük maraqla yaxtanın lövbər ataraq, qayığı suya salıb sahilə yollanmaq cəhdlərinə tamaşa edirdik. Əyninə çirkli parusin şalvar geymiş acınacaqlı görkəmi olan bir kişi qayığı az qala coşqun dənizdə batıra-batıra falini³ bizə verib çətinliklə körpüyə qalxdı. O elə yırgalanırdı ki, elə bil ayağının altında yer titrəyirdi, başına gələn bədbəxtçilikdən, yaxtasına nə olduğundan danışdı. Aralarındakı təcrübəli dənizçini teleqramla San-Fransiskoya çağırıbmışdılar. Onlar da onsuz yollarına davam etdiklərindən San-Pablo körfəzindəki tufanlı bərk dalğalarla bacara bilmədilər. Hamı xəstə idi, Heç kəs heç nə bacarmırdı, onlar birtəhər metal əridilən zavoda yaxınlaşdılar, qərara aldılar ki, yaxtanı burda qoyub, bir adam tapsınlar onları Benişiyyaya aparsın. Bir sözlə, dənizçilərdən elə adam tapa bilmərik ki, bizim yaxtanı Benişiyyaya aparsın?

Çarli mənə baxdı. “Şimal maralı” lövbər salıb sakitcə dayanmışdı. Biz gecə yarısınıcan patrul xidmətindən azad idik. Arxadan külək əsirdi, fikirləşdik ki, iki saata Benişiyyaya çatar və bir neçə saat sahilə dayanıb axşam qatarı ilə qayıda bilərdik.

Çarli bacarıqsız yaxta sahibinə dedi:

– Kapitan, hər şeyi yoluna qoyarıq, – Yaxtsmen⁴ kapitan sözünü eşidəndə könülsüz-könülsüz gülümsündü.

O izahat verdi:

¹ Şlyup – yelkənli gəmi

² Passat – Tropiklərlə ekvator arasında əsən quru külək

³ Falin – qayığı körpüyə, sahilə bağlamaq üçün kəndir

⁴ Yaxtsmen – Yaxtada su idmanı ilə məşğul olan adam

– Mən ancaq yaxta sahibiyəm.

Biz onu yaxtasına sağ-salamat çatdırdıq. Sərnişinlər əldən düşmüşdü. Yaxtada on ikiyəcən kişi, qadın var idi, dəniz onları elə tutmuşdu ki, biz gəlib çıxanda belə hallarına təfavüt eləmədi. Yaxta möhkəm yırgalanırdı, yiyəsi ayağını göyortəyə qoyan kimi tirtap sərələnb, yerdə qalanların gününə düşdü. Sərnişinlərin heç biri bizə kömək etmək iqtidarında deyildi, ona görə də Çarli ilə ikimiz dolaşmaq düşmüş təkelacı¹ açmalı olduq, yelkəni dikəldik, lövbəri qaldırdıq.

Səyahətimiz çox çəkməsə də əziyyətli oldu. Karkinez körfəzi qayan qazana bənzəyirdi. Sıx duman ətrafı bürümüşdü. Biz küləyi qabaqlayaraq sürətlə oradan keçib irəli yol aldığımızda, iri qrot gah suya batır, gah da nərəsini göylərə çatdırırdı. Ancaq adamlar bunu hiss etmirdilər. Onlar heç nə görmürdülər. Yaxtanın sahibi də daxil olmaqla iki-üç nəfər klubrikdə² uzanıb qalmışdı, yaxta dalğanın yalına qalxıb aşağı – suyun dərinliklərinə düşəndə hərdən bir qüssə ilə sahilə baxırdılar. Qalanlar isə kayutda yan-yanı balıqların arasında, döşəmə üstündə uzanıb qalmışdılar. Arabir onların arasından inilti səsi gəlirdi.

Budur, irəlidi Ternər tərsənəsi göründü və Çarli körfəzdə sakitlik olduğu üçün yaxtanı ora verdi. Artıq Benişiya görünürdü. Biz nisbətən sakit sularda üzürdük, birdən qabağımızda, düz yolumuzun ortasında qara bir nöqtə – yalıt atılıb düşməyə başladı. Su çəkilmişdi. Çarli ilə baxırdıq. Ağızımızı açıb bir söz demədik, ancaq yaxta özünü çox qərribə şəkildə aparmağa, istiqamətini tez-tez dəyişməyə, axınla üzməyə başladı, sanki sükan arxasında lap naşı dənizçi durmuşdu. Yəqin əsl dənizçi görseydi gülməyi tutardı. Kənardan baxana elə görünərdi ki, bütün körfəz boyu var gücü ilə qızıxmış yaxta sürətlə irəli cumur, ancaq hərdən bir kimsə sükandan tutub onu saxlayır, çalışır ki, onu Benişiyyaya istiqamətləndirsin.

Yaxta sahibi dənizin onu tutduğunu yaddan çıxarıb narahat-narahat bizə baxırdı. Yolumuzun üstündəki yalıt get-gedə böyüyürdü, biz kryuysa keçirilmiş nərə balığının tilovu üstünə əyilmiş Böyük Aleki və dostunu gördük. Onlar bizə gülmək üçün əllərini işdən çəkmişçilər. Çarli başındakı dənizçi papağını gözünün üstünə çəkdi, hərçənd ki,

¹ Takelac – gəminin ipləri

² Klubrik – gəmidə alt göyortə

onun nə edəcəyini, niyyətini həyata necə keçirəcəyini bilməsəm də mən də onun kimi hərəkət elədim.

Suyu köpükləndirərək yaliki getdiyi istiqamətə perpendikulyar döndərüb onlara elə yaxınlaşdıq ki, Yunanların kralının və köməkçisinin böyük nifrətlə bizi söydüyünü eşitdik; əsl dənizçilər, həvəskarlar özlərini səfehliyə vuranda belə edirlər.

Tufan vaxtı birdən qopan şiddətli külək kimi dənizçilərin böyründən ötüb keçdik, ancaq heç bir şey olmadı. Çarli mənim pərt olduğuma nəzər salaraq istehza ilə gülümsünüb qışqırdı:

– Qrot – şkotu döndər.

O, gəminin sükanını döndərdi, yaxta itaətlə döndü. Qrot-şkot zəiflədi, sallandı, qıy çəkərək başımızın üstündən keçib cırıltı ilə raks¹ – bugelin² üstündə uzanıb qaldı. Yaxta həddindən artıq yana əyildi, demək olar ki, yanı üstə düşdü, kayutdan dəhşətli inilti səsi gəldi, xəstə sərnəşinlər bütün kayut boyu yan-yana sağ tərəfdəki çarpayılara tərəf gilləndilər. Ancaq bizim onların hayına qalmağa halımız yox idi. Yaxta yerini dəyişdirib küləyin dolduğu yelkənlərlə düz küləyə qarşı üzüb gilin üstünə çıxdı. Biz təzədən irəli üzduk; yaliki indi düz qarşımızda idi. Mən Böyük Alekin özünü suya necə atdığını, köməkçisinin isə bizim dənə necə yapışdığını gördüm. Bu vaxt bizim yaxta yalikle toqquşdu, cırıltı səsi eşidildi, yaliki bizim yaxtanın altında qalanda zərbələr, təkənlər eşidildi.

Böyük Alekin suda olub-olmadığını müəyyən etmək üçün özünü göyörtəyə atan Çarli pıçıldadı:

– İndi onun karabini atmaz.

Külək və dalğalar bizim irəli hərəkətimizi dayandırdı, axın bizi indicə yaliki gördüyümüz yerə apardı. Qarasaç, qarabuğdayı yunanın başı, lap yanımızdaca sudan çıxdı, biz onu yaxtaya dartıb saldıq. Onun heç nədən xəbəri yox idi, “həvəskarlara” bərk acığı tutmuşdu. Bu yöndəmsiz hərəkətləri ilə onu az qala batıracaqdılar, onu məcbur etmişlər ki, gilə toxunub əzilməsin deyə çayın dibinə cumsun və suyun altında çox qalsın.

Bir dəqiqədən sonra Çarli Yunanların kralının üstünə çıxdı, yaxta yiyəsi dəhşət içində mat qalmışdı, mən də Yunanların kralının əl-qo-

¹ Raks – öndəki yelkənləri saxlayan balaca metal halqa

² Bukel – dor ağaclarının, gomidəki yelkənlərin asılması üçün üfqi ağacların metal halqaya tutulması

lunu kəndirlə sarımaqda ona kömək edirdim. Yaxtanın sahibi həyəcanla dövrəmizdə atılıb-düşür, nələr baş verdiyini soruşur, bu vaxt Alekin dostu buşpritdən yaxtanın daş tərəfinə sürüşdü, tutacaqdan nələr baş verdiyini anlamaq üçün kubrikə baxırdı. Çarli elə bu an onun peysərindən yapışib Böyük Aleklə yanaşı arxası üstə uzatdı.

Çarli qışqırdı:

– Yenə kəndir ver!

Mən də onun istəyini yerinə yetirməyə tələsdim.

Sınımış yaliki bir az aralıda ahəstəcə yellənirdi, yelkənləri qaydaya saldı, Çarli yaxtanı yalike doğru sürməyə başladı. Sonra özündən çıxmış yaxta sahibini başa saldı:

– Belə adamların yeri əsl həbsxanadır. Onlar islahedilməz brakon-yerlərdir. Siz gördünüz ki, biz onları cinayət başında yaxaladıq, sizi də, söz yox ki, şahid kimi ştatın məhkəməsinə dəvət edəcəklər.

Bu vaxt dalınca kəsilməmiş gəmi ipləri sürünən yalike yaxınlaşdıq. Çarli iti qarmaqlarına cavan nərə balığı ilişmiş qırx-əlli metrlik ipi çəkib yaxtanın içinə qoydu, sonra öz bıçağı ilə bu ipdən kəsib onu kibrikə, tutulan əsirlərin yanına atdı.

O sözünə davam etdi:

– Bax, bu da maddi dəlil, bir nömrəli dəlil. Diqqətlə baxın ki, məhkəmədə tanıya biləsiniz, cinayətkarların harada, nə vaxt yaxalandıqlarını yadda saxlayın.

Biz daha dörd tərəfimizə dövrə vurmada böyük aramla Benişi-yaya getdik. Əl-ayağı sarınmış Yunanların kralı kubrikdə uzanıb qalmışdı, ilk dəfə idi ki, balıqçı patrulunun çənginə düşmüşdü.

İSTİRDİYƏ OVLAYAN DƏNİZ QULDURLARINA BASQIN

Çarli Le Qrantla mən belə hesab edirdik ki, patrulluq elədiyimiz dövrlərdə ən yaxşı rəisimiz Neyl Partinqton olub. Namuslu, qoçaq Neyl Partinqton bizə çox dostcasına yanaşırdı, düzdür, öz göstərişlərinin dəqiq yerinə yetirilməsini tələb edirdi, heç bir rəisin vaxtında Neylin vaxtında olduğu kimi özümüzü sərbəst hiss etmirdik, siz də bu hekayəni oxuyanda buna əmin olacaqsınız...

Onun ailəsi Aşağı körfəzin sahilindəki San-Oklenddə, San Fransiskodan altı mil aralıda yaşayırdı. Bir dəfə biz Pedro burnu

yaxınlığında çinlilərin krevetka ovladıqları yerdə patrulluq eləyəndə Neyl arvadının xəstələndiyi xəbərini aldı. Bir saat keçməmişdi ki, şiddətli şimal-şərq küləyinin qarşısına qatıb qovduğu “Şimal maralı” Oklendə tələsdə. Biz Oklend limanına daxil olub lövbər saldıq, Neyl sahildə olduğu günlərdə “Şimal maralı”nda takelacları bərkidir, ballastları yoxlayır, göyörtəni qaşayıb, gəmini əməlli-başlı qaydaya salırdıq.

İşlərimizi görüb qurtarandan sonra bekarılıqdan lap darıxırdıq. Neylin arvadının xəstəliyi qorxulu idi, xəstənin vəziyyəti ancaq bir həftədən sonra dəyişilirdi, bu da bizi məcbur edirdi gəmini körpüyə bağlayıb boş-bekar duraq. Çarli ilə mən tərsanələrdə başımızı nə ilə qatacağımızı fikirləşir, veyllənirdik. Oklend şəhər körpüsündə birdən istirdiyə ovlayan gəmi dəstəsinə rast gəldik. Bunların çoxusu yaxşı, təmiz, sürətlə üzən, qasırgalı havalarda belə möhkəm şlupkalar idi, körpünün qırağında oturdurdu ki, onlara yaxşıca tamaşa edərkən. Çarli hər şlyupkanın göyörtəsində böyüklüyünə görə üç qalaq şəklində yığılmış istirdiyələrə işarə edərək dedi:

– Görünür, ovları pis olmayıb.

Səyyar satıcılar öz arabalarını körpünün qırağına söykəyərək baliqlıqlarla möhkəm çənə-boğaz edirdilər, söz-söhbətdən istirdiyələrin satış qiymətini öyrəndik.

Mən hesabladım:

– Bu şlyupkanın yükü iki yüz dollarlıqdan az olmaz. Bilmək istədim ki, onu ovlamaq üçün nə qədər vaxt sərf olunur.

Çarli dilləndi:

– Üç-dörd gün. İki adama pis qazanc deyil: hərənin gününə iyirmi beş dollar düşür!

Diqqətimizi cəlb edən şlyupkanın adı “Kabus”, komanda heyəti iki adamdan ibarət idi. Onlardan biri qorillanın qolları kimi həddən artıq uzun qolları və enli kürəyi olan pota boy və güclü idi; ikincisi isə, əksinə, ucaboy, qədd-qamətli, açıq göy gözlü, sıx qara saçlı adam idi. Onun saçları ilə gözlərinin rəngi elə qeyri-adi və qəribə idi ki, Çarli ilə mən körpüdə həmişəkindən çox ayaq saxladıq.

Yaxşı da elədik. Kök, yaşlı görkəmindən və geyimindən iri tacirə oxşar biri də aşağı – “Kabus”un göyörtəsinə boylanmağa başladı. Onun sanki nəyəsə acığı tutmuşdu, aşağı baxdıqca daha çox hirsələnirdi.

Nəhayət dilləndi:

– Bu mənim istirdiyələrimdir. Möhkəm əminəm ki, mənimkidir. Siz gecə basqın edib məni qarət etmişiniz.

“Kabus”dakı yekəpər və pota yuxarı baxdı. Sonra həyasızcasına heç bir şeydən çəkinmədən dilləndi:

– Salam, Taft! – (Uzun qollarına görə körfəzdə onu “Qırxayaq” çağırırdılar). Salam. Taft! – O yenə sırtıqcasına təkrar etdi. – İndi nəyə görə deyirsiniz?

– Dediym odur ki, bunlar mənim istirdiyələrimdir.

Qırxayaq istehza ilə dilləndi:

– Ah, yaman ağıllısan. Buna bax a, istirdiyələrin özününkü olduğunu müəyyənləşdirib.

Yekəpər söhbətə qarışdı:

– Məncə istirdiyə harda tapılmasından fərqli olmayaraq hər yerdə istirdiyədir. Mister Taft, biz sizinlə dalaşmaq istəmirik. İstəyimiz ancaq odur ki, bizə naəq böhtan atmayasınız, hamıya deməyəsiniz ki, bunlar sizin istirdiyələrdir, sübutunuz-dəliliniz yoxdursa deməyəsiniz ki, biz oğru və soyğunçuyuq.

Mister Taft xırıltılı səslə dilləndi:

– Başımla söz verirəm ki, bunlar mənim istirdiyələrimdir.

Çox yaxşı üzgüçü olduğundan “Delfin” ləqəbi qazanmış Yekəpər tələb etdi.

– Sübut edin!

Mister Taft çiyinlərini fağır-fağır çəkdi. O nə qədər əmin olsa da istirdiyələrin onunku olduğunu sübut edə bilməzdi.

O qışqırdı:

– Sizi həbsxanaya saldırmaq üçün min dollarımdan keçərdim. Sizin hamınızı tutub ifşa edənə hər tutulan adam üçün əlli dollar verərdim.

Qayıqlardan qəhqəhə səsləri eşidildi, başqa dəniz quldurları söhbətə qulaq verdilər.

Delfin onun sözünü kəsdi:

– İstirdiyələrdən daha çox qazanmaq olar.

Hirsələnmiş mister Taft dönüb getdi. Çarli gözünün ucu ilə onun hara getdiyinə göz qoydu. Bir neçə dəqiqədən sonra mister Taft tını dönəndə Çarli yerindən tənbel-tənbel qalxdı, biz küçənin o biri tərəfinə üz tutduq.

İstirdiyə ovlayan gəmidəkilərin gözündən uzaqlaşan kimi Çarli pıçıltı ilə dedi:

– Qaçdıq! Tez ol!

Biz bir göz qırpımında istiqaməti dəyişdik, döngələrdə gizlə-nə-gizlənə gözəgəlimli mister Taft irəliddə nəzərə çarpınca yan küçələrdə dolaşdıq. Biz istirdiyə ovlanan dayaz yerlərin sahibinə özümüzü çatdı-randa Çarli mənə dedi:

– Mən onunla mükafat barədə danışmaq istərdim. Neyl hələ bir həftə burda olacaq, niyə biz bu vaxt ərzində, bir qədər pul qazan-mayaq? Sənin buna nə sözün var?

Çarli özünü təqdim edib məqsədini açandan sonra mister Taft dediklərini təsdiq etdi.

– Əlbəttə ki, əlbəttə. Bu oğrular ildə mənim min dollarlıq istir-diyəmi oğurlayıblar, onların axırına çıxmaq üçün mənim pula heyfim gəlmir, düz sözümdür, ser, heyfim gəlmir. Mən, dediyim kimi, tutulan hər adam üçün əlli dollar verrəm, belə hesab edirəm bu ucuzdur. Onlar mənim dayaz yerlərimdə soyğunçuluq edirlər, fərqləndirici nişanları çıxarırlar, gözətçiləri qorxuzurlar. Hər şeyi gecəyarı edirlər. Gözətçini öldürmüşdülər, ancaq heç bir dəlil-sübut yox idi. Xəfiyyələr heç bir iz tapmadılar, heç kəs bu adamların öhdəsindən gəlmir. Onlardan heç birini tuta bilmədik. Hə, məsələ belədir, mister... Adınız nə oldu?

Çarli cavab verdi:

– Le Qrant.

– Hə, iş belədir, mister Le Qrant. Mənə kömək etmək istədiyiniz üçün çox minnətdaram. Sizə bu işdə yardım etmək üçün şad olardım. Gözətçilər, qayıqlarım ixtiyarınızdadır. Nə vaxt istəsəniz San-Fransiskodakı kontoruma gəlin, ya da mənim hesabıma telefonla zəng çalın. Pula heyifsilənməyin. Nə qədər xərçə düşsəniz sözsüz ki, ölçü-sündə pulunu verrəm. Vəziyyət get-gedə dözülməz olur, başa düşə bilmirəm ki, istirdiyə olan dayaz yerlərin sahibi mənəm, ya bu quldur dəstəsidir?!

Mister Taftı San-Fransisko qatarına yola salandan sonra Çarli dedi:

– İndi Neylin yanına gedək.

Neyl Partinqton təhlükəli niyyətimizi həyata keçirməkdə nöinki bizə maneçilik elədi, hətta köməyimizə yetdi. Çarli ilə mənim istir-diyə ovundan başımız çıxmırdı, onun kölləsi isə bu sahədə əsl ensik-lopediya idi. Hələ üstəlik o bir saat keçməmişdi ki, istirdiyə ovlayan dəniz quldurlarının bütün fəndgirliyinə yaxşıca bələd olan yunan oğlanı çağırdırıb bizimlə tanış etdi.

Yeri gəlmişkən bir şeyi də deyək ki, baliqçı patrul dəstəsində Çarli ilə mən könüllü idik. Neyl Partinqton ştatda olan patrul kimi müəyyən miqdarda maaş alırdı, Çarli ilə mən onun köməkçiləri kimi qazanla dolanırdıq, yəni baliq ovu qanunu pozanlara kəsdiyimiz cərimənin müəyyən faizini, ya da ki, layiq olanda mükafat alırdıq, Mister Taftdan alacağımız pulu Neyllə bölüşəcəyimizi deyəndə o belə söhbəti heç eşitmək belə istəmədi. Dedi ki, ona bu qədər yaxşılıq etmiş adamlara kömək edə bildiyinə görə özünü xoşbəxt sayır.

Xeyli hərbi məşvərət keçirdik və belə hərəkət planı müəyyənleş-dirdik. Aşağı körfəzdə nə məni, nə də Çarlını üzdən tanıyırdılar, ancaq “Şimal maralı”nın patrul gəmisi olduğu hamıya məlum idi. Ona görə də belə qərara aldılar ki, mən, yunan oğlan – onun adı Nikolas idi, – Asparaqus adasına şübhə doğurmayan başqa qayıqda yollanaq və istir-diyə ovlayan gəmilər dəstəsinə qoşulaq, Nikolasın təsvirindən dayaz yerlərə və basqın üsullarına yaxşı bələd olduğumuz dəniz quldurları-nın başının üstünü istirdiyöləri oğurlayanda kəsdirib tuta biləcəyimizi fikirləşdik Çarli, gözətçilər və polis dəstəsi bizi sahilə gözləyəcəkdi, lazımı anda özlərini köməyə yetirəcəkdilər.

Neyl sözünün axırında dedi:

– Mən belə bir qayığın yerini bilirəm. Tiburonun o biri sahilində köhnə, çox köhnə bir şlyup var. Sənə Nikolas barədə o biri sahilə üzərsiniz, qəpik-quruş verib şlyupu icarəyə götürərsiz. Ordan düz bir-başa dayaz yerlərə üzərsiniz.

İki gündən sonra Neyl xudahafızlaşib dedi:

– Uşaqlar, sizə uğurlu yol arzulayıram! Bir şeyi yaddan çıxarmayın ki, bunlar qorxulu adamlardır, ayıq olun.

Nikolasla mənə, demək olar ki, su qiymətinə şlyupu icarəyə verdilər. Yelkəni dikəldəndə gülə-gülə dedik ki, qayıq bizə təsvir ediləndən də köhnə və pis imiş. Bu iri, yastı dibli, trans¹, dal tərəfi olan yelkənlə təchiz edilmiş yəndəmsiz, etibarsız gəmi idi. Onun dor ağacı əyilmişdi, burazları çəkilmişdi, yelkənləri dəlmə-deşik idi, takelacı çürümüşdü. Gəmidən iyərəncə daş kömür qatranının qoxusu gəlirdi, gə-minin burnundan arxasına qədər kayutun damından çıxarılan kilə qədər bulaşmış idi. Üstəlik onun hər iki kənarında bu ucunda o biri ucunadək nəhəng ağ hörfli: “Daş kömür qatran”ı “Meqqi” yazılmışdı.

¹ Transi – taxta gəmilərdə, şlyupkalarda üfqi, köndələn düzülən, gəminin dal tərəfini əmələ gətirən tirlər

Yolda – Tiburodan ertəsi gün gəlib çatdığımız Asparaqus adasına – dek – bizə gülənlər çox olsa da hər şey salamat qurtardı.

İstirdiyəni vəhşicəsinə ovlayan çoxlu şlyupkalar dəstə ilə “Tərk edilmiş dayaz yerlərdə” lövbər salmışdı. Bizim “Meqqi” çox sürətlə, şappıltı ilə dəniz quldurlarının arasına soxuldu, onlar bizə tamaşa etmək üçün göyertəyə tökülüşdülər. Nikolasla mən bizim gəminin xasiyyətinə bələd olduğumuzdan şlyupkanı bacardıqca necə gəldi sürürdü.

Kim idisə qışqırdı:

– Bu görən nədir belə?

O birisi dilləndi:

– Bundan heç kəs baş açmaz.

“Kabus”un göyertəsindəki Qırxayaq söz atdı:

– Mərc gəlirəm ki, bu Nuhun gəmisidir.

Zarafatçılardan biri də qışqırdı:

– Ey, bilmədiniz, bu ki kliperdir¹. Hansı limana təşrif aparırsınız?

Atmacalara fikir vermədən özümüzü səriştəsiz adam yerinə qoyaraq, elə göstərdik ki, guya başımız tamamilə bizim “Meqqi”yə qarışmış. “Kabus”un külək dəyən tərəfindən dövrə vurub keçdik. Nikolas qabağa qaçdı ki, lövbər salsın. Hamı gördü ki, zəncirimiz düşüncəyə düşüb, lövbər suyun dibinə çatmır. Biz hamının gözü qarşısında xeyli əlləşdik, çalışdıq ki, zənciri açıb buraxaq. Hər nə isə dəniz quldurlarını yaxşıca aldatdıq, işimizin rast gətirməməsi onların həddindən artıq sevincinə səbəb olurdu.

Zəncir açılmaq nə olduğunu bilmirdi. Atmacalar və bədxah məsləhətləri eşidə-eşidə geri çəkildik, “Kabus”la toqquşduq, onun buşpiti bizim orta yelkəni deşib anbar qapısı boyda deşik açdı. Qırxayaq və Delfin göyertədə gülməkdən uğunub gedirdilər, biz də qorxa-qorxa, çəkinə-çəkinə işləri yoluna qoymağa başladığımız. Axırdan-axıra, biz bir qədər bacarıqla hərəkət etməsək də, zəncir açıldı. Suyun dərinliyi on futla güclə çatsa da zənciri üç yüz fut açıb buraxdıq. Bu bizə imkan verirdi ki, “Meqqi” altı yüz fut diametri olan çevrə boyunca hərəkət etsin, bu çevrədəki gəmi dəstənin heç olmasa yarısını tuta bilirdi.

Qısa burazları olan gəmilər bir-birinin böyründəcə dayanmışdılar, hava sakit idi, istirdiyə ovlayan dəniz quldurları bizim cahillik üzündən lövbər zəncirini açıb bu qədər uzun dərinliyə buraxmağımıza ucadan

etiraz etdilər. Onlar nəinki etiraz etdilər, bizi məcbur etdilər ki, zənciri ancaq otuz futda saxlayaq. Onların bizim təcrübəsizliyimizə möhkəm inandığını görüb Nikolasla şam yeməyi hazırlamaq üçün göyertəyə düşüb bir-birimizi təbrik etdik. Təzəcə yeyib qab-qacaq yumuşduq ki, “Meqqi”nin böyrünə bir yalıtı yaxınlaşdı, göyertədə ağır uzunboğaz çəkmələrin tappılısı eşidildi. Sonra anbarın ağzında Qırxayağın iyrənc sifəti göründü, o Delfinin müşayiəti ilə göyertəyə düşdü. Onlar çarpayının üstündə oturmağa macal tapmamışdılar ki, ikinci, sonra üçüncü, daha sonra dördüncü göründü, bütün heyət kayuta tökülüşdülər.

Baxışları kinli, meksikalıya oxşayan qıllı, alçaqboylu kişi soruşdu:

– Bu köhnə löyənçəni hardan çıxarırsınız?

Nikolas dəniz quldurlarını bizim “Meqqi”ni oğurladığımızı möhkəm inandırmaq üçün onlara cavabı o tərzdə verdi:

– Heç yerdən. Lap elə çıxarırdım, nə olar?!

Meksikalıya oxşayan istehza ilə gülümsəndi:

– Heç nə, ancaq zövqünüzə söz ola bilməz. Mən sahilə qalıtı çürüyərdim, ancaq bu əl-ayağa dolaşan löyənə tamah salmazdım.

Nikolas sir-sifətinə məsum ifadə verib soruşdu:

– Axı onu suya salmasaydıq, necəliyini hardan bilərdik. – Hamı gülməkdən uğunub getdi. O tələsik əlavə edib soruşdu:

– Siz istirdiyələri necə tutursunuz? Bizə bir qalaq, istirdiyə lazım – dir, ona görə də bura gəlmişik.

Delfin sorğu-suala keçdi:

– Nəyiniz lazımdır?

Nikolas söz tapdı:

– Necə ki, nəyiniz lazımdır. Dostlarımıza hədiyyə verməyə. Sizə də yaqın ki, buna görə lazımdır.

Cavab eşidiləndə dəniz quldurları yenidən qəhqəhə çəkdilər; qoçaqlar get-gedə lap mehribanlaşdılar. Onların bizdən şübhələnməyinə tamamilə inanıb və nə məqsədlə gəldiyimizi duymadıklarını görüb arxayınlaşdılar.

Qırxayaq birdən soruşdu:

– Bu günlərdə Oklend körpüsündəki sən deyildin?

– Mən idim, – deyərək cəsarətlə cavab verib qətiyyətlə hərəkət etdim. – Mən sizə göz qoyurdum, fikirləşirdim ki, əməliyyata baş qoşmağa dəyərmim. Belə qənaətə gəldim ki, bu sərfəli işdir, biz də işə girişdik. – Tələsik əlavə etdim, – əlbəttə ki, sizin razılığınızla.

¹ Kliper – iti gedən yelkənli gəmi

O bildirdi:

– Bir şey deyim, həmişəlik qulağınızda sırğa eləyib saxlayın. Gərək özünüzü zəhmətə salıb başqa yaxşı slyupka alasınız. Biz qoymarıq ki, belə təknə ilə bizi biabır edəsiniz. Bildiniz?

Cavab verdim:

– Əlbəttə. Bir qədər istirdiyə satıb, lazımı şəkildə hazırlaşarıq.

Qırxayaq sözünə davam etdi:

– Əgər özünüzü düz aparsanız, bizə qoşulun. Olmasa, – ciddiyyətlə və hədə ilə dilləndi – işiniz bitdi. Yadınızda yaxşı saxlayın. Aydındır?

Cavab verdim:

– Gün kimi aydındır.

Bir neçə dəqiqə də dəniz quldurları bizə bu üsulla nəsihət verib qorxuzdular, sonra isə söhbət ümumi şəkil aldı, bu söhbətdən öyrəndik ki, onlar elə bu gecə dayaz yerlərə basqın etmək istəyirlər. Bir saatdan sonra quldurlar yola düşməyə hazırlaşanda bizə basqında iştirak etməyi təklif etdilər. Kim isə dedi: “Adam çox olanda kef olur”.

Onlar uzaqlaşdıqdan sonra Nikolas soruşdu:

– Sən bu meksikaliya oxşar kişiyyə fikir verdinmi? Adı Berçidir. O, Arsızlar quldur dəstəsinin üzvüdür, yanındakı Skilliqdir. Onların ikisini də beş min dollarla zamına buraxıblar.

Mən Oklendin aşağı məhəllələrinin sakinlərini dəhşətə salan yalançı şahidlikdən, seçkilər vaxtı bülletenləri dəyişən fırıldaqçılardan tutmuş adam öldürənlərə qədər hər cürə nadürüslərdən ibarət olan, üzvlərinin üçdə ikisi daima yerli həbsxanalarda yatan “Arsızlar” quldur dəstəsi barədə çox şey eşitmişdim.

Nikolas sözünə davam etdi:

– Onlar ümumiyyətlə, istirdiyə oğurlamırlar. Onlar bura şuluqluq törətmək və pul qazanmaq üçün gəliblər. Ona möhkəm göz qoymalıyıq.

Saat on birdə kubrikdə oturub planımızı müəyyənləşdirirdik ki, “Kabus” tərəfdən ahənglə suya salınan avarların səsi eşidildi. Biz öz yalığımızı hərəkətə gətirib ora bir neçə kisə atdıq, “Kabus”a tərəf üztdük. Qayıqların hamısının ora yığıldığını gördük, çünki dəniz quldurları dayaz yerlərə hamı – hamılıqla hücumə keçmək qərarına gəlmişdilər.

Təəccüblə lövbəri on fut açıb buraxdığımız yerdə dərinliyin indi güclə bir futa çatdığını müəyyənləşdirdik. İyun ayı idi, ay göydə

bədirlənmişdi, suyun həddindən artıq qabardığı vaxt idi, çəkilməsinə isə saat yarım qalmışdı, mən bir şeyi bilirdim ki, su çəkildə bizim lövbər saldıığımız yer quruda qalacaq.

Mister Taftın dayaz yerləri üç millik məsafədə idi, biz gah çayda batıb qalaraq, gah da ki, avarları çayın dibinə toxundura-toxundura uzun müddət dinməz-söyləməz başqa qayıqların dalınca getdik. Axırdan-axıra iki düyümdək suyu olan lilli yerdə batdıq. Bundan o yana qayıqlar üzə bilməzdi. Buna baxmayaraq soyğunçular bir göz qırpmında özlərini suya atdılar, özlərinin yastı dibli qayıqlarını itələyərək çəkib apardılar, biz ara vermədən irəli üzürdük.

Bədirlənmiş ayı hərdən bir hündür buludlar örtürdü, buna baxmayaraq dəniz quldurları bu yolu dəfələrlə keçib getmiş adamlar kimi hərəkət edirdilər. Biz qayıqlarımızı yarım miləcən lillə sürüyüb apardıq, sonradan isə qayıqlara təzədən minib hər iki tərəfindən istirdiyə parıldayan dayaz yerləri olan dərin kanala daxil olduq. Nəhayət, istirdiyə yığılan yerə çatdıq. Dayaz yerlərin birində iki gözətçi bizə qışqırıb çıxıb getməyimizi tələb etdi. Qırxayaq, Delfin, Berçi və Skillinq irəli çıxıb düz gözətçilərin üstünə yeridilər. Biz də başqaları ilə bərabər – on qayıqda otuzacan adam olardıq – onların dalınca yollandıq.

Berçi dəhşətlə qışqırdı.

– Nə qədər ki, başınız-gözünüz salamatdır, rədd olub gedin, yoxsa qayıqlarınıza o qədər qurğuşun doldurarıq ki, heç patokanın¹ üzündə də duruş gətirə bilməz.

Düşmənin qüvvələrinin çoxluğunu görərkən gözətçilər ağıllı tərpenərək geri çəkildilər, öz qayıqlarını kanal boyu sahilə tərəf döndərdilər. Bizim plana görə onlar geri çəkilməli idilər.

Qayıqlarımızın burnunu böyük dayaz yerin kənarına sürdük. Hərətimiz bir tərəfə dağılırdıq, istirdiyələri kisələrə yığmağa başladığımız. Hərdən bir ayın qabağını tutan buludlar çəkilir, gözümüzün qarşısında iri qalaq vurulmuş istirdiyələri yığırdılar. Nikolosla mən tez-tez qayıqlara yaxınlaşırdıq, hər dəfə də ora gedən və geri qayıdan dəniz quldurları ilə toqquşurduq.

Nikolas dedi:

– Qəm çəkmə. Niyə tələsək. İstirdiyələrin dalınca nə qədər uzağa getsək, kisələri daşımaq üçün bir o qədər artıq vaxt sərf ediləcək. Bu

¹Patoka – patka, şəkərləşməmiş nişastadan ibarət qəliz maddə

vaxt onlar dolu kisələri yerdə qoyub gedəcəklər ki, su qabaranda qayıqlarda gəlib onları aparsınlar.

Yarım saatdan çox vaxt keçmişdi, su get-gədə çoxalır, bu vaxt biz işə başladıq. Soyğunçuları iş başında qoyub gizləncə qayıqlara yaxınlaşb onları bir-birinin dalınca suya salıb yöndəmsiz gəmi dəstəsini tələsik yan-yana düzdük. Öz yalığımızı – axırını suya itələyəndə dəniz quldurlarından biri yaxınlaşdı. Bu Berçi idi. Düz üstümə atıldı, ancaq biz onu bərk itələyib irəli cumduq. O, suya düşdü. Dayaz yerə sürünüb çıxan Berçi tez qışqırıq salıb yoldaşlarını təhlükədən xəbərdar etdi.

Biz var gücümüzlə avar çəkirdik, ancaq buksirdə çoxlu qayıq olduğundan ləng hərəkət etməyə məcbur idik. Dayaz yerdən atəş səsləri – biri, ikincisi, üçüncüsü eşidildi, getdikcə sanki əsl güclü top atəşinə çevrildi. Güllələr ətrafımıza vıyılıyla düşürdü, ancaq sıx buludlar ayın üzünü tutduğundan bulanıq qaranlıqda atışma səsləri nizamsız idi. Bizə təsadüfən güllə dəyə bilərdi.

Nəfəsim tənqiyə-tənqiyə pıçıldadı:

– Kaş bizim buxarla işləyən katerimiz olaydı.

Nikolas ağır-ağır nəfəs alaraq dilləndi:

– Heç olmasa ay çıxmıyadı.

Tələsmədən üzürdük, ancaq hər avar səsi bizi dayaz yerdən daha uzaqlara aparır, sahilə yaxınlaşdırır. Nəhayət, atışma səsləri kəsildi, ay təzədən buludların arasından boylananda təhlükədən kəsildi, ay təzədən buludların arasından boylananda təhlükədən uzaq idik. Tezliklə bizi sahildən səslədilər, hərəsinin göyertəsində üç avar çəkən iki admiral şlyupkası sürətlə bizə doğru gəlirdi. Çarli şən-şən gülümsünür, əllərimizi sıxaraq qışqırırdı:

– Afərin! İkinizə də əhsən!

Biz gəmi dəstəsini sahilə apardıq, o dəqiqə mən, Nikolas və gözetçilərdən biri admiral şlyupkasına keçib avar çəkməyə başladıq. Çarli də gəminin arxa tərəfinə keçdi. İki başqa şlyupka dalımızca gəlirdi, indi ay yaxşıca işıq saldığından çətinlik çəkmədən uzaq dayaz yerlərdəki istiriyə ovlayan dəniz quldurlarını çətinlik çəkmədən axtarıb tapırdı. Ancaq biz yaxın gələn kimi, dəniz quldurları öz tapançalarından atəş açmağa başladılar, tez-tələsik təhlükəsiz sahəyə çəkildik.

– Bizim tələsməli yerimiz yoxdur. Su sürətlə artır, su boğazlarına çatanda atışma yadlarına düşməyəcək.

Qabarma öz işini görəncə avarları qurudurduq. Dəniz quldurlarının vəziyyəti pisləşirdi. Su möhkəm çəkilmədən sonra artır, sanki dəyirman daşının novundan sürətlə geri qayıdırdı, dünyanın ən mahir üzgüçüləri belə axına qarşı üç mili üzə bilməzdi. Sahilə olan yolu biz kəsmişdik, qaça bilməzdilər, çünki qayıqlarımız sahillə dayaz yer arasında idi. Su bu ara dayaz yerləri sürətlə doldururdu, bir neçə saatdan sonra su dəniz quldurlarının hökmən boğazından yuxarı qalxacaqdı.

Möhkəm sakitlik idi; ayın bərq vuran ağ işığında durbinlə dəniz quldurlarına göz qoyurduq. Çarliyə “Meqqi”də üzməyimizdən danışırdıq. Gecə saat bir, ya iki oldı; soyğunçular dayaz yerin ən uca nöqtəsinə yığılıb qurşağacan suda dayanmışdılar.

Çarli dedi:

– Yadda saxla, fərasətli olmaq yaxşı şeydir. Neçə illərdir Taft çalışırdı ki, onları ələ keçirsin, ancaq hey götür-qoy etmədən iş görürdü, heç bir nəticəsi də olmurdu. Biz isə kəllə işlətdik...

Bu vaxt suyun şappıltısı eşidildi, əlimi qaldırıb işarə etdim ki, susunlar, dönüb suyun ləpələnen yerini göstərdim, su iri dairələr şəklində yayılırdı. Bu bizim demək olar ki, əlli funtluğumuzda baş verirdi. Sonradan nələr olacağını gözləyərək yerimizdə donub qaldıq. Bir dəqiqə keçmişdi, suyun üstü altı futluğumuzda aralandı, ay işığında qara baş və ağ çiyinlər göründü. Kimdisə təəccüblə donqulandı, ciyərlərindəki havanı buraxdı, bir göz qırpmında baş və çiyinləri suyun altında görünməz oldu. Avarları bir neçə dəfə suya salıb-çıxarmaqla irəli düşdük, axınla üzdük. Dörd cüt göz suyun səthinə zilləndi, buna baxmayaraq suyun üstündə nə dairələr, nə qara baş, nə də ağ çiyin göründü.

Nikolas dedi:

– Bu delfindir. Onu günün günorta çağı belə tutmaq çətin işdir.

Üçə on beş dəqiqə qalmışdı ki, dəniz quldurları zəiflədiklərini ilk dəfə bürüzə verdilər. Biz köməyə çağırən səslər eşitdik, o dəqiqə Qırxayağı səsdən tanıdıq, yaxına gələndə daha bizi atəşə tutmurdular: Qırxayağın vəziyyəti, doğrudan da, çıxılmaz idi. Axın onları yıxmasın deyər bir-birindən yapışmışdılar, tək-cə başları və çiyinləri sudan yuxarıda idi, bir iş vardı ki, Qırxayağın qıçları suyun dibinə çatmırdı, o, demək olar yoldaşlarının çiyinlərindən asılı qalmışdı.

Çarli şən-şən dedi:

– Hə, uşaqlar, bu dəfə ələ keçmisiniz. İndi daha qaçıb canınızı qurtara bilməzsiz. Müqavimət göstərsəniz sizi burda qoyub çıxıb gedə-

cəyik, su axırınıza çıxacaq. Sözə qulaq assanız sizi gəmiyə mindirərik, sözsüz ki, növbə ilə mindirərik. Hamı xilas olar. Buna nə sözünüz var?

Soyuqdan dişləri bir-birinə dəyən quldurlar xorla, xırıltılı səsle dilləndilər:

– Razıyıq.

– Onda bir-bir yaxınlaşın, əvvəlcə balacaboylular.

Hamıdan əvvəl Qırxayağı gəmiyə mindirdik, polis nəfəri əlini qandallayanda etiraz etməyə başlasa da, həvəslə qabağa düşdü. Sonra suda çox qalmaqdan fağırlaşıb lap itaətkar olan Berçini dartıb gəmiyə saldılar. On nəfəri qayığa mindirib uzaqlaşdıq, dəniz quldurları ikinci şlyupkaya dırmaşmağa başladılar. Üçüncü şlyupkaya ancaq doqquz əsir düşdü, bütün qənimətimiz iyirmi doqquz adamdan ibarət idi.

Qırxayaq sevincək dilləndi:

– Delfini ki, tuta bilmədiniz, – guya Delfinin qaçıb aradan çıxması bizi müvəffəqiyyətimizi heçə endirirdi.

Çarli güldü:

– Arxayın ol, gördük. Donquldandı, sahilə üzürdü, axtalanmış donuz kimi xortuldayırdı.

Soyuqdan tir-tir titrəyən fağırlaşmış quldur dəstəsini sahildən istirdiyə anbarına gətirdik. Çarli qapını döyən kimi qapı taybatay açıldı, içəridən ürəklərə yayılan isti gəldi.

Hamımız ora doluşanda Çarli dedi:

– Üst-başınızı burda qurudub isti qəhvə içə bilərsiniz.

Əlində buğlanan qəhvə ilə dolu parç olan Delfin ocağın qırağında sakitcə oturmuşdu, Nikolasla mən Çarliyə nəzər saldıq.

O şən-şən gülüb dedi:

– Bu da fərasət istəyir. Bir şeyə baxanda gərək hərtərəfli nəzər salasan. Yoxsa xeyri olmaz. Mən sahilə baxdım, ona görə də orda iki polis nəfəri qoydum ki, nəzarət eləsinlər.

“LANKAŞİR KRALIÇASI”NIN MÜHASİRƏYƏ ALINMASI

Çarli Le Qrantla mənim balıqçı patrul dəstəsində xidməti dövrümdə iri dörd dolu ingilis gəmisini mühasirədə saxlamağımız ən müşkül iş idi. Axırdan-axıra bu bizim üçün həlli çətin məsələyə çevrildi, ancaq təsadüf bizə bu məsələnin də həllini tapmaqda kömək etdi.

İstirdiyə ovlayan dəniz quldurlarının dərşini verəndən sonra Oklendə qayıtdıq, ancaq Neyl Partinqtonun xəstə arvadı təhlükədən sovuşunca iki həftə də keçdi. Beləliklə, bizim “Şimal maralımız” ancaq bir aydan sonra Benişiya da göründü, At ölüb, itlərin bayramıdır; bu bir ay ərzində balıqçılar lap cızıqlarından çıxmışdılar, qanunu çəkinmədən pozurdular. Biz Pedro burnunun yanından ötəndə istirdiyə ovlayanlar içərisində canlanma hiss etdik, San-Pablo körfəzi Yuxarı körfəzdən üzüb gəlmiş, bizi görəndə sudan torpaqlarını çəkib çıxaran, yelkənləri qaldıran balıqçı barkasları üzüb keçdilər.

Bütün bunlar bizi şübhəyə salmaya bilməzdi. Ordaca təhqiqata başladıq, ələ keçirdiyimiz yeganə qayıqda siyənək balığı ovlamaq üçün qadağan olunmuş tor gördük. Qanuna görə torun ilgəkləri arasındakı məsafə yeddi yarım düyümdən az olmamalı idi. Halbuki bizim ələ keçirdiyimiz torun ilgəkləri arasındakı məsafə üç düyüm idi. Bu, qanunun islahedilməz pozulması idi, qayıqdakı iki balıqçını həbs etdik. Onlardan birini Neyl Partinqton “Şimal maralı”nın göyörtəsinə götürdü ki, o bizi patrul dəstəsinin rəisinə gəmini sürməkdə kömək etsin, Çarli ilə mən ikincini özümüzlə aparıdık.

Bu ara siyənək balığı ovlayan qayıqlar var gücləri ilə San-Pablo körfəzindən keçib Petaluma sahillərinə yol aldı, biz daha bir də balıqçı görmədik. Əsirimiz gündən qaralmış saqqallı yunan qaşqabağını sallayaraq torunun üstündə oturmuşdu, biz isə onun gəmisini sürürdük. Bu qızıl balıq ovlamaq üçün qayırılmış Kolumbiya çayı barkası idi, görünür ki, ilk dəfə idi səfərə çıxmışdı, bu gəmini idarə etmək adama ləzzət verirdi. Əsirimiz ağzını açıb bir söz demədi. Çarli onun barkasını tərifləyəndə belə, sanki bizi görmədi, tezliklə onunla daha maraqlanmadıq, belə qərara gəldik ki, o həddindən artıq qaradınmız adamdır.

Karkinez boğazını keçdik, dənizin sakit olduğu Ternər tərsənəsi yanındakı körfəzə girdik. Orada, Böyük Alekin tutduğu həmin yerdə, biz qəflətən nəbə balığı tutmaq üçün Çin tilovu və içərisində iki italyalı olan bir yalıklə və yeni məhsulun buğdasını gözləyən bir neçə dəmir korpuslu ingilis yelkən gəmisini ilə qarşılaşdıq. Bu tamamilə bizim üçün də, onlar üçün də gözlənilməz oldu; onlar heç özlərinə gəlməmişdilər ki, başlarının üstünü kəsdirdik. Çarliyə qayığı küləyə tərəf döndərmək, onların dalına keçmək nəşib oldu. İrəli qaçıb burazı atdım, əmr etdim ki, ləngitmədən onu bərkitsin. İtalyalılardan biri burazı taxta mıxa sarımağa başladı, mən də tələsik yelkəni yığdım. Barkas yaliki ardınca dartaraq geriye can atdı.

Çarli gəminin burun tərəfinə keçdi ki, əsir tutduğumuz gəmiyə atılsın, ancaq mən yaliki yaxına çəkmək üçün burazdan yapışanda italyalılar qaçmağa üz qoydular. Su bizi külək tutan yerə atdı, bu ara onlar bir cüt avar tapıb özlərinin yüngül gəmilərini düz küləyə qarşı sürdülər. Bu hərəkət əvvəl bizi çaşdırdı, çünki biz özümüzün iri, ağır yüklənmiş qayığımızda onlara çata bilməzdik. Birdən əsirimiz dədimizə çatdı. Onun qara gözləri parıladı, özünü ələ almağa çalışsa da sifəti pörtmüşdü. O siyirtmə gili¹ aşağı saldı, bir sıçrayışla özünü gəminin burnuna verib yelkəni dikəltdi.

Çarli gülə-gülə dedi:

– Nahaq demirlər ki, yunanların italyalıları gören gözü yoxdur, – belə deyib özünü gəminin dal tərəfindəki rumpelə tərəf atdı.

Əvvəllər ömrümdə görməmişdim ki, bir nəfər bizim əsir kimi bu təqib vaxtı başqasını tutmaq istəsin. O elə coşmuşdu ki, sanki gözləri hədəqəsindən çıxacaqdı, burun pərələri qərribə bir təzədə açılıb örtülürdü. Çarli sükanı, o isə yelkəni idarə edirdi. Çarli pişik kimi əldən iti, çevik olsa da yunan hövsələsizliyinin qarşısını çətinliklə alırdı. İtalyalılar sahilə çıxa bilməzdilər, ən azı bir miləcən yolları qalmışdı. Onlar birbaşa sahilə üz tutsaydılar, biz də onların dalınca düşsəydik, çəpəki külək əsəndə, onlar bu yolun səkkizdə birini başa çatdıranda sahilə çatardıq. Yox, onların ağı başındaydı, heç belə bir cəhd etmərdilər ki, küləyə qarşı “Lankahto koadtçası” adlı iri gəminin sağ göyərtəsi boyu səylə avar çəkirdilər. Gəminin dalında o bir tayacan eni iki milə çatan açıq su zolağı uzanırdı. İtalyalılar ora da keçməyə cəsarət etmərdilər, biz sözsüz ki, onları haqlayardıq. Onlar “Lankaşir kraliçası” gəminin burnuna çatanda, italyalıların gəminin yanından dövrə vurub ötməkdən, küləyin istiqamətində sol göyərtə boyu gəminin arxa tərəfinə üzüb keçməkdən və üstünlüyü bizə verməkdən başqa əlacları qalmadı.

Çarli sükanı küləyə tərəf tutdu, biz “Lankaşir kraliçası”nın sol göyərtəsi boyunca üzdük, sevincdən bədxahlıqla gülümsünən yunan şkotu boşaltmağa başladı. İtalyalılar gəminin uzununun yarısına çatmışdılar ki, onlar avar çəkə-çəkə üzənəcən arxadan əsən bərk sahil küləyi sürətimizi artırdı. Biz yalike lap yaxınlaşmışdıq. Gəminin burnuna keçdim ki, yaliki qarmaqalayam, birdən o, “Lankaşir kraliçası”nın enli dal tərəfinə keçdi.

¹ Gil – gəmi gövdəsinin alt hissəsinin əsasını təşkil edən və gövdə uzununa qoyulan tir

Təqib sanki təzədən başlandı. İtalyalılar avar çəkə-çəkə gəminin sağ göyərtəsi boyu üzürdülər, biz isə yelkənli gəminin üzünü istiqamətini tutub yavaş-yavaş “Kraliçadan” uzaqlaşırıdık, çalışırıdık, çalışırıdık ki, birtəhər küləyin səmtinə çıxaq. Sonra yaliki özünü gəminin burnu altına verdi, onun sol yanınca üzdü, biz o biri qalsa keçdik, gəminin burun tərəfdən qabağını kəsdik, küləyin əsdiyi istiqamətdə dallarınca düşdük. Təzəcə yalikin dalınca düşmüşdük ki, o gəminin arxa tərəfinə keçib görünməz oldu. Biz dövrə vurduqca italyalılar hər dəfə təhlükə başlanının üstünü alanda canlarını qurtara bilirdilər. Bu ara gəminin sənişinləri nələr baş verdiyindən xəbər tutdular, başımız üstündən təqibə maraqla göz qoyan tamaşaçıları gördük. Gəminin arxa tərəfindəki yaliki bizdən yaxa qurtaranda onlar sevinclərindən həyəşir salır, özlərini “Lankaşir kraliçası”nın o biri tərəfinə atır, bizim üzünü küləyə qarşı yaliki necə təqib edəcəyimizə tamaşa edib ləzzət alırdılar. Onlar bizə, italyalıları söz atır, məsləhət verir, bizim yunanı elə əsəbiləşdirirdilər ki, biz hər dövrə vurduqca yumruğunu düyünləyib onları hədələyirdi. Sənişinlər bu hərəkəti gözləyir, coşqun sevinclə qarşılayırdılar.

Onlardan biri qışqırdı:

– Lap əsl sirkə oxşayır!

İkincisi onun sözlərinə qüvvət verdi.

– Dənizdə ippodrom olduğuna şübhə edirsiniz. Bu ippodrom deyil, nədir?

Üçüncü dilləndi:

– Altıgünlük qaçırdır, bilin, kim deyir ki, italyalılar udmayacaqlar?

Gələn dəfə gəminin üzünü küləyə döndərəndə yunan Çarliyə təklif elədi ki, yerlərimizi dəyişək. O, xahiş etdi:

– İcazə verin qayığımı mən sürüm. Onlara hökmən çataram. Onları yəqin ki, tutaram.

Bu Çarlinin bir mütəxəssis kimi qəlbinə dəydi, çünki o, dəfələrlə yelkənli gəmi sürməsi ilə fəxr etmişdi. Buna baxmayaraq o, rumpeli əsirə verdi, yelkənin yanından onun yerini tutdu. Üç dövrə də vurduq, yunan əmin oldu ki, barkasını Çarlidən artıq sürətlə sürə bilməz.

Yuxarıdakı dənizçilərdən biri məsləhət gördü:

– Bu niyyətinizdən əl çəkin.

Yunan qəzəblə qaşqabağını tökdü, yumruğu ilə əvvəlki təkəni onları hədələdi. Bu ara möhkəm baş sındırdım, axırda ağıma yaxşı bir fikir gəldi.

Dedim:

– Çarli, bir dövrə də vuraq.

Biz o biri qalsa keçib üzü küləyə gedəndə, mən bir parça buraz götürüb barkasın içindəki balaca dördpəncəli qarmağa bağladım, burazın o biri ucunu burun tərəfdəki halqaya bərkitdim, qarmağı gizlətdim, əlverişli vaxtda onu işə salım. Yalığ təzədən “Lankaşir kraliçası”nın sol kənarına, külək əsən tərəfə keçdi, biz yenə də küləyin istiqamətində yalığın arxasınca düşdük. İtaliyalılara lap yaxınlaşdıq, özümüzü elə göstərdik ki, əvvəlki kimi onları tutmaq istəyirik. Yalığın arxa tərəfi bizim altı funtluğumuzda idi, italiyalılar bu vaxt həyasızcasına gülüb gəminin arxa tərəfinə keçib gizləndilər. Mən isə bir göz qırpmında qəddimi düzəldib qarmağı atdım. Plan yaxşı nəticələndi, qarmaq yalığın planşirinə ilişdi, dartılan buraz balaca gəmini gizləndiyi yerdən düz birbaşa bizim barkasın burnuna tərəf çəkdi.

Gəmidən, yuxarıdan, matrosların yığışdığı yerdən təəssüflü inilti səsi gəldi, inilti birdən sevincli hay-küylə əvəz olundu, çünki italiyalılardan biri uzun qatlama bıçağı çıxarıb burazı kəsdi. Ancaq biz onları təhlükəsiz yerdən çıxarmışdıq, şkotun yanında oturmuş Çarli irəli əyildi, yalığın arxa tərəfindən yapışdı. Bütün bunlar bir saniyə içərisində baş verdi. Birinci italyalı burazı kəsəndə, Çarli yalığdan yapışdı. İkinci italyalı avarı onun başına vurdu. Çarli əlini qənimətdən çəkdi, zərbədən gicəllənib qayığın içinə sərələndi. İtaliyalılar avarlara güc verib gəminin arxa tərəfindən yoxa çıxdılar.

Rumpeldən və şkotdan yapışmış yunan “Lankaşir kraliçası”nın ətrafında təqibini davam etdirir, mən də başında yumru əmələ gələn Çarli ilə məşğul olmağa başladım. Tamaşaçılarımız sevindiklərindən coşmuşdular, hamı bir nəfər kimi qaçıb aradan çıxan italiyalılara ürək-dirək verirdi. Çarli qalxıb oturmuşdu, əli ilə başını tutub təəccüblə ətrafına boylanırdı.

Çarli tapançasını çıxarıb dedi:

– İndi onlara qaçıb aradan çıxmağa heç cürə imkan verməyəcəyəm.

İkinci dövrəni vuranda Çarli tapançasını qaldırıb italiyalıları hədələdi, onlar hallarına təfəvüt etmədən böyük sürətlərini saxlayaraq, silaha heç fikir vermədən avar çəkirdilər.

Çarli qəzəblə qışqırdı:

– Dayanmasanız, atəş açacağam!

Ancaq hədənin heç bir nəticəsi olmadı, bir neçə güllə onların yaxınlığından ötüb keçəndə belə onlar təslim olmaqdan boyun qaçırdılar. Onlara bizdən yaxşı məlum idi ki, Çarli silahsız adamlara atəş açmaz, onlar əvvəlki kimi inadla gəminin dövrəsinə fırlanırdılar.

Çarli qışqırdı:

– İndi ki belədir, onları əldən salırıq! İlan dili çıxarıb yalvarırlar.

Biz onların axırına çıxırıq.

Beləliklə təqib davam edirdi. İtaliyalıları iyirminci dəfə də “Lankaşir kraliçası”nın başına dolanmağa məcbur etdik, axırdan-axıra gördük ki, onların dəmir əzələləri zəiflədi. Onlar lap əldən düşdülər, bir neçə dəfə dövrə vursaydılar, iş başqa şəkil almasaydı, lap əldən-dildən düşərdilər. Hər dəfə üzü küləyə gedəndə onların vəziyyəti bizimkindən yaxşı olurdu. Sonuncu dəfə “Lankaşir kraliçası”nın burun tərəfindən dövrə vuranda gördük ki, italiyalılar gəmidən sallanan pilləkənlə yuxarı qalxırlar. Bu, görünür ki, kapitanın razılığı ilə dənizçilərin təşəbbüsü idi, çünki biz yaxınlaşanda pilləkəni yuxarı çəkmişdilər. Yalığ havada gəmi şlup-balkalarının¹ üstündə yellənirdi.

Kapitanla sonrakı danışığımız qısa və aydın oldu. Kapitan bizə “Lankaşir kraliçası”nın göyertəsinə qalxmağı qadağan etdi. İtaliyalıları təhvil verməkdən tamamilə boyun qaçırdı. Bu vaxt Çarli də bizim yunan kimi özündən çıxdı. O, uzun çəkən və mənasız təqibdən nəinki müvəffəqiyyətsizliyə uğramışdı, hələ üstəlik əlimizdən çıxan bra-konyerlər başına zərbə ilişdirib gicəlləndirmişdilər.

O yumruğunu düyünləyib o biri əlinin ovcuna vurub qətiyyətlə dedi: – Bu iki nəfər qaçıb məndən yaxa qurtarsalar qoy mənə assınlar! Mən nə qədər ki, burdayam, icazəm var, onların keşiyini çəkəcəyəm, onları əzrayilə can verməmişdən əvvəl tutmasam, heç Çarli Le Qrant deyiləm.

Beləliklə də həm balıqçıların, həm də balıqçı patrulunun tarixi “salnaməsində” qeyd olunan “Lankaşir kraliçası”nın mühasirəsi başlandı. “Şimal maralı”nın siyənək balığı tutan qayıqların mənasız təqibindən sonra Benişiyyaya qayıdanda Çarli Neyl Partinqtondan xahiş etdi ki, qızıl balıq ovlayan qayığın içərisinə adyallar, ərzaq ehtiyatı və soba qoyub bizə göndərsin. Qayıqlarımızı günəş batanda dəyişdik, qanunu pozduğu üçün Benişiyyada həbsxanada yatmalı olan bizim yu-

¹ Şlyupbalka – qayıqları gəminin bortuna qaldırmaq və ya endirmək üçün qurğu

nanla xudahafızlaşdıq. Çarlı ilə mən şamdan sonra səhər açılana qədər növbə ilə dörd saat növbə çəkdik. Bu gecə balıqçılar qaçıb aradan çıxmağa cəhd etmədilər, ancaq gəmidən sahilə kəşfiyyat məqsədi ilə qayıq göndərildi.

Ertəsi günü müntəzəm olaraq gəminin mühasirəyə aldıq, rahatlığımızı da yaddan çıxarmayıb işlərimizi müəyyənləşdirdik. Benişiyan bir qədər aşağıda yerləşən Solan körpüsü adlanan dokun¹ bizə yaxşı köməyi dəydi. Demə ki, “Lankaşir kraliçası”, Terner tərsənəsi və Solan körpüsü iri, müxtəlif tərəfli üçbucaq əmələ gətirmiş. Üçbucağın bir tərəfi gəmidən sahilədək olan məsafədir, bunu italyalılar qət edə bilərdilər, bu tərəf, italyalılar sahilə çıxma bilməsinlər deyər – bizim keçəcəyimiz məsafə Solan körpüsündən sahilə qədərdir. Ancaq yelkənli gəminin sürəti avarlı gəmidən artıq olduğundan italyalılara üçbucağın o tərəfinin yarısını qət etməyə imkan verib sonradan dallarınca düşmək olardı. İtalyalılara imkan versəydik, yolun yarısından çoxunu keçsinlər, onlar sahilə bizdən tez çatardılar, onlar yolu yarı eləmiş dallarınca düşüb təqib etsəydik, bizdən qaçıb gəmidə gizlənə bilərdilər.

İtalyalıların sahilə üz tutacağı üçbucağın o tərəfini xəyalən iki yerə böləndə, sərhədin körpünün axırından bir qədər sahildən o tərəfdə yerləşən yelkənli dənizə uzandığını müəyyənləşdirdik. Bu xətt bizə imkan verdi ki, təqibə başlamazdan əvvəl onların ora çatmasına imkan verək. Günlərlə durbinlə italyalıların yolun yarısındakı nöqtəyə çatanaq tələsmədən, avar çəkmələrinə də göz yetirir, onların dənizə yaxınlığında üzduyünü görəndə kimi bir göz qırpmında öz qayığımıza atılır, yelkənləri dikəldirdik. Ancaq bizim təqibə hazırladığımızı görəndə kimi onlar qayıq döndərər, tələsmədən geri “Lankaşir kraliçası”na tərəf üzər, bildirdilər ki, onları haqlaya bilmərik.

Küləksiz günlərdə yelkənli qayıq səmərəsiz olanda avarları içəri qatlanmış pərli yüngül yalıklardan istifadə edərdik. Bu zaman italyalıların gəmidən aralanan kimi körpünü tərk edirdik. Gecələr gəminin bilavasitə yaxınlığında keşik çəkir, Çarlı ilə mən hər dörd saatdan bir bir-birimizi əvəz edirdik. Ancaq italyalılar günün günorta vaxtı qaçıb aradan çıxmağı lazım bildilər, gecələr oyaq qalmağımız əbəs imiş.

Bir dəfə Çarlı dedi:

¹ Dok – gəmi təmir olunan yer

– Hər şeydən artıq mənə bir şey dəli edir ki, halal yuxumuza haram qatmışıq, bu həyasız brakonyerlər isə gecələr rahatca yatırlar. Ancaq onlardan bunun əvəzini çıxmaq mənə borc olsun! – deyib onları hədələdi. Onları bu gəmidə o vaxtdək saxlayacağam ki, kapitan onlardan mənzil və yemək haqqı alsın! Nəyə balığı naqqa balığı olmadığı kimi bu sözümdə də yalan yoxdur.

Çarlı onları nə yolla tutacağını çox götür-qoy etdiyindən lap əldəndən düşmüşdü, bir fərasətsizlik edirdik. Görünür, səbirlə gözləməkdən başqa əlacımız yox idi. Bu oyun idi, onu daha çox hövsələli olan udacaqdı. İtalyalıların sahildəki dostları ağıllı-başlı siqnalizasiya düzəltdilər, onun köməyi ilə italyalıların danışırdılar, bu bizi xüsusi ilə əsəbiləşdirirdi, bizə bir an da olsa mühasirəni zəiflətməyə imkan vermirdi. Bundan başqa, Solan körfəzində daima iki-üç şübhəli balıqçı dolaşırdı, bizə göz qoyurdu. Biz – Çarlı demişkən – “üzde güldürüksə, içimizdə ağlayırıq”. Eyni zamanda mühasirə bütün vaxtımızı əlimizdən alır, başqa bir işlə məşğul olmağımıza imkan vermirdi.

Günlər keçirdi, ancaq vəziyyət əvvəlki kimi idi. Ona görə yox ki, italyalılar onu dəyişmək istəmirdilər. Bir dəfə gecə yarısı onların sahildəki dostları, hətta yalıklardan dənizə çıxdılar ki, bizi aldatsınlar və qaçmaqda onlara kömək etsinlər. Bu cəhd ancaq ona görə baş tutmadı ki, şlyupbalkaların blok¹ talisi² yaxşıca yağlanmamışdı. Bizi tanımadığımı yalikin dalınca düşməkdən, şlyupbalkaların cırıltısı uzaqlaşdırdı, biz “Lankaşir kraliçası”na tərəf o vaxt qayıtdıq ki, italyalılar öz yalıklarına suya salırdılar. Ertəsi gecə də dövrümüzə nə az, nə çox altıyaqan yalıklar var idi, biz isə zəli kimi gəminin arxa tərəfinə yapışmış qalmışdıq, ona görə də onlar axırdan-axıra hirsələnib, bizə soyuq yağdırmağa başladılar. Çarlı qayığın içində oturub öz-özünə güldürdü.

O mənə dedi:

– Bu xeyirliyədir. Adamlar söyüşməyə başlayanda deməli səbirlərini itiriblər, səbrini itirən də onun dalınca başını itirir. Sözlərimi yadımda saxla, biz hövsələsizlik eləməsək, günlərin birində onlar ehtiyatı əldən verəcəklər, bu vaxt da axırları çatacaq.

Ancaq onlar ehtiyatı əldən vermədilər, Çarlı boynuna aldı ki, bu bütün əlamətlərin özünü doğrultmadığı yeganə haldır. Deyəsən itali-

¹ Blok – qarqara yükqaldıran maşın

² Tali – yükqaldıran mexanizm

yalıların da hövsələsi bizimkindən geri qalmırdı, mühasirənin ikinci həftəsi əvvəlki kimi yeknəsəq keçirdi ki, birdən sanki Çarlinin mürgü vuran fərasəti oyandı.

Benişiyyəyə təzə, tanımadığımız patrul dəstəsinin üzvü gəldi, biz onu planımızın iştirakçısı etdik. Var qüvvəmizlə çalışırdıq ki, bu niyyətimizi gizli saxlayaq, ancaq sahildəki italyalılar nə isə hiss edib mühasirəyə alınanlara tapşırıdılar ki, ayıq olsunlar.

Niyyətimizi həyata keçirmək istədiyimiz gecə mənle Çarli avarlı qayıqda həmişəki kimi “Lankaşir kraliçası”nın arxasında öz yerimizi tutduq. Hava tamam qaralandan sonra Piter Boylen davamsız, sınıq-salxaq, balaca, lap qoltuq altına vurulub aparılan bir qayıqda dənizə çıxdı. Onun təppilti ilə avar çəkdiyini eşidəndə bir qədər uzaqlaşib qaranlıqda dayandıq. “Lankaşir kraliçası” gəmisinə yaxınlaşan Piter lövbərin yanında növbə çəkən dənizçidən taxıl yükü gözləyən gəminin “Şotland başçısı” gəmisinə yaxınlaşan Piter lövbərin yanında növbə çəkən dənizçidən taxıl yükü gözləyən gəminin “Şotland başçısı” gəmisinin harda dayandığını bic-bic soruşub, yöndəmsiz hərəkət edərək qayığımı aşırıd. Növbədə dayanan adam pilləkənlə qaça-qaça aşağı düşüb Piteri sudan çıxartdı. Piterə də elə bu lazımdı, indi o ümid edirdi ki, onu gəmiyə aparacaqlar, kayutda qızışar, üst-başını qurudar. Ancaq kapitan onu pilləkənin aşağısında saxladı, ayaqları suya toxunurdu, soyuqdan diş-dişinə elə dəyirdi ki, davam gətirməyib qaranlıqdan çıxıb onu öz qayığımıza götürdük. Yuxudan ayılan komanda heyətinin zərəfatları, atmacaları söz yox ki, bizi dilxor etdi, hətta hər iki italyalı da tutacağa dırmaşib, qəhqəhə çəkərək qəzəblə bizə gülürdülər. Çarli yavaşca, elə yavaşca dedi ki, bu sözü təkcə mən eşitdim:

– Eybi yoxdur, cücəni payızda sanarlar. Oğlum, düz demirəm?

Sonra o, mənim kürəyimi şappıldatdı, mənə elə gəldi ki, onun səsinde ümiddən çox qətiyyət var.

Sözsüz ki, qabaqcadan polislin razılığı ilə ingilis gəmisinin göyər-təsinə hökumət dairələrinin göstərişi ilə qalxa bilirdik. Ancaq Balıq ovçuları komissiyasının təlimatında deyilirdi ki, patrullar məsələni mürəkkəbləndirməsinlər, yüksək hökumət dairələri işə qarışsaydılar, bu hadisə beynəlxalq münaqişə ilə nəticələnərdi.

Mühasirənin ikinci həftəsi başa çatmaq üzrə idi, ancaq şəraitin dəyişəcəyini göstərən heç bir əlamət nəzərə çarpmırdı. Buna baxmayaraq on dördüncü günün səhəri vəziyyət həm bizim üçün, həm də

hökmən həbs etmək istədiyimiz adamlar üçün ən gözlənilməz və qəribə şəkildə dəyişdi. Çarli ilə gecəni “Lankaşir kraliçası”nın arxa göyərtəsində növbətçilikdə keçirdik. Çarli təəccüblə qışqırdı:

– Ey! Sən öz insafın, düzünü de görüm, bu nədir belə? Belə bir əcaib gəmi görmüsənmi?

Hə, əslində də təəccüblənməli idi, çünki körpüdə əvvəllər, doğrudan da, rastıma çıxmamış bir barkas var idi. Ona əslində barkas da demək olmazdı, ancaq o əslində başqa gəmilərdən çox barkasa bənzəyirdi, onun uzunluğu yetmiş fut olardı, ancaq çox ensiz gövdəsi var idi, heç bir üst tikilisi yox idi, ona görə də əslində olduğundan balaca görünürdü. Onu poladdan qayırmış və qara rəngə boyamışdılar. Ortasında bir-birindən xeyli aralı barkasın arxasına tərəf əyilmiş üç tüstü borusu var idi, barkasın uzun və bıçaq kimi iti burmudan bilinirdi ki, o böyük sürət götürə bilər. Barkasın arxa tərəfindən keçəndə yanında xırda hərflərlə yazılmış “Ox” sözünü gördük. Maraq bizi götürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra barkasın içindəydik, göyərtədə dayanıb günəşin batmasına tamaşa edən mexaniklə söhbət edirdik. O bizim marağımızı həvəslə təmin etdi, tezliklə öyrəndik ki, “Ox” dünən axşamdan xeyli ötmüş San-Fransiskodan gəlib. Bu gəlişi sınaq saymaq olar, gəminin sahibi Kaliforniya mədənləri sahibi gənc milyoner Sayles Teytdir, o iti sürətli yaxtaların dəlisidir. Sonra turbinli mühərriklərdən, buxardan istifadə olunmaqdan, porşen, ştok¹, krivoşipindən², bir sözlə mənim baş açmadığım şeylərdən danışdılar, mənimsə yelkənli gəmilərdən başım çıxırdı. Ancaq mexanikin axırıncı sözlərini çox yaxşı başa düşdüm.

O fəxrlə dedi:

– İstəyirsiniz inanın, istəmirsiniz yox, ancaq “Ox”un gücü dörd min at qüvvəsində, sürəti saatda qırx beş mildir.

Çarli həyəcanla dilləndi:

– Dostum, bunu təkrar edin! Təkrar edin!

Mexanik mehribanlıqla gülümsünüb təkrar etdi:

– Dörd min at qüvvəsi və saatda qırx beş mil!

Çarli vəcdlə soruşdu:

– Onun sahibi hardadır? Onunla söhbət etmək olar?

Mexanik başını yelləyərək cavab verdi:

¹ Ştok – lövbər qolu

² Krivoşipin – çarx qolu maşınının valını hərəkətə gətirmək üçün manivela

– Deyəsən yox. O hələ də yatır.

Bu vaxt əyninə sürməyi gödəkcə geymiş cavan bir oğlan göyörtəyə qalxdı, barkasın arxa tərəfinə keçib göyə tamaşa etməyə başladı.

Mexanik dedi:

– Bax, bu da mister Teyt.

Çarli barkasın dal göyörtəsinə keçib onunla danışmağa başladı. O, nə barədəsə əl-qolunu ölçə-ölçə danışdı, barkasın cavan sahibinin sir-sifətindən bilinirdi ki, onun danışığı xoşuna gəlib. Görünür ki, o Ternər tərsənəsi yaxınlığında suyun nə qədər dərinliyi olduğunu soruşub. Çünki mən Çarlinin əl-qol hərəkəti ilə onu başa salmağa çalışdığını görürdüm. Bir neçə dəqiqədən sonra əhvali-ruhiyyəsi yaxşılaşan Çarli qayıdıb gəldi.

O mənə dedi:

– Gedək oğlum. Körpüyə gedək. İndi bizdən yaxa qurtara bilməzlər.

Nə yaxşı ki “Ox”u tez tərk etdik, çünki bu vaxt bizə göz olan baqlıqların biri göründü. Çarli ilə mən körpüdə – “Ox”dan bir qədər qabaqda “Lankaşir kraliçası”na göz qoymaq mümkün olan yerdə, qayığımızın yanında yerimizi tutduq. Saat doqquzuncu sakitlik oldu, sonra İtaliyalıların üçbucağın öz tərəfindən sahilə yollandıqlarını gördük. Çarli çox sakitcə oturmuşdu, İtaliyalılar yolun dördüncüsünü qət etmişdilər ki, o həyəcanla pıçıldadı:

– Saatda qırx beş mil... Onlar xilas ola bilməzlər... Onlar əlimizdədirlər.

İtaliyalılar tələsmədən avar çəkir, demək olar ki, yel dəyirmanının xəttinə çatmışdılar. Biz adətən bu an qayığımıza atılır, yelkənləri dikəldirdik, yalığdakı iki nəfər bizim indi hərəkət etmədiyimizi görüb görünür ki, mat qaldılar. Durbinlə onların yalıklarında bizim nə edəcəyimizi bilmək üçün ayağa durduqlarını gördük. Yanımızdakı körpüdə oturmuş casusu da fikir götürmüşdü. O bizim niyə yerimizdən tərpənmədiyimizdən baş açmırdı. İtaliyalılar lap yaxına gəldilər, təzədən ayağa durdular, diqqətlə sahilə tamaşa etməyə başladılar, sanki biz orda gizlənmışdik. Bu vaxt sahilə bir nəfər göründü, əlindəki yaylığı yelləyib işarə etdi ki, yol açıqdır. Bu vaxt İtaliyalılar qəti qərara gəldilər. Onlar avarlara güc verib irəli cumdular, ancaq Çarli hələ də gözləyirdi. Onlar “Lankaşir kraliçası” ilə sahil arasındakı məsafənin dördüncü hissəsini ötəndə, sahilə dördüncü mildən bir qədər çox qalanda Çarli əlini çiyinə vurub qışqırdı:

– Girə keçdilər! Girə keçdilər!

Bizimlə “Ox”arasındakı məsafəni biz bir neçə addımla keçib onun göyörtəsinə atıldıq. Bir an içində onun burun və arxa tərəfindəki iplər açıldı, “Ox” sürətlə irəli cumdu. Körpüdə qalıb bizə göz qoyan casus tapançasını çıxarıb nəfəsini dərmədən havaya beş güllə boşaltdı. İtaliyalılar başa düşdülər ki, onlara xəbərdarlıq edirlər, dəli kimi əkildilər.

Onların dəli kimi qaçdığını desək, bəs bizim hərəkətimizə nə kimi ad vermək olardı? Biz, demək olar ki, qanad açıb uçurduq. Bizim barkasın suları dəlicəsinə elə sürətlə ötürdü ki, gəminin yanlarının hər iki tərəfindən köpüklənərək üç qüvvətli dik dalğalar axırdı, arxadan isə üstümüzə sanki hər an gəminizin üstünə tökülüb onu məhv etməyə hazır olan daraq şəkilli dalğa gəlirdi. “Ox” titrəyir, əsir, canlı bir varlıq kimi nəre çəkirdi. Qaldırdığımız külək tufanı – sürəti saatda qırx beş milə çatan qasırğaya bənzəyirdi. Üzümüzü bu tufana tərəf tuta bilmirdik, nəfəsimizi güclə alırdıq. Bu külək boruların ağızından çıxan tüstünü düz geriye – gəminin hərəkətinə düzbucaq şəkildə dağıdırdı. Ekspress sürətilə üzürdük. Çarli sonradan deyirdi: “Biz ox kimi uçurduq”. Hərəkətimizi bundan daha dəqiq şəkildə təsvir etmək olmazdı.

Yalığdakı İtaliyalılara gəlincə mənə elə gəlirdi ki, körpüdə aralanan kimi onları haqladıq. Onlara yanaşmamışdan əvvəl barkasın hərəkət sürətini azaltmalı olduq, buna baxmayaraq “Ox” onların böyründən qasırğa kimi ötdü, İtaliyalılarla sahil arasında dövrə vurub geri qayıtmalı olduq. İtaliyalılar ara vermədən avar çəkirdilər. Onların böyründən sürətlə ötəndə Çarli ilə mən tanıdılar. Bu, İtaliyalıları lap çaşdırdı, onların qoçaqlığından əsər-ələmət qalmadı. Onlar avarlarını sudan qaşqabaqla çəkib çıxartdılar. Həbs olunmağa icazə verdilər.

Sonradan körpüdə qələbə əldə etməyimizdən danışanda Neyl Partinqton dedi:

– Çarli, bütün bunlar öz yerində, ancaq mən bir şeyi başa düşə bilmirəm ki, sənə tərif göylərə qaldırılan fərəsətin bu dəfə nədə imiş.

Ancaq Çarli bu dəfə də özünü itirmədi, soruşdu:

– Fərəsət? – “Ox”a işarə edib dedi: – Bu gəmiyə bax! Yox, sən bir yaxşı-yaxşı bax! Əgər belə gəminin ixtirası fərəsətin məhsulu deyilsə, bəs nədir? Söz yox ki, bu dəfəki fərəsət mənim deyil, ancaq o, öhdəsinə düşən işi gördü.

ÇARLINİN BİCLİYİ

Bizim balıqçı patrulu qəzəblənmiş balıqçı dəstəsini bir göz qırpmında həbs edərkən ən gülməli və ən qorxulu işini görüb qoçaqlıq göstərmişdi.

Çarli bu müvəffəqiyyəti zəngin balıq ovu, Neyl Partinqton isə biclik adlandırdı, mən bilən Çarli bunların arasında elə bir əsaslı fərq görmürdü, belə hesab edirdi ki, ikisi də bizim müvəffəqiyyətimizdir. Brakonyerlərlə bu çarpışma balıqçılar üçün əsl Vaterloo döyüşü, balıqçı patrulunun onlara yerində vurduğu ən ağır zərbə idi, çünki onlar qanunu açıq-aydın, həyasızcasına pozurdular. Necə deyirlər, “mövsümün açıq” vaxtı balıqçılar qabaqlarına nə qədər çıxdı, qayıqları nə qədər tutdu, qızılbalıq ovlaya bilərlər. Ancaq işdə möhkəm və mühüm bir məhdudiyət var. Şənbə günü günbatandan bazar ertəsi gün çıxana qədər tor atmaq qadağandır. Bu Balıq ovu komissiyasının ağıllı qərarıdır, çünki balıqların kürü tökməsi vaxtı qızıl balıqlara çay yuxarı üzməyə və kürünün mayalanmasına imkan vermək lazımdır. Konserv zavodları və bazarda satmaq üçün qızılbalıq ovlayan yunan balıqçıları bu qanuna bir dəfədən başqa həmişə ciddiyyətlə əməl edirdilər.

Bir dəfə bazar günü Çarlinin dostu Kollinsvildən telefonla zəng çalıb xəbər verdi ki, bütün balıqçı qəsəbəsi dənizə çıxıb tor atır. Çarli ilə o dəqiqə qayığa atılıb hadisə baş verən yerə yollandıq. Arxadan əsən yüngül küləklə Karkinez körfəzini, Syucan limanını keçib Şip-Aylend mayakının böyründən dövrə vurub keçdik, bütün balıq ovlayan gəmi dəstəsini iş başında gördük. Əvvəlcə icazə verin onların nə kimi üsullarla balıq tutduqlarını izah edək. Onlar, necə deyirlər, qəlsəməli tor atırdılar. Bu romb şəklində halqalı adi tor idi, onun hissələri arasındakı məsafə yeddi yarım düymdən artıq olmamalı idi. Belə torların uzununu beş yüzdən yeddi yüzədək, hərdən də səkkiz yüz futa qədər, eni isə bir neçə fut olur. Bu torları bir yerə bənd etməzlər, axır boyu üzür, yuxarı ucu qarovulların vasitəsilə suyun üzündə olur, aşağı ucunu isə qurğuşun qursalar suyun dibinə çəkir.

Belə quruluşu olan tor axınının qabağını şaquli kəsir; çaya ancaq ən xırda-xuruş balığı buraxır. Qızılbalıq, adətən, yuxarıda üzür, baş tərəfdən halqaya-kəməndə düşür, kök olduqlarına görə tordən keçə bilmir, geriyyə də çəkildəndə isə halqalara ilişən qəlsəmələri onlara mane olur. Belə tor atmaq üçün iki balıqçı bəs edir, biri avar çəkir, o

biri isə qayığın arxa tərəfində ayaq üstə dayanaraq tələsmədən suya tor atır. Köndələninə çaya tor atan balıqçılar torun bir ucunu qayığa bağlayıb onunla axın boyu üzürlər.

Qanunu pozan balıq ovlayanlara yaxınlaşanda onların torpaqları bir-birindən iki yüz, üç yüz yard aralıda atılmışdı, çay isə gözişlədikcə başdan-başa qayıqlarla dolu idi.

Çarli dedi:

– Oğlan, bir şey pisdir ki, mənim min əlim yoxdur ki, onların hamısını birdən tutum. Belədə isə bir qayıqdan artıq tuta bilmərik; başımız qatışınca qalanlar torlarını yığıb aradan çıxacaqlar.

Yaxına gəldik, həmişəki kimi nə narahatçılıq, nə də qarmaqarışlıq hiss etdik. Əksinə, bütün qayıqlar öz torlarının yanında sakitcə durmuşdular, balıqçılar bizə heç məhəl qoymadılar. Çarli mızıldandı:

– Qəribədir. Bəlkə bizi tanımadılar?

Cavab verdim ki, ola bilməz, Çarli mənimlə razılaşdı. Bizi yaxşıca tanıyanların gəmiləri qarşımızda cərgələnib durmuşdular, buna baxmayaraq balıqçılar bizim qayığa elə laqeyd baxırdılar ki, sanki ot daşıyan şalanda¹ ya da ki, əyləncə yaxtası idik.

Ancaq tora yaxınlaşanda vəziyyət bir qədər dəyişildi, onun sahibləri qayığı acıb tələsmədən sahilə doğru avar çəkməyə başladılar. Ancaq qalan balıqçılar əvvəlki kimi heç narahat olmadılar. Çarli dedi:

– Doğrudan da qəribədir. Hər nə isə biz toru müsadirə edə bilərik.

Yelkənləri yığdıq, torun ucundan yapışib onu qayığa çəkməyə başladıq. Əlimizi tora uzadan kimi böyrümüzdən güllə vıyıldı ilə keçdi suda şappıldadı, uzaqdan atılan tüfəng atəşi ətrafa yayıldı. Sahilə çıxan dənizçilər bizə atəş açırdılar. Təzədən əlimizi tora uzatdıq, yenidən güllə vıyıldı, bu dəfəki güllə, çox yaxından keçdi. Çarli torun ucunu avar yerinə keçirdib oturdu. Güllə səsləri kəsildi. Ancaq o, əlini tora uzadan kimi yenə atışma başlayırdı.

– Heç nə eləmək olmaz. Uşaqlar, görünür, tor sizə bizdən daha çox gərəkdir, alın, sizinki olsun.

O biri qayığa tərəf üztdük. Çarli bir şeyi müəyyən eləmək istəyirdi görsün, doğrudanmı bu qanunun mütəşəkkil pozulmasıdır, ya yox?!

Yaxına gələndə qayıqdakı balıqçılar da torları açıb sahilə yollandılar, əvvəlki iki nəfər qayıdıb atdığımız toru qayığa bağladılar. İkinci

¹ Şalanda – dibi yastı barja

tordan yapışan kimi üstümüzə yenə güllələr yağdı, ancaq geri çəkiləndə atışma kəsildi, üçüncü qayığın yaxınlığında da həmin hadisə təkrar olundu.

Tam müvəffəqiyyətsizliyə uğrayandan sonra cəhdlərimizdən əl çəkib yelkənlərimizi dikəlttik, qayığı külək əsən istiqamətə keçirib gəriyə Benişiyyəyə qayıtdıq. Bir neçə bazar günü keçdi, balıqçılar hər dəfə qanunu açıq-aydın pozurdular. Silahlı soldatlarsız heç nə edə bilməzdik. Balıqçıların bu yeni ixtirası ürəklərindən idi, onlar bundan var qüvvələri ilə istifadə edirdilər, biz isə onların öhdəsindən nə cür gələcəyimizi bilmirdik.

Bu ara Neyl Partinqton bir neçə həftə olduğu Aşağı körfəzdən qaçırdı. İstirdiyə oğurlayan dəniz quldurlarının üzərinə basqın edən cavan yunan Nikolas da onun yanında idi, onlar ikisi də bizə kömək etməyi qərara aldılar. Hərəkət planımızı dəqiq müəyyənləşdirdik, sözü bir yere qoyduq ki, onlar sahilə pusqu düzəldərlər, Çarli ilə mən torları çıxarmağa başlayanda qayıqdan çıxıb gülləyə tutan balıqları həbs edərlər.

Plan çox yaxşı idi. Hətta Çarli də onu təqdir etdi. Ancaq yunanlar düşündüyümüzədən də hiyləgər imişlər. Onlar bizi qabaqladılar, özləri sahilə pusqu düzəldilər. Neyllə Nikolası əsir aldılar, Çarli ilə mən torları yığmaq istəyəndə dövrəmizdə güllələr keçən dəfəki kimi viyıldı saldı. Yenə geri çəkilməli olduq, bu vaxt balıqçılar Neyllə Nikolası o dəqiqə azad etdilər. Onlar çox pərt halda yanımıza qayıtdılar. Çarli çox amansızcasına onlara sataşdı. Ancaq Neyl də söz altda qalmadı, Çarlidən istehza ilə soruşdu ki, onun tərfi göylərə qaldırılan fərasətinə nə oldu, niyə o indiyədək heç nə fikirləşməyib.

Çarli söz verdi:

– İmkan ver, fikirləşərəm.

Neyl razılaşdı:

– Hər şey ola bilər, ancaq bir şeydən qorxum var ki, o vaxtadək qızılbalıq qalmasın, sənin fərasətinin də heç kəsə xeyri dəyməsin.

Baş verən hadisədən qanı qaralmış Neyl Partinqton təzədən Nikolası da özü ilə götürüb Aşağı körfəzə yola düşdü. Çarli ilə təzədən tək qaldıq. Bu o deməkdi ki, bazar günü Çarlinin ağılına yaxşı bir fikir gəlməyincə balıq ovu qaydasında davam edəcəkdə. Mən də yunanları tutmaq üçün baş sındırdım, sınaqdan puç çıxan minlərcə plan qururduq.

Yunanlar burunlarını dik tutaraq yeriyir, özlərinin qələbələri ilə hər yerdə öyünürdülər, bu bizi daha artıq acıqlandırır. Tezliklə hiss etdik ki,

balıqçılar arasında bizim nüfuzumuz açıq-aydın düşür. Məğlub olmuşduq, balıqçılar bizə sataşdılar. Çarliyə “Qoca arvad”, mənə də “Südəmər” deyirdilər. Vəziyyət get-gedə lap çıxılmaz olurdu. Bu nüfuzu əvvəlki zirvəyə çatdırmaq üçün yunanlara qəti zərbə endirmək lazım idi.

Bir səhər ağılıma yaxşı bir fikir gəldi. Çay gəmilərinin lövbər saldıqları körpüdə dayanmışdıq, ayağında uzunboğaz dənizçi çəkməsi olan üz-gözü şişmiş bir cavan oğlan yükdaşıyanlara və avaralara başına gələn qəzalardan danışdı. Bu həvəskar balıqçı özünün dediyinə görə Berkli yaxınlığında balıq ovlayırmış ki, yerli bazarda satsın. Berkli Aşağı körfəzdə Benişiyyənin otuz milliyində idi. Keçən gecə o, tor atıb öz qayığında mürü vurmmuş. Səhər yuxudan oyanar, gözlərini açar, görür ki, onun qayığı yavaşca Benişiyyədəki gəmi körpüsünə toxunur, “Apaş” paroxodu gözünün qabağındadır, iki dənizçi onun torunun qalıqlarını paroxodun çarxından açır. Demək, o, yuxuya gəndəndə qayığının fənəri sönübmüş, “Apaş” düz onun torunun üstündən keçibmiş. Tor parça-parça olsa da paroxodun çarxına möhkəm ilişmiş, qayığı dalınca otuz mil sürüyüb dartıbmış.

Çarli böyürmə bir dürtmə vurdu. O dəqiqə onun fikrindən keçənləri başa düşüb etiraz etdim:

– Axı paroxod icarə götürə bilmərik.

O, cavab verdi:

– Heç istəmirəm də. Gəlsənə, Terner tərsanəsinə bir baş çəkək. Ağılıma bir fikir gəlib, bəlkə görəyimiz oldu.

Tərsanəyə yollandıq, Çarli orda mənə sudan çıxarılıb təmizlənmək və təmir üçün slipin¹ üstünə qoyulmuş “Meri-Rebekka”ya tərəf aparıldı. Yüz qırx ton yük qaldıran yastı dibli paroxoda yaxşı bələd idik, körfəzdə heç bir şxunun yelkənlərinin ümumi sahəsi bu qədər deyildi.

Çarli göy köynəkli qrot-qafele donuz piyi sürtən zorba şvedə müraciət etdi:

– Ole, işlər necədir?

Ole nə isə mızıldadı, işdən ayrılmadan qəlyanını tüstülətməyə başladı. Körfəzdə şxun sürən kapitan da dənizçilərindən geri qalmaq üçün möhkəm işləməli olur.

Ole Eriksen Çarlinin zənnini təsdiq etdi, təmir işləri qurtaran kimi “Meri-Rebekka” San-Xoakin çayı ilə yuxarı Stoktona buğda daşımağa

¹ Slip – gəmiləri şaldırıb kənara çəkmək üçün qurğu

yollanacaqdı. Bu vaxt Çarli xahişini bildirdi, ancaq Ole Eriksen başını qətiyyətlə tərpəzdi.

Çarli onu dilə tutdu:

– Bir qarmaq, təkcə yaxşı bir qarmaq.

Ole Eriksen cavab verdi:

– Yox, bunu mən bacarmaz. “Merri-Rebekka”nın qarmağı hər lənətə gəlmiş dayaz yer ilişib qalar. Mən “Meri-Rebekka” itirmək istəməz. Olan-qalan bu.

Çarli onu inandırır ki:

– Yox, elə deyil, yox. Qarmağın ucunu qayığın dibindən keçirərək, içəridən qayka ilə bərkidirik. İşimizi qurtarandan sonra anbara düşüb, qaykanı açıb, qarmağı itələyirik. Sonra deşiyə taxtadan qayrılmış tıxac taxarıq, şxunun tam qaydasında olar.

Ole Eriksen uzun müddət dediyindən dönmədi, biz onu yaxşıca nahara qonaq etdik, axırdan-axıra yola gətirdik.

O, nəhəng yumruğunu ovcunun içinə çırpıb dedi:

– Hə, nə edir et, sizi ildırım vursun! Bu qarmağı tələsik düzəlt. “Meri-Rebekka” bu gecə suya gedər.

Şənbə günü idi, Çarli tələsməli idi. Tərsənənin yaxınlığındakı dəmirçixanaya yollandıq. Orda Çarlinin göstərişi ilə bizim üçün nəhəng, möhkəm əyilmiş polad qarmaq düzəldilər. Sonra biz tez “Meri-Rebekka”ya qayıtdıq. Çıxarılan gilin keçdiyi iri gil quyusunun arxasında deşik açdıq. Bayırdan ora qarmaq keçirtdim, Çarli içəridən onu möhkəm qayka ilə çəkib bağladı. İşimizi qurtaranda qarmaq şxunun dibindən bir futacan çıxmışdı.

Axşama yaxın “Meri-Rebekka”nı suya saldılar, yola düşmək üçün hər bir iş görülmüşdü. Çarli və Ole axşam səmasına diqqətlə baxırdılar görsünlər, sabah külək olacaq, ya yox, sahil küləyi əsməsəydi planımız baş tutmayacaqdı. Onlar ikisi də belə nəticə çıxartdılar ki, bütün əlamətlər adi gündəlik sahil küləyinin yox, güclü qərb küləyinin demək olar ki, qasırğanın başlanacağını göstərir.

Ertəsi gün onların dedikləri yerini aldı. Günəş parlaq işıq saçırdı, ancaq Kanginez körfəzində qasırğa küləyi əsirdi, “Meri-Rebekka” qrotunda iki rif¹, bir fokla² səfərə çıxdı. Körfəzdə və Syunsan lima-

¹ Rif – gəmi yelkənində ip keçirilən halqa, ilmək

² Fok – gəminin qabaq dorunda olan alt yelkən

nında bizi gəmi möhkəm atıb-tutdu, ancaq tezliklə külək tutmayan yerə keçdik, külək əvvəlki kimi yelkənlərə yaxşı dolsa da sakitlik oldu.

Şip-Aylend mayakını keçəndə rif vasitəsi ilə gəmi yelkənlərini yığışdırırdıq. Çarlinin göstərişi ilə iri balıqçı stakseli¹ dikəltmək üçün hazır idi, dor ağacının başına bağlanmış fok tapseli açıb elə qoymuşduq ki, istədiyimiz vaxtda qaldıra bilərdik.

Yelkənləri kəpənək kimi açıb staksel sağ tərəfimizdə qrot, solumuzda küləyin istiqaməti ilə sürətlə gedirdik, tezliklə qabaqda balıqçıların dəstəsini gördük. Bütün çay göz baxdıqca keçən dəfəki kimi bizə kələk gəldikləri gündə olduğu kimi başdan-başa geniş açılmış torlarla dolu idi. Biz sözsüz ki, bu ensiz yerdən keçməli idik, ancaq sükanın arxasında durmuş Çarli “Meri-Rebekka”nı düz torların üstünə sürdü. Bu balıqçıları narahat etmədi, çünki çay yuxarı gedən gəmilərin gilinin üstündə adətən “altlıqlar” qalır, bunlar da torun üstündən sürüşüb gedir, onlara ilişmir.

Torların uzun sıra ilə düzülüşü qursalarının üstündən keçəndə Çarli dedi:

– İşləri bitdi! – Bu qursaların bir ucunda balaca bir çəllək-signal üzgəci, o birisinin içində iki balıqçı olan qayıq var idi. Çəlləklə qayıq birdən sürətlə bir-birinə yaxınlaşmağa başladı, balıqçılar bizim onları dalımızca sürüdüymüzü görüb ucadan qışqırmağa başladılar. İki-üç dəqiqə ötmüşdü ki, ikinci, dalınca üçüncü toru dartdıq, gəmi dəstəsinin ortası ilə hərəkət edərək torları bir-birinin dalınca qarmağa ilişdirirdik.

Özünü itirmiş balıqçılar çaşbaş qalıb bizə baxırdılar. Tora ilişincə onun iki ucu da – signal üzgəci də, qayıq da – bir-birinə yaxınlaşır, bizim şxunun dalınca hərəkət edirdi, bütün bu qayıqlar və signal üzgəcləri dalımızca elə sürətlə cumurdular ki, balıqçılar bir-birinə toqquş-mamaq üçün qayığı güclə idarə edirdilər. Yunanlar boğazlarını yurta-yurta bizdən tələb edirdilər ki, gəmini dayandıraq, onlara elə gəlirdi ki, bu sərxoş dənizçilərin şən zarafatıdır, onların ağılına da gəlmirdi ki, şxunda balıqçı patrulu var.

Bir toru dartıb sürümək çətin işdir. Çarli ilə Ole Eriksen belə qərar gəldilər ki, arxadan külək əssə də “Meri-Rebekka” on dənədən artıq toru çəkib apara bilməz. Ona görə də biz onacan toru ilişdirib

¹ Staksel – üçbucaq çəp yelkən

ičərisində iyirmi balıqçı olan on qayığı dalınca sürüyüb aparan gəmi dəstəsini arxada qoyub Kollinsvilə yola düşdük. Sevinirdik. Çarlı sükanın başında elə durmuşdu ki, sanki yarışlarda qələbə çalmış yaxtanı evə aparırdı. “Meri-Rebəkkanın” cəmi-cümlətəni iki dənizçidən ibarət ekipajı zarafatlaşır, dişlərini ağardırtdılar. Ole Eriksen uşaq kimi sevincək idi, nəhəng əllərini ovuşdururdu. O elə təzəcə ağzını açdı:

– Mən bildim, sizin balıqçı patrul Ole Eriksenin şxununda kimi heç vaxt belə uğur qazanmaz, – demişdi ki, gəminin arxasında atəş səsi eşidildi, güllə katuyun təzəcə rənglənmiş örtüsü üstündən çırtılı ilə mixa dəyib vıyılı ilə kənara sıçradı.

Bu Ole Erikseni özündən yaman çıxartdı. Yeni örtüyün zədələndiyini görüb ayağa sıçradı, balıqçıları yumruğu ilə hədələdi, bu vaxt ikinci güllə başının üstündə altı düyümlükdə keçib katuyun divarına dəydi. O, tezəcə göyörtədə tir çəkib, uzandı, gəminin arxasında gizləndi.

Balıqçıların hamısının silahı var idi, indi onların hamısı birdən atəş açmağa başladılar. Hərəmiz bir tərəfdə gizləndik, hətta Çarlı belə sükanı əlindən buraxmalı oldu. Arxamızda sürünən ağır torlar olmasaydı, yəqin ki, qəzəblənmiş balıqçıların əlinə düşərdik. Ancaq “Meri-Rebəkka”nın altına bərk dolamış torlar, onun dal tərəfini küləyə tərəf itələyir, o əvvəlki istiqamətini dəqiq saxlaya bilməsə də üzürdü.

Göyörtədə uzanmış Çarlı əlini sükan çarxının aşağı oxlarına çatdırıb bilsə də şxunu belə idarə etmək narahatdı. Bu vaxt Ole Eriksenin yadına düşdü ki, anbarda iri polad təbəqə var. Bu yaxınlarda Qızıl darvaza yaxınlığında qəzaya uğramış “Nyu-Cersi” paroxodunun kənar örtüyünün bir parçası idi, “Meri-Rebəkka” onun xilasında iştirak etmişdi.

İki dənizçi, Ole, mən ehtiyatla göyörtə boyu sürünüb iri ağır polad təbəqəni dartıb yuxarı gətirdik, onu gəminin dal tərəfindən sükanı balıqçılardan qorumaq üçün qalxan kimi ucaltdıq. Güllələr şaqıldayır, vıyıldayır, zəng kimi guruldayan qalxana dəyib danqıldayır, Çarlı gizləndiyi yerdə gülümsünür, sükanı sakitcə idarə edirdi. Beləliklə arxamızda qəzəbdən fəryad qoparan bir dəstə yunan, qabaqda Kollinovil, ətrafımızda isə fit çalan, qaynaşan güllələr irəliləyirdilər.

Çarlı birdən zəif səslə soruşdu:

– Ole bilmirəm, indi nə edək?

Ole gəminin lap kənarında arxası üstə uzanmışdı, göyə baxıb gülümsünürdü, böyrü üstə çevrilib Çarlıyə baxdı.

O cavab verdi:

– Mən elə bilir ki, əvvəl istədim Kollinsvilə gedərik.
Çarlı inildədi:

– Orda dayana bilmərik. Dayana bilməyəcəyimizi heç təsəvvürümə gətirmirdim.

Ole Eriksenin enli sifətindən özünü tamamilə itirdiyi bilinirdi.

Əfsus ki, bu həqiqət idi. Arxamızda arı yuvasına çöp uzatmaq kimi bir şey idi. Dənizçilərdən biri şən-şən dedi:

– Bu lənətə gəlmiş yunanların hamısının tüfəngi var.
İkinci dilləndi:

– Hələ balıqlarını demirsən.

Bu vaxt Ole Eriksen inildədi. O öz-özünə mızıldandı:

– Mən isveçliyə, nə lazım özgə işlərinə meymun kimi qarış.

Güllə gəminin arxa tərəfinə dəyib şaqıldadı, sağ tərəfdən keçib hirsələnmiş arı kimi vızıldadı.

Şən dənizçi dedi:

– Təkcə sahilə yan almaq. “Meri-Rebəkka”nı qoyub qaçmaq qalır.

Ole Eriksen təsvir edilməz dəhşətlə səsləndi:

– Necə yəni “Meri-Rebəkka”nı qoyub qaçmaq?!

Dənizçi cavab verdi:

– Özünüz bilirsiniz. Bu oğlanlar gəminin içinə doluşanda Allahdan istərdim ki, burdan min mil aralıda olaydım. – O, dalımızca dartıb sürdüyümüz özündən çıxmış yunanları göstərdi.

Suyu köpükləndirə-köpükləndirə Kollinsvilə təzəcə çatmışdıq.

Çarlı bizim əsirlərə gözaltı baxaraq dedi:

– Ümidim bir şeyə qalıb, külək kəsməsin.

Ole qəmgin-qəmgin soruşdu:

– Küləyin bizə nə xeyri?! Tezliklə çaydan... çaydan keçmək olmaz, onda... onda...

Biz çayın mənbəsinə çatanda nələr olacağını götür-qoy edəndə Ole, şən dənizçi əlavə etdi:

– Onda biz əlçatmaz yerlərə gedib, yunanların cənginə düşərik.

Çayın iki qola ayrıldığı yerə çatdıq. Soldakı Sakramento, sağdakı San-Xoakin çayının mənbəsi idi. Şən dənizçi irəli sürünüb foku aşağı saldı. Çarlı sükanı sağa döndərdi, biz sağa – San-Xoakin çayının mənbəsinə döndük. Bizi irəli, düz gilin üstünə qovan külək indi gəminin sağ tərəfindən əsdi, “Meri-Rebəkka” birdən sola elə öyildi ki, adama elə gəldi ki, bu dəqiqə çevriləcək.

Buna baxmayaraq irəli cumurduq, balıqçılar da dalımızca düşmüş-dülər. Onların torlarının dəyəri balıq ovu qanunu pozduqları üçün edilən cərimədən çox-çox artıq idi, onlar istəsəydilər qayıqlarını açaraq qaçib aradan çıxıb bilərdilər, belədə onların heç bir qazancı olmayacaqdı. Bundan başqa, dənizçi gəmisini atıb getmədiyi kimi onlar da torlarını instinktiv olaraq atıb getmirdilər. Ən başlıcası isə balıqçıların intiqam hissi çıxa gəlmişdi, möhkəm arxayın idik ki, lap dünyanın o başına gedib çıxsaydıq, onları da özümüzə sürüyüb aparsaydıq gedərdilər. Atışma kəsildi, gəmidən boylanmağa cəsəret elədik, baxmaq istəyirdik görək əsirlərimiz nə edir. Onların qayıqları müxtəlif məsafələrdə bir-birindən aralı dalımızca üzürdü, ancaq dörd qabaqdakı qayıq bir-birinin yanınca idi. Qabaqdakı qayıq görünür dalınca gələnin burazını açıb buraxdı. Qayıqlar burazlarını tutub torlarından ayrılır, bir sıraya düzüləncə bir-birinə yaxın gəlirdilər. Ancaq elə sürətlə gedirdik ki, bu işi görmək bir o qədər də asan deyildi. Bəzən bütün söylərinə baxmayaraq onlar bir düyüm də qabaqda gedənlərə yaxınlaşa bilmirdilər, bəzən də onlar böyük sürətlə hərəkət edirdilər.

Dörd qayıq bir-birinə elə yaxınlaşdı ki, bir qayıqdan o birinə adam atıla bilərdi, üç arxadakı qayıqdan qabaqdakına bir yunan keçdi, hərə də özü ilə bir tufəng götürdü. Beləliklə, qabaqdakı qayığa beş adam yığışdı, biz o saat başa düşdük ki, onlar bizi abordaja götürmək istəyirlər. Ancaq niyyətlərini həyata keçirmək üçün möhkəm çalışmalı, qursaları olan kəndirdən tutub dartmalı, bütün vaxtı qamarlamalı idilər. Onlar çox yavaş hərəkət etsələr də, tez-tez nəfəslərini dərmək üçün dincəlsələr də, yavaş-yavaş bizə yaxınlaşa bilirdilər.

Çarli onların söylərinə baxaraq gülümsəyib dedi:

– Ole, topseli dikəlt!

Güllələrin viyılısı dor ağacının başındakı qaytan yerini parçaladı, şkot, qals bərk çəkilmişdi, yanı üstə möhkəm əyilmiş “Meri-Rebeka” daha artıq sürətlə üzməyə başladı.

Ancaq yunanlar təslim olmurdular. Qayıq belə sürətlə üzəndə onu əllə idarə edə bilməyən yunanlar yelkənlərinin bloklarını çıxarıb dənizçilərin xvat-tali¹ dedikləri bir şey düzəldilər. Dənizçilərdən biri qayığın burnunda uzanır, yoldaşları ayaqlarından tutub saxlayırlar, o da bacardıqca suya tərəf uzanıb bloku torun qırağına bərkidirdi. Yunanlar

¹ Xvat-tali – əllə yükqaldırın mexanizm

hamısı birdən yükqaldırın bloklar üst-üstə düşüncə talidən tutub dardırdılar. Bu manevri təzədən təkrar edirdilər. Çarli dedi:

– Stakseli qaldırılmalı olacağıq.

Ole Eriksen gərginlikdən tir-tir titrəyən “Meri-Rebeka”ya baxıb başını buladı.

O dedi:

– Onda dor ağacları uçar.

Çarli etiraz etdi:

– Yoxsa ki biz şxundan uçmalı olacağıq.

Ole narahatçılıqla dor ağaclarına, sonra silahlı yunanların olduğu qayığa baxıb razılaşdı.

Beşəncə yunan qayığın burnuna yığışmışdı. İri balıqçı stakselini qaldırsaqlar onların halının necə olacağını müşahidə edirdim o marseldən¹ çox böyükdür, yüngül sahil küləyi əsəndə qaldırılır. “Meri-Rebeka” ildırım sürəti ilə irəli cumanda qayığın burnu suya batdı, adamlar dəli kimi bir-birindən yapışaraq qayığı batmaqdan qorumaq üçün özlərini onun içərisinə atdılar.

Çarli dedi:

– Eybi yoxdur, bu onların hikkəsini soyudar. – Mən onun qüvvəsindən artıq yelkən aparın “Meri-Rebeka”nın hərəkətinə göz qoyduğunu, narahatçılıqla baxdığımı görürdüm.

Şən dənizçi dəmiryol konduktoru kimi məlumat verdi:

– O biri dayanacaq Antioxdur. Ondan sonra Mernuezer gəlir.

Çarli məni çağırırdı:

– Tez bura gəl.

Sürünüb ona yaxınlaşdım, polad təbəqənin böyrünə qısıldım.

O dedi:

– Əlini cibimə sal, qeyd dəftərçəmi çıxart. Belə. Təmiz bir səhifə cır, nə desəm yaz.

Yazdım.

“Meriuezerə, şerifə, konsteblə, ya da məhkəmə sədrinə zəng çalın. Xəbər verin ki, onların yanına gəlirik. Qoy onlar bütün şəhəri ayağa qaldırıb adamları silahlandırınlar. Qoy hamını körpüyə gətirib qarşılasınlar, yoxsa məhv olarıq”.

¹ Marsel – dördküncü düz yelkən

– İndi kağızı dörd büküb payaya bağla, əlində hazır tut ki, sahilə atasan.

Mən o dediyi kimi etdim. Bu ara Antioxa yaxınlaşdıq. Külək gəmi iplərinə dəyib vıylıtı qoparı, demək olar ki, böyru üstə əyilən “Meri-Rebeka” iti sürətli okean gəmisi kimi irəli şütüyürdü. Dənizçilər belə küləkli hərəkət etdiyimizi görüb, işin nə yerdə olduğundan baş açmaq üçün körpüyə tələsirdilər.

Şxunun hərəkətini yavaşıtmadan sahilə elə yaxın gəldik ki, bizlərdən hər birimiz körpüyə atla bilərdik. Bu vaxt Çarli mənə işarə etdi, payanı atdım. O guppultu ilə taxta döşəmənin üstünə düşdü, on beş-iyirmi fut yana sıçradı, özünü itirmiş tamaşaçılar onu götürdülər.

Bütün bunlar bir göz qırpmında oldu. Antiox geridə qaldı, San-Xoakinlə çayın axarı boyu altı mil yuxarıda yerləşən Mernuzərə yönəldik. Çay şərçə döndü, yelkənləri kəpənək kimi açıb stakseli sağ tərəfə keçirib külək istiqamətində gəldirdik. Ole Erikseenin sanki dəvələri batmışdı. Çarli və qalan iki dənizçi isə, əksinə, yaxşı ki, hələ də ümidlərini itirməmişdilər. Mernuezerdə əsasən kömürçüxanalar olurdu, ümid etmək olardı ki, bazar günü onların hamısı şəhərdədir. Bir tərəfdən də kömürçüxanalar yunan balıqçıları heç xoşlamırdılar, arxayın ola bilərdik ki, onlar bizə çox möhkəm kömək edəcəklər.

Şəhəri görmək üçün çox diqqətlə uzaqlara baxırdıq, onu görəni kimi sanki üstümüzə dağ götürüldü. Körpülər adamlarla dolu idi. Yaxına gələndə adamların əsas küçə ilə ya əllərində, ya da çiyinlərində tüfəng aşağı düşdüklərini gördüm. Çarli dönüb balıqçılara baxdı, onun üzgözündən qaliblər kimi razılıq yağır. Əvvəllər onda belə şey görməmişdim. Yunanlar silahlı izdihamı görüb özlərini itirdilər, tüfənglərini gizlətdilər.

Topseli, stakseli yığdıq, qrot-falı¹ yavaş-yavaş açıb buraxdıq. Əsas körpüyə çatanda qrotu aşağı saldıq. “Meri-Rebeka” küləyə tərəf döndü, əsir balıqçıların qayığı onların ardınca enli bir dövrə cızdı, hərəkəti yavaşladı, burazları açaraq körpüyə yanaşıb bağlayanda özlərini bizə çatdırdılar. Kömürçüxanaların sevincək qışqırığı altında körpüyə yan aldıq.

Ole Erikseen köks dolusu nəfəs aldı. O, etiraf etdi:

– Mən elə bildim, arvadı heç görə bilməz.

¹ Fal – gəmilərdə yelkənləri, siqnal bayrağını qaldırmaq üçün ip

Çarli etiraz etdi:

– Niyə? Bizi heç bir təhlükə gözləməirdi.

Ole inanmayaraq ona baxdı.

Çarli üst-üstdən dedi:

– Düz sözümdür, gözləməirdi. Biz hər an qarmağı çıxarıb ata bilərdik, bax, indiki kimi, yunanlar da öz torlarını yığışdırırdılar.

O, əlində qayka açarı anbara endi, qaykanı açdı, qarmaq suya düşdü. Yunanlar torlarını yığışdırıb qayıqlarını qaydaya salanda biz balıqçıları əlbəəl silahlı vətəndaşlara təhvil verdik, onlar həbsxanaya yollandılar.

Ole Erikseen dedi:

– Deyəsən mən özümü axmaq yerinə qoymuşdum.

Ancaq şəhərin heyran qalan sakinləri onun əlini sıxmaq üçün şxuna qalxanda əldən-ayaqdan zirək reportyorlardan bəzisi “Meri-Rebeka”-nı və onun kapitanının şəklini çəkəndə o bu fikrini dəyişdi.

DEMETRİOS KONTOS

Yunan balıqçıları barədə danışığımın belə çıxması ki, onların hamısı cani idi, heç də yox. Yunanlar ayrıca koloniya halında yaşayan, təbiətlə mübarizədə çörək pullarını qazanan adamlar idi. Yunan balıqçıları qanunla hesablaşmır, onu zorakılıq, istibdad əlaməti sayıb qanunun nəyə görə olduğundan hər cür baş açma bilmirdilər, xüsusilə balıq ovu qanunu onlara qəddar görünürdü. Yunan balıqçıları, sözsüz ki, balıqçı patrul dəstəsini özlərinin düşməni sayırdılar.

Yunan balıqçıları təhdid edir, ruzularını əllərindən alırdıq, bu ikisi də elə bir şey demək idi. Biz onların çoxlu pul verib bir neçə həftəlik zəhmətdən sonra hazırladıqları torları, qarmaqları müsadirə edirdik. İldə dəfələrlə, bəzən də bütöv bir mövsüm onlara balıq ovlamalarını qadağan edir, qazandıqdan məhrum edirdik, biz olmasaydıq onları belə məhrumiyətlər gözləməzdik. Yunan balıqçıları əlimizə keçəndə, onları məhkəməyə verirdik, məhkəmə də onları möhkəm cərimə edib çoxlu pul alırdı. Bax, buna görə də onların bizi görəni gözü yox idi, çalışırdılar ki, bizdən intiqam alsınlar. İt pişiyin, ilan insanın düşməni olduğu kimi patrul dəstəsinin üzvü də balıqçının düşməni idi.

Amma oxucular elə bilməsin ki, balıqçılar ancaq bərk nifrət bəsləməyi bacarırdılar, yox, onlar yeri gələndə alicənablıq da göstərirdi-

lər, bu sübuta yetirmək üçün mən Demetrios Kontosun əhvalatını danışmaq istəyirəm. Demetrios Kontos Vallexoda yaşayırdı. O, Böyük Alekdən sonra yunanlar arasında ən qoçaq, ən nüfuzlu adam idi. O, bizi heç narahat etmirdi, qızılbalıq tutmaq üçün yeni qayıq düzəltməsəydi, bizimlə yəqin ki, çox çətin toqquşaydı. Bu qayıq bütün fəlakətlərin səbəbi oldu. Demetrios adi qızılbalıq ovu qayığını bir qədər dəyişdirib yeni formada düzəltdi.

Bir şey məlum idi ki, yeni qayıq çox sürətli idi – körfəzdə, körfəzə tökülən çaylarda işləyən qayıqların ən iti süətlisi. O vaxtdan Demetrios lovğalanmağa, öyünməyə başladı. Bazar günü qızılbalıq ovlayan balıqçıları “Meri-Rebeka”nın köməyi ilə qorxuzanda o bizə, Benişi-yaya yerli balıqçıların birinin köməyi ilə xəbər göndərdi. O bizə meydan oxuya-oxuya bildirdi ki, gələn bazar günü Demetrios Kontos Vallexodan çıxıb bütün Benişiyanın gözünün qabağında tor atıb qızıl balıq tutacaq, patrul dəstəsinin üzvü Çarli Le Qrant bacarırsa, qoy gəlib onu tutsun. Sözsüz ki, bizim Çarlinin də, mənim də Kontosun yeni qayığından xəbərimiz yox idi. Qayığımız çox iti sürətli idi, biz də başqa qayıqlarla yarışmaqdan qorxmuruq.

Bazar günü gəlib çatdı. Demetrios Kontosun bizə xəbər göndərdiyini tezliklə hamı – balıqçılar da, dənizçilər də bildilər. Benişi-yaya paroxod körpüsünə yığıldılar, körpü futbol matçı vaxtı mərkəzi tribunaya bənzədi. Çarli ilə mən Demetrios Kontosun dediklərinə şübhə ilə yanaşırdıq, ancaq körpüdə bu qədər adamın yığıldığını görüb başa düşdük ki, Demetrios Kontos əbəs yerə bizə meydan oxummuş.

Günortadan sonra, sahil küləyi güclənəndə üfəqdə, rast küləyin istiqamətində gələn gəmi göründü. Körpüyə iyirmi fut qalmış gəmi döndü. Demetrios Kontos izdihamın qarşısında göründü. Ona heyran qalan, onu ruhlandıran tamaşaçılar qışqıranda yunan yarışlarından qabaq rıtsar kimi artistsayağı onları salamladı, sahildən iki yüz yard aralıda dayandı. Sonra o yelkəni salıb, axınla üzməyə, tor atmağa başladı. O toru tamam açmadı, əlli futacan açıb atdı, ancaq Çarli ilə mənim elə bil başımızdan bir qazan qaynar su tökdülər, balıqçının həyasızlığı bizi özümüzədən lap çıxartdı. O vaxt biz bilmirdik ki, – bundan sonradan xəbər tutduq – tor köhnə və yararsızdır. O, balığın qabağını tuta bilərədi, ancaq tora çoxlu ov düşsəydi, parça-parça olardı.

Çarli çiyinlərini atıb dedi:

– Bir şeydən baş aç bilmirəm. O torun cəmisi əlli futun açıbsa bundan nə çıxar? Biz onun dalına düşsək, fərqi yoxdur, çəkib çıxara bilməyəcək. O axı niyə bura gəlib hamının gözünün qarşısında qanunu tapdalayır? Özü də ki, yaşadığımız şəhərdə hamının gözü qarşısında.

Çarlinin səsindən incidiyi hiss olunurdu, o Demetrios Kontosun utanmazlığından möhkəm rəncidə olmuşdu.

Bu ara, haqqında söhbət gedən adam qayığının arxa tərəfində yayılıb oturmuşdu, gözü qarovullarda qalmışdı. Qəlsəməli tora iri balıq düşəndə qarovullar hərəkətə gəlib bunu o dəqiqə bildirdi. Görünür, indi də belə oldu ki, Demetrios birdən sudan torun on iki futunu çəkib çıxartdı, qayığa atmazdan, əvvəl, parlaq pulları olan iri qızılbalığı yuxarı qaldırdı. Körpüdəki tamaşaçılar, onu üç dəfə “ura” səsləri ilə alqışladılar. Bu vaxt Çarli davam gətirmədi.

O mənə dedi:

– Gedək, oğlum!

Vaxtı itirmədən qayığımıza atılıb yelkəni dikəldik. Biz iti sürətlə irəli cumanda izdiham bərkədən qışqırıb Demetriosu xəbərdarlıq edəndə, onun öz torunu uzun bıçaqla kəsdiyini gördük. O, qayığının yelkəni bir göz qırpımında qaldırdı. Tezliklə üstünə günəş işığı düşən yelkən küləkdən dalğalanırdı. Balıqçı özünü qayığın arxa tərəfinə verib ştoku açdı. Kontra Kosta təpələri tərəfə külək istiqamətində yol aldı.

Bu vaxt onun qayığının otuz futluğunda idik. Çarli sevinirdi. O bildirdi ki, qayığımız iti sürətlidir, qayığı sürməkdə özülə kiminsə bəhsə girəcəyinə inanmırdı. O, arxayın idi ki, Demetriosu tutacağıq, mən də onun inamına şerik idim. Ancaq görünür, taleyin hökmü başqa imiş.

Arxadan külək əsirdi. Yavaş-yavaş üzürdük, ancaq Demetrios da tələsmədən bizdən get-gedə daha çox aralanırdı. Bir azdan Kontra Kosta təpələrinin yanından dövrə vurdu, qayığı küləyin o biri istiqamətində sürərək, yüz futacan irəli – külək tutan tərəfə keçdi.

Çarli dilləndi:

– Bax, buna varam. Ya onun qayığı möcüzədir, ya da ki, bizim qayığın gilinə içində daş kömür qatranı olan beş qallonluq¹ çəllək bağlanıb.

Başqa səbəb görünür ki, ola bilməzdi. Demetrios körfəzin o biri tərəfində yerləşən Sonom təpələrinin böyründən keçəndə biz o qədər

¹ Qallon – İngiltərədə və ABŞ-da 4,5 litrə bərabər ölçü vahidi

geri qaldıq ki, Çarli mənə stoku yavaş-yavaş buraxmağı tapşırırdı. Biz geriye Benişiaya döndük. Qayığımızı körpüyə bağlayanda paroxod körpüsünə yığışmış balıqçılar bizə istehza ilə sataşmağa başladılar. Çarli ilə mən axmaq yerində qaldıq, çünki biri əla qayığı olduğunu güman edəndə, bir başqası ona kələk gələndə, bu adamın qüruruna toxunmaya bilməz.

Bir neçə gün Çarli yuxulu-yuxulu gəzdi, ancaq sonra keçən dəfəki kimi xəbər verdilər ki, Demetrios Kontos oyununu yenidən təkrar edəcəkdir. Çarli sanki bir anda oyandı. Qayığımızı sudan çıxarıb onu təmizlədi, dibinə təzədən rəng çəkdi, çıxarılan gilın quruluşunda nəyisə dəyişdi, mütəhərrik takelavları təzədən möhkəmlətdi, bazar gününün axşamı demək olar ki, gecə yarısınaqan əvvəlkindən daha böyük yelkən tikdi. Çarli yelkəni o qədər böyük etdi ki, əlavə ballast qoymalı olduq. Biz qayığımızın içinə çəkisi, demək olar ki, beş yük funt olan dəmir rele əlavə etdik.

Bazar günü gəlib çatdı. Demetrios Kontos peyda oldu ki, təzədən açıq-açıqına günün günorta çağı qanunu pozsun. Yenə günortadan sonrakı sahil küləyi əsirdi, yenə Demetrios Kontos özünün çürümüş torunu qırx-əlli fut açıb atdı, yelkənini qaldırıb gözüümüzün qabağında aradan çıxdı. Balıqçı, Çarlinin manevrini gördü, Çarli yelkəninə iri parça əlavə etmişdi, yelkən əvvəlkindən yüksəyə qaldırılmışdı.

Kontra Kosta təpələrinə qədər, demək olar ki, yanaşı – və birini qova-qova, nə də geri qala-qala – üzдық. Sonom təpələrinə dönəndə hiss etdik ki, sürətimiz eyni olsa da Demetriosun qayığı küləyin səmtinə daha yaxındır. Çarli axı bizim qayığı böyük çevikliklə sürürdü, bütün bacarığı ilə onu həmişəkəndən daha yaxşı idarə edirdi.

Əlbəttə ki, Çarli tapançasını çıxarıb Demetriosu atəş açmağa bilirdi, ancaq biz bir şeyi çoxdan bilirdik ki, yüngül bir günahı olan, qaçıb aradan çıxmaq istəyən adama atəş açmaq təbiətimizə ziddir. Bir də ki, patrul dəstəsinin üzvləri ilə balıqçılar arasında bir növ xəlvəti razılaşma var idi, onlar qaçıb aradan çıxanda onları atəşə tutmurduq, onlar da öz növbələrində həbs olunanda müqavimət göstərmirdilər. Demetrios Kontos bizdən uzaqlaşırırdı, bizim də var gücümüzlə onu təqib etməkdən başqa ayrı əlacımız yox idi, digər bir tərəfdən bizim qayığımızın sürəti daha iti olsaydı, biz də qayığımızı Demetriosdan daha yaxşı sürsəydik, ona tutsaydıq, yəqin ki, o da bizə müqavimət göstərməzdi.

Belə iri yelkənlə Kankinez körfəzində güclü külək əsəndə üzməyimiz, necə deyərlər, qorxulu idi. Gərək həmişə ayıq olaydıq, çalışdıq ki, qayığımız aşmayaydı. Çarli sükan arxasında olanda qrot-şkotu naqələ¹ cəmi bir dəfə dolamışdım ki, lazım gələndə bir an içində onu açım. Yelkənli qayığını təkbaşına sürən Demetriosun iki əli də daim məşğul idi.

Ancaq bizim onu haqlamaq cəhdimiz bir nəticə vermədi. Təbiətdən daha fərasətli Demetrios bizim qayıqdan daha yaxşısını düzəldə bilmişdi.

Qayığımız rast küləyin istiqamətinə yatanda Demetriosun öldürücü gülüşünü eşidib Çarli ömr etdi:

– Şkotu yavaş-yavaş açıb burax!

Sonra başını bulaya-bulaya dedi:

– Mənası yoxdur. Demetriosun qayığı bizimkindən yaxşıdır. O bir də oyun çıxarmaq istəsə, biz də cavabında yeni bir şey fikirləşib tapmalıyıq.

Bu dəfə fərasətim köməyimizə çatdı. Çərşənbə günü belə bir təklif elədim.

– Gələndə bazar günü mən tək-təkinə Demetriosun dalınca düşsəm nə olar. Sən də onun qayıtmasını Vallexo körpüsündə gözlə.

Çarli bir dəqiqəliyinə fikirləşib əlini dizinə çırpdı.

– Yaxşı fikirdir! Sən kəlləni işlətməyə başlamısan. Ustadına afərin! Ancaq onu çox uzağa qovma, yoxsa ki, o evə, Vallexoya qayıtmaq əvəzinə San-Pablo körfəzinə yollanar, mən də körpüdə axmaq yerində qalıb onun yolunu gözlərəm.

Bu dəlil çox tutarlı idi, günün qalan hissəsini qanıqara keçirdim. Buna baxmayaraq gecə birdən mənə elə gəldi ki, çıxış yolu tapmışam, səbrimi basma bilməyib bərk yatmış Çarlini yuxudan oyatdım.

O mızıldandı:

– Hə, nə olub ki? Ev od tutub yanır?

Cavab verdim:

– Yox e, başım od tutub yanır. Qulaq as, gör nə deyirəm! Bazar günü səninlə Benişiya körpüdə ta Demetriosun qayığı üfüqlə görünənə qədər veyllənəcəyik. Bu arxayınçılıq yaradar. Yelkənli qayıq ta yaxına gəlincə sən tələsmədən şəhər tərəfə üz tutarsan. Balıqçılar

¹ Naqel – girintisiz-çixintisiz uzun bolt.

belə nəticə çıxararlar ki, məğlub olmusan və özünün məğlubiyyətini boynuna alırsan. – Nəfəsimi dərmək üçün sözümlü kəsəndə Çarli dilləndi:

– Hələlik pis deyil.

Lovğa-lovğa sözümlü davam etdim:

– Pis yox, lap yaxşıdır. Demək belə, sən tələsmədən şəhərə üz tutursan, körpüdən, adamların gözündən uzaqlaşan kimi Den Melonun yanına qaçırsan. Onun madyanını götürüb dördnala kəndarası yolla Vallexoya çapırsan. Oranın yolu rahatdır, sən Vallexoya, həmişə küləyə qarşı üzməli olan Demetriosdan tez çatarsan.

Yeni planımı qeyd-şərtsiz bəyənen Çarli dilləndi:

– Şəhər açılan kimi hər şeydən qabaq madyan barədə tədbir tökərəm, fikirləşərəm.

Ancaq elə təzəcə yuxuya getmişdim ki, o özü məni durğuzdu, qaranlıqda gülümsünərək dedi:

– Oğlum, qulaq as, gör nə deyirəm, sənəcə at belində brakonyerin dalınca düşmək balıqçı patruluna yaraşar-yaraşmaz?

Dilləndim:

– Fərasət elə onun üçündür də. Sən özün həmişə oturub-durub deyirsən: “Çalış ki, düşmənidən qabağa düşüb düz fikirləşsən, onda qalib gələrsən”.

Çarli güldü:

– Ha, ha. Bu dəfə ağılımıza gələn fəndlə, madyanı minib Demetriosu üstələməsək, mən adımlı dəyişərəm. Çarli Le Qrant olmaram.

Cümə günü o soruşdu:

– Sən təkbəşinə qayıqı idarə edə bilərsənmi? Bir şeyi yaddan çıxarma ki, bizim yelkən çox iridir.

Onu bacaracağıma elə ürəkdən inandırdım ki, o daha şənbə günü-nəcən bu haqda danışmadı, şənbə günü mənə təklif elədi ki, yelkənin dal şvatorinasından¹ iri bir parça çıxarım. Görünür, o mənim baxışlarımdan elə möhkəm pörtlik hiss elədi ki, daha sözünün üstündə inad edib durmadı. Özümün yelkənli qayıqı idarə eləmək bacarığımla, doğrudan da, elə fəxr edirdim ki, çox istəyirdim dənizə təkbəşinə çıxam, başımın üstündə böyük yelkən qanad açsın, mən də qaçaq yunanın arxasınca düşüb ox kimi Karkinez körfəzindən keçək.

¹ *Şkatorina* – yumşaq kəndirdən haşiyə verilmiş yelkənin qırağı

Demetrios Kontos həmişəki kimi bazar günü buradaydı: adını tut qulağını bur. Balıqçılarda onun gəlişini alqışlamaq və bizim məğlubiyyətimizə gülmək adət şəklini almışdı. Demetrios körpünün bir neçə yüz yardlığında yelkənini aşağı salıb özünün həmişəki çürük torunun əlli futunu açdı.

Çarli qəsdən yunanlardan biri eşitsin deyər ucadan mızıldandı:

– Mənə elə gəlir ki, onun köhnə toru tamam-kamal yırtılmasa bundan əl çəkən deyil.

Bu vaxt onlardan biri dilləndi:

– Onda mən özümünkünü ona verrəm.

Çarli cavab verdi:

– Zəhmət çəkmə mənim özümdə köhnə bir tor tapılar. Əgər o mənim yanıma gəlib xahiş eləsə, verərəm.

Yunanlar şən-şən güllüşdülər, çünki kələk gəldikləri adamlı belə mehriban zarafat edə bilirdilər. Bir dəqiqədən sonra Çarli mənə mü-raciət etdi:

– Hə, oğlum, hələlik. Mən şəhərə Meloninin yanına getdim.

Soruşdum:

– Qayıqı götürə bilərəm?

Cavab verdi:

– Özün bilərsən, – deyib tələsmədən uzaqlaşdı.

Demetrios tordan iki dənə iri qızıl balıq çıxartdı; mən qayıqı atıldım. Kefləri kökəlmiş balıqçılar ətrafımıza yığılmışdılar, yelkəni dikəldəndə mənə cürbəcür gülməli məsləhətlər verməyə başladılar. Onlar hətta bir-biri ilə mərc gəlirdilər ki, Demetriosu hökmən tutaca-ğam, onlardan ikisi isə özlərini məhkəmə məmuru yerinə qoyaraq çox ciddi şəkildə məndən icazə istədilər ki, mənimlə səfərə yollansınlar, görsünlər mən bütün bunları nə cür edirəm.

Ancaq mən tələsmirdim, vaxtı uzadırdım ki, Çarliyə imkan verim Vallexoya yollansın. Özümü elə göstərirdim ki, guya yelkənin görkəmi xoşuma gəlmədi, mən qafelin yuxarı ucunun saxladığı burazı bir azca dartdım. Ancaq mənim hesablamalarıma görə Çarli Den Meloninin yanına çatıb onun adına minəndən sonra körpüdən aralanıb yelkəni küləyə tərəf qaldırdım. Bərk külək yelkənə dolub onu bir anın içində birdən əydi, qayıqı iki vedrəyəcən su doldu. Ən təcrübəli də-nizçinin belə yüngül qayığının başına belə bir hadisə gələ bilirdi, şkotu bir anın içində yavaş-yavaş açılı buraxdımsa da, qayıqı düzəlt-

dimsə də çox böyük səhv etmiş adam kimi məni istehzalı əl çalmaqla alqışladılar.

Demetrios balıqçı patrul qayığında tək bir adamın, özü də cavan bir uşağın olduğunu görüb məni ələ salmaq fikrinə düşdü. Yelkənin aşağı ucunu saxlayan ipi qısaltdı – ondan otuz fut aralıda düz dalınca yollandım, o da şkotu bir qəder açıb buraxdı, körpüyə qayıtdı. O qısa qalslar edərək fırlanmağa, dövrə vurmağa başladı, ona rəğbət bəsləyən tamaşaçıların ürəyindən xəbər verərək qayığının burnu ilə suyu yarırıdı. Mən də həmişə qayığı onun dalınca sürür, onun elədiklərinin hamısını təkrar edirdim. O hətta belə bərk küləkli havada iri yelkəndə küləyin istiqaməti ilə qayığı sürüb yelkəni o biri tərəfə keçirmək qorxulu olanda belə çəkinmirdi.

O belə güman edirdi ki, dənizdə möhkəm qarmaqarışlıq yaradan bərk əsən sahil küləyi, suyun qüvvətli çəkilməsi, suyun axını məni fəlakətə sürüklər. Ancaq o gün kefim kök idi, heç vaxt qayığı indiki kimi gözəl sürməmişdim. Əla burulmuş mexanizm bənzəyirdim, beynim yaxşı və sürətlə işləyirdi, əllərim öz işini səhv etmədən görürdü, təcrübəli dənizçi kimi hər saniyə əvvəlcədən baş verə biləcək minlərcə xırda hadisələri də nəzərdən qaçırmırdım.

Mənim yerimə Demetriosun başına qəza gəldi. Onun qayığının çıxarılan kilində nə isə xarab olmuşdu, korpusa pərçim olub çıxmırdı, kil tamamilə hərəkət etmirdi. Demetrios böyük məharətlə əldə etdiyi fasilə vaxtı tələsik çıxarılan kille əlləşməyə başladı, onu aşağı salmaq istədi. Ancaq onun vaxtı çox az olduğundan təzədən sükandan, yelkəndən yapışmalı oldu.

Çıxarılan kil görünür onu bərk narahat edirdi. Onun daha mənə baş qoşmağa halı yox idi. Uzun manevrlər edərək Vallexoya yollandı. Mən onun bir neçə futluğunda idim, o, sükanı buraxıb qayığın ortasına keçib çıxarılan kili aşağı sala bilmirdi!

Qayığını küləyin istiqamətinə daha dik tutub o əvvəlki kimi şkotu yavaş-yavaş açmağa, məni ötüb keçməyə çalışaraq daha sürətlə üzməyə çalışdı. Küləyə üstün gəlmək, Demetriosu haqlamaq üçün bu imkanı ona verdim. Ona lap yaxınlaşanda o özünü elə göstərdi ki, guya o, qayığını küləyin istiqamətinə görə dəyişdirir. Cəld Demetriosu qabaqlamaq üçün küləyə qarşı manevr etdim, ancaq bu onun tərəfindən həyata keçirilən mahir fırlıdaq idi. O əvvəlki istiqaməti götürdü, mən isə ötürülmüş məsafənin yerini doldurmağa çalışdım. Manevr məsələ-

lərində görünür ki, Demetrios məndən bacarıqlı idi. Hər dəfə məni aldadıb əlimdən qurtarırdı. Bu yandan külək güclənirdi, əllərimiz bir saniyə belə sakitlik nə olduğunu bilmirdi, yoxsa ki, qayıqlarımız çevrilirdi. Mənim qayığıma gəlincə o suyun üzündə artıq ballast hesabına qalmışdı. Büzüşüb oturmuşdum, bir əlimlə sükandan, o biri əlimlə şkotdan yapışmışdım. Şkot ağac mıxa bir dəfə dolandığından külək hər dəfə bərk əsdikcə əlimdən çıxırdı. Belə vaxtlarda yelkənin küləyi boşalırdı, mən də sözsüz olaraq geri qalırdım. Bir şeydən təsəlli almaq olardı ki, Demetriosun qayığının da başına belə işlər gəlirdi. Suyun güclü çəkilməsi Karkinez körfəzi boyu küləyə üstün gələrək gəminin böyürlərinə dəyən qüvvətli, dəhşətli dalğalar əmələ gətirirdi. Üst-başım tamam su içindəydi, hətta yelkənim də şkatorunadək islanmışdı. Bir dəfə cəld bir manevrlə özümü Demetriosla çatdırdım, qayığımın burnu onun gəmisinin ortasına toxundu. Bu vaxt mənə köməkçi çox lazım idi. Özümü elə təzəcə irəli atmışdım qayığına hoppanım, o, avarla öz qayığını mənimkindən araladı, bunu edərəkən təhqiredici şəkildə düz üzümə baxıb güldü.

Karkinez körfəzinin başlanğıcında çox qorxulu bir sahədə idik. Vallexo və Karkinez körfəzlərinin suları sürətlə bir-birinə qarşı gəlirdi. Bu qorxulu axınlar toqquşan yerdə dəhşətli iti axın əmələ gəlirdi. Bütün bunlar azmış kimi külək San Pablo körfəzinə tərəf on beş dəniz mili qüvvəsində əsir nəhəng dalğaları iti axıntıya çırpırdı.

Bir-birinə zidd axınlar toqquşur, burulğanlar, girdablar, çalalar əmələ gətirir, dörd bir tərəfə çırpınır, qəzəbli dalğalar şəhə qalxır. Həm külək əsən tərəfdən, həm də o biri tərəfdən qayığımıza çırpılırdı.

Mən də fırtınalı dəniz kimi qəzəblənmişdim. Qayıq cıdır atı kimi bütün bu qarmaqarışlıqın içindən keçərək, bütün maneələri dəf edərək ildırım sürəti ilə irəli çapırdı. Mənim bütün varlığımı sakitləşməyən sevinc bürümüşdü. Nəhəng yelkən, küləyin vıyılması, coşqun dalğalar, suya tez-tez baş vuran qayıq, qiyama qalxışan bu mühitin içində xırdaca bir xal, cırdan olan mən bu təbii qüvvələri iradəmə tabe etmişəm, onların arasından, onların üzərindən təntənə ilə müzəffər kimi keçirəm.

Qalib qəhrəman kimi irəli cumanda dəhşətli cırıltı səsi eşidildi, qayıq bir anda dayandı. Təkan məni qabaga itələdi, qayığın dibinə düşdüm. Ayağa qalxanda gördüm qarşımda yaşıla çalan, üstünü mamır basmış bir şey gördüm, o dəqiqə başa düşdüm ki, bu dənizçilərin qənimi batmış payadır. Heç kəs bu bədbəxtçilikdən yaxa qurtara bil-

məz. Sudan, şişmiş, düz suyun üzündə üzən payanı coşmuş dənizdə vaxtında görmək, yanından dövrə vurub ötmək mümkün deyil.

Görünür, paya qayığın bütün burun tərəfini zədələmişdi, çünki bir neçə saniyədən sonra qayığın içi yarisinacan su ilə doldu. Dalğalar da qayığın suyunu artırdılar, ağır ballast çəkib, onu suyun dibinə apardı. Bütün bunlar elə cəld baş verdi ki, yelkənə ilişmiş, məni nəsə qayığın altına dartıb saldı. Mən yarım boğulmuş halda – ciyərlərimə o qədər su dolmuşdu ki, az qala boğulacaqdım – çətinliklə suyun üzünə qalxanda avarlar daha gözə çarpmırdı. Görünür, qudurğan dalğalar onu yuyub apardı. Gördüm ki, Demetrios Kontos qayığından boylanır, onun, istehzalı, kinli, qisasçı qəhqəhəsi eşidilirdi, o şən-şən nəsə qışqırırdı! O məni açıq-aydın ölümün pəncəsində qoyub gedirdi.

Öz həyatımı xilas etmək üçün irəli üzməkdən başqa əlacım yox idi – bu qarmaqarışıqlıqda ölüm-dirim məsələsini hər saniyə belə həll edirdi. Ciyərlərimə çoxlu hava alıb, bərk-bərk əl-qol ata-ata özümün ağır dənizçi çəkmələrimi, gödəkçəmi çıxarıb atdım. Ancaq ciyərlərimə hava aldım demək asandır, mən tezliklə başa düşdüm ki, məsələ üzməkdə yox, nəfəs almaqdadır.

San-Pablonun hündür, ağ yallı, güclü dalğaları üstümə tökülür, məni ora-bura çırpır, qabaran dalğalar məni boğurdu, ağzıma, burnuma, gözümə su fişilti ilə dolurdu. Dəhşətli çalalar ayaqlarımı sorurdu ki, bir an sonra məni köpüklənən, bulaq kimi çağlayan suyu ilə yuxarı tullasın, elə bu andaca nəfəsimi dərməmiş nəhəng köpüklü dalğalar başımın üstündən aşırı.

Bütün bunlara uzun müddət davam gətirmək olmazdı. Havadan çox su udur, demək olar ki, bütün vaxtı suyun altında olurdum. Ağlımı itirirdim, başım bərk fırlanırdı. Sağ qalmaq üçün həyəcanla əl-qol atır, demək olar ki, huşumu tamam itirmişdim ki, çiyinlərimdən tutub qayığa dardıqlarını hiss etdim. Bir müddət skamyanın üstündə üz üstə uzanıb qaldım, ağzımdan su tökülürdü. Sonra güc-bəla ilə nəfəs ala-ala dönüb baxdım, görüm xilaskarım kimdir. Bir əli ilə yelkəndən, o biri əli ilə sükandan yapışmış Demetriso Kontos gəminin arxa tərəfində oturub gülümsünərək mehriban-mehriban mənə başımı tərpedirdi. O, sonradan danışdı ki, əvvəlcə məni taleyin ümidinə atıb getmək istəmişdi, ancaq qəlbində xeyirxahlıqla bədxahlıq hissləri oyanmış, xeyirxahlıq üstün gəlmişdi.

Məndən soruşdu:

– Halın düzəldi?

Mən çətinliklə “hə”yə oxşar söz dedim, ancaq hələ danışı bilmirdim. O dedi:

– Sən qayığı yaxşı sürürdün. Əsl kişi kimi.

Demetrios Kontosun məni tərifləməsi, sözsüz ki, çox ürəyə yatandı, çünki o hər adamı tərifləməzdi, mən onun tərifinə başımı tərptətməklə cavab versəm də, tərifinin qədr-qiymətinə bilirdim.

Söhbətimiz bununla başa çatdı, çünki hərə öz işi ilə məşğul idi, mən özümə gəlirdim, o isə qayıqla əlləşirdi. Vallexo körpüsünə çatan-da Demetrios Kontos qayığı bağladı, qayığın içindən çıxmaqda mənə kömək etdi. İkimiz də körpüdə dayanmışdıq ki, Çarli tarım çəkilmiş torların dalından çıxıb əlini Demetriosun çiyinə qoydu.

Etiraz edib dedim:

– Çarli, o məni ölümdən qurtarıb. Onu mənə həbs eləmək olmaz.

Çarlinin sir-sifətindən özünü itirdiyi bilindi, ancaq o qərar qəbul edən kimi halı dəyişdi.

O mülayimcəsinə cavab verdi:

– Oğlum heç nə edə bilmərəm. Mən öz borcumu poza bilmərəm onu həbs etmək mənim bilavasitə borcumdur. Bu gün bazar günüdür, qayığında təzəcə tutulmuş iki qızıl balıq var. Mən daha nə edə bilərəm? Başqa bir dəlil tapmayaraq üst-üstə deyirdim:

– O məni ölümdən xilas edib.

Demetrios Kontos Çarlinin nə kimi qərara gəldiyini eşidəndə rəngi qapqara qaraldı. O hiss etdi ki, onunla ədalətsiz rəftar ediblər. Onun qəlbində xeyirxahlıq baş qaldırıb, o alicənablıq göstərib, köməksiz düşməni xilas etmişdir. Bu yaxılığın qabağında onu həbsxanaya aparırlar.

Çarli ilə mən Benişiyyəyə qayıdanda küsülü idik. Mən qanunun hər nöqtəsinə yox, ruhuna, Çarli isə elə qanunun hər nöqtəsinə əməl edirdi. O, hər nə qədər götür-qoy edirdisə başqa çıxış yolu görmürdü. Qanun açıq-aydın bildirirdi ki, bazar günü qızılbalıq ovlamaq qadağandır. O, patrul dəstəsinin üzvü idi, qanunun hökmən yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək onun borcu idi. Burda daha götür-qoy etməli bir şey yox idi. O, vəzifə borcunu yerinə yetirmişdi, vicdan əzabı çəkmirdi. Bütün bunlara baxmayaraq hər şey mənə ədalətsiz görünürdü. Demetris Kontosa çox yazığım gəlirdi.

İki gündən sonra Vallexoya məhkəməyə gəldik. Mən şahidlik eləməli oldum. Ömrümdə şahidlər yerində dayanıb Demetrios Kontosun

iki qızılbalıq tutduğunu gözümlə gördüyümü və Çarlinin də onu bu iki balıqla həbs etdiyini bildirib and içməkdən mənim üçün xoşagəlməz hadisə ola bilməzdi.

Demetrios özü üçün vəkil tutdu, ancaq işi uda bilmədi. Andlı iclasçılar on beş dəqiqəliyinə məhkəmə salonundan çıxıb geri qayıtdılar, qərar çıxardılar ki, günahkardır. Hakim Demetrios üçün yüz dollar cərimə, ya da əlli günlük həbs cəzası kəsdi.

Çarli məhkəmə katibinə yaxınlaşdı.

O stolun üstünə hərəsi iyirmi dollarlıq beş qızıl pul qoyub dedi:

– Mən bu cəriməni verirəm. – Üzünü mənə tutub dedi: – Oğlum, bu yeganə çıxış yoludur.

Əlini bərk-bərk sıxanda gözlərim yaşardı.

Sözə başladım:

– Mən verrəm...

O sözümlə kəsdi:

– Sənə düşən hissəni? Əlbəttə ki, bəs ayrı nə cür ola bilər?

Bu ara Demetrios vəkilindən öyrəndi ki, pulunu Çarli verib.

Demetrios Çarliyə yaxınlaşdı ki, onun əlini sıxısın, onun bütün cə-nublulara məxsus coşqun qanı başına vurdu, pörtdü. Xeyirxahlıqda geri qalmamaq üçün inad edib dedi ki, cəriməni və vəkilin haqqını özü verəcək, Çarli onun dedikləri ilə razılaşmayanda çox əsəbiləşdi.

Çarlinin bu hərəkəti indiyəcən bizim elədiklərimizdən daha artıq balıqçılara qanunun mahiyyətini başa saldı. Çarli onların gözlərində böyüdü, məni də yelkənli qayıq sürməyi bacaran cavan oğlan kimi təriflədilər. Bundan sonra Demetrios Konos daha qanunu pozmadı, bizim yaxın dostumuz oldu, bizimlə söhbət eləməyə dəfələrlə Benişi-yaya gəldi.

SARI YAYLIQ

Çarli dedi:

– Dostum, düzdür, bunun mənə heç dəxli yoxdur, ancaq sən nəhaq yerə axırıncı basqın təşkil etmək fikrinə düşürsən. Dəfələrlə çox çətin vəziyyətlərə düşməsən, təhlükəli adamlarla üzləşməsən, amma sağ-salamat qalmısan – axırdan-axıra başına bir iş gəlsə adamı yandırar.

Mən də cavanlıqmdan özümə qırrələnərək etiraz etdim:

– Heç axırıncı basqını keçirməsək olar?! Özün bilirsən ki, hər şeyin bir sonu olmalıdır... İndi ki, belədir, mənim basqınlarımdan biri axırıncı olmalıdır, burda daha heç nə etmək olmaz.

Çarli ayağını ayağının üstünə aşır, stolun söykənəcəyinə yay-xanıb fikrə daldı.

O sözünün axırında dedi:

– Düz sözə nə demək olar?! Niyə də Demetrios Kontosu tutmağın axırıncı basqın hesab edilməsin. Sən bu işdə əməlli-başlı islansan da sağ və salamat qaldın və... – Bu vaxt o sözünü kəsdi, bir qədər fasilə-dən sonra təzədən dilləndi: – İndi başına bir iş gəlsə mən bunu özümə heç cür bağışlaya bilmərəm.

Mənəm Çarlinin qorxmasına gülməyim tutdu, məni ürəkdən istə-yən bu adamın məni dilə tutmasına qarşı çıxa bilmədim, onunla razılaş-malı oldum ki, axırıncı basqın arxada qalıb. İki il onunla ayrılmaz dost olmuşuq, indi balıqçı patrulluğundan çıxıb şəhərə gəldim, təhsilimi başa vuram. Orta məktəbi qurtarıncı üç il ehtiyac nə olduğunu bilmə-yim deyə çoxlu pul toplamışdım, dərslərin başlanmasına xeyli vaxt qalsa da, qəbul imtahanlarına yaxşıca hazırlaşmaq qərarına gəldim.

Var-yoxumu dənizçi sandığına yığdım, qatarla Oklendə yola düş-məyə hazırlaşdım ki, birdən Neyl Partinqton Benişi-yaya gəlib çıxdı. O, “Şimal maralı”nı cəld Aşağı körfəzə aparmağa hazırlaşdı, yolda Oklendə baş çəkəcəkdə. Neyl bu şəhərdə yaşayırdı, məktəbi qurtara-nadək mən onlarda qalacaqdım, ona görə də mənə təklif elədi ki, sandıqçamı şlyupun içinə aparıb qoyum ki, birlikdə üzək.

Sandıqçanı apardım, günün axırında biz burazları açıb yelkəni dikəldik. Payız idi, hava adam aldadandı. Yayda hər gün bir qayda olaraq sahilədən əsən külək bərk əsən şiltaq küləklərlə əvəz olunurdu, göyün üzünü buludlar örtüdü, səfərimizin nə qədər çəkəcəyini deyə bilməzdik. Su çəkilməyə başlayanda yola düşdük. Karkinez boğazın-dan keçəndə Benişi-yaya vaxtilə “Lankaşir kraliçası”nı mühasirəyə alıb yunanların kralı Böyük Aleki tutduğumuz yerə, Terter tərsənəsi yaxınlığındakı körpüyə xeyli baxıb vidalaşdım. Boğazdan çıxanda isə bir neçə gün bundan qabaq Demetrios Kontos alicənablıq göstərüb xi-las etməsəydi hökmən batacağım yerə böyük maraqla tamaşa etdim. İrəlidə San-Pablo körfəzinin üzərində göz gözü görməyən duman sü-rünürdü, bir neçə dəqiqədən sonra “Şimal maralı” qaranlıq rütubətin arasında kor-koranə sürünürdü. Ancaq Çarlinin duyğu hissi qüvvətli

idi, o şlyupu səhv etmədən inamla idarə edirdi. O bizə etiraf edib deyirdi ki, özü də bilmir ki, buna necə nail olur. O nə isə sanki möcüzə ilə, hər şeyi: küləkaxınını, məsafəni, vaxtı dreyf¹, hərəkətin sürətini nəzərə ala bilirdi.

Biz kor-koranə bir neçə saat üzəndən sonra Neyl Partinqton dedi:

– Deyəsən, duman dağılır.

Çarli saata baxıb nə sənə, nə mənə dedi:

– İndi altıdır. Suyun çəkilməsi hələ üç saat da çəkəcək.

Neyl üst-üstdən dedi:

– Hər halda görəsən hardayıq?

Çarli bir qədər fikirləşib cavab verdi:

– Suyun çəkilməsi bizi bir qədər kənara aparıb, ancaq duman çəkilsə, deyəsən elə belə də olacaq, görürsünüz biz Mak-Nira körpüsündən min mil aralanmışıq.

Neyt qaşqabağını sallayıb mızıldandı:

– Sən bir qədər də dəqiq ola bilərdin.

Çarli dilləndi:

– Düz sözümdür. Mak-Nira körpüsünə milin dördübdüründən yarım mildən çox qalmayıb.

Külək soyuyurdu, bərk əsdikcə duman yavaş-yavaş çəkilirdi.

Çarli külək əsən tərəfə işarə edərək dedi:

– Körpü, bax, ordadır.

Biz üçümüz də diqqətlə dumana baxırdıq ki, birdən “Şimal maralı” çatırtı ilə nəyəsə toxunub dayandı. Özümüzü şlyupun burnuna verdik. Gördük ki, bizim buspritimiz qısa, qalın dor ağacı olan balaca bir gəminin iplərinə ilişib. Sən demə, bizim şlyupumuz lövbər salmış Çin konkasına ilişibmiş.

– Özümüzü şlyupun burun tərəfinə verəndə narahat edilmiş arılara bənzər beş çinli gözlərini ovuşdura-ovuşdura dərindən kayıtdılar.

Hamıdan qabaqda ucaboylu, qüvvətli bir nəfər göyörtədə göründü, onun çopur üzü, başındakı sarı ipək yaylıq nəzərimi cəlb etdi. Bu bizim bir il bundan qabaq qanunsuz istirdiyə ovladığı üçün həbs elədiyimiz mənim köhnə tanışım həmin çinli idi. O vaxt o “Şimal maralı”nı az qala batıracaqdı. İndi də gəmi hərəkət qaydalarını kobudcasına pozduğuna görə bizi batıracaqdı. Çarli qəzəblə qışqırdı.

¹ Gəminin külək və axının vasitəsi ilə yolundan çıxması.

– Ey, sarısifət meymun, burda fərvateri nə kəsdirib durmusan, özün də signal vermirsən?

– Hə, hə. – Neyl sakitcə dilləndi. – Siz ora yaxşıca baxın.

Biz Neylin işarə etdiyi tərəfə baxıb gördük ki, conkanın anbarı təzəcə tutulmuş istirdiyələrlə doludur. İstirdiyələrin içərisində isə çoxlu xırda – dördübdür düym böyüklükdə balıqlar var idi. Sarı Yaylıq su qabarmağa başlamamış torunu çəkib çıxarmış, dumandan istifadə edib toru təzədən atmışdı, həyasızcasına lövbər salıb dayanmışdı ki, su azalanda bir də ov etsin.

Neyl peysərini qaşdı:

– Hə də, hə də! Neçə illərdir brakonyerləri tuturam, nələr görməmişəm, amma qanunu pozanın öz əl-ayağı ilə gəlib çıxmasını heç görməmişəm. Bura bax, Çarli, indi onunla nə edək?

Çarli dedi:

– Buksirdə onları San-Rafaelə aparırıq, vəssalam-şüffamam. – Üzünü mənə tutdu. – Dostum, conkada qal, sənə buksir ipini ataram. Külək dəyişməsə çay dayazlaşmış keçib gedərik, San-Rafaelə gecələri, sabah günortaüstü Oklendə olarıq.

Çarli və Neyt bu sözləri deyə-deyə “Şimal maralı”na qayıtdılar, biz conkanı yedəyə alaraq yola düşdük. Tutulan gəmini idarə etməyi öhdəmə götürdüm, gəminin arxa tərəfində dayanıb xəlbirə oxşar, içərisindən dəlmə-deşiyindən su axan Nuh əyyamından qalmış sükanla onu hərəkətə gətirdim. Duman çəkildi, sanki heç yox imiş, gördük ki, Çarli yerimizi düzgün müəyyənləşdirib, Mak-Nira körpüsü bizdən yarım mil aralı idi. Qərb sahili ilə üzüb Pedro burnunun ətrafından dövrə vurub keçdik, çinlilərin qəsəbəsinin yanından ötüb keçdik, onlar conkalarını buksirdə balıqçı patrul şlyupu apardığını görüb bir hay-küy qaldırdılar ki, gəl görəsən.

Sahildə bərk külək əsir, hərdən bir azalır, istərdik ki, o, bərk əssin. San-Rafaelə üzüb əsirləri hökumət dairələrinə təhvil verməli olduğumuz çay ucsuz-bucaqsız bataqlıqlardan keçirdi və su çəkiləndə bu çayla üzmək çox çətin olurdu.

İndi su demək olar ki, yarıyacan azalmışdı, ona görə də tələsməli idik. Ancaq ağır conka şlyupun arxasınca ölü kimi sürünürdü.

Çarli nəhayət qışqırdı:

– Bu külilərə əmr elə yelkəni dikəltinsinlər. Mən səhər açılınca bu dayazlıqda oturub qalmaq istəmirəm.

Bu əmri Sarı Yaylığa çatdırdım, o da xırıltılı səslə özünükülərə nə isə əmr etdi. Ona bərk soyuq olmuşdu, əzablı öskürəkdən bütün bədəni tir-tir titrəyirdi, gözlərinə qan sızılmışdı. Görkəmi həmişəkindən dəhşətli idi, mənə qəzəbli nəzər salanda yadıma düşdü ki, keçən dəfə onun ucbatından az qala məhv olacaqdım.

Onun gəmi heyəti istər-istəməz fallardan yapışdı, çəpəki, qəribə qəhvəyi rəngli yelkən dor ağacında ucalırdı. Rast külək əsirdi. Sarı Yaylıq burazları açanda conka irəli cumdu, buksir burazı zəiflədi. “Şimal maralı” nə qədər sürətlə üzsə də conka ondan da sürətlə üzürdü, şlyupla toqquşmamaq üçün mən şlyupu küləyə daha sərt sürürdüm. Ancaq conka sürətini itirmirdi, bir neçə dəqiqədən sonra şlyupun külək döyən traverzi¹ tərəfdə oldu. Buksir burazı indi gəmilərin ikisinə düzbucaq altında uzanırdı, baxanın gülməyi tuturdu.

Qışqırdım:

– Burazı aç!

Çarli tərəddüd edirdi.

İnad edib durdum.

– Qorxma! Hər şey yerli-yerində olacaq. Gəminin istiqamətini dəyişmədən çayı keçəcəyik, siz də dalımızca San-Rafaeləcn gəlin.

Çarli burazları açdı, Sarı Yaylıq özünükülərdən birinə tapşırırdı ki, burazı açsın. Hava artıq qaralırdı, çayın mənbəsi irəlidə güclə seçilirdi, biz çaya daxil olanda sahilləri güclə gördüm.

“Şimal maralı” arkada beş dəqiqəlik məsafədə qaldı, ensiz, dolanbac məcra ilə özümüzə yol açaraq ondan uzaqlaşırırdı. Buna baxmayaraq Çarli yaxınlıqda idi, mən özümün beş əsirimdən qorxub çəkinmirdim, düzdür qaranlıqda onlara göz qoymaq çətin idi, ona görə də tapançanı şalvarımın cibindən çıxarıb gödəkçəmin cibinə qoydum, çıxarmaq asan olsun.

Qorxum təkcə bir qədər Sarı Yaylıqdan idi, o özü də bunu bilirdi, bu fürsəti əldən vermədi. O məndən bir neçə addım aralıda şlyupun külək döyən tərəfində oturmuşdu. Qaranlıqda onun fiqurunu güclə seçirdim, ancaq onun tələsmədən demək olar ki, hiss olunmadan mənə yaxınlaşdığını duydum. Gözümü ondan çəkmirdim. Sol əlimlə rum-pəldən yapışıb, sağ əlimlə cibimdəki tapançanı yoxlayırdım.

¹ Traverz – gəminin gedişi yola perpendikulyar olan istiqaməti

Budur, o mənə bir neçə düym də yaxınlaşdı, ağızımı açmağa hazır-laşırdım ki, qışqırım: “Geri qayıt!” – birdən külək əsən tərəfdən iri ağır bir şey üstümə düşdü. Bu çinlilərdən biri idi. O mənə ağızımı əli ilə qapadı, sağ qolumu elə burdu ki, əlimi cibimdən çıxara bilmədim. Mən sözsüz ki, əlimi çəkərdim, əlimi çıxarardım, ya da ki, köməyə çağırırdım, ancaq bu an Sarı Yaylıq özünü üstümə atdı.

Conkanın dibinə yığıldım, möhkəm müqavimət göstərirdim, ancaq çox təəssüf ki, tezliklə əlimi-ayağımı bağladılar, ağızıma da nə isə tıxac soxuşdurdular, sonradan bildim ki, bu çit köynək imiş. Çinlilər mənə elə uzanmış halda qoyub getdilər. Pıçılıt ilə komanda verən Sarı Yaylıq sükandan yapışdı. Harda olduğumuzu yada salıb başımın üstündə, ulduzlu göyün altında güclə seçilən yelkənin yerini dəyişdiklərini görüb başa düşdüm ki, conkanı balaca bataqlıq körfəzə yönəltdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra sahilə yan aldım, yelkən sakitcə dor ağacından sürüşüb düşdü. Çinlilər siçan kimi susub oturdular. Sarı Yaylıq conkanın dibində yanımda oturdu, o quru, əziyyətli öskürəyini güclə saxlayırdı. Yeddi, səkkiz dəqiqə ötdü. Çarlinin səsinə eşitdim bizim şlyupun körfəzin böyründən ötürdü.

O, Neylə deyirdi:

– Cavan oğlan nə yaxşı balıqçı patrul dəstəsində xidmətini sağ salamət başa vurdu, bilsən nə sevindim, – mən onun hər sözünü aydınca eşidirdim.

Neyl nəşə dedi, nə dediyini başa düşmədim. Çarli sözünə davam etdi.

– Cavan oğlan əsl dənizçi oldu, əgər o, məktəbi qurtarandan sonra dənizçilik məktəbində oxusa, uzaq səfərlərə çıxsın, Allaha and olsun, bir neçə vaxtdan sonra ondan əla kapitan çıxar, bu kapitana hər cür gəmini etibar etmək olar.

Bütün bunları eşitmək sözsüz ki, mənə üçün xoş idi, ancaq bu vaxt əsirlərinin əl-qolunu bağlayan mən conkanın dibində ağızımda tıxac uzanıb qalmışdım, dostlarımla səsi isə uzaqlarda eşidilməz olurdu. “Şimal maralı” get-gedə San-Rafaelə tərəf uzaqlaşırırdı, vəziyyətim elə idi ki, gözəl gələcək haqda fikrə dalmağa imkan vermirdi. “Şimal maralı” uzaqlaşmağı ilə mənə axırıncı ümidim puça çıxdı. Mənə nə gözlədiyini bilmirdim, bu çinlilər birtəhər adamlardı, mən onlara bələdəm, çox çətin mənimlə ədalətlə rəftar etsinlər.

Bir neçə dəqiqə gözləyəndən sonra çinlilər yenə çəpəki yelkənlərini dikəltdilər. Sarı Yaylıq conkasını San-Rafael çayının mənsəbinə

apardı. Su tədricən azalırdı, çayın mənsəbindən çıxmaq çətin idi. Ümidim bir ona qalmışdı ki, saya oturur, ancaq o conkasını sağ-salamat körfəzə çatdırdı.

Bundan sonra çinlilər qızgın mübahisəyə başladılar, başa düşdüm ki, mənə görə mübahisə edirlər. Sarı Yaylıq yaman qəzəblənmişdi, amma yerdə qalan dörd nəfər də ona qarşı yaman çıxırdılar. Onun məni öldürmək istədiyi açıq-aşkar aydın idi, ancaq yoldaşları məsuliyyətdən qorxurdular. Mən çinliləri yaxşı tanıyırdım, bilirdim ki, qorxmasalar çoxdan axırıma çıxardılar. Ancaq onların təklif elədiyi planın Sarı Yaylığın qanlı planından nə ilə fərqləndiyini başa düşə bilmirdim.

Həyatımın tükəndən asılı olduğu dəqiqələrdə mənim nələr çəkdiyimi təsəvvür edə bilərsiniz. Mübahisə tezliklə dalaşmaya keçdi, bundan sonra Sarı Yaylıq sükandan ağır rumpeli qapıb üstümə cumdu. Ancaq dörd çinli onun qabağını kəsdi, tutub əlindən rumpeli aldılar. Axırdan axıra onların dördü başçılarının öhdələrindən gəldilər, o isə narazı-narazı gəminin arxa tərəfinə keçdi, dalınca möhkəm söyüşlər eşidildi.

Tezliklə çinlilər yelkəni yatırdılar, avar çəkilən conka yavaş-yavaş üzməyə başladı. Sonra conkanın burnunun lile toxunduğunu hiss etdim. Ayaqlarında uzunboğaz rezin çəkmələr olan üç çinli suya atıldı, ikisi də məni götürüb tutacaqdan kənara tullandılar. Sarı Yaylıq mənim ayaqlarımdan yapışdı, iki yoldaşı da çiyinlərimdən tutdular, onlar suvaşqan lili şappıldada-şappıldada yeriməyə başladılar. Axır ki, onların addımları inamlı və möhkəm oldu, görünür, sahilə çıxdılar. Tezliklə harada olduğumuzu, San-Rafael çayının mənsəbi yaxınlığındakı Marin arxipelaqının xırda qayalıq adalarından birinə gəlib çıxdığımızı bildik.

Qabarma vaxtı su basan lilli dayaz sahilə çıxanda çinlilər məni itələyib yerə atdılar. Sarı Yaylıq qəzəblə böyrümə bir təpik ilişdirdi, üç nəfərin üçü də geriye conkaya tərəf qayıtdılar. Bir neçə saniyədən sonra çinlilər burazları açınca dor ağacında göyə qalxan yelkənin küləyin təsiri altında xışıldadığını eşitdim. Sonra hər şey susdu, mən tək qaldım; təkbaşına, öz gücümə fəlakətdən can qurtarmalı idim.

Fokusçuların ilan kimi qıvrılarak, burularaq məharətlə kəndirdən xilas olduğunu yada saldım, ancaq mən ha qıvrıldım, buruldumsa sıx düyünlər heç boşalmadı. Sahil boyu yumbalananda üst-üstə yığılmış

balıqqulaqlarına rast gəldim, görünür, bir dəstə yaxtsmen burada ocaqda molyuska bişiribmiş. Ağılıma gözəl bir fikir gəldi. Əllərimi arxamda çarpazlayıb bağlamışdılar, əlimə bir balıqqulağı götürüb qumların üstü ilə yumbalanaraq özümü yaxınlıqdakı qayalıqlara çatdırdım. Çox axtarışlardan sonra ensiz çatdaq bir yer tapıb balıqqulağını ora qoydum. Balıqqulağının qıraqları iti idi, onunla əllərimə bağlanmış ipi kəsmək istədim. Mən balıqqulağının üstünə ağırlığımı salan kimi kövrək balıqqulağı sındı. Təzədən özümü balıqqulağı yığılmış yerə çatdırdım. Bu dəfə iki əlim tutan qədər balıqqulağı yığdım. Əllərimi kəsik-kəsik elədim, ayaqlarım gərginlikdən qıc oldu.

Nəfəsimi dərmək üçün ayaq saxladım, birdən körfəzin üzərində tanış bir səs eşitdim. Bu məni axtaran Çarlinin səsi idi. Ağzımda tıxac olduğundan onun səsinə səs verə bilmədim, gücsüz qəzəb içərisində sahilə uzanıb qalmışdım, o avar çəkə-çəkə adanın böyründən keçdi, tezliklə onun səsi uzaqlarda donub qaldı.

Təzədən işə başladım, yarım saatdan sonra nəhayət, kəndiri kəsə bildim. Qalan işlər su içmək üçün asan idi. Əllərimi açandan sonra bir göz qırpımında ayaqlarımdakı buxovu açdım, tıxacı ağzımdan çıxartdım. Sonra bütün sahilboyu qaçdım, yəqin elədim ki, doğrudan da adadayam, qitədə deyiləm. Bu qumlu çimərliklərin dövrəyə aldığı və suvaşqan gilli əsl gölü olan Marin arxipelaqının adalarından biri idi. Mənim bir əlacım var idi, səhərin açılmasını gözləməli, özümü soyuqdan qorumalı idim. Kaliforniya üçün bu gecə xüsusi ilə soyuq idi, külək iliklərimə işləyirdi, məni vic-vicə götürmüşdü. Qızışmaqdan ötrü adanın ətrafını on dəfə qaça-qaça dövrə vurdum, on dəfə də silsilə qayalıqlara dırmaşmalı oldum. Bu nəinki məni qızışdırdı, sonradan mənə möhkəm xeyri dəydi. Adanın ətrafında qaçanda ağılıma gəldi, qumların üstündə gillənəndə bir şey salıb itirməmişəm ki? Ciblərimi yoxlayanda gördüm ki, nə tapançam, nə də qatlama bıçağım var. Tapançamı söz yox ki, Sarı Yaylıq götürmüşdü, bıçağım isə görünür, hardasa qumların içinə düşüb qalmışdı.

Bıçağımı axtarmaq istəyirdim ki, birdən yenə avarların cırlıtısını eşitdim. Əvvəlcə ağılıma gəldi ki, bu Çarlidir, ancaq fikrimdən daşındım, çünki Çarli dinməz-söyləməz üzmezdi. Ürəyimə qara fikirlər gəldi. Marin arxipelağı ucqar, kimsəsiz yerdir, gecəyarısı bura üzüb gəlmək kimin nəyinə gərəkdir. Bəlkə bu Sarı Yaylıqdır? Avar yerlərinin cırlıtısı lap aydın eşidilirdi. Qayıq avarlarının tez-tez qalxıb en-

məsindən bildim ki, yalığ sahilədən bir əlli addım aralıda lile ilişib qalmışdır. Mən quru, əziyyətli öskürək səsi eşitdim. Ürəyim düşdü. Bu, Sarı Yaylıq idi. Mənimlə haqq-hesabı çürütməkdə yoldaşları ona mane olmasın deyərək o qəsəbəsindən gizləncə çıxıb təkbaşına bura üzüb gəlmişdir. Başımda fikirlər bir-birinə dolaşır. Mən balaca, ucqar adada təkəm, əlimdə silahım, yanımda yoldaşım yox. Çəkinməli olduğum bu sarı dərili vəhşi yəqin ki, mənə divan tutmağa gəlir. Bundan da pis vəziyyət ola bilməzdi, istər-istəməz özümü suya, daha doğrusu bataqlığa atdım ki, adada qalmayım. Sarı Yaylıq lilli bataqlıqdan keçib sahil tərəfə üz tutdu, çinlilərin məni adaya gətirib sonradan öz conkalarına qayıtdıqları işlək yolla onların izi ilə əks tərəfə qayıtdım.

Sarı Yaylıq arxayın idi ki, mən əli-qolu bağlı halda əvvəlki yerimdə yığılıb qalmışam, heç çəkinmirdi: ayağının altında qalan lili ucadan fırcıldadırdı. Səsi eşitdiyimdən o gəlib çıxınca sahilədən əlli addım uzaqlaşdı bildim. Bundan sonra düz bataqlığın içində uzandım. Lil soyuq, suvaşqan idi, tir-tir titrəyirdim, ancaq ayaq üstə qalxmağa qorxurdum, bilirdim ki, çinlilərin gözləri itidir. O düz birbaşə məni qoyub getdiyi yerə yollandı, hətta onun məni orda görmədikdə üz-gözünü nə şəkllə saldığını görməməyimə təəssüf etdim. Ancaq mənim əylənmək yadıma düşmürdü, dişim-dişimə dəyirdi.

Onun bundan sonra nə etdiyini güman edə bilərdim, çünki ulduzların zəif işığı altında demək olar ki, heç nə görmürdüm. Ancaq mən arxayın idim, o ilk növbədə bütün adanı dolaşdı, arxayın oldu ki, sahilə heç bir başqa qayıq yan almayıb, hər bir gəminin lildə izi qalardı.

Adadan üzüb getmədiyimə arxayın olandan sonra məni axtarmağa başladı. Üst-üstə yığılmış balıqqulaqlarına rast gələn Sarı Yaylıq bir-birinin dalınca kibrit çəkib yandırmaya başladı, mənim izimə düşüb getdi. Kibrit dənəsi hər dəfə od tutub işıq saçanda onun qəzəbli sifətini görürdüm. Yanan kükürdün iyindən boğazı acısır, bədəni əzəbli öskürəkdən əvvəlkindən bərk titrəyirdi, soyuq lilin içində tərənməyə belə qorxurdum.

İzlərin çoxluğu onu çaşırdı. Ancaq tezliklə görünür, ağına gəldi ki, mən hardasa sahiləyəm, mənə tərəf bir neçə addım atdı, sallağı oturub, gözünü uzun müddət qaranlığa zillədi. Aramızdakı məsafə vurtut on beş fut olardı, kibriti çəkmək fikrinə düşsəydi, məni görərdi.

O sahilə qayıtdı, kibrit çəkə-çəkə silsilə qayalığa çıxdı. Təhlükənin yaxınlığı məni məcbur etdi ki, xilas yolu axtarım. Qalxmağa cəsa-

rət etmədim, çünki Sarı Yaylıq yəqin ki, addımlarımın səsinə eşidərdi, sürünməyə başladım. Əvvəlki kimi çinlilərin izlərini tutub suya çatınca süründüm. Üç fut dərinliyə düşüb sahil boyu dayaz yerdən yeriməyə başladım.

Birdən ağıma bir fikir gəldi, Sarı Yaylıqın üzüb gəldiyi yalığı tapıb, üzüm aradan çıxım. Ancaq o elə bil mənim niyyətimdən xəbər tutmuşdu, sahilə düşüb, yalığın yerində olub-olmadığını yoxlamaq üçün tələsik ona yaxınlaşdı. Geri dönməli oldum. Conkanın əvvəlcə aldığı yerdən gah suyun dayaz yerindən keçərək, gah boğazacan suyun içində, gah üzə-üzə, suyu bir dəfə də olsun şappıldatmadan həmin yerdən yüz futacan aralandım. Sonra təzədən lile girib üzü üstə uzandım.

Sarı Yaylıq yenə sahilə çıxdı, bütün adanı ələk-vələk elədi, üst-üstə yığılmış balıqqulaqlarının yanına qayıtdı. Sanki onun fikrindən keçənləri oxuyurdum. Çox güman ki, o belə fikirləşirdi: heç bir canlı lil üzərində iz qoymadan nə adaya yaxınlaşa, nə də uzaqlaşa bilərdi. O ha axtarısa cəmiyi iki sıra iz gördü, biri onun yalığından, o biri də conka dayanan yerdən başlayırdı. Adada gözə dəymirdim. Deməli, mən bu izlərin biri ilə çıxıb getmişəm. O öz yalığına elə indicə yaxınlaşdı, arxayın oldu ki, orda da yoxam, gedə bilmişdim. O, bu ehtimalını yoxlamaq fikrinə düşdü, kibrit çəkib yandıra-yandıra lildən keçib getdi.

Mənim ilk dəfə uzandığım yerə çatıb ayaq saxladı: görünür, bədənimin yerini gördü. Sonra mənim izimlə suya girdi, ancaq izi tez itirdi. Üç fut dərinlikdə izləri görmək asan deyildi. Suyun çəkilməsi qurtarmadığından, o conkanın lilin üstündə qoyduğu çuxuru tapdı. Adaya başqa bir gəmi üzüb yan alsaydı, hökmən yerdə belə izi qalardı. İndi ki, belə iz gözə dəymir, aydın məsələdir, mən hardasa lilin içində gizlənilib qalmışam.

Göz-gözü görməyən zülmət gecədə nəhayətsiz bataqlıqda adam axtarıb tapmaq taya içində iynə axtarmağa bərabər idi.

Çinli bu işin nəticəsiz olduğunu hiss etdi. O adaya qayıtdı, bir müddət sahilə ələk-vələk elədi. Başdan-ayağa donmuşdum, ümidim bir ona qalmışdı ki, hövsələsi daralacaq, məni daha axtarmayacaq, bu mənə dözümlü verirdi. Nəhayət, o öz yalığına mindi, adadan uzaqlaşdı. Ancaq bu vaxt qəlbimə şübhə doldu. Bəlkə bu tələdir? Bəlkə o ona görə üzüb getdi ki, məni aldadıb sahilə çıxarsın.

Belə fikirləşdikcə, mənə elə gəlirdi ki, o üzüb gedəndə avarlarla suyu bilə-bilə şappıldadırdı. Soyuq lilin içində uzanıb qaldım. Canıma

vic-vicə düşmüşdü, belim bərk ağrıyırdı, özümü güclə ələ alırdım ki, yerimdən tərpenməyim.

Xoşbəxtlikdən gizləndiyim yerdən çıxmadım, bir saatdan sonra sahilə nə işə hərəkət edən bir kölgə gördüm. Gözümü qaranlığa dikib qalmışdım, ancaq bir şey görməmişdən əvvəl qulağım tanış, əziyyətli öskürək səsinə aldı. Deməli, Sarı Yaylıq adaya gizləncə o biri tərəfdən üzüb gəlmişdi, indi o mənim başımın üstünü birdən kəsdirmək üçün sahil boyu oğrun-oğrun gəlirdi.

Sarı Yaylığın daha səs-səmiri eşidilməsə də mən hələ saatlarla lilli bataqlığın içində uzanıb qaldım. Hərdən mənə elə gəlirdi ki, dözə bilməyib soyuqdan öləcəyəm. Ağlıma da gəlməzdi ki, belə ağır əzab-lara dözməliyəm. Mən elə düşmüşdüm ki, daha titrəmirdim. Əzələlərim, sümüklərim sızıldayırdı, bu dözülməz işgəncə idi. Su çoxdan qabarmağa başlamışdı, boğulmaqdan canımı qurtarmaq üçün fut-fut dalınca sahilə çəkildim. Suyun tam qabarması gecəyarısı saat üçdə oldu; yarımcan halda sürünüb sahilə çıxdım, Sarı Yaylıq indi üstümə atılsaydı, barmağımı da tərpedə bilməzdim.

Ancaq xoşbəxtlikdən o burda deyildi. O, məndən əlini üzüb Pedro burnunda yerləşən qəsəbələrinə qayıtmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq vəziyyəti ağır idi, canımı hər an tapşıra bilirdim. Ayaq üstə dura bilmirdim, yeriməyimə heç söz ola bilməzdi. Üst başım başdan-ayağa lile batmışdı, paltarım bədənimə dondururdu. Mənə elə gəlirdi ki, paltarımı heç vaxt çıxara bilmərəm. Barmaqlarım keyləşmişdi, qatlanmışdı, əldən-dildən düşmüşdüm, ayaqqabılarımı çıxarıncə düz bir saat çəkdi. Mən dəri qaytanları qopara bilmirdim, onların düyününü açmaq çox çətin idi. Hərdən mənə elə gəlirdi, indicə öləcəyəm.

Axır ki, çılın-çılpaq soyundum, mənə elə gəldi xeyli vaxt ötdü. Su iki addımlığımda idi, sürünə-sürünə özümü suya çatdırıb lilimi yudum. Nə ayaq üstə dura bilir, nə də yeriə bilirdim, hərəkətsiz uzanıb qalsaydım, yəqin ki, donardım. Təkcə bir əlacım qalmışdı, nə qədər ağrısam da ilbiz kimi tələsmədən sahil boyu irəli-geri sürünməli idim. Mən əldən düşüncə süründüm, şərqdə dan yeri söküləndə lap heysiz qalmışdım. Göyün üzü çəhrayı rəng aldı, günəşin qızıl diski üfəqdən boylandı, onun şüaları üst-üstə yığılmış balıqqulaqlarının üstündə düşüb qalmış bədənimə isindirdi.

Sonra mən San-Rafael çayının mənsəbindən üzüb çıxan, sərin səhər küləyinin qatıb qabağına qovduğu tanış yelkəni – “Şimal mara-

lı”nı sanki yuxuda gördüm. Yuxum tez-tez qaçırdı. Çox şey yadımda deyil. Yadımda qalan budur ki, yelkən üfəqdə görünəndə “Şimal maralı” sahilin bir neçə yüz futluğunda lövbər saldı, balaca bir şlyupka gəmidən aralandı, kayutdakı qıpqırmızı qızarmış soba gur-gur guruldayırdı, başdan-ayaga adyala bürünüb uzanmışdım, təkcə çiyinlərim, sinəm açıq idi, Çarli onları bərk-bərk sürtürdü, Neyl Parqinqton ağzımı, boğazımı yandıra-yandıra mənə qaynar qəhvə içirdirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq onu deməliyəm ki, bu çox ürəyə yatan-dı. Oklendə gəlib çıxanda vəziyyətim yaxşılaşmışdı, Çarli ilə Neylə elə gəlirdi ki, sətəlcəm olacağam. Məktəbdə oxuduğum ilk yarım ildə miss Partinqton bütün vaxtı gözləyirdi ki, bu saat mənə çox tez inkişaf edən vərəm xəstəliyi başlanacaq.

Vaxt sürətlə ötür. Elə bil ki, dünən on altı yaşım olmuşdu, balıqçı patrulunun şlyupunda üzürdüm. Nə etmək olar, mən elə bu gün səhər Çindən üzüb gələn “Biçinçi” barketinin kapitanıyam. Səhər “Biçinçi”də Neyl Partinqtonu və onun ailəsini görmək üçün Oklendə üzəcəyəm, ordan keçmişin yaxşı günlərini yada salmaq üçün Benişi-yaya Çarli Le Qrantın yanına gedəcəyəm. Bir də ki, Benişi-yaya getmək lazım deyil. Axı bu yaxınlarda toy olacaq, bu məclisin səbəbkarı da mənəm. Gəlin Alisi Partinqtondur, Çarli toyda sağdışlığı boynuna götürdüyündən o özü Oklendə gəlməli olacaqdır.

KİŞİ SƏDAQƏTİ

– Bilirsən nə var, gəl zər ataq.

– Oldu, – o birisi cavab verib komanın bir küncündə ayaq xizəyini təmir edən hinduya tərəf döndü. – Ey, Bilbidem Olsonun yanına gedib de ki, xahiş edirik zərlərini bizə versin, oynayıb qaytarırıq.

Fəhlələrin maaşından, yanacaqdan, ərzaqdan söhbət gedəndə birdən bu gözlənilməz xahiş Bilbidemi çaşırdı. Bundan başqa, hələ ertə idi, o, ağaların – xüsusilə Pentfild və Xatçinson kimi ağaların işlərini görüb qurtarmamış zər atdıqlarını və ya kart oynadıqlarını görməmişdi. O yukonlu əsl hindu kimi təəccübləndiyini heç vəchlə bürüzə verməyib əlcəklərini əllərinə keçirib komadan çıxdı.

Səhər saat doqquz olsa da hava hələ qaranlıq idi, komanı şam ağacından qayrılmış stolun üstündəki qarmaqarışlıq, bulaşlıq qalay qab-qabığı arasında piy şam işıqlandırır. Şamı uzunboğazlı viski butul-

kasına keçirmişdilər, butulkanın boğazında saysız-hesabsız şamların piyi kiçik sırsıralar kimi donub qalmışdı. Komanın tənha otağında stolun üstündəki kimi hərəc-mərclik idi. Komanın arxa divarında yorğan-döşəyi yığışdırılmamış iki taxt görünürdü.

Lorens Pentfild və Korri Xatçinson zahiri görkəmlərindən heç kimin ağına da gəlməsə milyoner idilər. Onların görkəmində heç bir qeyri-adilik yox idi. Onlar Miçiqaq meşə qıranlarının düşərgəsində başqalarından heç nə ilə seçilməzdilər. Ancaq bayırda qaralan çalaların dərinliyində onlarca adam gündə on beş dollar alıb daş təbəqələri xırdalayır, başqaları dolamaçarı hərləyir, şurflardan¹ qum, qızıl, süxur çıxarırdılar. Hər gün min dollarlıq qızıl çıxarılırdı ki, bu da Bonanzanın ən dövlətli krallarından sayılan Pentfildin və Xatçinsonun idi.

Bilbidem çıxıb gedəndən sonra araya çökən sükutu Pentfild pozdu. O, bulaşq qab-qasıği stolun boşaldılmış tərəfinə çəkdi, barmaqları ilə stolu taqqıldatmağa başladı. Xatçinson his eləyən şamın közünü götürdü, fikirli-fikirli közü baş və şəhadət barmaqları arasında yaydı.

O birdən dilləndi:

– İkimiz də çıxıb gedə bilsəydik, nə yaxşı olardı. Heç zər atmalı da olmazdıq.

Pentfild qaşqabaqla ona baxdı.

– Sənin bu lənətə gəlmiş tərsliyin olmasaydı, heç mübahisə də eləməzdik. Sən ancaq şeylərini yığışdırıb yola düşərdin. Mən işlərə göz olardım, gələn il gedərdim.

– Mən niyə gedim? Mənim yolumu axı gözləyən yoxdur.

Pentfild onun sözünü ağızda qoydu:

– Bəs qohum-qardaşın?

Xatçinson sözünə davam etdi:

– Səni isə gözləyirlər. Bilirsən kimi nəzərdə tuturam.

Pentfild qaşqabağını sallayıb çiyinlərini atdı:

– Gözləyər.

– Axı o iki ildir gözləyir.

– Bir il də gözləsə qocalmaz.

– Axı onda üç il olacaq? Ay kişi, bir ağına vur, üç il dünyanın bu başında, bu lənətə gəlmiş cəhənnəmdə ilişib qalmaqlar?! – Xatçinson əllərini məyusluqla yellədi.

O öz şərikindən kiçik idi, iyirmi altıdan artıq yaşı olmazdı. Sir-sifətindən qəm-qüssə yağırdı, çoxdan bəri arzusunda olduğu şeylərdən məhrum olan tək kədərlənirdi. Pentfildin üz-gözündən, donqar çiyinlərindən kədər, məyusluq tökülürdü.

O dedi:

– Dünən gecə yuxuda gördüm ki, Zinkengildəyəm. Musiqi çalınır, stəkanların cingiltisi, hay-küy, qadın gülüşü eşidilir, yumurta sifariş verirəm, hə, ser. Həm bərk bişmiş, həm ilıq yumurta, qayğanaq və omlet¹ də, bunları elə aşırıram ki, bişirib çatdırı bilmirlər.

Xatçinson onun sözünü acgözlüklə kəsdi:

– Mən isə salat, üstünə göyörti səpilmiş bifşteks sifariş verərdim, yanında göy soğanı, turpu dişlərim arasında xırçıldayaydım.

Pentfild ah çəkdi:

– Mən bunların hamısını yumurtadan sonra sifariş verərdim, yuxudan ayılmasaydım.

O döşəmənin üstündəki sınıq-salxaq bandconu götürüb simlərinə fikirli-fikirli toxundu. Xatçinson diksinib dərinəndən ah çəkdi. Pentfild sən bir melodiya çalanda o gözlənilməz qəzəblə qışqırdı:

– Saxla! Adam dəli olar! Dözmək olmur.

Pentfild bandconu taxtın üstünə atıb qıraətlə oxudu.

Açıb gizli həsrətimi!²

Oxuyuram mən beləcə:

Yaddaşımın qaranlığı
Axıb gedir,
keçir gecə.
Bir şəhərom, dan yerinin
Şəfəqindən sökülürəm.
Xatirələr əzabında
Öz içimə çəkilirəm.
Qəlbim yenə düşür oda,
O geydiyim frak mənim
Gör nələr salır yada.

Onun yoldaşı başını ağır-ağır əlləri üstünə endirdi. Pentfild təzədən stolun üstünü yeknəsəq şəkildə taqqıldatdı. Sonra nəzərini qarının

¹ Omlet – un və südlə çalınmış qayğanaq

² Şeyrlərin tərcüməsi Musa Ələkbərlinindir

bərkdən açılması cəlb elədi. Qapının üstünə ağ qırov örtük kimi çökmüşdü. Pentfild pəsdən oxudu.

Ağıldadı qoyun, quzu...
Neçə ümid, neçə arzu
Bir quş kimi süzüb gedir...
Qızıl balıq dağ çayından
Dəryalara üzüb gedir...
Ürəyimdə bir soda var:
Yeri dinlə, göyü dinlə!
Haçan mənim məhəbbətim
Qovuşaram mən sənənlə?!

Bilbidem gəlib çıxdı, zərləri stolun üstünə atdı, yenə araya sükut çökdü. O dedi:

– Yaman soyuqdur. Olson mənə dedi, Yukon dünəndən donub.

Pentfild Xatçinsonun çiyinlərini şappıldadıb qışqırdı:

– Eşitdin, dostum? Kim udsa, o sabah bu vaxtı xoşbəxt diyarın yolunda olacaq.

O içində zərlər olan stəkani şən-şən silkələdi.

– Nə oynayırıq?

Xatçinson cavab verdi:

– Poker¹. At görüm.

Pentfild stolun üstündəki qab-qasığı itələyib şaqqıltı ilə aşağı saldı, zərləri stolun üstünə atdı. İkisi də tələsik öyildi. Heç biri qoşa düşməmişdi, ən böyük say beş idi.

Pentfild içini çəkdi:

– Boş xanə.

Çox götür-qoydan sonra o, zərlərin beşini stəkana yığdı. Xatçinson dedi:

– Sənin yerinə olsaydım, beşi saxlardım.

Pentfild:

– Yox! İndi gör nə olacaq! – deyib zərləri atdı.

Yenə heç biri qoşa düşmədi. Bu dəfə ikidən tutmuş altıyaçan düşmüşdü.

Pentfild inildədi:

– Yenə fərli bir şey düşmədi. Korri, sən daha atma. Sən uddun.

¹ *Poker* – qumar oyunlarından biri

Yoldaşı dinməzəcə zərləri yığdı, stəkanın içində cingildətdi, qolaylanaraq stolun üstünə atdı, gördü ki, ona da altı ilə boş xanə düşdü. O altılığı saxlayıb qalan dörd zəri yığaraq dedi:

– Hər halda heç-heçə, ancaq mən qoşa bir zər istəyirəm. Budur, udacam.

Stolun üstünə iki, üç, dörd. Beş və Pentfildəki kimi boş xanə düşdü. Xatçinson ah çəkdi:

– Belə hadisə yüz ildə bir dəfə olur.

Pentfild zərləri tələsik ovucuyaıb təzədən atdı.

– “Milyonda bir dəfə”. – Üç beşlik düşdü, o, stəkani xeyli silkələdi, zərləri nəhayət, bir də atanda bir beş də düşdü. Xatçinson sanki hövsələsinə lap itirdi.

Ancaq onun üç altılığı düşdü. Onun oyun yoldaşının gözlərində inamsızlıq, baxışlarında isə təzədən ümid parladı. Bir altılıq düşsəydi, o buzun üzəri ilə Şor Sulara, Şatlara yollanardı. O stəkani silkələdi, istədi atsin, tərəddüd etdi, stəkani yenə də silkələməkdə davam etdi.

Pentfild qəzəblə qışqırdı:

– At! At! Bizi incitmə. – O həyəcanını gizlətmək üçün stolun qırağından elə yapışdı ki, dırnaqları öyildi.

Zərlər diyirləndi. Stolun üstündə altılıq göründü. Onlar yerlərində donub qalaraq altılığa tamaşa edirdilər. Araya uzun müddət sükut çökdü. Xatçinson altdan-altdan oyun yoldaşına nəzər saldı. Pentfild onun baxdığını görüb özünü soyuqqanlı göstərmək üçün tərs-tərs gülümsündü.

Xatçinson yerindən sıçrayıb qalxaraq güldü. Gülüşü əsəbi və port idi. Bu oyunda udmaq uduzmaqdan çətin idi. Xatçinson dostuna yaxınlaşdı, amma dostu onun üstünə bir düşdü ki, gəl görəsən.

– Sus, Korri. Mən bilirəm nə demək istəyirsən, deyirsən ki, mənim getməyimi istəyirsən və sairə və ilaxır. Yaxşısı budur ki, dinmə. Detroytda qohumların yolunu gözləyir, buna görə də sən getməlisən. Bir də ki, sən mənə istəyimi yerinə yetirə bilərsən.

– Necə yəni?

Pentfild onun baxışlarından ürəyindən nə keçdiyini tutub, açıq demədiyi fikrini duyub dedi:

– Necəsini deyim. Sən onu bura gətirə bilərsən. Fərq bunda olar ki, toy San-Fransiskoda yox, Dousonda olar.

Korri Xatçinson etiraz etdi:

– Ağlın çəşib, nədir?! Mən onu necə götürürəm. O mənim bacımdır, qohumumdur, mən onu heç tanımıram da. Özün başa düşürsən ki, bizə ikilikdə yola çıxmaq olmaz. Sənlə mən bilirəm ki, arada heç nə ola bilməz. Ancaq başqaları bu haqda nə deyirlər?

Pentfild boğuş səslə söyüş söyüb başqalarını Alyaskadan daha isti yerə göndərdi.

Onun şəriki sözünə davam etdi:

– Əgər sən mənə qulaq assaydın, öz alicənablığını gözə soxmasaydın, indiki şəraitdə ən yaxşısı budur ki, bu il mən sənə getməyə icazə verəm. Gələn ilə cəmi-cümlətani bir il qalıb; mən o vaxt gedib kefə baxaram.

Pentfild yola düşməkdən özünü güclə saxlayaraq başını yellədi:

– Dostum, Korri, özünə nahaq zəhmət vermə. Mən sənə xeyir-xahlığını qiymətləndirirəm, ancaq olmaz. Mən sənə burda mənim əvəzimdə can qoyduğunu bilib-bilə orda sakit oturma bilmərəm.

Birdən ağluna qəribə bir fikir gəldi. O taxtın üstünə atıldı, tələsiklikdə bütün yorğan-döşəyi alt-üst elədi, bloknotla, qələm tapdı, stolun dalına keçib oturdu, tələsik və inamla yazmağa başladı.

– Hə, al bunu, – deyib əlindəki kağızı şərikinin ovcuna qoydu. – Təkcə ünvanına çatdır, hər şey yoluna düşər.

Xatçinson kağızı oxuyub yerə qoyaraq şübhə ilə dedi:

– Hardan bilirsən qardaşı bu daldabucaq yerə gəlmək istər?!

Pentfild sözünün üstündə inad edib deyirdi:

– O mənim, bacısının xatirinə razılaşar. İş bundadır ki, qardaş nər-mənazikdir. Mən istəmirəm ki, qız tək onunla gəlsin. Sən yanlarında olsan heç nədən qorxum yoxdur. Gedib çatan kimi Friskoya get, hər şeyi ona başa sal. Ordan Şərqi özünü küllərin yanına yollan. Yazda onların dalınca gələrsən. Ondən yəqin ki, xoşun gələcək. Bura bax, rastlaşanda tanıyarsan.

Bu sözləri deyib saatın qapağını açdı, qapağın içindəki şəklə göstərdi. Korr Xatçinson şəklə tamaşa etdikcə heyran qaldı.

Pentfild sözünə davam etdi:

– Onun adı Meyblərdir. Mən yeri gəlmişkən səni başa salım ki, onların evini tapasan. Fransiskoya gəlib çatdın kebl tutub de: “Mirdon avenyüyə, Holmsın evinə sür”. Hələ Miridon-avenyü deməsən də olar. Faytonçuların hamısı məhkəmə hakimi Holmsın harda yaşadığını bilir.

¹ Keb – İngiltərədə biratlı fayton

Pentfild sözünə fasilə verib dedi:

– Bilirsən nə var, sən mənə bəzi şeylər alsaydın pis olmazdı, məsələn... məsələn.

Xatçinson gülümsünə-gülümsünə onun fikrini tamamladı.

– Ailəli adama lazım olan şeylər.

Pentfild cavabında pərt-pərt gülümsündü.

– Hə, düz bilmisən. Süfrələr, salfetlər, döşəkağırlar balıqçular və sairə. Yaxşı servis. Axı o buralara alışıncə onun üçün çətin olacaq. Aldığın şeylərin hamısını Berinq dənizi ilə yola sala bilərsən. Bir də, yaxşı olardı ki... Royal barədə nə deyə bilərsən.

Xatçinson bu fikrə ürəkəndən şərik oldu. O, özünün etiraz etdiyini unutdu, üzərinə qoyulan vəzifəni onu get-gedə artıq cəlb edirdi. Söhbətlərinə qurtarıb ikisi də ayağa qalxanda o dedi:

– Lorens, Allah haqqı, dəbdəbə ilə gətirib gəlləm. Bişirib-düşürməyi də, itlərə qulluq etməyi də öhdəmə götürürəm, qardaşıma da ancaq bacısının rahatlığını fikirləşmək, bir də ki, mənim yadımdan çıxan şeyləri etmək qalar, əslinə qalsa mən çalışaram ki, heç bir şey unutmuyam.

Ertəsi günü Lorens Pentfild dostunun əlini axırıncı dəfə sıxdı, onun və itlər qoşulmuş kirşənin donmuş Yukon çayı ilə yuxarı, Şor suya, gen dünyaya yollanmağına tamaşa etdi. Pentfild Bonazedəki mədəne qayıtdı, burda adamın ürəyi daha çox sıxılırdı, uzun qışı dözümlə qarşıladı. İş başından aşırı, fəhlələrə göz qoymalı, torpağın dəyişkən damarını kəşfiyyatına rəhbərlik etməli idi, ancaq iş onu məşğul etməirdi. Ta tərənin üstündə mədənlərin arxasında yeni, taxtadan tikilmiş koma başa çatınca heç bir şey ürəyindən olmadı. Bu, möhkəm tikilmiş gözəl bir koma idi, üç rahat otağı var idi. Onun hər bir tiri çox yaxşı yonulmuşdu, dülqərlərə gündə on beş dollar vermək adamın hünəri deyildi. Ancaq Meybl Holms üçün tikilən evdən söhbət gəndə Pentfild heç bir xərc-xəsəret qorxuzmurdu. Onun başı komanı tikməyə qarışmışdı, oxuyurdu.

Haçan, mənim məhəbbətim,
Qovuşaram mən sənə?!

Bundan başqa o, stolun üstündən təqvim asdı, hər səhər yuxudan duran kimi təqvimin üstündən xətt çəkirdi, bahara nə qaldığını, şərikinin Yukon çayının buzları üstündə çaparaq nə vaxt gələcəyini hesablayırdı. Pentfild heç kəsə icazə vermirdi ki, təzə komada gəcələsin.

Meybl gəlib çıxınca koma təzəcə rəndələnmiş dirəklər kimi təzə qalmalıdır. Tikinti başa çatanda Pentfild qapılardan qıfıl asdı. Pentfildin özündən başqa heç kəs ora girmirdi, o özü də saatlarla orada qalırdı, içəridən çıxanda üz-gözündə qəribə nəvaziş, baxışları isə şən və mülayim olurdu.

Dekabrda Korri Xatçinsondan məktub gəldi. O, Meybl Holmsla təzəcə tanış olmuşdu. Korri yazırdı, qız Lorens Pentfildə layiq qızıdır, onun arvadı məhz belə olmalıdır. O, qıza heyran olmuşdu, bu məktub Penfildin səbrini kəsdi. İndi məktublar bir-birinin dalınca gəlirdi, bəzən də poçt ləngiyəndə ikisi, üçü birdən gəlirdi. Bütün bu məktublarda gah Korrinin elə bu dəqiqə Holmslardan gəldiyindən, ya da Korrinin Holmsgilə getdiyindən, gah da Korrinin indicə Holmsgildə olduğundan danışılırdı. O, deyəsən San-Fransiskonu tərk etməyə tələsmir, Detroyta getməyini heç yada salmırdı.

Lorens Pentfildə elə gəldi ki, şəriki qohum-qardaşını yaddan çıxarıb Meybl Holmsın yanında çox olur. Hərdən Pentfild görürdü ki, bu onu narahat edir. Ancaq ciddi narahatçılığa dəyməzdi, çünki o Meybl və Korriyə yaxşıca bələd idi. Meyblın məktubları da öz növbəsində Korri barədə idi. Söhbət qızın gəlişindən, Dousonda toy olmasından gedəndə Meybl qətiyyətsizlik göstərirdi. Pentfild ona şən məktublar yazırdı, ona elə gəlirdi qızın qorxusu utancaqlıqdan yox, çətinliklər, təhlükələr qarşısında onu gözləyən məhrumiyyətlərdən doğur.

Ancaq üzücü intizar və qurtarmaq bilməyən qış özünü göstərirdi. İşlərə başçılıq etmək, yer damarının kəşfiyyatı onun başını qatmırdı, yanvarın axırlarında Pentfild qumar stolunun arxasında fikrini bir qədər dağıtmaq üçün Dousona tez-tez gedib-gəlməyə başladı. O, qumarda udurdu, hərçənd maddi vəziyyəti ona uduzmağa da imkan verirdi, faraon¹ oynayanlar arasında “Pentfildin əli gətirir” ifadəsi dil-dən-dilə düşdü. Fevralın ortalarındakə bəxti gətirdi. Demək olmazdı ki, nə vaxtdan uduzmağa başladı, çünki iri bir oyundan sonra o daha əlinə kart almadı.

Bu dəfə qumar oyunu “Opera”da keçirilirdi, bir saat ərzində Pentfildin hər kartı uddu. Kart paylayan kartları qarışdırınca stolun yiyəsi Nik İnvud bərkənd dedi:

– Öz aramızdır, Pentfild, deyəsən şərikiniz vaxtını boş keçirmir?

Pentfild cavab verdi:

– Hə, Korri əylənməyi yaxşı bacarır. Bir də ki, o buna layiqdir. Nik İnvud güldü.

– Əlbəttə, özü bilən yaxşıdır, ancaq əylənmək evlənmək deyil. Təəccübünü gizləyə bilməyən Pentfild inamsız-inamsız soruşdu:

– Korri evlənib, yox a?

İnvud cavab verdi:

– Bəli. Bu səhər poçtu gətirən Frisko qəzetində yazılıb.

Pentfild halını heç pozmayaraq səbirlə soruşdu:

– Qız kimdir görən? – Arxayın idi ki, onu masqaraya qoyurlar, hər an qəhqəhə səsi eşidilə bilər.

Nik İnvud cibindən qəzet çıxartdı, qəzetə göz gəzdirə-gəzdirə dedi:

– Ad yadımda qalmır, ancaq deyəsən Meybl...Meybl...aha, bax, tapdım: Meybl Holms, məhkəmə hakimi Holmsın qızı...

Lorens Pentfild ürəyində narahatçılıqla götür-qoy etdi ki, görsün Şimalda bu ad birinə məlumdur, ya yox, amma özünü heç o yola qoymadı. O, qulaq asanların üzlərini sakitcə gözdən keçirdi, ürəyinə gəlirdi ki, birdən-birə özünü ələ verdi, ancaq onların üz-gözündən adicə maraqlandıqları bilinirdi. Bu vaxt üzünü İnvuda tərəf çevirib sakitcə, əsəbiləşmədən dedi:

– Nik, bax, bu beş yüz dollardan mərc gəlirəm ki, qəzetdə belə bir şey yoxdur.

O, Lorensə anlaşılmaz şəkildə gülümsünə-gülümsünə baxıb dedi:

– Yox, əzizim, sizin pulunuz mənə görə deyil.

Pentfild istehza ilə:

– Mən elə də bilirdim-deyib stola tərəf çevrildi, məqaləni diqqətlə bir də oxudu, birdən Lorens Pentfildə'sarı sərt döndü.

O, həyəcanla, tələsik dilləndi:

– Pentfild, qulaq asın. Mən bu işi belə qoya bilmərəm.

Pentfild kobudcasına soruşdu:

– Nəyi?

– Sizin deməyinizdən belə çıxır ki, mən yalan danışırım?

– Yox, elə demək istəmədim. Mənə belə gəlir ki, sizin zarafatınız tutub.

Kart paylayan oyunçu sözə qarışdı:

– Centlmenlər, pul qoyursunuzmu?

İnvud üst-üstdən təkrar edirdi:

¹ Faraon – bakkaraya oxşar qumar oyunu

– Axı sizə deyirəm ki, bu doğrudur.
– Beş yüz dollarımdan mərc gəlirəm ki, qəzetdə belə şey yoxdur.
Pentfild içində qızıl tozu olan ağır kisəni stolun üstünə atdı.
– Pulunuz mənə görə deyil, madam ki, inad edirsiniz... – İnvud bu sözləri deyə-deyə qəzeti Pentfildə verdi.

Pentfild baxdı, ancaq gördüklərinə inana bilmədi. O, başlığa göz gəzdirdi: “Şimaldan cavan Lohinvar¹ çapa-çapa gəlirdi” məqaləsini oxudu, Meybl Holmsla Korri Xatçinsonun adlarını yanaşı gördü. Bu vaxt o, birinci səhifəyə baxdı, qəzet San-Fransiskodan idi.

O, qısaca gülüb dedi:

– İnvud, pullar sizindir. Bir halda ki, mənim şəririm kefə başladı, qabağında çətin duruş götürmək olar.

Sonra Pentfild məqaləni əlinə götürdü, onu kəlmə-kəlmə tələmədən oxudu. Şəkk-şübhə ola bilməzdi. Korri Xatçinson, doğrudan da Meybl Holmsla evlənmişdi. Məqalədə yenicə evlənən haqqında “Bonanzanın krallarından biri lorens Pentfildin şeriki (San-Fransisko mühitində hələ unudulmamışdı) onunla birlikdə Klondaykın bir çox sərvətlərinin yiyəsi” deyilirdi. Sonra ən axırda: Belə deyirlər ki, mister və missis Xatçinson bir müddətə Şərqə-Detroyta gedəcəklər, ancaq özlərinin əsl bal aylarını əfsanəvi Klondaykdakı səyahətdə keçirəcəklər”.

Pentfild ayağa qalxıb bu ara tərəziyə qoyulan beş yüz dollarlıq kisəni götürdü:

– İndicə qayıdıram. Yerimi saxlayın.

Pentfild küçəyə çıxıb Sietldən qəzet aldı. Bu qəzetdə faktlar eyni idi, ancaq məqalə qısa idi. Şübhə yox ki, Korri ilə Meybl evlənilər. O, “Opera”ya qayıtdı, yerini tutub təklif elədi ki, kim banka nə qədər istəyir, pul qoysun.

Nik İnvud kart paylayana başı ilə işarə edərək güldü.

– Görürəm ki, sizə genişlik lazımdır. Mən şirkətin anbarlarına baxmaq istəyirdim, ancaq getməli olmadım. Bacarığınızı göstərin, görək.

Lorens Pentfild nəyə qabil olduğunu göstərdi: iki saatlıq qızğın oyundan sonra kart paylayan təzəcə ağzına aldığı siqaretin ucunu dişlədi, kibrit çəkib yandırdı, elan etdi ki, bankdakı pul qurtarmışdır.

Pentfild qırx min pul uddu. O, Nik İnvudun əlini sıxıb bildirdi ki, bu onun axırıncı oyunudur.

Heç kəs bilmirdi, heç kəsin ağına da gəlmirdi ki, ona zərbə – özü də ağır zərbə vurulmuşdur. O zahirən heç dəyişilməmişdi. Bütün həftəni həmişəki kimi işi-gücü ilə məşğul oldu, ancaq şənbə günü toy mərasimini təsvir edən Portlend qəzeti gözünə dəydi. Onda o, mədəni dostlarından birinə tapşırıb itləri qoşaraq Yukon çayı boyunca yuxarı yollandı. Şor Sulara tərəf getdi, sonra Ağ çaya döndü. Beş gündən sonra yerli hinduların düşərgəsini gördü. Axşam qonaqlıq oldu, Pentfild məclisin yuxarı başında başçının böyründə oturmuşdu. Ertəsi günü səhər o, itləri geri Yukona tərəf sürürdü, ancaq indi o tək deyildi. Gənc skvo o axşam onun itlərini yedirdi, gecələmək üçün yer hazırlamaqda ona kömək etdi. Uşaqlıqda qızın sür-sümüyünü ayı əzmışdi, o axsayırdı. Adı Laşka idi. Əvvəlcə naməlum ölkədən gəlmiş, ona bir kəlmə belə söz demədən, ona bir nəzər salmadan alıb naməlum ölkəyə aparılan yad, ağ adamdan qorxurdu.

Şimalda yaşayan ağ adamların çoxusunun aldığı hindu qızlardan fərqli olaraq Laşkanın bəxti gətirdi. Dousonda onları birləşdirən büt-pərəst nikahı ağların mərasim keşişi təsdiq etdi. Dousonda Laşkaya hər şey qəribə yuxu kimi göründü, Pentfild onu Bonanzaya aparıb tərənin başındakı yeni komada yerləşdirdi. Lorens Pentfildin hindu qızını alması, onunla bir yastığa baş qoyması, bir damın altında yaşaması bir o qədər təəccüb doğurmadı, ancaq onun kilsədə nikah kəsdirməsi sensasiyaya səbəb oldu. Kilsədə kəbin kəsdirmək? Bunu heç kəs başa düşə bilmirdi. Ancaq Pentfildə işləri olmadı, yerli mühit bir işdən zərər görməsə, onu çək-çevirə salmırdı. Pentfildi ağ qadınlar sahibə olduğu evlərə əvvəlki kimi dəvət edirdilər: kişilərin bir çoxu onun zövqünü bəyənmişlər də, onu hindu qadınla nikahsız yaşamaq üstündə məzəmmət etmək olmazdı.

San-Fransiskodan daha məktub gəlmirdi. İçində poçt olan altı narta¹ Böyük Qızılbalıq yaxınlığında məhv olmuşdu. Bundan başqa Pentfild bilirdi ki, yeni evlənənlər artıq Klondaykda olmalıdır. Onların toydan sonrakı səyahəti sona çatır, o iki il, qurtarmaq bilməyən iki ili belə səyahətin arzusunda olmuşdu. Bu fikirlərdən dodaqları acı-acı büzülür, ancaq o, hisslərini gizlədir, Laşkaya qarşı daha mehriban olurdu.

¹ Narta – Şimalda it və ya maral qoşulan xizək

¹ Valter Skottun “Marmion” poemasının qəhrəmanlarından biri.

Mart qurtardı, aprelin axırına az qalmışdı ki, bir dəfə səhər tezdən Laşka ondan icazə istədi ki, koması çaydan bir neçə mil aşağıda olan sivaş Pitinin yanına getsin. Əslə Styuart çayı sahilindən olan Pitin arvadı hindu qadın ona xəbər göndərmişdi ki, uşağı xəstələnib, təbiətən əsl ana olan Laşkaya elə gəlirdi ki, uşaq xəstəliklərindən yaxşı baş çıxarır, tale özünə hələ övlad qismət etməyincə başqalarının uşaqlarına dayəlik etməyə hazırı.

Pentfild itləri nartaya qoşdu. Laşkanı nartaya mindirib Bonanza çayının mənəbi ilə aşağı yollandı. Havadan bahar ətri gəlirdi. Yerin üzəri hələ də qarlı örtülü olsa da, şaxta əvvəlki kimi qarsımır, suyun şırıltısı eşidilirdi, qışın şaxtası zəifləyirdi. Bəzi cıgırlarda buz ərimişdi, su basmışdı, donu açılmış yerlərdən dövrə vurub keçməli olurdular. İki nartanın keçə bilməyəcəyi yerdə Pentfild yaxınlaşan zınqırov səslərini eşidib itləri saxladı.

Çayın dirsəyi tərəfdən ağır yüklənmiş nartaları çəkən yorğun itlər qoşulmuş narta göründü. İtləri qovan kişinin görkəmində Pentfildə tanış nəşə göründü. Nartaların dalınca iki qadın gəlirdi. Pentfild təzədən sürücüyə nəzər yetirdi, bu Korri idi. Pentfild dayanıb gözləyirdi. Sevinirdi ki, Laşka yanındadır. Fikirləşirdi ki, bundan yaxşı görüş istəsəydin də təşkil edə bilməzdin. Gözləyirdi, fikrinə gətirmək istəyirdi, onlar nə deyəcəklər, nə deyə bilərlər. Onun danışmağı artıq idi, izahatı gərək onlar verəydilər, o onların izahatını dinləməyə hazır idi.

Qoşqular bərabərləşəndə Korri onu görüb itləri saxladı.

Korri:

– Salam, dost! – deyib əlini uzatdı.

Pentfild onun əlini soyuq və dinməzəcə sıxdı. Bu ara qadınlar yaxınlaşdılar, o ikincinin Dora Holms olduğunu gördü. Pentfild xəz papağını çıxarıb onun əlini sıxdı, Meyblə tərəf döndü. Gözəl, sevincək Meybl özünü ona sarı atdı, ancaq Pentfildin əl vermək üçün əlini uzatdığını görüb özünü itirdi. O istəyirdi desin: “Salam, missis Xatçinson” sözləri nədənsə boğazında ilişib qaldı, o ancaq mızıldandı:

– Salam.

Vəziyyət elə xoşagəlməz, ortada elə pörtlik oldu ki, o sevinə bilərdi. Meybl sevindi, həyəcanlandı. Vasitəçi kimi götürdükləri Dora dilləndi:

– Lorens, bura baxın, nə olub ki?

Korri onun cavab verməsinə imkan verməyib qolundan tutub dartdı, onu qırağa çəkdi.

O, gözləri ilə Laşkaya işarə edərək pıçıltı ilə soruşdu:

– Dostum, bu nə olan şeydir?

Pentfild istehza ilə dilləndi:

– Korri, sənə nə borcuna?

Ancaq Korri ondan əl çəkmədi:

– Bu skvo sənə nartanda nə edir? Onlara nə deyim, məni yaxşıca işə saldın. Əminəm ki, bir söz tapıb deyərsən. O kimdir? Kimin skvosudur?

Bu an Lorens Pentfild öz zərbəsini endirdi. Bu zərbəni endirəndə sakit idi, ona edilən bədxahlığı əvəzini çıxırdı, elə bil ürəyindən tikan çıxırdı.

O dedi:

– Bu mənim skvomdur. İcazənizlə, missis Pentfild. – Korri Xatçinsonun nəfəsi təngidi. Pentfild üzünü döndərüb qadınlara yaxınlaşdı. Meyblin üz-gözündən narazılıq yağır, sanki o, ağzını açıb danışmaq istəmirdi. O, heç nə olmaybmış kimi Doraya müraciət elədi:

– Səyahətiniz necə keçdi? Dayanacaqlarda çox dondunuz?

Sonradan Meyblə nəzər salıb soruşdu:

– Missis Xatçinson necədir?

Dora onu qucaqlayıb silkələdi:

– Səfehə bir səfeh! Deməli, siz də oxumusunuz? Deməli, ona görə özünüzü belə aparırdınız?

O mızıldandı:

– Mən... mən başa düşə bilmədim.

Dora sözünə ara vermədi:

– Gələn nömrədə düzəliş verdilər. Ağlımıza da gəlməzdi ki, qəzetin bu nömrəsi sizin əlinizə düşər. O biri qəzetlərdə hər şey düz idi. Ancaq əlbəttə, bu lənətə gəlmiş səhifə sizin əlinizə düşübmiş.

Pentfild onun sözünü kəsdi:

– Dayanın, siz nə deyirsiniz? – Onun ürəyi gözlənilməz qorxudan sıxıldı. Pentfild özünü uçurumun kənarında hiss etdi.

Dora isə dil-boğaza qoymurdu.

– Bilirsiniz, Meyblə mənim Klodayka gedəcəyimiz məlum olanda “Həftəlik”də bildirdilər ki, bizim Mirdon avenyüdə yerimiz görünəcəkdir.

– Onda, deməli...

Dora dilləndi:

– Missis Xatçinson mənəm. Siz elə bildiniz ki, Meybl ərə gedib? Pentfild tələsmədən dilləndi:

– Bəli. İndi başa düşdüm. Reportyor adları çaşbaş salıb. Sietle və Portlend qəzetləri bunu olduğu kimi çap edib.

O susdu. Meybl təzədən ona tərəf döndü, Pentfild gördü ki, qız gözləyir. Korri öz mokasininin cırıq burmuna diqqətlə baxırdı. Dora işə altdan–altdan nartda sakitcə oturmuş Laşkaya tamaşa edirdi. Lorens Pentfild düz qarşısına, ümitsiz gələcəyə boylanır, orda itlər qoşulmuş nartanı, özünü, yanında da axsaq Laşkanı görürdü.

Sonra o, çox adi şəkildə Meyblın gözlərinin içinə baxaraq dedi:

– Bağışlayın. Belə bir səhv mənəm ağılıma da gəlməzdi. Mən elə bildim ki, Korriyə ərə gedibsiniz. Orda, nartadakı missis Pentfildir...

Meybl Holms özünü itirib bacısına tərəf döndü, sanki çətin səfərin bütün ağırlıqları birdən üstünə düşdü. Dora ondan yapışdı. Korri Xatçinson hələ də gözlərini mokasinindən çəkə bilmirdi.

Pentfild ona, qadınların ikisinə də nəzər salıb, nartalara tərəf getdi.

O, Laşkaya dedi:

– Getmək lazımdır. Pitin uşağı bizi bütün günü gözləyə bilməz.

Uzun qırmanc havada vıyıldadı, itlər nartanın yan qayıqlarını dartdı, nartalar tərpendi, irəli cumdu. Pentfild dönüb qışqırdı:

– Korri, qulaq as! Sən köhnə daxmanı tuta bilərsən. İndi köhnə daxma boşdur. Mən təpənin başında təzəsini tikdirmişəm.

LİT-LİTİN ƏRƏ GETMƏSİ

Con Foks viskinin, demək olar ki, bütün il boyu bərk olduğu, donduğu, ona görə də ondan pres-pəpye¹ kimi istifadə etmək mümkün olan yerə gəlib çıxanda uşaqlıqdan həyata açıq gözlə baxmayan başqa macərə axtaranlardan fərqli olaraq idealların, illüziyaların əsiri olub qalmadı. Uzaq Qərbdə anadan olub böyüyən Con Folksun ağılı iti olmasa da, sağlam düşüncəli, işgüzar, qoçaq adam idi, hər şeyə açıq gözlə baxırdı. Bu da onun Kanadada yeni sahədə müvəffəqiyyət qazanmasını təmin edirdi. O, Qudzon körfəzi şirkətinin adi xidmətçisi kimi bələdçilərlə avar çəkir, hər cür işdən yapışırdı. Odur ki, irəli tez çəkildi. Mələklər istehkamındakı alverə başçılıq etməyə başladı.

¹ Pres-pəpye – yazını qurulamaq üçün alət

Con Foks hər şeyə adi gözlə baxırdı, ona görə də yerli tayfadan olan bir qızı aldı, ər–arvad sözün əsl mənasında xoşbəxt oldu. Çünki o, başqa iradçı kişilərdən deyildi, belələri nə işləyə bilir, axırdan–axıra öz həyatlarını cəhənnəm əzabına döndərirdilər. O, taleyindən çox razı idi. Şirkətə can–başla qulluq edirdi, bir müddətdən sonra sayılan işçilərdən biri oldu. Arvadı öləndə tayfası onun cəsədini götürüb yerli qayda–qanunla ağac başında dəmir yeşikdə basdırdı.

Arvadı Foks üçün iki oğlan doğmuşdu. Şirkət onun vəzifəsini artıranda o da oğulları ilə uzaqlara Şimal Qərbin ucu–bucacağı görünməyən ərazisinə – Günah Qayasına yollandı. Orda onu dəri alveri kimi mühüm sahədə yeni vəzifə gözləyirdi. O, burada bir neçə ay tənha qalıb, yeknəsəq həyatdan darıxdı. Açıq–aydın nifrətlə bir o qədər də gözəlliyi olmayan hindu qızlarına baxıb, daim ana nəvazişi və qayğısı görməyən oğlanlarının dərini çəkirdi. Birdən o, Lit-Liti gördü.

– Lit-Lit... Sizə necə deyim, Lit-Litdir də... O, qızı təsvir etmək üçün böyük pirkeşik Aleksandr Mak Linə bundan artıq söz tapıb deyə bilmədi. Mak Lin sözün əsl mənasında şotland idi, onun, Con Foks demişkən, ağızından süd iyi gəlirdi, ona görə də hindu qadınları almaq fikrini heç yaxına belə qoymurdu. İşlər müdiri öz ölməz ruhunu məhv etmək fikrinə düşsəydi, Mak Lin narazı qalmazdı, çünki Mak Lin qorxurdu ki, özü Lit-Litin gözəlliyi qarşısında davam gətirməyib ruhunu məhv edər.

Şotlandın sərt qəlbi Lit-Litin qəlbə od salan baxışları qarşısında az qala əriyəcəkdi. Lit-Lit mütənasib bədənli, çevik qız idi, üzünün ifadəsi olmayan, ağır tərponən, süst, başqa hindu qadınlara heç bənzəməzdi. Uşaqlıqdan bir yerdə otura bilmədiyinə, kəpənək kimi ora–bura uçub qonduğuna görə, adama uyuşan, şən, qayğısız, kəlməbaşı qəhqəhə çəkib güldüyünə, ora–bura qaçdığına, atılıb düşdüyünə görə ona Lit-Lit deyirdilər.

Lit-Lit yerli tayfanın şöhrətli başçısı Snitseyinin və metis qadınının qızı idi. Con Foks bir dəfə yayda sözarası evlənməkdən danışmaqdan ötrü ona baş çəkdi. Onlar tayfa başçısı ilə ağcaqanadları qovlamaq üçün viqvamın¹ qabağında qalanmış ocağın qırağında oturub, tələsmədən toydan başqa şimal diyarına aid olan hər şeydən danışdılar. Con

¹ Viqvam – Şimali Amerika hindularının ağac qabığından, göndən, dəridən tikdikləri koma

Foks ancaq toydan danışmaq üçün gəlmişdi. Snitşeyn bunu bilirdi, Con Foksa da bu aydın idi, buna baxmayaraq onlar xüsusən toydan söz salmayıb möhkəm susdular. Bu, hindular arasında çox məhəretlə danışq aparmaq bacarığı sayılırdı. Əslində isə bu, adicə sadələvhlük idi.

Saatlar ötüb keçirdi, Foksla Snitşeyn trubka dalınca trubka çəkir, özlərini bir-birinə sadələvh göstərirdilər.

Günün günortaçağı Kak Lin və o biri prikeşik Mak Teyviş gəlib keçdilər. Onlar çaya gedirdilər, özlərini laqeyd göstərirdilər. Bir saatdan sonra onlar qayıdanda Foksla Snitşeyn şirkətin xəz dəyişmək üçün verdikləri barıtın və bekonun¹ miqdarı barədə nəzakətlə mübahisə edirdilər. Bu ara faktoriyanın² işlər müdirinin nəyə gəldiyini başa düşən Lit-Lit vıqvamın arxa divarının dalına sürünüb keçdi. Giriş qapısının ağzını örtən dərinin qırağını qaldırıb, ocağın qırağında mübahisə eləyənlərə tamaşa edirdi. Qızın yanaqları pörtmüşdü, gözləri alışıb yanırıdı, qəlbi ıftixar hissi ilə aşıb-daşırdı, axı işlər müdirinin özü onu seçmişdi (şimal diyarlarında o, Allahdan sonra birinci adam sayılır) – Lit-Litin qəlbini qadın marağı bürümüşdü, ona yaxşıca baxmağa, tamaşa etməyə tələsirdi. Günəşin şüalarından, düşərgə ocaqlarının istisindən, yağmurlu havadan kişinin sifətinin rəngi qızın atasının üzü rəngdə, qıpqırmızı bürünc rəngdəydi, onunla yanaşı duranda Lit-Lit ağ görünürdü. Bu, qızın xoşuna gəlirdi, sevinirdi ki, Foks belə cüssəli, qüvvətlidir, qızı təkcə onun iri, qara saqqalı bir qəder qorxudurdu, bu, çox qeyri-adi idi.

Lit-Lit çox cavan idi, kişilərin necəliyindən heç baş açmırdı. Qız günəşin cənuba çəkilib üfünün arxasında yox olmasını, günün göydə daha çox olmasını, gecənin nəhayət onun qarşısında geri çəkilməsini on yeddi dəfə görmüşdü. Bütün bu illər ərzində Snitşeyn qızını möhkəm qorumuşdu, onun pərəstişkarlarını yaxına qoymamışdı. Onu almaq istəyən gənc ovcuların təkliflərinə nifrətlə qulaq asıb, hamını rədd etmişdi, sanki qızın, doğrudan da, misli-bərabəri yox idi. Qoca tayfa başçısının tamamı cuşa gəlmişdi. Lit-Lit onun sərvəti idi. Özü də elə sərvəti idi ki, o bundan ancaq xırda-xuruş faizlər əldə etməklə kifayətlənməyib, ardı-arası kəsilməz çoxlu qazanc qazanmaq istəyirdi.

Lit-Lit hindu qəsəbəsində demək olar ki, mümkün olduğu qəder monastırda böyümüşdü, indi o, narahətçiliklə qız marağı ilə onu apar-

¹ *Bekon* – hissə verilmiş, duzlanmış donuz budu

² *Faktoriya* – Avropa tacirlərinin müstəmləkələrdə təşkil etdikləri ticarət məntəqəsi

mağa gələn kişiyyə, bilmədiyini şeyləri ona öyrədəcək ərinə, başının ağasına, sözü onun üçün qanun olana, ömrünün axınmadək ona istiqamət verəcək, ona ağalıq edəcək adama tamaşa edirdi.

Yanaqları pörtmüş, gələcək qərribə taleyi barədə həyəcanlı fikirlərə dalan qız vıqvamdan boylanırdı, ancaq vaxt ötürdü, işlər müdiri ilə atası toydan başqa hər şey barədə lovğa-lovğa danışurdular. Qızın qanı qaraldı. Axşam düşürdü. Günəş get-gədə lap aşağı enirdi, işlər müdirinin getməyə hazırlaşdığı hiss olunurdu. Budur, dönüb getmək istəyir. Lit-Litin ürəyi düşdü; çünki kişi ayaq saxlayıb çiyini üstündən dedi:

– Hə, Snitşeyn, mənə alt paltarımı yuyan, üst-başımı yamayan arvad lazımdır.

Snitşeyn burnunun altında nəşə mızıldandı, dişsiz qarı Vanidanını təklif elədi.

Foks etiraz etdi:

– Yox-yox! Mən arvad almaq istəyirəm. Son vaxtlar bu barədə fikirləşirəm, indi birdən ağıma bir şey gəldi, bəlkə sənin elə bir adamın oldu?

Snitşeyni maraqlı hissi möhkəm bürüdü, işlər müdiri ona yaxınlaşdı ki, işarası yeri gəlmişkən birdən ortaya çıxmış məsələni müzakirə edə.

Snitşeyn təklif elədi:

– Katunu al.

İşlər müdiri etiraz etdi:

– Çolaqdır.

– Laskanı necə?

– O qamutpaçadır. Ayaq üstündə olanda çıqları arasından sənin ən böyük köpəyin Kips asanlıqla keçə bilər.

Snitşeyn halını pozmadan təklifini elədi:

– Sinatini necə, alarsan?

Con Foks özünü yalandan qəzəbli göstərib qışqırdı:

– Bircə bu çatmırdı. Mən qoca-zadam məgər, qarılarını mənə vermək istəyirsən? Dişsiz qocayam? Topalam, koram? Ya da elə kasıbam ki, yer üzündə heç bir gözəl qız üzümə baxmaz?! Bilirsən mən kiməm? Mən işlər müdiriyəm, dövlətliyəm, qüdrətliyəm, güclüyəm, hakimiyət əlimdədir, mənim bir sözümlə adamların canına üşütmə düşür, sözümdən çıxmağa cürət etmərlər.

Bütün bu sözlər Snitşeynin ürəyinə yağ kimi yayıldı, ancaq üzü sirlə və müəmmalı idi. O istər-istəməz işlər müdirini məcbur etdi ki, addımı atsın. Snitşeynin çox sadə quruluşlu beyninə bir dəfəyə ancaq

bir fikir hakim kəsilirdi, ürəyində tutduğunu Con Foksdan daha inadla əldə etmək istəyirdi. Con Foks nə qədər sadə olsa da, bir o qədər mürəkkəb idi, onun ağılında eyni zamanda biləsən-bilməyəsən bir neçə ideya dolaşdı, bu da ona tayfa başçısı kimi bir şeyi inadla, hökmən əldə etməkdə mane olurdu.

Snitşeyn tayfa qadınlarının adını bir-birinin dalınca çəkirdi. Con Foks o dəqiqə bunları rədd edirdi, niyə də yaramadıqlarını deyirdi.

Nəhayət, bütün bunlar onun zəhləsini tökdü, təzədən evinə yola düşmək istədi. Snitşeyn onu saxlamaq istəməyərək altdan-altdan ona göz qoyurdu, ancaq Foks axırdan-axıra çıxıb gedə bilmədi.

O dedi:

– Gör nə deyirəm. Biz ikimiz də Lit-Liti yaddan çıxarmışıq. Bəlkə o mənə yaradı?

Snitşeynin qaşqabağı açılmadı, ancaq ürəyində sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Bax buna varam. Bir dəqiqə də ötsəydi, o özü Lit-Litin adını çəkəcəkdə, ancaq... işlər müdiri özü ilk addım atdı.

Ancaq tayfa başçısı ağ adam sonrakı addımı atmayınca Lit-Lit bərədə heç nə demək istəmirdi.

İşlər müdiri ucadan ürəyindən keçənləri deyirdi:

– Hə, nə olar ki? Bunu bir yolla yoxlamaq olar, sınaqdan keçirək. Hə, demək belə, – o səsinə ucaldı. – Lit-Lit üçün on yorğan, üç funt da əla tütün verrəm.

Ancaq Snitşeyn başını yellədi, bu açıq-aydın o demək idi ki, yer üzünün bütün yorğanları, tənəkəsi hər cür xeyirxahlığın mücəssəməsi olan Lit-Litin yerini verməz. Foks nəhayət ondan nə istədiyini tələb edəndə tayfa başçısı soyuqqanlıqla bildirdi ki, ona beş yüz yorğan, on tüfəng, əlli funt tənəkə, iyirmi parça qumaş, on butulka rom, şarmanka verəcək, bundan başqa da işlər müdirinin iltifatını qazanacaq və ocağının başında yeri olacaqdır.

Foksu sanki iflic vurdu, ona görə də yorğanların sayı tez iki yüzə endirildi, onun dalınca da tayfa başçısı ocağın qırağında yer istəməkdən boyun qaçırdı, – ağ dərilə kişilərlə bu yerin qızları evlənə – görünməmiş iş idi. Onlar bir üç saat da sövdələşdilər, axırdan-axıra razılığa gəldilər. Snitşeyn Lit-Lit üçün yüz yorğan, beş funt tənəkə, üç tüfəng bir butulka rom alacaqdı. Həm də şübhəsiz ki, işlər müdirinin iltifatını qazanacaqdı.

Con Foksun fikrincə o, on yorğan, bir tüfəngi qıza görə artıq verirdi. Gecə yarından ötəndə Şimal-Şərqdə lazımı yerində duran günəşin göz-

qamaşdırıcı işığı altında Foks evə qayıdanda təəssüflə fikrindən keçirdi ki, Snitşeyn ona kələk gəldi. Yorulmuş, ancaq əldə etdiyi qələbədən sevincək olan Snitşeyn uzanmağa hazırlaşdı ki, viqvamdan yavaşca sürünüb çıxmaq istəyən Lit-Liti gördü.

O, nəsihətverici şəkildə mızıldandı:

– Sən özün gördün, özün eşitdin. İndi sən özün görürsən ki, atan müdriklərin müdrikidir. Sənin üçün ən sərfəli ər tapmışam. Mənə qulaq as, mən deyən kimi elə, mən deyəndə get, get, qayıt deyəndə qayıt, biz bu ağ axmağı soyarıq, boyu uzundur, ağı az.

Ertəsi günü dükan alver eləməirdi... İşlər müdiri səhər yeməyindən əvvəl Mak Lini və Mak Teyvişi sevindirərək bir butulka viski açdı, iki pay yemək verdi, ən yaxşı mokasinləri geyinib gəzdi. Faktoriyanın yaxınlığında potlaça möhkəm hazırlıq görülürdü. “Potlaç” hədiyyə paylanan qonaqlıq demək idi. Con Foks Lit-Liti almasını indiyədək görünməmiş potlaçla qeyd etmək istəyirdi ki, adaxlının əliaçıqlığı gəlinin gözəlliyindən geri qalmasın. Axsama yaxın bütün tayfa qonaqlığa gəldi. Kişilər, qadınlar, uşaqlar və itlər doyunca yedilər, əliaçıq kişi heç kəsin – nə yol azıb gələn yolçuların, nə də tayfasından geri qalan ovçuların xətrinə dəymədi. Saqqallı ər indicə gözünün yaşını tökəcək fağırlaşan Lit-Litə təzə çit paltar, zəngin naxışlı mokasin verdi, onun qaralığından göyə çalan saçları üstünə al-əlvan ipək yaylıq örtüdü, boğazına qıpqırmızı şərf bağladı, üstəlik də bürünc sırğa, üzüklər, bir ovuc par-par parıldayan bəzək şeyləri, ucuz saat bağışladı.

Snitşeyn hədiyyələr paylananda özünü güclə saxladı, ən axırda bir dəqiqə vaxt tapıb qızını bir qırağa çəkdi.

O, burnu altında mızıldandı.

– Bu gecə də yox, sabah gecə də yox, gecələrin birində çayın qırağına gəlib qarğa kimi qarıldayacağam, sən də yekəpər, axmaq ərinin yatağından qalxıb mənim yanıma gələrsən.

Lit-Litin yeni gözəl həyatdan ayrılmalı olacağını eşidəndə sifətinin uzandığını görüb tələsik əlavə etdi: – Qorxma. Sən qaçıb gələn kimi yekəpər və sadələvh ərin ah-ufla viqvamıma qaçıb gələcək, sonrasını isə səndən asılıdır, var gücünlə şikayətlən ki, bundan xoşun gəlmir, ürəyindən deyil, işlər müdirinin arvadı olmaq sənin düşündüyündən çətin imiş, qoy ərin yazıq kasıb qoca atana üstəlik adyallar, tənəkə və başqa mallar versin. Belə ki, möhkəm yadında saxla, gecə çay sahilində qarğa kimi qarıldayacağam.

Lit-Lit başını tərپətdi, bilirdi ki, atanın sözüne qulaq asmamaq olmaz, bir də o, qızından nə tələb edirdi ki, deyirdi Foksdan bir müddət ayrılınsın. Lit-Lit onun yanına qayıdanda əvvəlkindən xoşbəxt olacaqdır. Qız qonaqlara qarışdı, gecəyarından keçəndə Foks xüsusilə yaşlı hindu qadınlar dəridən-qabıqdan çıxıb zarafatlaşanda və hay-küy salanda Lit-Liti çağırıb qalaçaya apardı.

Lit-Lit faktoriyada ən nüfuzlu adamın arvadı olmağın nə qədər sərfəli olduğunu tez başa düşdü, belə güzəran yatsaydı, yuxusuna da girməzdi. İndi o odun, su daşıyırdı, deyəngən tayfa üzvlərinə qulluq etməzdi. İlk dəfə idi ki, səhər yeməyi hazır olunca yataq, təmiz, yumşaq, rahat, o ömründə belə yorğan-döşəkdə yatmamışdı. Bəs yeməyinə nə deyirsiniz! Yediyi ağ çörək, peçenye, buğda unundan kökə idi. Gündə üç dəfə, hər gün, özü də ki, ürəyin istədiyən qədər. Belə bolluğa adam alışa bilmir. Bundan başqa Foks xeyirxah da olurdu. Bir arvadı ölmüşdü, evi idarə etməyi yaxşı bacarırdı. Arvadının cilovunu da hərdən bir, özü də ciddi şəkildə çəkə bilirdi.

O, toyun ertəsi günü süfrə dalında oturanda dedi:

– Lit-Lit burda xanımdır. O, nə dedi olmalıdır, başa düşdünüz?

Mak Lin və Mak Teyviş başa düşdülər. Onlar bunu da bildirdilər ki, işlər müdirinin əli ağırdır...

Lit-Lit vəziyyətindən sui-istifadə etməyə tələsmirdi. O, əri kimi böyüyən oğlanlarının nazını çəkdi, yorulmadan onların qeydinə qaldı, bununla bərabər əri onu müəyyən dərəcədə sərbəst buraxdığı kimi, o da onları sərbəst buraxırdı. Oğlanlar təzə analarını hamıya, hər gördüklərinə tərifləyirdilər. Mak Linlə Mak Teyviş də dil-boğaza qoymurdular. Foks da ailə həyatının gözəlliklərindən, cavan arvadının məziyyətlərindən, özünün razılığında o qədər danışırdı ki, bütün bunlardan Günah Qayasının sakinləri və ətrafında yaşayanlar xəbər tutdular.

Gələcək saysız-hesabsız qurtarmaq bilməyən qazancların eşqinə düşən, gecələr yuxusu ərşə çəkilən Snitşeyn bu qərara gəldi ki, hərəkətə gəlmək vaxtı çatıb. Toyun onuncu gecəsi Lit-Liti qarğa qarılıtsı yuxudan elədi. Qız başa düşdü ki, Snitşeyi onu sahildə gözləyir. Xoşbəxt həyata başı qarışdığından o, atası ilə şərtləşdiklərini unutmuşdu, indi onun canına uşaqlıqda olduğu kimi qorxu düşmüşdü. Lit-Lit tir-tir əsərək yorğan-döşəkdə xeyli uzanıb qaldı, getmək istəmirdi, qalmağa da qorxurdu. Axırdan-axıra Foksun mehribanlığı, həm də dəmir kimi əzələləri, dördkunc çənəsi ona cürət verdi. Atasının sözünü qulaqardına vurdu, Foks da bu gecə nə kimi qələbə əldə etdiyindən xəbər tutmadı.

Səhəri Lit-Lit qorxu içində yatağından qalxdı, evdə yır-yığış edəndə, atasının bu dəqiqə gəlib çıxacağını fikrinə gətirəndə diksinirdi. Vaxt ötüb keçdi, qız get-gedə sakitləşdi. Foks Mak Lini, Mak Teyvişi diqqətsizlik üstündə ucadan danlayırdı, onun səsi qıza cəsarət verdi. Lit-Lit bütün günü çalışdı ki, ərinin yanında olsun, onun iri anbarda nəhəng mal bağlamalarını qu tükündən qayrılmış balıqlar kimi çətinlik çəkmədən qaldırıb ordan-bura atdığına görəndə tamamilə bu qərara gəldi ki, atasına qulaq asmasın. Bundan başqa o, ilk dəfə idi ki, anbarı görürdü – Günah Qayası bir neçə xırda faktoriyaların bazası idi.

Lit-Liti bura yığılmış saysız-hesabsız var-dövlət mat qoydu. O bu var-dövlətə tamaşa edir, atasının miskin viqvamı gözləri önünə gəlirdi. Onun bütün şübhələri yoxa çıxdı. Öz qərarını yoxlamaq üçün oğulluğundan soruşdu:

– Ata yaxşıdır?

Oğlan cavab verdi ki, yer üzündə ondan yaxşısı yoxdur. Bu gecə də qarğa təzədən qarılıdadı. Ertəsi gecə onun qarılıtsı lap ucadan, aravermədən eşidildi. Foks yuxudan oyandı, yorğan-döşəyində narahat-narahat çevrilib söydü:

– Lənətə gəlmiş qarğaya bax!

Lit-Liti gülmək tutdu, ehmalca üzünü yastığa yapışdırdı.

Snitşeyn kabus kimi səhər tezdən günəş doğanda faktoriyaya gəlib çıxdı, onu Vanidani ilə mətbəxə səhər yeməyinə çağırırdılar. Qoca qadınla birlikdə çörək yeməkdən qətiyyətlə boyun qaçırdı, bir azdan qızğın alver gedən dükanda kürekəninin başının üstünü kəsdirdi. Dedi ki, eşitdiyinə görə qızı tayı-bərabəri olmayan dür danəsidir, deməli, ona yenə tənəki, yenə yorğanlar, üstəlik tüfənglər, ən vacibi tüfənglər düşür... Onu sadəcə olaraq aldadıblar. Lit-Litə görə az şey veriblər. İndi o gəlib ki, insafla işi yoluna qoysun. Ancaq Con Foksun nə artıq adyalları, nə də insaflı var idi.

Snitşeyn xəbər verdi ki, üç yerə ayrılan yolun ağzında missionərə rast gəldi, o dedi ki, Allah-taala belə nikahları təqdir eləmir, atanın borcu qızını qaytarıb evinə aparmaqdır.

Snitşeyn sözünü axıra çatdırdı:

– Mən indi əsl xristianam, istəyim budur ki, qızım Lit-Litin göylərdə yeri olsun.

İşlər müdirinin qayınatasına cavabı qısa, aydın oldu, onu cəhənnəmə yollamadı, ona bu yolda ilk addımlarını atmaqda kömək edərək, boynunun dalından tutub çölə atdı, qapını çəkdi.

Snitşeyn evin ətrafında dövrə vurub, mətbəxdən qonaq otağına keçdi, orada Lit-Litin üstünə düşdü.

O, qızına qəzəbli bir nəzər salıb sözünə başladı:

– Mən səni çağıranda görünür yuxun bərk imiş.

– Yox, mən yatmamışdım, hər şeyi eşidirdim.

Qızın ürəyi bərk döyünürdü, qorxudan sıxılırdı, buna baxmayaraq qətiyyətlə sözünə davam etdi: – Keçən gecə də yatmamışdım, çağır-dığımı eşidirdim, ondan qabaqkı gecə də.

Böyük səadətinin əlindən alınacağından qorxan Lit-Lit qadınların hüquq və mövqelərindən ilhamla nitq irad etdi. Bu altmış üçüncü paraleldən şimalda “yeni qadının” ilk çıxışı idi.

Ancaq Lit-Lit nahaq yerə canfəşanlıq edirdi: Sinşteyn hələ də orta əsrlər cəhalətindən ayrılmamışdı.

Qız nəfəsini dərmək üçün sözünü kəsəndə, o təhdidlə dedi:

– Bu gün mən yenə qarğa kimi qarılıdacağam.

Bu vaxt Con Foks içəri girib qayınatasına eşik qapısını göstərdi.

Bu gecə qarğa həmişəkindən inadla qarılıdı. Ayıq yatan Lit-Lit qarılıtını eşidib gülümsünürdü. Con Foks narahət-narahət qurcalanırdı. Sonra o, yuxudan ayılıb daha da çox qurcalandı. O mızıldandı, fısıldadı, alçaqdan o ki var söyüş söydü. Nəhayət, yatağından qalxdı, əl havasına qonaq otağına keçdi, başısoyuk Mak Meyvişin yaddan çıxarıb qoyduğu içinə xırda barıt doldurulmuş tufəngi qapıb çölə çıxdı...

Foks oğrun-oğrun faktoriyadan çıxıb tələsik çaya tərəf yollandı. Qarılıt səsi daha gəlmirdi, Foks hündür otların arasında sərələniş gözləməyə başladı. Gündüzün bürküsündən sonra onu ürəklərə yayılan sərənlik bürüdü. Gecə Foksu yırğalayıb yatırdı, o, əlini başının altına qoyub əvvəlcə mürgü vurdu, sonra isə dərin yuxuya getdi.

Ondan əlli yard aralıda gecənin sakitliyindən xumarlanan Snitşeyn də başını dizlərinin üstünə qoyub yatırdı. Bir saatdan sonra o yuxudan ayıldı, başını yuxarı qaldırmadan belə sakitliyi xırıltılı boğazdan gələn qarılıtsı ilə pozdu.

Foks yuxudan mədəni adamlar kimi birdən ayılmadı, vəhşilər kimi sürətlə oyandı. Tutqun gecə işığında otların arasında nə isə tünd bir şey gördü, tufəngi qaldırıb nişan aldı. Qarğa təzədən qarılıdı, o, tətiiyi basdı. Cırcıramaların qarılıtsı, kəkləklərin qaqqılıtsı bir anlığa kəsildi, qarğanın qarılıtsı hürküdülmüş sükut içində bilmərrə di, kəsildi.

Con Foks özünü irəli atdı, qurbanını qucaqladı. Əlləri cod, pırtlaşığı saçlara toxundu, ulduzların işığında o tanış sifəti gördü. O, əlli yardlıq məsafədən barıtın necə yayıldığını bilirdi, başa düşdü ki, Snitşeynin çiyinlərində, kürəyində sağ-salamat yer yoxdur. Snitşeyn Con Foksun bunu bildiyini anlasa da bu haqda ağzını açıb bir söz demədi.

Foks soruşdu:

– Burda nə eləyirsən? İndi sənin yatan vaxtıdır.

Barıt dərisini göynətsə də Snitşeyn heç özünü sındırmadı, qaşqabaqla cavab verdi:

– Yatmaq hardan yadıma düşür?! Mən qızım Lit-Litə yas tuturam, qızım yaşasa da ölüdür, birbaşa gedib ağ adamın cəhənnəminə düşəcək.

Con Foks sərt şəkildə dönüb dedi:

– Bundan sonra ona o biri sahilə yas tut, elə et ki, faktoriyada eşidilməsin, yoxsa elə bərkədən ağlayırsan ki, yatmağa qoymursan.

Snitşeyn dilləndi:

– Ürəyim parçalanır. Gecəm-gündüzüm qarqaradır.

Con Foks dedi:

– Qarğa kimi qaradır.

Snitşeyn dilləndi:

– Qarğa kimi qaradır.

O vaxtdan bəri çayda qarğa qarılıtsı eşidilmir, Lit-Lit gündən-günə daha yaraşlıq, daha mötəbər olur, özü də çox xoşbəxtdir. Con Foksun – anaları ağac başında uyuyan – oğlanlarının bacıları olub. Qoca Snitşeyn daha faktoriyada görünmür, o nazik qoca səsi ilə yer üzündəki bütün nanəcib uşaqları, xüsusilə öz qızı Lit-Liti lənətləyir. Tayfa başçısı ömrünün qalan günlərini oturub-durub deyir ki, onu aldadıblar. Hətta Con Foks da Lit-Lit üçün daha on adyal, tufəng artıq verdiyini demir.

MÜNDƏRİCAT

Həyat labirintlərindən olimpə doğru 4

POVESTLƏR

Əcdadların harayı (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Seyran Şiriyev*) 13
Ağ diş (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Kamran Nəzirli*) 88
Meksikalı (*rus dilindən tərcümə edəni: Mikayıl Rzaquluzadə*) 247
Ağır ölcəklər (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev*) 273

HEKAYƏLƏR

Həyat eşqi (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Manaf Süleymanov*) 313
Tonqal (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Manaf Süleymanov*) 333
Yol ayrıcında (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Kamran Nəzirli*) 349
Təzə qan (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev*) 361
Yaddan çıxmayan adam (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Kamran Nəzirli*) 370
Ağıldankəmlər palatasında söylənmiş əhvalat (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev*) 380
İnsanı öldürmək (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev*) 390
Bəyaz sükunət (*ingilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev*) 402
Balıqçı patrulunun hekayələri (*rus dilindən tərcümə edəni: Rəna Şıxəmirova*) 411

CEK LONDON

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”

BAKI-2005

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Alianna Duxanina</i>
Korrektor:	<i>Ceyran Abbasova</i> <i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 17.08.2004. Çapa imzalanmışdır 12.01.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 32. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 7.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.

146(7)

L 83